

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

N É P R A J Z I
TANULMÁNYOK

—
STUDIA ETHNOGRAPHICA

5.

SZEGED, 2005

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

N É P R A J Z I
TANULMÁNYOK

STUDIA ETHNOGRAPHICA

5.

SZEGED, 2005

A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Néprajzi Tanulmányok
Yearbook of Móra Ferenc Museum – Ethnographical Studies

Szerkesztette:
Bárkányi Ildikó

Technikai szerkesztő:
Korpa Zoltán

A tanulmányok lektorai:

Barna Gábor
Vályi Katalin
Szilágyi Miklós
Juhász Antal
Szűcs Judit
Tóth Ferenc

Fordította:
Pusztai Varga Ildikó

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatta

ISSN 1219-7092

Kiadta a Móra Ferenc Múzeum
6720 Szeged, Roosevelttér 1-3.
Felelős kiadó: Dr. Vörös Gabriella

Nyomdai kivitelezés:
Juhász Nyomda Kft. Szeged

TARTALOM ✓

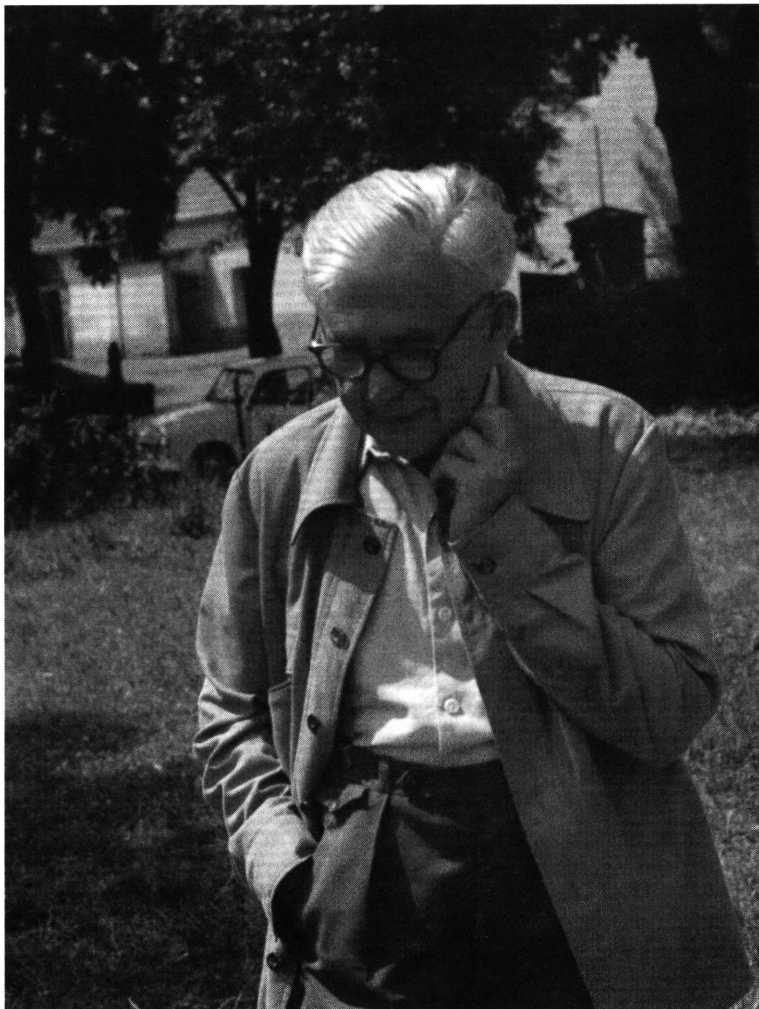
Száz éve született Bálint Sándor	5
N. Szabó Magdolna: Bálint Sándor tárgy- és dokumentumgyűjteményéről és az emlékkiállításról a centenárium ürügyén	7
Erdélyi Zsuzsanna: Megnyitó beszéd	25
Törőcsik István: Régészeti és néprajzi kályhaleletek Szegedről	31
Mód László: „...utazásainknak alkalmatlanságait türéssel viselhessük...” Szentés város külkapcsolatai a passzuslevelek tükrében (1827-1830)	51
Szűcs Judit: Maszlag János (1883–1966) öreg halász életrajza	69
Fodor Ferenc: Egy kiskunhalasi kertészcsalád története	129
Medgyesi Konstantin: Lovak, lókupecsek és lóügyletek a koalíciós évek Makóján	151
Grynaeus Tamás: Makó és környéke hagyományos orvoslása I.	165
Orbán Imre: Majálisok, májusi szokások a 19. század végi és a 20. század eleji Makón	235
A Csongrád megye múzeumaiban dolgozó néprajzkutatók bibliográfiája 2003-2004	299

CONTENTS

Sándor Bálint Was Born 100 Years Ago	5
Szabó, Magdolna: Presenting the Article and Document Collection of Sándor Bálint and the Memorial Exhibiton	7
Zsuzsanna Erdélyi's Speech Opening the Memorial Exhibition of Sándor Bálint	25
Törőcsik, István: Archeological and Ethnographic Stove Findings in Szeged ..	31
Mód, László: „...So that We Could with Patience Bear the Bothers of Traveling...” External Contacts in the Town of Szentés as Reflected in Passes ..	51
Szűcs, Judit: The Biography of János Maszlag (1883–1966), an Old Fisherman .	69
Fodor, Ferenc: The History of a Gardener Family in Kiskunhalas	129
Medgyesi, Konstantin: Horses, Horse-dealers and Horse-Affairs in Makó during the Coalition Period	151
Grynaeus, Tamás: Traditional Healing in Makó and Surroundings	165
Orbán, Imre: May Day Feasts at the Turn of the Century in Makó	235
Bibliography of Ethnographers Working at Museums in Csongrád County 2003–2004	299

Száz éve született Bálint Sándor

(Lantos Miklós felvétele, 1977)

Bálint Sándor tárgy- és dokumentumgyűjteményéről és az emlékkiállításról a centenárium ürügyén

N. SZABÓ MAGDOLNA
(Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

Jubileum a múzeumban

A szegedi néprajztudós, egyetemi tanár születésének századik évfordulójáról a város legtöbb tudományos és kulturális intézménye kiállításokkal, rendezvényekkel, konferenciákkal emlékezett. A hagyatékát közel huszonöt éve őrző Móra Ferenc Múzeum *A legszögédibb szögedi* című emlékkiállítással vette ki részét a jubileumi ünneplésből.¹

Az életútját, munkásságát, gyűjteményét bemutató időszakos tárlat Bálint Sándor születése napján, augusztus 1-jén, a szegediek körében különös tiszteletnek örvendő Vasas Szent Péter napján nyílt meg.²

A történesekben gazdag vasárnapon s az azóta eltelt eseménydús hónapokban többször is elgondolkodhattunk a személyét, s rajta keresztül bennünket, utódait is érintő kérdéseken. Az egyik, s bizonyára sokakban felmerülő gondolat, hogy élhetne még. Élhetne, ahogy közöttünk van még néhány kortársa, pl. a vele szinte egy napon született Lossonczy Tamás, a 20. századi magyar avantgárd festőmágusa. Megadatott neki, de művésztársainak s szeretteinek is, hogy a századik születésnapjára rendezett tárlat megnyitóján ő maga is örülhetett a köszöntő szavaknak.

A Bálint Sándor tiszteletére rendezett centenáriumi tárlaton – már „csupán” emlékkiállításon – egyszerre kellett felidézni, méltóképpen megemlékezni, méltatni, tanítani és élményt adni. *A legszögédibb szögedi* kiállítás múltat idéz. Egy majd huszonöt éve lezárult, a néprajztudomány, a művészet- és művelődéstörténet számára, de különösen Szeged város- és tájtörténete számára kiemelkedő életművet mutat be. Képet alkot személyiségéről azok számára, akik csak könyvekből ismerik, ugyanakkor megidézi alakját, tevékeny munkálkodását, tudományos gondolkodását, nevelő szellemét tanítványaiban, tisztelőiben, a szegediekben.

---

¹ A tárlat a Móra Ferenc Múzeum 2004-es évének egyik kiemelt eseménye volt. Az emlékkiállítást e sorok írója rendezte. Művészeti kurátora Szilárdfy Zoltán művészettörténész volt. Tanácsaikkal segítették a rendező munkáját a Bálint Sándor kuratórium tagjai is, kiknek ez úton mondunk köszönetet. Köszönet illeti továbbá Magyar András és Szabó Róbert berendezőket konstruktív munkájukért. A kiállítás és kapcsolódó rendezvényei nem jöhettek volna létre a Nemzeti Kulturális Alapprogram jelentős anyagi támogatása és a Csongrád Megyei Önkormányzat, illetve a Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzatának segítségével nélkül.

² Ezzel a rendezvénnyel vette kezdetét a jubileumi év eseményeinek sorozata. A kiállítás helyszíné hivatott teret adott Bálint Sándor életéről, munkásságáról szóló beszélgetéseknek, ahol a meghívott vendégek, tudósok egy meghatározott téma keretén belül méltatták életművét. A szintén jubiláló, s Bálint Sándor tudományos pályafutásában nagy szerepet játszó szegedi Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékkal közös szervezésben a „Táj és népi kultúra” című konferenciának is otthont adott a múzeum.

Születése napja s az emlékkiállítás rendezése körül egy másik gondolat is járt sokunk fejében. Hogyan lehetséges az, hogy a 20. század egyik legelismertebb tudományos egyéniségének emléktáblát is viselő szülőháza a jeles napon lebontott tetővel várhatta a tiszteletüket leróni szándékozó csoportokat? Bátran állíthatjuk, hogy Szeged „mindönöse”³ a jubileumi évben méltó köszöntésekben részesült, ha csak az emlékező kötetek, rendezvények sorára gondolunk, ugyanakkor ilyen helyrehozhatatlan események is árnyékolják az ünneplést. A jubileum ürügyén szót kell ejtenünk e szintén maradandó, ám kellemetlen tényről is. Talán nem tartozik szorosan e kötet tárgyához, de mégsem hunyhatunk szemet szegedi néprajzos, lokálpatrióta, helytörténész vagy tudományos személyiségként, de magánemberként sem e visszafordíthatatlan rombolás fölött. A szegedi múzeum, különösen a Bálint Sándor hagyatékot őrző s az életművel kapcsolatos minden újabb információt, adalékot gyűjtő Néprajzi Osztály is – közvetve bár – de érintett az esemény kapcsán. Így talán megbocsátható, hogy saját éves periodikájában a hagyaték jellemzése és a centenáriumi emlékkiállítás kapcsán néhány szóval a szülőházzal is megemlékeznünk. A kiállítást megnyitó Erdélyi Zsuzsanna néprajzkutató – Bálint Sándor ismerője, kutatótársa – lebilincselő és közvetlen hangvételű, olykor szenvedélyes mondatai között nem tudott megfélemedezni a sokkolóan ható tényről sem.⁴ E kötet tanulmányai között megnyitó beszédének teljes terjedelmű közlését elengedhetetlennek tartjuk, hiszen a legautentikusabb módon méltatta a Bálint Sándor-i életművet. Másrészt olyan embertől hallhattuk e szavakat, akiben a magyar és európai néprajztudomány, vallási néprajz, folklorisztika legjelesebb, sokszorosan megbecsült alakjára tekinthetünk.

Keresztmeszet a hagyatékról, mint forrásról

Másutt már szolgáltunk áttekintéssel a Bálint Sándor hagyaték összetételét, tárgycsoportjait, dokumentumainak jellegét, mennyiségét illetően.⁵ Ha azonban a kiállítás koncepciójáról és a megvalósításról kell beszélnünk, újra és újra vissza kell utalnunk erre a „nyersanyagra”, mint forrásra és tárgyi lehetőségre, amelyből dolgozhattunk.

A hagyaték a tudós 1980-ban bekövetkezett halála után került a múzeumba. Históriajának intézményen belüli részleteire itt most nem kívánunk kitérni, de tudomány- és múzeumtörténeti szempontból bizonyára megérdemelne egyszer egy újabb fejezetet.⁶

³ Ifj. Lele József találó kifejezése.

⁴ 2004. augusztus 1-jén, Bálint Sándor születésnapján a szülőház bontása javában zajlott. A megnyitó pillanatában is dolgoztak a munkások. A háztető ekkor már teljesen hiányzott s néhány héten belül a szülőház végleg eltűnt. Az alsóvárosi paprikatermesztők 1900-ban épült házába több, még ma is élő helybéli járt „paprikahasítani”. Kónya Anna háza táján sok alsóvárosi család megfordult. Bálint Sándor egészen felnőtt koráig, még házasságának első néhány évében is itt élt feleségével, míg be nem költöztek a palánki Tömörkény u. 2/b-be 1943-ban. A Pálffy u. 72. szám alatti házon 80. születésnapján (1984) elhelyezett emléktáblát a ház mai tulajdonosa nem adta át a múzeumnak, mondván, hogy a valóságnak megfelelően javított szöveggel vissza kívánja helyezni a majdani új épületre.

⁵ N. Szabó Magdolna: *Hagyaték és kiállítás – Bálint Sándor születésének 100. évfordulóján címmel a kiállítás katalógusában.* 2004. 8-34.

⁶ A nemrégiben megjelent múzeum-történeti ismertető is szót ejt a néprajzi gyűjtemény egyik fontos részét képező hagyatékról. Bárkányi, 2002. 144-150.

1989 óta a gyűjteménynek a főépület néprajzi raktára egy kizárólag a hagyaték számára elkülönített, zárt részben ad otthont. A hagyaték szeparáltságára, védettségére és önállóságára házon belüli elnevezései is utalnak: „hagyatéki szoba”, „emlékszoba”, „gyűjtemény”, de hivatalosan „Bálint Sándor hagyaték”. A nevéhez fűződő másik nagy egységet, a ritka könyvekkel, korának külföldi szakirodalmával is gyarapított, közel ötezer kötetes etnográfiai, irodalmi, művelődés- és művészettörténeti, illetve vallási területen is jelentős magánkönyvtárát a múzeum könyvtára különgyűjteményként őrzi.

A felbecsülhetetlen értékű anyag rendszerezése, feldolgozása, az új, szakszerű muzeológiai követelményeknek megfelelő tárolás biztosítása folyamatos, bár sok konkrét feladat elvégzése igen nagy anyagi áldozatokat követelne. Pályázatok segítségével a restaurálás és digitalizálás már elkezdődött, eredményeit részben a kiállítás is érzékelteti. A különleges örökséghez tartozó lakberendezési tárgyak: szekrények, polcok, asztal és székek a tudós személyes környezetéből valók, s mint ilyenek, kezdettől fogva lehetőséget adtak a néprajzi raktárban található hagyaték szoba jellegének kialakításához. A célszerű elrendezés mellett a dolgozószoba miliójének, az otthon alkotó zugának rekonstruálása is fontos elképzelése volt a mindenkori gondozóknak.

A bekerülést követő években nagy segítséget nyújtottak a levéltárosok, muzeológusok és más meghívott szakemberek a gyűjtemény átvizsgálásában. Ennek köszönhetően a levéltári jellegű dokumentumok és a gyűjtéseiből származó, különböző műfajú tárgyak részleges szétválasztásával, illetve a levelezésének alfabetikus rendezésével elkészült bizonyos, az eredeti állapothoz képest áttekinthetőbb rendszerezés. A raktározás további lépéseinek elvégzésében később egyetemisták is besegítettek.

A levelekben plébánosok, tanítók szolgálnak az ország minden tájáról adatokkal. Parasztemberek nyilatkoznak meg, pályatársak tudósítanak és vallanak, köztük Ortutay Gyula, Lükő Gábor, Diószegi Vilmos vagy Domokos Pál Péter. Megmaradt levelezése szépen megőrződött, leszámítva a politikai rendőrség feltételezett pusztításait. Csak elképzelnünk tudjuk, milyen kincsekkel lenne gazdagabb hagyatékának akár ez a kis szelete is.⁷ Ugyanezek az ideológiai alapokon működő szervek fosztották meg akkoriban Bálint Sándort, s így közvetve bennünket is, naplójának egy kisebb hányadától. A még életében visszaszármaztatott darabok ugyan nem kerültek a múzeumba, egy részük könyv formában azonban már napvilágot látott.⁸

Közismert, hogy a gyűjtemények rendszerezésében külön kell kezelnünk a múzeumi (muzeális) tárgyakat a levéltári jellegűektől, kéziratoktól, ahol a kategorizálás nem feltétlenül a tárgyak fizikai megjelenésében keresendő.⁹ Általában elmondható, hogy a gyűjtemények között strukturáltságukban is különös helyet foglalnak el az egyes tudományos személyiségektől megörökölt, változatos összetételű, idővel múzeumi keretek közé kerülő hagyatékok. Egyszerre tartalmazzák a már fentebb említett, – más esetben egyértelműen külön kezelt – csoportokat és követelik meg a muzeológiai

⁷ Pl. csak néhány levél maradt németországi kollégájától, Matthias Zendertől, holott ismerte barátságukat feltételezhető, hogy a kapcsolattartás nem merülhetett ki e pár levéllel.

⁸ Csanálosi L. 1997.

⁹ A muzealizás alapvető kérdéseivel foglalkozik Korek J. 1988. 108-109.

szempontok érvényesítését a tárolás, rendszerezés, feldolgozás terén. Igaz ez a Bálint Sándor-i életműből hátramaradt tárgy és dokumentum együttesre is. Külön gondot kell fordítani a gyűjtemény jellegére, mely együttvéve tudománytörténeti jelentőségű, típusait tekintve pedig számos szakterület számára hordoz pótolhatatlan értéket.

A papír alapú, keretezett vagy keret nélküli műtárgyak, metszetek, imalapok, ponyvák, szentképek ezrei tudatos gyűjtőről árulkodnak. A főként tematikai, művészeti, ikonográfiai, nyomdai szempontok szerinti csoportosítások mellett megfigyelhetünk a készítés helye alapján elkülönített gyűjteményrészeket. Előfordul, hogy ezek kiemelését még maga Bálint Sándor végezte el (pl. a nagyszombati fametszet sorozat 1700 darabja). Jellemzőbb azonban, hogy a főként vallásos tárgyú ponyvák, szentképek utólagos átrendezés folytán kerültek egymás mellé a teljesség igénye nélkül, így sokszor nehezen követhetők a tárgytipusok elkülönítésének szempontjai. Ugyanez elmondható a kéziratos dokumentumokról, amelyek a legnagyobb arányban vannak képviselve a gyűjtemény egészén belül. A kiállítás előkészítése során egyszerre kellett tiszteletben tartani az egyes tárgycsoportok egymás mellettségét, ugyanakkor figyelembe venni az egész életműhöz való viszonyukat.

Bálint Sándor nagy gonddal gyűjtötte egybe a katolikus magyar nép magánajtatosságának szellemi és tárgyi megnyilatkozásait. Szakrális néprajzi gyűjtéseinek szempontjait számos tanítványában magként hintette el, példát teremtve az addig figyelemre kevésbé méltott terület bámulatra méltó gazdagságát felismerő kutatásaival. „Szeretnék minél több faluban megfordulni, részben gyűjteni, részben a szakrális művészetet megfigyelni” – vallotta Szilárdfy Zoltánhoz írott levelében.¹⁰ Különös gondot fordított a búcsújáróhelyek világára: a búcsút járó emberre, s a helyek szakrális erejét őrző kegyképekre, kegyzobrokra. Az ezeket ábrázoló szentképek, kézzel festett pergamenek, metszeteiket címlapjukon őrző ponyvák, imalapok, – melyek a legismertebb budai, pozsonyi, nagyszombati, bécsi, szegedi és más nyomdai műhelyekből kerültek ki – füzetek és egyéb kisnyomtatványok százai letek nála gazdára éppúgy, mint a templomokban, plébániákon, elhagyott padlásokon talált, legendákat őrző festmények, kegyképek vagy kolostormunkák. Rendkívül értékesek a 18. századi, szentek ereklyéit őrző, ritkaságszámba menő apácamunkák, a szegedi vonatkozású, illetve a szegedi nagytáj vallásosságához kötődő kegykép-ábrázolások. Feltehetően nem csekély anyagi áldozatot is vállalva gyarapította a 18-19. századi fa-, kő- és rézmetszetű szentképeit. A 20. századi színes nyomatok, hazai és külföldi vonatkozású kis szentképek típusainak szinte mindegyike jelen van a hagyatékban. Tanítványaitól tudjuk, hogy mennyire szerette a vallásos témájú kortárs művészeti alkotásokat. A 1940-50-es évek kisgrafikai nyomtatványai szép számmal találhatók gyűjteményében, az újmisési emléklapok, gyászcedulák mellett. A népi szakralitás jellemző darabjai, a keretezett szentképek, szobrocskák, feszületek, ima- és énekeskönyvek, a kéziratos énekes füzetek, öltöztetett viaszszobrocskák és egyéb kegytárgyak tucatjait gyűjtötte nagy műgonddal, melyek mindegyike megtalálható itt. De meg kell említenünk a világi tartalmú nyomtatványokat, ritka nótásújságokat, vőfélykönyveket, paraszti feljegyzéseket is.

---

¹⁰ Szilárdfy Z. 2003. 79.

A kedvelt néprajzi jellegű tárgyak, kisebb bútorok, fazekas termékek, hímestojások, türelemművegek, viaszszobrok, üvegek, búcsús emlékek, votív tárgyak, offerek mellett jelen vannak a képzőművészeti alkotások is. Barokktól a modernig, naivtól a magas művészetiig mind az emberi lélek önkifejezése. A keresztény kultusz teremtette változatos ábrázolásmódok iránti érzékenységeről, művészetek iránti fogékonyságáról adnak számot.

Tízszázados nagyságrendű a kézi- és gépi írásos lapok száma. A mennyiségi mutatók sejtetik az anyag monumentalitását, bár számadatokkal aligha kifejezhető a dokumentumgyűjtemény valódi értéke. A kéziratok egy részét szintén maga Bálint Sándor rendezte a már lezárt vagy éppen aktuális kutatásainak megfelelően, ugyanakkor történetek kiemelései a múzeumi gondozás ideje alatt is. A levéltári dobozokban elhelyezett, általában témacsoportokra bontott vagy az életmű egyes részei alapján egyértelműen elkülöníthető, címeikkel ellátott dossziék tartalommutatóik alapján viszonylag jól áttekinthetők. Ezek között található az életrajzi vonatkozású dokumentumok, fényképek, okiratok, de köztük kell keresni a kutatócédlákat, újságvivágásokat, tanulmánytöredékeket is. Ily módon százhetven doboz fogja egybe ezt a tekintélyes méretű, formailag és műfajilag rendkívül heterogén, levéltári jellegű anyagot. Ebből húszat személyes levelezése tölt meg.

A kéziratok tüzetes áttekintésével, alapos filológiai munkával meg lehetne állapítani a megjelent munkák és a kiadatlan kéziratok arányát. Elkülöníthetővé válnának a gyűjtő- feljegyzések, és a technikai másolóberendezések híján elvégzett, elvégeztetett szakirodalmi átiratok és jegyzetelések. Meghatározhatóvá tenné az egész anyag időbeli, földrajzi, illetve felekezeti megoszlását, az egyházi és magánhasználatú tárgyak arányát. Mindez a jövő szakmai muzeológiai, illetve tudományos kutatói feladata.

Felmerül ugyanakkor a kérdés az ilyen heterogén összetételű hagyatékok kezelésénél, hogy mely szempontok kerüljenek előtérbe a végleges rendszerezés során: az eredeti állapot konzerválása járhatatlan út, nem ismervé bizonyosan az őket létrehozó eredeti szándékot, rendszerző elvet. S ott van a szakszerűség elengedhetetlen elvi és gyakorlati kérdése, illetve a hagyatékot forrásként használók, tudományos munkát végzők számára fontos kutathatósági szempont is.¹¹ A szinte egymásra utalt kérdések megválaszolása mellett elodázhatatlan a felbecsülhetetlen értékű szakrális tárgygyűjtemény további strukturálása, az egyes dokumentum- és tárgy típusok más-más igényt támaztó tárolásának kérdése.

A hagyaték értéke kétségbevonhatatlan. Magyarország nem kifejezetten vallási gyűjteményre szakosodott múzeumaiban igen kevés a hasonló kvalitásokkal rendelkező kollekción. A balassagyarmati Palóc Múzeum, az esztergomi Keresztény Múzeum egyes részei, illetve a Néprajzi Múzeum Egyházi Gyűjteményének összetétele

---

¹¹ Az utóbbi másfél évben főként a szegedi egyetem néprajzszakos hallgatói folyamatosan végeznek feldolgozó munkát Barna Gábor tanszékvezető útmutatásaival, elsősorban a vallásos témájú nyomtatványok rendszerezése terén. A jubileumnak is köszönhetően megszorodtak a múzeumok, intézmények tárgykölcsönzési igényei (pl. Budapesti Történeti Múzeum, Szeged-Alsóvárosi Plébánia, Szegedi Tudományegyetem Könyvtára, Karolina Iskola). Több kutató jelent meg adatgyűjtés céljából, vagy egy-egy emlékező kötet kiadása kapcsán (pl. Csapody Miklós, Serfőző Szabolcs, Lantosné Imre Mária, Vass Erika)

mutat jelentős átfedést a Bálint Sándor-i anyaggal. Az utóbbiról képet adó tanulmány ugyanakkor megjegyzi, hogy a Néprajzi Múzeumban a népi vallásosságában betöltött szerepéhez képest épp a szegedi nagytáj és búcsújáró körzetei gyéren vannak képviselve.¹² Ezt az űrt pótolja a szegedi múzeumban őrzött Bálint Sándor hagyaték.

„A legszögédibb szögédi” c. emlékkiállítás¹³

Joggal mondhatjuk, hogy a korábbi, kisebb évfordulós megemlékezések, – pl. halálának 10 éves jubileumára a hagyatékából rendezett tárlat – után ez az esemény jelenti a hagyaték számára az igazi nyilvános bemutatást. Gondolunk itt a legjelentősebb gyűjteményi darabok restaurálására¹⁴, a kiállítás méreteire és a rendezvény ünnepeles kereteire. Ily módon először kerültek a nagyközönség elé hagyatékának becses darabjai. A néprajzi gyűjteményben található emlékanyag „nyilvánosságra hozatalát” tovább segítette a kiállításra elkészült múzeumi kiadvány is.¹⁵

Az értékes gyűjteményről fentebb felvázolt áttekintés is érzékelteti a rendelkezésre álló források kereteit a kiállítás megtervezéséhez.

E fejezetben a kiállítás koncepciójáról szólunk az egyes tárgyak, tárgycsoportok kiemelésével, azok elhelyezésével, a tablók, tárlók és enteriőrök bemutatásával. Ugyanitt ismertetjük az emlékkiállítással szándékoltan egy térben helyet foglaló, *Lantos Miklós* pécsi fotóművész színes tárlatát, aki felvételein a dunántúli szakrális építészeti emlékeket, tereit örökítette meg.

A tudományos élet meghatározó egyéniségeiről szóló jubileumi emlékkiállítások rendezésekor a kiállítás jellege nagyban meghatározza a reprezentálásra szánt adatok, dokumentumok, tárgyak kiválasztásának szempontjait. A kiállításnak szinte kötelező linearitást kell követnie: az életpálya évszámokkal és életszakaszokkal leírható eseményeit, az életmű kiteljesedésének fokozatosságát, majd pedig kézzelfogható eredményeit bemutató témaköröket. A kronologikus rend íve után külön hangsúlyt kap a gyűjtő és gyűjteménye bemutatása, amely alig választható el a Bálint Sándor egykori otthonának fontos részletét felidéző, kedvelt tárgyait befogadó enteriőrtől.

A kiállítás a múzeum egyik legnagyobb és legvilágosabb terét tölti be. A 10 x 15 m-es terem mintegy kétharmadát foglalják el az életművet és gyűjteményt bemutató fejezetek, a további egyharmadnyi területen az impozáns, akár önállóan is megélt fotótárlat kapott helyet.

Az uralkodó régi, klasszikus installációs eszközök a századfordulón készült múzeumi bútorokkal a 20. sz. első felének tudományos környezetét idézik. A paravánokra zöld háttérrel kiemelt, informatív, szöveges-képes tablók kerültek. Ezek a paravá-

¹² Szacsavay É. 2002. 416.

¹³ Az 1979-ben készült portréfilm címe is ez, mellyel Trogmayer Ottó nyugalmazott múzeumi igazgató, a film egykori riportere tisztelte meg Bálint Sándort, s a tömör és találó jelző hamar bevonult a köztudatba, joggal. Rónai Béla, egykori barátja tévesen állítja visszaemlékezésében, hogy Scheiber Sándor tudós főrabbi ragasztotta volna rá. Rónai, 2001. 41.

¹⁴ A festmények helyreállítása Szabó Tamás restaurátor érdeme. Köszönet illeti továbbá Pál Lászlót, Katkóné Bagi Évát, Vidovics Terézt és Dobó Bernadettet restaurátori munkájukért.

¹⁵ „A legszögédibb szögédi” ... 2004.

nok és álló vitrinek tagolják a hatalmas teret, így alakult ki a szoba-enteriőr fala is. Az installáció összességében egyszerű, a visszafogott színvilág, a komolyságot sugalló vitrinek mind a kiállítás fő tartalmi, gondolati lényegét kívánja hangsúlyozni.

A belépőt szemközt a dolgozószoba látványa fogadja a hívogató festményekkel, domborművekkel. A tekintetet azonban felvezeti a bejárattól balra elhelyezett, eredeti nagyságában és szépségében megjelenő, ácsolt oszlopokra emelt *napsugaras oromfal*. A deszkaoromzat Bálint Sándor szűkebb páttriája, Alsóváros népi építészeti hagyományait idézi. A Nagyárvíz utáni *Paprikaváros* (Alsóváros) valamikori egységes utcaképet meghatározó, „istenszemes” oromdfszek a szegedi nagytáj paraszti kultúrájának jellegzetes motívumai. Ő maga is előszeretettel foglalkozott a mögöttük lakók kultúráját, hagyományát sajátos módon tükröző deszkaormok világával. A kiállításon felállított darab az utolsókból való. Emlékeztet a régi Alsóvárosra, az otthonos, bensőséges környezetre, amelybe a tudós beleszületett. Múltat és jelent köt össze, valóság és jelkép egyszerre.¹⁶

Az ácsolt gerendákon álló oromzat a parasztházak utcafrontját idézi. Alatta szimbolikusan is egy belső világba lépünk. Egy élet mozzanatai tárulnak elénk, Bálint Sándor gyermek- és ifjúkorának fontos eseményei, szülőföldjének kiténtetett helyszíneivel, kedvelt szakrális tereivel. A tudós életrajzát nyomon követő tizenegy tabló természetesen a *Pálfy utcai szülői házzal* indul.

Az első falfelület kezdő, ferdén fekvő tablóján mintegy mementóként állítunk emléket a szülei által építtetett, két utcára tekintő, módosabb külsejű, alapincézett, eklektikus vakolatdíszes, magas téglakerítéssel oltalmazott háznak. Itt töltötte gyermekéveit, de még feleségét is ide hozta haza. Itt fogadták édesanyjával a paprikahasítót asszonyokat, itt hallotta a legszebb és legtitokzatosabb alsóvárosi történeteket. Két háborút vészelt át a ház. Túlélte a bombázásokat, amikor a Nagyállomást célzó lövedékek a környező házakra tévedtek. Az egészen jó állapotban lévő szülőházat 2004-ben mégis lebontották. Egyes részleteit a bontás előtti pillanatokban örökítette meg a múzeum fényképésze. A végnapok utolsó, s immár egyedülálló képei az 1900-as eredeti tervrajzzal együtt láthatók.

Fontos darabok a családi kötődésű, eredeti fényképfelvételek, festmények az életutat bemutató tablók között. A *Brenner-testvérek* fotóműterméből származó nagyméretű, keretezett párosképen édesanyja és édesapja láthatók még Bálint Sándor születése előtt. Viseletük, tartásuk a korabeli alsóvárosi gazdák társadalmi pozíciójáról árulkodik. Tudjuk, hogy ez a kép fontos helyet foglalt el Bálint Sándor környezetében és emlékei között is. Gyermek- és fiatalkorát megörökítő felvételek alig maradtak reánk. Ami a hagyatékban megtalálható volt, az mind bekerült a kiállításba. Említésre méltó darab az az édesanyjáról festett portrékép, amelyet *Szili Török Dezső* festett 1937-ben. A festmény jobb és bal oldalán található tablók a felmenőkkel, a tudós gyermekkorával, Alsóvárossal foglalkoznak. A Szegedet és a *kegyesoskolát* ábrázoló közismert korabeli metszetek is az életrajz témakörében kaptak helyet. Ugyanígy megtörik a tablók monoton sorát a róla készült fiatalkori portrék, a folklórkutató *Kálmány Lajost*, a nagy elődöt fotografált eredeti vizit-portré és a piarista tanár, *Sík Sándor* fényképe. A piaristáknál eltöltött évekről több kisebb emlék, év végi

¹⁶ Az oromzat Szűcsné Kopasz Kinga tulajdona. Köszönet a köcsönzésért!

értesítő, egy csoportkép, s az érettségiző diákról készült felvétel is látható. Ezen a falfelületen elhelyezett tablók egészen a felnőttkorig követik a tudós életét.

Előttük a térbe állított üvegszekrény alatt a *diákkor* tárgyi emlékei láthatók, köztük olyanok is, amelyek a város kultúrtörténetében is jelentőséggel bírnak. Az egyik üvegtárló alatt a belvárosi, Boldogasszony sugárúti iskolából megmaradt rajzfüzetek, színes vázlatok sorakoznak. Ezek Cs. *Sebestyén Károly* rajzóráin születtek, aki a város építészeti kultúrája iránt is különös érzékenységet tanúsítva előszeretettel festetett tanítványaival olyan, a népművészetből kiragadott motívumokat, melyet a századforduló szecessziós ízlésvilága is sok helyen alkalmazott. A cifraszűr mintázataiból kiemelt színes részletek szép számmal megmaradtak a kisiskolás Bálint Sándor keze nyomán is. Mellettük kaptak helyet a piaristáknál vezetett iskolai irodalmi füzetek, a tanárok bíráló bejegyzéseivel és az osztályzatokkal. Ugyanitt található a Sík Sándortól kapott, számára dedikált, 1945-ös datálású imádságos könyv is.

A nyitó oldalra merőleges *második falfelület* a terem teljes szélességében szolgál háttérként. Tagolására jellemző, hogy az első szakasz még a kronologikus életút folytatása, melyet a halál és temetés eseményei, dokumentumai zárnak. Felettük frízszerűen egy-egy fontosabb eseményt, kirándulást, gyűjtőutakat, adatközlőket megjelenítő fényképsorozat vonul végig. Ezt a részt a következő témakörtől egy álló vitrin választja el.

A merőleges falszakasz első része tehát még az életrajzi elemeket folytatja fényképek és szövegek segítségével egészen a 75. születésnapját köszöntő események bemutatásával. Különösen olyan életszakaszokat emeltünk ki, amelyekhez beszédes illusztrációkat, dokumentumokat tudunk társítani. Így kaptak helyet az emlékezetes Tiszazug-konferencia (1979) felvételei, ahol kollégái egy erre az alkalomra készített kerámia tállal köszöntötték fel váratlanul. A személyre szóló, díszes tál is rendelkezésünkre állt, így természetesen kikerült a képek alá. Az életrajzi fejezeteket záró tablón egy eredeti, tőle származó kézírásos sor olvasható – feltehetően az utolsók egyike – a jövőre vonatkozó terveiről 1980 májusára datálva. Majd a gyászjelentés, az alsóvárosi ravatal és a temetést megörökítő felvételek. Végül a szülőházán 1984-ben, születésének 80. évfordulóján elhelyezett emléktábla avatásának pillanatai láthatók.

A paravánok előtti térbe állítva tekinthető meg Bálint Sándor 1926-ban írt doktori disszertációjának eredeti, kézíratos változata. A *Szilády Áron pályája* c. munkához csatolva olvasható az értekezésről elismerően nyilatkozó Dézsi Lajos professzor hivatalos véleménye. Mellette noteszek, zsebnaptárak, melyekben gyűjtéseinek helyszíneit napról-napra útvonalszerűen is követhetjük.

Az életpálya kronologikus ívét egy álló vitrinszekrény zárja. Az üveg mögött műveinek első kiadásai, a tudományos tevékenységét elismerő érmek, emléklapok láthatók. Ugyanitt kapott helyet a bonni *Matthias Zender* professzortól származó néhány levél, utalva a későbbi szoros barátság meghatározó voltára, s üldöztetésére, melyben nem kis szerepet játszott ez a külföldi baráti és tudományos kapcsolat. A németországi könyvcserék bizonyossága pedig a bonni professzor Bálint Sándornak dedikált eredeti műveinek egyike.

A vitrin melletti újabb tablók kutatásainak, gyűjtéseinek egy-egy jól dokumentálható, illusztratív fejezetét mutatják be. Így a szeged-alsótanyai gyógyító paraszt-

ember, *Engi Tüdő Vince* emléke. Tanyája udvarán egy maga építette kis kápolna állott, mellette keresztel („Tüdőkörösz”),¹⁷ amelyet később Bálint Sándor őrzött ott-honában. A kutató a kései licenciátusok, szentemberek fontos közösségi szerepét fedezte fel személyében. Hasonló jelentőséggel ruházta fel a jászladányi *Orosz István* is, kinek búcsúvezetői szerepvállalására, vallásos életére, jámborságára, egyéni életútjának példájára hívta fel a figyelmet a jász szentember önéletírásának előszóval ellátott kiadásával. A kutatott témákat eredeti dokumentumok, levelezések kísérik. Nem maradhatott el a '30-as évektől folyamatosan figyelemmel kísért *Tápé kutatásának* emléke sem, hiszen a kedvelt gyűjtőpontján emlékezetes találkozásokot megörökítő felvételek is bőven akadtak a hagyatékban. Számos értékes anyag maradt fenn mesekutatásának legjelentősebb alakjáról, a zsombói Tombác Jánosról. A korabeli gyűjtőmódszereket reprezentáló technikai segédletek – magnó és hangszalagok – mellett a mesemondó saját, alig ismert és publikált illusztrációi is láthatók emlékezetes portrékkal, fényképfelvételekkel együtt. Ugyanitt belelapozhatunk a gyümölcsöző kapcsolatot később beárnyékoló, hírhedt szerzői jogi polgári per anyagába is. A mai modern technika segítségével digitális hordozón immár hallgathatóak az eredeti mesefelvételek. Egyedi élményt nyújthat, hogy a Zenetudományi Intézetben átmásolt, mintegy tizenkét órányi értékes hangzóanyag egy-egy szakaszába behallgathatnak a kiállítás látogatói.

Az életpályát bemutató tablók mindegyike alatt az aktuális témához illő dokumentumok másolatainak tucatjaiba lapozhatnak bele a látogatók. Az érdekesebb kéziratok, hivatalos határozatok, magánlevelezések hely hiányában nem kerültek a tablókra, de az érdeklődők így is elmerülhetnek az olvasásban.

A kiállítás egy újabb szakaszát nyitják a Bálint Sándor saját gyűjteményét, annak minden jellemző típusát bemutató reprezentatív csoportok és darabok. A hagyaték jellemzőit fentebb taglalva már utaltunk a magángyűjtemény jellegére és felbecsülhetetlen értékeire. Ezek a kiállításban egymástól csak jelképesen elkülönülve, több-kevesebb példányban, jellemző darabokkal kerültek reprezentálásra. A csoportosítást, a tárgytypusok elkülönítését természetesen önkényesen végeztük. Egyrészt, mert a műtárgyak korából és jellegéből fakadóan adott volt a csoportosítás lehetősége, melyet egyébként megkíván a múzeumi őrzés, a hagyaték kezelése is. Másrészt a látogatók számára is könnyebben sugallható a gyűjtő szándéka, a tárgygyűjtések koncepciói, a tárgyak szerete. Általánosan elmondható, hogy minden egyes ábrázolás, legyen az a legkülönbözőbb korokból származó, bármilyen stílusban, bármely hordozón kimunkált, témájában mindig a szakralitást tükrözi. A kiállítás tárgyait egyöntetűen hatja át a vallásosság, s ezáltal az egész tárlaton érezhető.

A bemutatás sorát a naiv művészeti gyűjteménycsoport jelesebb alkotásai nyitják *Vankóné Dudás Juli* tempera festményével, s a jeles napokat sorozatban megörökítő színes rajzainak kiemelt darabjaival. Csupán hely hiányában szorultak ki a kiállításból a jelentősebb naiv faragások, rajzok, festmények.

Igen figyelemre méltó gyűjteményi darabok a modern művészetek alkotóinak különböző munkái. Helyet kaptak itt *Kovács Margit* értékes kerámiái, köztük az „Agnus Dei” díszítésű tál, mely a gyűjtő kedvelt darabjai közé tartozott, s a sort foly-

¹⁷ Bálint S. 1980. 166.

tatják kora kiemelkedő festőművészeinek munkái. Az 1920-1940-es évek jelentős hazai alkotóira, *Kontuly Bélára* vagy *Molnár C. Pálra* az ezredvégi magyar művészettörténet elismerőbben tekint, mint bármikor. Bálint Sándor mindkét festőtől kapott egy-egy jelentős munkát, melyek eddig az ismeretlenek voltak művészettörténészek előtt. Az a tény, hogy ezeknek az alkotóknak a munkássága napjainkban még inkább az érdeklődés középpontjába került, s hogy egy-egy fontos művel tárlatunkon is szerepelhetnek, az emlékkiállítás legjelentősebb és legértékesebb részévé teszi e műtárgyakat. Az itt látható *Kánai menyegző* című, nagyméretű Kontuly festmény (1940) reprezentációjának jelentőségét tovább emeli az aktualitás, hogy a Bálint Sándorral egyidős művész születési centenáriumára, szintén 2004-ben, retrospektív kiállítással emlékezett az utókor.¹⁸ A budapesti kiállításból épp az itt bemutatott festmény maradt ki, mert a rendezők nem tudtak a mű létezéséről. A Kánai menyegző a *Jairus leányának feltámasztása* című, triptichonná egészített festmény egyik oldalszárnya. Ezt ajándékozta Kontuly Béla szegedi ismerősének, barátjának.¹⁹ Jelentős a *Szent család menekülése Egyiptomba* című, 1937-es Molnár C. mű is. A bibliai téma képzőművészeti ábrázolása igen ritka. A jelenetet feldolgozó művészek többnyire a menekülés vagy a pihenés egy-egy kiragadott pillanatának megörökítésére vállalkoztak. A menekülést festette meg Molnár C. Pál is. Az olajfestmény híven tükrözi az alkotó jellemző stílusát. A mű létezéséről szintén nem volt eddig tudomása a Molnár C. hagyatéék kutatóinak és gondozóinak.

A modern művészeti kollekciónak kitüntetett darabjaihoz sorolandó még az a két alkotásmű, amelynek egyikét *P. Kákonyi Asztrik* ferences szerzetes művész készítette. Akvarellje egy templomi oltár színvázlatát mutatja. Az alkotót Bálint Sándor a hazai jövődó egyházművészet legkvalitásosabb alakjának tekintette. A másik mű egy ismeretlen spanyol grafikus Szent Györgyöt ábrázoló, figyelemre méltó, színezett rézmetsete az 1930-as évekből.

Az imént bemutatott, a fal síkjába helyezett művek előterében egy hatalmas szekrény áll. Ferde és álló üvegfelületei mögött a gyűjteményben legnagyobb számban képviselt *vallásos nyomtatványokból* válogatott kollekción látható. A mintegy hetven darab képpel igyekeztünk olyan keresztmetszetet adni, amely bemutatja a legjellemzőbb műfajokat, ikonográfiai példákat és a nyomatok egykorú hordozóit. A sokszorosított grafika történeti korszakait reprezentáló fa-, kő-, réz- és acélmetszetek nyomatai többnyire a búcsújáró helyek kegyképeit, kegyszobrait, a hazai katolicizmus jelentősebb alakjait, szentjeit ábrázolják az olykor kézzel festett, színezett vagy egyéb technikával díszített darabokon. A grafikatörténeti, kultusztörténeti és ikonográfiai szempontból is érdekes gyűjtemény természetesen kiegészül a tömegtermelés kései, de ízléses és jellemző kis szentképeinek különböző változataival. A válogatás figyelemmel volt a szegedi és a szegedi nagytáj búcsújáró helyeit megidézõ nyomtatványokra.²⁰

¹⁸ Ernst Múzeum, Budapest, 2004. január 22 – február 18.

¹⁹ Bizzler István közlése. Ezzel kapcsolatban lásd még: Bizzler István: Kontuly Béla c. monográfiáját, mely a Mikes kiadó gondozásában jelent meg 2004-ben, Budapesten.

²⁰ A válogatásban szakmai útmutatásaival, tárgyleírásaival Szilárdfy Zoltán nyújtott nélkülözhetetlen segítséget.

A szekrény egyik végénél ferde síkban, üveg alá helyezve egy öltöztető kegy-szobor aranyhímzéses, kiterített öltözete is megjelenik.

A harmadik falfelület a népi vallásosság különböző alkotásait mutatja meg, előtte álló posztamenseken térbe helyezett tárgyakkal. A pestisjárvány elleni két védőszent, *Rókus* és *Rozália* népies ihletésű, 18. századi ábrázolásai, egy jámborságot sugárzó votív festmény, egy esküvői emlék papírdomborításos feszülettel és egy 19. század végi könyvomat, mely a *Passió* történetét mondja el képregényszerűen. A posztamenseken olvasók, feszületek, imakönyvek, offerek és nyomódúcaik, illetve egy nagyobb méretű, üvegborítású *Prágai Kis Jézust* ábrázoló öltöztetett viaszszobor láthatók.

A három oldalról zárt enteriőrből egy ajtószerű nyílás vezet a kiállítás egyik leg-hangsúlyosabb terébe, a Bálint Sándor egykori *dolgozószobáját* megjeleníteni hivatott intim szférába. A szobát a tudós személyes tárgyai, bútorai, műkincsei töltik meg. A falakon a legjelentősebb gyűjteményi darabok tekinthetők meg. Azért kerültek ide, mert eredetileg is szobája falát díszítették ezek a rendkívül értékes és ritka darabok. Ezt mutatják a lakásán készült fényképfelvételek is. Az eredeti állapot rekonstrukciója gyakorlatilag is lehetetlennek bizonyult, s a nézhetőség, áttekinthetőség kritériumainak is ellentmondott volna, de hangulatában, benyomásában igyekeztünk egy ahhoz közelítő állapotot megjeleníteni a dokumentatív felvételek segítségével. Otthona berendezésének emlékezetes darabjai kerültek a szobába: a kék alapon festett hartai szekrény²¹, a zöld kárpitos ülősarok, rajta kalapja, táskája, egy festett téka, a kis műbőr fotelok a dohányzó asztalkával, könyvespolc, falitéka, korszók, bőröndök. Ismerősként léptek e térbe azok, akiket ezek a bútorok valaha a Tömörkény utcai lakásban is fogadtak. Könyvespolcára a saját könyvtárából származó könyvek kerültek egy-egy személyes emlékekkel, kis szentképpel, családi fényképpel, asztalára pedig az időt és energiát nem kímélő, kitartó munka nyomai és kellékei, újságkivágások, bibliográfiai jegyzetek, apró kutatócédulákon megőrzött kézirásos feljegyzései.

A „szoba” falain a hagyatéék legértékesebb, immár restaurált festményei és a különösen kedvelt apácamunkák tekinthetők meg, számuk összesen tizenöt. Ugyanitt látható a *Zsoltáros Dávid királyt* ábrázoló, 18. század eleji, aranyozott fa dombormű, a *Szent Ferences missziós kereszt* egy igen ritka, faragott formája, illetve a szűkebb pátriájához, Alsóvároshoz kötődő igen ritka emlék, egy házoromzatról származó *Szentháromság*-ábrázolás, a bentlakókat oltalmazó szentség hatalmas, tálszerű, domborműves kerámiadíszje és egy *Mária megkoronázását* megjelenítő, selyemmel öltöztetett viaszszobrokból álló csoport is, mélyített fa keretben. A szekrény és a polc tetejére fából készült feszületek, karácsonyi termőág, üvegburás viaszszobrok, és a *Feltámadt Krisztus* festett fa szobra kerültek. A bemutatott kegyképek mindegyikéhez valaha személyes emlékek fűzték Bálint Sándort. A szentképek közül különösen kedvelte a *Lehajtott fejű Szűz Máriát*, a *Szent családot*, *Rozáliát*, a *Segítő Máriát*, a *Radnai Szűzanyát* ábrázoló képeket.²² Szenvedélyesen gyűjtötte a *kolostormunkák*

²¹ Grynaeus Tamás ajándéka.

²² Szilárdfy Zoltán művészettörténész, Bálint Sándor személyes ismerője többször és több helyen nyilatkozik a tudós által kedvelt festmények eredetéről, megszerzésének körülményeiről. Részletesen lásd: Szilárdfy 2003. 79-83., illetve N. Szabó (szerk.) 2004. 35-57.

jelentősebb darabjait. Bálint Sándor hagyatékában található a hazai gyűjteményekben képviselt munkák egyik jelentős darabja a 18. század elejéről, melyet a Katolikus Lexikon címszava is közöl.²³ Az *Agnus Dei* rézmetszetet körülölelő sajátos díszítmény az apácamunkák legszebb darabjain látható különféle ékeket vonultatja fel. A további négy kisebb apácamunka, a 19. századi tükör szentkép és a 18. századból való, a *Hétfájdalmú Szűzanyát* ábrázoló üveggép, s a fába metszett 1700 körüli *radnai kegykép* mellett jelentős az a kiállított kép-pár, melyen az *Apostolok cselekedeteit Melchior Gutwein* kollázs technikával ékesített rézmetszetei ábrázolják a 18. század derekáról.

A „szoba” egyik külső, töredék falát egy szegedi nyomdában készített, fametszetű, 1834-es *Házi áldás* és egy későbbi, de igen érdekes, nagyméretű színezett könyvnyomat a *Mátraverebély – Szentkút* kegyszobrát és környezetét megjelenítő kegykép díszíti, mint valaha igazi otthonát.

Az első nagyobb egységet körbejárva az utolsó tárlóhoz érkeznek a látogató, ahol a hagyaték igen becses darabjait veheti szemügyre. A *Szegedi szótár*, a *Szeged városa*, és a *Szögedi nemzet* nyomdából lektorálás céljára kiadott, több kötetbe „széthúzott” kefelevonatait, amelyeket a szerző sűrű kiegészítésekkel toldott meg, olykor minden üres négyzetcentimétert kihasználva. A telegyjetelt, s ily módon még soha ki nem adott próbanyomatok fontos adalékul szolgálnak életművének kutatása, teljesebb megismerése során.

A hagyatékából rendezett első nagyobb egység után a tudós „szobájából” kikaparodva a centenáriumi emlékkiállítás másik nagyobb egysége nyílik.

A két elkülöníthető szakaszt még videó lejátszó és televízió is elválasztja egymástól. Ezek segítségével a Bálint Sándorról készült egyetlen portréfilmbe folyamatosan betekinthez a látogató. Az 1979-ben készült, s a *legszögédibb szögedi* címmel sugárzott dokumentumfilm első vetítése után csak egyszer volt még látható a Magyar Televízióban, 2004-ben. A kiállításban teljes terjedelemben folyamatosan játszott, közel egy órányi film közelbe hozza a tudós alakját, gesztusait, mosolyát, jellemző hanghordozását. Akik ismerték, azok számára felejthetetlen emlékeket idéznek a pergő képsorok. Akik nem ismerhették, azoknak pedig legalább ily módon, a kétdimenziós film lehetőségeivel, mozgásban jeleníti meg a szegedi tudós alakját. A televíziós felvétel a Tömörkény utcai otthonában készült, ahol háttérben megjelennek a szoba részletei, személyes bútorai, a kiállításba helyezett televízió háttérében pedig ennek az enteriőrnek a rekonstruált részletei ismerhetők fel, tovább erősítve ez által is a rendezői szándékot. Szoros szálak fűzik a múzeumhoz a portréfilmet, hiszen a múzeum akkori igazgatója, Trogmayer Ottó volt a kérdező, a film riportere.

A kiállítási tér másik nagyobb egysége *Lantos Miklós* Kós Károly-díjas pécsi fotóművész színes felvételeinek tárlata, mely Barna Gábor korábbi javaslatára lett az emlékkiállítás része. A közel hetven fotográfia a Dunántúl szakrális emlékeit örökíti meg professzionális felvételeken. Feleségével, *L. Imre Mária* néprajzkutatóval közös szakrális műemlék-kutatási és dokumentálási munkásságukat Bálint Sándor kíséretével kezdték az 1960-as években. A tudós professzor hívta fel figyelmüket a pusztulóban lévő vagy megújuló dunántúli szakrális építmények kulturális értékeire. Útmuta-

---

²³ Magyar Katolikus Lexikon 1993. 333.

tásainak segítségével tüzetesen vizsgálták és vizsgálják ma is a Pannon régió falvait, búcsújáró helyeit, kegytemplomait. Közös terveik szerint egy fotókkal illusztrált könyvet szerettek volna megjelentetni. A képes kötet gondolatának beteljesülését Bálint Sándor halála megakadályozta. A képekben azóta is szépen gyarapodó vizuális anyagból e közös tervnek, a közösen végzett, tartalmas kutatómunkának, s ezen keresztül a tudósnak állít emléket a fotókiállítás. Az első néhány fekete-fehér, dokumentatív felvételen Bálint Sándor vagy a Lantos házaspár tűnik föl egy-egy helyszínen barátok, lelkészek társaságában. A fotókiállítás terét a hagyaték egyik jelentős, festett fa szobrocskája töri meg. A szatymazi nagypénteki szentsír úrkoporsójának *fekvő Krisztusát* eredeti pozíciójában és eredeti funkciójára emlékeztetve helyeztük üveg alá.

A múzeumi centenáriumi emlékévképi mottójául szolgáló Bálint Sándor-portré is Lantos Miklós fotóművész felvétele. A csempézőkopácsi román templom mívesen faragott, bélletes kapuja előtt álló tudós feje fölött az „Agnus Dei” domborműve. Ez a kép is látható a kiállításon, de megjelenik a tárlatot hirdető plakáton, s a megnyitóval egy időben megjelenő kiállítási könyvmelléklet, katalógus címlapján is.

* * *

A kiállítás számokban:

Alapterület: 10 x 15 m.

Eredeti műtárgyak: 258 db

Másolatok: 1 db

Fényképfelvételek: 82 db

Lantos Miklós kiállításának képei: 66 db

Eredeti dokumentumok: 85 db

Másolatok: 90 db

Dolgozó szoba berendezései: 15 db

Technikai segédletek: 1 db televízió, 1 db videomagnó, 1db. cd-lejátszó

Tablók száma: 11 db

Tárlók száma: 3 db

Posztamensek száma: 15 db

A kiállítás időtartama: 2004. augusztus 1. – 2004. december 31.

Látogatók száma megközelítőleg: 14.000 fő

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1980 A szögedi nemzet III. A szegedi nagytáj népelete. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978-79/2.

BÁRKÁNYI Ildikó

2002 A néprajzi gyűjtemény. In: Lengyel András (szerk.): A hagyomány szolgálatában. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 144-150.

BIZZER István

2004 Kontuly Béla. Mikes kiadó, Budapest

- CSANÁLOSI Lilla (sajtó alá rendezte)
 1997 Breviárium. Mandala kiadó, Szeged
- MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON I., Szent István Társulat, Budapest 1993.
- RÓNAI Béla
 2001 Bálint Sándorra emlékezem. Kulcs a muzsikához kiadó, Pécs
- N. SZABÓ Magdolna
 2004 Hagyaték és kiállítás – Bálint Sándor születésének 100. évfordulóján. In: N. Szabó Magdolna (szerk.): „A legszögédibb szögedi”, Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 8-34.
- SZACSVAY Éva
 2002 Egyházi gyűjtemények. In: Fejős Zoltán szerk.: A néprajzi Múzeum gyűjteményei. Néprajzi Múzeum, Budapest, 403-432.
- SZILÁRDFY Zoltán
 2003 Ikonográfia – kultusztörténet. Balassi kiadó, Budapest

Presenting the Article and Document Collection of Sándor Bálint and the Memorial Exhibition

by **MAGDOLNA N. SZABÓ**

On the centenary of the birth of the ethnologist, university professor of Szeged, Sándor Bálint (1904-1980), the Móra Ferenc Museum maintaining his bequest contributed to the celebrations by organizing the memorial exhibition entitled “The Most Principal Citizen of Szeged”. The material of the exhibition presents the course of life and work of a significant scientific personality of the end of the century carrying out pioneering work on the field of “religious ethnology”. The material of the exhibition was based on his bequest. After describing the collection itself, we introduce the conception and process of executing the memorial exhibition.

The main material including several different genres consists of archival documents (letters, collections, notes, manuscripts) and different types of articles. Besides ethnological articles (such as furniture, pottery, painted Easter eggs, mining bottles, pilgrims’ souvenirs, votive objects, offerings) paintings, sacred pictures, as well as prayer books and hymnbooks may be found. The articles of paper are mainly religious leaflets, sacred pictures, chapbooks, prayers. ‘*Klosterarbeit*’ from the 18th century, Baroque relics, as well as masterpieces of contemporary art are of special value. We had selected from these objects to create an exhibition that may present this extremely rich material, emphasizing Sándor Bálint’s course of life, its most significant chapters and the most valuable pieces of his collection. We had also reconstructed his study using his personal belongings preserved in his bequest.

The high quality photograph exhibition of Miklós Lantos, photographer from Pécs, is also situated in the same exhibition hall. Through his pictures, the photographer remembers his onetime common research trips with Sándor Bálint, when they intended to map the relics of religious building in the area of Transdanubia.

The exhibition entitled “The Most Principal Citizen of Szeged” remembers, praises, teaches and provides experience. It aims at outlining Sándor Bálint’s character for those, who may know him only from books, as well as presenting his personality in his students, admirers and the citizens of Szeged. The exhibition was opened by Dr. Zsuzsanna Erdélyi, being also an outstanding figure of present day ethnology in Hungary and abroad. We consider it important to publish Dr Erdélyi’s opening speech in full.

A kiállítás nyitó része, előtérben a napsugaras oromzattal

Az életút fejezete

A kis szentképek és ponyvák tárolója

Modern művészeti gyűjteményének darabjai
(előtérben Kontuly Béla és Molnár C. Pál festményei)

A szoba enteriőr, falán a legértékesebb szakrális tárgyakkal

A szoba enteriőr másik részlete

*Megnyitó beszéd**

ERDÉLYI ZSUZSANNA

Tisztelt ünneplő közönség, Püspök Úr, Perjel Úr, Polgármester Úr, Igazgató Asszony!

Felemelő feladatul kaptam, hogy ezen a jeles napon Szeged híres szülöttének, Bálint Sándornak az alakját idézzem s az emlékére rendezett életmű-kiállítást megnyissam. Halmozottan jeles ez a nap és az utána következők is, amelyek akár egy ember lelkiségére, sorsára nézve jelzésértékűek is lehetnek, ahogy erre a megsejtett, ám rejtett összefüggésekre maga Bálint Sándor utalt. Ahogy mondta, maga is gyakran elgondolkozott róluk. 1979. augusztus 4-én, Havi Boldogasszony vigíliáján az alsóvárosi búcsún a 75-ik születésnapját ünneplő baráti körben magnóra rögzítettem szavait. Ezekből idézek valamennyit:

„...Ezök, ezök a napok neköm a legnagyobb ünnepeim közé tartoznak. Ugye Vasas Szent Pétör napján születtem. Talán nem véletlen, úgy elgondolkoztam rajta, hogy Vasas Szent Pétör napja Szögednek egyik fogadalmi ünnepe vót kétszáz esztendőn keresztül... 1738-ban ezön a napon szünt meg a pestisjárvány... Augusztus 2-án van Porciunkula ünnepe, ... a franciskanizmusnak, a Ferenc-rendnek egyik legnagyobb ünnepe... milyen csodálatos költészetet hozott létre a szeráfi szentnek a tisztelete: a közvetlen anyanyelvi imádság, éneklés – talán nem véletlen, hogy éppen ezt a Porciunkulát értem meg a második napon. Akkor a harmadik nap... Szent István vértanú átvitele. Ez valami hitvalló magatartásra ösztönözte. Augusztus negyediké Szent Domonkos napja, az olvasó ünnepe, megint a népi jámborságnak egyik legfőbb eszköze. Ugyanakkor pedig a Havi Boldogasszonynak a vigíliája, amit most ünnepelünk. Augusztus 5-én, akkor péntöki napra esött, akkor ünnepelték a csököt – sokáig vártak a szüleim rám, amíg ide érköztem – a körösztlői lakomára, azt mondják itt a szögediek, hogy csök. Főzték a nagy bogrács paprikást, az atyafiság, vagy harminc-negyven személy, összegyülekezött ottan. Azt mondják, hogy sokat bögtem azon a napon, hát – ez is az ünnepnek a hangulatához jár, és augusztus 6-án Urunk színeváltozása napján körösztlötek meg, egy vak ferencrendi barát, bizonyos Rábai Máté. Hát ezök a megilletődésnek és az elgondolkozásnak napjai számomra...”

Valamiféle kegyelmi időszaknak tekintette Bálint Sándor a születése körüli napokat. Az „elgondolkozásnak és a megilletődésnek” évente ismétlődő állapotában, az adott összefüggések megsejdtetésében sorsirányító, életutat befolyásoló erőt vélt fölfelezni, mintegy jövőbéli feladatok teljesítésére fölkészülni. A számára kimértet mély hittel elfogadni és Isten segítségével végrehajtani, ezzel használni az őt körülvevő kis- és nagyközösségnek: családnak, városnak, népnek, nemzetnek, konkretizálva: a magyarságnak és az egyháznak.

Ma már tudjuk, hogy a számára kijelölt feladatot Isten kitüntető kegyelme nélkül nem tudta volna teljesíteni, és megpróbáltatásokkal teli pályáját végigjárni. Bálint

---

* Elhangzott A legszögedibb szögedi című, Bálint Sándor születésének 100. évfordulójára rendezett emlékkiállítás megnyitóján, 2004. augusztus 1-én, a Móra Ferenc Múzeumban.

Sándor egyedi jelenség volt. Az Alsóváros kitermelte nagytehetségű ősöknek „paraszi remeklése”. (Ez utóbbi az ő kifejezése volt.) Belső mélységeiben követhetetlen. Szellemi gazdagságában utolérhetetlen. Tudása biztonságot nyújtott. Emberi, lelki adottságai meglepet árasztottak. Valami fény vette őt körül, amelynek sugárzása a vele beszélőre, reánk is, áterjedt. Átterjedt derűje, jósága, létfeltétel erejű vallásossága, szinte Szent Ferenc-i lelkülete. A vele töltött idő során az ember különös belső szűrésen esett át. Úgy érezte, lelke átmosódott, szennyeitől megszabadult. Tisztább lett, jobb lett, talán nem túlzás azt mondani, hogy megigazult. El is szégyellte magát, mintegy a jóság tükörképében látva önnön énjét, saját gyarlóságait, hibáit, emberi gyengéit. Úgy, ahogy volt, csodáltam őt.

Szegeden járva mindig betértem a Dómba. Őerte is imádkoztam, hogy maradjon még sokáig közöttünk. Megköszöntem Istennek, hogy adta őt nekünk, adta a magyar tudománynak és Szegednek, s adta őt példának. Példának, miként kell élni az igaz embernek, miképpen kell megmaradni Isten közelében a megalázások, megszegényítések alatt és ellenére. Sohasem tagadta, hogy megszenvedte a politikai meghurcolásokat, bűnvádi eljárásokat, de mély hitéből telt ezek belső kamatoztatására is. Krisztusi lelkülettel tudott tönkrevőire nézni, sőt még megbocsátani is nekik. 65-ös kényszernyugdíjazásától kezdve élete anyagi gondokkal, méltatlan helyzetekkel volt terhelt. A hite és a munka tartotta benne a lelket. A *Vir dolorum* – Fájdalom férfiai – azaz a szenvedő Krisztus tudata és látványa emelte őt a napi lét gyötrelmei fölé, olyannyira, hogy még mosolyogni is tudott, amikor keserves éveiről szólt. Ellenségeiről, meggyöttrőiről szánakozó sajnálattal tudta mondani: „Szögényök, nem adatott mög nékik a hit világossága.”

Sajátságosnak tűnhet, hogy először Bálint Sándor emberi, lelki arculatáról szóltam. Elsőként nála ugyanis az ember képe ivódik belénk kitörölhetetlenül, s csak azután a tudósé.

S most röviden róla szólok, a széles látókörű polihisztorról, népe nagy krónikásáról. Népe alatt szűkítetten az Alsóváros, Szeged, a város kirajzása – homokvilág, majd tágítva a kört, a magyar nép, a magyar nemzet összességét értem.

Bálint Sándor 1904-ben, éppen ma száz esztendeje látta meg a napvilágot, nagyon várt, késői egyetlen gyerekként, és 1980-ban Budapesten ostoba utcai baleset következtében halt meg május 10-én. Az agrárjellegű Alsóváros közösségi és családi hagyománya a kertészkedő-paprikatermelő cíviszülők gyermekének helyét a kertben és a földeken jelölte ki. Nem így történt. Az életút más irányba, a tudomány világába vezetett, nagyívű pályát jelölve ki neki. Bálint Sándor egy széleskörű tudományág megalapítója, a magyar vallási néprajz, a népi vallásosság hazai kutatásának megalapozója, kibontakoztatója. Mivel a népélet teljességét vizsgálta, sokarcú tudóssá kellett válnia. Az általános néprajzon túl mind a teológia-liturgia, mind a művelődéstörténet-irodalom-nyelvészet, sőt még az ipartörténet területén is otthonosan kellett mozognia. Tudományközi rálátása révén hatalmas összefüggő szellemi földrészt ismertetett meg velünk. A széles utakat éppen úgy megjelölte, mint a keskenyebb ösvényeket, vagyis teljes bejárhatóságot biztosított a magyar nép szellemi-lelki arculatának, anyagi kultúrájának múltbéli és jelenkori megismerésében. Szűkebb hazájáról, a szegedi nagytájról szerzett kutatási anyagát nem önmagában tárgyalta, hanem a teljes hazai hagyományba illesztette bele, és a keresztény kultúrába ágyazott európai háttérrel vetítette

ki. Most csak néhány művét említem, amely e szélesre táguló panorámába illik. Nyelvészeti munkásságára utal az egyedülálló Szegedi szótár és a Szegedi példabeszédek és jeles mondások, mintegy a szegedi népnyelv enciklopédiája. A Szeged reneszánsz-kori műveltsége pedig a 15-16. századi Szeged társadalmi és szellemtörténeti rajzát adja. A Szeged városa című műve a város művészettörténeti múltjába vezet minket. A szegedi papucs és A szegedi paprika az alsóvárosi ősök rátermettségét, kézműipari készségét mutatja be. A Tombác János meséi egy kiváló képességű tanyai mese-mondón keresztül a népi alkotótehetségnek állít emléket. Összefoglaló nagy monográfia, a három kötetes A szegedi nemzet a város és a háttér-Homokország településtörténeti, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, kulturális és vallási életéről ad számot.

A hetvenes évek enyhültebb légkörében megjelentethette a Szent István Kiadó jóvoltából a vallási néphagyomány területén végzett alapvető kutatásainak eredményeit: A Karácsony, húsvét, pünkösd, majd a két kötetes Ünnepi kalendárium jelentősége gyorsan változó, életformát váltó világunkban egyre szembevetőbb. Pótolhatatlan tárháza–kézikönyve kutatóknak, laikusnak egyaránt. E művek birtokában értékeljük csak igazán, mit jelent a népi vallásosság hagyományvilágában rejtőzködő szellemi örökség, amely az eurázsiai kultúrához tartozó ember egész hit- és hiedelemvilágát, vallási fejlődését követi és bonyolult eszmei szövevényként vetíti ki.

Nem egy rövid köszöntő méltatás, de egy hosszú tanulmány sem érzékeltethető eléggé azt az átfogó, sokrétű munkát, emberi, szakmai teljesítményt, amelyet mind a szűkebb haza, Szeged és környéke, mind pedig az egész magyar néprajztudomány és filológia köszönhet Bálint Sándornak, ahogy őt elnevezték, a legszögdedebb szegedinek. Köszönheti kimagasló szakmai eredményeit és köszönheti sugárzó emberségét, a keresztény szeretet megtestesítését, a sötét korszakokban másoknak is világító fényét. Bár hirtelen halála sok tervbe vett vagy félig kész művétől fosztott meg minket, mégis teljes az életműve, mert hordozza a hit, a szellem, a tudás egységének napjainkra divatjamúlt, ám soha föl nem adható eszményét.

Még csak annyit, hogy élete során nem adatott meg neki a közösségi elismerés öröme, de az utókor 1998-ban a magyar népi kultúra megismertetése érdekében kifejtett munkásságát a kitüntető Magyar Örökség-díjjal jutalmazta.

És most illesse köszönet a múzeum vezetőjét a reprezentatív kiállítás megszervezéséért s munkatársait áldozatos munkájukért.

* * *

Nem tudom befejezni szavaimat anélkül, hogy az ünnepi érzelmek mellett ne adjak hangot a bennem lévő mélységes szomorúságnak. Amikor a múzeum fölkérését elfogadtam, szétáradt bennem az ünnepi érzés, éles képekben jelent meg a múlt. Eszembe jutott immáron bő negyven éves szakmai kapcsolatunk minden mozzanata, az archaikus népi imádság műfaj feltárása, az alsóvárosi búcsú-gyűjtéseim, az Ünnepi kalendárium lektorálása során kialakult barátságunk.

Ez a munka gyakori találkozást igényelt. Ha Pesten járt, ő keresett fel, de inkább én mentem le Szegedre, lévén ő Sára betegsége miatt helyhez kötöttebb. Egyik alsóvárosi búcsún elsétáltunk a szülőházához, amelyre halála után tisztelői emléktáblát is helyeztek, és születése napján mindig megkoszorúztak. Nem lesz több koszorúzás.

Ennek vége. Szülőházát lebontják, sok érték mellett ezt is fölfalta a piac igénye, a fogyasztói mentalitás mohósága, és ezt lehetővé tette a lélekben kiüresedett társadalom közönye. A társadalom fogalmi körébe természetesen a hivatal is beletartozik, a közösség első számú vezetése, felelőse.

Mi most Bálint Sándort ünnepeljük születésének 100. évfordulóján. És azt a házat, amelyben a napvilágot meglátta, éppen most verik szét döbbenetes időzítéssel. Ez egyszerűen érthetetlen és elfogadhatatlan. Ebben a házban szerettük volna – logikusan – a népi vallásosság-kutatás nemzetközi centrumát kialakítani. A közösség magáról olyan szegénységi bizonyítványt állított ki, amelyet még századok múltán is élénken lobogtatnak. E gyászos tény a város történetébe nem éppen ékes betűkkel lesz beírva, egy korszak hálátlanságának jeleként.

Bálint Sándor nagyon-nagyon szerette városát. Ízig-vérig szegedi-alsóvárosi volt. Szinte nagy betűvel írta nevét: Város, Urbs. Minden tehetségét, tudósi tevékenységét szolgálatába állította. A Tisza szögletében kialakuló Szeged – neve is mutatja eredetét – iránti hűsége megrendítő volt. Ezt a hűséget a város nem méltányolta, nem viszonzta. Sőt. Sok keserűséget okozott neki a hivatalos Szeged, amikor a hatvanas évek közepén meghurcolták és elítélték, és sok keserűséget váltana ki belőle a jelenlegi hivatalos Szeged, ha látná, mi történik a Pálffy utca 2-ben. A mi szomorúságunkról és keserűségünkről nem beszélünk, de biztos, hogy ennek a mai napnak ambivalens érzéseit nem tudjuk feledni. Ünnepelni jöttem Szegedre, és most nehéz szívvel állok itt, nemcsak én egyedül, hanem velem együtt nagyon sokan. „Szögények, nem adatott mög nekik a hit világossága” – mondta a 60-as évekre emlékezve politikai ellenfeleire, pályáját tönkretévökre. Most így mondaná: – „Szögények, nem adatott mög nekik a szellem világossága.” Én meg úgy mondanám: van, ki koszorúval ünnepel, van, aki buldózerrel...

Erdélyi Zsuzsanna megnyitja a kiállítást (Dömötör Mihály felvétele)

Ferencz Éva énekmondó, a megnyitó közreműködője (Dömötör Mihály felvétele)

A közönség, Erdélyi Zsuzsannával és a háttérben Lantos Miklós fotóművésszel
(Dömötör Mihály felvétele)

N. Szabó Magdolna, a kiállítás rendezője, Ferencz Éva énekmondó és
Vörös Gabriella, a múzeum igazgatója (Kószó Jenő felvétele)

Régészeti és néprajzi kályhaleletek Szegedről

TÖRŐCSIK ISTVÁN

(Nemzeti Történeti Emlékpark, Ópusztaszer)

A mérsékelt égöv más területeihez hasonlóan a Kárpát-medence éghajlati sajátosságaihoz az is hozzátartozik, miszerint a hőmérséklet az év jelentős részében olyan mértékben lecsökken, hogy az emberi lakóhelyül szolgáló objektumokat mindenképpen fűteni kell. Ennek megfelelően minden itt megtelepedett kultúra használt különböző beltéri tűzhelyeket és tüzelőberendezéseket. Az őskor végére már a biztonságosabb, (a száj méretétől függően) nagyjából zárt tűzhelyek váltak meghatározóvá. A magyarság is bizonyosan ezek ismeretével érkezett ide a honfoglalás idején. Azon túlmenően, hogy ezeket leleménnyel alakították ki, középkorban kifejlődtek azon típusaik, amelyek már közvetlen esztétikai igényeket is kielégítettek. A lakóépületek nagy részénél általánossá vált kályhák a státusszimbólumok körében is előkelő helyre kerültek (szemben az ókori padlófűtésekkel, ahol a valóban rangot jelentő „berendezés” nem volt szem előtt). Sajnos a gyáripari termékeken kezdetben láthatóan hangsúlyos esztétikai kategóriák (gondoljunk például a művészi kivitelű öntöttvas kályhákra) a 20. század második felében szinte teljesen eltűntek, a radiátorok, kályhák és kandallók többsége esetében manapság jó, ha valami design hatása látszik.

Ezek a történeti kályhák számos témára vonatkozóan szolgálnak forrásul. Vizsgálhatjuk őket a néprajz, régészet, iparművészet és a technikatörténet szempontjából egyaránt. A kályhaszemek, -csempék és -fiókok megformálása, anyaga, égetése, festése és mázazása a legtöbb esetben az adott kor fazekassága technológiai fejlettségének is fokmérője. Egy-egy figurális ábrázolás fontos ikonográfiai forrás lehet a kor viseletére, tárgyaira nézve. Széles műhelykörzetek, vándorló mesterek, idegenben ellesett formák és minták színesítik ezt a képet, amelyek vizsgálata nélkül a középkor és kora újkor gazdasági kapcsolatrendszeréről és kereskedelmi útvonalairól alkotott kép nem lehet teljes. A magasabb társadalmi körök számára készített kályhák szoros kapcsolatban állnak az építészettel (pl. mérnöves csempék), valamint sok esetben a képzőművészettel (festmények, szobrok, grafikák másolatai), míg a mezővárosi házak kályhacsempéit az egyetlen – tisztán paraszti – figurális ábrázolás-csoportnak tartjuk, amely nem szerves anyagból készült, s így töredékeiben is, de túlélte az évszázadok viharait. Utóbbi jó példái a fafaragást idéző gerlai és nadabi csempék, amelyek mintha a faragott és karcolt díszű 19. századi tükrösök, löportartó szaruk és borotvatokok előképei lennének.¹

Szeged kályhaművessége gyakorlatilag kutatatlan. Értékelhető régészeti leletanyag a középkori Szeged területéről a legutóbbi évekig alig állt rendelkezésre. A szakirodalomban mindössze két kisebb tanulmány foglalkozik — részben — kályhaleletekkel², egy pedig a vár 18. századi kályháival és egyéb tüzelőberendezéseivel.³ Az

¹ A népies díszítésű kályhacsempékről lásd Méri István 1957.

² Ormándy János 1994; Pusztai Tamás 1995.

Alföldön a hódoltság zavaros, háborús viszonyai közepette a cserépkályha eltűnt a paraszti lakáskultúrából, helyét az egyszerűbben elkészíthető kemence foglalta el – legalábbis így él a (szakmai) köztudatban. A Szegedi Városi Múzeumban a néprajzi tárgyak gyűjtése csak Reizner halála után indulhatott meg. A gyűjteményben található fazekas termékeknek csak egy része származik Szegedről, a kályhás mesterség produktumait csupán néhány darab képviseli. Bizonyítható azonban, hogy a cserépkályhák készítése a folyamatosan fellépő igények miatt már a 15. századtól egészen a 19. század második feléig szünet nélkül folyik, még ha a foglalkozás neve nem is jelenik meg az írott forrásokban. Persze minden esetben fennáll a lehetőség, hogy a megtalált leletek nem szegedi műhelyben és/vagy nem szegedi mesterek által készültek. A többség azonban helyi készítmény lehet. Az „import” kályhák esetében is nyilvánvalóan feltételezhetjük, hogy ezek formai alakulását a helyi igények, a mindenkori polgárság ízlésének változásai szabták meg. A dolgozat tárgya így tehát a városban használt (és nem csupán az itt készített!) kályhák vizsgálata. Ez azonban nem a teljesség igényével történt. Munkám csupán egy-két kiragadott példával illusztrált nagy ívű vázlat. Megírásának célja azonban nem a szerzői bibliográfiám öncélú gyarapítása volt. Szeretném felvázolni az érdemi kutatás lehetőségeit és problémáit, illetve a regionális fejlődés néhány sajátosságát. Egy kis kiindulópontot kívánok létrehozni a téma jövőbeni kutatóinak. Hogy ne a kályhától kelljen elindulni.

A lelőhelyekről

Az alábbiakban ismertetett, kályhákhoz tartozó kerámialeletek 1998 és 2003 között általam végzett régészeti leletmentések során kerültek elő, a szegedi Roosevelt téren végzett feltáráson pedig az ásatásvezető Vörös Gabriella technikus munkatársaként dolgoztam.⁴

1998 nyarán pályázati támogatásból a szegedi Móra Ferenc Múzeum számára egy új régészeti raktár kialakítása kezdődött meg a Stefánia sétányon elhelyezkedő vármaradvány tetején. A munkálatok első fázisaként 1998. július 16. és november 3. között került sor a boltívekre az ostromló ágyúk tüze ellen felhordott földréteg „letakarítására”. Mivel valószínű volt, hogy a vármaradvány környékéről származó földben régészeti leletek is vannak, Dr. Vörös Gabriella megyei múzeumigazgató Szarka Józsefet és e sorok íróját, mint a középkor iránt érdeklődő végzős régészhallgatókat bízta meg a munkálatok irányításával. A másodlagos helyzetben lévő földrétegben a szokásos objektumokra (falalapozás, sír, gödör, padló stb.) nem számíthatunk, egészben a tárgyak közül is csak a legkisebbek kerülhettek elő. A sajátos körülmények miatt csupán az anyaggyűjtésre kellett koncentrálni. Ezt három lépcsős szűrőn keresztül végeztük. A kemény (egyes rétegek esetében bizonyosan döngölt) földréteget ásóval, illetve csákánnyal lazítottuk föl, majd minden lapát földet a talicskában átnéztünk, azután felöntöttük a futószalagra, mely a vár udvarára halmozta a feltöltés anyagát (az utóbbi kupacot is folyamatosan ellenőriztük). Hozzávetőlegesen háromszáz köbméter földet mozgattunk meg ilyen módszerrel, az eredetileg betervezett egy

³ Cs. Sebestyén Károly 1932.

⁴ Az előkerült kályhaszemek publikálásának lehetőségét Dr. Vörös Gabriellának ezúton is köszönöm.

hónap helyett pedig három és felet töltöttünk a vártetőn. Ez idő alatt sok ezer kerámiatöredék, kisebb vas,- bronz,- és csonttárgy, több tucat üvegtöredék került elő. A kerámián belül jelentős a kályhákhoz tartozó töredékek aránya. A földet a várudvarból, mindenképpen a vármaradvány közvetlen közeléből hordták fel az erődítmény tetejére. A nagy mennyiségű embercsont és néhány szórvány melléklet (gyűrű, övcsat, fülbevaló) alapján nyilvánvalóvá vált, hogy az 1998-ban még csak a forrásokból ismert gótikus vártemplom temetkezései tucatszám kerültek bele a felhordott földbe. Vagyis a feltöltés anyaga legalább részben a templom néhány tíz méteres körzetéből származik. A legkézenfekvőbb magyarázat, hogy a „váracs” keleti oldalának sáncárkából kihányt földet hordták a kazamaták fölé. A keleti kortinarendszer építéséről annyit tudunk, hogy az 1750 után kezdődött, és 1765-ben már az elkészült Mária Terézia kapu homlokzatát örökíti meg Pintershofen rajza.⁵ Valószínű, hogy az építkezéssel párhuzamosan a boltozatok feltöltése is megtörtént.

Még ugyanebben az évben Szeged egyik középkori városmagja, a Palánk területén is folyt egy leletmentés.⁶ A Somogyi utca és a Roosevelt tér között a Szegedi Vízművek, a Dégáz és a Déltáv egyidejűleg folytatott közmű-rekonstrukciót, mely az előregedett víz- és gázvezetékek cseréjével járt, utóbbi cég pedig optikai kábeleket fektetett. Számunkra az előbbi két művelet volt érdekes, mivel ez másfél-két méter mélységig hatoló földkitermeléssel járt. Több objektumban találtam kályhaszemeket, illetve kályhacsempéket.

Kályhákhoz tartozó töredékek más belvárosi leletmentések (Szeged–Bajza utca, Szeged–Sebészeti Klinika), illetve feltárás (Szeged–Roosevelt tér) során is előkerültek, ezek lelőhelyeit és előkerülési körülményeit a kályhák feltételezett korának megfelelő helyen ismertetni fogom.

Reneszánsz kályhák

A szegedi kályhák megjelenésével legelőször a várban, azon belül is a palota területén kell számolnunk. Ha valamely tűzvész, földrengés vagy hasonló csapás során nem pusztultak el, a divat és az ízlés változása miatt bizonyos idő után akkor is lebontották ezeket, összetört anyaguk egy része pedig a várudvar területén szétszóródott. Ennek köszönhető, hogy az 1998-ban „feltárt” vártetőn előkerültek töredékeik. Sajnos ezek a legtöbb esetben csupán kisebb, kevésbé jellegzetes – általában a szegélylécből származó – töredékek, korukra leginkább a fehér, illetve rózsaszínű anyagból, következtethetünk, amely a „metélt” eljárással készült vegyesmázás díszkerámiák anyagával mutat közeli rokonságot. Ugyanerre utal a jó minőségű zöld, illetve sárga máz is. Ennek alapján az ilyen típusú töredékek a 15. század második felére végére keltezhetők.⁷

Egy másik jellegzetes csoportot alkotnak a világosbarna, mázatlan, áttört előlapú csempék töredékei, jó részükön a gótika korának architektúráját idéző mérműves

⁵ Nagy Zoltán, 1985, 74–76.

⁶ Töröcsik István 1998.

⁷ A vegyesmázás díszkerámiák datálásában nem teljesen egységes a kutatás. A budai palota területén talált töredékeket Írásné Melis Katalin a 15. század utolsó harmadára keltezi (Írásné Melis 1984, 220.).

díszítés látható. Szintén világosbarna és mázatlan az a csempetöredék, amely egy domborított, pikkelyszerű tollakkal díszített szárnyat ábrázol. Párhuzama Csólyospálos területéről került a szegedi múzeumba 1903-ban, egy vastárggyal együtt.⁸ Ezen a darabon jól felismerhető az angyal, amelynél a szegedi darabon csupán a szárny egy kis részlete maradt meg (1. kép). Bár az apró különbségek miatt bizonyosan nem ugyanazzal a fa negatívval készült, valószínű, hogy egyazon műhelyben készültek. Ez a kályhásműhely pedig nyilvánvalóan nem a gyéresebb lakosságú kun területeken, hanem Szegeden volt, ahol a várnagyok és a gazdagabb városi polgárság igényei hívhatták életre, de alkalmanként a környező települések előkelőbb udvarházait is elláthatta kályhákkal. A csólyospálosi kályha megrendelője a kun „arisztokrácia” egy képviselője lehetett.⁹ A nagykanizsai vár kályhacsempéi sok hasonlóságot mutatnak a világosbarna áttört előlapos csempék körével.¹⁰ Szürkésárga és vörösésbarna töredékek egyaránt vannak közöttük, mindegyik mázatlan. Egy részük madarat ábrázol, ezek szárnyán apró pikkelyszerű domborulatok jelzik a tollakat, ugyanúgy, mint a szegedi és csólyospálosi angyalszárnyak esetében. A nagykanizsai madaras csempelapok szintén fából faragott nyomódúcokkal készültek, ezt a rostlenyomatokon kívül a pontosan megegyező két-két töredék bizonyítja.¹¹ Sajnos a vár tetején talált töredékek rétegtanilag nem datálhatók, mivel másodlagos helyen kerültek elő. Így a különböző párhuzamok korhatározását kell alapul vennünk. A mérnöves előképek a budai vár Zsigmond-kori kályhacsempéin jelennek meg először, ennél nyilvánvalóan csak későbbiek lehetnek a szegedi darabok. A részben mérnöves, részben figurális díszítésű nagykanizsai csempéket Parádi Nándor a 15. és 16. század fordulójára keltezi. Úgy vélem, hogy a vár és a város korabeli rangjának megfelelően az egy vagy több szegedi kályha készítése e két időintervallum közé, a 15. század második felére tehető. Annál is inkább, mivel a 16. században – mint látni fogjuk – másfajta (bögrés– geometrikus oromdíszes) kályhák terjednek el, melyek vörösre égett anyaga más technológiai eljárást feltételez.

Az 1998-as, a Palánkban folyó leletmentés legizgalmasabb objektuma; egy gázvezeték-árok 8 méteres szakasza a Dóm tér északi sarkán húzódott. Ezen a ponton az újkori mázas cserepek és porcelánok mellett szép számmal gyűjtöttünk későközépkori kályhaszem-darabokat is, sőt egy pálcátagos nyíláskeretet is találtunk. Az árok alján, annak északi végében egy réti mészke tömbökből álló alapozást sikerült megfigyelni és dokumentálni. A keleti metszetfalból nagy mennyiségű kályhaszem-töredéket szedtünk ki, amelyek 130-150 cm mélységben, egy élénksárga színű agyagrétegben voltak. Ezt a réteget két oldalról egy-egy téglalapozás zárta le, a kerámianyagot kibányászva az árok falától számított 70 cm-es „mélységben” egy harmadik alapozást találtunk, ez szintén téglából volt rakva. A kerámia-töredékek három csúcsos oromdíszhez, egy hagyma formájú, valamint hozzávetőlegesen 12-15 bögre formájú

⁸ Wicker Erika 1995, 71. A lelhely közelebről nem ismert, a lelet Szekszárdy Imre vödrösszéki tanyai tanító ajándékaként került a múzeumba. A közlő Wicker Erika a tárgyat „cserepdísz”-ként határozta meg.

⁹ Ehhez az előkelő réteghez kapcsolhatjuk talán a 16. századi pálosi éremleletet is (Wicker Erika 1995, 71).

¹⁰ Parádi Nándor 1961.

¹¹ Parádi Nándor 1961, 184.

kályhaszemhez tartoztak.¹² Az áttört előlapú oromdíszek két fajtája került elő: egy ferde osztóvonalakkal kialakított, négy sorba rendezett háromszögekkel díszített és egy kör mezőben hatszirmú rozettát formáló típus (2. kép). Az előbbiből egy példányt csaknem hiánytalanul összeállítottam, ezen kívül több töredékből egy kisebb darabot is sikerült összeragasztanom. Csaknem hiánytalan a hagyma formájú kályhaszem is. A bögre alakúakból kiegészíthető példányok (3. kép) és kisebb darabok egyaránt előfordulnak.

A későközépkori kályhaszemek valószínűleg egyetlen kályha anyagához tartoznak. A kályhaomladékok körbevevő téglafalak talán egy későbbi épület részei, de nem lehetetlen, hogy összefüggésben állnak a megtalált alapozással. A teljesen összeállított csúcsos oromdíz párhuzamait ismerjük Kecskemétről és Ráckevéről.¹³ Nem áttört, hanem plasztikus díszítésként jelenik meg ugyanez a minta egy zárt előlapú oromdízben a Zala megyei Szentkirály egyik feltárt háza kályhaanyagában.¹⁴ Ráckevéen a folyamatban lévő építkezés miatt az előkerült középkori lakóháznak csak kis részletei voltak feltárhatók. Az omladék kibontható részéből a két csúcsos oromdízben kívül hat bögre alakú, egy hagyma és két tányér formájú kályhaszem is előkerült. A konyhai edények egy részét is megtalálták, közöttük II. Lajos és I. Ferdinánd denárral, melyek egyben a ház pusztulásának idejét is datálják. A Dóm tér árkában sem a tányér alakú, sem a négyzetes szájú, tálformájú kályhaszemeknek nem került elő még töredéke sem. Természetesen nem zárható ki, hogy ezek az árok első kiásásakor már kikerültek, vagy eleve be sem keveredtek ebbe a rétegbe, bár a tál formájú szemek esetében – amelyek mindig a kályha felső hengeres részén helyezkednek el – ez nem valószínű.¹⁵ Mindezeket figyelembe véve megkísértem a kályha elvi rekonstrukcióját, feltételezve, hogy az oromdíszek két típusa váltakozva helyezkedett el a kályha tetején (4. kép). A kályha készítését a kerámiák említett jó minősége miatt a 16. század első felére tehetjük, bár az omladékkal együtt talált írókázott díszítésű ólommázás tál párhuzamai inkább a 17. századra, annak is inkább a második felére–végére jellemzők.¹⁶ Kérdés, hogy egy minden bizonnyal a hódoltság kora előtt felépített kályha megélhetett-e egy ilyen hosszú – legkevesebb másfél százados – időszakot?

A hódoltság korát megelőző időszakból már mázas kályhákra vonatkozóan is rendelkezünk régészeti forrásokkal. 1998-ban a Palánk 2-es számú ház keleti oldalán egy másfél méter mélységű gödörből egy sárgásfehér anyagú, zöldmázás oromcsempe darabja került elő (6. kép). Szinte pontos párhuzama az egri várból ismert.¹⁷ A peremkiképzésében és mázszínében is igen hasonló csempe mindössze 1 cm-rel szélesebb, indamotívummal díszített. Az oromcsempét Fodor László a 17. századra keltezi. Vízszintes borda és egyenes szárú virágok láthatók egy másik egri oromcsempén is, ez a

---

¹² A leleteket 2002-ben részben összeragasztottam. Szükséges lenne azonban a munka befejezése és a nagyrészt összeállított darabok kiegészítése.

¹³ Fodor László et al. 2002, 99.; Fegyő János 1973, 98–99.

¹⁴ Holl Imre 1987, 163–164.

¹⁵ A későbbiekben a szeged-alsóvárosi leletekkel kapcsolatban utalok majd Ormándy János hasonló elképzelésére.

¹⁶ F. Lajkó Orsolya 2003.

¹⁷ Fodor László et al. 2002, 85: Katalógus 76.

darab azonban a 16. század végére datált.¹⁸ A szegedi csempe ezeknél elnagyoltabb, a motívumok elmosódottak, kontúr nélküliek. A szolnoki, ónodi és a füzéri várból is ismertek hasonló darabok, ezek készítését a szócikkek szerzői a 16-17. századra teszik.¹⁹ Nehezen tartom elképzelhetőnek, hogy a szegedi zöldmázás oromcsempe az 1560-as évek után készült volna, hiszen ekkorára eltűnik a Palánk magyar lakossága, a mohamedán és délszláv lakosság pedig – ha éppen kályhára és nem kemencére, vagy szabadtűzhelyre volt igénye – alapvetően a magyar fazekasok szemeskályhái, vagy a zöldmázás, kupa formájú kályhaszemekből rakott balkáni eredetű kályhák között választhatott. Az oromcsempe így inkább a 16. század első felében készülhetett.

A hódoltság kora

A török 1543 elején megszállja Szegedet, hogy biztosítsa a két évvel korábban elfoglalt Buda hatékony védelmét. Az 1552-es visszafoglalási kísérletet követően két évtized alatt a Palánkból is eltűnik a magyar lakosság.²⁰ Magyar fazekasok azonban a megszállt vár szükségleteire is szállítottak kályhástermékeket, legalábbis erre utal a várudvar csatornázása során előkerült, 1567-es évszámot viselő, háromszögletű oromdísz.²¹ Ez a dátum a várbontás során előkerült hasonló darabok esetében is kiindulópontnak tekinthető, hozzávetőlegesen ezek készítését is a 16. század második felére tehetjük. A Dóm tér sarkán előkerült oromdíszek második típusának hatszirmú rozettás díszítése itt is megtalálható, de ezek a darabok vastag falúak és durvább kidolgozásúak.²² A vár területéről előkerült leletcsoportból nem hiányoznak a tál és pohár formájú kályhaszemek sem, valamint megtalálhatók azok a kisebb méretű „tányérkák”, amelyekből a vár tetején is találtunk 8 darabot. Ezek közül kettő kevésbé sérült, kiegészíthető (5. kép). A szegedi fazekasok török kapcsolataira forrásunk is van a 17. századból. Gombkötő János, Wesselényi Ferenc füleki várkapitány hadnagya, 1641-es jelentésében ír a „Fazékszer” nevű városrészeiről, amelynek iparos lakossága „afféle törökkel bélelt” emberekből áll, akik a szegedi török parancsnokoknak különböző – főként hírvivői – szolgálatokat teljesítenek.²³ A városrész lokalizációja bizonytalan, Gombkötő szerint a Palánk és a Tisza közelében feküdt, ez alapján Felső- és Alsóváros egyaránt számításba jöhet, bár a 19. századig élő Fazekas utca elnevezés miatt utóbbi valószínűbb.²⁴ A Fazékszer elkülönülését valószínűleg az égető kemencék fokozott tűzveszélyessége okozhatta.

A vártetőn folyó anyaggyűjtés során jó néhány kupa formájú, mázas kályhaszem került elő. A máz színe túlnyomórészt a zöld különböző árnyalataival jellemezhető, de akad néhány sárgamázás darab is. A több mint száz töredék arányait tekintve

---

¹⁸ Fodor László et al. 2002, 84: Katalógus 67.

¹⁹ Fodor László et al. 2002, 77: Katalógus 21; 81: Katalógus 44; 94: Katalógus 121.

²⁰ Szakály Ferenc 1983, 551.

²¹ Horváth Ferenc–Zombori István 1986, 192.; Pusztai Tamás 1995, 292. A bekarcolt számjegyek formája, és a hasonló oromdíszek keletkezése alapján elhihető, hogy korabeli „dátumozásról” van szó, és nem a kubikusok akartak „kedveskedni” Kováts Istvánnak.

²² Pusztai Tamás 1995, 291–292.

²³ Veress D. Csaba 1986, 78–79.

²⁴ Máté Zsolt 1989, 26.

azonban eltörpül a bögre formájú kályhaszemek óriási mennyisége mellett. Bár az általunk átvizsgált földmennyiség a várudvar egy meghatározott területéről származhat, mégis ezen arány alapján valószínűsíthető, hogy a Balkánon általános mázas szemes kályhákból csupán néhányat építhettek a vár területén lévő épületekben, a Palánkból pedig ilyen kályhaszemnek töredéke sem került elő eddig.

2002. november–decemberében a szegedi Bajza utcában leletmentettem, ahol egy épülő panzió földmunkálatai folytak. Az épület sávalapozásának kiásása során a munkagödör ÉNy-i részén egy kályhaszem-depó került elő, melyből először a négyzetes szájú, majd a bögre formájúak kerültek elő, meglehetősen nagy mennyiségben. Valószínűleg egy gödörbe (1. objektum) dobálták ezeket bele, így történhetett, hogy a bögre formájú kályhaszemekből jó néhány épen megmaradt. Több égett réteget is megfigyeltem, ezek némi lejtéssel haladtak a feltételezett objektum közepe felé. Sajnos a munka a felfakadó víz miatt mindinkább kilátástalanná vált, így abba kellett hagynom. Két nappal később az 1. objektum területén sikerült az előző epicentrumtól kicsit északabbra egy kevésbé bolygatott részt találnom, innen még két ép kályhaszemet, sok töredéket, és egy sgraffito díszítésű török talpastál nagyobb darabját is begyűjtöttem. Előkerült a harmadik típus is, melyet egy vastag falú, hagyma formájú kályhaszem reprezentált. Az előkerült négyzetes szájú kályhaszemekből kettőt sikerült csaknem teljesen összerakni (8, illetve 14 darabból), ezek kiegészíthetők. A kimaradt 28 töredék 3–5 kályhaszemhez tartozhat. A bögre formájú kályhaszemekből 11-et teljesen egészben sikerült kiemelni, további egy darab pereme sérült, de kiegészíthető. Ezenkívül 271 töredéket számoltam meg a mosás után, ezekből további egy-két tucat kályhaszem rekonstruálható. Az objektum égett rétegei egy tűzvészre utalnak, melyben a kályha és a háztartás edényei elpusztultak. Ennek datálása azonban nehéz, mivel a feltételezett gödörből előkerült kerámiák valószínűleg nem egyszerre voltak használatban. A fazekak darabjai kisebbek, egy edényhez tartozó töredékek kis számban, vagy éppen szórványosan találhatóak meg, szemben a kályhaszemekkel. A talpastál darabja viszont elég nagy ahhoz, hogy feltételezhessük: az elpusztult háztartásban volt használatban. Ez alapján az 1697-es tűzvész alkalmával semmisülhetett meg a kályha. Természetesen az sem tartható kizártnak, hogy az 1552-es „szegedi veszedelem” okozhatta a ház (és talán lakói) vesztét, hiszen török talpastálakat még a mohamedánok által bizonyosan nem lakott Hódmezővásárhelyen is használtak²⁵, a török vár szomszédságában élő szegedi polgárok pedig jóval könnyebben beszerezhetnék akár az itt talált sgraffito díszes darabot is. Sajnos a területen a kályhával összefüggésbe hozható, vélhetően középkori épületre utaló nyomot (a már említett kőfaragványt leszámítva) a legnagyobb igyekezettel sem sikerült találnom.

A török után

Szegeden a Rooseveltt téren, a Móra Ferenc Múzeum melletti területen 2002-2003-ban szondázó ásatás zajlott a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával. A feltárás célja a szegedi vár bontása alkalmával, a 19. század végén előke-

---

²⁵ Lajkó Orsolya 2002, 314.

rült római leletek hitelesítése volt. A 18. századi ábrázolásokon is szereplő tűzéségi kaszárnya padlója alatt 350-360 cm-es mélységben két másik – szintén téglából rakott – padló részletét találtuk meg, amelyek egy elpusztult, majd megújított 17. századi épülethez tartoztak. A második leégés alkalmával az épület kályhája is elpusztult, valószínűleg ehhez tartozott néhány, a padlón in situ elhelyezkedő bögre formájú kályhaszem (7. kép). Ezek a felettük elhelyezkedő agyagos feltöltéssel semmi esetre sem kerülhettek oda. Valószínűleg a tűvészenb összerokadt cserépkályhából gurultak ki, és mivel a romok eltakarítása után rögtön megkezdhették a feltöltést, így megmaradtak eredeti helyzetükben. A feltételezett kályha szelvényüinktől keletre lehet. Az épület minden valószínűség szerint egy kisebb méretű ház lehetett, második pusztulása, amelyből a kályhaszemek is származnak 1697 és 1713 közé (legvalószínűbben 1705-re) tehető. A kályha feltételezésem szerint a hódoltság utolsó évtizedeiben, de leginkább a vár felszabadulása (1686) után készült. Utóbbi feltételezésem miatt inkább már a török kort követő időszak fűtőberendezései közé soroltam be, bár a legegyszerűbb bögrés kályhák formájában lényegi változás nem történik a 16–17. században.

Ugyanerre az időszakra, a 17–18. század fordulójára keltezte Ormándy János a szeged–alsóvárosi ferences kolostor udvarán talált bögre formájú kályhaszemeket. A négy ép darab mellett egy rontott (égetéskor összenyomódott) példány is előkerült, ami a kolostorhoz tartozó vagy a kolostor mellett működő műhelyre utalhat.²⁶ Ormándy feltételezte, hogy létezett egy olyan kályhatípus, amelybe nem voltak tal formájú kályhaszemek beépítve. Bár a publikációban kisebb kályhaszemtöredékek nem szerepelnek, így nem tudható, hogy mekkora anyagmennyiség alapján vonta le ezt a következtetést, mindenesetre a Dóm tér sarkán gyűjtött – fentebb ismertetett – leletegyüttes alapján magam is hasonló következtetésre jutottam.

A vármaradvány tetején talált legszebb leletek közé tartoznak egy kétfejű sast ábrázoló csempe töredékei (8. kép). A három töredék közül a legnagyobb darabon a sas koronás nyakrésze és az egyik szárnyának részlete maradt meg, a kisebb darabon pedig a balra néző sasfej. A harmadik (apró) töredéken nem azonosítható az ábrázolt részlet. A nagyobb töredék hátoldala erősen kormos. Erről a típusról Kozák Károly írt összefoglaló tanulmányt.²⁷ Az első kétfejű sast ábrázoló kályhacsempe a 15. század első feléből származik, de a 17. század második felétől válik gyakorivá.²⁸ A máz alatti fehér engob és a vörösesbarna, téglaszerű kerámiaanyag miatt nem valószínű, hogy a megtalált csempedarabok által jelzett kályha Szeged török megszállása előtt készült volna, a másfél évszázados oszmán uralom alatt pedig nyilvánvalóan nem raknak ellenséges (császári) szimbólumot tartalmazó kályhát a várban. A kérdéses töredékek így legkorábban az 1686-os felszabadulás utáni évekből származhatnak. A formai párhuzamok ugyanezt a keltezést erősítik. Az ábrázolás – stiláris jegyeit tekintve – az Iparművészeti Múzeum egyik kályhacsempéjéhez²⁹ áll a legközelebb (tollak kidolgozása, nyakak hossza, korona a két nyakon). Ez utóbbit Kozák Károly a 18. század

---

²⁶ Ormándy János 1994, 522.

²⁷ Kozák Károly 1963.

²⁸ Kozák Károly 1963, 185–186; 194–195.

²⁹ Kozák Károly 1963, 184: 60. kép.

elejére datálja, megállapítva, hogy az ábrázolás típusa az erdélyi százszok ízlését tükrözi.³⁰ Töredékeink esetében nehéz a párhuzamok keresése, hiszen az ábrázolásnak csak részletei maradtak meg. Az azonban elhithető, hogy a mindenkori osztrák katonai parancsnokság inkább százsz mesterekkel rakat kályhát, mint a „fazékszeri” magyar fazekasokkal. Egy-két ilyen reprezentatívabb fűtőberendezés lehetett csak a várban, mindenekelőtt a várparancsnok rezidenciáján. Lehetséges, hogy a kuruc kor viszonytagságos éveiben semmisült(ek) meg, de legkésőbb az 1760-as évek közepéig biztosan lebontják ez(ek)e(t), hiszen a töredékek csak így kerülhettek a vártetőre. Cs. Sebestyén Károly tanulmányában számos 1750–1776 között készült tervdokumentációt megvizsgált, amelyek a szegedi vár belső épületeit, illetve a váron kívül eső katonai objektumokat ábrázolták. A rajzokon összesen 96 kályha számolható össze, mindegyik egyszerű, többségében lábazon álló, kétsztatú, táblalapokból összeállított kályha, méreteik csak kisebb mértékben térnek el egymástól. A színes lapokon zölddel vannak kifestve, ez az általánosan alkalmazott zöld mázra utal. A felső rész is hasáb alakú, csak két esetben hengeres. A díszesebb kivitelű kályhák profilált párkánnyal rendelkeztek.³¹ A parancsnoki épület rajza 1775-ből származik, 12 kályhája a rajzon nem különbözik a többi épület fűtőberendezésétől.³² Díszes, kétfejű sasos csempékből álló kályha ekkor már nem állhatott a várban.

„Néprajzi kályhaleletek”

A fazekas céh szabadalomlevelét III. Károly erősíti meg 1719-ben, a céhszabályokat pedig Mária Terézia szentesítette újból 1770-ben.³³ A kályháság, mint mesterség nem különül el, a fazekasok foglalkoznak a kályhák és a sütőkemencék elkészítésével (a Szegeden és környékén egykor általános szabadtűzhelyek elkészítéséhez nem kellett különösebb szaktudás). Fontos dokumentum a fazekasok 1803-as Árszabása.³⁴ Az egyéb fazekas termékek mellett a kályhákra vonatkozóan a következő tételek szerepelnek:

„Egy közönséges négy Szegletű Vörös Tserép-Kementzének fel-rakásáért 4 fl.

Egy hasonló Kályha darabbért bé-tételével együtt 9 kr.

Szinte olyan kisebb Kementzének fel-rakásáért 1fl. 45 kr.

Bögréből való Kementzének fel-rakásáért 1 fl.

Hasonló Kementzének munkájáért, hogy ha maga a Fazekas a Tűzhellynek lábát fel-rakja 1 fl. 45 kr.

Jó, és tzifra Hamburgi Kályhának fel-rakásáért 3 fl.

Közönséges zöld Kályha rakásáért 2 fl.

Egy nagy tarka zöld Kályhából készült Kementzének, a mellynek szélessége négy, a hossza pedig öt Kályha darabbul álló fel-rakása 2 fl.”

³⁰ Kozák Károly 1963, 181.

³¹ Cs. Sebestyén Károly 1932, 23.

³² Cs. Sebestyén Károly 1932, 18.

³³ Bálint Sándor 1977, 224.

³⁴ Bálint Sándor 1977, 225.

Az itt szereplő kályha típusok egy részét egyértelműen azonosítani lehet. A leg-egyszerűbb a már jól ismert bögre formájú szemekből álló kályha, ez a legolcsóbb is, annyira, hogy a lábazat felrakása csaknem duplájára drágítja. Bizonytalan a „négy Szegletű Vörös Tserép-Kementze” azonosítása. Táblás kályha nem lehet, hiszen egy darabja a beépítéssel együtt is igen olcsó (a mázas árucikkek ennél általában drágábbak, 9 krajcárért például egy „Közönséges Éjtszaki Edényt” lehet kapni, de ennek mázas változata már háromszor ennyi). Táblás kályha helyett így inkább négyszögletes peremű, mázatlan kályhafiókokra következtethetünk. A zöld és „tarka zöld” mázas kályhák tábláit is ezek a szegedi mesterek állíthatták elő, míg a „Hamburgi Kályha” – ahogy erre a név is utal – import darabokból helyben összeállított tüzelőberendezés lehetett.

A 19. század második felében az agyagipar különböző ágait együttesen művelő „manufaktúraszerű műhely” is kialakult Szegeden; Magyar Józsefnél – a visszaemlékezések szerint – 36 segéd dolgozott, ebből 12 „kályhás” volt.³⁵

2002. október 4. és november 15. között a klinikák épületegyüttesén végighúzó (a Tisza Lajos körüttől a Somogyi utcáig) távhő vezeték fektetésének földmunkáit kísértem figyelemmel. A szórványos leletek (kerámia, fém, csont) között begyűjtöttem egy mázas kályhacsempe töredékét is. A lelet egy profilált, párkányrészhez tartozó darab. Mivel a belseje nincs lappal lezárva így nem felső párkányként, hanem a hasáb alakú tűzteret és a szélesebb – agyagból vagy téglából épített – lábazatot áthidaló lábazati párkány elemeként azonosítható. Párhuzamai a tolnai Sárközből ismeretek, egyes esetekben a folytatott mázas díszítés is pontosan megegyezik.³⁶

Az 1998-as palánki leletmentés során Révai és Tömörkény utcák kereszteződésénél a háromszög formájú gyeptükröben két halványpiros anyagú, négyzetes szájú, mázas kályhaszem töredékét találtam (9. kép). A sárgásfehér színű mázas felület középső részén és négy oldalán egy-egy piros pávamotívum látható melyek hátából színes virág nő ki. A sarkokat egy-egy stilizált gránátalmával díszítették.³⁷ A kisebb töredék díszítése és rekonstruált méretei megegyeznek az előzővel, csupán a kidolgozás látszik elnagyoltabbnak és a színek halványabbak (10. kép). A mázas, négyzetes szájú tál alakú kályhaszemek megfelelőit inkább a Dél-Dunántúlról ismerjük. Ezeket a darabokat 19. századiaknak kell tartanunk.

A különböző párhuzamok alapján kapcsolatok feltételezhetők a Dél-Dunántúl, illetve a Duna-mellék vidékével. Ez egyéb 18–19. századi tárgyak (pl. ékszer, kerámia) esetében is megfigyelhető. A közvetlen párhuzamok alapján talán nem túlzott merészség ezeket a 18. századi Szeged egyik meghatározó fontosságú etnikumával, a dalmatákkal kapcsolatba hozni. A dalmaták tulajdonképpen katolikus horvátok (bunyevacok) voltak, akik 1687-ben kaptak letelepedési engedélyt az Udvari Haditanácstól.³⁸ A Palánkban már 1701-ben dalmata tanító működik, az újjáépített Szent Demeter templomban pedig egy 1730-as tanácsi határozat csak dalmát nyelvű hitszónoklatot rendelt el.³⁹ A század második felében a katolikus délszlávok a nyelvi kap-

³⁵ Kresz Mária 1990, 312.

³⁶ Például lásd Sabján Tibor é.n. 39.

³⁷ Rekonstruált talpátmérő: 18 cm, a négyzetes perem rekonstruált mérete: 24x24 cm.

³⁸ Heka László 1998, 63.

³⁹ Heka László 1998, 73.

csolatok helyett inkább a vallási kötődést részesítették előnyben, így a magyarságba való asszimilációjuk néhány évtized alatt végbement. A század végén már csak a vezetéknevek alapján lehet eredetüket kimutatni, bár – egyes hasonló szerb nevek miatt – néhány esetben ez is nehézséget okoz.

Összegzés

A szegedi kályhaleletekről összefoglalóan kijelenthetjük: formakincsük, technikai színvonaluk egészen a 18. századig a kor másodrendű központjainak színvonalán áll. A török hódoltságot megelőző évtizedekben egyenesen egy regionális kisugárzású kályhasközpontot feltételezhetünk. A fejlődés az oszmán korban megreked, helyben leginkább az egyszerű formák élnek tovább. Az újkor elején a mesterség egy rövid idejű felvirágzását sejtethetjük, itt azonban adataink abszolút szórványossá válnak.

A három középkori városmag területén folyó leletmentések során kályhaomladékok előbukkanását továbbra is remélhetjük. Ezeket nem lehetett másodlagosan beépíteni, nem lehetett belőlük meszet égetni (mint a mészkőből készült faragványokból), így legvalószínűbben az összetört kályhák anyagát behúzták valamely hulladékgyűrtörbe, esetleg a megemelt járószint alá terítették. Az általam gyűjtött anyagok azt is jól példázák, hogy a városi régészet esetében elengedhetetlen a tárgyi néprajz bizonyos területeinek ismerete. Ez természetesen fordítva is igaz; eredményeink a néprajz egyes területeinek művelői (jelen esetben a népi kerámia kutatói) számára is fontosak és felhasználhatók lehetnek, az írott források és a Szegeden későn megindult néprajzi gyűjtés hiányosságait pedig a régészeti módszerekkel gyűjtött tárgyi anyag bizonyos mértékig pótolhatja. A 18. század ugyanis az egyes tudományágak „gyepűjének” tekinthető, ennek kibővülő kutatása még jelentős mennyiségű új ismeretet eredményezhet.

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1977 A szegedi nemzet II. MFMÉ 1976/77-2. Szeged

FEGYŐ János

1973 Késő középkori lakóház leletmentése Ráckeven. StudCom 2. 93–106.

FODOR László et al.

2002 Katalógus. In: Gerencserek, kályhások, tűzvigyázók. Feudáliskori kályhacsempék az Alföldről és Peremvidékéről. Gyulai katalógusok 11. Gyula, 73–120.

HEKA László

1998 A bunyevácok (dalmaták) Szeged életében. Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből (TCSMT) 26. 63–184.

HOLL Imre

1987 A középkori Szentmihály falu ásátása I. Az 1. ház és kályhája. Zalai Múzeum 1. 161–178.

HORVÁTH Ferenc–ZOMBORI István

1986 Kovács István leírása és rajzai a szegedi vár kőfaragványairól. MFMÉ 1986-1. Szeged, 169–225.

ÍRÁSNÉ MELIS Katalin

1984 XV.–XVI. századi díszedények a budai királyi palotából. ComArchHung 1984. 205–221.

KOZÁK Károly

1963 Kétféjű sasos kályhacsempék Magyarországon. BudRég 20. 165–197.

- KRESZ Mária
1990 Fazekasság. In: Csongrád megye népművészete. Budapest, 299–380.
- LAJKÓ Orsolya
2002 A hódmezővásárhely-ótemplomi kerámiaegyüttes középkori és néprajzi kapcsolatai. In: A hódoltság régészeti kutatása. Opuscula Hungarica 3. Budapest, 309–316.
- F. LAJKÓ Orsolya
2003 Kora újkori mázas kerámia a hódmezővásárhelyi Ótemplom területéről. MFMÉ–StudArch 9. Szeged, 419–427.
- MÁTÉ Zsolt
1989 Szeged XVI. századi helyrajza. TCSMT 14. Szeged, 5–75.
- MÉRI István
1957 A nadabi kályhacsempék. AchÉrt 84. 187–206.
- NAGY Zoltán
1985 A vár és a város újjáépítése. További katonai és kamarai építkezések. In: Szeged története 2. 1686–1849. Szerk.: Farkas József. Szeged, 68–82.
- ORMÁNDY János
1994 Előzetes jelentés a Szeged-alsóvárosi ferences kolostor udvarának feltárásáról. In: A kőkortól a középkorig. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged, 519–529.
- PARÁDI Nándor
1961 A nagykanizsai vár középkori kályhacsempéi. FolArch 13. 183–186.
- PUSZTAI Tamás
1995 Késő középkori kerámia a szegedi várból. MFMÉ–StudArch I. Szeged, 291–300.
- SABJÁN Tibor
é. n. Népi cserépkályhák. Budapest
- CS. SEBESTYÉN Károly
1932 Szegedi tüzelő- és fűtőberendezések a XVIII. században. A Szegedi Városi Múzeum kiadványai 4. Szeged
- SZAKÁLY Ferenc
1983 Szeged török kézre jut. In: Szeged története I. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 508–513.
- TÖRŐCSIK István
2000 A szeged-palánki közműrekonstrukció közben előkerült régészeti leletekről. In: Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében 1998. Szeged, 51–53.
- VERESS D. Csaba
1986 A szegedi vár. Budapest
- WICKER Erika
1995 Pillanatképek évezredekről. In: Csólyospálos. Tanulmányok Csólyospálos történetéről és népeletéről. Szerk.: Fodor Ferenc. Csólyospálos, 29–78.

Archeological and Ethnographic Stove Findings in Szeged

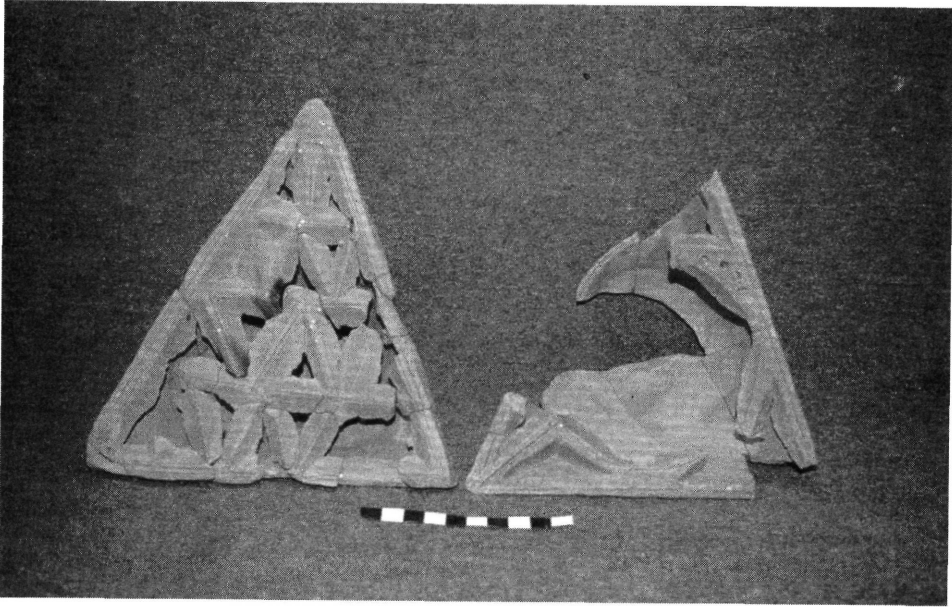
by *ISTVÁN TÖRÓCSIK*

Concerning the stove findings in the territory of Szeged, we may conclude: their shapes and technological level reflected the quality of a second-rate manufacturing center up to the 18th century. In the period before the Turkish occupation we may assume, that a stove making center of regional importance functioned in Szeged. The development was blocked during the period of the Turkish occupation; mainly simpler forms lived on locally. At the beginning of modern times, stove making as a trade was flourishing for a short while, nonetheless our data is rather sparse on this field.

Archeological excavation on the territory of the three Medieval town centers may still bring up more stove ruins. These ruins could not be reused in building, nor could they be used in lime-burning (unlike carvings made from limestone), thus the material of broken stoves was most likely put in a refuse pit, or perhaps was placed under the raised level of flooring. The collected material exemplifies very clearly, how important it is for archeological excavations carried out in the territory of a city to have a thorough knowledge of certain fields of ethnography. This is so, as a matter of course, also the other way round. Archeological results may be useful also for researchers of ethnography (in our case for those studying folk pottery). Moreover, the deficiencies of written sources and that of ethnographical collecting started too late, could be completed to a certain extent by the material collected following archeological methods. The 18th century may be regarded as a periphery for the different disciplines, thus its extensive research may result in new knowledge of significant amount.

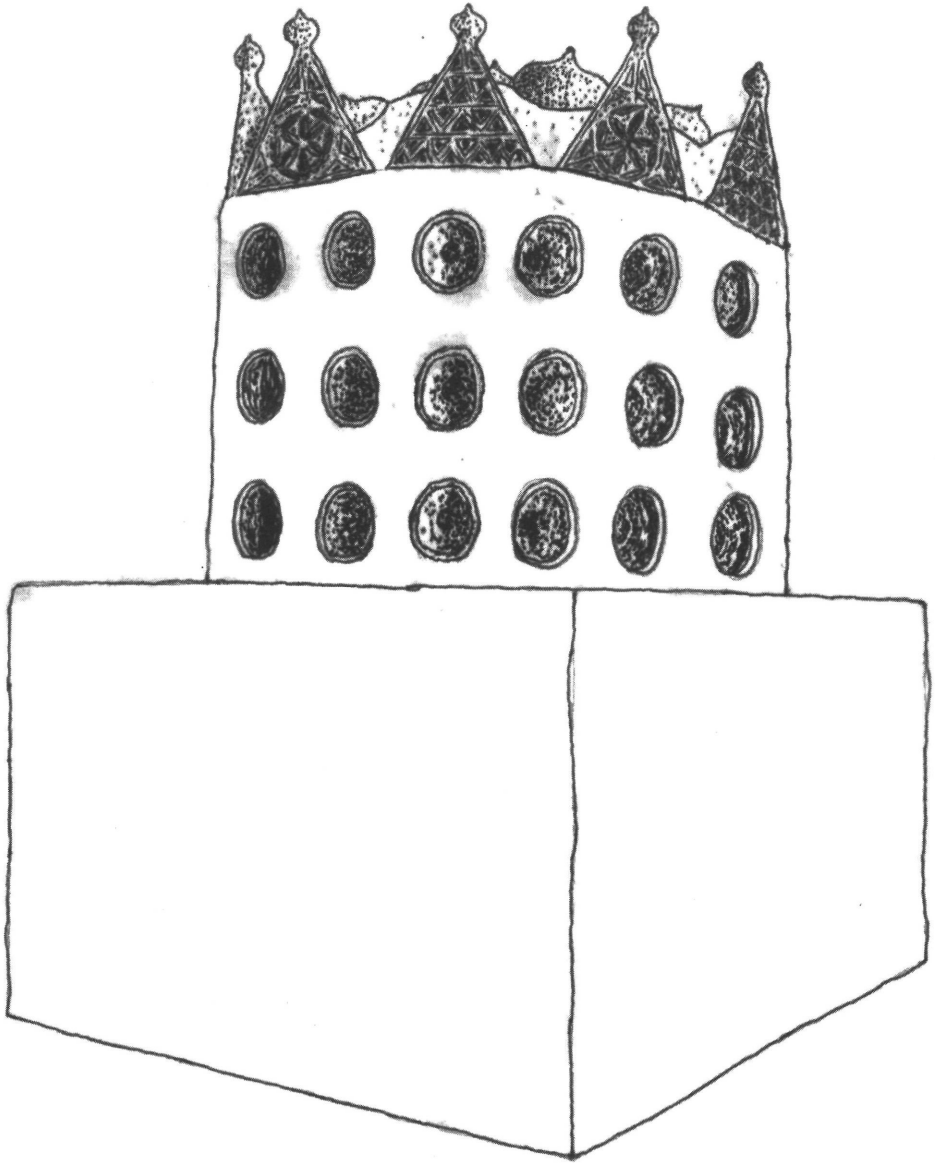
1. kép. Angyalalakos kályhacsempe darabja Csólyospálosról, és hasonló ábrázolás szárnytöredéke Szegedről

2. kép. A szegedi Dóm tér sarkán előkerült oromdíszek

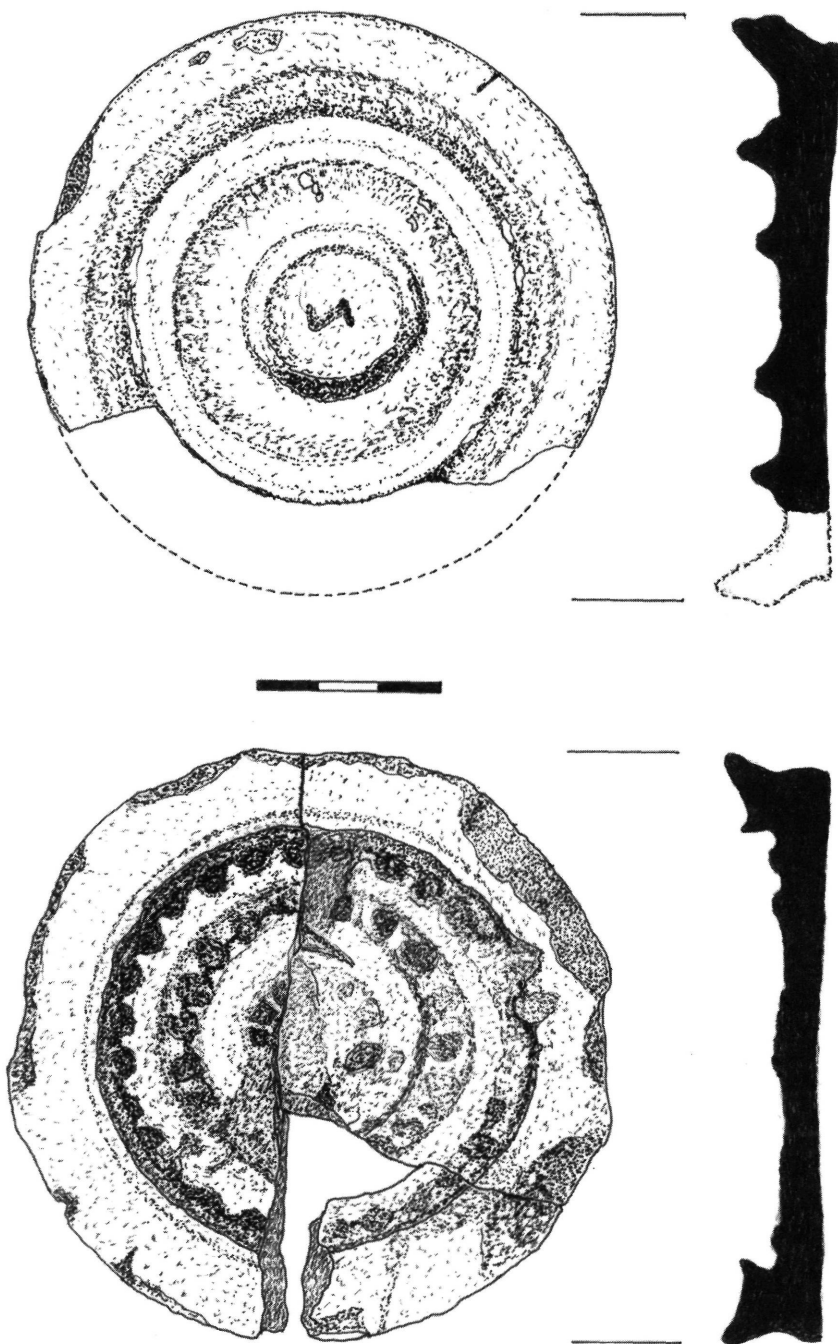

3. kép. A szegedi Dóm tér sarkán előkerült bögre formájú kályhaszemek négy darabja

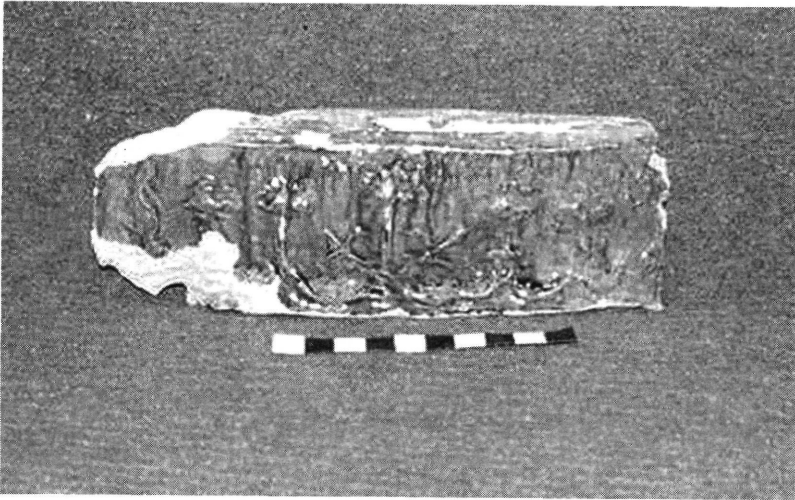

4. kép. A szegedi Dóm tér sarkán előkerült töredékek alapján rekonstruált kályha

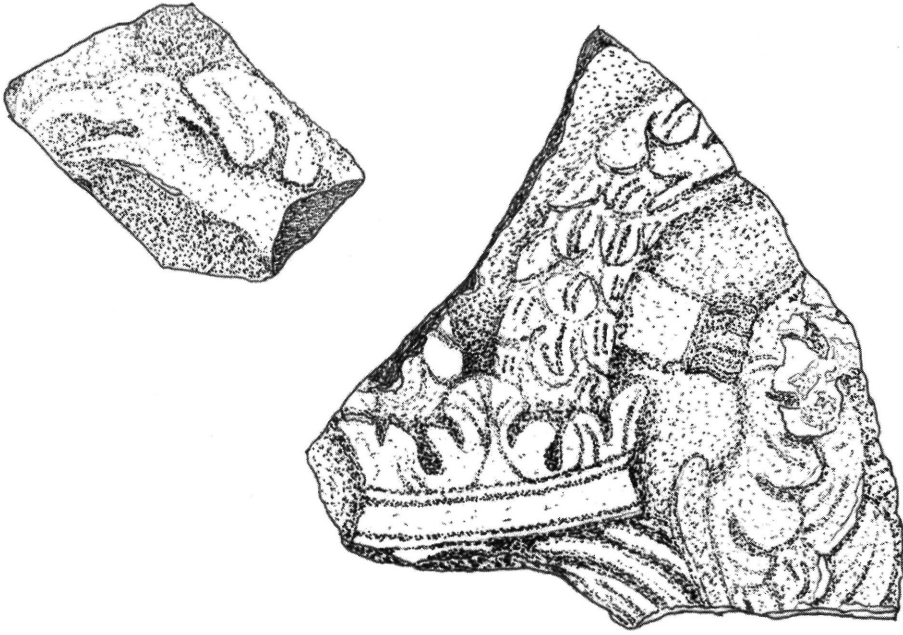
5. kép. Tányér formájú kályhaszemek a vármaradvány tetejéről

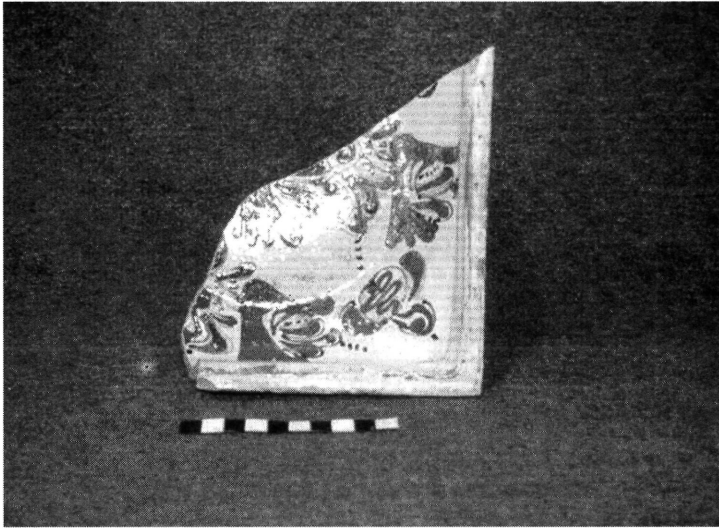
6. kép. Zöldmázás oromcsempe a szegedi Béla utcából

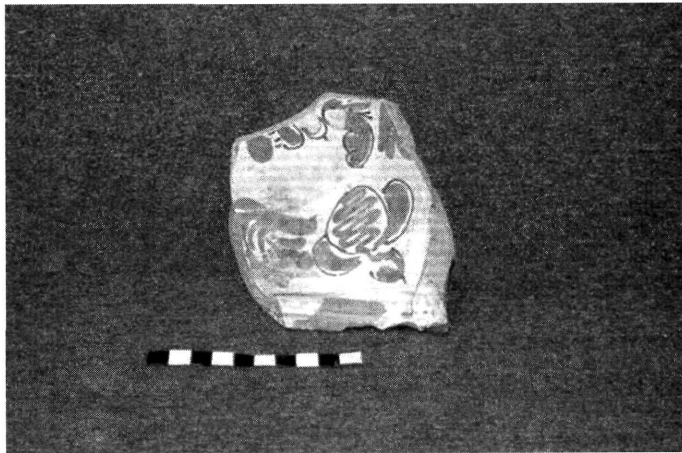
7. kép. A szegedi Roosevelt téren „in situ” előkerült bögre formájú kályhaszemek.

8. kép. Kétfejű sasos kályhacsempe töredékei a vármaradvány tetejéről

9. kép. Újkori, négyzetes tál formájú kályhaszem töredéke a szegedi belvárosból.

10. kép. Újkori, négyzetes tál formájú kályhaszem töredéke a szegedi belvárosból

**„...utazásainknak alkalmatlanságait tőrészel viselhekkük...”
Szentek város külkapcsolatai a passzuslevelek tükrében
(1827-1830)**

MÓD LÁSZLÓ
(Kosztá József Múzeum, Szentek)

„Segíts is a te kegyelmed által, hogy utazásunkbeli minden foglalatosságainkban, beszédinkben, társalkodásinkban, alkudozásinkban, adásinkban (vevésinkben), mindenkor és mindenütt előttiünk hordozzuk a te félelmedet...”¹ A tanulmányom címéül és bevezető soraiul választott idézetek mindegyike a Szikszay György prédikátor által 1795-ben összeállított Keresztényi tanítások és imádságok... című munkából származnak, amely első megjelenése óta több mint kilencven kiadást ért meg, és a református kegyességi irodalom egyik kiemelkedő alkotásává vált.² Az imádságos könyvet kezünkbe véve feltűnik, hogy az említett élethelyzetek között az utazásnak is milyen fontos szerep jut. Magyarázható ez többek között azzal, hogy a lakóhely elhagyása, az idegen településeken, vidékeken való tájékozódás és tartózkodás mindig is veszélyekkel járt.

A Móra Ferenc Múzeum 2003-ben megjelent néprajzi évkönyvében közölt két tanulmányom közül az egyik Szentek város 18. századi gazdasági kapcsolatrendszerét veszi alapos vizsgálat alá levéltári források segítségével.³ Az elemzésbe vont dokumentumok többsége – gondolok itt elsősorban a bírói számadáskönyvekre – a mezővárosi tanács gazdasági jellegű tevékenységéről hordoz alapvető információt, a lakosság kapcsolatairól viszont keveset tudunk, mivel az előjáróság elé viszonylag ritkán kerültek olyan peres ügyek, amelyek az utazásokról is említést tettek. A vizsgált időszak, azaz az 1820-as évek vége azért bír különös jelentőséggel, mivel erről a néhány esztendőről több típusú forrás áll rendelkezésünkre, amelyek segítségével egymástól világosan elkülöníthetjük az egyidejűleg működő kapcsolatrendszereket. A passzusok kiadása során készített jegyzőkönyvek⁴ egyértelműen a szentesi lakosok külkapcsolatairól számolnak be, míg a bírói számadások⁵ az előjáróság utazásairól, ügyleteiről adnak felvilágosítással. A két típusú forrás segítségével alkalmunk nyílik arra, hogy összevessük, egymással ütköztessük a dokumentumokban foglaltakat, melynek révén árnyaltabb képet rajzolhatunk a kapcsolatok rendszeréről. A vizsgálatba érdemes és rendkívül tanulságos bevonni a település két nagy vallási felekezetének, a református, illetve a katolikus egyháznak a házassági anyakönyveit is, amelyek a rokonsági kap-

¹ Szikszay György 1795.419.

² Tóth Ferenc 1993. 618.

³ Mód László 2003. 27-48.

⁴ Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fiókleveltára (a továbbiakban: CsML SzF) V. A 102. j. 1. Szentek város tanácsának iratai. Hivatalos tisztí levelek és útlevek jegyzőkönyve 1825-1836.

⁵ CsML SzF IV. A. 13. b. 66. 67. Csongrád vármegye Számvevőjének iratai. Szentek bírói számadás.

csolatok egy adott típusáról tájékoztatnak.⁶ A szentesi lakosok számára kibocsátott passzusokról készített feljegyzések lapokból álló, összefűzött jegyzőkönyvekben található és az 1825-től az 1832-ig tartó időszak utazásait rögzítik. A hiányosságok miatt sajnálatos módon csak az 1827. július 17-ével induló és 1830. augusztus 5-ével záródó, 3 db jegyzőkönyv tekinthető folyamatosnak, ami azt jelenti, hogy az időhatárokat a teljességre törekvés miatt le kellett szűkíteni, hiszen teljes keresztmetszetet nem lehetett volna az adott időszakról rajzolni. A jegyzőkönyvek a következő adatokat közlik az utazásokkal kapcsolatban: 1. Az utazó neve; 2. Az utazó lakhelye; 3. Az utazás célja; 4. Az utazás oka; 5. Vonó marhák leírása; 6. Vonó marhák jegyei; 7. Az útlevel kiadásának időpontja. Felmerülhet a kérdés, és talán érdemes is elgondolkodni azon, hogy vajon három esztendő (1827. július 17. – 1830. augusztus 5.) áttekintése alkalmat ad-e messzemenő következtetések levonására? Látni fogjuk, hogy a mennyiségi eltérések ellenére a feldolgozott adatok alapján azért bizonyos tendenciák, szabályszerűségek felvázolhatók, amelyek természetesen a helyi társadalomról is értékes információkat közölnek. A jegyzőkönyvek forrásértékével kapcsolatban feltétlenül utalnunk kell arra, hogy vajon mennyire tekinthető megbízhatónak a tanulmányban elemzett dokumentumtípus, vagyis tükrözi-e valóban a lakosság külső kapcsolatait vagy sem. Feltűnő lehet, hogy egyes rovatokat nem töltötték ki megfelelően. Bizonyos esetekben ez érthető is, hiszen a gyalogos utazás kapcsán értelmetlen lett volna a jószágok ismertető jegyeit megnevezni. Gyakran találkozhatunk viszont olyan bejegyzésekkel, amelyek valami miatt nem közlik az utazás célját vagy okát. A források, azaz a jegyzőkönyvek feldolgozása még évekkel ezelőtt kezdődött, amikor az utazásokra vonatkozó adatokat Excel táblázat formájában számítógépre vittem, ami lehetővé tette pontos kimutatások és táblázatok készítését.

Úti okmányok használata a 18–19. században

A passzuslevél⁷ a múltban olyan úti okmányt jelentett, amellyel át lehetett kelni a vámokon, a réveken és a különböző ellenőrző pontokon. Ezek száma az ország határain és az országon belüli utakon koronként változott a bel- és a külpolitikai viszonyoknak megfelelően. Az útlevel elődje a *Salvus Conductus*, azaz az oltalomlevél volt, amelyet a középkor évszázadaiban az uralkodók és a fejedelmek adtak küldötteiknek, hogy személyazonosságukat igazolni, bizonyítani tudják. A 17. század közepétől Magyarországon az adószedők és a követek vagy pedig a nádor-főispánhoz küldött megbízottak útipénzt vagy napidíjat kaptak, s rendszerint ellátták őket küldetésüket igazoló exmissionalis levéllel is. A török hódoltság idején az ország nyugati részén 1659-ben, I. Lipót uralkodásának második esztendejében a pozsonyi országgyűlés törvényt hozott arról, hogy „*a mágnás urak, úgy a birtokos nemesek is, régi szokás szerint szabad útlevelet adhassanak ki, s ezeknek a harmincadokon hely adan-*

⁶ CsML SzF IV. b. 434. a. 52. Csongrád vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéld. Levéltári Gyűjteménye. 1828-1851.

⁷ A középkori latin passus kifejezés „szoros, hágó”, illetve „átkelés” jelentéssel bírt, a 17–18. században honosodhatott meg a magyar nyelvben „útlevel, személyazonosságot igazoló levél” értelemben. Dienes Istvánné 1987. 202.

dó.” Úti okmányokat általában a helyi törvényhatóságok állítottak ki a személyükkel szabadon rendelkezőknek, országos szerv ezt a közlekedési nehézségek, valamint a kérelmező személyére vonatkozó információk hiánya miatt nem tehetette meg. Egységes, törvényes szabályozás csak a 20. század elején született, addig különböző utasítások, rendeletek alapján intézték az útlevélügyeket. Egy 1814. február 22-én kiadott rendelkezés szerint a „császári királyi örökös tartományokba” a megyei alispán, annak távollétében pedig a főjegyző állíthatott ki útlevelet, külföldre szóló kérelmek esetén pedig (az 1820. június 6-i intézkedés szerint) az alispán vagy a főjegyző által kibocsátott okmányt bemutatva a Helytartótanácsához vagy a Kancelláriához kellett fordulni. A nemesek és a városi polgárok számára a passzus annak igazolására szolgált, hogy a réveken, vámokon díjat, taksát nem kötelesek fizetni. Az útlevél nélküli járás-kelés önmagában nem számított főbenjáró bűnnek, amennyiben az illető ellen nem merült fel egyéb gyanú. Békeidőben, járványmentes években előfordulhatott, hogy büntetés nélkül továbbengedték, esetleg megyéről-megyére vagy településről-településre kísérve hazaküldték lakóhelyükre a csavargó személyeket. A megfelelő úti okmányok nélkül közlekedőket azonban gyakran botútra, ostorcsapásra vagy pedig közmunkára ítélték, de olyan is eset is előfordult, amikor a vármegyék katonaillesztési kötelezettségüket tudták le a csavargó ifjak besoroztatásával. A passzusok használatának akadt egy nehezen áthidalható korlátja, mégpedig az, hogy sokan, többek között a strázsák, falusi örök, bakterok nem igazán tudták elolvasni azt. Jól tükrözi ezt a problémát a székelyföldi Illyefalván kibocsátott kapitányi rendelet, amely 1772-ben született: „Azért a falusi strázsákat jól meg kell tanítani, hogy az embereket, az kik jönnek, megállítsák és megkérdegyék, honnan jönnek és hova mennek, és mi dolgok vagyon, és ha passusuk nincsen, meg kell állítani és a tiszthez vagy az bíróhoz kell vezetni, azokat is, az kiknek passusok vagyon és kételkednek, hogy nem igaz passus, azért választatni fognak emberek, az kik megolvassák a passust.” A passzuslevelek forrásértékének vizsgálata kapcsán feltétlenül meg kell emlékeznünk a hamis úti okmányokról is, amelyek készítésével egyesek hivatásszerűen foglalkozhattak. Zala vármegye 1785-ben Végh Mihály 46 éves arácsi lakost nem valódi útlevél készítésének a vádjával tartóztatta le, tette miatt 12 ostorcsapásra ítélték, majd szabadon engedték.⁸ A hamis útlevelek könnyebb felismerését segíthette elő Beliczay Pál szolgabíró rendelete, amely Mindszent feudális iratanyagában maradt fenn: „Ugyan a Pusztak Arendátorainak tudtára adattasson, hogy nyomtatott Passusok most leg Közlebebb el érkeznek, melyekből egy a meg ösmerés végett, ugy nem külömbben a Prothoculumnak formája is mely ben ők mindeneket be irandók lesznek ki fog adattatni.” Ezen kívül szigorúan megszabta, hogy nyomtatott passzus nélkül „senkinek sem léssen szabad járni”, illetve a pusztabérlőknek megfelelő okmány hiányában senkit sem lehet alkalmazniuk.⁹

Az utazni kívánó személyek a „*passualis levél*” kiváltásáért meghatározott pénzösszeg fizetésével tartoztak. Makón az 1806 februárjában készített díjzabás 7

⁸ Pók Attila 1983. 20., Dienes Istvánné 1987. 177-234.

⁹ CsML SzF V. 1005. a/6. Mindszent község iratai. Beliczay Pál rendelete 1795.

krajcárban állapította meg az úti okmány árát.¹⁰ Szentes város levéltára a településre vonatkozó iratanyag az elemzendő jegyzőkönyveken kívül nem sok olyan dokumentumot őriz, amelyek a passzusok kiállításáról, használatáról tudósítanak. Sima László várostörténeti munkájában az 1800-as évek viszonyait jellemezve tesz említést Nagy Istvánról, akit a bírák deresre húztak. Az obsitos katonánál talált levélből kiderült, hogy a szóban forgó személyt már korábban kiutasították a városból és 50 pálca büntetést helyeztek kilátásba, ha „*passuális levél*” nélkül ismét felbukkana a szentesi határban.¹¹ A tanácsülési jegyzőkönyvekbe be nem jegyzett iratok között főleg kézzel írott passzusokat találunk, amelyeket más települések előjárósága látott el pecsétjével. Ezek az iratok valamelyik Szentesre látogató vagy a városban tartózkodó személlyel kapcsolatos ügyben játszhattak fontos szerepet, ami magyarázza fennmaradásukat is. Kivételnek számít a kunszentmártoni előjáróságnak a szentesi tanácshoz intézett levele, amelyben arról számol be, hogy a településen tartott országos vásárok alkalmával a városhoz közel eső tanyákról a szentesi lakosok mindenféle úti okmány nélkül érkeznek: „*Több ízben tapasztaltuk országos Vásárunk alkalmosságával, hogy szomszéd Uraimék Lakossaik hozzánk Közelebb lévő Tanyaikrol Sem magok részekre, Sem eladandó Jóságaiokról rendes útazó Levelet nem hoznak, s azzal mentegetvén magokat, hogy ők Szomszéd Szentesiek, tsak a' Tanyájokról jöttek...*”¹²

A közbiztonság fenntartása érdekében a városok és a falvak igyekeztek külön gondot fordítani arra, hogy a településen megforduló idegenek személyazonosságát ellenőrizzék. Makón az 1820-as évek elején az utca kapitányok kötelességei közé tartozott a passzuslevél nélkül a városban megszálló emberek kérdőre vonása, akiket a „*Helység arestomába*” kísérték, ha nem tudták „*hiteles Lakosok*” által bizonyítani tartózkodásuk valódi célját.¹³

Kísérletek a passzuslevelek néprajzi szempontú elemzésére

Az utóbbi évtizedekben jó néhány néprajzi tanulmány próbálta meg felhívni a figyelmet e forrástípus jelentőségére. Sz. Körösi Ilona¹⁴ a Kecskeméti Levéltárban található útlevelek jegyzőkönyveit elemezte, és megpróbált néhány általános tanulságot levonni a forrás értelmezése kapcsán. Kihangsúlyozza azt, hogy az 1784-1831 közötti időszakból származó anyag egészének áttekintése újabb adalékokkal gazdagíthatja Kecskemét város gazdasági és társadalmi viszonyaira vonatkozó ismereteinket. Az utazások időbeli megoszlását vizsgálva megállapítja, hogy az országos vásárok előtti napok számítottak a legforgalmasabbnak, december közepétől január közepéig a jegyzőkönyvek viszont alig tartalmaznak bejegyzéseket. Szilágyi Miklós három dél-alföldi mezőváros, Gyoma¹⁵, Mezőberény¹⁶ és Túrkeve¹⁷ külső kapcsolatai-

¹⁰ Csongrád Megyei Levéltár Makói Fióklevéltára (a továbbiakban: CsML MF) V.A. 101. b.1. Makó város tanácsának iratai. Mindennapi jegyzőkönyvek. (a továbbiakban: Mjgyk.)1806. 122. o.

¹¹ Sima László 1914. 373.

¹² CsML SzF V. A. 102. c. 5. Szentes város tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvekbe be nem jegyzett iratok.1818. június 25.

¹³ CsML MF V. A. 101. b. 7. Mjgyk. 1822. november 16.

¹⁴ Körösi Ilona, Sz. 1992. 83-87.

¹⁵ Szilágyi Miklós 2002. 299-314.

nak vizsgálata során aknázza ki az útlevelek vagy passzusok forrásértékét. A gyomai jegyzőkönyvek – igaz igen hiányosan – az 1819 és az 1836 közötti időszak utazásait rögzítik. A nyilvántartások lapjainak nagy része sajnálatos módon elkallódott, ami azt jelenti, hogy az adatokat nem lehet teljességre törekvően, azaz százalékosan kiértékelni. A gyomai passzuskérelmek döntő hányadát szolgálat-, dolog- vagy munkakérésessel indokolták. Mezőberény külső kapcsolatainak áttekintéséhez és elemzéséhez Szilágyi Miklós az 1815 végétől 1825-ig, többé-kevésbé következetesen vezetett jegyzőkönyveket használta fel, amelyekben elméletileg minden helybeli lakosnak kiadott személyes útlevelet feljegyeztek. A kapcsolatok célját és irányát a következő nagyobb csoportokra osztotta a szerző: 1. munkavállalás idegenben – idegenből jött munkavállalók 2. kereskedelmi kapcsolatok 3. rokon kapcsolatok.

Összességében elmondható tehát, hogy a passzuslevél a számbavett elemzési kísérleteken kívül még mind a mai napig szinte teljes egészében kiaknázatlan forrásnak számít, amely egy-egy település külső kapcsolatrendszeréről szolgál felvilágosítással. Beható tanulmányozásuk révén értékes információkat nyerhetünk a korabeli búcsújárásról, a koldusok tevékenységéről, sőt a zenészbandák működéséről is.

Szentes gazdasága és társadalma az 1820-as, 30-as évek fordulóján

Báró Harruckern Ferenc halálát követően gróf Károlyi Antalné Harruckern Jozefa öröksége révén Szentes a Károlyiak tulajdonába került. Károlyi József 1802-ben vette birtokba a szentes-csongrád-hódmezővásárhelyi uradalmat, melynek központja 1813-ig a város volt, ahol a család alföldi birtokainak inspektorsága székel. 1804-től egészen az 1820-as évek közepéig báró Waldstein Emánuel gyámként kezelte a kiskorú árvák vagyonát. A Károlyi család által birtokolt hatalmas kiterjedésű szentesi uradalom az 1827. évi felosztást követően is közös kezelésben maradt, a derekegyházi székhelyű jószágkormányzó igazgatása alatt. 1827-ben a városban a nemesekkel együtt 610 telkes gazdát, 1674 házas és kb. 800 házatlan zsellért vettek számba, a lakosság lélekszáma 15840 főre rúgott. Szentes az úrbéres terheket, ha szerződéses alapon is, de teljes mértékben viselte. Pénzben vagy természetben fizette a gabonati-zedet, a kilencedet, a füstpénzt, a robotot, a kisebb szolgáltatásokat, a bárány- és a szőlődézmát, valamint a nádvágást. A földesúr a 19. század első harmadában a bizonyos fokú belső autonómiához szokott közösség alávetésére számos kísérletet tett. 1819-ben az úriszék például megtiltotta a tanácsnak a „*nagyobb tekintetű törvényes kérdéseket magokban foglaló ügyek, nevezetesen Testamentom vagy más Oklevelek invalidatióját.*” Az általam vizsgált időszakban a gazdálkodás alapvető formája és kerete az úrbéres paraszti birtok volt. A város vagyonos rétegét főként az egy vagy több telken gazdálkodó módos családok alkották, akik jelentős szerepet játszottak a település irányításában, a bírák és a tanács tagjai gyakran az ő köreiből kerültek ki. Szükséges említést tennünk az előző társadalmi csoportnál kisebb birtokkal, fél- vagy negyedtelekkel bíró lakosokról, akik kevesebb állattal rendelkeztek mint a nagygazdák. A zsellérek meglehetősen tarka és heterogén réteget képviseltek, mivel az ebbe a

¹⁶ Szilágyi Miklós 1995. 124-133.

¹⁷ Szilágyi Miklós 1993. 201-220.

kategóriába sorolt családoknak valójában csak egy része számított vagyontalannak. Ide tartoztak például a telkes gazdánál dolgozó béresek, cselédek és szolgák. 1828-ban Szentesen 320 iparost vettek számba, akik közül a csizmadiák, a takácsok, a kovácsok, az asztalosok, a szabók, valamint a kerégyártók és a molnárok voltak a legtöbben. A városban gyakorolt mesterségek képviselőinek nagy része céhekbe tömörülve tevékenykedett, a jobb módúak szántófölddel és szőlővel is rendelkeztek. Szentesen ebben az időszakban 74 nemes élt, akik nemesi jogon nem rendelkeztek birtokkal, hanem úrbéres telkeken gazdálkodtak. Földműveléssel és állattartással foglalkoztak, de voltak köztük iparosok is. A földesúri szolgáltatások tekintetében nem élveztek semmiféle kiváltságokat, érdekeik védelmét választott előljáróra (hadnagy) bízták. Az 1820-as évek végén Szentesen a reformátusok alkották a legnépesebb vallási felekezetet 5298 fővel. Lélekszámukat tekintve őket követték a katolikusok (2499), az evangélikusok (197), a görögkeletiek (178) és a zsidók (76).¹⁸

A lakosság külső kapcsolatai

A vizsgált időszakban a szentesi lakosok összesen 1406 alkalommal kaptak úti okmányt a megyei tisztségtől vagy a városi bíróságtól, ami természetesen nem jelenti azt, hogy ez a szám egyenlő lenne az utazókéval, mivel jó néhány esetben ugyanazzal a passzussal több személy is útnak indult. A rendelkezésünkre álló két teljes esztendő anyagát áttekintve azt tapasztaljuk, hogy az utazások intenzitásának havi eloszlása meglehetősen tarka képet mutat. Teljességgel érthetetlen például az, hogy amíg 1828 januárjában az úti okmányok száma alig haladta meg a tizet, addig egy évvel később több mint százhusz passzust adott ki a hatóság a helybeli lakosok részére. Hasonló a helyzet a szeptember hónappal is, amely esetén a különbség még inkább szembetűnő. A későbbiekben látni fogjuk majd, hogy az utazások számának megnövekedése mögött a gyulai vásár áll, amit 1829 januárjában és szeptemberében a szentesiek igyekeztek tömegesen felkeresni. Némi szabályszerűséget fedezhetünk fel viszont július hónap esetén, amikor mindkét esztendőben munkavállalás, vagyis nyomtatás céljából indult útnak jó néhány helybeli.

A jegyzőkönyveket áttekintve azt láthatjuk, hogy az 1820-as évek végén a szentesiek legtöbbször (187) vásárok felkeresése kapcsán folyomdta passzusért.¹⁹ Ezek az alkalmak sok esetben a külső kapcsolatteremtés lehetőségét hordozták magukban, miközben a vásárok látogatása során bizonyos földrajzi tájékozottságra is szert tehettek az emberek. A vizsgált időszakban a helyi lakosok több mint húsz, Szentesről kisebb-nagyobb távolságra fekvő település sokadalmaikat keresték fel. A legnépszerűbb, leginkább látogatott vásáros hely Mezőtúr (43)²⁰ és Gyula (31)²¹ volt.

¹⁸ Barta László 1979. 17-20., 1981. 15., Labádi Lajos 2000. 128-130.

¹⁹ A kimutatásban szereplő települések közül ebben az esetben csak azokat vettem számba, amelyeknél a vásárlátogatás konkrétan szerepel. Éppen ezért az elemzésből kimaradnak azok a vásáros helyek, amelyek esetén csak a vásárlást tüntették fel, az alkalmat viszont nem.

²⁰ A településen tartott vásárok nemcsak a Tiszántúl, hanem az egész ország legjelentősebb árucseréi alkalmi közé tartoztak. 1466-ból maradt fenn Mezőtúr legrégebbi vásárszabadalma, amit a későbbiek folyamán átfirtak és módosítottak. A túri sokadalmak, bár állatforgalmuk is jelentősnek számított, mégis elsősorban iparcikk kereskedelmükről voltak híresek. A település négy országos vásárral rendelkezett. A

Ebbe a csoportba sorolható még Szeged (16), Arad (14), Békés (19), Kecskemét (10), Makó (7), Szarvas (10) és Pest (11) is, jóllehet a felsorolt települések vásárait kevesebb alkalommal keresték fel a szentesiek. Ezzel szemben a kunszentmártoni (3), a kiskunfélegyházi (1), a szolnoki (2), a törökszentmiklósi (1), a pécskai (1), a temesvári (1), a váci (1), a hódmezővásárhelyi (2), a nagykőrösi (4), az eszéki (1), a bánátszentmiklósi (3), a debreceni (1), a nagyváradi (1), valamint a miskolci (1) sokadalmakat csak viszonylag ritkán látogatták a helybeliek. Fogalmazhatunk tehát úgy, hogy Szentes ebben az időszakban a gyulai és a mezőtúri vásárok vonzáskörzetébe illeszkedett szervesen.

Az utazások között a vásárok felkeresése mellett legnagyobb számban (123) a vándornyomatás fordul elő, ami arra utal egyértelműen, hogy a dél-alföldi mezővárosok közül a szentesiek is kivették részüket a Dél-Békés, Arad, Csanád vármegyék, valamint a Bácska és a Bánság uradalmi felé irányuló munkaerő-migrációból. Szilágyi Miklós Mezőberény külkapcsolatainak vizsgálata során hívta fel a figyelmet arra, hogy a munkavállalást célszerű differenciáltan tanulmányozni: meg kell különböztetni a megélhetési kényszerből vállalt munkát és a konjunkturális lehetőségek kihasználásának paraszti igényét.²² A jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy a vándornyomatás fő időszaka júliusra és augusztusra esett, vagyis a szentesiek a nyári hónapokban, saját gabonájuk learatását és kinyomatását követően kelhettek útra. Érdemes megemlíteni, hogy 1830. május végén a szentesiek már részt vettek a szemnyerésben, ami tavalyi esztendőről megmaradt, nyomtatlan gabonára vonatkozott. Az útlevelelért folyamadó szentesi vándornyomatók nagy többsége lóval indult el, azútszejárt állataival végezte a munkát. Az úticélok között találkozhatunk településnevekkel is (Mezőhegyes, Kovácsháza, Meggyes, Apáca, Csákok vagy Kevermes). Akadnak azonban olyan megjelölések is, amelyek csak a vármegyét (Bács), illetve a tájegységet (Bácska, Bánát) nevezik meg, vagy még az utóbbiaknál is pontatlanabban határozzák meg a munkavállalás végcélját. A felsorolt települések közül leggyakrabban (18) Mezőhegyes fordul elő. Nagy számban találkozhatunk a konkrét megjelölést nélkülöző úticélokkal is, ami talán arra utalhat, hogy a munkavállalók az induláskor még nem igazán voltak tisztában a nyomtatás helyszínével. A passzusok kiállításáról vezetett jegyzőkönyvek pontosan rögzítették az igénybe vett lovak számát is. Elmondható, hogy a vándornyomatók többsége két lovat vitt magával. A jegyzőkönyvekben gyakran előfordul még a 3 illetve 4 ló, de akadt olyan szentesi lakos, aki 7–8, sőt 10 állat-

---

vásárnapok január, május, augusztus és november elsejére estek, és három napig tartottak. Bodoki Fodor Zoltán - Bodoki Fodor Zsigmond 1978. 9-10., 46-47. 78-79., Dankó Imre 1991. 700-701.

²¹ Harruckern János György 1723-ban újra kiadatta Gyula régi, három országos vásár tartására szóló szabadalmát. A sokadalmakat Szent Pál napján, Exaudi vasárnapján és Szűz Mária születésnapján, azaz szeptember 8-án tartották. Gyula Erdély és a Tiszántúl nagy találkozó és árukicserélő helyévé vált. Komáromy Miklós 1834-ben a következőképpen jellemezte a településen tartott vásárokat: „...vagyon minden pénteken héti-, és négy országos-vásárunk, a' hol kézműveseink munkáikat, földművelő gazdáink barmaikat eladhatják, kerti szőlőkkel bíró gazdáink pedig boraikból és gyümölcseikből pénzt szerezhetnek; nem szenvednek hiányt a' fájban; mert a' vizek 'nagy áradáskor szállítódnak a faeszközök és tűzifa; rendszeren az egész pusztaság Gyulán szerzé meg a' faeszközöket ú.m. nagy itatóvájukat, ekét, jármot, dongát, abroncsot, fa villákat, tölgy- és fenyőeszközöket.” Komáromy Miklós 1834. 65. Dankó Imre 1963. 11., Kósa László 1967. 29.

²² Szilágyi Miklós 1995. 217.

tal vett részt az idénymunkában. A jegyzőkönyvek szerint a nyomtatás céljából úti okmányban részesülők zöme egymaga indult útnak, ám néhány esetben a források arról tudósítanak, hogy 2–3 gazda társult vagy saját béreseikkel vállalt munkát.

Az állati termékek árucseréjét illetően az 1820-as évek végén a sajtkereskedelem számított jelentősnek, amely három dunántúli település, Paks (3), Székesfehérvár (10) és Veszprém (15) felé irányult. A jegyzőkönyvekből sajnos nem derül ki, hogy az úti okmányban részesülő személyek juh- vagy tehéntejből készített sajttal üzleteltek-e. Gyapjút ebben az időszakban a szentesi lakosok Gyulára és Aradra szállítottak. A juh- illetve a birkakereskedelem egyik legfontosabb központjának Pest számított, ahova főként ürüket hajtottak Szentesről. Előfordul még az említett településen kívül Békés, Kecskemét, Gyula, Szarvas, Békésszentandrás és Öcsöd is. A lovak vásárlása kapcsán a jegyzőkönyvekben Mezőtúr, Gyula, Szarvas, Nagykőrös, Békés, Arad, Kecskemét, Izsák, Kunszentmárton, Pest, Törökszentmiklós és Nagyvárad, a sertések vételekor pedig Békés, Gyula, Szarvas, Hódmezővásárhely, Bánátszentmiklós és Arad bukkan fel.²³ Az 1820-as évek végén a szentesi lakosok Szarvason, Hódmezővásárhelyen, Gyulán, Békésen, Mezőtúron, Szegeden és Bánátszentmiklóson vásároltak szarvasmarhát. A jószágokkal kapcsolatos ügyletek lebonyolítására leginkább a vásárok alkalmával kerülhetett sor.

Az 1820-as évek végén a szentesi lakosok közül jónéhányan kértek passzuslevelet, mert elveszett vagy ellopott állataikat kívánták megkeresni. Az eltűnt jószágok többsége (32 eset) ló volt, kisebb számban azonban szamarak (6), sertések (7), szarvasmarhák (7) és juhok (1) is felbukkannak. A jegyzőkönyvek sok esetben nem rögzíthették az utazás végcélját, mivel az úti okmányért folyamodó nem tudhatta pontosan, hogy vajon hol is keresse elbitangolt vagy eltulajdonított állatait. Konkrét település, esetleg megye vagy táji megnevezéssel viszonylag ritkán találkozhatunk: Jászberény (1), Battonya (1), Szeged (1), Békés vármegye (1), Szarvas (2), Szentandrás (1), Gyula (3), Kistelek (1), Hódmezővásárhely (1), Csanád vármegye (1), Szelevény (1), Pécska (1), túl a Tiszán (2), Pusztaszer, Ányás (1).

A jegyzőkönyvek szerint előfordult, hogy a jószágok telettetése nem helyben, hanem más településeken történt, ahol a takarmányban szűkös téli hónapok alatt is biztosíthaták haszonállataik számára az élelmet. A forrásokban egy alkalommal fordul elő Sövényháza, háromszor pedig Kunágota, ahol pusztát is béreltek a szentesiek. A város és Kunágota kapcsolata ebben az időszakban nem csak a jószágtelettetésre szorítkozott, mivel a bírói számadások szerint 1830-ban Kapdebo Jakab pusztááren-

---

²³ Habár nem tartozik a vizsgált időszakhoz, mégis érdemes megemlékezni arról a két szentesi lakos, Virágos István és Dudás Szabó István által működtetett, alkalmi kereskedőtársaságról, amely sertésvásárlással és közvetítő kereskedelemmel foglalkozott. Az alkalmi érdekközösségbe tömörülő tagok között később nézeteltérés támadt, melynek következményeként a helyi tanács elé került vitájuk. A forrásokból kitűnik, hogy a szentesiek Pancsován 57 sertést vásároltak, majd megfelelő haszon reményében megpróbálták túladni az állatokon. A felek között kibontakozott pénzügyi vitával magyarázható, hogy az iratok részletesen beszámolnak az útvonalról is a felmerülő költségekkel együtt. A Pancsovára történő utazás kapcsán a források említést tesznek a temesi révről, Bánátszentmiklósról, Magyarczernáról, Csanádról és Hódmezővásárhelyről. Miután Szentesre visszatértek, Virágos István Kecskeméten és Csongrádon is megfordult, ahol vásárok alkalmával próbált túladni a jószágokon. CsML SzF V. A. 102. b. Szentes város tanácsának iratai. Tanácsülési iratok (a továbbiakban: Tan. ir.) 1828. május 17. 40.

dástól a város négy boglya szénát vásárolt. A jegyzőkönyvek szerint Kunágotára valamelyik Szentesen működő gazdaság lovait, valamint szentesi gazdák juhait hajtották a munkával megbízott személyek, Sövényházára viszont Grecsó Jakabné vezette saját teheneit borjaikkal együtt.

Az 1820-as évek végén a szentesi lakosok közül néhányan halkereskedelemmel is foglalkozhattak, ami leginkább Arad (3) és Temesvár (3) felé irányult. Egy alkalommal azonban Gyulára, Kiskunfélegyházára, Simándra, Kurtitsra és Pankotára is vittek az áruból. Néhány esetben a jegyzőkönyvekben azt is érdemesnek tartották feltüntetni, hogy nyers illetve sózott halat szállítottak-e.²⁴ A jegyzőkönyvekből nem tudhatjuk meg, hogy a hallal kereskedő személyek halászok vagy ficsérek, azaz halzatócsok voltak-e, a sózott halat pedig napon szárították vagy hordóban tartósították-e.

A vizsgált időszakban a gazdasági kapcsolatok között szép számban (72) fordulnak elő a különböző gabonafélék adásvételéhez kötődő ügyletek. Az 1820-as évek végén a szentesi lakosok búzát Gyuláról, Orosházáról, Bács, Békés és Bihar vármegyéből, Aradról, Nagylakról, Kisiratosról, Kecskemétről és Vésztőről hoztak. Árpavásárlás során Gyulán, Makón, Kevermesen, Komlóson, Békéscsabán fordultak meg, míg egy alkalommal Szentesről Rimaszombatra vittek a termésből. Egyszer fordul elő zab vásárlása kapcsán Vésztő, zabeladás alkalmával pedig Kecskemét. A jegyzőkönyvekből sajnos nem derül ki, hogy a szentesi lakosok saját részükre vagy pedig kereskedelmi céllal vettek-e gabonát.

Ha a borbehozatal szempontjából összevetjük egymással a lakosság és a helyi előljárárság ügyleteit, akkor azt tapasztaljuk, hogy utóbbi jóval intenzívebb és szélesebb körű kapcsolatokkal rendelkezett. Nyilvánvaló, hogy ennek hátterében az állhat, hogy a település kocsmáiba a helyben termelt boron kívül nagy mennyiségű, máshonnan származó italra is szükség volt, hiszen a választék biztosítása is fontos szempontnak számított. Az 1827/28-as, az 1828/29-es, valamint az 1829/30-as gazdasági esztendőről készített bírói számadásokból kiderül, hogy a város kocsmáiba a bor beszerzésével megbízott személyek Kecskeméten, Tiszaalpáron, Tiszaugon, Csongrádon és Aradon vásároltak kisebb-nagyobb mennyiséget. A szentesi lakosok a városba ritkán, mindössze néhány alkalommal szállítottak bort. Úticélként három települést, Békést, Tiszasast és Vésztőt jelölték meg.

A gyümölcscsel való kereskedelem jelenlétére utalhatnak azok a bejegyzések, amelyek arról tudósítanak, hogy a szentesi lakosok Bihar vármegyében, Erdélyben, Pankotán és Gyulán vásároltak a termésből. A helyben termelt vagy más vidékekről beszerzett árut Gyulán, Berényben, Szarvason és Mezőtúron értékesítették. A jegyzőkönyvekben négy alkalommal találunk utalást arra, hogy páran 1828 és 1829 októberében gesztenyét hoztak Eszékről a városba, ami a szentesi lakosok által gyakorolt közvetítő kereskedelemre utalhat.

---

²⁴ A források az 1830-as évek végén a Körös, a Kurca és Tisza partján jó néhány halszózó kunyhókról tesznek említést, ami minden bizonnyal jelentős mértékű haltartósításra és az erre épülő halkereskedelemre utalhat. Nyíri Antal 1948. 66.

A Tiszán szállított sót az 1820-as évek végén a szentesiek Szolnokról szereztek be, ami ebben az időszakban az egyik legfontosabb sóelosztó központnak számított.²⁵

Szentesre a faanyagot legtöbb alkalommal (6) Szolnokról szállították, amely fontos szerepet töltött be a vízen úsztatott áru feldolgozásában.²⁶ A szentesi lakosok Gyulán, leginkább a vásárok alkalmával különböző faszerszámokat vásároltak. A Maroson érkező fa vételére egyetlen bejegyzés utal, ami azt bizonyítja, hogy Lippán²⁷ is megfordultak a város lakói. A három településen kívül felbukkan még az Erdőhát tájegység, illetve Losonc is fabeszerző helyként. A bírói számadások szerint a város rendszeresen vásárolt faanyagot, fából készített munkaeszközöket, valamint tűzifát az 1820-as évek végén. Az útilevelek kiadásáról készített jegyzőkönyvek adataival szemben az előjáróság gazdasági tevékenységéről tudósító források a vásárolt áruféleség megnevezése mellett sok esetben annak mennyiségét is feltüntetik, hiszen a vétellel megbízott személyek pontos elszámolással tartoztak. Szolnokon 1828 májusában 93, 1829 júniusában pedig 186 szál fenyőt vettek az előjáróság képviselői, akik első alkalommal az árut vízi úton tutajosok, vagyis láposok közreműködésével szállították Szentesre. Az előjáróság az 1820-as évek végén nem csak a Tiszán, hanem a Körösökön úsztatott fából is vásárolt. 1829 áprilisában Békésen 13 szál tölgyfát, 1828 januárjában és 1829 júliusában Kunszentmártonban Kudlik Mihálytól pedig tűzifát vettek a vásárlással megbízott személyek. A felsorolt településeken kívül a fából készített munkaeszközök beszerzési helyszínéül bukkant fel a bírói számadásokban Mezőtúr, Makó és Hódmezővásárhely. Utóbbi esetén a településen tartott vásárok alkalmával történt a szerszámfeleségek vétele, ami 1828. június elején 8 pár rudasfát, 12 gereblyét, 10 vasvillát, 4 hosszú vasvilla nyelet és 7 favillát jelentett.

A fabeszerzés kapcsán érdemes megemlékeznünk a tutajozásról is, ami a vizsgált időszakban jelen volt a település gazdasági életében. A jegyzőkönyvekben néhány alkalommal (2) szerepelnek olyan, feltehetőleg fuvarozással foglalkozó személyek, akik a Tiszán leereszkedő láposokat, tutajosokat vitték Debrecenbe. A vízi szállításra, a folyókon úsztatott áruféleségek kereskedelmére utal a bírói számadások egyik bejegyzése, ami arról tudósít, hogy az „almás kasoktól és más egyebektől” a város pénzt szedett.

---

²⁵ A Tisza mentén a középkor folyamán fontos sóelosztó központok alakultak ki, ahonnan a folyó hátán leúsztatott sót az ország központi területei felé szállították tovább. A 18. század első felében Szolnok hídvámja a kincstár számára jelentős jövedelemforrássá vált. A szolnoki sóraktár a sókamara összes bevételének közel 1/8-át adta. Károlyi Zsigmond-Nemes Gerzson 1975. 51. , Bellon Tibor 2001. 276-277., 2003. 163-170.

²⁶ A vízi szállításnak köszönhetően a városban jelentős fafeldolgozó üzemek jöttek létre, amelyek ellátták épületfával a fában szegény alföldi településeket is. A Tiszán leúsztatott fa értékesítési körzetéhez tartozott a dél-hevesi síkság, a Jászság keleti és déli peremén fekvő falvak egészen a Kecskemét, Nagykörös vonalig. Hajdúböszörmény, Debrecen, Karcag és Mezőtúr lakossága is a folyón szállított faanyagot használta az építkezések során. Barna Gábor 1988. 193. , Bellon Tibor 2003. 153-154.

²⁷ A különféle faárúk áruba bocsátása, alkalmi vagy szervezett értékesítése Szászrégennél kezdődött és Lippánál fejeződött be. Az erdélyi kereskedők a Maros alsó folyására már nem vitték a tutajokat, a fát Lippától már az Alsó-Tisza menti települések kalmárai szállították tovább. Mindkét településen viszonylag nagyszámú kereskedőreteg alakult ki, amelynek megélhetése szinte kizárólag a tutajozásból származó jövedelmen alapult. Czeglédy János 1969. 436-438.

A szentesi lakosok a meszet leginkább Nagyváradról (16) szerezték be, de elvétve akadtak olyanok is, akik úticélként Bihar vármegyét (1), illetve az Erdőhát (1) tájegységet jelölték meg. A bírói számadásokból viszont az derül ki, hogy az 1820-as évek végén a város kizárólag nagyszalontai emberektől vásárolt kisebb-nagyobb mennyiségű meszet. 1828 júniusában Kenéz Istvántól 6 köböl és 7 véka árut vettek az előljárárság megbízottai. Nagyvárad és Nagyszalonta esetén talán arról lehet szó, hogy a lakosság egy része a mésszel közvetítő kereskedelmet űzhetett, a felvásárolt árut pedig az Alföld felé továbbíthatták megfelelő haszon reményében.

Legtöbb alkalommal (9) a szentesi lakosok Gyuláról szerezték be a faszenet, amit a városban tartott sokadalmak alkalmával kínálhattak számukra. Egy esetben az Erdőhát is felbukkan beszerzési helyként, ahonnan Sólyom János kovács hozott a mestersége gyakorlásához szükséges alapanyagból.

Az 1820-as évek végén Szentesre a sziksót Kistelekről, Bócsáról, a szanki pusztáról és Mezőtúrról szállították. A jegyzőkönyvekben előfordulnak azonban olyan megjelölések is, amelyek a környező településekre, a szomszéd vármegyékre vagy pedig a túl a Tiszán fekvő területekre vonatkoznak. A sziksó beszerzése kapcsán úgy tűnik, hogy számolnunk kell a szentesi lakosok által folytatott közvetítő kereskedelemmel is, ami Békés, Gyula, Tartsa (Köröstarcsa), illetve a szomszéd vármegyék felé irányult.

A forrásokban jó néhány alkalommal (17) találhatunk olyan bejegyzéseket, amelyek kenderbeszerzésre utalnak. A vásárlás helyszínéül legtöbb esetben Bács vármegyét (5), illetve a Bácskát (7) jelölték meg a szentesi lakosok. Emellett felbukkan még az úticélok között Babos vagy Páhi (1), Bihar vármegye (1), Orosháza (1), valamint Nagykároly (2) is.

Az 1820-as évek végén a szentesi határban ugyan jelentős volt a vízjárta, a folyók áradásai által időszakosan elborított területek aránya, mégis a szentesi lakosok néhány alkalommal Vésztőről (1), Szeghalomról (2), Dévaványáról (1), Tizsakürtről, illetve Szelevényről (1) hoztak nádat a településre.

A külső kapcsolatrendszer sajátos csoportját alkotják a rokonok felkeresésére, hazahozatalára vonatkozó utazások, amelyek egyértelmű bizonyítékai a szentesi lakosság meglehetősen kiterjedt és szerteágazó kapcsolatainak. A református egyházi anyakönyvekből kiolvasható, hogy az 1827-es, az 1828-as, az 1829-es és az 1830-as esztendőben 17 településsel létesítettek a szentesi kálvinisták házassági kapcsolatot. A falvak, mezővárosok közül Hódmezővásárhely, Kecskemét, Nagykőrös, Békésszentandrás és Öcsöd fordul elő leggyakrabban. Az említett településeken kívül előfordul még Tiszaföldvár, Kisújszállás, Kunhegyes, Medgyes, Békésszentandrás, Orosháza, Tiszasas, Doboz, Karcag, Kiskunhalas, Mezőtúr és Aporka is.²⁸ Az anyakönyvekben rögzített falvak, mezővárosok földrajzi elhelyezkedését áttekintve azt láthatjuk, hogy többségük a Tiszántúlon, illetve a Duna-Tisza közén található. A Szent Anna plébánia 1830-ból származó házassági anyakönyveiben Orosházáról, Veszprémből, Kiskunhalasról, Tizsakürtről, Szarvasról, Gyöngyösről, Csongrádról, Hódmezővásárhelyről és Kiszomborról származó vőlegények és menyasszonyok nevei bukkannak fel. A jegyzőkönyvekben rögzített rokoni kapcsolatok vonatkozhatnak távolba, más településre

---

²⁸ Papp Imre 1971.

szakadt családtagok meglátogatására, esetleg a szülőhely felkeresésére is. Elmondható, hogy a forrásokban több mint 30 település fordul elő ennek kapcsán, ami kiterjedt kapcsolatrendszerre utal.

A jegyzőkönyvekben elszórva ugyan, de találhatunk néhány olyan bejegyzést, amelyek a szentesi katolikusok vallásos szokásairól, nevezetesen a búcsújárásról tájékoztatnak. 1827. július 17-e és 1830. augusztus 5-e között 6-6 alkalommal fordul elő a Kiskunfélegyháza közelében fekvő szentkúti,²⁹ illetve a máriaradnai kegyhely,³⁰ amelyek tehát a vizsgált időszakban a város katolikus vallású családjai körében már ismertek lehettek. Az ájtatosság, valamint búcsú céljából passzusért folyamodók között szép számmal fordulnak elő olyan személyek, akik egyébként lókereskedelemből éltek. Igen közkedveltnek számított körükben a szentkúti kegyhely, amelyet 1828. május végén Markóts Farkas és Markóts János családjával együtt keresett fel. Egy esztendővel később már csak saját maguk jártak a búcsújáró helyen. Máriaradnára az 1820-as évek végén áprilisban illetve májusban, valamint szeptemberben látogattak el a szentesi katolikusok. Az útlevelért folyamodók között két koldus is szerepel, nevezetesen Kollát Ferenc és Dechmajer János, akiknek hivatalos okmánnyal kellett igazolniuk tevékenységüket.

A koldusok nemcsak a búcsúk alkalmával folyamodtak passzusért. Három esetben találkozhatunk olyan bejegyzésekkel, amelyek pontosan meg nem határozott úti célra vonatkoznak, kétszer viszont Nyitra és Pozsony vármegye szerepel. Gyógyítás céljából összesen két alkalommal folyamodtak passzusért a szentesi lakosok, amelyek közül az egyik szegedi utazásra vonatkozott. Talán ide sorolható a budai fürdő felkeresése ürügyén kért úti okmány is. Egyetlen alkalommal találkozhatunk vásárra igyekvő zenészbandával, amelyik Szarvasra kapott passzuslevelet 1829. október 15-én. A jegyzőkönyvekben szereplő vezetéknevek alapján nem dönthető el, hogy a szóban forgó személyek cigány szerepek voltak-e.

Az 1820-as évek végén az utazás szempontjából a szentesi társadalom egyik legmobilabb, legmozgékonyabb rétegét alkották azok a többnyire állatkereskedelemből, azon belül is lókupekedésből élő cigányok, akik ügyleteik lebonyolítása kapcsán

---

²⁹ A legenda szerint 1791-ben egy pásztor ismeretlen forrásra bukkant, melynek vizében Szűz Mária alakját pillantotta meg. Az 1700-as évek végén egy béna koldus gyógyult meg, a földre szúrt és később nagy fákká terebélyesedő mankóit szilánkokként hordták szét. A meginduló, népes búcsújárások hatására a kiskunfélegyházi tanács a helyszínen egy kökeresztet emeltetett, ám a váci püspöki hatóság 1793-ban betiltotta a zarándoklatokat. A búcsúk a 19. század második felében lendültek fel. Bálint Sándor 1980. 399-401., Barna Gábor 1990. 127-129.

³⁰ Lippán a ferencesek a 14. században telepedtek meg, majd a 16. század folyamán a török hódítók elől a Maros túlsópartjára, Radnára költöztek. A Kármelhegyi Boldogasszony képének megmenekülése tekinthető a kegyhely alapító csodájának. A hagyomány szerint a papírra nyomott kegyképet a templom egyéb tárgyaival együtt a törökök tüzre vetették, a lángokból pedig egyedül a kép került ki sértetlenül. A zarándokhely népszerűsége az 1708-as pestisjárványt követően nőtt meg, amikor egy aradi asszony álmában azt a kinyilatkoztatást kapta, hogy a pusztító ragály csak akkor szűnik meg, ha körmenettel mennek Radnára. Ezt követően Máriaradna az Alföld és a Bánság magyar, német, bunyevác, bolgár, román és szlovák lakosságának legfontosabb búcsújáróhelyévé vált. Bálint Sándor 1980. 383-399., Barna Gábor 2002. 16-18.

igen sokat utaztak.³¹ Érdemes talán név szerint is megemlékezni néhányukról: Bodri János, Farkas Péter, Markóts (Malkóts)³² Farkas, Kolompár Pál, Markóts (Malkóts) József. Közülük egyetlen személy, nevezetesen Markóts (Malkóts) Farkas tevékenységét tekintem át egy kicsit behatóbban, ami lehetőséget nyújt arra, hogy végigkísérjük az 1820-as évek végén tett utazásait, kapcsolatait. Markóts Farkas ügyleteiről a jegyzőkönyveken kívül más típusú levéltári források is beszámolnak. Az 1828/29-es gazdasági évről készített bírói számadásokban is felbukkan a lókupec neve, aki 1828. december legelején 12 forint 12 krajcárért egy fekete paripa mustra lovat vett a várostól közárusításon. A vizsgált időszakban Markóts Farkas mintegy 28 alkalommal kapott útlevelet. A jegyzőkönyvek ide vonatkozó bejegyzései szerint túlnyomórészt lókupeckedéssel foglalkozott, jöllehet két alkalommal búcsúlátogatás céljából kapott passzust. 1827 júliusa és 1830 augusztusa között Gyulán négy, Kunszentmártonban, Mezőtúron, Szarvason és Kecskeméten három, Makón illetve Szegeden két, Szentkúton, Kiskunfélegyházán és Békésen pedig egy alkalommal fordult meg. A felsorolt települések nagy részét Markóts Farkas feltehetőleg vásárok idején kereshette fel, amelyek ügyletei lebonyolításához kiváló lehetőséget biztosítottak.

Az 1820-as évek végén a kereskedelmi ügyletekben a városban megtelepedett zsidók is kezdtek egyre fontosabb szerepet játszani. A jegyzőkönyvekben gyakran találkozhatunk a Purjesz, a Lévi, a Salamon és a Reichlinger családnévvel, ami egyértelmű jele annak, hogy a szentesi izraelita közösség tagjai a településen kívüli árucserében is részt vállaltak.³³ A források szerint bőr- és gyapjúkereskedelemmel is foglalkoztak, portékájukat leginkább Pesten és Aradon próbálták meg értékesíteni.

A cigány lókupeczekhez hasonlóan rendszeresen utazhattak azok a szentesi lakosok is, akik időnként fogadott kocsisként tevékenykedtek. A számukra kiadott úti okmányokból kitűnik, hogy leginkább vásárokról vihették megbízóikat portékájukkal együtt.³⁴ A szentesi fuvarosok leggyakrabban Gyulán, Mezőtúron, Pesten és Temes-

---

³¹ A mesterség múltjára vonatkozóan meglehetősen kevés információval rendelkezünk, hiszen ilyen jellegű kutatások még nem igazán folytak. Kiss Lajos A szegény emberek élete című munkájában külön fejezetet szentelt a lócsízsárság bemutatásának, igaz ugyan, hogy történeti forrásokat nem használt fel. Legutóbb Erostyák Zoltán közölt egy néhány oldalas frást a témával kapcsolatban, amelyben az orosházi cigány lókupeczek tevékenységét próbálta meg leírni. Példamutató és egyben követendő lehet Iványosi-Szabó Tibor tanulmánya, amely a kecskeméti cigányság történetét próbálja meg felvázolni az 1596-tól 1850-ig terjedő időszakban. A városi munkamegosztásban betöltött szerepük vizsgálata kapcsán kiemeli, hogy a helybeli cigányok nagyon értékelték a lóidomításhoz, a félvadon nevelt csikók nyereg alá és hámba történő betöréséhez. Kiss Lajos 1988. 277-288., Erostyák Zoltán 1997. 97-100., Iványosi-Szabó Tibor 1993. 7-55.

³² A Malkócs vagy Markóts, Markócs családnév az 1770-es évek közepén már felbukkan a Szent Anna plébánia anyakönyveiben, ami arra utal, hogy a cigányság a 18. század második felében jelen volt a településen.

³³ A zsidóság állandó megtelepedéséről az 1790 körüli időből tesznek említést az írásos források. Az 1808/9. évi türelmiadó jegyzék 11 izraelita vallású személyt regisztrált Szentesen, az 1817-es kimutatás pedig már 17 családot tüntetett fel, ami 92 főt jelentett. Erre az időszakra tehető hitközségük megalakulása is. Ekkor készült el első héber nyelvű alapszabályuk és ez idő tájt bérelték ki imaháznak Sarkadi Sámuel asztalos házát a Vásárállás szélén. Harsányi László 1970. 13., 32.

³⁴ Kalaposmestereket szállított 1826 májusában a kiskunfélegyházi vásárra Balog András és Piti József, akik az utazás idejére alkalmi társaságba tömörültek: "...a' Révben öszve érkezvén, ott egymástól meg érteutük, hogy mind a Két Kocsival a Félegyházi Vásárra egyekezünk, mind Mi a Kotsisok mind a'

váron fordultak meg, de Aradon, Kiskunfélegyházán, Szarvason, Meggyesen, Mokrinban, Szentannán, Várkonyban, Debrecenben, Kecskeméten, Izsákon, Komáromban, Margittán, Bánátszentmiklóson, Törökkanizsán, Szolnokon, Öcsödön, Tápén és a Nyírségben is jártak.

A mesterségük gyakorlásához szükséges alapanyagok beszerzése érdekében a helybeli iparosok Szentestől akár több száz kilométerre fekvő településeket is felkerestek, ahova rendszerint nem egyedül, hanem többen, társulva utaztak. Balogh Mihály szűrszabó mestertársaival együtt 1828. április 24-én Nagyszebenbe kapott úti okmányt, ahova a céhes iparosok szűrvégeként mentek. Pápai Péter pintér 1829. január közepén az Erdőhátra indult fáért, ami mestersége gyakorlásához elengedhetetlen volt.

Az általam tanulmányozott források részletes felvilágosítással szolgálnak arról, hogy a szentesi lakosok milyen gyakran utaztak, vagyis milyen rendszerességgel hagyták el lakóhelyüket. A jegyzőkönyvek számítógépes feldolgozása során lehetővé vált, hogy az utazások térbeli eloszlása mellett az időbeli megoszlásról is valamiféle képet alkothassunk, jóllehet a források csupán csak a passzuslevelek kiadásának napját rögzítik. Éppen ezért a kapcsolatok időpontját nem ismerjük, ám bizonyos következtetések levonására lehetőségünk nyílik. Az útlevéلكiadás szempontjából az 1820-as évek végén a következő napok számítottak a legforgalmasabbnak: 1829. január 24., 1829. szeptember 5., 1829. január 23., 1828. április 24., 1829. augusztus 15., 1829. augusztus 24., 1828. augusztus 3., 1930. május 31., 1829. január 23-án és a rá következő napon az illetékes hatóság majdnem ötven passzuslevelet bocsátott ki, ami ékes bizonyítéka annak, hogy a helybeli lakosok még a téli hónapok alatt is vállalták a lakóhely elhagyásával járó nehézségeket. Az utazási kedv megnövekedésének hátterében ez esetben a gyulai vásár állt, amit valami miatt sok szentesi lakos igyekezett felkeresni. 1829. szeptember 5-e szintén a Békés megyei településen tartott sokadalom miatt került a legforgalmasabbnak minősülő napok közé. 1828. augusztus 13-a a nyomtatáson alapuló munkaerő-migráció miatt sorolható ide.

Érdeemes szemügyre vennünk az utazás módjára vonatkozó bejegyzéseket is. Több mint háromszáz alkalommal fordul elő a gyalogos, majd ezt követi a kettő és három lóval történő utazás. Kiemelkedik még az 1820-as évek végén a kettő, illetve három lovas kocsi használata. Néhány esetben a passzusért folyamodók vízi úton, csónakon közlekedtek. A téli hónapok alatt előkerültek a szánok (5) is, amelyeket minden esetben három ló húzott.

Összegzés

A lakóhely elhagyását, az utazás célját és a személyazonosságot igazoló és bizonyító passzuslevél, valamint az úti okmány kiadásáról vezetett jegyzőkönyvek, ki-mutatások a levéltári források sajátos csoportját alkotják, amelyek egy-egy település

---

Gazdaaszszonyaink megkérvén egymást meg egyeztünk benne, hogy mint egy helybéli Lakosok, és egy Vásárra törekedők egy Társaságban járjunk, egymást el ne hadjuk.- a' minthogy ugy is lett.- Estve a' Kis Szállási csárdánál ki fogván a' Lovak mellet valo Ejjeli strásákat egymásközt fel osztottuk..." V. A. 102. b. Tan ir. 1827. márc. 10. 116.

lakóinak gazdasági tevékenységéről, külső kapcsolatrendszeréről hordoznak alapvető információkat. A dokumentumok elemzése során láthattuk, hogy a mostoha közlekedési viszonyok ellenére a szentesi társadalom egy része rendszeresen vállalta a lakóhely elhagyásával járó nehézségeket. Az utazások között a vásárok felkeresése mellett legnagyobb számban a vándornyomatás fordul elő, ami arra utal egyértelműen, hogy a dél-alföldi mezővárosok közül a szentesiek is kivették részüket a Dél-Békés, Arad, Csanád vármegyék, valamint Bácska és a Bánság uradalmi felé irányuló munkaerőmigrációból. A jegyzőkönyveket áttekintve azt láthatjuk, hogy az 1820-as évek végén a szentesiek legtöbbször vásárok idején hagyták el lakóhelyüket. Ezek az alkalmak sok esetben a külső kapcsolatteremtés lehetőséget hordozták magukban, miközben a vásárok látogatása során bizonyos földrajzi tájékozottságra is szert lehetett tenni. A vizsgált időszakban a helyi lakosok több mint húsz, Szentestől kisebb-nagyobb távolságra fekvő település sokadalmait keresték fel. A legnépszerűbb, leginkább látogatott vásáros hely Gyula és Mezőtúr volt. Az 1820-as évek végén az utazás szempontjából a szentesi társadalom egyik legmobilabb, legmozgékonyabb rétegét alkották azok a többnyire állatkereskedelemből, azon belül is lókupeckedésből élő cigányok, akik ügyleteik lebonyolítása kapcsán igencsak sokat utaztak. A különböző típusú levéltári források elemzése során talán sikerült érzékeltetni azt, hogy a vizsgált időszakban, azaz az 1820-as évek végén Szentesen egymás mellett többféle külső kapcsolatrendszer (lakosság, elöljáróság) működött, amelyek sok azonos vonással rendelkeztek, mivel a táji munkamegosztás, valamint a természeti adottságok alapvetően meghatározták az árucseré helyszíneit, irányát. Az egyedi példák elemzését követően a jövőben azt hiszem, érdemes lesz összehasonlító vizsgálatokat is folytatni, amelyek további következtetések levonására adnak alkalmat.

**Markóts (Malkóts) Farkas szentesi lókupec utazásai
(1827. július 17.-1830. augusztus 5.)**

A passzus kiadásának ideje	Az utazás célja, oka	Az utazás módja, illetve az állatok száma
1827. július 28.	Szeged, vásár	2 ló
1827. augusztus 31.	Gyula, vásár	4 ló
1827. szeptember 9.	Kunszentmárton, vásár	3 ló
1827. október 6.	Szeged, vásár	3 ló
1827. október 27.	Mezőtúr, vásár	2 ló
1828. február 22.	Békés, vásár	3 ló
1828. április 24.	Mezőtúr, vásár	2 ló
1828. május 24.	Szentkút	3 ló
1828. július 26.	Mezőtúr, vásár	lovak
1828. augusztus 3.	Kecskemét, vásár	lovak
1828. augusztus 16.	Makó, vásár	4 ló
1828. december 20.	Szarvas, adni-venni	4 ló
1829. január 16.	Hódmezővásárhely, lóladás végett	kocsi, 3 ló és 3 csikó
1829. január 24.	Gyula, vásár	2 ló
1829. február 6.	Kunszentmárton, adásvétel	3 ló
1829. február 21.	Szarvas, lovat venni	-
1829. március 17.	Kecskemét, lóladás	3 ló
1829. április 3.	Makó, adni-venni	kocsi, 2 ló
1829. május 22.	Kiskunfélegyháza, búcsú	kocsi, 3 ló
1829. augusztus 8.	Kecskemét, ló és kocsvétel	fogadott kocsin
1829. szeptember 4.	Gyula, adni-venni	2 ló
1829. október 3.	Szeged, vásár	
1829. október 15.	Szarvas, vásár	fogadott kocsin
1829. december 19.	Vásár	4 ló
1830. január 23.	Gyula, vásár	1 ló
1830. február 11.	Kunszentmárton, vásár	fogadott kocsin
1830. április 24.	Mezőtúr, vásár	fogadott kocsin
1830. június 26.	Nagykőrös, vásár	kocsi, 2 ló

IRODALOM

- BÁLINT Sándor**
1980 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. III. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1978/79.2. Szeged
- BARNA Gábor**
1988 A tutajozás kulturális jelentősége a Közép-Tisza és a Hármas-Körös mentén. *Ethnographia* XCIX. 189-212.
1990 Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon. Budapest
2002 A máriaradnai fogadalmi képek és tárgyak kutatásáról. In: Barna Gábor (szerk.): „Mária megsegített”. Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I. 9-25. Szeged
- BARTA László**
1979 A szentesi örökváltság. Csongrád Megyei Könyvtári Füzetek 10. Szeged
1981 Az 1828. évi országos összeírás Csongrád vármegyében. *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből* V. 5-45.
- BELLON Tibor**
2001 Áruszállítás az Alföld folyóin. In: Hála József-Szarvas Zsuzsa-Szilágyi Miklós (szerk.): *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére.* 273-288. Budapest
2003 A Tisza néprajza. Ártéri gazdálkodás a tiszai Alföldön. Budapest
- BODOKI FODOR Zoltán – BODOKI FODOR Zsigmond**
1978 Mezőtúr város története (1096-1944). Mezőtúr
- CZEGLÉDY János**
1969 Tutajozás a Maroson a múlt században II. rész. *Ethnographia* LXXX. 431-446.
- DANKÓ Imre**
1963 A gyulai vásárok. Gyula
1991 A magyar vásárok néprajza. In: Domonkos Ottó (főszerk.) *Magyar Néprajz* III. Kézművéség. 637-702. Budapest
- DIENES Istvánné**
1987 Az útlevel hazai történetéből. A Közlekedési Múzeum Évkönyve VIII. 177-234.
- EROSTYÁK Zoltán**
1997 A dél-alföldi cigány kupeczek vásári szokásai és kapcsolatrendszere. In: Bárány János (szerk.): *Tükörképek a Sugovicán.* 97-100. Kecskemét
- HARSÁNYI László**
1970 A szentesi izraelita hitközség története. Budapest
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor**
1993 Adatok a cigányok kecskeméti történetéhez (1596-1850). *Bács-Kiskun Megye Múltjából* XII. 7-55. Kecskemét
- KÁROLYI Zsigmond–NEMES Gerzson**
1975 Az ősi ártéri gazdálkodás és a vízi munkálatok kezdetei (895-1846). *Vízügyi Történeti Füzetek* 8. Budapest
- KISS Lajos**
1981 A szegény emberek élete. I. Budapest
- KOMÁROMY Miklós**
1834 Gyula városáról és a' hajdani gyulai várról. Nagyvárád
- KÓSA László**
1967 Az Alföld és a hegyvidék gazdasági kapcsolata. (Adatok a sarló-kasza eszközváltáshoz) *Ethnographia* LXXVIII. 1. 23-40.
- KÖRÖSI Ilona, Sz.**
1992 18-19. századi útlevelek jegyzőkönyveinek tanulságai. *Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében* 1990. 83-88. Kecskemét
- LABÁDI Lajos**
2000 Szentés város vázlatos története a 11. századtól 1914-ig. In: Kis-Rácz Antalné-Labádi Lajos-Vörös Gabriella (szerk.): *Szentés helyismereti kézikönyve.* 99-119. Szentés

- MÓD László
2003 Egy dél-alföldi mezőváros gazdasági kapcsolatai a 18. században. Néprajzi Tanulmányok. Studia Ethnographica 4. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 27-48.
- NYÍRI Antal
1948 A kiháló szentesi víziélet néprajzi és néprajzi maradványai. Szeged
- PAPP Imre
1971 Amiről a szentesi református egyházközségek házasságkötési anyakönyvei beszélnek. Kézirat. Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Adattára 340-72.
- PÓK Attila
1983 Útlevelek, útiokmányok. História V évf. 3 sz. 20- 21.
- SIMA László
1914 Szentes város története. Szentes
- SZIKSZAY György
1795 Keresztyéni tanítások és imádságok...(97. kiadás). Debrecen
- SZILÁGYI Miklós
1993 Egy alföldi mezőváros külső kapcsolatai a 18. század második felében. Népi kultúra–Népi társadalom XVII. 201-220.
1995 Mezővárosi társadalom – paraszti műveltség. Történeti–néprajzi adatok és elemzési kísérletek. (Folklór és Etnográfia 87.) Debrecen
2002 A gyomaiai regionális árucseré- és munkakapcsolatai a 18. század végén és a 19. század első felében. Néprajzi Látóhatár XI. 1-4. 299-314.
- TÓTH Ferenc
1993 Egyházak, oktatás, kultúra. In: Blazovich László (szerk.): Makó története a kezdetektől 1849-ig. 579-646. Makó

**„...So that We Could with Patience Bear the Bothers of Traveling...”
External Contacts in the Town of Szentes as Reflected in Passes**

by LÁSZLÓ MÓD

Passes certifying and proving personal identity, the aim of traveling as well as the fact of leaving residence, together with reports and accounts recording the issue of passes, form a peculiar group of archival sources which provide essential information on the economic activities and external contacts of the inhabitants in a certain settlement. Analyzing the documents we may reveal that despite the unfavorable traffic conditions, a part of the citizens of Szentes regularly traveled bearing the difficulties of leaving residence. Among the motivations of traveling we may find visiting markets and fairs, as well as treading corn. This obviously refers to the fact that similarly to other agricultural towns on the Southern Hungarian Plain the inhabitants of Szentes also took part in the process of migration of labor directed to the manors situated on the territory of Southern Békés, Arad (today Arad, in Romania), Csanád County, as well as to manors in Bácska and Bánság. Studying the reports we may conclude that at the end of the 1820s the people of Szentes left their home mostly in order to visit markets. These trips provided in many cases good opportunity for keeping up external contacts, additionally while visiting markets people could obtain significant geographical knowledge as well. During the studied period local inhabitants visited the markets of more than 20 settlements closer to or further from Szentes. The two most frequently visited towns were Gyula and Mezőtúr. At the end of the 1820s the most mobile and active stratum of society in Szentes was the group of gypsies living by selling livestock, mainly horses, who were to travel frequently due to their activity. By analyzing different archival sources we may suggest that during the studied period, at the end of the 1820s several network of external contacts lived simultaneously in Szentes (such as that of the inhabitants and town council), which had similar features, since the given territorial and geographical conditions basically determined the location and direction of exchange of goods. Having individual examples analyzed, in the future comparative researches should be done in the field in order to draw further conclusions.

Maszlag János (1883–1966) öreg halász életrajza

SZŰCS JUDIT

(Tari László Múzeum, Csongrád)

Maszlag János (1883-1966) csongrádi halász 1962-ben 79 évesen kezdte el írni életrajznak nevezett emlékiratát, amelynek két fő témája van. Az egyik téma a maga választotta foglalkozás a halászat, másik a katonaelet és az első világháború (keleti front, hadifogság) eseményei. A füzet, amelybe írt, boltban vásárolható, félvásznon kötésű, keményfedelű kék-fehér színű füzet. Az első, belső oldalára felírta: „Maszlag János öreg halász életrajza”, alatta „kelt Csongrádon 1962 év október 11-én”, legalul „az írás kezdete”. Folyamatosan, 1-1 oldalt megírva, számozta meg a lapokat. Kezdetben kék tintába mártott tollal írt az 1. oldaltól a 73. oldal alulról számított 5. sorig, majd kék golyóstollal folytatta a következő sortól a 75. oldal lapaljáig, végül a 76. oldal első sorától a 120. oldal lapaljáig, a leírt szöveg végéig zöld golyóstollal. Az íráskép alapján határozottan megállapítható, hogy saját kezeírása mind a 120 oldal. A szövegnek szótagokkal, szavakkal kiegészítése tőle származik. Ezt is egy-egy szövegrész leírása után végezte el. Az elején halvány ceruzás jelölések, aláhúzások találhatóak, később megszűnnek. Ezek mástól származnak, a jelölések alapján következtethető, hogy a másik személy a helyesírás szabályaira próbálta tanítani.¹

A helyi múzeumbarátok közül dr. Tari László fogorvossal kialakult kapcsolatáról az 1930-as évekből van írásos adatunk. Tari doktor – feltehetően kezdetben régészeti kutatása részeként – eljutott Maszlag Jánoshoz, és lett már a ötvenes éveiben járó halász az amatőr régész adatközlője.² A helytörténeti és néprajzi kutatásokat is folytató fogorvosnak később – mint a múzeumbaráti kör szellemi vezetőjének – az életrajz megírásában és a füzet múzeumba juttatásában is szerepe lehetett. De azt, hogy a 20. század közepén lendületet kapó népi élettörténetek íratása idején kinek az ötlete volt, hogy Maszlag János írja meg életrajzát, nem tudjuk. Füzesi Péter kéziratos munkájában az 1960-as évek közepén említi: “Visszaemlékezéseit, élettörténetét írja.”³ A kézirat múzeumba kerülésének pontos körülményeit, ki (ő maga vagy vele élő családtagja), mikor és kinek adta át, szintén nem tudjuk. (Lánya sem emlékezett már erre, Palásti Pál sem ír erről a megyei újságban megjelent nekrológjában.) A gépírással változat elkészítésének körülményeit sem sikerült „kinyomozni”. Szilágyi Miklós úgy emlékszik, hogy Hegyi Imre működött közre lemásolásában, de ezt ellenőrizendőnek tartja. Forrai Ibolya, a Néprajzi Múzeum adattárának munkatársa szerint a másoltatás körülményeiről nincs adat.

¹ A füzet a csongrádi Tari László Múzeum néprajzi adattárában 72-87. leltári számon szerepel.

² Tari é.n. Például: Csongrád külterületének földrajzi nevei. Kézirat. IV. dosszié Ad. 257/A Csikos-tó, Ad. 254. Ad. 254. Lófogó, Ad. 352. Baltás földrajzi nevek jelentéséhez meghatározó adatokat szolgáltat 1934-ben, 1938-ban.

³ Füzesi 1965. 242.

Az írás, amit szerzője életrajznak nevez, átmenet az élettörténet, (ön)életrajz és az emlékirat között.⁴ E műfajban az első publikáció 1942-ben jelent meg.⁵ Majd az 1950-1970-es években többféle szervezésben készültek és jelentek meg ilyen műfajú munkák. Az MTA Néprajzi Kutatóintézete munkatársainak vidéki kutatása során adatközlőiket biztatták írásra, a Morvay Péter vezette, évenként meghirdetett Önkéntes Néprajzi Gyűjtőpályázata (ajánlott témák között szerepeltetve, útmutatókat adva segítségül)⁶ és a Szabad Föld című hetilap évfordulós pályázata inspirálta az idősödő, 4-6 elemít végzett földműves, munkás származású embereket emlékeik megírására. Ebben a vidéki értelmiség egyes képviselői, például tanítók, papok, múzeumigazgatók is szerepet játszottak.⁷ Előfordul szóbeli emlékezés lejegyzése, önálló megjelentetése.⁸ Az így készült írásokat a néprajztudomány több területe, a folklórisztika és a társadalomnéprajz is forrásként használja.⁹

Ennek a korszaknak "terméke" Maszlag János munkája is, azzal a különbséggel, hogy nem földműves, bérlő gazda, napszámos vagy kubikos volt, hanem halász. Másik különbség, hogy az ő írásából csak részletek jelentek meg nyomtatásban abban az időben. A népi, paraszti feljegyzések feltárását, írások készítését és publikálását néprajzkutatók, muzeológusok, újságírók, más foglalkozású humán értelmiségiek közül többen vállalták, de naplóról parasztember életének monografikus feldolgozását csak egy kutató, Mohay Tamás készítette el.¹⁰

Csongrádról asszonyok, Túriné Cseh Viktória és Keskenyné Kovács Veron írása jelent meg és vált szakmai körben közismertté.¹¹ Ebben az asszonyok származása, írásaikban a kornak megfelelő mozgalmi-politikai töltet is szerepet játszhatott. Maszlag János – ahogy az utolsó oldalakon jelzi is – 1917-ben Oroszországból hazatérve nem látja értelmét a további harcokban fegyverrel részvételnek. Lánya szóbeli visszaemlékezése szerint 1917-ben, a hadifogságból hazatérte után a környékbeli tanyákon bujdosott, hogy ne kelljen vöröskatonaként harcolnia. Ekkori viselkedése, politikai állásfoglalása is oka lehetett annak, hogy nem publikálták munkáját az 1960-as, 1970-es években?

Ennek látszik ellentmondani néhány, a bevezető lezárása előtt kapott adat. Egyik szerint az 1970-es évek elején, talán Katona Imre csongrádi születésű néprajzkutató, egyetemi docens biztatására a megjelenés reményében írhatta meg M. J. önéletrajzához készült jegyzeteit a szintén csongrádi születésű néprajzszakos hallgató, Juhász

---

⁴ Küllős 1988. 259-266., Mohay 2000. 762-763.

⁵ Bálint 1942.

⁶ Csalog Zsolt és Szent Tibor készített ilyen útmutatókat.

⁷ Hoppál – Küllős – Manga 1974. A kötetben Csongrád közeléből Gyovai Pál mindszenti 7-38., 385-386. Kanfi Horváth István szentesi 239-257., 390-391. Bajor Nagy Ernő 1978. A Szabad Nép pályázatára írt visszaemlékezésekből válogatás. 25 szerző az ország minden részéből. Csongrádi nincs köztük. Önálló, egyszemélyes kötetek: Berényi Andrásné 1975., Gémes Eszter 1979., Csizmadia Imre 1982., 1987. Papp Imre 1982.

⁸ Például Szilágyi 1979. 61-70.

⁹ Küllős 1988. 251-266., Mohay 2000. 760-790.

¹⁰ Mohay 1994. 1-25.

¹¹ Küllős 1988. 265-266., Mohay 2000. 762., 763.

János.¹² További adatok: Maszlag János a Csongrád Megyei Hírlapban többször szerepel az 1960-as évek elején.¹³ A mellékletként szereplő 1. fotón írását mutatja az újságírónak. Ez is – talán országos lapban – megjelenést bizonyít. Majd később 1981 őszén ugyancsak a megyei lapban a füzetéből a halászéletről írottakat 6 részletben jelentették meg.¹⁴

M. J. felkérésre, megadott szempontok alapján kezdett írni a halászatról. Ennek bizonyítékát látom abban, hogy az első oldalon pontosan adatolja, bizonyítja többgenerációs halászeredetét, többször megerősíti, hogy sokat tanult az öreg halásztól. Később, mintha kérdésre válaszolna írja le, hogy az 1888. évi halászati törvény hogyan módosítja, alakítja a halászatot a 19. és 20. század fordulóján (50., 62-65. oldalakon; a kézirat oldalszámát adom meg.) Ezzel szemben a szöveg többi része szabadban „áramlik”. A szövegnek a két fő témában oldalszám szerinti megoszlása: halászat 1–37. (Itt egyéb családi események is szerepelnek.), besorozás, katonaság 38–46., újból halászat 47–73., háborús élmények: keleti front, hadifogság 74–120. oldalak. Az említett egyéb családi események: apja házvásárlása körüli bonyodalmak, saját nősülése, illetve a lánykérés gondjai; ezek leírása például népi jogtörténeti és folklór vizsgálat témája lehet. A halászok, halászat hiedelmeihez szolgáltat egy adatot az M. J. leírta „vízbeholt”.

Előzőekben az öreg halász írását műfajilag az élettörténet, az (ön)életrajz és az emlékirat közötti, átmeneti műfajúként határoztam meg. Ezek közül legdominánsabbnak az emlékirat jellege látszik. Élményeit írásában szelektálta, előre elhatározottan a halász- és katonaeletről írt. Ez a szelektív emlékidézés az emlékiratra érvényes. (Ebben Szilágyi Miklós lektorom véleményét fogadom el.) Az emlékirat töredékességének kérdésére egyik magyarázat lehet az, hogy ott és akkor szakad meg a visszaemlékezés, amikor M. J. a hadifogságból hazaérne Csongrádra. Lánya közlése alapján tudjuk, hogy a háború, a hadifogság tanulságaként ő nem akart többé fegyvert fogni, nem akart vöröskatona lenni. Ennek leírásánál szakad meg a szöveg. Ezt tartom az írás félbemaradása egyik lehetséges okának. Másik ilyen ok, hogy 120. oldalig leírtakkal a számára fontos élményeket megírta, ezzel emlékiratát befejezettnek vette.¹⁵ (Lektoromnak ezt a véleményét én csak egyik lehetséges oknak tartom.) Harmadik ok az emlékirat írójának fogyó erejében, íráskészsége csökkenésében rejlik. Az írás vége felé egyre több helyen maradnak ki szótagok, szavak javítatlanul, egyre nehezebbé

---

¹² Gát László – jelen munkámról hallva – egy nála lévő jegyzékre hívta fel a figyelmemet. Ez a következő: Katona Imre: Csongrád megyei és csongrádi vonatkozású kéziratok jegyzéke, amely 1974. október 17-i keltezésű, és amelyben Juhász János egyetemi hallgató: Maszlag János halász önéletírása jegyzetekkel kb. 60 oldal bejegyzés szerepel. Tehát az „önéletírás” megjelentetése, jegyzetekkel ellátva foglalkoztatta a helyi kötődésű néprajz szakos hallgatót. (A kézirat és a jegyzetek megjelenéséről nincs tudomásom, az utóbbi J. J. tulajdonában lehet. A helyi levéltárban elhelyezett Katona Imre hagyatékban nincsen.)

¹³ Füzesi Péter 1965. 242.: Csongrád megyei Hírlap 1961. december 17., 1962. november 15. – Haláláról Palásti Pál nekrológja tájékoztatja az olvasókat a Csongrád megyei Hírlap 1966. február 10-i számában.

¹⁴ Csongrád megyei Hírlap 1981. 11-17. között 6 részletben. (Közben hétfőn nem jelent meg az újság.) A bevezetőt J. Szóráth Gyula írta. Szerinte M. J.-t önéletírása folytatásában halála akadályozta meg.

¹⁵ Részlet Szilágyi Miklós lektori véleményéből: „Ám megkockáztatható egy olyan feltételezés is, hogy szükségtelenné ítélte az emlékezés tovább folytatását, hisz nem teljes értékű »önéletrajzot« akart írni, hanem azt megörökíteni, ami az életéről igazán érdekes, a jövő számára is fontos tanulságokat hordozó volt – ezt a célját pedig lényegében elérte.”

válhatott számára az írás, majd amikor tartalmilag is kérdéses részhez ért, feltehetően külső biztatást sem kapott, félbehagyta a munkát. (A családi emlékezetet máig őrző lánya erre a kérdésre már nem tudott választ adni.)

A paraszti emlékiratok, életrajzok helyesírási és gyakran stiláris átfésülést is igényelnek. Erről a hivatkozott kötetek bevezetőjében nincsen szó, a folklorista szöveg gondozók ennek részletezését nem tartották szükségesnek. A nagyközönségnek szánt, szépirodalmi könyvkiadóknál megjelent köteteknél ennek a kérdésnek szöveges megfogalmazása elmarad, „homályban marad”, hogy újból Szilágyi Miklóst idézzem. De ebben az esetben engedtések meg nekem erre a kérdésre kitérni. Maszlag János kézírásos szövegének differenciálatlan írásképe, a benne található helyesírási hibák, a központosítás hiányosságai miatt a szöveg nehezen élvezhető. (De csak az előbbi okok miatt. A „szerzőnek” élvezetes stílusa van.) Az olvasás megkönnyítése céljából az előbbieket részletezett hiányosságokat igyekeztünk megszüntetni. (A lehetséges következetes javításban ezúton is köszönöm a lektor, a szerkesztő és a szövegszerkesztő szíves együttműködését.) Tartalmilag teljesen, stilárisan 95 százalékig eredeti a szöveg, a kulcsszavak nyelvjárási alakját, például a nyomokban előforduló ő-zést megtartottuk.

Több halász életrajz, emlékirat készült, egy részük nyomtatásban is megjelent. De ezek a halász-írók a csongrádi társuknál egy, illetve két generációval idősebbek, feljegyzéseikben a halászatnak korábbi korszakát mutatják be.¹⁶ A néprajzi szakirodalom forrásként hasznosítja őket.¹⁷ A csongrádi halász emlékiratának értékét bizonyítja, hogy Szilágyi Miklós a Tisza halászatáról írott összefoglaló munkájában egy-egy szerszám tárgyalásánál idézi.¹⁸

A halászat mellett a katonaság, háború és a hadifogság mint korosztálya egyik meghatározó élménye szerepel írásában. Átélt élményeit tényszerűen és olvasmányosan írja le. Közkatonaként, majd hadifogolyként is talpraesett, magát minden helyzetben feltaláló, élelmes, ugyanakkor segítőkész ember tudott maradni. A szűkebb tájról, az Alföldnek erről a vidékéről több első világháborús írást, naplót, rövid följegyzéseket, szóbeli visszaemlékezéseket és más dokumentumokat: leveleket, képeslapokat, rajzokat tartalmazó kötet jelent meg az 1980-as években.¹⁹ Dombi Kiss Imre hódmezővásárhelyi parasztember szintén a keleti frontra került az első világháború kezdetén, sok társához hasonlóan Przemyslnél esett fogságba. Keletre, majd délre vitték, Perzsiába szökve menekült néhány társával az orosz hadifogságból. Hazatérve, 1919 és 1921 között írta meg – Szentí Tibor műfaji meghatározása szerint – naplóját. A Dombi család levelezése is fennmaradt, a kötetbe került. Maszlag János 45 évvel később jegyezte le első világháborús emlékeit. A megírásig eltelt idő alatt sokszor felidézhetette, beszélhetett róla, talán ettől is lett talán kiérleltebb írás az övé. Dombi Kiss Imre kisparasztként és Maszlag János halászként hasonló társadalmi helyzetű, hasonló iskolázottságú emberek voltak (D. K. I. három, M. J. négy osztályt végzett), mind-

¹⁶ Bitó 1993., Danicska é.n., Singhoffer – Pejjesik 1892.

¹⁷ Például Szilágyi 1995. 9., 35., 54.; Bárkányi 1996. 453-481.

¹⁸ Szilágyi 1995. 59., 68., 71., 75., 85., 86., 89., 104., 122., 179., 185., 187., 201., és 212.

¹⁹ Dombi 1983., Szentí 1985., Szentí 1988.

kettő hasonló műfajban (napló²⁰ és emlékirat), hasonló stílusban, tényszerűen, olvasmányosan írt.

Újabb kötetben Szentí Tibor a Hódmezővásárhelyen fellelhető első világháborús dokumentumokat gyűjtötte össze és jelentette meg. Ezek műfaja az ő meghatározásában: napló, visszaemlékezés, frontvers és tábori, családi levél. Hosszabb írásként szintén a keleti fronton szolgáló, harcoló fiatal tiszt töredékes naplóját közli.²¹ Koch Rudolf Dombitól és Maszlagtól társadalmi helyzetében, iskolázottságában és katonai rendfokozatában is eltér, amikor már a tisztnek és a közlegényeknek közös élményeik (hadifogság, esetleg együtt szökés) lettek volna, a tiszt naplója megszakad. Szentí rövid paraszti visszaemlékezés-töredékeket is közöl, melyek szemléletükben, élményanyagukban hasonlóak Dombihoz és Maszlagéhoz.²² Ezek a népi írások együtt értékes forrásul szolgálhatnak a téma szakkutatói számára.

Az „öreg halász” nemcsak írását hagyta ránk, hanem elkészítette az általa ismert halászszerzők, eszközök makettjét. Füzesi Péter, amatőr helytörténész írja: „Az összes ősi szerzőköt kicsinyítve elkészítette a csongrádi múzeum részére, ahol azok kiállítva láthatók.” (Ez a kiállítás a csongrádi múzeum első állandó helytörténeti kiállítása volt.) „Khín Antal kérésére elkészítette a halász szerzőköt a budapesti Mezőgazdasági Múzeumnak. Ugyancsak ő készítette el a bajai és a kecskeméti múzeum halász szerzőköt is”²³ A Mezőgazdasági Múzeumban két munkatárs nézett utána, van-e adat Maszlag Jánosról. Vitkai Kálmánné tájékoztatása szerint Maszlag János neve nem szerepel a náluk őrzött Khín Antal hagyatékban, Székelyhídi Iván a tárgyleltárban a Csongrád megyei halászszerzőköt bejegyzésnél sem szerepel készítőként a neve.²⁴ A helyi Tari László Múzeumban 2002-ben megnyitott „Csongrád népelete” című állandó kiállításba újból válogattunk makettjeiből. (Az ezekről készült 5 képből kettőn a 2002-ben megnyílt kiállítás részlete látható.) A helyi múzeumnak ajándékozott tárgyai két helyen szerepelnek a leltárkönyvben. Első helyen az eredeti méretű tárgyak 58. 1. 44-52., 58. 1. 54-56. leltári számokon 12 tárgy bejegyzése található, ebből 10 darabot ő maga készített. Az 58. 1. 167-198. leltári számokon 37 tárgy (ezekből két leltári számon összesen hét evező) szerepel, ezek mind a tárgyak kicsinyített változatai.

A Füzesi életrajz szerint folklórgyűjtők, szépírók is megmeséltették, adatközlőként megbeszéltették: „Elbeszélte az alsóréti Pozsár Jancsi futóbetyár történetét, akit így megőrzött, megmentett az utókor számára. Többen írtak róla, így Szilárd János író is a halásztörténeteiben.”²⁵ Ezek az adatok is igazolják, hogy sokirányú adottsága, tudása és tevékenysége nem veszett el, többféle formában megmaradt az utókor számára, és a további feldolgozás, értékelés lehetőségét is jelzik.

---

²⁰ Ez a naplónak nevezett írás utólag megírva szintén az emlékirat műfajába sorolható.

²¹ Szentí 1988. 159-290.

²² Szentí 1985. 54-69., Szentí 1988. 138-158. Példaként Csizmadia Imre naplójának részletei levelezésével kiegészítve.

²³ Füzesi 1965. 241-242.

²⁴ A Maszlag János készítette tárgyaknak a Füzesinél leírtak alapján a bajai és a kecskeméti múzeumi gyűjteményekbe elhelyezésének tisztázása, és a Mezőgazdasági Múzeumba kerülésének további pontosítása később tisztázandó feladat.

²⁵ Füzesi 1965. 242.

Maszlak János írása a tárgyi néprajz (a halászat), a folklór, a népi társadalom és a történettudomány (az első világháború keleti frontja és orosz hadifogság) kutatói számára – más népi emlékiratokkal együtt – vizsgálat tárgyául, forrásul szolgálhat.²⁶ Jelen sorok írója a Múzeumi Füzetek – Csongrád 7. számába készülő munkájában a 20. század első fele halászata leírásához legkorábbi és összefüggő forrásként használja az itt közölt kéziratot.

Maszlak János életrajza

1883. május 10-én született Csongrádon. Apai ősei harmadíziglen halászok voltak. Apja Maszlak István (1831–1891), anyja Király Erzsébet († 1897). A Király család tagjai a Felvidékről jöttek. Vászongatyát árultak. A néprajzi irodalomban gyolcsos tótoknak nevezett vándorárusok voltak. Anyja az anyakönyvi bejegyzés szerint Árva megyei Nádváros településen született. Anyja rokonsága a szóbeli emlékezet szerint Klárafalva-Krisztináról vagy Krisztina-Klárafalváról érkezett. János fiuk legkisebb gyermekként született, korán árván maradt. Kilencedik éves, amikor édesapja 1891. július 12-én meghal. Az idős halászok szívesen vették pártfogásba a halászat iránt érdeklődő félárva fiút. Édesanyja 54 évesen 1897. május 10-én hunyt el. Testvérei, Pál az idősebbik bátyja, Erzsébet a nővére és István, a fiatalabbik bátyja. István lett a gyám-anya, mellette tanulta a halászatot. (Ő még később, a családos, felnőtt öccse dolgaiba is beleszólt.) A három idősebb testvér saját gondjaik, katonaság, családalapítás mellett felváltva segítették öccsüket.

A belsővárosi („belvárosi”) iskolába két osztályt járt, összesen négy osztályt végzett. Király István nagybátyja a Nagyboldogasszony templomban harangozó volt, feltehetően így lett a kisfiú ministráns. (Később Litvániában az így szerzett latin tudása mentette meg, jutatta élelemhez.) Már 6-7-8 évesen picézni járt. Erre még édesapja tanította. Apja halála után, nyolc évesen ment el először Bori Imre idős halással kecézni. Önállóan emelihálót használt. Ebben a korban a teljes családban élő gyerekek is már ilyen kiskorukban kezdtek belenőni a fizikai erőt, ügyességet és kitartást kívánó kenyérkereső tevékenységbe. Az egyre önállóbban mozgó 15-20 éves fiú leggyakrabban két helyen halászott, vagy felment Sas alá (Sas: Tizzasas), vagy Mentett-réten az ártéri kubikgödöröket halászta társaival.

1904. október 5-én bevonult katonának Szegedre. Ahogy a halászatban, úgy a katonaságnál is könnyen teremtett kapcsolatokat. Megjelenésével, viselkedésével itt is bizalmat keltett az emberekben, a kaszárnyában a mellette fekvő szerb fiúban és őrmester rokonában, vagy a századparancsnok feleségében. Néhány hónap után játék közben szerzett térd sérülése miatt leszerelték. Itthon, Csongrádon bátyja feleségének sógora, Szilágyi sógor gyógyította meg. Gyorsan talpra állt, félretett pénzéből és a nővére segítségével *csönyikot*, szerszámokat és kendert vásárolt varsa kötéséhez. Öregebb bátyjával kezdtek 1905 tavaszán kecézni a Körösön, majd fölment Sas alá varsázni. Ebben az évben jól keresett, pénzét félretette, a fél hold szőlőjét művelte,

---

²⁶ Ugyanerről kissé más megközelítésben a szerzőtől megjelenőben Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2004. kötetében. (Maszlak János – Szűcs Judit összeállította - életrajza a két publikációban egyezik.)

gondozta. Október 5-én megnősült. Előtte tőle szokatlan „böbeszédűséggel” leírja a lánykérés kálváriáját. (58-62.) Feleséget Magyarétről hozott. Erre volt a Maszlag családnak földje, átjártak azt művelni, így alakulhatott az ismeretség. Felesége szülei törpebirtokosok voltak. A leendő férj az Ék utca 7. számú házat vette meg Maszlag Tamástól. (Az eladó távoli rokon volt.) A kézzel írt adásvételi szerződést sokáig őrizték. (Önéletírásában bérelt lakást említ. Az előbbieket lánya mondta el. A bérelt lakást bizonyára rövid idő múlva felváltotta az újonnan vásárolt kis ház.) Élete folyamán ezt a kis házat alakította át, újíttotta fel.

Maszlag János és Sarusi Kis Mária (1886–1945) nyolc gyermeke élte meg a felnőttkort. 1907-ben Mária, 1909-ben János, 1912-ben Franciska, 1913-ban József, 1915-ben István, 1919-ben Sándor, 1921-ben Erzsébet és 1925-ben Etelka született. János halász, József hajókormányos, István kubikos, Sándor uszályos lett. A család gyermekeinek foglalkozása reprezentálja a városrész lakosainak jellemző kenyérkereseti lehetőségeit, halászkok, hajósok és kubikosok lettek.

Nősülése után 1914-ig, 23 és 29 éves kora között már felnőttként halászott. Erre az időszakra visszaemlékezve már tudatosan éli meg és ír a Tisza szabályozás és a halászati törvény érvénybe lépése utáni halászatról.

1914 nyarán bevonult Szegedre, a keleti fronton kerül hadifogságba néhány hónap után belül. A háborút szibériai hadifogságban élte át, szenvedte végig. Itt is életrevalósága: kapcsolatteremtő képessége, gyakorlatiassága mentette meg. Önéletírása a hadifogságból Szegedre érkezésével marad félbe.

Hazatérve a Körösön, a környékbeli tanyákon rokonoknál bujkált. Nem akart vöröskatona lenni. A háború után újból a halászatból akart megélni, családját eltartani. Ebben az időben a Körösön, a bökényi duzzasztónál halászott sokáig, majd a Zalotai-sarokban horoggal, a Rác-Körösön varsával halászott. Halásztársai voltak Bori Gáspár, aki 2-3 évvel volt fiatalabb nála, Donka Sándor, aki hozzájuk hasonló korú, saját legöregebb, János nevű fia és Dányi Mihály, aki jóval idősebb volt náluk. Ezek a halászok mind az Ék utcában vagy a közeli utcákban, a Bel(ső)város nevű városrészben laktak. A nevezettekkel dolgozott együtt Maszlag János kerítőhálón. Esetenként még hívtak hatodikként valakit. Mészáros Jánostól hallottam: „Maszlag János... megválogatta, hogy kivel ment a vízre. Inkább télen hívott.” (Mészáros János 1925–2004.) Őt – figyelembe véve életkorát – leghamarabb az 1940-es években hívhatta halászni. Legtöbbet használt kishalászati szerszámjai voltak: horgok, varsák, kece.

Az 1930-as évek elején Szabados József főbérletől albérlőként kivette a Körösön, Kunszentmárton közelében a Csönged nevű tavat. Két halással és gyermekeivel halászta. Szerszámokra a főbérletől kért kölcsönt. Hiába lett gazdag zsákmányuk, a bárkát idegenek fölverték, a halat ellopták. Időre nem tudta a kölcsönt fizetni, a főbérlet beperelte. Saját tőke nélkül albérlőként vállalkozása nem sikerült. A kis föld, szőlőbirtok mentette meg a családot ebben a helyzetben.

1930-as évek közepén Piroska János polgármester segítségével révész lett a Körös-toroknál. Itt 1942-ig vagy 1944-ig dolgozott. Az átkelőhely közelében néhány varsát kirakott, így halat is fogott. Emellett a háznál tehenet, néhány birkát tartottak, csirkét neveltek. A második világháború után újból a Körösön, a duzzasztónál halászott. Közben a halászati szövetkezet tagja lett. Itt 260 forint nyugdíjat állapítottak

meg neki. (Ekkor, 1948-ban már 65 éves.) Az örökségét jelentő fél hold szőlővel bement a téeszbe, de rövid idő múlva a szőlőt visszaadták. Ekkor és korábban is mások földjét is használták, művelték megegyezés szerint.

Nehezen tud elszakadni a halásztattól. Az utolsó időszakban, 1959-ig, 1961-ig vagy Etelka lányával, vagy a vejével halászott. Egyedül már nem engedték el. A hal árusításában a vele együtt élő legidősebb és legfiatalabb lányára számíthatott.

A halászat, a hálók, szerszámok készítése mindig családi összefogással történt. Maszlag Jánosnak ifjúkorában a testvérek, majd felnőtt emberként a felesége, később a gyermekei, idős korában két lánya és veje is segítettek a szerszámok készítésében, a halászatban és a hal árulásában is. Felesége, majd gyermekei megtanultak hálót fonni, kötni. Ebben a helyzetben a családfő már csak a hálót állította össze szerszámmal.

M. J. ladikot, bárkát tudott készíteni. A nehéz csónyikot – más halászhoz hasonlóan – az 1920-as, 1930-as években váltotta fel ladikra. Ennek készítését megtanulta, majd másokat, például Mészáros Jánost (1925–2004) megtanította az újabb vízi jármű készítésére.

Az 1950-es években a helyi múzeum létrejöttét szorgalmazó, majd 1956-os megalakulásától működését segítő Múzeumbaráti Kör tagja. A kör szellemi vezetőjének számítót dr. Tari László fogorvos és az 1960-as években a múzeumot vezető Palásti Pál tanár gyakran felkeresték otthonában is. Feltehetően – a Mezőgazdasági Múzeum külső munkatársaként dolgozó – Khin Antal biztatására elkészíti az általa ismert és használt szerszámok kicsinyített változatait. Ezek a csongrádi múzeumba kerültek. Az utóbbi készítője nevével jelzetten szerepel a leltárkönyvben. (Az általa a múzeumnak adományozott 49 halászatához kötődő tárgyból 37 makett.)

1962-ben, 79 évesen kezdte el írni, ahogy ő nevezte életrajzát. Az írás és a múzeummal tartott kapcsolat mellett utolsó éveiben is kijárt, dolgozott az örökségként megőrzött, művelt szőlőben, vendégeit saját borával kínálta.

1966. február 7-én, 83 évesen halt meg.

* * *

Előszó az életrajzhoz

1883-ban, május 10-én születtem Csongrádon halászcsaládból. Apám, az öregapám is, a déd öregapám is halászcsaládból származott. Az öregapám a Bökényben, az úgynevezett Ürmös-háton lakott gyékénygunyhóban, ahonnan 1826-ban jött fel lakni a városba. Tovább folytatta a halászatot. Az édesapám 1831-ben született Csongrádon. Szintén ő is a halászatot folytatta. Az édesanyám szláv leszármazású volt. A déd öregapám Maszlag István volt, az öregapám is Maszlag István volt, az édesapám is szintén Maszlag István volt. A bekezdésben azért látom szükségesnek megjegyezni ezeket, hogy én is a halászatban maradtam, melyet gyerekkoromtól fogva folytattam, amelyben meg is öregedtem. A halászatban lévő élményeimről fogok írni. Milyenek voltak a régebbi emberek, milyenek voltak a régebbi szokások, halászatok. Hogy szerették egymást az öregek, amiről én is tudok, mert én is halásztam velük. Majd a további sorokban írok a velük való halászatról. Ezekről tanultuk az idő jelzést, éjjel az időtájékozást, éjjel hány óra lehet, a vízállást és t. (1)

Gyerekkori életem

A jó édesapám, mikor már 4-5 éves voltam, már akkor jóidővel elvitt a csónyikban. Én a csónyikban ott voltam, néztem, hogy hogy fogja édesapám a halat. Volt jó idő, az édesapám a csónyik elejibe vizet hányt be és én abban pocskoltam. De mikor nőtem, akkor már nem tett vizet a csónyik elejibe. Megtanított úszni. De hogyan tanított fürdeni, úszni? Kabakot kötött a derekamra, oszt aport, ki a csónyikból. Kihajított a csónyikból, én kezdtem mint a kiskutya a kezemmel pocskolni. Mondja, hogy húzd a vizet a kezeddél mindig magad felé. Meg is tanultam. Később meg el is szöktem fürdeni, amiért többször ki is kaptam. A jó édesapám csinált gombostűből kis horgot, rákötötte egy darab cérnára, kenyérbélit összenyomkodta és rátette a kis horogra, akkorát mint egy kis meggyag. Fogtam vele borda keszeget. Meglett a nagy öröm. Attól kezdve, ha elmentem édesapámmal, a picét mindég elvittem magammal. Később lett aztán jobb horgom. Fogtam is vele fontos potykát, kis harcsát, baráthalat, márnát, nagy macát, (2) és így megkezdtem a halászatot.

Telt múlt az idő, iskolába kellett járni. Első osztályba elvezetett a jó édesanyám, a belvárosi iskolába, Oláj Lázár tanító úrhoz. Megkezdtem a tanulást én is a többi gyerekekkel együtt. A tanító úr nagy magas ember volt, két osztályt tanított, elsőt és másodikat. Második nap már kikaptam, nem tudtam a i, í, a, á. Tanító úr megfogta a hajamat és odaverte a táblához, azóta nem felejttem el, hogy hívják a betűket. Az első, második osztályt a belvárosi iskolába jártam.

Gyerekkoromban sok idős embert megismertem, eljárógattak hozzánk beszélgetni, no, meg aztán volt nálunk egy kis bor is, és így többször elbeszélgettek a bor fölött, meg aztán meséltek. Sokszor eszembe jut az álmatlan éjszakán, hogy szerették egymást az akkori emberek. Sokszor mondták az édesanyámnak: Őrzi, hozzá' egy icce bort. A másik is (kért, és így ment a beszélgetés meg a mese, éjjelig is elbeszélgettek sokszor. Meg a halászatról többször, hogy merre mennek, lefelé vagy fölfelé. Ez csak akkor volt mán, mikor beöszült az idő, haza kellett jönni. Kikeltől hideg őszig a halász gunyhóban vagy a csónyikban lakott. (3) Csak a piacra jöttek haza, ki mennyit fogott, annyit hozott.

A halpiac a mostani Halpiac utca végén, a gát mellett, a Siha József féle ház mögött volt, ott árulták a halat az asszonyok. Még akkor a font volt a mérő, kicsike kis mérő szák volt minden halásznénak, csak belerakta a halat, úgy mérte meg a fonton. Akkoriban nagy volt a halfogyasztás a városunkban, majdnem mindennapi eledel volt a hal. Akkoriban keszeget is főztek levesnek krumplival vagy tarhonyával. Különösen a böjti időkben volt legtöbb fogyasztás. A halat sokféleképpen el lehet készíteni, kirántva, süelve, paprikásnak, pörköltnek is, csak tudni kell, hogy kell elkészíteni. A halbőséget az 1880-as és a 90-es évek hozták, jó vízállások voltak. A halat hasították, a kis templomnak által volt a hasítógunyhó, ott hasították a halat. Asszonyok, lányok felhasítva a belit külön tették, abból sült halzsír. A felhasított halat sikár kefével kimosták, akkor hordókba lesózták, harmadnapig állott a sóban, akkor kiterítették kihűzött madzagokra, beszárítva a gunyhóban berakták szépen egymásra. Az asszonyok meg a lányok rajta feküdtek, onnan mikor vége volt a (4) hasításnak, akkor a száraz halat fertályokba csomagolva szállították a román lakta vidékre. A halzsírt nagybog-

rácsban sütötték, azután leszűrték 25 fontos kőbutykosokba, úgy szállították, bőrcserzéshez használták.

Az édesapám szerette a halászatot, fogott is sok halat, abból szerezte, ami kevés földje volt neki, 10 házrész Mentett-rét. Ebből vette az elejét 5 pengőforintért a házrészét a 70-es évek elején. Azután megváltozott az idő, a száraz évek után megjöttek a vizes esztendőök. Megújult minden, a földárak is emelkedtek, úgyhogy már 80-ban 50 pengőforint volt egy házrész Mentett-rét. Sokszor mondta jó édesanyám, milyenek volt a 70-es évek eleje. 71-72-73-ban a kis kolerajárvány volt, Király öregapám is akkor halt el, a városunkban sokan meghaltak a kolerában. Azután is volt úgynevezett futó kolera 1893-ban. Erre már én is emlékszem. Mentünk által a Mentettrébe jó édesanyámmal kocsival, a révésznél a szentesi rendőrök elvették az ennivalónkat, azt mondták, hogy nem lehet átvinni, mert erről a Tiszán kolera van. Másnap történt, a szentesi tanyák között, egy tanyában volt 4 személy, a gazda meg a felesége meg egy eladó leánya, meg egy szol-(5)gálóleány volt. Vasárnapi napon történt, megfőtt az ebéd, evéshez készültek, mikor a gazda elesett az udvaron, után a lánya esett össze a konyhában, azután meg a gazdaasszony esett össze, mind a hárman meghaltak, a szolgálóleány maradt csak egyedül a tanyában. Ezeket a sorokat a Bori Ferenc bácsi elbeszélése után írtam, abban az időben részes volt a szomszéd tanyában, ők is kezdtek félni, hogy rájuk is sor kerül. De önekik nem lett semmi bajuk.

Az édesapám vett egy háztelket 1869-ben a belvárosban Tari Jánostól. Abban az időben nem lehetett eladni a háztelket a járandóság nélkül. De akkoriban valami Csernus jegyző volt, aki írta a kontrektust, vagyis az adásvételi megegyezést. Ebből az lett, hogy átírta a járandósággal együtt, amiből később kellemetlenség lett, aminek én estem áldozatul a 30-as években. 100 pengővel fizettem rá, mert a járandóságot Tari János külön eladta valami Forgóknak. De édesapám megfizette az íratást, 6 évig fizette az adóját meg a százalékot (6). Az édesapám, mikor az idő telt-múlt, úgy gondolta el, hogy tisztázza a dolgot a Forgókkal, megmondta, hogy az íratást meg a ráeső százalékot meg a 6 évi adót térítsék meg, és legyenek vele szabadok ők is a járandósággal. Édesapám is azon volt, tisztázni kell. Annyi lett az eredmény, hogy az adót átírták, de a költségekről szót se szóltak a Forgók, csak annyit, hogy ők nem fizetnek semmit se vissza, és így édesapámon maradt telekkönyvileg. Volt ebből sok vita, később a szüleink halála után meg kellett tőle százalékolni. Később a betétszerkesztőség megjelent Csongrádon 1897-ben, de már akkor a szüleink elhunytak, én teljesen árván maradtam, a fiatalabb bátyám lett a gyámatya. A betétszerkesztőség felhívta a Forgókat, hogy tisztázzák a dolgot, mert a testvériség úgy határozott, ahogy azt édesapánk szóbelileg is meghagyta, hogy a költséget, amit utána kifizetett, térítsék vissza. A betétszerkesztőség nem tudta tisztázni az ügyet, minden úgy, ahogy volt a régiben, ugyanúgy maradt. Az akkori árvaszék gyöngesége végett maradt úgy az egész ügy, mert az árvaszéki jegyző rokonságban volt a Forgókkal. Azt mondta nekik, hogy rá se nézzenek, majd elavul idővel.

Úgy is lett, a 30-as években egyszer idéznek a járásbírószághoz. (7) Megjelentünk az öregebb bátyámmal, ott voltak a Forgók is. A járásbíró azt mondta, írjunk alá annak, hogy az apánkról örökölt járandóság a nevükre menjen. Mi kértük a járásbírórt, hogy mi kész vagyunk aláírni, csak fizessék vissza az utána lévő százalékot, melyet édesapánknak is, nekünk is, mint örökösöknek meg kellett fizetni. Ezeket az indo-

kokat figyelembe se vette, egyoldalúlag kijelentette, hogy a Forgók tulajdonát képezi a járandóság, és mineküink nem fizetnek vissza semmit, ezért nem írtunk alá a telekkönyvi átvételnek, ezért bűnösnek mondott ki a járásbíróság. Ketten bátyámmal együtt 100-100 pengőt fizettünk, így lett vége ennek a haszonlesi ügynek, hogy a járandóságot édesapánk nem is használta sohasem, és mi ketten húztuk ki a bátyámmal a részünket.

Jó édesapám mikor megvette a háztelket, hozzáfogott a falát felverní. Aztán ősszel lett gyékény, nád, akkor azután rátették a tetőt, beleköltöztek lakni. Az épület egy pítar, egy ház volt, a végében egy gusornyó volt, amelyben egy tehén, egy borjú elfért. (8) A pítar az volt kamra, az volt konyha, még a boroshordók is ott voltak télenyáron. A jó édesapám eljárogatott halászni, abban az időben egy kis halász egy évre 6 forintot fizetett. Ami halat fogott, oda vitte, ahol el akarta adni.

1869-ben haszonbérbe kivette Szanda Balázs a halászati területet az uraságtól. 32 évig volt a bérlője, 1902-ben telt le a bérlet, mikor megalakult a Csongrád-szegedi halásztársulat. Ezen idő alatt, míg bérlője volt a Tiszának, meggazdult belőle. Két lánya volt neki, az egyik lányát Kónya István vette el feleségül, a másikat meg Balog János vette el feleségül. Balog vő szegedi lakos volt, ő kezelte lent Szegeden a haleladást. A másik vő meg Vásárhelyen a tanyaföldeken vezette a gazdálkodást. Az öreg Szanda is vásárhelyi lakos volt, 5 tanyája volt neki, meg volt neki szép nagy háza Vásárhelyen.

Az öreg nagyon spór ember volt, tudta vezetni a gazdálkodást, a halászathoz hozzájárult az idő is meg a vízállás is. Csikos József volt neki a halászmestere, szegedi lakos volt, ő a folyó tiszai hálón dolgozott hatodmagával. A holt-tiszai hálón meg Balog Gyura volt a halászmester. (9) Abban az időben a folyó Tiszán tilalmast hagyott a gazda. Csak ősszel halászták meg a tilalmast, akkor összejött sok kis halász, még vidékről is jöttek sokan. Volt sok olyan, aki eltalálta, fogott sok szép halat. Egy ilyen tilalmas adta a nagy csomó halat, 30-40 mázsát megfogtak egy ilyen halászaton. Volt a csongrádi szőlők alja, ez volt a legfelső tilalmas, azután volt a zsúpi örvény, azután volt a Labodár, úgynevezett Gyevi örvény. A Labodáron 1888-ban 72 mázsa harcsát fogtak meg, a fehér halat nem számítva. A halászatot félbe kellett hagyni, két tökösbárka tele lett, meg a kisebb bárkák is töltve lettek. Az ilyen halfogások adták a nagy jövedelmet a halászgazdáknak. Nem volt csuda, hogy az öreg Szandának összejött sok föld tanyával együtt.

Mikor együtt voltak egy ilyen tiszai tilalmas törésen, az öreg gazda megjött reggel, a halászokat számbavették, hányan vannak a kishalászok. A nagyhalászok külön, azok nagyhálóval, a kishalászok kecével halásztak. (10) Az öreg gazdának volt egy kis kulacsa, tele volt pálinkával, volt hozzá egy kis takaros pohara, mindenkit megkínált egy pohár pálinkával, de a pohár olyan kicsike volt, hogy csak egy fogra való volt benne. Sokszor szemére vetették, miért nem nagyobb poharat vett. Ekkor az öreg Szanda kivett a zsebéből egy vöröshagymát, akkor odafordult az emberekhez: no, minek híjják ezt? Aztán mondta: hagyma és majd holnap is lesz. Így kell gondolkozni. Sok kis halász volt olyan, aki mihamarabb halat fogott, akkor illa berek, nád a kert, el se köszönt, már el is szökött a fogott hallal együtt, mert ilyenkor a gazda az évi árendát lefogta azoktól, akik még nem fizették ki az árendát. Pedig ilyenkor a halászat után jött igazi jó halpaprikás. Aki otmaradt másnapig, azok megkapták a fogott hal-

nak az árát, ami nemigen volt kielégítő. Keveset fizettek a halásznak a halért, meg a bemérésnél nehéz mázsakörtét használtak, tehát nem volt csoda, hogy sokan elszöktek a fogott hallal együtt. Ettől a gazda nem sántult meg, neki volt a nagy haszon. (11)

Én mint gyerek, nagyon szerettem picézni, édesapám megtanított rá. De az idő haladt, a jó édesapám 1891. július 12-én elhunyt. Ekkor maradtam félárván, édesanyámmal meg a fiatalabb bátyámmal. Ekkor már volt kocsi, ló is, meg a kis halászati szerszám is megvolt. Én bizony sokszor elmentem picézni, amiért sokszor kikaptam odahaza. Meg volt olyan idő is, hogy a városceled, ha meg bírt fogni, bizony rávert a fenekemre, úgyhogy azért jajgattam. Sokszor kicsúfoltuk őket. Az öreg Kádár volt a gáton végig az ő. Abban az időben védték a Tiszát, mert a Tisza vizét élvezték a falvak és városok lakosai, még a távolabbi lakosok is eljöttek a Tiszára vízért. A tanya-világban, ahol nem volt jó tható víz, azok elmentek a Tiszára ivóvízért. Kocsival hordóban vitték a vizet, meg lóháton csobolyóban vitték az ivó meg a főzővizet.

Az első halászatot a hegyeskecével kezdtem 1891 őszén. Édesanyám meg a bátyám átmentek a Mentett-rétbe, én meg kimentem a gátra. Az öreg Bori Imre bácsi viszi a hegyeskecét. Mondom neki: – Imre bácsi, én is szeretnék elmenni kecézni. Azt mondta: – Gyere fiam, majd elballagunk együtt.

Elmentem haza, az eresz alatt (12) volt a kece felakasztva, levettem onnan, meg az evezőket, sziklant, meg egy darab kenyeret vágtam, és már mentem is. Imre bácsi megvárta. Ahogy felmegyek a gátra, akkor odaért az öreg Kádár, én megláttam, megijedtem, hogy kikapok, de nem szólt semmit. Én lementem a csónyikba, lepakoltam mindent magamról. Elég nehéz volt levinni. Mondta Imre bácsi: – Nehéz volt, ugye? Mondtam, hogy egy kicsit nehéz volt. Nem volt semmi baj, csak hogy mehessek én is kecézni az öreg Imre bácsival. Jó volt vele kecézni, tanított, hogyan csináljam, meg régebbi időkről sokat beszélt: hogy fogták a halat, mikor milyen vízállás volt, milyen időszakban milyen halászszerszámmal kellett halászni.

Az akkori időben ahová a vízfolyás odafolyt nagyon, ott szaggatta a partot, nem kímélve a fákat sem. Az ilyen beszakadozott fák nagy mentségére voltak a halaknak. Nyári időszakban a halak éjjel aláhúzódtak, innen lesték a harapnivalót. Az ilyen bedőlő fák alatt sok halat meg lehetett fogni bokorszákkal vagy úgynevezett döbögetővel. Elmagyarázta, hogy milyen a bokorszák, azután milyen a villik, másképpen is hitták, ördögtenyere, milyen a milling, mikor kell használni. Beszélgetés közben felértünk a Körösön a határig, de itt már öten lettünk, megálltunk. Azt mondták az öregebbek: – Halljátok-e, egyik meg a kenyér szárazát, oszt' majd úgy halászunk. (13)

Evés után hozzáfogtunk kecézni, én is úgy ahogy bírtam odasorakoztam, húztuk a kecét le a Körös-torokig. Mindenki fogott halat, ki többet, ki kevesebbet, én is fogtam, na nem a legtöbbet, se nem a legkevesebbet. Még akkor a Kesejásás nem volt, még akkor körülfolymta a víz. Akkori időben a magyartési víz a szentesi, úgynevezett Szalai halász csapaté volt, ők bérelték a tési folyó körösi halászati jogot, ők is halásztak. Nagy hatalmú emberek voltak, el akarták venni tőlünk a kecéket. Azt mondták: odaadják vissza a kecéket, ha fizetünk 2-2 forintot. Erre azt mondták az öregebbek: van nekünk halászgazdánk, akinek fizetünk évente 6 forintot, minékünk megvan az engedély a halászatra, meg a jegy is megvan. Ekkor lecsendesültek, egyik oldal a tési, a másik a csongrádi oldal volt, nem volt nekik tovább semmi beszélő sem. Hazajöttünk.

Egész nap azon gondolkoztam, hogy ha hazamegyek kikapok, amiért elmentem kecézni. Mondtam is Imre bácsinak.

– Ne félj, oda se nézz! Majd megmondom én anyádnak: velem jött el a gyөрök, nem csinált rosszat, pízт keresett, fogott halat.

Mikor hazaértünk, édesanyám ott várt a gáton, bánkódva, nem lesz-e valami bajom. Nem lett semmi baj, a bátyám se haragudott, megörült édesanyám (14) is, hogy fogtam én is halat. Attól kezdve sokszor elmentem kecézni az öregekkel, mindig jobban belejöttem a kecézésbe, fogtam is halat. Az öregekkel nagyon jó volt halászni. Elbeszélgettek a régebbi időkről, a babonás időkről meg a Luca székéről, meg hogy Démus hogy fogta meg a vízbeholtat.

Hát többek között azt mondja a fiának Démus Imre bácsi: – Rókus, hozd a szapjot meg a kutyantót, meg a sziklant, majd én meg viszem a hegyit, (a högyös kecét így hívták az öregek), le is pakoltak a csónyikba. Elballagtak a fiával együtt, felmentek a sasi szirtig. Ez a szirtmeder abban az időben malomforduló volt, erről nevezték el malomszirtnek, mely még az én fiatalkoromban is viselte a malomszirt nevet. Itt igencsak fogott egy-két halat, aki odáig felment.

Itt kezdődik el Imre bácsinak a története. Ahogy felértek napáldozat előtt, megállottak a malom után, mint azidőben szokás volt mondani: Faljunk, fiam, azután majd nekiakasztjuk, oszt' húzzuk hazáig. Mire kivirrad, akkorára hazaériünk. Úgy is lett. Nekiveti a hegyeskecét, húzza, mint ahogy szoktuk (15) mondani, vetünk egy tanyát. Felhúzza Imre bácsi a kecét, hát benne van egy vízbehót, hal egy sem. Avval behúzza a csónyikba, kiveszi a kecéből, kiteszi a partra.

– Az anyád üdvösségit, mostmán eriggy haza!

Megint nekivetett és húzta megint tovább. Felhúzza, hát megint benne van a vízbeholt.

– Az anyád dicsőségit, megint itt vagy!

Megint kivette a kecéből, kitette a partra, azt mondta neki: Eriggy haza!

Megint nekivetett Imre bácsi, húzta tovább a kecét. Felhúzta, megint megfogta a vízbeholtat. A fia azt mondta:

– Édesapám, pislog a halott!

– No, hagy pislogjon, majd megpislogtatom én mindjárt!

Avval kivitte a csónyikból a partra. Azt mondta a fiának:

– Add ki azt a csapókarót!

A fia kiadta. Jó félszáradásban volt a karó. Akkor Imre bácsi két kézre fogta, hát-hosszában végighúz a halotton. Azt mondta: egy, akkor megint neki, adja tovább, mindig azt mondta neki: egy. Addig egyelte Imre bácsi, míg meg nem unta. Akkor azt mondta: kettő. Akkor a halott felkelt, azt mondta Démus Imre bácsinak:

– Ránczra szedtelek Démus.

Imre bácsi azt mondta:

– Ránczra szedtelek én téged, mert jó elegyeltelek, az anyád dicsőségit! (16)

Az idő haladt, a fiatalabb bátyámat elvitték katonának, az öregebb bátyám nő volt, ott lakott velünk, ketten voltunk édes jó anyámmal. Megvolt a kocsi, ló meg a csónyik, a halászószerszám. Ekkor már nem tudtam elmenni halászni sok esetben, mikor többet lehetett volna fogni. Egy évig megvolt a kocsi, ló, azután eladta édesanyám a kocsit, lovat. A csónyikot az öregebb bátyám használta, amiért a fiatalabb

bátyám haragudott, hogy ő már a maga kenyerein van, vegyen magának csónyikot. Később oszt' vett is csónyikot magának, de az öreg csónyik nagyon megavult, és édesanyám azt is eladta. Azután nem mentem kecézni mindaddig, míg a fiatalabb bátyám haza nem jött katonáéktól.

Picézni eljártam, volt olyan nap, hogy fogtam 10-12 font halat, meg eljártam tapogatni a mentettréti kubikba meg a Szivágyba. Sok hal volt abban az időben a kubik-gödrökben, vigyáztak is rá a Szalaiak, de azért sokszor átmentem. Nem sok idő kellett, fogtam annyit a tapogatóval, hogy alig bírtam kihozni a mentettréti kompjáróhoz. Gyönyörű sok szép hal, fontos-másfélfontos potykák, harcsák, kárász, 2-3 volt egy font, csukák 5-6 fontosak voltak. (17)

Édesanyámmal ketten jártunk ki a szőlőbe, mikor milyen dolog volt. Volt sok gyümölcs, hoztuk a hátunkon haza, meg a szőlőben is adtuk a kufának, vékával mértük az almát, 20-25 krajcárért vette meg. Ha hazaértünk, bárhol voltunk, én ettem egy kicsit, már vettem a picét és már mentem is picézni. Csináltam kis véghorgot, 5-6 szemeset. Csináltam egy takaros kis bárkát, amibe beletettem a halat, amit fogtam. Mikor elvettem a véghorgot, a karójára rákötöttem, gyűszűből csináltam kis pörgőt. Mikor kapta, szólt a kis pörgő, én azonnal húztam ki a horgot, megfogtam a halat, tettem a kis bárkába.

Sokszor gyűttek az öreg halász bácsik arra, mondták egymásnak:

– Látod, milyen gyerekek, ebből halász lesz!

Figyeltem is az öregeket, hogy állítják a halászszerzőmokat, mikor milyen szerzőmokkal mennek halászni. Csináltam egy emelit, magam megkötöttem a hálóját, felszereltem, elmentem vele. Nem mondom, fogtam vele halat, de csak keszeget. Egyszer édesanyám azt mondta:

– Kedves fiam, visziünk búzát le a Tiszára, kimossuk (18) az üszögtől.

Abban az időben sok volt az üszögös búza, ha ki nem mosták, nagyon barna lett a lisztje. Le is vittük a búzát, jó két vékányit. A merigetőrül mosta édesanyám a búzát. A parton elterítettük a kisebbfajta ponyvát, azon szárítottuk meg a búzát. Odahaza nem lehetett kiteríteni az udvaron, mert tyúkok voltak, azért szárítottuk ott lenn a Tisza-parton. Nem csak mink, hanem mások is úgy csinálták. Én levittem az emelihálót, letettem oda, ahogy mosta édesanyám a búzát. Ahogy mosta, én meg vittem ki a ponyvára kiteríteni száradni. Egyszer lemék, nézem az emelit, hát megemelem, hát érzem, hogy rázzák nagyon a kezemben. Fontos-másfélfontos potykák voltak, sok az emeliben. Édesanyám meglátta, odajött segíteni. Ahogy ott mosta édesanyám a búzát, odajöttek a potykák, így fogtam belőlük sokat. Lett nagy öröm, azután nem haragudott édesanyám, ha elmentem halászni. Így fogtam sok halat az emelivel, odagyűttek a búzaszemekre, én meg rátettem arra a helyre, így sikerült a halfogás: két emeléssel egy nagy garabollyal lett, édes jó anyám örömmel vitte haza. (19)

Telt-múlt az idő, a bátyám is hazajött, megszabadult a katonaságtól. Míg ő odavolt, addig édesanyám vett egy öreghold Mámai-rétet Bori Péter bácsitól. Törlesztéses volt a föld, az uraság 10 évi törlesztéssel adta el a földet, de aki ki bírta fizetni az árát hamarabb, akkor megkapta a tiszta adásvételi szerződést. Azonnal ráírták a nevére telekkönyvileg, tehát édesanyám is így csinálta. Péter bácsi amit már belefizetett azt édesanyám, azt megfizette, meg még azon felül is fizetett valami többletet. Kimen-

tek a felgyői majorba, ott átírták édesanyám nevére. Kifizette tisztán a föld árát, tisztán ment telekkönyvileg a nevére. Ezek a földek 1893-ban lettek kiosztva.

A bátyám hazajött, vettek kocsit, lovat a földműveléshez. Ekkor már nekem is nehezebb lett a dolgom, nem mehettem picézni meg tapogatni, mint azelőtt. Haladt az idő, az édesanyám 1897. május 10-én meghalt, azután lett rosszabb a dolgom. A bátyám mielőbb, mikor hazajött, megnősült, édesanyánk órá hagyta az egy öreghold Mámai-rétet, ezért a többi testvérek haragudtak. (20) Az édesanyám halála után a bátyám eladta a kocsit, a lovat meg az ekét, fogast, szerszámot. Ekkor megvette Benkő István szegedi halásztól a csónyikot, kecét, néhány hitvány varsát, egy bárkát, pár véghorgot 50 forintért. Ekkor aztán megint belefogtunk a halászatba.

Az édesanyánk halála után szétosztották az ingatlan hagyatékot. Én a fiatalabb bátyámmal maradtam, ő lett a gyámatya, ő használta velem együtt az énnekem jutott fél hold 26 négyszögöl szőlőt is, és én, mint kis halászinás, fejlődtem a halászatba. A bátyámmal jártam el sok éjszakákon át kerítőzni, a kubikba, meg a Tiszán is a zátonyokon. Fogtunk sok szép halat. Mikor én is jobban belejöttem a halászatba, én is elmentem a guszakecével kecézni. Az öregekkel nagyon jó volt kecézni, elbeszélgettek, tréfáltak, csöndes emberek voltak, nem voltak nagy igényűek soha. Ha hazaértünk, azt kérdezték: no, van-e egy kenyérre való? Van. Ha szűkebb volt, akkor azt mondták: talán egy cipót megért.

Jött az őszi. Ha kicsi volt a vízállás, elmentünk tilalmas törésre felfelé (21) a vezsenyi örvényig. Ennek a víznek Stán Ferenc volt a bérlője, német származású volt. A gazdák így ősszel levelet írtak a kis halászsoknak egész le Szegedig. Mindenholnan jöttek a tilalmas törésre, így volt idő összeismerkedni a vidékiekkel. Felülről is jöttek a szolnokiak. Őket nem úgy hívták, hogy kishalászok, hanem bónésoknak hívták őket. Ilyenkor egy örvény törésen 100-140 kishalász volt. A gazdák annak örültek, ha sok kishalász volt. Voltak sokan, akik nem fogtak semmit.

Én is megismerkedtem Lambert István bácsival. Volt neki egy fia, olyan idős volt, mint én. Ők pirittyal halásztak, ők is németajkúak voltak.

A cibaki víznek Bori Pál volt a bérlője, ő is végighalásztatta így ősszel a vizet. Le szokta halásztatni a vizet. Ami hal összefogódott, azt Gazsi Pista alpári halficsér átvette majdnem félárban, így nem volt csuda, ha elillantak a fogott hallal.

Azután következett az inokai örvény. Az inokai víznek a bérlője Vágó Ferenc volt. Itt már sokkal többen voltak (22) szerencsés emberek. Aki eltalálta, fogott sok szép halat. A halász odavitte a halat a tökök bárkához, megmérték. Nemigen volt a halban súly, könnyű volt a hal, mert a gazdák ilyenkor úgy mértek, ahogy akartak, nehéz mázsakörtét használtak. A szegény halásznak, ha fogott, vagy nem, nem volt megfizetve sehogy sem. Mindig az volt a szerencsés, aki fogott halat és már ment is vele híves oldalon. De ez csak egyszer, esetleg kétszer történhetett meg, azután másik évi tilalmas törésre már nem mert felmenni, mert a gazda az olyanokat megjegyezte magának: majd feljössz te még! Ezek a tilalmas törések minden esztendőben megvoltak a szokott őszi időben, ha a víz rávaló volt. Volt olyan őszi vízállás, hogy nem lehetett meghalászni a magas vízállás miatt.

Mikor ősszel elballagtunk felfelé az öregekkel együtt a tilos törésre, elbeszélgettek. Szerettem hallgatni őket, esténként tüzet gyújtottunk, a tűz mellett elbeszélgettek, meg meséltek a régebbi időkről. (23)

Telt-múlt az idő, a bátyám meg Pozsár János bácsi kivették az újfalusi vizet 1901. január 1-től 1906. december 31-ig, a halászati jogbérlet egyenlő arányban lett mindkettejükre. Évi 150 forint haszonbért kellett fizetni, meg a jövedelmi adót minden évben meg kellett fizetni utána. Ekkor már kellett egy állóvízi nagyháló, vagy úgynevezett gyalomháló, kellett hozzá nagybárka, kellett hozzá több varsa és így megkezdődött a halászat. Az a vízterület közös volt a sasi területtel, az egyik oldal az újfalusi oldal volt, a másik meg a sasi oldal volt. A sasi víznek a bérlője Svajger Béla volt, Sason volt neki boltja. meg egy kis kocsmája, az ő halásza volt Lambert István és társai. Itt még nagyobb lett a fiával a barátság, összeismerkedtünk mint igazi jó barátok. Ők a sasi oldalon laktak halászgunyhóban, mi meg az újfalusi oldalon voltunk a mi gunyhónkban, az úgynevezett Sárfgóaljában volt. Ha volt egy kis idő neki is, meg nekem is, már akkor vagy ő jött, vagy én mentem át. Meghívtam ebédre, hal főtt, át is gyűtt, ettünk, volt egy kis sasi bor is hozzá. Máskor meg ő hítt át, főztek maca (24) levest.

Azelőtt sosem láttam, hogy főzik a maca levest: öt-hat kiló macát a száokban felmosták, bele a bográcsba, beleaprították a vöröshagymát, sót, már főtt is a maca, sok része még úszott is a bográcsban. Erre már én is kíváncsi voltam: milyen lesz ez a maca leves. Hát megfőtt a maca, levették a bográcsot, a bográcsból leszűrték szitán keresztül egy másik edénybe, a bográcsot elmosták, ekkor aztán visszatöltötték a főtt hallevet a bográcsba, megint feltették a tűzre. Felforrt újból, ekkor aztán elővették azt a finomra vágott sárgatésztát, azt vetettek a macalevesbe. Mikor kész volt, ekkor aztán levették a bográcsot, letelepedtek körül mellé. Nekem is azt mondta Pista: – Gyere ide mellém, oszi' együnk. Őnáluk is minden ember részire volt egy kis öblös tál, de vendégnek nem volt tál, így mi ketten ettünk egy tálból Pistával. Az apja azt mondja nekem: – No, János öcsém, ettél e már így hallevest? Mondom neki, hogy nem. Kérdezi tőlem, hogy jó-e: – Énnekem nagyon jó – mondom a Pista bácsinak. A kifőtt macát kiöntötték félreeső helyre. (25)

Minden nap halásztunk, semmi baj nem volt sohasem. Mi hétfőn halásztunk a keddi piacra. Hétfőn este már főnt voltak a kufák, két csoportban meg néha háromban is voltak. Kocsival jöttek, igencsak be voltak rúgva. Már itták a másnapi áldomást. Nem mondom, hoztak igencsak egy liter pálinkát vagy egy kanta bort, amiért mi külön megadóztunk. Kedden halásztunk két halficsérnek, az egyik az öreg Dragonyon Mihály bácsi, a másik Fülöp Sándor bácsi volt. Az utóbbi szentesi lakos volt. Minden héten szerda reggel pakoltak. Fülöp bácsi 6 m/m (métermázs), 60 kiló, Dragony bácsi 4-5 m/m körül vitt. A felesége volt, úgy hitták Kis Panni. Kerek arcú, alacsony asszony volt. A halár igencsak egy volt, 12 krajcár kilója, ebből a kufák három osztályba osztják: a legkisebb keszegért is megkapja a 15-16 krajcárt, a nagyobbért 24-26 krajcárt is elkértek. Amikor feljöttek hozzánk a kufák, egy csapat 3 mázsás keszeget, a másik is, a harmadik is, ki többet, ki valamivel kevesebbet hozott. A halat én mértem mindig. János bácsi azt mondta: – Te méred a halat, János öcsém, a mázsához te értesz legjobban. (26)

Ment is valameddig a halászat békében, de egyszer összevesztek, a két gazda nem akart összeférni, merthogy jól ment a dolguk, volt olyan hét, hogy 32-34 m/m (métermázs) halat mértem a kufáknak, meg a két halficsérnek. Abban az időben bizony szép jövedelem volt, mert bizony a sok keszeg között csak volt eleje hal is, az is

segített sokat a bevételen. A jó halat vendéglőkben adták el a gazdák feleségeik. Mikor ez az összetűzés bekövetkezett, énnekem kellett mind a két gazda helyett helytállni, úgy a halászatban, mint a bevételt elszámolni, de hála Istennek, nem volt soha semmi hiba. Az emberek, akik ott voltak halászni velem: az öreg Gál Jóska bácsi, öregember volt, nagyon szeretett tréfálni, ott volt az öreg Pető Laci bácsi is. Mikor vetettük a hálót – mert karika tanyát vettünk –, kiért a csónyik a parthoz, Jóska bácsi odaszól Laci bácsinak:

– Ugorj Laci!

Akkor azt mondja Laci bácsi:

– Beszélni könnyű, Jóska, de ugrani már nekünk nehéz dolog.

– De bort inni első vagy, ugye?

– Ott se vagyok már én senki.

Szerettem őket hallgatni. (27)

Ott voltam azon a Tiszán sokáig, úgy kishalászzal, mint a nagyhálóval egyaránt megtanultam dolgozni. Mindenfajta halászó szerszámmal megismerkedtem, amit erre használtak. Meg is tudtam csinálni és tudtam is velük dolgozni: mikor és milyen időszakban és milyen vízállással melyiket kellett felvenni. Megtanultam a villikkel halászni meg a millinggel. Ez volt a legkönnyebb, két ember kellett hozzá: az egyik a millinget kezelte, a másik a csónyikot irányította. Szép volt, mikor a hal feladta magát a háló tetején. Ilyenkor azonnal emelni kellett fel, nehogy a hal vegye észre hamarabb, mert azt már nem fogta meg a halász.

Mind(en) ilyen fajta szerszámmal való halászat: a legnagyobb csöndben kellett figyelni, hogy a hal ne vegye észre, hogy közeledik valami, mert tulajdonképpen a hálnak is van magához való esze, ő is figyel, hallgat. Ha idegen vízhab éri, ekkor félrehúzódik, mert már tudja, hogy jön valami. Az ilyen dolgokon megtanultam, sok-sok éjszakát áttalpaltam, hol magam, hol kettesben a bátyáimmal. Hol itt, hol ott, mindig lehetett hallani a harcsakapást. (28)

Jött a másik esztendő, 1902. év, lett sok jó vízállás, soká kint volt a víz, az egész Bukros, a Kelen is, meg a Szikrai-zug is tele volt, a két gazda is megbékült. Ekkor történt meg velem egy eset. A Rágyi-foknál megálltam egy nagy fűzfa árnyékában, délután volt az idő, nagyon álmos lettem, lefeküdtem a csónyikba, elaludtam. Jó édes volt az álom. Mikor felállok, hát látom, hogy csupa vér az ingem egyik oldala. Gondolkozok, mi lelt engem, hát nézem a csónyik oldalát. Hát látom a csónyik oldalát: ott vannak a piócák! Azonnal házkutatást csináltam, meg is találtam amit kerestem: két piócát a fekvő gaz alatt. Az egyik olyan vastag volt, mint a nyújtófa vége, a másik nem volt teleszíva. A vastagabbat feltettem a tatra, vettem a kést, kettévágtam a piócát. A taton ottmaradt a vérnyom sokáig.

Hogy a víz sokáig kint volt, a gazdák átmentek Sasra Svajgerhez, a sasi víz bérlőjéhez megbeszélni, hogy ha lehet, ha a víz megapad, hát rekesztenek. Svajger nem tiltakozott ellene, és így: a víz megapadt, a toroknál áthúzták a hálót. Ez persze a halászati törvénnyel ellentétben volt. (29) A víz elapadt, hogy rekesztve volt a toroknál, sok hal bennmaradt a Holt-Tiszán.

Amikor a víz leapadt a helyire, szóltunk a sasi bérlőnek. Azt mondta, hogy halásszunk nyugodtan. Meg is próbáltuk, a Háromág foknál vettünk egy tanyát, a hatvanöles hálót félig adta ki, annyi volt a hal, alig bírtuk a hálót kiszabadítani alóla.

Ekkor aztán a sasi víz bérlőjével kellett beszélni, hogy gondolja a halászatot, hogy csinálják meg. Azt mondta Svajger: köszönettel veszi a fáradságot, ha annyi a hal, hát meg kell kezdeni a halhasítást. Azt mondta, maguk is a maguk oldalán úgy csinálják meg, ahogy legjobbnak látják.

Meg is kezdtük a halhasítást. Svajger is megkezdte a halászatot meg a hasítást, úgy mi is megkezdtuk a hasítást. Minálunk a hasító asszonyok voltak: Kása Mári néni, Donka Panna néni, Bakai Margit néni volt. Halmosó lányok voltak: Hadarics Bözsi, Lantos Faci. Ez utóbbi nem sokáig volt, azután lett helyette Muladi Mari. A sasi oldalon is ment a munka meg a nóta. Az öreg szatócs volt, úgy hívták nénémasszony, ő sózta a halat, ő irányította a munkát, mikor mennyi hal kellett a hasításhoz. (30) Úgy-szintén minálunk Kása Mári néni volt a szatócs, ő is hasította a halat, mikor nem volt sóznivaló. Ekkor aztán nem voltunk hatan, csak négyen. A két gazda csak akkor jött fel, ha a kufák jöttek hétfőn-kedden, a két ficser minden szerdán jött. Ezek elvittek 11-12 m/m halat, a kufák keddi, a pénteki és a vasárnapi piacra jöttek halért.

Ment is ez egy pár hétig, így meg is volt valahogy. Aztán nem jött egyik gazda sem, megint magamra maradtam. Ekkor aztán János bácsi felküldte Bori András, akivel már én halásztam 1896-ban Csikós József bácsival a szegedi tiszai nagyhálón. Nekem meglett az öröm, a gazda jött egyik sem, nekem is a bátyám küldte az üzenetet meg a heti élelmet.

– Úgy csináljuk, hogy hiba ne legyen. – mondom Andrisnak – Oda se nézz! Ketten is vetünk egy tanyát.

Úgy is lett. Hétfőn – ez volt mindig a legnehezebb nap – leszedtük a taricsfáról a hálót, bele a csónyikba. Akkor a két nagybárkát rátettük. Elég volt a csónyiknak elvinni a bárkát is, ahol a tanyát vetettük, odaértünk, akkor a bárkákat kilöktük a víz szélire. Akkor elvetettük a hálót. Az egyik kötél vége meg volt kötve a bárkához. Mikor kiértünk a másik kötéllel, (31) ekkor aztán kihúztuk a hálót, Andris az egyik végét, én a másikat. Összevittük a két végét, ekkor aztán húztuk kifelé, ilyenkor úgy szokták mondani: írna szánni. Volt rá eset, hogy az inat sem adta ki, a csónyik elejébe mertünk annyit, hogy elég volt nekik felhasítani azon a napon. A hálót, mindent otthagytuk, azután mentünk vissza. Akkor telemertük a két bárkát, volt a kufáknak is. Akkor felmostuk a hálót, elmentünk a gunyhóhoz, kiterítettük a hálót.

– No, Andris, főzzél, én meg elmék Sasra borér'!

Hoztam is mihamarabb egy kanta bort, ettünk, ittunk. Másnap hajnalban Mári néni keltett fel bennünket, mint máskor. Minden hajnalban ő keltett fel. Fel is keltünk. A napkeltekor igencsak ki volt húzva a háló, mertünk a csónyikba annyit, hogy elég legyen nekik hasítani. Volt még a kantában egy kis bor, pálinka helyett megittuk, könnyebben ment a munka.

– Oda se nézz – mondom Andrisnak –, ha elfogy, hozok én, van Sason bor sok, halér' adtak a boros gazdák bort bőven.

Hát ez sem mehetett így soká', megüzentem az asszonyoktól, hogy ha ez így megy tovább, én is felmondom a (32) szolgálatot. Ekkor felgyüttek a gazdák. Éppen kiterítettük a hálót, a hal már főtt, mert azt készítettük el előbb.

– Mondják, hogy mi a baj!

Én mondom, hogy nem két embernek való ez a nehéz munka. Tudják azt nagyon, mennyit kell cipekedni, azt a sok halat felhordani a hasítóknak meg a kofáknak fel-

mérni meg a két halficsérnek. Kiállásig voltunk mind a ketten Andrissal. Megfőtt a hal, ettünk.

Azt mondja a János bácsi: – Miért nem fogadtunk két embert napszámra?

Azért, mert ez nem napszámhoz illő munka. Fél háromkor kell kelni, beszédni a hálót, és legkésőbb hat órára, fél hétre már ott kellett lenni a hallal a gunyhónál: legyen mit hasítani az asszonyoknak. Meg a gazda hanyagsága is bekövetkezett, nem küldte fel a sót, nekem be kellett a faluba sóért menni. Nem kaptam sót, el kellett menni Alpárra sóért, onnan hoztam sót, keresztül a keleni-zugon. Odaértem a gunyhó iránt. Átgyűtt Andris értem. Azt mondtam neki:

– Az utolsó ez a móka, én többet nem hozok sót, alig bírtam a lábamon megállni, úgy elfáradtam, meg nehéz is volt!

Andris megfőzött míg oda voltam. (33) Ment is a munka elég jól, a beszárítás is. Jól beszáradt a hal, a halzsír kisütés is elég jól ment, tárolva lett a halzsír is kőbutykosokban.

Beőszült az idő, úgy a Lamberték, mint mink, abbahagytuk a halhasítást. Ők is hazaszállították a száraz halat, mink is hazahoztuk. Idehaza az öreg Erzszi néni fertályozta fel, úgy lett elszállítva Temes, Arad megye románlakta vidékre.

A halászatot mink tovább folytattuk, ekkor már a két halficsér nem jött halért, a kufák is kevesebbet kaptak, mert mindig kevesebb lett a hal, szűkebb lett a halfogás. Ekkor fordulat állt be: Svajger átadta a sasi vizet. Ekkor már három gazda lett, Pozsár András lett a harmadik, akivel külön a János bácsi a szentesi folyó Köröst bérelte, amiből sok kellemetlenség lett mind a két részről. Ezért összehozták egybe az egészet: az újfalusi vizet, a sasi vizet és a szentesi vizet. Külön a két gazda a Körösre nem állított hálót, az én bátyám nem akarta odaadni a Körösre a hálót. Ezért Pozsár János bácsival én külön meg-(34)egyezttem, amiért a bátyámtól én sok piszkot elszenvedtem. És csak úgy lett jó, ahogy én János bácsival külön megegyeztem.

Itt már hatan voltunk a halászatban, én és két legény cimborám mindig hálóvetők voltunk. Mindig éjjel halásztunk. Ezt azért kellett megcsinálni, mert a hálónk nem volt a halászati törvény szerint megfelelő. Mindig piacos napra kellett halászni, fogtunk sok aprós halat, volt közte maca, amibe ha belekapott az ember, nagyon fájdalmas volt a szúrása. Minden héten egyszer volt elszámolás, vasárnap. Soha nem volt olyan elszámolás, hogy össze ne vezett volna a két körösi gazda. Én a dolgukba nem szóltam bele sohasem, én mindent elkönyveltem úgy, ahogy elszámoltak. Ez az egyenetlenség vitte mindhármukat rá az egyesülésre. Ekkor aztán lett tisztai nagy háló, hálós hajó, hozzá hat nagy evező.

Megkezdtük a folyó Tiszán meg a Körösön a halászatot. Itt volt a három gazda, ők is, én is, meg a Bali Antal bácsi, ő hálóvető volt. Akkor Bali Balázs bácsi volt a laptáros, én voltam mellette a vici. Nemsokára másképpen lett a beosztás. (35) Én lettem első legény, elöl eveztem, a derékon lett Antal bácsi, hálóvető lett egy gazda, lett vici, egy meg lett mester. A Balázs bácsi mellett volt a vici, kint a parton voltak, a hajóban négyen voltunk. Mikor a háló lefogyott a hajóról, akkor a hálóvető is evezőt fogott, és négyen evezünk. Mikor odaértünk, ahol kihúzzunk, akkor ráerőltettünk, kifordultunk, evezünk nagyon. Mikor meghajolt a háló eleje, akkor a hálóvető kiveti a pöcköt, megindul a hajó, bátrabban kiér a parthoz, akkor az első legény felveszi a kötelet, kiugranak a partra és a kötélén húzzák a hálót. A laptáros azt várja, nézi, kiér

e már a pöcök. Ekkor lecsatol a vici, a laptáros ekkor bickére fog, azzal tartogatja a hálót, a vicit elküldi előre. Odaér, a hálót segíti húzni kifelé, közben a kijáró kötelet őneki kell összeszedni. Azután mikor a laptáros odaért, mind a két felit húzzuk. Ekkor jön össze a léhésen az eredmény. Sokszor előfordult bizony, hogy nagyfajta harcsa vagy tokhal, volt rá eset, ami nagyon ritka eset volt, hogy víza is került elő 72 kg súlyban. (36) Abban az időben nem volt ritka eset a nagyhálóval fogni tokot. Volt olyan nap, hogy hármat fogtunk: kettő vágótok volt, egy meg csillagos tok. A két előbbi volt együttesen negyvenkét kiló, a csillagos volt hat és fél kiló. Ennek a szűrésát soká viseltem a kezemen. A tokhalnak a megfogása veszélyes volt, nagyon vigyázni kellett, hogy meg ne vágja az embert. 1909 elején fogtunk egy tetemes tokot, negyvenhét kilós volt, hármunkat vágott meg, a nagyhálón is vágott olyan lyukat, hogy az ember is kimehetett volna rajta könnyen. Ha tokhal volt a hálóban és például harcsa is volt a hálóban, a harcsa képes volt kiszaladni a hálóból a partra, úgy félt a toktól. Mindig megmutatta a jelet, ha a hálóban be volt kerítve, mindig forgott, amerre ment, mindig bugyolt, pörsölt, néha nekiugrott a léhésnek. Ekkor tudtuk, hogy mi vár ránk. Amikor én 1896-ban Bori Andrissal a szegedi hálóra elmentünk, Csikós Jóska bácsi volt a halászmester, amikor ilyen nagyobb fajta harcsa vagy tok volt, előre figyelmeztetett bennünket, meg ne ijedjünk. (37) Mink már megismertük Andrissal az ilyen nagyobb fajta halaknak a mozgását. Mikor az 1903-as, 1904-es években együtt halásztunk, Bali Antal bácsi lett a legöregebb halász köztünk, ő már régebbi időkből való volt, őt is megvágta nem egyszer, ezért tudta, hogy mi következhet, állhat be.

Az idő halad, évek múlnak, eljött az 1904-es év. Bentmaradtam katonának. Október hó 5-én bevonultam Szegedébe, az úgynevezett 5. hv. gyalogezredhez, az első zászlóalj 4-ik századhoz. Nekem nem volt nehéz az elválás, nem volt senki, aki kikísért volna az állomásra. Ilyen volt az árvalegény élete, igaz, hogy én sem sírtam senki után sem.

Megkezdtem a katonaeletet, ami nagyon szomorú lett rám nézve. Én igaz nagyon víg voltam mindig, a napi foglalkozás után esténként volt játék, az új hús, egymás fenekire vertünk. Többször volt olyan eset: közénk avatkozott a hadnagy úr. Bizony, őneki is odavertünk a fenekire, az volt a jelszó: itt nincs különbség, aki beleavatkozott a játékba, mindenkinek egyformán járt. (38)

Mikor Szegeden megvizitáltak bennünket a Sörház laktanyába (kint a Tiszaparton volt, a helyin manapság van a klinika), elkísértek bennünket az öreg laktanyába, ott várt bennünket az ott már a részünkre kirakott csomag. Mindnyájunknak egy csomag volt elkészítve, sátorlapban összefogtuk, mindnyájan vittük a szobába. Ott megmutatták az ágyat mindenkinek, ott lepakoltunk, felkészültünk a király ruhájába. Másnap megkaptuk az aprólékos kéziszerelést, benne volt egy viaszosvászon, azután volt a viksz, a sporviksz, olló, gyűszű, tű, cérna kék, piros, fekete meg fehér színben, ruhakefe, vikszos kefe, kenyő kiskefe, csőfedő, kézóvó a puskához.

Teltek, múltak a napok, az én ágyam mellett volt egy szerb fiú, odahelyezte az őrmester úr. Azt mondta nekem:

– No, Maszlag, te tanítod ezt a szerb fiút magyarul beszélni meg számolni!

Az őrmester úrnak valami rokona lehetett. Jó gyerek volt, nagyon törte a magyar szót. Én is szerettem nagyon a fiút. Egyszer jön a Csokonicza István őrmester úr (mert így hívták, így tisztelték). (39) Ők mindig szerbiül beszéltek egymással. Mondja neki az

őrmester úr, hogy én árva gyerek vagyok. Attól kezdve olyan volt hozzám, mint a legkedvesebb testvér. Dusánnak hívták. Ha eljöttek a szülei meg a felesége – mert őneki már volt felesége –, mondja a szüleinek, hogy én árva gyerek vagyok. Igaz, hogy én-nekem a szememből kiesett a könny: láttam a többieket, hogy jött hozzájuk valaki, vagy a szülei, vagy testvére, hozzám meg nem jött se levél, se senki sem. Ez a szerb jó barátom volt, aki legjobban szeretett. Ha jöttek a szülei, hoztak mindig neki egy két-kilós cipót, hozzá szalonnát, sonkát, süteményt. Mikor felbontották neki a csomagot, az első én voltam, akit megkínált. Az őrmester úr is igencsak ott volt, és én mondom az őrmester úrnak, hogy én nem tudom visszaszolgálni. Azt mondták, hogy az nem baj, ők a szívükön viselik azt a szívbeli fájdalmat, amiben én vagyok.

Később, oszt' ahogy haladt az idő, volt a Dusánnak egy leánytestvére, egyszer eljött. Én akkor kint voltam a városban, mikor bemegyek, hát látom, hogy itt vannak a (40) Dusánnak a szülei meg a húga. Odaköszönök. A szülei már ismertek, az apja egy kicsit tudott magyarul, azt mondja:

– Megjött, János?

– Megjöttem.

Kérdi Dusán: – Hol voltam?

– Felmentem a felsőváros Fecske utcába Benkő Pista bácsiéknál.

Rájuk néztem, a leányra, attól kezdve még jobban összetartottunk. A leány nem tudott egy szót sem magyarul. Ő is, én is összenéztünk, amikor elváltunk tőlük, én is meg a leány is könnyes szemmel váltunk el tőlük. Utána nemsokára Dusán levelet kapott. Mondja az őrmesternek, hogy mit ír a húga. Hogy: a Maszlagot nagyon megszerette a húgom meg a szülei is. Megkezdődött a barátság, ami sajnos nem sokáig tartott. Kint a gyakorlótéren történt meg velem a baj: pihenj idő alatt hozzáfogtunk bakugrást játszani – aki hamarabb kikerüli körül a félkört. Ahogy indulni akarok, meglükött a Gombos szakaszvezető. Mikor ő menni akart, odaugrottam, ellöktem. Megharagudott rám, ő meg engem lükött el, úgy, hogy én elszédültem. A bal lábam térdben megroppant, úgy vettek fel. Dusán látta, hogy mi történt, ahogy fogtak, meghúzta a lábamat, meghúzta, nagyot roppant. (41) Én megint elszédültem. Ekkor látták a többiek is, hogy bajom van. Odajött a szakaszparancsnok, azt mondta, fektessenek le a földre. Az meg fagyos volt. Nemsokára felvettek, de a lábamon nem bírtam megállani. Két barátom ráültetett a puskámra, úgy vittek be a laktanyába.

Délutáni kivonuláson történt a baj. A százados nem volt kint, a délutáni kivonuláson nem volt sohasem kint velünk. Mikor bevonultam katonának, felszereltünk, másnap kivonulás volt délelőtt, délután, ebéd után sorakozó a folyosón. Ott vagyunk, jön a századparancsnok a feleségével. Két sorban álltunk, első sor két lépést előre, ekkor hátra arc. Ekkor mind a két sor előtt elment a feleségével, mindenkit megkérdezett: hogy hívnak fiam? Mindenki megmondta a nevit. Azt is megkérdezte, hogy milyen foglalkozású, vannak-e szülei. Énhozzám is odaért, és kérdezi tőlem: no, fiam, hogy hínak? Én mondom azt, hogy hínak. Vannak-e szüleid? – Sajnos szüleim nincsenek, elhaltak régen. A felesége odaállott elébem, azt mondta:

– Te leszel az én fiam, minden szombaton ebéd után kijössz a lakásunkra. (42)

A férje tudomásul vette, ott mindjárt mondta az őrmesternek, hogy erről meg ne feledkezzen. Úgy is lett, minden szombaton kimentem: fát vágtam, ami szükséges volt dolog volt, azt elvégeztem. Kaptam mindig egy kis ennyivalót, egy koronát meg egy

nagy pohár bort. Nem sok dolog volt, ha elvégeztem, akkor behítt a nagyságos asszony a szobába, kérdezgetett: hogy éltem anyám halála után, mikor hol jártam, merre? Én elmondtam, hogy halászzattal foglalkoztam a Tiszán.

Most visszatérek oda, ahol a baj történt. Bevittek a laktanyába, letettek az ágyamra. Ekkorra úgy megdagadt a lábam térdben, hogy a nadrágot ki kellett fejteni, úgy bírták lehúzni rólam. Fájt a lábam nagyon, nem bírtam csinálni semmit, hullott a könnyem. Senki nem adott egy vigasztaló szót sem, csak a Dusán volt hozzám a legjobb szívű, ő adott egy kis vizet. A lábam térdben felzsugorodott, fájt nagyon. Elszomorodtam, mostmár mi lesz velem?

Beesteledett, elfűjták a takarodót, mindenki alszik, csak én sziszogok nagy fájdalomban. A napos se kérdezi tőlem, hogy mi bajod. Tizenegy óraker jön a százados fel a szobába, a naposnál lámpa, (43) viszi a százados után. Odaért az ágyam iránt, látja: valami baj van. Oda gyűtt az ágyamhoz, kérdezi tőlem: – Mi baj, fiam?

Látta, hogy hullik a szememből a könny. Fájdalmamban alig bírtam szólni. Mutatom a lábam, megnézi, látja, hogy baj van. Azt mondja a naposnak: – Nem látták ezt az embert, hogy szenved? Nem-e orvoshoz kellett volna folyamodni? Majd adok én magának ilyen hanyagságot! Elnézni, hogy szenved a jóbarát!

Másnap reggel bevittek a kórházba, ott voltam sokáig. Nem adtak enni sem, azt hitték, hogy szimulálok. Mikor elhitték, hogy igazán fáj a lábam, azután kaptam jobban enni. Volt olyan nap, hogy kihallgattak ötször is: hogy történt a bajom? Mikor minden bebizonyult, akkor hozzáláttak a gyógykezeléshez, de eredmény nélkül. Bántott a bajom, hogy mi lesz velem. Nincs javulás egyáltalán semmi, a lábam térdben megmeredt, a daganat nem lappadt semmit.

Eltelet egy hónap, nem javultam semmit a lábammal. Másnap, mint minden nap délelőtt, a törzsorvos úr tartotta a vizitet az egész honvéd csapatkórházban. A mi kórszobánkba is mint más napokon bejöttek, odajön az ágyamhoz, azt mondja nekem: (44)

– Kedves fiam, elviszlek felülvizsgálatra, és onnan szabadsággal leszel, mert a lábadnak hosszabb idő kell, hogy helyrejöjjön. Elmégy haza!

Én kérve kértem, hogy ne vigyen el felülvizsgálatra, én nem akarok hazajönni. Hol legyek, mit csináljak? Nincsenek szüleim. Azt mondta a törzsorvos úr: oda se néz, fiam, majd meggyógyul odahaza a lábad, hamarabb, mint itt a kórházban!

Úgy is lett, elvittek felülvizsgálatra. Ott voltam a magasrangú orvosok előtt. Megkérdezték tőlem: milyen munkás vagyok idehaza. Mondom, hogy halászzattal foglalkoztam. Volt köztük egy, aki kérdezett mindig. Azt kérdezte, hogy mikor kezdtem a halászatot. Mondom, hogy gyermekkoromtól kezdve folytatom. Ekkor azt mondta a többieknek, hogy nem éppen a ficamodás a baj, hanem át vannak hülve a lábaimban a csontok, ezáltal nehéz lesz a javulás. Megfogta az államat és azt mondta:

– Ne félj, kedves fiam, ember lesz belőled odahaza. Házi gyógyóddal majd az öregasszonyok vagy a rontó-bontó öregemberek meggyógyítják. Mi már nem kezelünk tovább.

Ezt már csak azért (ti. mondta), hogy kidobhassanak mihamarabb a nyakukból. (45)

Adtak hónaljmankót, aminek a segítségével hazajöttem. Azt vissza kellett küldeni másnap, úgy adták csak kölcsön, amíg hazajövök. A bátyám másnap kivitte a postára, feladta a kórház címére. Adtak egy papírt, rá volt írva: két hónap és huszonkilenc

nap, mint honvéd szolgáltam, a tényleges szolgálata megszűnt. A további idők ismét meghozták a katona életet.

Bizalom nélkül neki az életnek. A bátyámhoz mentem haza, ott fekiüdtem az ágyon szomorúan, nem tudtam elgondolni, mi lesz velem. A bátyámnak a felesége azt mondja:

– Oda se nézzen, majd én holnap kimék az öreg Szilágyi sógorhoz és behíjóm, az majd meggyógyítja.

Úgy is lett, másnap kiment hozzá és elmondta neki hogylétem, mi bajom. Be is jött. Mikor meglátott, odaült az ágyam mellé egy székre, megnézi a lábam, azt mondja:

– Nincs itt kissógor semmi baj, majd helyregyün ez nemsokára.

Én mondom:

– Nyomorult vagyok, látja, öregsógor.

Azt mondja az ágyomnak:

– Örzi, van-e timsó?

Azt mondja, hogy nincsen, de lehet hozni a boltból.

– Hozzál két krajcárért!

Hozott is azonnal. Azt mondja:

– Van-e petrezselyem zöldje? Száraz, mentül öregebb, annál jobb. (46)

Ott volt egy szomszédasszony, azt mondja:

– Nekem van!

Ment is azonnal, hozott is két csomót. Az öregsógor elkészítette a fazekat, bele vizet, beletette a gyökér zöldjét, bele a timsót, megfőzte a fürdőt. Addig míg főtt, letérdelt az ágyam mellett, levette a kalapját és ráolvasott. Közben imádkozott, a kezével többször keresztet vetett a fájós lábamra. Elvégezte a dolgát, azután odament a sporhethoz, megnézte, azután még főzte tovább. Mikor jónak látta, azt mondta nekem:

– Gyere le az ágyról!

Csinált egy ülőhelyet, levette a fazekat, én leültem, és a fájós lábam alá tette. Betakart, azután beszélgettek sokáig, közben megkavarta, hogy jobban adja a gőzt. Egyszer azt mondja az öregsógor:

– Nézzük meg kissógor, hogy nézi ki!

Kitakarja a lábam, ekkor azt mondom:

– Sógor, kinyúlt a lábam!

Azt mondta:

– Majd helyrejön, oda se nézz!

A lábamon meglátszott, meddig van a baj. Kinyúlt a lábam, fájdalmat nem éreztem, úgy éreztem, mintha újraszülettem volna. Azt mondja az öregsógor:

– Most rákötjük a megfőtt petrezselymet és majd holnap reggelig rajta lesz.

Nagyon jó volt a lábamnak. Másnap reggel levettük a kötést, megmutatta, hogy meddig van a baj. (47) Ahol a baj volt a bőr alatt, ott sárga színű volt a bőr színe. Helyre is jött a lábam hála Istennek, amit nem reméltem. A daganatot hosszú idő után a többszöri fürdőzés eltüntette. Megörültem, hogy most már kezdek valamit.

Mikor bevonultam katonának, volt a nénémnél 30 forintom. Az öreg Varga Jóska bácsinak a csónyikja eladó lett, én megvettem a csónyikot harminc forintért, egy hitvány guszakece néhány erős horoggal. A bátyámat kértem, hogy segítsen rajtam,

hogy lábra bírjak állni, bírjak szerszámot csinálni. Nem segített, azt mondta: maradok úgy tovább, ahogy voltam eddig. Én azt mondtam, hogy én nem maradok.

Télvíz idején elmentem a nénémhez, kértem, hogy segítsen rajtam, mert szerszámot kellett csinálni. Adott tíz forintot. Atmentem Szentesre, ott vettem tíz kiló kendert. Hazajöttem, odaadtam megfonyásra Bacsa Ágnyis néninek. Hatvan krajcárért fonta meg kilóját, abban az árban meg is visszálta. Azonnal hozzáfogtam a hálókötéshez. Első volt a guszakecehálót megkötni. Azután kötöttem a varsát. Iparkodtam, hogy kész legyek, mire a jég megindul a Tiszában. (48)

Készen lettem a guszakecével, kötelet is vettem a kötelesnél, kötöttem a varsát, iparkodtam is vele, amennyire csak lehetett. Még a varsa nem volt megkötvé mind, az öregebb bátyám eljött hozzánk, a néninél laktam, azt mondja:

– Na, hogy vagy már a szerszámokkal?

Azt mondom, hogy van megkömi (való), de nem sok. Azt mondja a bátyám, hogy holnap levisszük a csónyikokat a Körös-torokhoz, mert már árad a Körös. Onnan szokott a jég leghamarabb kijönni. Úgy is lett. Másnap levittük a csónyikokat. Azt mondja a bátyám:

– No, Jani öcsém, velem leszel-e, vagy magad?

Azt mondtam:

– Legyünk együtt!

Javult az idő, megindult a jég, elmentünk kecézni. Ilyenkor lehetett a halból fogni, felzavarta a jégzörgés meg a sebes folyás. Fogtunk is halat a bátyámmal úgy, hogy az első héten kikerestem az adósságot, még pénz is maradt. Kezdtem is örülni, a nénémnek megadtam, amivel tartoztam, meg a kosztolásért, amit kért, megfizettem. De a kosztípít nagyon sokallottam, azt alig vártam, hogy a csónyikban lakhassak. Vettem egy kis bográcsot, abban főztem magamnak.

Az idő haladt a szőlőben is megkezdtem a munkát, közben halásztam is, a varsákat is ki kellett karikázni. Volt elég dolgom a szerszámállítással. (49)

Ekkor még Bitó Ferenc volt a bérlő Csongrádon. A szegedi-szentesi-csongrádi halásztársulattól az első szakaszt ő bírta. Szegedi lakos volt, volt neki hajója is. Ekkor a halászati tilalom április 10-től június 10-ig tartott, semmiféle halászó szerszámmal nem volt szabad halászni a folyó-Tiszán. Ekkor a halászok szétmentek, ki merre tudott, az öregei bementek a Kurcára, a fiataljai meg ki hajóra, ki kubikmunkára elment. Abban az időben Bitónak volt még külön bérlete az Alsó-Tiszán, Becse körül. Nagyon jó víz volt. Amiért a többi bérlők haragudtak rá, elnevezték háromfertyáleszűnek.

– Nem baj, ha az is vagyok, kettőt kiadok árendába, eggyel is különben megélek, mint tik négy egésszel. – Ez a disku(rzus) minden piacon igencsak előfordult. A nagy ficsérkompanyia kötött bele, merthogy halat nem adott a kompanyiának. Azt mondta nekik: én az én halamat el tudom adni haszonlesik nélkül.

Eljött április 10-e, elmentem a bátyámhoz, megkérdeztem tőle, hogy fölmehetnek-e halászni, mert még önük nem volt halásztársulat. Éppen együtt volt mind a három gazda. (50) Azt mondták, hogy hét forintot lefizetem, már mehetnek is. Volt nálam pénz, lefizettem a hét forintot, ideadták az engedélyt. A szőlőmunkával rendben lettem, öszszepakoltam a szerszámot, bele a csónyikba. Bárkám nem volt, az öregebb bátyám ideadta az övét, azt vittem el. Elég volt a csónyiknak elvinni az összes motyót.

Felértem, úgy hívták az a helyet, hogy Garics a sasi oldalon. Ott ütöttem tanyát. Elvettem a varsákat, helyre igazodtam. Reggel felkeltem, a víz áradt, már félderékban volt a víz. Jó idő volt, hozzáfogtam varsázni. Nézegettem a varsákat, minden varsában fogtam halat, keszeget, négy-öt kiló lehetett, eleje hal volt húsz kiló körül. Mikor elvégeztem a varsázást, tüzet gyújtottam, megsütöttem a szalonnát, persze nyárson. Összepakoltam. Hát abban a minutumban odajön egy ember meg egy asszony. Az asszonynál van egy kanta. Odaköszönnek:

– Adjon Isten jó napot!

Azt kérdi az asszony: van-e hala, fiatal barátom? Maga a halász, mondta a gátőr.

– Az vagyok. Hát egy kis sütnivaló van.

– Hoztunk egy kis bort meg egy kis pálinkát, legyen szíves egy kis halat adni érte.

– Sütnivalót tudok adni érte.

– Elég szép hal, jó lesz az.

Volt öt kiló a keszeg, amit adtam nekik. Otthagyták a kantát is, az üveget is. (51) Volt ott egy nagy odvas fűzfa, abban elhelyeztem a pálinkás üveget meg a kantát. Ittam belőle, jólesett a sült szalonnára, azután elmentem kecézni. Nem soká' voltam oda, mindössze három tanyát vettem, fogtam olyan tíz kiló körül halat. Visszamentem a tanyahelyre, kiterítettem a kecét, a halat a bárkába tettem, hagytam kint főzni két-három kiló körül, annyi fért bele a bográcsba.

Lehetett az idő egy óra tájban, ledőltem egy kicsit, hogy majd alszok egy kicsit. Nem bírtam elaludni. Fölkeltem, egy kis tűzrevalót szedtem, azután megpucoltam a halat, tüzet gyújtottam, föl tettem a halat főni. Főtt a hal, odaért az, hogy már megfőtt, kiviszem a kenyeret, lepakolok a zöld asztalra, leveszem a bográcsot, odateszem azt is.

– Adjon Isten jó napot kis Maszlag!

Odanézek, hát kicsoda, hát a Sörös, a grófnak a vadörje. Kezet fogtunk.

– Kedves barátom, tessék velem tartani, kész az étel!

Leültünk, hozzáláttunk aztán az evéshez.

– Nem gondoltam azt, hogy kivel találkozok. Úgy hallottam – a bátyja mondta –, hogy elment katonának.

– Elmentem, igaz, de haza is gyöttem.

Elmondtam evés közben hogy jártam, és hogy elbocsátottak felülvizsgálat folytán. (52) Közben mondja Sörös:

– Ha én ezt tudom, hát hoztam volna egy üveg bort.

Azzal én felkelek, elmegyek a söntéshez, kiviszem a kantát. Be volt dugva, le volt kötve kiskendővel. Odaviszem, kibontom, megtürültem a kantát.

– No, tessék megfogni!

Ekkor odajött a gátőr, Kecskés Sanyi bácsi is. Megfogta, oszt' ivott egyet. Azt mondta, hogy szentül azt hitte, hogy víz van a kantában. Leült aztán a gátőr is, a maradékból még jutott neki is. Azután jól elfogyott a bor is.

A halászat jóra fejlődött. Ami halat fogtam, azt mindig keddi és pénteki piacra hoztam haza. A keszeget mindig odaadtam borért, még kenyeret is kaptam, meg szalonnát is, meg tarhonyát is, krumplit is kaptam keszegért, szóval kenyér, főzelék mindig megvolt a keszgeből. Az eleje halnak az ára mindig megmaradt tisztán. Amikor felmentem hétfői napon, ami java hal volt, a pénteki piacra haza hoztam.

Félegyházáról járt egy halkufa, Kis Julisnak híták, ennek adtam a halat attól kezdve, neki volt engedélye a Kurcáról. Az öregebb bátyámék a Kurcán halásztak, avval együtt elvitte. Az ő haluk is olyan volt, mint az enyém. Abban az időben a halár elég magas volt, egy kilója halnak, az ára kofának átadva, nagyban 80-90 krajcár volt, 1 forintot is fizetett érte. (53)

Mindig csütörtökön este indultam hazafelé. Rendben hagytam a szerszámot, mindig úgy indultam el. Ekkor beveztem a közepire. Lefeküdtem a csónyikba, aludtam. A víz hozott hazafelé. Mikor a hajóhídhöz odaért a csónyik, odavágódott, én akkor felébredtem. Azután már nem mertem elaludni, mert attól féltem, hogy elvisz a víz lentebb, mint volt rá eset azelőtt, hogy a hajóhíd alatt úgy elhozott a víz, hogy nem ütődött hozzá, aztán elvitt a víz lentebb és úgy kellett visszajönni.

Áadtam a halat a bátyámékkal. Elvitte Kis Julis a halat a reggeli vonattal, megkaptam a pénzt, bevitettem a takarékbba, ott volt neki a legjobb helye. Amilyen szomorú voltam a sorsomon, olyan jóra fordult a sorom, legyen hála a jó Istennek. Minden piacra fogtam halat kecével meg varsával, hol többet, hol kevesebbet. Lett szerszámom is bőven, mindig csináltam, hogy ne legyenek szűkiben. Volt nekem szerszámom: negyven varsám lett, akkor kötöttem villikhálót, kötöttem marázsát, Szegedről hozattam anyagot, egy forintért kilóját, finom olasz anyagot lehetett kapni. Horogderék is volt, azt is hozattam. Felszereltem magamat szerszámmal, nem is volt hiányom semmiből sem. (54)

Haladt az idő, közeledett húsvét. Nagycsütörtök reggelin felszerszámoltam, kiterítettem a varsákat. Úgy jártam, hogy a kenyér nagyon kicsike darab volt, nem volt főzni való sem, nem jöttek hozzám keszegért, mint máskor. Eltelt a nap, estefelé volt az idő, leértem a csípai Kis-szigethez. Ahogy leértem, fönt a parton átszól:

– Van-e kenteknek kecsegéjük?

Mert ott volt az öreg Gulú meg a cimborája, ott várták ők is az estét. A Tót mérnök volt. Én mondom, hogy van.

– Hozzon kend fel két kilót!

Avval a bárkából vettem ki a szákba, a bárkát otthagytam, átmentem, megvárt. Mikor átmentem, azt mondja:

– No, gyerünk öregem! – Mert őneki szavajárása volt ez a szó: öregem.

Beértünk a lakásba. Nem mérte a halat, kitettem a szákból. Azt mondta:

– No, öregem, iszik egy pohár pálinkát?

Adott is, de csak viccből. Olyan kicsike volt a pohár, mint egy pipakupak. Azt mondja:

– No, öregem, háromszor iszik a magyar.

– Ebből ihatnék én, tekintetes úr, tizenháromszor is, mégse jutna minden fogamra. Elneveti magát:

– No, majd hozok!...

Hozott egy félliteres üveggel.

– No, öregem, ez három éves pálinka. Majd elfogyasztja.

Kivette a bukszáját, ideadott öt koronát. (55) Avval megköszöntem, elballagtam le a csónyikba, elmentem a sziget aljába. Ott voltak a többiek is. A nap még nem áldozott le. Odaálltam az öreg Gulú csónyikja mellé. Éhes voltam, nekik sem volt egy falat kenyérük sem. Elővettem az üveget, kivitettem a dugóját, a számra vettem, nagyot

ittam belőle. Jólesett, megint ittam. Ami az üvegben maradt, azt meg odaadtam az öreg Gulúnak. Ő megitta, azt mondta, hogy nagyon jó volt. Sokat nevettem az öregem, egy kicsit dadogósan beszélt, különösen, ha egy kicsit spicces volt.

Beesteledett. Összekötöttük mind a három csónyikot, úgy jöttünk lefelé. Leértünk az ásás aljába. Felmentünk a Kellerhez a kocsmába, ott oszt' ittuk a pálinkát nyakló nélkül. Berúgtunk úgy, hogy alig bírtuk egymást levonszolni a csónyikba. Akkor elcsapta az öreg a csónyikokat. Jól össze volt kötve, az enyém volt középen, én voltam legjobban elázva. Az öreg Gulú volt köztünk a tehetős valaki, ő sem mert felállni, én meg felálltam, az ő csónyikján keresztül kiestem a vízbe.

– Momontam, hohogy nene állj fölföl, meme kikiesöl!

Megfogott az öreg, ahogy bírt, behúzott a csónyikba. Levettem a vizes ruhát magamról az öreg segítségével. Volt a csónyikfarban száraz ruhám, azt rám adta az öreg. Jelzem, én magamtól nem bírtam volna bemenni a csónyikba. (56) Ott gebedtem volna meg a vízben, ha az öreg be nem húz a csónyikba. Azt mondja az öreg:

– Nono, tete mámán nenem leleszel rührühes, nenem vávartad a hajhajnalt.

Hazahozott a víz bennünket. Az öreg kikötötte az én csónyikommat is, összepakolt nagyjából a csónyikomban, én meg négykézláb kimásztam a partra. Nagy nehezen elmentem a nénémékhez. A sógoromnak a subája meg a ponyvája volt nálam. Két óra volt, a sógorom felkelt, lement a Tiszára, felhozott kétszer mindent, a vizes ruhát is. Nem tudták elgondolni, hogy mi történt velem. Azt tudták, hogy megfürödtem, a vizes ruháról. Nem tudtak belém lelket hozni.

Kivirradt. Lement a sógorom a csónyikba, a kutiban megtalálta a lakatkulcsot, felhozta, a halat, ami volt még a bárkában. Merthogy ittas voltam nagyon, a kulcs kéznél volt, könnyen belementek a bárkába. Azért, hogy ittasak voltak ők is, arra volt nekik erejük, hogy megdézsmálják a bárkából a halat. Itt hiányt szenvedtem, a másik meg, hogy megfáztam, a harmadik meg az, hogy a sok pálinka megfőzte a belső részemet. Ebből lett olyan komoly baj, hogy az orvoshoz kellett folyamodni. Mikor kimentem az orvoshoz – dr. Dékány Béla volt az ismerős orvosunk –, bemék hozzá, azt mondja:

– Vesd le az inget! (57)

Levettem az inget, rám nézett a doktor úr, azt mondja, hogy: – Innál-e egy kis pálikát?

Ekkor aztán azt mondta:

– Még most tudtok segíteni rajtad, de csak úgy, hogyha betartod azt, amit mondok, és az orvosságot pontosan fogyasztod.

Én megígértem azt a doktor úrnak, hogy betartom. Úgy is lett, két heti kezelés után megfordult a baj, jobban lettem, felépültem, hála Istennek. Sokáig még a szagát sem bírtam az itálnak. Ilyet tettem magammal, kicsiben bírtam ki.

1905. október 5-én megnősültem. Telt múlt az idő, azt mondja az öregebb bátyám:

– Hallod-e, Jani öcsém, én azt mondom neked, nőssülj meg! Lesz legalább otthonod.

Én is így gondoltam el, de még csak egy kis faszékem se nincsen, hogy menjek neki a házasságnak? Igaz, hogy a szőlő is jó karban volt, volt mire szememet vetni, de ez még mind kevés. Lakásom nincsen, hová menjek, az ég alá? Meg hogy egy koldus-

ból kettő legyen? Nem tudtam eligazodni, nekimenjek-e vagy ne a nőülésnek. Meg hogy kiskorú voltam, abban az időben nem lehetett megházasodni huszonnégy éven alul. De azért csak ráadtam a fejem. Bementem az árvaszékhez, megkérdeztem, hogy lehet-e rajtam segíteni. Azt mondta, mutassam meg a katonakönyvet. Megnézte, azt mondta, hogy lehet. (58) Az árvaszékhez kell egy nagykorúsítási kérvényt benyújtani, onnan megjön a jóváhagyás. Akkor már mint nagykorúsítva lesz. Ekkor a katonajegyzőhöz kell bemutatni, az meg szintén írt egy kérvényt a honvéd katonai kiegészítő parancsnoksághoz Szegedre. Innen is megjött a jóváhagyás mihamarabb, azután meg kaptam lakást is, vettem házi bútort is. Akkor még nem volt divat, hogy a menyasszony hozzon házi bútort. Én vettem, ami nagyon szükséges volt, ezeket be is vittem a bérelt lakásba, ami kis holmim volt.

Ekkor éppen Nagyboldogasszony következett. Ekkor aztán elmentem a leánykérdőbe a kiszemelt leányhoz. Megkértem, hozzám is jött, adott is jegykendőt. Utána megbeszéltük, mikor lesz az esküvő. De nem úgy lett, ahogy elhatároztuk. Közbejött olyan baj, hogy el akarták szólni tőlem, mint abban az időben volt szokás. A vén tűzrevaló vénasszonyok mindig tudtak mondani valamit, hogy ez ilyen meg olyan, úgy-hogy a leány meg a szülei is felmondtak. Azt mondja az öregebb bátyám:

– Oda se nézz, majd átmék én, beszélek velük. (Merthogy a leány magyartési volt).

Úgy is lett, átment a bátyám. Megkérdezte, hogy mi a baj. Hát meg is mondták, hogy nem adják a leányukat, mert én részeges vagyok. (59) Meg hogy nincsen annak még tetője sem, még jóra való ruhája sincsen neki, mert minden keresetét megissza, ellumpolja. Meg mindennel el voltam adva. Ugyhogy a bátyámat meg sem akarták hallgatni. A bátyám aztán kikelt, azt mondja nekik:

– Az a fiú az lump, akinek négyszázötven forintja van a takarékbán, akinek volt olyan hete, hogy száz forintot bevitt a takarékbába? Jó volt a halászat, fogott sok szép halat, meg ott van a szőlő is, lesz neki vagy húsz hektó bora. Ez a részeges lump, akinek a keresete a takarékbába van betéve?

Ekkor aztán az após nagyot nézett, hogy nem úgy van, ahogy azt a vénasszonyok mondták. Azt mondta, hogy: – Úgy maradjon minden, ahogy elindultak, áldja őket a jó Isten.

Mikor a bátyám hazajött, mondta, hogy úgy nyugodjak bele, nincs tovább semmi baj, csak menjek át. De én nagyon szégyeltem, akkor meg én nem akartam átmenni. Elmentünk a bátyámmal halászni, úgy, hogy reggel a piacra hazajöttünk. Fogtunk halat, kivittük a piacra. Ángyom eladta a halat, én meg kimentem a szőlőbe. Mikor hazajöttem este, mondja az ángyom, hogy ott volt az após, hogy miért nem mentem át, vártak nagyon. Aztán megmondtam én a Laci bácsinak, hogy Jani nagyon szégyelli azt, amit mondtak rá. Azt mondta az após, hogy ilyenkor így szokták, rá se kell hallgatni tovább senkire se. Jöjjön csak, várjuk. (60)

Úgy elhúzódott az idő, hogy a szüret is elérkezett. Én úgy gondoltam, hogy a szüret előtt összekerülünk. Ez nem úgy lett, ahogy elgondoltam. Átmentem hozzájuk, zsebembe tettem a betétkönyvet. Hát bizony, én szégyellve köszöntem. Kezet fogtam a szüleivel is meg a lánnyal is. Látszott rajtuk, hogy bánták, hogy annak a sánta vén tűzrevalónak elhitték a szavát. Én elmondtam mihamarabb a mondanivalómat. Bocsánatot kértek, hogy ne haragudjak, mikor megmondtam, hogy mibe akarta bele-

csalni a leányt: azt akarta, hogy vegyem el az ő lányát. Ekkor láttak át a szitán. Én azt mondtam, mivel hátravetett ez a zenebona, mostmár haza kell jönni a szüretre. Azt mondják a szülei, hogy leányfejjel mit mondanak. Mások azt mondanak, amit akarnak, ennek így kell lenni.

Úgy is lett. Másik nap hazajött, az após haza is hozta a mustot. Mikor elkészöntem tőlük, a leány eljött velem egy kis darabon. Mondtam neki, hogy ezt nem gondoltam, hogy ilyet csináljatok velem. Ekkor elővettem a betétkönyvet. Azt mondtam neki: – Nézz ide, és a magad szemének higgyél! Az, aki lump, korhely, annak van ilyen könyve? – Láttam rajta, hogy a lelki öröm kisugárzott rajta. (61)

Meg is lett a szüret. Az új bor mellett meglett az esküvő, 1905. október 5-én. Helyrejött aztán minden, megkezdtük a páros életet.

Haladt az idő, beöszült az idő. Eljártunk kecézni. Ha felfelé mentünk, akkor fel kellett kelni éjfél után, egy óraker már a csónyikban voltunk. Elindultunk felfelé a sasi örvényig, ott aztán tüzet gyújtottunk, megsütöttük a szalonnát. Azután húztuk a kecét hazáig. Fogtunk halat, ki többet, ki kevesebbet. Volt olyan is, aki nem fogott semmit. A halászat nem volt egyforma soha.

A halászatról írok és az időkről és a halfajokról, amiket megismertem a Tiszán. Azokról a tapasztalatokról, amelyeket én megismertem, az ívásról, a szaporulatról, hogy és mikor és milyen volt az idő, milyen volt a szaporulat. A potykánál például nehogy azt gondoljuk, hogy minden ívás hasznos. Nem, vannak olyan vízáradások, hogy ívik a potyka, de nincs semmi értelme, nincs szaporulat. Kint van a víz a réten, sokszor lehetett látni, hogy dúr a potyka. Ekkor már mutatta, hogy nem igazi az ívás. Ilyen szokása a potykahalnak sokszor előfordult, hogy zavarja egymást, de nem áll (62) ívásnak. Fölzavarja a vizet, beleáll a zavaros vízbe, ott hallgat. Ilyenkor nincsen szaporulat, ha van is, vajmi kevés szokott lenni. Az apadások meg szokták mutatni, a lefolyásoknál meg lehetett látni, hogy körülbelül hány százalékos lehet a szaporulat. Attól függ, hogy a víz mennyi ideig van a réten. Ha a pete kikel, két-három hónapot kint van a víz, akkor a kishal megnyől tíz-tizenöt dekára. Ilyenkor az ivadék megnyől az apadáson, sokkal több le szokott takarodni a Tiszára.

Kedves Olvasó! Nehogy azt higgyük, hogy minden ívás hasznos, mint előbb írtam róla, különböző időkben hogy szokott a hal viselkedni, az az időtől függ és a víz-állástól. Én a halászatban megöregedtem, ennyi idő alatt csak két haltermő esztendő tudok, ami igazi volt: 1912. év, kijött a víz június 20-án (előző évben a hal nem bírt tökéletesen felívni) és így a víz is, az ívás is és hozzá az idő nagyon jó volt. A víz rohamosan áradt, és a potykahalban a nemi ingert ez fokozza legjobban. Ahogy a víz eleje haladt, mindig ott ívott csoportokban, az ilyen ívás 90 százalékosnak megfelelő volt. Megmutatta az is, hogy a víz a kikelt ivadékot fel tudta nevelni. A víz kint volt, október 18-án kezdte a rétet elhagyni a víz. (63) Az ivadék annyi volt a kubikgödrökben meg a holtágakban, majdnem sűrű volt a víz tőle, mert nemcsak a potyka ívott fel rendesen, hanem minden fajta hal felívott. Volt rá idő meg jó vízállás, megnyőtt a kis potyka 10-15 dekára, sói, még volt olyan is, amely a 20 dekát nyomta. A kis harcra átlagban nagyobb volt 25 dekánál meg 35 dekás átlagában volt.

És hozzá az utána levő esztendő, 1913. év, szintén kijött a víz. 1913-ban az előző évi ívású kis potyka felnyőtt, általában 1 kg és 1,2 kg-ig. Ez volt az igazi haltermő év, felívott a hal, kikelt a pete, meg is nevelte az ivadékot. Második esztendőben a víz

megint jól kedvezett a halállományra. '13-ban a víz megint kint volt október 20-ig. A hal annyira elszaporodott, hogy a következő négyévi világegést tudta pótolni. Sajnos én ez idő alatt nem voltam idehaza.

'13-ban a víz elapadt, az öregebb bátyámmal átmentünk a mentett-réti kubikba. A gátőrrel beszélünk, hogy szeretnénk halászni a kubikban meg a Szívágyban. Azt mondta, hogy mindjárt meg tudom a társulati hivataltól, amely Szentesen volt. Telefonon beszólt azonnal, meg is engedték a halászatot. Két kubit meghalásztunk, fogtunk két mázsa hetven kiló halat. Abból a gátőr 50 kg-ot bevitt Szentesre a társulati hivatalra. Azt mondták neki, hogy a halászokkal csinálja meg az egyezséget, hogy a halat ők adják el (64) bizonyos ár mellett. Úgy is lett, a potyka súlya darabonként a legkisebb volt 60 dkg, a nagyobb 1 kg 20 dkg, átlagos ár lett kg/40 krajcár. Ebből a társulat ötből kettőt kapott. A mi feleségeink a piacon elárúsították, mikor milyen volt rá a piac.

Iparkodtunk a halászzal, ahogy csak bírtunk. Leértünk a vashídhoz, üsmerős volt a vasutas űr. Odagyűtt hozzánk, Győrfinék hívták, azt mondja nekem, hogy nézzük meg a Kanász kubiját, abban mindig ugrik a potyka, sok hal van benne. Megnézzük a kubit, hét kataszteri hold volt egy tagban. Az egész kubi fel volt fordulva kétéves suhával. Többnyire száraz volt, csak egy mód volt a halászatra, a reginástapogató. Azt mondom a bátyámnak:

– Mit szólsz hozzá?

– Azt, hogy nagyon munkás lesz, ha ideadja Kanász Bálint a kubit kihalászni.

Én azt mondtam neki, hogy én átmegegyek Szentesre, megkeresem a lakását. Hát Győrfi, a vasutasőr megmondta, hol találom meg. Át is mentem Szentesre, meg is találtam. Meg is lett az egyezés 50 százalékban, úgy, hogy a halat ő viszi onnan a helyszínről a szentesi meg a csongrádi piacra. Csongrád kedden, Szentes csütörtök, péntek Csongrád, hétfőn Szentes, így lett beosztva. Be is mentünk, bepakoltunk, 30 db varsát bevittünk. Két nap, két éjjel a sok varsa a (65) szárnyas halat összefogta. Ez a hal mindössze 2-3 mázsa közt volt. Azután ráfogtunk a reginást tapogatóra. Azzal aztán fogtuk a halat a suha közt! Volt hal minden piacra arányosan. Ment is egy darabig szépen a dolog. Kanásznak a bátyja, Anti felment Pestre a Vasúttöltés Építő Vállalathoz, mert még két kataszteri hold a vállalat tulajdona volt. Mi ezt nem tudtuk, mi azt hittük, hogy a társulaté, mint a többi kubikgödör. Mi úgy gondoltuk, lehalásztuk a Kanász kubiját, azután a társulatlak fogunk halászni. De nem így lett, Kanász azért ment fel Pestre, hogy a két hold kubikgödört a vállalattól megvegye. Ahogyan meg is vette, 600 forintért a két kataszteri hold kubikgödört.

Eddig ment is a dolog zökkenőmentesen. Lejött a bátyja is a helyszínre. Mondják, ezután nem úgy lesz, mint eddig volt. Kérdelem, hogy akarják. Mondják, hogy harmadából adják, mert lehet rá kapni embert, amennyi kell. Ránéztem a bátyámra, ő meg énrám. Én azt mondtam nekik, hogy mink nem halásznunk tovább. Délelőtt volt az idő, Bálint ment is ki a Tiszára, hozta már a halászokat befelé, oda, ahol mi voltunk. Mink azonnal összerámoltunk minden szerszámot, ne lássanak semmit, hogy minékünk milyen halászó szerszámaink vannak. Mondom a bátyámnak, hogy bemek a Mentett-réthe a sógoromhoz, (66) mivel hogy ő vitte be a szerszámot, hát majd ő ki is hozza. Úgy is lett, bementem hozzá. Azt mondta, hogy három óra tájra végez, azután legyűn, legyűnk nyugodtak. Én aztán lementem. Mikor lemék, ott ül a bátya a hálón. Kérdelem tőle:

– Mi újság?

– Nincsen semmi. Fogtak már hat kis potykát.

– Jól van, az elég lesz nekik főzni.

Elővettem a tarisznyát, leültem én is, kezdtem falatozni. Láttuk, hogy nagyon beszélnek valamiről. Mink nem is törődtünk velük tovább, a csónyikot is kihúztuk a vízből, vártuk a kocsit. Dél elmúlt, mi nem figyeltünk semmire sem, rájuk se néztünk, a halászokkal beszéltek valamit. Azután odagyűttek hozzánk, azt mondták, hogy ne menjünk sehová, maradjunk tovább, úgy, ahogy volt minden régiben. Én nem szoltam semmit, a bátyám aztán beszélt velük. Azután azt mondja a bátyám nekem:

– Mit szólsz hozzá?

Azt mondtam, hogy:

– Mán össze vagyunk pakolva. Hát mink mán várjuk a kocsit és menünk, mink nem halászunk senkivel.

Azt mondták, hogy azok a halászok elmennek, mán viszik is őket ki innen, ők beismerték azt, hogy ők nem tudnak úgy halászni, mint mink.

Elmentek, azután mink vissza lepakoltunk. Ekkorra megjött a sógorom a kocsi-val. Látja, hogy pakolunk vissza le a vízre. Mondja, hogy:

– Mi van veletek?

Mondom neki: – Visszamaradtunk úgy, ahogy voltunk. (67)

Azután azt mondja az Anti bácsi a Bálintnak:

– Holnap nem lesz hal a szentesi piacra, ezt nyertük evvel a próbálkozással.

Mink rendbetettünk mindent. Mink tudtuk azt, hogy estig fogunk még annyi halat a piacra, amennyit szoktunk fogni. Azt kérdezi a Bálint bácsi, hogy: – Halászunk-e még estig?

Azt mondtuk, hogy: – Mán menünk is azonnal.

Hozzá is fogtunk halászni. Azt mondom a bátyámnak:

– Anti bácsival főzetünk halat, mert mink nem ériünk rá mostan.

Főzött is az öreg. Mire bealkonyodott, akkorra lett hal a piacra elég. Ekkor látta az öreg gazda, hogy van hal. Azt mondta, hogy akik itt voltak délelőtt, azok nem fogtak volna két hétig sem ennyi halat. Pedig nagyon köpték a markukat, hogy majd ők megmutatják, hogy ők mennyi halat tudnak fogni. Fogtak is mindössze kilenc kis potykát. Szégyenszemre el is mentek. Ekkor az Anti bácsi beismerte, hogy tudat kell a halászathoz is meg szorgalom. Ámbár minden munkához szorgalom kell, ez az alapköve minden munkának: a szorgalom. Meg is történt a halászat, nem történt azután semmi baj. Mikor megvolt a végelszámolás, összesen ötvenhat m./mázsa halat adott ki a kilenc kataszteri hold kubigödör vízterület.

Ezekből a sorokból, kedves Olvasó, lehet látni, hogy milyen a haltermő esztendő: kikel a pete és meg is nevelődik. (68)

A második esztendő volt az 1919-ik év, amikor a csongrádi Nagy-rétbe beszabadult a víz. Május 19-ére virradó éjjel 11 órakor jöttek a katonák, minden vízen járó embert mozgósítottak, menni át a Nagy-rétbe menteni, amit csak lehet, embert, jószágot egyaránt. A katonai parancsnokság alá voltunk rendelve. Át is mentiünk én és Dányi sógor meg bátyámnak a fia. Egy pirityes ladikkal a hídrámpánál kellett jelentkezni a katonáknál. Még akkor a víz nem volt ott. Sokan jöttek még akkor is a víz elől, jószágot vezetve-hajtva, ki ahogy tudott menekülni ki a gátra. Az a vízmoraj, ahogy

hallatszott a zúgás! Volt olyan, aki az ágyból ugrott ki, felment a fára, ott várta meg a reggelt, meg a szalmakazalra, meg a nádtetőre, ki ahová tudott menekülni. Már előző nap a katonák tudatták a réti lakosokkal, hogy pakoljanak ki a gátra, nehogy ott érje őket a baj. Ezek nem hittek nekik, merthogy a román katonák is ott voltak, a Tisza vonal volt a front, jobban hittek a románoknak, mint a mieinknek. Mikor a víz odaért, akkor a katonák kiadták a parancsot: menni és menni kell. Áthúztuk a ladikot a gáton, mentünk befelé a Várhát irányába. Ahogy mentünk, még akkor is ívott a potyka olyan csapatokban. (69) Ahogy a ladik közéjük ért, úgy zörgött az evező a halak közt. Ennek meglelt a halban dúsgazdag eredménye, mert felívott a hal teljes egészében. Annyi lett a kis potyka, hogy még annyit azelőtt soha nem láttam. A víz bent volt a Nagy-rétben egész nyáron, a kis potyák megnyóttek, a tavak, meg a holt-Tiszák, meg a tehenesi Holt-Körös, meg a zalotai Holt-Körös, úgynevezett Rác-Körös, mind tele maradtak hallal. Úgy teli volt a tehenesi Holt-Körös, kevés volt az oxigén a vízben, elpusztult sok hal, olyan bűzös volt arra a levegő is, hogy sokáig nem lehetett arra járni. A tehenesi Holt-Körösben nem sok hal maradt, mert a víz is beteg lett a sok fertőzéstől. Nem törődött vele senki. Az lett volna a legjobb halászni, kivinni az élő-Körösre. A halat menteni, amit csak lehetett, Szentes városának lett volna kötelessége, mert háromnegyed részben az ő tulajdona volt, egynegyed részben Szelevényhez tartozott. Ennek a hanyagságnak nem lett se ura, se gazdája, merthogy zűrzavaros volt, erre vetették az okot.

A fentiekből lehet látni azt, hogy milyen a haltermő esztendő, ami megtermi a kielkelt kis halat egyaránt. Sokszor mondják, hogy nagyon kevés a hal. Ennek megvan az oka: nincs kedvező vízállás. Ami szaporulat van, azt is elpusztítja a sok píce, meg a kubigödörök kiapadnak, ott pusztul (70) el, a madarak felfalják, meg a csavargó orvhalászok kifogják. A régebbi időkben, mikor a Csongrád-Szegedi Tiszai Társulat megalakult 1902-ben, Szentesen lett a halásztársulat székhelye, az igazgató Nohobáczki volt. Az akkoriban megalakult halásztársulati törvény szerint lett a víz kiadva. A társulat nagy gondot fordított az ivadék megmentésére: amikor a vizek leapadtak, a kubigödörökből kihordatta az apró kis halakat. Erre volt két fogadott ember, aki átlag a pusztulástól megmentette az ivadékot 80 krajcár napszámért. És ha volt egy kis nagyjahal, olyan például keszeg vagy csuka, vagy más effajta, azt elvihették minden nap magukkal. Szabó János bácsi volt a megbízott az ivadékhalászatnál. Ha a szükség kívánta, akkor több embert alkalmaztak, menteni a szaporulatot, ahogy csak lehet. Ez se ment sokáig, a kassza kiürült. Pedig az akkori állam is hozzájárult bizonyos mennyiségű pénzsegítséggel. Két-három évig ment a dolog rendes ütemben, azután kiadta a társulat részről halászatra, ekkor már nem törődött az ivadékkal senki, hiába volt az ellenőrzés, csak a nagyobbakat fogták ki, az apraja ott maradt a kubigödörben. Elapadt a víz, kiélték a madarak, nem törődött velük senki, csak a nagyját fogták ki mindig. (71)

A hal étkezése, melyik fajhal(nak) mikor és mi az étkezése: A potyka eszik, amikor a víz felmelegszik. Étkezése: megeszik minden kis rovar, ami a vízben van, a pici kis lárvák azon felül megeszik a kukoricát is. Ha ezek nincsenek, akkor megeszi a saját kölykét. Ezen volt vita már többször, hogy a potyka nem ragadozó. A potyka – amit én tudok tapasztalataimból – igenis megeszi a kis halat éppen úgy, mint a süllő vagy a csuka vagy más effajta ragadozó. Meg is hízik tőle. Majd ezekről az utóbbi

soraimban bővebben írok. Úgy a többi fajta halak is, majdnem kevés kivétellel mind ragadozó, például fogtam nagymárnát kishallal, fogtam kis békával. Kishalat akasztottunk a horogra és megette a nagymárna. Úgyszintén a kis békát szereti majdnem minden ragadozó hal.

Gondoljunk bele, kedves Olvasó, a Tiszának a vize mennyi ilyen kis lárvákat, kis rovarokat rejt magában. Azok a fajta halak, amelyek a Tisza-mederben fel tudnak ívni, azoknak a petéi mikor kikelnek, ezekből is kis lárvák lesznek, ahol kikelnek. Azok már ott nem mennek szét, egy csomóban vannak. Amint hallottam ezeket a régebbi öreg halászoktól, hogy csoportban, ahol kikel, ott van addig, míg nem bír úszni. Azután útrakelnek, ahogy kikeltek egy csoportban. Már mihelyt úszni tud, azzal már (72) fogy is, a nagyobb fajta halak már fogyasztják. Egy ilyen petecsalád mikor az egy évet elérte, nemigen marad meg belőle 25-30 százaléka. Ez így van majdnem minden fajta halnál. Tudniillik a mederben való ívásnak nagyon kevés hozama van. Szó sincs róla, hogy a mederben nem ívik fel a hal. Felívik a mederben a márna, a bárna, a rózsahal. Ennek a három különböző nevű hálnak a testállása majdnem egyforma, a márna színe szőke, a bárna színe sötétkék, a rózsahal színe piros, rózsaszínű, az úszószármái pirosak. Ez utóbbiból fogtam egyet: egy kiló hús dekás volt. Ez a fajta hal csak a köves, kavicsos vizet szereti. A kecsege, köcsöge, kecsegetok, tok, tokhal, tetemestok, vágótok, csillagostok – ezek a nyolc néven lévő halfajták. A tokhaltól minden fajta hal fél, majdnem egyidőben van az ívási idejük, ennél fogva össze is szoktak ívni. Ezeknek is a petéjei, mikor kikelnek, egy rakáson maradnak addig, amíg nem tudnak úszni, avval a különbözőzettel, hogy ezek már a kavicslyukak közt maradnak, ott van nekik jó menedékük.

Ott van például a vizahal, ami hazánkban nagyon ki van veszve, nem is igen van. Az első világhétség előtt nem volt olyan esztendő, hogy ne fogtak volna ezekből a nemesebb fajta halakból, manapság ritka eset hazánkban a nemes tokhalakból fogni. Nemigen lehet fogni, a vizahalból, a tetemes tokhal ezekből a halakból kiveszésben van a Tiszán. (73)

Haladt az idő, az évek is múltak, családkunk is született. A család szaporodott, a halászatot folytattam. Abból éltünk, amit keresgettem. Tilalmi idő alatt kapáltunk meg más munkát végeztünk. Amikor engem szabadságoltak a tényleges katonai szolgálatból, azután 1902-ben behívtak gyakorlatra, azután minden második esztendőben el kellett menni 35 napos gyakorlatra. Letöltöttem 4 nagygyakorlatot, jött az ötödik, a világhétség.

1914. július 27-én, vasárnap reggel szomorú napra virradtunk. Kitért a háború, nekem is menni kellett. A feleségem sírt, a családok is, ekkor már négy család volt. Magam is nagyon el voltam szomorodva. Ekkor a halászatban jóra fordult az idő, hozzá jóra fordult minden. Ez nem segített semmit, el kellett menni, s bevonultam Szegedre az ötödik honvéd gyalogezredhez. Beosztásom lett a harmadik menetezred második zászlóalj, 6-ik század. Összekerültünk régebbi katonacimborákkal, ott már nem voltunk annyira elkeseredve. Egyik a másikat jobban vigasztalta: nemsoká vége lesz a háborúnak. (74)

Irány a harctér! Elmentünk vonaton Nagybecskerekig, ott kiszálltunk. Onnan gyalog utazómenettel, irány Tisza-torok, Rudolffalva. Ottan hajóra szálltunk, onnan mentünk a Dunán felfelé Ilokig, ottan kiszálltunk. Ottmaradtunk tartalékban. Mikor

megérkeztünk, egy fiatal közénk akart dobni egy kézigránátot. A csendőrök fékeztek meg a támadást, azonnal, ott a helyszínen végeztek vele. Ott voltunk, míg az orosz háború ki nem ütött, akkor onnan gyalog, utazómenettel mentünk Nagytropolecra, ottan bevagonérozta bennünket, irány Galícia, az orosz front. Ott oszt' miránk is ránk került a sor. Megkezdődött az embervadászat. Az első ütközet Kulikov és Rohatinál volt, ott volt az első lakodalom. Heves harcok voltak, sok vesztesége lett a mi csapatainknak. Rosszul ment minden, a kezdet rossz volt. Sok tiszt a mi részünkről és sok vegyes katona elveszett és megsebesült. Onnan visszavonultunk. A jaroslói ütközet lett a második lakodalom. Ott kicsibe (múlt), hogy az egész ezred fogságba nem esett. Ezredüknek be kellett menni az erdőbe, az ellenség jobb szárnyát megtámadni, itt éjjel visszajöttünk. (75)

A jaroslói ütközet után visszavonultunk. A hadosztályunk bevonult a Semizs-libe (helyesen Przemysl) várórségre, ott teljesítettünk szolgálatot. Többször volt kirohanásunk, nemigen járt eredménnyel. Elejiben jó volt, később fogyott az enniváló. A hiba ott volt, hogy a jaroslói ütközet után a visszavonuló csapatok mind felvételeztek bent a várban, holott nem lett volna szabad egyetlen csapatnak sem felvételezni. Ami később bekövetkezett: le lettünk csigázva. A századunkról két honvéd hirtelen egy napon bent a várban meghalt. Ki akart ütni a kolera a várórség közt. Ez éppen akkor történt, mikor a felmentő csapatok a vár segítségére be bírtak jönni. A mi ezredünk le volt zárva, a többi csapatokkal nem volt szabad érintkezni. A felmentő csapatoknak egy pár nap egy része pihenőben, azután azok is elmentek a külső csapatok után. A legrosszabb kirohanásunk a karácsony és újév között volt, mikor bevonultak a csapatok. Voltak olyanok is: egész századok belevesztek a kis folyóba. Be volt fagyva, de nem bírta el az embert a jég, vékony volt. (76)

Összeszámolták a maradt csapatokat, két-három századból lett egy szakasz. A kruei magaslaton volt az összpontosítás a kápolna előtt. Ott volt a hadosztályparancsnokunk, Tamási Árpád is, ott volt Kuzmanek, a várparancsnok is, mikor meglátta a megmaradt, leverte csapatot, amit láttam: a hadosztályparancsnok szeméből hullottak a könnyei:

– Hol van a huszonharmadik hadosztály?

Ekkor odament Kuzmanek elébe és azt mondta neki:

– Tégy a várral, amit akarsz, a huszonharmadik hadosztály bevégezte a kirohási teendőit, nincs emberanyag, azt láthatja.

Ekkor aztán megszűnt a kirohanás. Azután járőrbe mentünk ki felderíteni, mit művel az ellenség a vár körül. Az orosz csapatok úgy voltak képezve, ha a járőr kiment, csapdába eresztette, azután elzárta az utat, vissza nem engedte. A járőr kiment, vagy szétverve, vagy egészben kintmaradt. Engem is így fogtak el a 227-es magaslaton, 1915. január 27-én, 9-10 óra közben. Borsos Imre tizedes volt a járőr parancsnoka, ő vissza bírt húzódni, de az elől-élt és az (77) összekötetést elfogták az oroszok. Én másodmagammal voltam összekötetés, az előljárőr három ember volt, így öten kerültünk fogságba. A tizedes visszahúzódtott hetedmagával. Mikor fogságba estünk, az orosz katonák adtak egy vályogállású barna kenyeret. Kettévágták, a fele az enyém, a másik fele a társamé lett. Mint a kalácsot, úgy ettük, egykettőre elfogyott. Onnan elkísértek a tüzérségi állásokhoz. Ottan egy fiatal tiszt kihozott szintén egy

vályogbarna kenyeret meg egy tár töltényt. Mutatja, hogy melyik kell. Nem tudtuk, hogy mit akar velünk tenni. Kérdezték tőlünk, hogy mik vagyunk: ausztricki, germán? Mi mondjuk, hogy magyarok vagyunk. Ekkor azt mondja a tiszt: magyar, vasmagyar. 23-ik hadosztály, mert a várőrség csak egy hadosztály volt. Ha elfogtak egy járőrt, az mind 23-ik hadosztályból való volt. Az oroszok azt hitték, hogy 23 hadosztály van a várban. A tüzérségi állástól kísérték a zászlóalj-parancsnoksághoz. Ott voltak hárman, akiket jeleztem, akit elfogtak: volencki (Volencki?) marosi molnár, így lettünk öten, akik fogságba kerültünk.

A zászlóaljtól elkísértek a gyűjtőtáborhoz, ott adtak vacsorát, marhahúslevest (78) hússal. Jó volt, sárga kása leöntve tőpörtös zsírral. Ekkor már bent volt egy-egy vályogbarna kenyér cukorral, két-két karaj vajás kenyér meg a húsleves, kása. Meg akkor vettünk egy-egy bulkit és egy orosz font kolbászt, még azt is megettük. Még akkor is éhesek voltunk, nem törődtünk semmivel, csak még egyszer jóllakjunk. Ez idáig elment szépen. Este a föld trózsákra (?) lefeküdtünk. Elaludtunk. Nemsokára felébredtem, nem éreztem jól magamat, feszült a gyomrom, nagyon ki kellett mennem. Ekkor aztán megindult a hasmenés. Alig hogy bementem, már menni kellett vissza ki a tábori vécére. Ez volt a szerencse, hogy hamar megindult. Ugyan a többi társaim is úgy voltak, mint én. Szerencsésen áttestünk a bajon, másnap felkeltünk, alig bírtunk a lábainkra állni, ennivalóra meg nem mertünk rá sem gondolni. Reszketek a lábaink, alig bírtunk elindulni. A várban el voltunk csigázva, kiéhezve, kimerülve csont-bőr volt az ember, majdnem egész erejéből ki volt fogyva. Semmi kímélet, a sok kirohanás meg éhség, szenvedés. Azután hozták a csáját, mi is kaptunk. Megittuk azt a jó meleg csáját, ez helyrehozta a gyomrunkat. (79)

Ott voltunk. Másnap elkísértek bennünket a lebergi úton. Nem tudtuk, hogy hova vagy merre visznek bennünket. Végre elértünk Lembergbe, ott háltunk. Onnan másnap vonattal vittek bennünket Brodinba. Ottan kaptunk főtt ételt, ott háltunk. Másnap gyalogmenettel mentünk át a monarchia határán. Ott láttuk a lengyel földet először. Mentünk tovább, míg állomást nem értünk. Ottan bevagonérozta bennünket. Ott már megmondták, hova visznek: irány Szibéria. Egy egész hónapig voltunk a vagonokban. Menet közben mindig kaptunk kosztot. Elértünk az ufai állomásra. Ott megállt a vonatunk. Ott voltunk egy nap, egy éjjel. Reggel indult a vonat át az Uralon Ázsiába, Omszkba. Mikor megállott a vonat velünk, az útban meghalt egy magyar honvéd testvérünk, ott lett eltemetve a vágányokon kívül. Omszkban kaptunk jó marhahús levest meg húst is, sárgakását, jól le volt öntve tőpörtös zsírral. Jó volt. Onnan mentünk még két nap, két éjjel, mikor megérkeztünk Novonikolajszkba. Ottan kiszálltunk a vonatból. Este 9 óra volt az idő. (80)

Omszktól Novonikolajszkig láttam gyönyörű szép nagy farmokat, rengeteg marha-, ló- és birkanyáját. Ott volt 5-6 éves búza asztag, az elcsépelte búza is ott volt, kint az Isten szabad ege alatt letakarva szalmával. Ott olcsó volt az élelem, tíz kopekból ehetett egy ember egész nap. Bekísértek bennünket a városba egy nagy barakkba. Három priccs volt benne. Felmentünk a legfelső priccsre. Ott már voltak többen hadifoglyok, körülfogtak bennünket: mi újságot hoztunk. Énhozzám is odajöttek. Én azonnal megismertem Csenki Jani 5-ös honvédtizedest. Kérdeznek, én nevével szóltam neki. Azt mondja:

– Üsmersz te engem?

– Ismerlek.

– Ki vagy te? Én nem ismerlek. Mondjad, ki vagy?

– Én nem mondom meg, nézz rám! – Távoli rokonok voltunk.

Egyszer megismert. Egymás nyakába borultunk és sírtunk mind a ketten.

Ott voltunk négy nap. Szedtek össze pék aptájlungot (?). Én is beiratkoztam. Lettünk 50-en: 25 német, 25 magyar, így lett összeállítva. Mi onnan elmentünk a piactéri japánféle barakkba. Ott voltunk négy nap, vártuk a parancsot, mikor kell felmenni. Én voltam meg egy szegedi, Pördi nevű 5-ös honvéd. Ketten voltunk ismerősök, azután összeismerkedtünk. (81)

Mikor átmentünk a japánféle barakkba – ami a piac mellett volt –, ottan voltunk egy hétig. Kijártunk a piacra nézgelődni. Árulták a búzát, egy zsák búza öt pút orosz méretben, egy rubelért lehetett venni, egy kerek túrós lepény hat kopek, a nagyobbbat tíz kopekért lehetett venni. Egyszer, amint nézgelődök, odajön hozzám egy öreg orosz. Beszél hozzám, nem értem, avval megfogja a köpönyegem két sarkát, mondja, hogy fogjam össze. Megfogtam, avval öntött bele savanyú uborkát. Én csak néztem öreget. Ő elment, otthagyt. Én bementem a barakkba, körülfogtak, hogy: adol-e el belőle? Őt kopekért eladtam mind, lett pénzem. Azután megint kimentem, akkor ért oda egy idősebb bácsi szánkóval. Megállt, kivett a szánkóból egy kerek barnakenyeret, odatette a ló elé, avval elment dolgára. Én meg odamentem, felvettem a kenyeret, bementem a barakkba, azt is eladtam. Azután kimentem megint. Addig ögyelgek, egy rakás hó tetején ott volt egy gyönyörű szép barna sálkendő. Szétnézek, felvettem a sálkendőt, bementem a barakkba, avval megnézem, kétrét fogtam, alám terítettem, azon fekiüdtem sokáig. (82)

Egyszer rá gondoltam, eladom a sálkendőt. El is adtam tíz rubelért, holott kaptam volna érte huszonöt rubelt. Nem akartam én eladni, úgy gondoltam, hogy ha a jó Isten hazasegít, hazahozom. De nem úgy lett, ahogy elgondoltam, mindig félttem: rájönnek, akkor kikapok érte.

Eljött a várva várt idő, elmentünk a városba. Lett szállásunk tűzbiztosító ügynök házában. Volt jó helyünk, onnan elmentünk a fürdőbe, onnan orvosvizitre. Új alsóruhát kaptunk, a féregtől megtisztultunk mindnyájan. Mivel az orvos is azt mondta, hogy tiszták legyünk, minden héten kétszer volt orvosvizit, szerdán és szombaton.

Megkezdtük a kenyérsütést. Ötvenen voltunk, fele német volt, másik fele magyar volt az állami pékségben, sült éjjel-nappal. Ment a sütés, az orosz katonák is onnan kapták a kenyeret, a hadifoglyok is. Az állam nem fizetett semmit, nem volt kopek, nem bírtunk dohányt venni. Megkezdődött a lopás. Hat kopekért megvették a kenyeret, így bírtunk venni mahorkát. Az őrség is vitte a lisztet zsákszámra. (83)

Akkor aztán bekövetkezett a nagy hiány, jöttek felülvizsgálni a pékségbe. Rosszul állt a sorsunk, féltünk mindnyájan, az orosz őrparancsnok is. Azt mondta, hogy nem ússzuk meg baj nélkül. Ekkor lejöttek a pékségbe az urak. Ki kellett takarítani a teknyöket, mindent a pékségből felhoztunk, semmi nem maradt lent, mert a pékség lent volt a földben nyolc méter mélyen. Mikor minden tiszta volt, azután vittünk lefelé mindent. A lisztet megmérték, a kovászélesztőt is. Mikor a kovászt megcsináltuk, a teknyöket kifűrták és leglombázták. Az ajtókat lezárták, leglombázták. Az őrséget máshonnan állították oda, mink meg ott voltunk az őrséggel együtt. Mikor eljött az idő, dagasztani kellett, akkor jöttek az urak és nagy vigyázattal mindent megnézték,

akkor lementünk, hozzáfogtunk dagasztani. Mikor vége lett a dagasztásnak, akkor megint fel kellett jönni, és ott voltunk az őrséggel együtt. Mán akkor tudtuk, hogy mi vár ránk, ha rájönnek a sikkasztásra. Megint visszajöttek az urak és lementünk szakajtani. Ekkor már be kellett gyújtani a kemencébe. Hont Pista volt a fűtő. (84) Meggyújtotta a tüzet, a kéményben a zárót elzárta. Lett olyan füst, hogy az urak mind feljöttek. Akkor lett ám, azonnal takarítás. Két zsák tészta jött össze a vizsga után. Kisült a kenyér, átnéztek mindent, sehol nem találtak meg semmit. Mikor elmentek az urak, akkor összeszedtük a kenyértészta. Két zsákkal lett. Ekkor az orosz őrség nagy szlávábogomot kiáltott örömiükben. Nem jöttek többször vizsgálatot tartani az urak!

Ment a dolog tovább úgy, mint azelőtt, annyi különbséggel, hogy megkezdtük a feketézést. Mi hárman lettünk együtt: én, egy tiszapolgári fiú meg egy csépai fiú. Vettünk a lavkában fehér lisztet, vettünk egy jó disznót húsz rubelért. Levágtuk, a zsírját kisütöttük, megkezdtük a mákos kalácsot meg a fánkot sütni. A húst megsütöttük, a csontos részét megfőztem magyaros paprikásnak. Minden héten egy disznóval elbántunk. Elkészült a mákos kalács meg a fánk, megsült a hús, megfőtt a paprikás. Az őrség is, mi is ettünk amennyi kellett. Odajöttek a civilek is, vették a fánkot meg a paprikást. Nagyon tetszett nekik. (85)

Jól ment a dolog, minden héten igencsak egy disznó elfogyott. Lett pénzünk minden héten. A pékség mellett volt egy öreg varga. Hat jó malaca volt neki, mindnyáját mink vettük meg. Mikor elfogyott az öreg vargától, másutt kellett venni. Láttam az öreg vargát, mikor varrta a csizmát. Tú helyett disznósörtét használt, úgy bele volt fonva, hogy nem szakadt ki belőle. Egyszer úgy jártunk, hogy vettünk egy disznót. Jó távol volt a pékségtől. Elmentünk érte a kétkerékű vízfordó kocsival. Ez volt a legnagyobb, amit vettünk. Úgy mentünk el, hogy ottan megöljük és úgy hozzuk el. Megfogtuk a disznót, beleszúrtam a kést, a disznó megugrott, elszalajtottuk. A városnak ez a része magaslat volt. Ahogy elszalajtottuk, ott volt a magaslat széle, azonnal lezuhant a mélységbe. Ahová leesett, ott maradt. Menni kellett nagy kerülő úton. Mikor megtaláltuk, akkor meg volt dögölve. Két orosz katona is volt velünk. Jót nevtünk rajta a disznóölésen. (86)

Jó sorunk volt a pékségben. Sütöttünk töpörtös pogácsát is, ez már állami barnalisztből sült, ebből volt a legtöbb haszon, erre nem volt semmi kiadás.

De hát úgy szokták mondani: semmi sem tart örökké. A sors megirigyelte a jó sort. Egyszer, mint minden nap, jöttek kenyér felvételezésre. A szerb foglyok is ott voltak kenyérért, összeszólalkoztunk mink magyarok meg a szerbek. Összevesztünk. Mink se hagytuk magunkat, késre kerültünk. Jöttek volna le a pékségbe, mink mentünk volna fel. Nem bírtunk. Akit elkaptak, annak adták az átszállót. Egy elszaladt a szállásunkra avizálni, hogy mi van a magyarokkal. A német parti úgy, ahogy voltak, ingben-gatyában jöttek, késsel meg baltával. Mikor odaértek, azonnal lett halott. Mi is lerántottunk egy párat, úgyhogy lett olyan heves harc. Az orosz őrség nem bírta elejít állni, mert az őrség a magyarok és németek mellett állt. Az orosz készültség vonult ki a helyszínre, egy orosz őrnagy vezetésével. A készültség a szerbeket elhajtotta a pékségtől. Az őrnagy csak nézte, hogy még ilyen! (87)

Féltünk, hogy mostmár lesz nagy baj ebből az összecsapásból. Meglett a vizsgálat. Nem lett semmi baj, sőt még az orosz tisztek megdicsérték a magyar és a német hadifoglyokat. Ekkor aztán ketté kellett választani a szláv ajkúakat a magyaroktól

meg a németektől. A szlávok nem nyugodtak sosem, azon voltak, hogy a magyarokat és a németeket el kell pusztítani.

Ekkor jött a parancs, hogy akik ilyen helyen vannak, azokat le kell váltani, a helyükbe szlávokat kell alkalmazni. Ez meg is történt. Bementünk a lágerbe. Ott hozzáfogtam, kávét árultam. A konyháról kaptam forró vizet. A konyhán volt egy konyhaparancsnok, egy ezredbeli szakaszvezető, az adott forró vizet. Egyszer azt mondja nekem:

– Komám, gyere be a konyhára! Nem szeretem, az emberek nem tudnak úgy főzni, ahogy kellene. Ne gyere vízért, mert nem adok vizet.

Ha így van, akkor bemegyek. Hatan voltak a szakácsok, mikor bementem. Nem lettünk csak négyen, mert négyen is elegen voltunk. Volt a konyhán egy idős orosz űr, nagyon jó ember volt, engem nagyon szeretett. Külön mindig főztem hatunknak jobbat. (88)

Jött a rendelet, hogy a magyarokat meg a németeket viszik fel a murmanszki vasútépítésre a kólai félszigetre. A murmanszki vasút nagyon nehéz munka volt. El is mentünk, egy egész hónapig vitt a vonat bennünket. Megérkeztünk. Megkezdtek Szorokánál adni le az embereket, húszat, hol többet, hol kevesebbet. Minket is leolvastak, a kilences vercen negyvenünket. Két cserkész kozák felügyelete alá lettünk adva. Megkezdtek a munkát az oroszokkal együtt. Ők irányították a munkát.

Az a táj évszázados erdőség volt, tehát a fákat, ami útbaesett, azt kivágták. A javát elvitték a popovosztrói fűrésztelepre, ahol elvágták deszkának meg palincsnak. Az ott maradt gallyakat, fadereket keresztbe forgatták az emberek, mert a talaj zombékos volt. Ha az ember véletlen lelépett a zombékról, lement a lába, ameddig kétágú volt.

Mikor elveszett a hó, nagyot néztünk: utána harmadnapra virágozott a maroski. Úgy nézett ki, mint nálunk a földieper. Mikor megérett, jó volt, édes és vadás íze volt.

Mikor bementünk a barakkba, volt benne pricc is. Egy sor felül volt, a másik(nál) meg alul volt a fekvőhely. (89) Én és egy idevaló csongrádi fiú volt, Csúros Imrének hitták, mink össze lettük párba osztva, nem is féltünk a dologtól. Az orosz előmunkás szeretett bennünket nagyon. Ott volt velem az, akivel voltam Szibériában a nagypékségben, Szebrák János, aki odahaza kőműves volt. Jó barátságban voltunk egymással. Eltelt egy hét, elvitték a kémi ucsázkához be a faluba. A falu neve Sujevecko volt. Nem tudta, hogy mit kell csinálni, csak akkor mondták meg neki, mikor odaértek. Nagyon jól tudott oroszul beszélni. Volt ott egy tatár lacsájnik, azt mondja neki:

– Ebben a házban csinálsz egy kemencét, mert kenyeret kell sütni, mert lesz itten sok munkás.

Erre azt mondja Jani:

– Tudok én kenyeret is sütni.

Ekkor már énrám gondolt. Hogyha lehet, akkor én leszek a cimborája. Úgy is lett. Megcsinálta a kemencét, átvette a lacsájnik a munkát. Azt mondja neki, hogy:

– Tudsz te kenyeret sütni? Egy embert hozz magaddal, ketten fogtok itten kenyeret sütni.

– Van egy a kilences vercen, azt (őt) szeretném elhozni.

– Azonnal adok egy papírt és ereggy érte, és meg kell kezdeni a (90) kenyérsütést!

Mikor megérkezünk, adtak élelmet, főznivalót is. Kaptunk ruhát, csizmát, jó meleg nadrágot, kabátot, kesztyűt. Kaptam egy fekete medvebőr sapkát. Más nem is kapott, csak én kaptam.

Hogy Szebrák Jani eljött, nem gondoltam semmit sem. Egyszer megjött Jani, hozta a papírt. Mondja a csoportvezetőnek, hogy kiért jött. Odaadja a papírt. A csoportvezető azt mondja:

– Miért nem másik embert visz, ne a Maszlagot!

Már akkor össze voltunk szokva Vörös Imrével, aki szintén városbéli és ezredbéli volt velem. Majdnem sírtunk mind a ketten, hogy el kell válni. Elköszöntünk egymástól, de hála Istennek, hosszú szenvedés után idehaza ismét összetalálkoztunk.

Nem volt más hátra, mint elmentünk be a faluba. Mikor bementünk a pékségbe, ott volt egy pékmester, aki átvette a pékséget, mindent leltár szerint. Mikor odaértünk, Jani sem tudta, hogy kicsoda. A cimborám kérdezi, hogy kicsoda. Mondja, hogy az ő számadásában van itt minden.

– Titeket várlak – mondta a lacsájnok – (tudtam), hogy nemsoká' itt lesztek. Most itt lesztek veletek, hogy fogtok kenyeret sütni.

Megkérdezett engem, hogy hol tanultam a kenyérsütést. (91) Mondtam, hogy katonáéknál tanultam. Hozzáfogtunk. Kovászt csináltunk, tiszta fehér lisztből. Mindent nézett, hogy csinálunk, hogy dagasztunk. Ő hozott egy kis cipőnyi barna tésztát. Azt mondja: – Evvel a barna tésztával csináltok a barna kenyérnek kovászt. Az egyik sütés lesz a fehér kenyér, a másik meg barna kenyér lesz. Ezt így kell mindig csinálni, hogy hiba ne legyen! – ránkparancsolt szigorúan. – Jól viseljétek magatokat, nem lesz semmi bajotok.

Megkezdtek a kenyérsütést. A falubeli népek féltek tőlünk. Azt mondta nekik a mátyuska, hogy mink emberevők vagyunk. Minden rosszat mondott nekik a pópájuk mirólunk. Egyszer aztán odajön egy asszony. Odaköszön, a cimborám elfogadta a köszönést. Nagyon néz az asszony, hogy tud a cimborával beszélni. Mondja, hogy mit mondott nekik a mátyuska az áusztrickikről, hogy emberevők vagytok, meg vallástalanok, nem hisztek Istent. Ekkor mondja a cimborának: látod, milyenek vagyunk, nem kell mondani. Avval elment az asszony. Egy kevés idő múlva odajött a falu majdnem minden népe a pékség köré. Ott volt a házigazdánk is. Ekkor a cimborát ostromolták, egyre kérdezik-(92)gették, hogy élünk, milyen a családi életünk odahaza hazánkban. Jani mindent elmondott nekik, hogy milyen életet élünk. Azután megismertek bennünket, hogy nem vagyunk emberevők, hanem sorsüldözöttek. El kellett hagyni otthonunkat, szeretteinket. Hogy miért, vagy kiért, mi nem vagyunk oka sorsüldözésünknek. Megértették a rejtély okát, azután megismertek bennünket. Tiszteletben tartottak bennünket.

Most kedves Olvasó, írok az itteni lakókról, hogy éltek itten a népek, milyenek a szokások. Negyedik osztályos voltam az iskolában, mikor a Misurai tanító úr beszélt nekünk, hogy élnek itten a népek a kólai félszigeten, milyenek a szokások. Mikor idehoztak bennünket, eszembe jutott, a tanító úr mit mondott erről a vidékről. Halászat és vadászat a foglalkozásuk, ajtajukon nincsen závár. Ha elmegy a ház népe hazulról, behúzza az ajtót és az ajtóküszöbre odatesz egy darab fát, jelzi, hogy nincs itthon

senki. Az ajtóval szemben kis facölöppel jelzi, hogy mikor jön haza. A babona meg a jóslás nagyon el volt hatalmasodva, mink ezt a szokásukat figyelmen kívül hagytuk. (93)

Sokat kellett dolgozni, éjjel-nappal ment a kenyérsütés. A murmanszki vasúton jó kosztot adtak. A produktit minden öt napra adták ki, három funt kenyér, fele fehér, fele barna kenyér volt. Egy napra hat zalanyik vaj a fehér kenyérhez, csájához hat szem kockacukor, azután tizenhat zalatnyik hús. Ezek, a mindenféle élelem, a cukron és a liszten kívül minden Argentínából való volt. A hús teve vagy bivaly, mind hat hektós hordókban voltak lesózva, le voltak fujtva. Még szalonnát is kaptunk. Ez utóbbi nem volt hasznos, mert sokfajta nép volt ottan, akik nem élvezték a szalonnát. Nem is tudták, hogy mire való. A mohamedánok meg egyáltalán nem, mert a vallásuk is szigorúan tiltotta. A nép nagyon kevert volt ottan, voltak kirgizek, tatárok, örmények, gitájczok, odavalósiak, finnek, svédek, norvégok, azután voltak a hadifoglyok, azon kívül voltak orosz katonaszökevények, akiknek nem volt semmi becsületük. A kozákok sokat megvertek, mert nem akartak dolgozni. Mind a forradalmat beszélték maguk közt. Tudták, hogy (94) kitör a forradalom. Hogy mikor, azt várták nagyon nehezen. Minket nagyon szerettek, tudták, hogy mi nem önként mentünk oda. Sokszor a fogukat csikorgatták, de nem tehettek semmit, hallgatni kellett nekik.

Mink ketten voltunk, kettőnknek főztem. Vajunk volt bőven. Többször eljött a házigazda, nézte, hogy mit hogy készítenek. Elmondta odahaza otthon a feleségének meg az anyjának, aki száznégy éves volt. Megismertek bennünket. Az öregasszony is azt mondta, hogy ezek nem lehet, hogy emberevők legyenek. Egyszer a házigazda hozott olyan kétkilónyi halat. Olyan volt, akár idehaza a menyhal, csak a feje volt olyan, mint a baráthálnak a feje. Mikor kiteszi a zsákra, felvesz egyet, megfogja a fejét, hát-ratöri, kihúzza a gerincét, kétfelé hajlik a halhús. Odaadja a cimborámnak:

– No, Iván, kusáj!

Engem is kínál – mondom a cimborámnak: így nyersen?

De az öreg csak erőltetett, hogy együk, nagyon jó. Jani, ő aztán evett belőle, mondja nekem, hogy:

– Hidd el, öreg, nagyon jó.

Mondom neki:

– Várj csak egy kicsit, majd én másképpen csinálom. (95)

Elővettem a kotelkát, amiben szoktam főzni, bele egy csomó vajat. Az öreg házi meg a cimborá kiszedték a gerincet meg a belit, mert ez a hal nagyon jó nyersen, élvezik az ottani lakók. Én meg bele, a lisztbe kevertem, bele a forró vajba. Az öreg nézte, hogy sütöm a halat. Mikor megsült négy, akkor mondom neki, hogy most egyél csak belőle! Evett. Azt mondta, hogy mi még jobban tudjuk, hogy kell elkészíteni. Hármat elviitt haza az anyjának meg a feleségének meg a hűgának. Azok átjöttek, megnézték, hogy kell elkészíteni. Ekkor azt mondták:

– Hol vagyunk mink még tihozzátok a tudásban, úgy szellemileg, mint bármilyen más iparban. Most már mondhatja a bátyuska, hogy emberevők vagytok, nem hiszünk tovább neki.

A ránk bízott munkát csináltuk minden nap. Hála Istennek, nem volt semmi baj. A kenyérsütéshez szükséges élesztőt mink csináltuk magunk. Megtanított a pékmester, hogy kell csinálni az élesztőt. Mink az orosz dandárparancsnokság alá tartoztunk.

Egyszer jön az őrmester. Azt mondta, hogy (96) ezután annyi élesztőt kell csinálni, hogy a lakosságnak minden szombaton kell adni egy kis kruskával. Úgy is lett, minden szombaton jöttek élesztőért.

Megismertek az ottani lakosok, az egész lakosság. Összeismerkedtünk ottan három kovács, egy suszter, egy szabó, egy borbély. A borbély Érsekújvárra való volt, egy kovács osztrák volt, civilben odahaza kaszakovács volt. Sokszor eljöttek a pékségbe. Sütöttem valamit, kalácsot vagy fánkot, mindig jóllaktak.

Történt egyszer: egy éjjel zörgetnek az ajtón, az ablakot is zörgetik nagyon. Az egész faluban csak a pékségben égett a lámpa, tehát oda jöttek. Négy cserkészszószó volt. Beengedték őket. Majdnem megverték bennünket, hogy soká nyitottuk ki az ajtót. Látták, hogy hadifoglyok vagyunk. Vagy három kenyeret levettek a polcra, meg a vaját is megtalálták, a cukrot is. Fenyegettek bennünket, féltünk nagyon. Azt mondja a cimborám:

– Elmék az őrmester úrhoz, hogy mi van itt a pékségben. Majd megleszel valahogy addig, ne törődjél semmivel.

Úgy is lett. A cimborám elment. Egy félóra nem telt bele, már ott volt az őrmester harmadmagával. Egy lent maradt a lépcső aljánál, a másik meg a lépcsőn maradt fent, (97) az őrmester meg jött be a pékségbe Janival együtt. Meglátta, a kozákok mit csinálnak. Felugrottak azok mindnyájan. Ekkor a nagy kényóvostag kancsikát kivette a nyakából. Ekkor mondja nekik:

– Igyi na ulic!

Ekkor aztán adta nekik, az ajtón kívül megint kaptak, lent a lépcső aljában ott megint kikaptak. Ott összekötötték őket, elhajtották őket a suszterhoz, mert ott volt egy üres szoba. Oda bezárták őket. A kulcsot odaadták a suszternek. Megmondta az őrmester neki, hogy három nap, három éjjel ottan fognak lenni, ki ne merje eresztani őket, mert akkor ötet zárja a helyükre. Azután visszajöttek a pékségbe, megnézték, mit csináltak. Semmit nem bántottunk addig. Mikor visszajöttek, látták a kenyérdarabokat széjjel a földön, vagyis pallón. Másnap elvitte a darab kenyeret, kapott érte tejet, túrót. Sütöttem jó túrós lepényt. Megemlegették a kozákok a teljhatalmat. Én, míg Jani odavolt, addig meg sem mertem mozdulni, ott ültem a kemence előtt, vártam, hogy mi lesz most énvelem. Ami aztán megtörtént. Eszem ágában sem volt, hogy a zsandárok úgy kibánjanak a kozákokkal. Elmesélte a suszter, hogy kérték, (98) hogy engedje ki őket. A suszter azt mondta nekik: van nektek jó helyetek. Se vizet, se enivalót nem kaptak három nap. Mikor letelt a három nap, odament a zsandár őrmester, kiengedte őket. Megmondta nekik, hogy a faluba többet be ne merjenek jönni, mert nagyon rossz következménye fog lenni. Nem mertek azután bejönni a faluba.

A nagy haliéri, vagyis a nagy sóderbányában voltak a kozákok negyvenen háromszáz hadifogollyal. Onnan hordták vagonban a sódert a vasút töltésire. Éjjel-nappal mindig hajtották a hadifoglyokat. Két vállalkozó volt, négyen voltak felügyelők. Ezeknek a podrajcsikoknak nagyon jól ment a soruk, annyi volt a pénzük, hogy ládát kellett a pénznek csinálni. A szegény hadifogoly verejtékes munkáján szereztek a sok pénzt. Sokan megbetegedtek a cingában, vagyis a skorbutban. A kozákok nem ismerték a betegséget. Hajtották annyira, hogy sokan munkaképtelenné lettek. Még akkor is sokat megverték, mikor már majdnem meg voltak halva. Egy hónap letelte

után majd a fele kidőlt a munkából. Az étkezést se úgy adták, ahogy azt kellett volna. Harminc kopekot adtak egy napra egy-egy hadifogolynek. (99)

Mostan, kedves Olvasó, visszatérek a pékségbe. Hogy éltünk, hogy ment a sorunk. Ketten voltunk a cimborával. Minden nap kaptunk tejet a kézmosóvízért, a csájához nagyon jó volt. Nem tudtuk kitapasztalni, hogy milyen a vallásuk. Történt egyszer velem, hogy a szomszédasszonytól hoztam a tejet. Átellenben volt a ház, egészen az ablak nyitva volt. A hegyes aljú, égetett tányérban volt a tej, beleaprítottam a kenyeret, két szem kockacukrot tettem bele, hozzálítottam azután enni. Meglátta az asszony, hogy a tányérjából eszek. Beszélt nagyon, én nem értettem, mit beszél. A cimborá odavolt a raktárban. Mikor előgyűtt, mondom neki, hogy a szomszédasszony nagyon zajgott, nem tudom, hogy miért. Átment a cimborá. Kis idő múlva gyűn vissza, nevetett nagyon.

– Azt mondta a vidraszemű asszony, hogy mostmár legyen a tied a tányér, neki nem kell, mert beleaprítottad a kenyeret és abból ettél, és te bűnös ember vagy. Nekünk nem szabad abból enni, még a helyetekbe sem szabad nekünk ülni.

Ha véletlenül átmentünk is hozzá, azonnal (100) ott volt előttünk az ajtóban. Fogadta a köszönést, de már akkor mutatta, hogy: „szegysz tudá”, hogy hova üljek le. Ezek úgy vigyáztak magukra, hogy még a ruhájukhoz se érjünk. Az ilyen vallásúaknak az erdőben kint volt az imaházuk, ezekkel kezet fogni nem lehetett, azt mondták, hogy mink nagyon bűnös emberek vagyunk.

A házigazdánk jó ember volt, szeretett bennünket, ő volt a falu ácsa. Volt neki sok ácsszerszámja. Én egyszer gondoltam, hogy csináljak magamnak egy kis ládát meg egy kis teknőt, amiben a ruhánkat kimossuk. Az öreg házigazda megengedte, hogy megcsináljam. Deszkát én kaptam az állomáson. Engem az orosz őr ismert, kérdezi, hogy mi kell. Mondom neki, hogy egy darab deszka. Mondja az orosz katona (vezmi birit), hogy vegyem és vigyem. Vittem egy lapátnak valót, kis ládának valót is vittem. Nem magam, vittem segítséget, két ember kaptam, azokkal vittük el. Mikor meglátta az öreg házigazda, hogy mit csináljak, azt mondta, hogy mi mindent meg tudunk csinálni. Merthogy a cimborám kőműves volt idehaza. Igaz, ő németperegifjú volt. Ő csinálta a kemencét, amiben sütöttük a kenyeret. (101)

Egyszer többek közt jön a parancs, hogy ki kell menni nekünk a kis kaliéri nagypékségbe, mert az ucsászka háromszáz ember kap, ennél fogva több kenyér kell. A nagypékségben nem sült a kenyér. Kimentünk, ottan megkezdtük a kenyérsütést. Itten három nagy kemence volt, itten volt már raktáros is. Nagyon sokszor váltották egymást a raktárosok. Mink mindig végeztük a dolgunkat rendesen. Többek közt azt mondja nekem Kovács, hogy vesz egy szarvast, meg is hámozzák, én főzöm meg, nekem nem kell hozzáfizetni az árához. Ottan negyvenen voltunk hadifoglyok azon a kaliéri vercen. Elvállaltam a főzést. Másnap már hozta is, vagyis vezette a rénszarvast. A pékség előtt volt egy deszkából épült szín, ottan elbántak vele szépen, tisztán. Azonnal kétfelé vágtuk, felit összevágtuk, és én feltettem főni. Vajra megdinszteltem jó vöröshagymával. Jóra vált a húsfőzés, az oroszok is megszerették. Ők is azt mondták, hogy nekik is kell ilyen közös ebéd, mert nagyon jó volt, megkóstolták. Azután nekik is főzni kellett. Azután egy egész szarvast meg kellett főzni egyszerre. Nagyon megszerettek az oroszok, azt akarták, hogy legyen én szakács. Nem vállaltam el. (102)

A murmanszki vasútvonalon többnemzetiségű hadifogoly volt, a monarchiához tartozók, azonkívül a nagy Németországhoz szintén. A csomagküldemény mindenhol sok összegyűlt, akiknek nem lett meg a gazdája, kik elhaltak, kiket elhoztak be, Nagy-Oroszországba. Az orosz katonai parancsnokság kiadta a parancsot, hogy a csomagokat, ahogy a munkás verszek vannak, úgy ki kell osztani az ott meglévő hadifoglyok között, minden rang és nemzeti külön felekezet nélkül egyformán. De csak hadifoglyok között kell szétosztani. Három vagon csomag lett az egész. Összpontosították Kémbe(?) az egészet, ottan osztották szét munkásverszenkint. Azután a vercen ahányan voltak, úgy osztották széjjel, lehetőleg egyformán. Így én is kaptam belőle. Kaptam cigarettát, kaptam süteményt, cukrot, egy inget, egy nadrágot, zsebkendőt, tejkonzervet, dohányt, papírt és gyufát. Akkor már úgy meg voltam javulva, hogy nagyon fulladtam, elhagytam a dohányt. Mikor a csomagokat szétosztották, hát bizony én is csak rágyújtottam egy cigarettára.

Én mondtam a cimboráknak, hogy gyerünk el, az öreg trázsnnyikot nézzük meg (103) Másfél versz volt oda hozzánk az öreg trázsnnyik. Szeretett nagyon pecázni, úgy gondoltam, megnézem, hogy fogja az öreg a csukát. Igaz, fogott az öreg csukát, öt kilós forma is volt közte, kisebb is volt. El is mentem, de csak egyedül, a többiek közül nem gyűit el egy sem. Kimentem a strekre, a sínek közt mentem. Ballagok szépen, bal oldal felől felnézek, ott volt egy kis folyó, ebben fogta az öreg a csukát. Majd kövé váltam. Uram Isten, ott volt éppen irányomban két hatalmas medve, néztek rám. Én most merre menjek? Elmentem az öreg felé. Ahogy arrébb mentem, a medvék megfordultak szépen és lassan ballagtak. Én megijedtem, igaz, mikor megláttam őket. Oda-értem, mondom ottan a többieknek. Oda is látszottak a medvék. Az öreg mindjárt fogta a puskát, mentünk is vissza. Az öreg ráfogja a puskát, elrántotta a ravaszt. Csütörtököt mondott. Az egyik ránk nézett, azután mentek tovább. Az öreg több töltenyt kipróbált, egy sem volt jó. A lövedék régi volt, régi vendlusz fegyver volt. (104)

Be-bejártunk a faluba, hol az egyikünk, hol a másikunk egy kis tejért vagy vajért, ha külön sütöttem egy kis lepényt vagy kalácsot. Nem volt olyan hét, hogy ne sült volna valami különös ennivaló. Egyszer az egyik barátunk azt mondja nekem:

- Hallod-e, komám, elmék' ki, hozok maroskit. Sütöl veled lepínyt?
- Én nem bánom, hozzál.

Ki is ment. Nemsokára gyün, hozott egy félliternyi málnát. Mondom neki: mért nem hoztál annyit, hogy lett volna egy tepszi lepény. Erre azt mondják a többiek:

- Készítsd a tésztát. Mink gyerünk, hozunk még hozzál.

El is mentek, Pavlicsek meg Varga nemsokára gyünnek lóhalálában, a sapka a kezükben, alig bírnak szólni.

- Mi van veletek? – kérdem.

– Hadd el, komám, ott vannak a talpasok öten, azt hittük, hogy kikapunk a málnáért.

Így nem sült málnával lepíny, maroskival kellett sütni. Onnan nem lehetett hozni többet málnát, mindég ott voltak a medvék csemegézni.

Egyszer úgy jártam a faluban, elmentem tejért. Két idős család volt, odamentem. Kérdem az öregasszonytól: hogy van-e tej? Azt mondja, hogy van. Mondja, hogy tegyem le a csájníkot, a házpadozatra mutatja, hogy hová. (105) Le is tettem. Mondja, hogy üljek le, mindjárt ad tejet. Hozza is a tejet, leteszi a padlóra a csájníkot a tejjel.

Kérdem, hogy adja, sesz kopek. Veszem a pénzt, adom neki, nem veszi el a kezemből. Azt mondja, hogy tegyem le az asztalra. Leteszem a pénzt az asztalra, fel akarom venni a csájníkot. Odaszólt rám, hogy: „nyilza derzsi!”, nem szabad felvenni. Nem engedte, hogy felvegyem. Ott kellett hagyni, kijöttem. Az volt a szerencse, hogy már akkor gyűtt a cimborá. Ahogy mentünk kifelé a kaliérbe, mondom neki, hogy jártam a vénasszonnyal. Bement a házba, gyűtt is mindjárt, hozta a csájníkot, a tetején egy kis darab fá. Nevetett nagyon. Mondja, hogy mit mondott az öregasszony:

– Azért nem engedte felvenni a csájníkot, míg ű nem tesz rá egy kis darab fát, mert ha nincsen rajta, akkor beleiszik az ördög.

Ezen aztán nagyon jó neveltünk. Ekkor aztán elmentünk az öreg házigazdáékhoz. Megörültek nagyon. Mondják, hogy ülünk le. Azt mondja nekem az öregasszony:

– Igyi szudá, Iván, szegyisz szudá!

Leülök mellé, mondja nekem:

– Ivánuska pokazsi rukom! – mutassam a kezem. (106)

Mutatom a jobb kezem, belenez a tenyerembe, azt mondja:

– Iván sztyebe szkora domoj bude jijbogom – hogy én hamar otthon leszek.

De ez hamar igaz lett, úgyhogy hat hónapra idehaza is lettem. Ilyen náluk a jóslás, ez velem megtörtént, idehaza lettem, hála a jó Istennek. Megmondta: „Az útban lesz egy kevés szenvedés, de azt átvészelem, azután nem lesz semmi bajom. Odahaza nem is várnak a hozzáértőzők, meglesz a nagy öröm. De odahaza nem lesz soká’ az öröm, mert újból katona leszel és bujdosóvá leszel, nem lesz nyugtod soká’. De eztet is átvészeled. Azután lesz nyugodt életed.” Ahogy kedves Olvasó ezt itt leírtam, ezt az öregasszony jóslása szerint írtam.

Egyszer halljuk, hogy jön az amerikai vöröskeresztes komisszió. Jön is, a murmanszki vasútvonalon végig jöttek. Mikor aztán megtudták, hogy hány hadifogoly hiányzik. Sokat eb módjára temettek el a mohába. Nem volt csuda, ha hullottak a hadifoglyok, nem volt orvos, aki segített volna szegény hadifoglyon. Nem törődött vele senki, csak az volt, hogy: igyi, igyi, szkaré, szkaré. (107)

Sok hadifoglyot kihallgattak. Volt köztük egy magas úriember. Mikor hallja, hogy magyarul beszélünk, ő is szólt hozzánk magyarul. Mondja, hogy Budapesten járt iskolába. Nem sokat beszélt, csak annyit mondott, hogy a murmanszki vasútról minden hadifoglyot le kell szállítani más helyre és más tartományba. De a belső anyaországban meg nem volt enivaló. Bevagoníroztak bennünket. Engem a községparancsnok vissza akart tartani, meg az orosz munkások is azon voltak, hogy maradjak vissza köztük, mert engem nagyon szerettek. Nem is akartak elengedni. Mikor látták, hogy nem maradok tovább, nem bántottak. Csap(at)onként indították a társaságot. Mink is elindultunk lefelé a murmanszki vasútról.

A 99. lapon a cserkészkozákok sorsa elmaradt. Mikor a forradalom kitört 1917. március 17-én, mihozzánk később érkezett a hír. Jött egy személyvagonból álló szerelvény, orosz vöröskatonák voltak rajta. Minden állomáson rendet csináltak, úgyhogy mindenhol átváltozott minden. A nagy kaliéri bányába nem mentek be. (108) Mikor oda értek mihozzánk, ott egy vagonat a mozdonyhoz csatoltak, avval kimentek a homokbányába, tizenhat katona két géppuskával. Mikor kiértek, nem várták őket, így rajtaütöttek. Volt a foglyok között egy germán őrmester meg egy osztrák, ezek az irodában voltak mind a ketten. Ők mindent tudtak, hogy kínozták a kozákok a szegény

hadifoglyokat. Először a lacsájnikot fogták meg, azután a podrajcsikokat szedték össze. Egy észrevette, hogy nem jó vége lesz ennek a játéknak, eliszkolt az erdőbe. A két géppuska a vagonajtóba volt beállítva lövésre készen. A hadifoglyokat hátraterelték. Ekkor aztán felszólította a kozákokat a parancsnok: tegyék le a fegyvert. Azok nem tették le. A parancsnok látta, hogy összecsapás lesz a vége. Azt mondta a kozák parancsnoknak:

– Rátok tovább nincsen itten szükség. Elmehettek haza, itten minden ember egyforma, nincsen osztálykülönbség. Egyforma a fizetés.

A kozákok összepakoltak egy vagonba. Rájuk csukták az ajtót, a mozdony oda-ment, kitolta őket a bánya végére, (109) a sín végére. Ekkor aztán keresztbe vették a katonák, két géppuskával adták nekik az útiköltséget az útra. Akit el bírtak fogni, podrajcsikot vagy mást, bárkit, akit meggrétáztak(?), avval ott a helyszínen végeztek. A kozákokat is elküldték mindnyájukat haza, a podrajcsikokat ott a helyszínen felag-gatták. Ez lett a nóta vége. Az ottmaradt a sok píz, ládáiban voltak elraktározva, egy részét szétosztották a még meglévő hadifoglyoknak, a többit elvitték magukkal. A 99. lapon elmaradottnak itt a vége.

Sokára leértünk Petrozavorckhoz, ez volt azon a vasúton a legnagyobb város. Itten voltak két nap. Itten lehetett már látni a gyárkéményeket. Ide sok hadifoglyot temettek el. Külön volt a temető, be volt szépen kerítve, szépen gondozva volt. A közepiben volt egy oszlop, három sarkán rá voltak írva oroszul, németül, magyarul a murmanszki vasútvonal áldozatai. Nyugodjanak Békében. (110)

Onnan elindult velünk a vonat. Éjjel volt, nem tudtuk, hogy hová visznek bennünket. Mikor kivirradt, megállott a vonat egy állomáson. Nem tudtuk, hol vagyunk. Jön egy orosz katona. Kérdezzük, hogy hol vagyunk. Azt mondja, hogy Zvanka. Ez fő vonal Pétervár és Moszkva közt. Ezután jön Csudova. Ottan leszállok – mondja a katona. Csudovától keskeny vágányú vonal visz át Esztlandba, én odavaló vagyok. Nekünk is mondja, hogy menjünk vele, mert ő is szökevény, mén haza, ha csak lehet. Mondja, ha át bír menni, ottan már nem fél semmitől. Minden irat, ami nála volt, egy régebbi levél maradt meg nála. Volt nála egy haditérkép, ideadta, megmutatta, hol vagyunk. Nekünk is jobb lesz, ha átmenünk vele, ott már tud segíteni rajtunk. De nem mertünk vele átmenni, mert féltünk, hogy bajba kerülünk. Odaért a vonat, elköszönt tőlünk. Mikor kiszállt a vagonból, nem messze ott volt a vonatja. Mindjárt hátul került, már fönt is volt. El is indult a vonat vele. Ő észte volt, nagyon messziről jött, mindenütt a vöröskatonától meg a milíciától félt. Miköztünk nem félt, sokmindent beszélt az útjárul. (111)

Minket vitt a vonat tovább. Aznap nem kaptunk főtt ételt, csájvizet is két helyen kaptunk. Kérdeztük, hol vagyunk. Azt mondják, hogy két stáció még és Péterváron leszünk. Éjjel be is ért a vonat. Én akkor aludtam. Mikor felébredek, kinézek az ablakon, hát látom a magas, nagy épületet: egy nagy állomáson vagyunk. Jön arra egy vasutas, lámpa a kezében. Kérdezzük, hogy hol vagyunk. Mondja, hogy Pétervározt. Visszafeküdtünk. Felébredünk, hát kotyog a vonat velünk, nem tudjuk, hogy merre, újból elaludtunk. Mikor felébredtünk, a vonat éppen akkor állt meg. Kérdezzük, hogy hová visznek, azt mondják, hogy Moszkva az irány. Mentünk is tovább.

Megérkeztünk Moszkvába. Ott voltak a cseh katonák. Megtudták, hogy magyar és német hadifogoly társaság, adtak káposztalevest meg egy kis darab kenyeret. Két

falat volt. Ottan nagyon megritkult a társaság, szökött mindenki, aki csak bírta, amerre tudott. Ki volt éhezve a társaság. A megmaradt népet beszorították egy nagy épületbe. Ott voltunk egy nap és egy éjjel. Reggel felébredtünk, kimentünk az udvarra, nem nagy volt. Nem (112) látni semmit. Odamentünk a sarokhoz. Mondom a többieknek:

– Gyertek ide!

Odajöttek, felemeltek. Felmentem a fal tetejére, onnan leugrottam, irány át a síneken, irány egyenesen be az utcába. Egy kis darab kenyeret, ha kaphatnék! Végre bementem egy suszterájba. Hatan dolgoztak, mind fiatalok voltak. Nemsokára gyűn egy fiatalasszony. Kérdi, hogy ki vagyok. Szól hozzám németül. Fejemmel intek, nem értem. Csak a nevem mondom.

– Ikht ungár isi landver fűnv regiment Jóhan Maszlag. Kérek egy kis darab kenyeret.

Kiment, hozott is egy kis darabot. Kis vekni vége volt. Mondja, nincs több. Ideadta, én megköszöntem. Eljöttem, ki az utcára, visszamentem. Akkor már osztották a ruhát, kinek mi hiányzott. Én is odamentem. Rámnézett:

– Hogy hívnak? – Fogságbeli főhadnagy volt. Mondom a nevem. Azt mondja:

– Mióta vagy te magyar? – merthogy a nevem szlávhoz hasonló. – Te az én szolgám leszel, te nem még a transzporttal, itt maradsz velem. Oda se nézz, jó dolgod lesz.

Én nagyon elszomorodtam, hogy elmaradok az ismerős jó barátaimtól. Ott volt mellettem Pista, akivel össze voltunk szokva. Ő is hallotta, hogy mit (113) mondott a főhadnagy. De már akkor sorakozó volt. Pista elszaladt, felment a priccstre, összekapta az én motyómat meg az övét. A jó medvebőr sapkám ott maradt. Nem baj mán, Pista! A főhadnagy elment valahova, a csapat kigyűtt, fel a vagonba. Mihelyt az utolsó ember felment, azonnal indult a vonat.

– No, Pista, én már nem leszek neki kutyamosója!

Ment a vonat, vitt bennünket – irány Szibéria. Elkeseredtünk, hogy többé nem haza. De nem úgy lett, búji lágérben letettek bennünket. Ott megmondták, hogy aki jól érzi magát, menjen katonának, minden jóban lesz része. Sokan elmentek. Akik ott maradtunk, beköszönt(ött) ránk a szomorú élet. Egy hónap alatt sokan elhaltak közülünk. Akkor megint a vereskereszt segített rajtunk. Jöttek felülvizsgálni bennünket. Látták a sok halottat. Volt köztük egy nő, úgy sírt, nem tudta visszatartani magát. Megnézték a (olvashatatlan, értelmezhetetlen szó) hullákat. Nem tudtuk, hogy mi az oka a sok h(al)álnak. Akinek az arcán, a szemé alatt megkékült, az már másnap virradóra meghalt. Volt olyan reggel, hogy öt-hat halott volt, olyan is volt, hogy harmincat is kivittek a garmadába. (114)

Onnan is el kellett vinni bennünket. Kihajtottak az állomásra havat hányni. Senki sem bírta dolgozni, be kellett menni az állomásépületbe. Sokat úgy hoztak be, én is alig bírtam bemenni. Nem éreztem se kezem, se lábam. Mikor bementem, ott volt egy idős bácsi két idős asszonnyal. Rámnéztek, odahívtak, adtak mindjárt csáját, megittam két bögrével. Olyan melegem lett, azonnal elkezdtem izzadni, nem fáztam tovább.

Bementünk a lágérbe. A vöröskereszt osztott a részünkre öt rubelt minden hadifogolynak, kivétel nélkül. Azt mondta a vöröskereszt komisszió, hogy három napon belül el kell szállítani minden hadifoglyot. Úgy is lett, mink lettünk az első transzport. Eljöttünk, irány visszafelé, le Rigáig, onnan fel Litvániába, Jurief Vezingburg. Ott

voltunk két hétig. Ottan kaptam egy úriembertől egy jó vékányi krumplit. Alig bírtam elvinni. Mikor mentem a városba, megve(tte) tőlem egy asszony, adott érte egy darab kenyeret. Odaadtam neki. Én őgyelegtem az utcán. Ott láttam egy templomromot. Hogy mikori lehetett, nem tudom. Bementem egy házhoz, beköszöntem. Ott fekiüdt egy asszony szép függönyös ágyon.

– Kérek egy kis darab kenyeret!

Néz rám az asszony. (115) Az asszony májbeteg volt. Kis idő múlva gyün a fia. Mondja neki az anyja, hogy én mit akarok. Mondja a fiú, hogy mi kell, mert a fiú tudott oroszul. Kérem a fiút:

– Légy szíves adni egy kis darab kenyeret!

Az anya nem tudott oroszul, litván volt. Kérdezi az anya a fiát. A fiú mondja az anyjának, hogy mit kérek. Azt mondja az anya, kérdezzen meg, hogy római katolikus vagyok-e. Én mondom a fiúnak, hogy az vagyok. Az asszony rázza a fejét: nem hiszi. Gondolkozok, hogy mit mondjak. Eszembe jutott, hogy odahaza voltam én ministráló gyerek. Egyszer elkezdem mondani:

– Konfiteor deo onnipoteti... – így mondom tovább.

Az asszony hallgatja, a fiú is hallja. Ekkor aztán adtak enni. Ettem jót. Ekkor aztán el akartam menni. Az asszony rázta a fejét, hogy maradjak még tovább. Ez idő alatt meg a cimbora visszament Juriefbe. Én nem tudtam, hogy elment. Mikor felállok, hogy megyek, csak int a kezivel, hogy csak maradjak.

Egyszer nyílik az ajtó, belép rajta egy úriember. Rámnéz, azt mondja, hogy mi már találkoztunk. Én nem ösmerem rá. Mondja, hogy hol, itten. Meglett az öröm. (116) Az asszony csak hallgatta, hogy mink egy kicsit beszélgetünk. Az asszony rokona volt. Nagyon nehezen várta, hogy mit mond rólam a rokona és hogyan ösmerkedtünk össze. Mikor elmondta neki, akkor azt mondta az asszony:

– Nem mégy el, itt leszel egy pár napig.

Ott voltam náluk. A rokona is ott maradt. Mindent kérdezgetett, hogy van-e feleségem, van-e családom. Én mondtam, hogy van. Aztán megkérdezte, hogy én germán vagyok, vagy ausztricki. Mondom, hogy én magyar vagyok. Nem ösmer ilyen népet, mondja. Mondja neki a rokona, hogy van. Ő sem tudott róla, csak a mostani háborúban ösmerete meg őket, de nem mint magyar néven, hanem vengelszki. Így a fiú is tudta.

Eljött az idő, elindultam. Adtak útravalót, elköszöntem tőlük. Azt mondta:

– Segítsen az Isten haza a családot közé!

A fiú nagyon megszeretett, azt mondta, maradjak ott náluk. A rokona is mondta, hogy ő is fél nagyon, ha elfogják, akkor végeznek vele. A rokona tanító volt, nőtlen volt. Még elköszöntem tőlük mindnyájuktól. Kimentem az állomásra, nem volt a vonatunk. Elg(ond)oltam, hogy elmék én is. Úgy is lett, jött a vonat. Felmentem a vagonba, elindult a vonat. Gyün a kalauz, rámnézett, nem szólt semmit. (117)

Megérkezett a vonat másnap reggel. Kiszálllok a vagonból, mindjárt ott van egy ösmerős cimbora. A murmanszki vasútvonalon ösmerjük meg egymást. Mindjárt mondja, Pista hol van, élvezetek. Elmentünk, megtanáltam egy grófné lakásán. Mikor meglátott, azonnal jött oda, mondja:

– Csakhogy gyütt, János bátyám. Menüink hazafelé nemsoká', azt mondták!

Úgy is lett. Eltelt egy hét, elindultunk. Pista meg én szakácsok lettünk. Három nap jöttünk gyalogmenettel, mozgókonyhával. Három nap vártuk a németeket. Bejöttek a városba, a németeket külön elvitték. Mink elindultunk Rigáig gyalog. Az útban is volt közülünk, aki meghalt. Nagyon hosszú volt az út onnan Jurielftől Rigáig. Mindig rendesen megfőtt az étel. Már az első napon sokan lemaradtak, úgyhogy fele is megmaradt az ételnek. Végre megérkeztünk Rigába. Zeneszó várta a fáradtakat. Megérkeztünk, azonnal elszállásoltak bennünket. A vacsorát megkaptuk. Kaptunk szállást egy kerek, emeletes nagy úri házban. Megháltunk. Másnap reggel kaptunk kávé, onnan vonattal jöttünk hazafelé. (118)

Irány Kolmkovel. Ott voltunk négy napig. Ottan átadtak a németek a magyar hadvezetőségnek. Egy harmincháromos hadnagy harmadmagával átvett bennünket. Száznégyen voltunk a hetedik hadtesthez tartozók.

Az orvosi vizsga megvolt. Olyan messze volt az orvos tőlünk, attól félt, hogy kolerásak vagyunk. Felszálltunk a vonatra, elindultunk hazafelé. Mikor beértünk hazánkba, az első állomás Zemplénben volt. Kimentünk. Én is kimentem, az állomáson megittam három deci bort. Úgy elgyújtott, hogy alig bírtam felmenni a vagonba. Azután jöttünk hazafelé. Budapesten kaptunk főit ételt. Onnan elindult a vonat, elértünk Félegyházára. Húsvét napján reggel érkeztünk, ott voltunk tíz óráig. Ottan sorakozót fűjt a hornyiszit. Éppen akkor adott egy asszony egy kis húsvéti kalácsot. Futottam én is a sorba. Összeállítottak bennünket, megolvastak bennünket. Huszonhét ember hiányzott közülünk. Azt mondta a hadnagy úr:

– Majd meglesznek valahol, a Földről nem mennek le!

Mert a háborút a tisztok is unták. Mi nem tudtuk, hogy sok katonaszökevény van idehaza, nemcsak a Nagy-Oroszországban voltak szökevények. (119)

A háborút unta a katonaság, unta a szegény nép, unta mindenki, csak az urak nem unták. Mink, akik jöttünk hadifoglyok hazafelé, mink tudtuk, hogy nálunk is kiüt a forradalom nemsokára.

Félegyházáról elindult a vonat velünk. Irány Temesvár. Este volt az idő, nem tudtuk, mit akarnak velünk. Fegyveres katonák kísértek bennünket egy nagy épületbe. Ottan fogadtak bennünket. Egy őrnagy mondott beszédet, hogy mostmár az új király katonájai vagyunk. A háború tovább folytatódik, amire fel kellett esküdni, Károly királyra.

Mire Temesvárra értünk, éppen fele hiányzott a társaságnak. Azután adtak egy csésze teát, egy zsemlét. Ez volt a nagy fogadás. Azután már nem fegyveres őrséggel vezettek vissza az állomásra. Ott voltunk, míg a vonat éjfél tájt elindult velünk. Jól jártam egy fiatal szerb asszonnyal, kaptam tőle egy kis darab kenyeret.

Onnan visszajöttünk Szegedre. Onnan sokára szabadságoltak bennünket. Hadbírósi kihallgatás után én megismertem a mi őrnagyunkat. (120)

IRODALOM

- BÁLINT Sándor**
1942 Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza. Budapest
- BAJOR NAGY Ernő**
1978 Életünk – történelem. Budapest
- BÁRKÁNYI Ildikó**
1996 A Tisza szerepe a falu életében. In: Juhász Antal (szerk.) Mindszent története és népelete. 453-481. Mindszent
- BERÉNYI Andrásné**
1975 Nagy Rozália a nevem. [Vál., szerk., utószó: Hoppál Mihály.] Budapest
- CSIZMADIA Imre**
1982 Pirkadattól delelőig. Budapest
1987 Delelőtől alkonyatig. Budapest
- DOMBI KISS Imre**
1982 Pokoljárásom. (Tények és Tanúk sorozat. A szöveget gondozta, bevezetőt írta Szentí Tíbor.) Budapest
- FÜZESI Péter**
1965 Csongrádi arcképek. Csongrád. Kézirat.
- GÉMES Eszter**
1979 Mindig magam. Budapest
- HOPPÁL Mihály – KÜLLŐS Imola – MANGA János**
1974 Emlékl hagyom ... 7-38., 239-257., 385-386., 390-391. Budapest
- KÜLLŐS Imola**
1987 Igaz történet, élettörténet, önéletrajz. In: Vargyas Lajos (főszerk.): Magyar néprajz V. Magyar népköltészet. 251-266. Budapest.
- MOHAY Tamás**
1994 Egy naplóíró parasztember. Dissertationes Ethnographicae 8. Budapest
2000 Egyének és életutak. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VIII. Társadalom. 760-790. Budapest
- PAPP Imre**
1982 A parasztember élete Szentes tanyavilágában. Válogatott néprajzi írások. Juhász Antal (szerk., előszó). Szentes
- SINGHOFFER József – PEJCSIK Imre**
1892 Hazánk halászata. Budapest
- SZENTI Tíbor**
1985 Parasztvallomások. Gazdák emlékezete Vásárhelyről. 54-68. Budapest
198 Vér és pezsgő. (Tények és Tanúk sorozat.) 138-158., 159-290. Budapest
- SZILÁGYI Miklós**
1979 Egy tolnai halász mondja. Dunatáj II. 3. 61-70.
1983 Egy mindszei halász a Tisza múlt századi halászatáról. Forrás 1. sz. 67-76.

Elő szó az életrajzról,

1883. évi május 10. én születtem Congrádon halász családból, apám az öregapám is a déd öregapám is halász családból származott, az öregapám a békényben az ugyannevetű úrmós háton lakott gyékénygyűnyhóban, ahonnan 1826. évi jött fel lakni a városba. Tovább folytatta a halászatot, az édes apám születet 1837. évi Congrádon szintén ő is a halászatot folytatta, az édes anyám szláv leszármazású, a déd öregapám Maszlag István volt, az öreg apám is Maszlag István volt, az édesapám is szintén Maszlag István volt, a bekerülésben azért szüksegesnek érezték megjegyezni látnom hogy én is a halászatban maradtam, melyet gyermekkoromtól fogva folytattam, amejben meg is öregedtem, a halászatban lévő élményeimről fogok írni, milyenek voltak a régebi emberek, milyenek voltak a régebi szokások, a halászatok hogy szerették egymást az öregek, amiről én is tudok, mert én is halásztam velük, majd a további sorokban, írrok velük való halászatról, ezektől tanultuk az idő jelzést, éjel az időtájekzást éjel hany óra lehet, a viráloist, ist.

1.

A kézirásos napló első oldala

avíz elapadt hogy rekesztve volt a torok-
nál, sok hal ben marataholtisra, mikor a
víz leapat a hejire, szottunk a sasi bérőnek,
art montá hogy halásrunk nyugatan, meg is
próbáltuk a háromig foknál vetünk egy tanyát,
a hatvan óles halót felizata ki, anyji volt a
hal alig birtuk a hólót kiszabadítani alola,
ékor artan a sasi víz bérőjével kelet berrélni,
hogy gondolja a halásratot hogy csinálják meg,
art montá svajger köszönetel vesri a farav
ságot, ha anyji a hal hát megkel kezdeni
a halhasitást, art montá maguk is a
maguk oldalán így csinálják ahogy legjobbnak
látják, meg is kértük a halhasitást, svajger is
megkerítte a halásratot meg a hasitást, így
mi is megkerítettük a hasitást, minőleünk a
hasitó asszonyok voltak, károl mári néni,
Donka paranéni, bakaji margit néni volt
halmosó lönyök voltak ha davics bösse
látos facri, ez utóbi nem soká volt, arutan
let hejete melávi mári ~~let~~, a sasi csalon
(csalón) is ment a munka meg a nőta
ez öregsratos volt így hiták nem marozny
ő póta a hólót, ő irányította a munkát,
mikor menyei hal kelet a hasitáshoz,

30.

The Biography of János Maszlag (1883–1966), an Old Fisherman

by JUDIT SZŰCS

János Maszlag, a fisherman from Csongrád, began to write his memoir in 1962. (In this case, both biography and memoir refer to the same genre.) He kept his records in a notebook with hard cover and lined pages. In the notebook he marked and wrote 120 pages. The book is preserved in the local museum at Csongrád, however, its typewritten text is available also in the archives of the Museum of Ethnography in Budapest.

The composition of folk or peasant memoirs became popular in many different versions in the middle of the 20th century, namely in the 1950s and 1970. Academic researchers often contributed to the birth of this kind of texts. Moreover, this topic was part of several applications at museums and on anniversaries. Selections from the most successful compositions were published in different volumes. János Maszlag also completed his memoir due to outer encouragement. His text is published for the first time in its full content, certainly after the usual corrections and editorial work.

The editor of the text compiled and attached János Maszlag's complete biography based on his own memoir and other sources (mainly on the data provided by his youngest daughter) to the introductory part of the edition. From the fisherman's memoir, the character of a man who chose and took on his occupation following family tradition and brought up eight children with loving care in his family may be outlined. The character of a man who supported the town museum working in the friend circle of the museum as the only physical worker among the intelligentsia is also revealed.

The memoir as a composition can be divided into two main topics, one of them being fishing, the other is János Maszlag's army days, the time of war and captivity. He writes about fishing and his family life on pages 1-37 and 47-73. He describes his life in the army after 1904 on pages 38-46. Then on pages 74-120 he gives a report of the events happened on the east front line between 1914 and 1917, together with his captivity in Russia, and of the hardship of arriving home. This memoir may be used as research source for ethnographers, folklorists, as well as for researchers studying fishing, social structures or military history.

Compared to the widely known records about fishing, János Maszlag's memoir reflects the life of later generations telling about the speeding changes of life taking place at the beginning of the 20th century. Compared to other diaries and memoirs written during the First World War, János Maszlag's text reflects a resourceful and originative man, who watched his environment very carefully, bringing a new color and tone to his memoir.

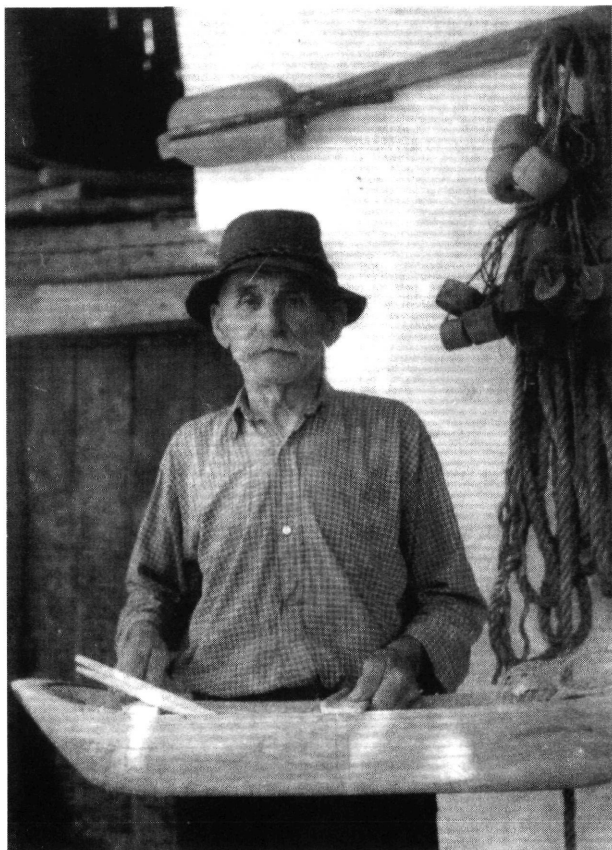
The published text may be considered as useful source also for linguists and cultural anthropologists.

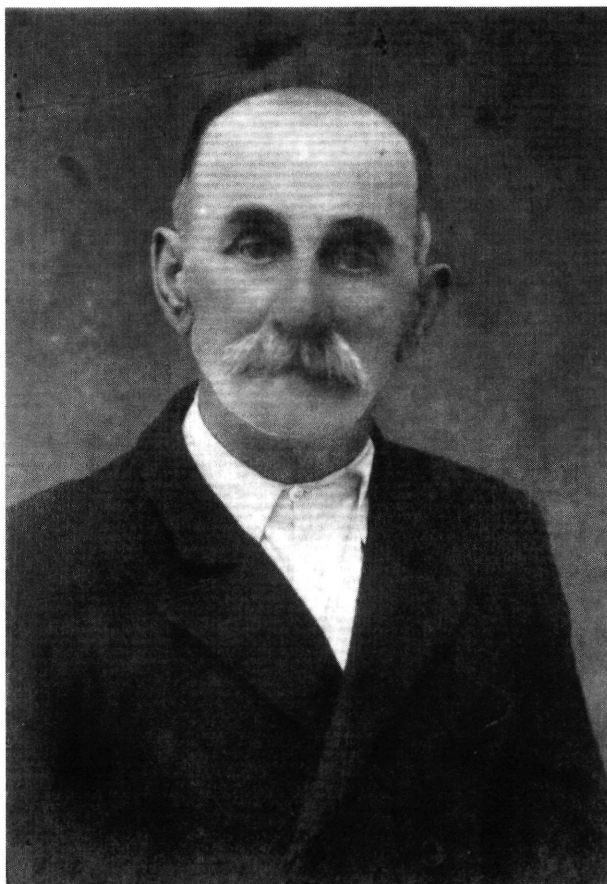
1. Újságíró beszélget az önéletírását mutató Maszlag Jánossal. A képen jól látszik a bekötött füzet, amelybe M. J. írt.
Ifj. Soproni Béla felvétele 1962-1965 között készülhetett.

2. A halászszerzám maketteket kezében tartó öreg halász legidősebb lánya, Mária, legfiatalabb lánya, Etelka és annak családja társaságában.
Ismeretlen fényképész felvétele az 1950-es évek második felében.

3. Háza udvarán halászszerzők „társaságában”.
Kezében a „csónyik” maga készítette makettje.

4. Ünneplő ruhában, fekete öltönyben, fehér ingben állt a gép elé.
1960-as évek eleji felvétel lehet.

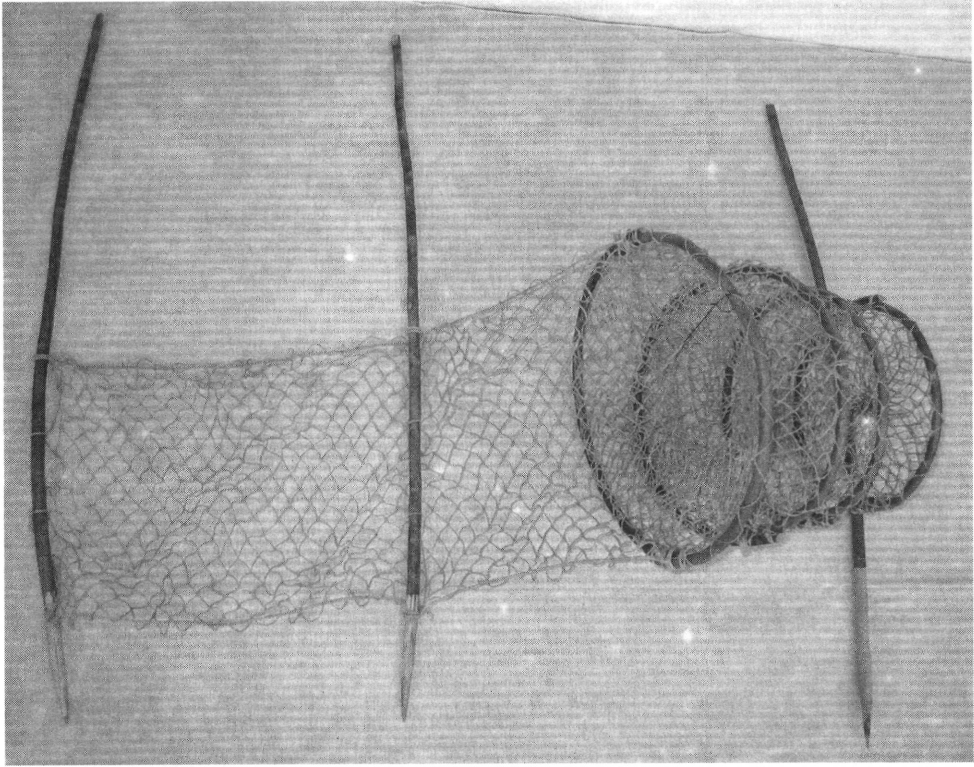

5. Balról, elől: haltartó bárka, a leltárkönyvben „csapottfarú halbárka (topa bárka)” néven szerepel. Leltári száma (későbbiekben ltsz.): 58. 1. 193. Kis lécdarabokból összeállítva, sötétkékre festve. Mérete: hossza 24,5 cm. Szélessége 10,2 cm., orrmagasság 7,5 cm. Jobbról, a háttérben: „csónyik”, ltsz.: 58. 1. 189. Egy darab fából kifagragva, 2 ülésdeszka leszögezve, gyékényponyva a „csónyik” felére ráborítva fűzfagally kávéval és kötéllel rögzítve. Méretek: hossza 64 cm., szélessége 19 cm., oldalmagassága 8 cm., a két ülésdeszka hossza 12 cm., 13 cm., szélessége 4 cm. Mindkét makett a teljes méretű tárgy anyagából készült, a fa fajtájában lehet eltérés.

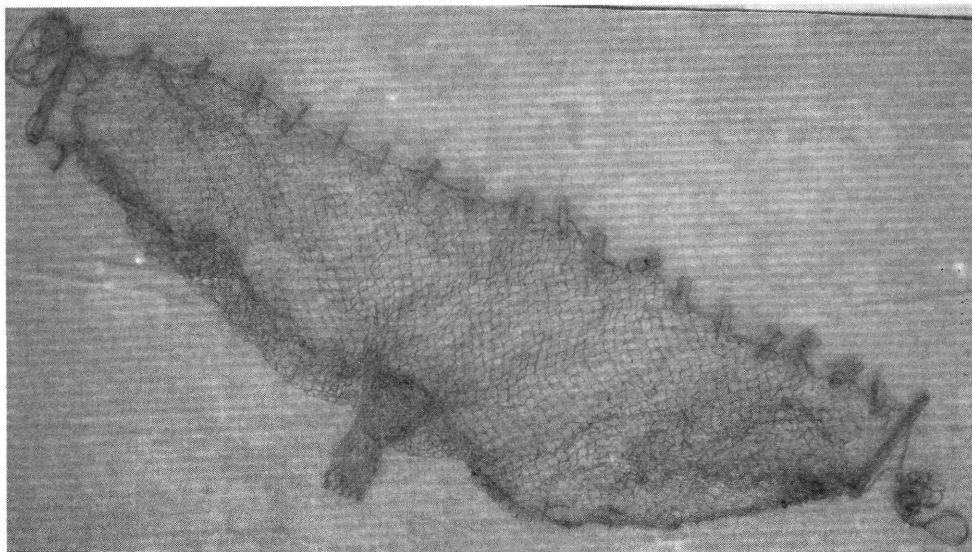
6. Guszakece, ltsz.: 58. 1. 169. Az A alakú kecefa fából, a háló felől kis téglá nehe-
zéknek, a 3 rétegű háló vékony fonálból (természetes anyag), alsó inán kifaragott apró
csontok, ólom szintén nehezeknek. Méretek: a háló hossza 34,5 cm., magassága 24
cm., a kecefa hossza 29 cm., a csont hossza 5 cm., az ólom 1x1 cm.

Az 5., 6. számú fotó a csongrádi Tari László Múzeum állandó kiállítás Csongrád nép-
élet című kiállítási egység egyik tárlójában elhelyezett tárgyról készült.

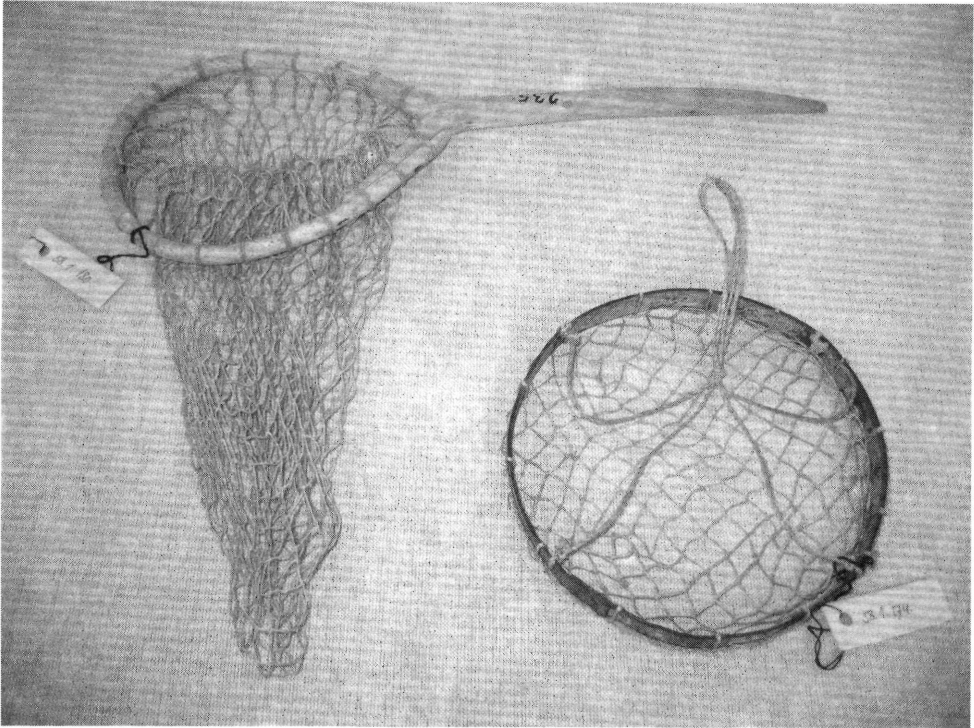

7. „Négykarikás kétszívű varsa” a leltárkönyvi bejegyzés; kiegészítés: egyszárnyú varsa. Ltsz.: 58. 1. 186. Anyaga megegyezik a teljes méretű tárgyával, vesszőből a karó és a káva, kenderfonalból a háló. Méretek: a karók hossza: 66 cm., a háló teljes szélessége 86 cm., a 4 káva átmérője balról jobbra haladva 28 cm., 23,5 cm., 21 cm. és 18,5 cm.

8. „Tói gyalom” a leltárkönyvi bejegyzés. Ltsz.: 58. 1. 188. A kenderháló teljes hossza 144 cm., a képen kiterítve a hossza 119 cm., szélessége a zsákszerű öblével 44 cm. A két végén a rudak hossza 18 cm., a felső inán (az ín vastag kötél) puha, könnyű fából úszók sűrűn, 5-9 cm-re, alsó dupla inán ólomgolyók ritkán, 16 cm-ként elhelyezve, a rudak alatt, a két végén téglák kötve. A vonókötelek hossza 124, illetve 125,5 cm.

9. Balról: „Hátaló szák” néven a leltárkönyvben. Ltsz: 58. 1. 180. A háló kenderből, a káva hajlított, hántolt fűzfavesszőből készült. Teljes hossza 36 cm., a káva átmérője 28,5 cm. Jobbról: „Rákfogó abroncs”. Ltsz.: 58. 1. 174. Egy vasabroncs hálóval bevonva, az abroncshoz kötve két madzag kantárszerűen, az abroncson egyenlő távolságra rögzítve. A háló és a zsinór kenderből van. Az abroncs átmérője 15 cm., a kantár hossza 20 cm.

Megjegyzés: az 5–9. képen bemutatott halászszerzőm-akettek anyagukban, a készítés technikájában az eredetivel azonosak vagy közel azonosak. A felvételeket készítette Kun Csaba.

Egy kiskunhalasi kertészcsalád története

FODOR FERENC
(Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

A Kiskunhalas történetéről szóló monográfia harmadik kötetében megjelent gazdaságtörténeti tanulmányomhoz folytatott anyaggyűjtés közben találkoztam a Tallér családnévvel, a két világháború között megjelenő újságok hasábjain. Tallér Vendelről, a szegény sorból jómódú gazdává vált, kiváló kertészről abban az időben többen is írtak. Ekkor még ezen a vidéken a piacra történő zöldségtermesztésnek szinte semmilyen hagyománya nem volt. A kertészetben akkoriban dolgozó menyének, Tallér Lajosné Pató Irénnek (1923) segítségével próbáltuk mind teljesebbé tenni a család történetéről szóló feldolgozást.

A család története az írott források alapján

A Kiskunhalasi Római Katolikus Plébániahivatal keresztelési és házassági anyakönyveinek adatai alapján a Tallér család származását a 18. századig visszamenőleg tudtuk felkutatni.

Tallér Vendel 1886. december 16-án született. Négy fiútestvére és három lánytestvére volt: Kálmán, Gábor, Sándor, Béni, illetve Regina, Ida és Jolán. Tallér Vendel édesapját szintén Tallér Vendelnek nevezték, 1881. november 16-án kötöttek házasságot Vass Reginával. Az ő édesapját Tallér Jánosnak nevezték, aki 1849. november 26-án kötött házasságot Király Judittal. Tallér János 1828. december 28-án született. Az ő apja Tallér Mihály volt, aki 1791. június 14-én született Füzespusztán. Feleségét Halász Teréznek nevezték. Édesapját szintén Tallér Mihálynak nevezték, édesanyja Tumó Anna volt. A kilenc gyermek között a negyedik volt a családban. Korábbi adatok nincsenek.

Kiskunhalas a történeti Magyarország ötödik legnagyobb határú városa volt, 112 ezer holdjával. A közlegelők felosztása 1863-ban ért véget. Az addig leginkább állattartásból élő gazdák elveszítették hatalmas legelőiket. Súlyosbította a helyzetet az 1863-64-ben bekövetkezett aszály, melynek következtében nagy részük igen nehéz helyzetbe került.

„A barmok, méneseek pásztorserége máról-hónapra kenyere vesztetté lett s a nagyobb nyájúak juhászai hasonlóan. A számadók nagyjából átvészelték a változást, mert vagyonuk, sok jószáguk volt. Jószágaikat vásárokon jó pénzért eladogatták s földet vásároltak. A többi pásztor azonban siralmas helyzetbe jutott. A kasza-kapa tudományt nem tanulta s nem is bírta megszokni. A helyzet oda kanyarodott ki, hogy lopászkodásra, félkékalkalmárkodásra adták a fejüket... Szappangyökeret, sikárgyökeret, pirostógyökeret, galagonyát szedtek. A kemény munkát, ha csak lehetett elkerülték.”¹

---

¹ Nagy Czirok L. é. n. 40.

A tagosítási munkálatok alapján összeállított telekkönyvet 1863. szeptember 21-én hitelesítették. 1754 birtokos között összesen 111 926 hold területet mértek ki. A telekkönyvben öt Tallér nevezetű család szerepel, mindannyian balotapusztai birtokosok.

Név	Osztott földben		Legelőben		Összes illetmény		Puszta	Összes terület		Hold
	szántó	homok	szántó	homok	szántó	homok		szántó	homok	
T. Imre	20977	740	8387	40700	29364	41440	Balota	50273	41855	57h.928□
T. István	21361	4099	8387	40700	29748	44799	Balota	51678	55735	67h.213□
T. János	18716	4680	8386	40694	27102	45374	Balota	47994	44987	58h.181□
T. József	20018		8386	40694	28404	40694	Balota	50775	46220	60h.995□
T. Mihály	11090	14935	8387	40700	19477	55635	Balota	32956	66006	61h.772□

Az 1895. évi gazdacímtárban szintén szerepelnek Tallér nevezetű családok, kiknek 100 holdon felüli birtokaik voltak.² Feltételezhető azonban, hogy ekkor már nem rokon Tallér nevezetű családok is találhatóak a birtokosok között.

Név	Összes ter.k.h.	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő
Tallér Béni	152	98	1	17		18	17
Tallér István	150	50	1	3		51	43
Tallér József	166	120	2	4		38	
Tallér Lajos	100	58	2	3	3	34	
Tallér Márton		80		40		280	
Tallér Vendel	300	20					280

„Eresztőről származtak. Vannak eresztői Tallérok, harkakötönyiek és pirtóiak. Ezek nem rokonok.”³

A kertészet alapítása és sikerei

Tallér Vendel édesapja 300 hold földjének nagy része erdő volt, amint az a táblázatban látható. Valószínűleg ez volt az oka annak, hogy a család elszegényedett és Tallér Vendel napszámos sorba süllyedt.

Első házasságából két családja született. Felesége – aki 1913-ban öngyilkos lett – a híres pálinkafőző, Kocsis Pál lánya volt. Az asszony haláláért a család a vót tette felelőssé, mondván: agyondolgoztatta a fiatalasszonyt. A gyermekek a Kocsis nagyszülőkhöz kerültek, mivel Tallér Vendelt elvitték katonának.

Miután leszerelt, 1918-ban újból megnősült, Toma Etelkát vette feleségül. A házasságából egy gyermek született: Lajos, 1919. május 17-én. Napszámba járt, majd 1921-ben hitelre vett 12 hold homokot az alsószállási határban. Az új birtokon földbe

² A Magyar Korona Országainak Gazdacímtára, Budapest 1897. 250.

³ Az idézeteket Tallér Vendel menyé, Tallér Lajosné Pató Irén (1923) elmondása alapján közöljük.

vájt putriban laktak. 1926-ban végre sikerült rendes vályogházba költözniük. A vályogot saját maguk verték, a három helyiségből álló házat is maguk építették. Tallér Vendel továbbra is napszámra járt, mígnem a halasi piacon meglátta, hogy egy aszszony a garabolyban lévő, szép paprikáját milyen jó áron adta el. 1929-ben a birtokból kiszakított, mintegy száz négyszögöles területen ő is megpróbált paprikát termelni. Az eredmény fölbátorította. A következő évben egy eresztői gazdától *hegyhúzót* és lovakat kért, és több hold földet elegyengetve, alkalmassá tette azt a kertészkedésre, illetve gyümölcsös telepítésére. 1931-ben egy hold kajszibarackost telepített. Ezzel párhuzamosan három hold területet tett zöldségtermelésre alkalmassá.

Katona korában Szerbiában járva látott először bolgárkereket. (1. kép) A Soroksár környéki kertészekről azután pontosan elsajátította a kerék működési elvét. 1932-ben fogadott emberekkel mintegy harmincöt méter hosszú, tizenöt méter széles öntözőgödört ásott az arra alkalmas laposabb területen, melynek az oldalát kideszkáztatta. A gödör végénél, családja segítségével megépítette saját vízkiemelő kerekét. Ez ugyan összetört, de 1933-ban megjavították. A kerék átmérője négy méter, a hajtó fogaskerék átmérője 2,2 m, a húzókerék alsó átmérője 1,2 m, felső átmérője 1,1 méter volt. A vízemelő keréken 22 vödör függött. Egy vödör kb. 20 literes volt. A bolgárkereket ló húzta.⁴ A kerékhez 800 méter hosszú csatornarendszer kapcsolódott. A magasabban fekvő főcsatorna cölöpökön fekvő deszkából készült, míg a homokba ásott csatornák fala két centiméteres, cementes malterrel volt erősítve. *„A sorok ki voltak borozdálva, azt engedték tele vízzel. Mikor elég volt, elrekesztették homokkal, az három napig bírta.”*

A kereket 1938-ig használták. Ezután motoros szivattyúval öntöztek. Közben a 12 holdas birtokon a három holdas öntözött terület és a három hold erdő mellett öt holdra bővült a gyümölcsös, és egy hold szőlőt is telepítettek.

1938-ban (különösen jó évnék számított) mintegy 450 mázsa kajszibarack termett. 250 mázsát a halasi Schneider cég és a Hangya Szövetkezet, 100 mázsát a halasi szeszfőzde, 100 mázsát a keceli szeszfőzde vásárolt fel. (2-3. kép)

A gyümölcsös mellett a kertészet is kiválóan teljesített. A megtermelt paprikát, *ludájtököket* és egyéb zöldségfélét Budapesten Guranov Lajos bolgár nagykereskedő segítségével értékesítették. A birtokon Tallér Vendel négy családnak nyújtott biztos megélhetést.

Mivel takarmánytermeléssel nem foglalkoztak, kukoricát, gabonát Mélykúton, Jánosalmán „vásárolták”, cserélték zöldségféléért.

A trágyát a lovas laktanyából vásárolta. A melegágyakba lótrágyára volt szükség. A Schneider cégtől baromfitrágyát kapott, szalmáért cserébe. A szalmát is úgy vásárolta. Egy alkalmazott egy fogattal az év nagy részében csak a trágyát hordta.

Legnagyobb mértékben a fehérpaprikát termelték. *„Ezt a paprikát úgy hívták, hogy halasi tejfehér. Ezelőtt öt-hat évvel, még volt egy családnak a magjából. A Szuper Cecei hasonlít rá. A vége egy kicsit begyűrt volt. Édes volt. Nincs már aki el tudná mondani, de állítólag apósom termesztette ki.”* Az árut nagy vesszőkosarakba rakva, zsákvászonnal körbevarrva szállították. (4. kép)

---

⁴ A bolgárkerékről készült makett a kiskunhalasi Thorma János Múzeumban látható.

Mielőtt tovább folytatnánk e szinte hihetetlen sikertörténet részletezését – az eddig leírtak igazolására is – a korabeli sajtó alapján ismerjünk meg néhány véleményt Tallér Vendel eredményeiről!

Lakatos Vince így írt 1937-ben: „A zöldségtermesztés még igen messze van a Kiskunságban attól, amit Nagykőrös és Kecskemét produkál. De ezen a téren is van példamutató: Tallér Vendel. Ez a kis cingár ember, mint napszámra járó szegény paraszt vonult be a nagy háború alatt és rokkantan jött haza. Favágásból, nádvágásból összekoplaltak a feleségével egy tehénrevalót. Esztendőre borjújuk is lett, azután néhány malac. 1921-ben eladta a jószágokat és vett 12 hold olyan rossz homokot, hogy még a kutyatej is kisült benne. Tallér Vendel is a bucka oldalába épített odúban kezdte meg 1921-ben a sivatag honfoglalóinak életét. Ma piroscserepes, szép tanyájában meséli el a maga történetét.

Először a buckákat kubikoltuk el s rozst vetettem. Olyan hitvány ocsú termett, hogy a gépesek nem akarták elcsépelni. Következő évben 50 ölon zöldpaprikát termeltem. Egy kosár paprika több hasznot hozott, mint egy mázsa rozsa ára volt. Akkor ütöttem a homlokomra: ilyen helyen, ahol az 50 holdas parasztgazda felesége is a piacról viszi haza a zöldséget, kertészkedni kell. Évről-évre nagyobbítottam a konyhakertészetet, bulgárkutat ástam, aztán megkezdtem a gyümölcsstelepitést.

Ma négy hold kertészete, öt hold gyümölcsöse van Tallér Vendelnek, háromezer termőfával. Április 15-én már szállította Budapestre a 4 pengős tököt, három pengős uborkát és 15 fillérért árulja darabját a zöldpaprikának. Az elmúlt nyáron 10 000 pengőt hozott az egykori poszahomok. Ahol 16 évvel ezelőtt két birka is éhen döglött volna, ott most Tallér Vendel családján kívül négy állandó gazdasági cseléd találja meg évi kenyerét.”⁵

A Magyar Nemzet tudósítója „A homok hőse Tallér Vendel” címmel a következőt írta: „.....ezek a színmagyar homoki népek, akiket ittfelejtettek a sivatagban királyok és császárok, amikor idegenből hozott telepésekkel népesítették be a zsíros, fekete bácskai és bánáti földeket, egyedül csak a leleményességükre és inukszakadtáig végzett kemény munkájukra voltak utalva. Segítséget nem adott, s tulajdonképpen ma sem ad nekik senki... A tanya mellett hosszú sorban üvegágyak állnak, s hatalmas szép barackos....

A világháborút végigharcoltam a 38-asoknál és 1918 Mindszentjén kerültem haza. Másnap hajnalban már elszegődtem nádat vágni, mert nem volt egy falat kenyérem sem.... Aztán pár évig ketten álmodoztunk a feleségemmel, hogy csak akkora darab földet adna az a nagyon jó Úristen, amit egy bárányfelhő árnyéka betakar. Hogy ne kelljen másnak a lábkapcája lenni. Még pirosítógyökeret is ástunk a buckákon, de csak éjjel, mert az olyan utolsó foglalkozás, hogy csak a nagyon szegény emberek csinálják...

1922-ben kiszemelt magának az eresztői pusztán 12 hold sívó homokot. Pénzzé tette minden jószágát s megvette 100 000 koronáért... Hát olyan is volt ez a homok, hogy a dalos madár is sírva szállt el fölötte... Kiválasztottam egy helyet, ahol hosszú gödröt nyalt a buckák között a szél, ott dekungot vágtam a domb oldalába. Abban laktunk ezután öt esztendeig...

---

⁵ Lakatos V. 1988. 39.

Bent járt a városi piacon és látta, hogy egy asszony egy kosár zöldpaprikából annyit árult, amit akkoriban két mázsa rozsért adtak. Elhatározta, hogy kertészkedni fog. A következő tavaszon kutat ásott az egyik laposban és ötven öl paprikát ültetett.

A paprika szépen fizetett és a hatodik esztendőben már fel tudtuk építeni ezt a tanyát. Volt két lovam, meg tehenem, disznóm is. A piacon akkor publikálták, hogy a város kedvezményes gyümölcsfákat oszt. Írtam ezer darabot, de a városházán szóba sem akartak velem állni.... Mégis kaptam pár száz darabot, azzal kezdtem a gyümölcsös telepítését. Most már 7 holdon 3000 termő fám van...

Tallér Vendelnek a homokkal való hősi harca azért járt győzelemmel, mert belátta, hogy a homokon víz nélkül nincsen élet... Katona korában látott valahol öntözőszerkezetet. Harminc méter hosszú, tíz méter széles, mély vízgyűjtő medencét ásott, s a paprikaföldet úgy kubikolta, hogy esésük legyen. Agyag és cementcsatornát épített a veteményföldre, azokon fut végig a víz a veteményekre. Hatvan mázsa zöldborsót adott el tavaly a gyümölcsfák közötti területről és 100 mázsa uborkát, 80 mázsa tököt vitt a vásárcsarnokba napi 20-25 kosár zöldpaprika mellett... A 12 holdon 1921-ben három szöcskö is éhen döglött volna, s ma Tallérék családján kívül négy, éves, családos, konvenciócs cseléd találja meg az évi kenyerét...Vagyis jóval több embernek ad kenyeret, mint sok 200-300 holdas gazda...⁶

Ez a látványos siker tehát nagy föltűnést keltett. A sikeres vállalkozó – ahogyan ma neveznék – nem feledkezett meg első házasságából született két gyermekéről sem, egy-egy hold szőlőt vett nekik egy-egy kis tanyával. Állítólag 16 oklevelet kapott, de legbüszkébb a József főhercegtől kapott oklevélre volt.

„Azt mondta az én párom: – «Kisgyerök voltam, de úgy szerettem volna a piros szőnyeget megsimítani. Olyan különleges öltözetű férfiak gurították a szőnyeget, hogy az az úr azon bejöjjön.» Azt a két percöt, hogy az oklevelet átadja apósomnak. A József főherceg oklevelét azt úgy őrizte apósom, hogy mikor nálunk lakott is, azt meszeléskor nem volt szabad megfogni, azt csak ő vehette le a falról, lepedőbe csavarta, párnák közé tette. Nem tudjuk hol lehetnek.”

A sors azonban ismét közbeszólt. 1939-ben második felesége is megbetegedett és meghalt. A következő évben Lajos fiát besorozták katonának, aki csak 1943. szeptember 26-án szerelt le. 1943. október 9-én Tallér Lajos megnősült, felesége Pató Irén (adatközlőnk) lett.⁷ A fiatal pár folytatta a gazdálkodást. Tallér Vendel – nem túl távol – vett magának egy másik tanyát, és abbahagyta a gazdálkodást. (5. kép)

Tallér Vendel az oroszok bejövetele után minden vagyonát a fiára íratta, eladta a nemrég vásárolt tanyáját és Halason, a Budai Nagy Antal utcában vett magának házat. Ide költözött harmadik feleségével, kit – fiatal kora ellenére – közvetlen második felesége halála után vett feleségül. Ebből a házasságból is született egy leány, de a fiatalasszony 1960-ban elhagyta a már idős Tallér Vendelt. 1960-ban Tallér Lajost is bekényszerítették a téeszbe, saját birtokukat csak részes művelésben használhatták. A

⁶ Magyar Nemzet, 1939. április 15.

⁷ Itt szeretnék köszönetet mondani adatközlőnknek, Tallér Lajosné Pató Irénnek, valamint Szakál Aurélnak, a kiskunhalasi Thorma János Múzeum igazgatójának és Simon Andrásnak az anyag gyűjtésében nyújtott segítségükért.

gazdaság tönkremenetelét és a családi helyzet kilátástalanságát Tallér Vendel nem bírta elviselni, 1961. június 17-én öngyilkos lett.

„Annyira szorult a hurok...” Gazdálkodás a téészesítés előtt

Tallér Lajosné Pató Irén családja 1931-ben költözött Kiskunhalasra. Pató Irén édesapja Domoszlón, Fleischmann Oszkár birtokán volt gazdatiszt. A halasi Schneider cégnek 350 hold szőlője volt Kiskunhalas–Alsószálláson, ennek irányítását vállalta el. A Hetes dűlőben 1937-ben vettek egy tanyát, szemben Tallér Vendelék tanyájával. A fiatalok hamar összeismerkedtek, majd megesküdték, de az esküvő után néhány nappal, november 27-én Tallér Lajosnak ismét be kellett vonulnia.

„Anyósomat nem ismertem. Életbe akkor láttam egy pillanatra, amikor szerepöltünk. Vége volt a szerepnek, és odajött az én párom, odavezetett az édesanyjához, és aszongya: ez az a Pató Irénke akivel és szerepöltem és ezt elvöszöm feleségül. Akkor nem voltam 16 éves. Aszonta anyósom, ugyan fiam, hát előtted áll a katonaelet... De aszonta mögvár. Mert a szerepben az volt, hogy megvárom, meg kell várni a katonákat a frontról.”

Miután leszerelt, átvették a gazdaságot Tallér Vendeltől, aki mint említettük, másik tanyába költözött. A beszolgáltatások időszakában a kirótt adót mindig teljesítették.

„Egy süetetre való liszt ha maradt, de az adót befizettük. Valami mindig termett. Kevés volt az aranykorona. 49 kr. 48 fillér talán. Apósomnál csak az 5 hold barackos lett hivatalosan bejelentve. Azt mondta, mert volt bejelentve 1200 szögöl szőlő, holott 1600 volt, mert bor beadás, tojás beadás meg minden volt. Azért volt a kataszteri kimutatásba 3 hold erdő, de nem volt még fél hold sem, mert ha ő minden gyümölcsöst jelentett volna, akkora adót nyomtak volna rá, hogy nem bírta volna kifizetni. Mert alkalmazottakat is köllött tartani, köllött tartani kocsist is, aki állandóan a trágyát hordja, köllött fizetni a hadiadót, mert apósom azt mondta, hogy akkor nincs aki dolgozzon, inkább 40-ben vitette el katonának, egy évet megfizetett, de nagyon sokat kellett fizetni... A barackost nem lehetett eltagadni, mert az volt az út szélében, azt biztosan észreveszik. A körtés sem, az almás sem volt bejelentve, volt 600 szögöl cseresznye amit 40-ben a nagy vízesség kivett.”

A szőlő nagy része kövidinka volt. Volt néhány töke saszla és két sor kadarka. A szőlővesszőt nagy gonddal rakták kazalba, mert ezzel fűtöttek a kemencébe kenyér-sütéshez. *„Tudtuk, hogy egy évben 52 hét van, annyiszor 5 kéve vessző kellett. Akkor nem volt nejlon, hogy majd betakarjuk, hogy össze ne rohadjon. Esetleg nád volt, hogy rátettük, de nád se volt a környékbe. Azt minden tanyába mindenki olyan gyönyörűen összerakta, mert ha nem volt, akkor nem tudtunk kenyeret sütni.”*

1959-ben a gazdaságban összesen 1870 db gyümölcsfa volt. A kajszibarack nagy része magyar kajsz, borsi rózsza és kései rózsza fajta volt.

„Volt 600 db elzászi piros, azt kitelepítette az én párom, mert nagyon rosszul teremtek. Csak hat darabot hagyott meg, a helyét beültettük őszibarackkal, ötvenhétben. Akkor nagyon ment a barack. Egy karkosárral vittem be a MEZŐKER-nek. Azt a hét

kilót, amit bevitettem, levitték a pincébe. Hét lakat alatt őrizték, mert akkor nem volt Halas környékén őszibarack.”

Az őszibarack és a kajszibarack mellett volt még két hold Kiffer körte és egy hold szőlő is. Barackszedéskor a szomszédok és ismerősök mellett napszámosok is segítettek. (6. kép)

„A barack egy csodálatos dolog, bizony volt olyan eset, amikor már mi gazdálkodtunk, volt olyan nap, hogy 30-an is szedték a barackot. Barackszedéskor a ház előtt volt az ebéd, végzéskor 50-60-an is voltak. Apósom birkát vágott, kalácsot süttöttek, kuglófot a szomszéd nénik ott a kemencébe, mindenki társadalmi munkába. Volt egy-két citerás, mindenki elhozta a hozzátartozóját, mulatság volt.”

A pengő inflálódása miatt, 1945-ben és 1946-ban cserekereskedelem volt. Mivel a Schneider cég nem tudott fizetni, méteranyagot, sót, rézgálicot kaptak a barackért. *„Mikor vége volt a barackszedésnek, akkor behívtak engem is meg az uramat is, bementünk egy épületbe – a számat tátottam – annyi ruhanemű volt. No, válogasanak, Irénke! Ágynemű, lepedő, ing, alsónadrág, női ruhák. Összeszámolták, hogy mennyi jár egy mázsa barackért, cseréltünk. Egy méter ruhaanyagot, egy kiló sót kaptak egy napra az emberek, meg teljes kosztot”.*

Ezenkívül tartottak 300 törzskönyvezett tojótyúkot a góré alatti ólakban. A tojások minőségét hetenként ellenőrizték. A Schneider cégnél, majd a cég államosítása után alakult BARNEVÁL-nál értékesítették.

1956-ban korszerűsítették az öntözést is. Benzinmotoros szivattyút vettek, amelyhez a benzint a „fináncok” adták, és ellenőrizték is a felhasználását.

„1959-ben azt mondták, hogy a férjem vagy alakít egy téeszt, vagy a Lajos fiukat kitészik a technikumból, vagy elviszik katonának. Apósom azt mondta, hogy ő ebbe nem szól bele, de a férjem azt mondta, hogy ő nem lép be a téeszbe, mert erre nagyon szögény emberek vannak, őtet agyonverik, mert itt nem lesz ennivaló, most sincsen annyi, hogy saját maga jóllakjon. Arra volt a Ládahomok, ott a világnak a legszegényebb emberei laktak. Jártak ki hozzánk agitálni. Két munkást kihelyeztek hozzánk egy hónapra, kint voltak éjjel-nappal, néha hazamentek, volt nekik egy konyha berendezve, ott laktak. A párom csapra ütött nekik egy 50 literes hordót, kenyér, szalonna. Mi dolgoztunk a 12 holdon, nem őriztük őket. Az én férjem csak nem lépett be a téeszbe. Annyira szorult a hurok, de soha nem bántották, őtet attól jobban tisztelték. Olyan nem volt, hogy az adót nem fizettük be. Méhészettel is foglakoztunk. Valamik hozott, vagy a barack, vagy a méhek, vagy a kertészet.”

Az agitálás azonban nem szűnt meg.

„Azt mondták: Lajos, be kell menni a pártbizottságra! Azt mondtam én is megyek az urammal. Azt mondták, nem mehetek oda. Attól féltem, hogy elviszik. Mi mentünk a motorral, ők ketten: egy elől, egy hátul. A pártbizottságon teljes sötétség volt. Azt mondták, vissza kell fordulni, arra jöjjenek, amerre mi megyünk. Megálltak a technikum előtt. Onnan kijött a Dunai Péter, ő volt a téeszelnök, a Csáki Ferenc, Tóth Balázs és a Juhász Dezső, aki a mezőgazdasági osztálynak volt a vezetője. A Kossuth utca 65. szám alatt lakik még most is a Kozó Ferenc, ő volt az Új Élet téesz elnöke. Ezt a négy embert ismerte az én férjem személyesen, kijártak hozzánk minden hónapban, kis Kómár motorokkal, tanácsot adtak, ha valamit kérdeztünk. Azt mond-

ták, hogy most bemegyünk a Kozó Ferenchez a Kossuth utca 65. szám alá. A Kozónét az életemben akkor láttam először, meg a Kozó Ferencet is. Azt mondta nekem, hogy jöjjön be ebbe szobába, tudom, hogy nagyon hideg szoba volt. Nekiünk nem szabad kimenni, majd ha a négy férfi és az én férjem, ha hallunk üvegcsörömpölést, hogy valami áldomást isznak, akkor kimehetünk. Mi beszélgettünk, mint két ismeretlen és figyeltük a poharak mikor csörögnek. Nem csörögtek. Egy óra múlva kijöhettünk, a férjem azt mondta: Anyus, megígértem nekik, hogy aláírom a belépési nyilatkozatot, de nem most, hanem majd két év múlva. Elment a technikumba, megmondta a tanítónak, hogy ki ne dobják a technikumból a fiunkat, mert az a gyerek összeroppan, a város legjobb tanulója volt.

1959. április 4-én délután fát szedtünk az erdőben, megérkezett a fekete Volga. A Dunai Péter, a Bóvári tanító és a Horváth László doktor úr, állatorvos ült benne. Nem is bírom azóta sem. Elviszik a Lajost az Alsószállási iskolához, kint lesz a Radai igazgató, ott lesz a Bóvári, a Dunai Péter, a Reiler Géza a tanácselnök, a Dunai Péter volt a helyettese. Ott lesz a Lajos is. Egy óra múlva vissza is hozták, semmi baja nem volt. Csak azonnal a kezébe adták a behívót. Április 6-án éjjelre be kellett vonulnia Pestre a Karolina utca 29. szám alá. Úgy volt, hogy 6 hónapra viszik el katonának.

Május 5-én vittem az első uborkát a piacra, az orosz asszonyok sorba álltak, hogy fél kiló jusson mindenkinek. Akkor épült a csarnok. Hajnalban kettő órakereltem, akkor volt 12 éves a Sanyi fiam, a Lajos a technikumban volt kollégista. Korán keltünk, hogy jóllakjon a ló, fölmostuk a sárgarépat, möntünk a piacra. A lovas kocsi ott lehetett megállni, ahol a kórház van most, volt egy nagy rét, a Bem utcán meg volt a piac. Az árut én lepakoltam, a szomszédasszonyra ráhagytam, míg a lovat kikötöttem. Volt ott kocsik 50-100 is. Akkor 6-án reggel megyek a piacra, látom, hogy a Horváth doktor ott áll, ahol nekem van az asztalom, 16 méter hosszú, a ládáknak, kosaraknak. Azzal fogadott, hogy a Lajos? Mondom: Doktor úr, elmönnyön innét, de nagyon gyorsan! Maga nagyon jól tudja, hogy hol van. Maga jelen volt, mikor a behívót a kezébe adták. Hagyjon engem békibe... Azt mondta a Reiler Géza, hogy kap egy levelet a Lajos, azzal bevonul, azt odaadja a parancsnoknak, mert ők jól állnak azért, hogy hazaengedhetik... méhei vannak, kertészkedik, gyümölcsöse van, két családja van. Az volt a levélben, hogy mással szedeti le a gyümölcsöt, kizsákmányoló. Azt mondta neki a tisztt, hogy ha a parasztéletben megállta a helyét, akkor mint katona is meg fogja állni. Nem engedték haza. Annyit megengedtek, hogy minden héten hazajöhetett. Elvihette a Pannónia motort Pétervásárra.

Amikor szedtük az első barackot, amennyi szomszédasszony volt, mind jött segíteni szedni. Másnap vittük a MEZÓKER-hez, az ott volt, ahol most a Posta Bank van, a Kossuth utcában a 29. szám alatt. Mikor vittem a 65 láda barackot, akkor a fiamat kikértem a Bolvári tanítótól, hogy engedje el, hogy legyen kocsipásztorom."

Tallér Lajos gazdasága a téészesítés után

Végül is Tallér Lajost három hónappal bevonulása után leszerelték. A zaklatásokat megunva, 1961. december 12-én belépett a téészbe. A téész a gyümölcsöst

meghagyta a család kezén, de csak százalékos művelésre. A tanyát kiadták Rékasi Sándor családjának, hogy gondozzák a gyümölcsöst. A szövetkezet meghagyta a lovat, kocsit, de kikötötték, hogy a termés 40 százaléka a téeszt illeti. 30 százalékot kapott a Rékasi család és 30 százalék jutott a Tallér családnak. Tallér Lajos 1962. március 27-én lépett be a téeszbe munkásnak. Mint kertész dolgozott a téeszben 1969-ig. 1962. november 13-án költöztek be a városba. Ezután felesége 1962-től 1968-ig kijárt a tanyára, segített Rékasiéknak, gondozta a gyümölcsöst. A törvény szerint egy nőnek évente 80 napot kellett dolgozni a téeszben, hogy beszámítsák az évet a nyugdíjalapba. Erről Tallér Lajosnét nem tájékoztatták, így ezek az évek elvesztek számára a nyugdíjalapból.

A gyümölcsösben végzendő munkák nagy része Tallér Lajosnéra maradt, mivel férjének a téeszben kellett dolgozni, és a bérlő is betegeskedett.

„Vittük a téesztől a permetezőt, kapott az én párom egy hét szabadságot, le kell permetezni a fákat. A motoros permetezőt ló húzta. Egy személynek kellett ülni fönn. Az én párom közben a hátgerincével lerobbant. Volt ilyen időszak, amikor heteken keresztül nem bírt lábra állni. Ez órabérre volt kiváltva. A nővéremnek a férjével permeteztük be. Nekem kellett permetezni, mert a lovat vezetni kellett, de a motor nagyon hangos volt, és a ló félt. Én nem bírtam volna vezetni. Órákig tartott a lovat betörni. Borzalmas hangja volt. Az öt hold barackosban 9 kút volt, 6 gyűrűs. Még most is benne van, mert csak 2–2 gyűrűt tudtunk kivenni, a többi benne van. Az első 10 hektó az mönt mindönfelé. Azután már jól ment. Volt egy Kis nevezetű agrónómus, aki ellenőrizte a munkát egy kis Kómár motorral, azt mondta: Tallérné, ha nem lát-nám, hogy maga csupa permet még a füle is mög a haja is, nem hinném el. Tavasszal volt, akkorák voltak a barackok, mint egy meggy. Akkor kellett monília ellen per-metezni, hogy angol export legyen, mert azt fizették meg jól. Rézgáliccal permetez-tünk. Mészkenlét saját magunk főztük.”

Természetesen a gyümölcsösre ily módon mind kevesebb munkát tudtak fordí-tani, míg a tanyán lakó bérlő is lebetegedett, majd el is költöztek. A tanya üresen maradt, föltörték, minden mozdítható dolgot elvittek. Miután a tanyára az Új Élet téesz sem tartott igény, eladták Madaras Antalnak. A lovat is eladták. A gyümölcsös lassanként tönkrement. Tallér Lajosné 1968-ban egy zöldséges boltban helyezkedett el mint eladó. Itt dolgozott 1980-ig. Tallér Lajos nyugdíjazása után kertjükben épített fóliasátrakban kezdtek el újból a kertészkedést. (7. kép)

4,5 méter széles, 20 méter hosszú favázat építettek, melyet fóliával takartak le. A favázakat 1994-ben szedték szét, helyükre vasvázakat állítottak. Három sátor volt. Az egyik sátorba fekvőkemencét raktak.

A fűtéshez fa kellett. Ezt az erdőben gyűjtötték össze. *„Fűteni kellett. Volt egy erdősz...: Annyi gallyat szehet Lajos bácsi, amennyit csak akar. Nekünk a Škodánk arra volt – volt egy 100-as előbb, később egy 120-as – kimentünk reggel, elláttuk a jószágot, kivittük a baltát, a vizet, az ennivalót, majd megettek bennünket az erdőben a birkalegyek, és csináltuk a tűzrevalót a kemencéhez. Ősszekévéztük, akkorára, hogy beférjen a kemencébe. Két helyen dróttal összekötve. Én raktam, ő drótozta, jött a fuvaros és vitte. Óriult mennyiség kellett. Azt nem lehet elmondani, hogy itt mi volt. Volt, aki az utcában azt mondta, az ilyen embertől el kellene venni a nyugdíjat. Na-*

gyon kifizető volt, de mink nem tudtuk, mi az éjjel és a nappal. Éjszaka menni kellett fűteni.”

Tözeget Kecelről hoztattak. Mivel ez igen darabos volt, bekeverés előtt répaszelővel átdarálták. A tözeget a megfelelő humusztartalom beállítása, valamint állagának javítása miatt erdei földdel keverték. „Komposztot” csak akácérdőben lehetett gyűjteni. „Csak völgyből szabad komposztot hozni. Jegenyefa nem lehet, csak akác. Fenyő, fűz nem lehet, makk lehetne, de az nincs. Tarhonya rostával rostáltuk. Sokszor azt hitték, nem vagyunk röndösek.” Ezenkívül a tözeg közé érett marhatrágyát is keverték.

A palántát tápkockázták. A tápkockaverőt Mikus László, Gózon u. 54. szám alatt lakó ezermester készítette, biciklikormány felhasználásával. (8. kép) Egyszerre két 5x5x5-ös kockát nyomott. A tözeget a kockázóból kézzel, a kerékpár első fékjének átalakításával nyomták ki. Ezekbe a kockákba elsősorban saláta palántát pikírozta.⁸

Ezzel a szerkezettel a tápkockaverés igen nehéz és haladatlan volt. Ezért új, a hurkatöltő elméletén működő tözegtöltő gépet szerkesztettek. Fekete fóliából készült tömlőt használtak, így nem érte fény a külső gyökereket. A kb. 150 cm hosszúra vágott tömlőket rakásra rakták. Miután betöltötték a szükséges mennyiséget, a tömlőket 8–10 cm-es darabokra vágták.

A fóliatekerceset tartó műanyagcsövet hosszában ketté vágta, majd 8-10 cm-ként bevágta és egy deszkára erősítették. Az így keletkezett vályúba fektették a megtöltött fóliatömlőt, majd a bevágásoknál fémfűrészsel földarabolták. A tömlődarabokat tízes műanyagládába rakták.

Egy ládába 52–58 fért. Ez általában a gyerekek (unokák) dolga volt, akik tápkockázáskor, hétvégenként segítettek a nagyszülőknek. A hengereket az asztalokra rakták. Az asztalok kb. egy méter magasak voltak, itt melegebb volt a levegő, mint a talajszinten. Az asztalok között keskeny gyalogutak voltak. A levegőt ventilátorral kevertették, hogy mindenhol egyforma legyen a hőmérséklet. (9. kép)

Az 1970-es évek elején még csak salátát termesztettek. A Muk fajta volt a legnépszerűbb. Az ÁFÉSZ boltjai vásárolták fel. Tízes rekeszbe rakták. Az első osztályúból 12, a másodosból 16 fért egy rekeszbe. Az 1980-as évektől teljesen áttértek a paprikapalánta nevelésére.

A palántanevelés munkafolyamatait Tallér Lajos feljegyzései alapján ismerjük. Az 1982. évi feljegyzések a következőkről tudósítanak: „Január 2-án kettő szaporító ládába 2 dkg Cecei, egy szaporító ládába 1 dkg Tétényi hegyes erős paprika vetőmag került elvetésre. Ugyanezen a napon hungarocell tálcába 200–300 szem salátát vetettek. Száraz, fagyos idő volt. Január 11-én 2 szaporító ládába 2 dkg Fehérözön paprikamagot vetettek. Ónos eső esett, és valóságos jégpáncél alakult ki.” A szaporító ládákat a lakás folyosóján helyezték el.

A fóliában lévő kemencébe január 12-én gyújtottak be. Az időjárás mostoha volt, mínusz 12 fokos, száraz hideg volt. „A fóliáról most csúszott le a 2 cm-es jégpáncél, közben erős fűtés, a sátorban + 30 fok meleg van, sokat segít a napfény.” Január 14-én három szaporító láda Muk és egy szaporító láda Rigolettó fajtájú salá-

⁸ A palánta tápkockába történő ültetését nevezik pikírozásnak

tamagot vetettek. A következő napon folytatódott a magvetés. 10 láda „Budai korai”, 5 láda „Május királya” és 5 láda „Ventúra” salátamagot vetettek. Ezenkívül 10 láda „Szeniteri kék” és 10 láda Knauf „Kék ideál” karalábemag került elvetésre. A ládákat ekkor már a fóliasátorban lévő fűtött, fekvő kemencén helyezték el. Ugyanezen a napon került sor 380 db, 5X5-ös tápkocka kiverésére is. (10. kép)

Fehérpaprikát és hegyes erős fajtákat is neveltek. A vetőmagot Budapesten a Rottenbiller utca 33. szám alatt lévő központi elosztóban vették. Itt egyrészt biztosított volt a fajta minősége, és olcsóbb is volt, mivel még kis kiszerelés előtt vásárolták meg. Az 1980-as években a következő, fehér fajtájú palántát neveltek: Cecei, Javított cecei, Góliát, Alba Régia, Fehérözön, 11-es, Táltos, Soroksári, HRF, hegyes erős fajták: Kosszarvú, Csipke, Szentesi piacos, Duna F1. Kevés Kaliforniait is neveltek. Ez régi fajta volt, már Tallér Vendel is termelte. Később paradicsompalántát is neveltek, K 3-ast, 262-est és Lugas F1-est. Pritamin-, alma- és cseresznyepaprikát nem neveltek. Ezen a vidéken ezek termelése kevésbé terjedt el.

A palántanevelés technológiáját Tallér Lajos már a téveszben elsajátította. A paprikamagot vetés előtt három nappal leáztatták, csíráztatták, hogy könnyebben kikeljen. Január 18-án a következő vetőmagok kerültek leáztatásra:

„Szentesi kosszarvú	15 gr
Budatétényi F 1.	10 gr
Tétényi h. erős, saját mag	20 gr
Fehérözön	40 gr
Szentesi piacos	20 gr
D. Cecei	50 gr
Összesen:	155 gr

Vetőmag értéke: 684 Ft 30.”

A szaporítóládaként az őszibarack szállítására használt ötös ládákat használták. A ládába rostált tözeget tettek, melyet már előre bekevertek. A ládában a tözeget méretre vágott deszkalappal simították el. Vetés előtt mintegy két liternyi vízzel locsolták meg, melybe előzőleg Zineb permetszert kevertek. A permetlé egy százalékos lehetett. Az elszórt vetőmagra korábban a kemencében, fém edényekben felforrósított, fertőtlenített és már kihűlt homokot szórtak, mintegy egy cm vastagon. Ismét meglocsolták, majd a ládákból lévő talajt fekete fóliával takarták be, hogy tartsa a meleget és ne száradjon ki. Kelés előtt a papírokat leszedték. A palántát 4–6 leveles korában pikírozták ki. Egy tápkockába – mely, mint láttuk, tulajdonképpen egy kb. 10 centiméter magas, 6–8 cm átmérőjű henger – kettő palántát ültettek. A tápkockába *lukalló* segítségével alakítottak ki megfelelő nagyságú lyukat a palánták számára. A *lukalló* bakelit nyélre csavarozott, esztergált, tömör vasból alakították ki. A beültetett kockákat 4–5 nap múlva rakták szét az asztalokra a ládákból. Ezután a növényvédelmen kívül, csupán a megfelelő hőmérséklet és páratartalom biztosítása volt a legfőbb feladat. A paprikapalánta legveszedelmesebb betegsége a *palántadőlés* volt, mely tulajdonképpen gombabetegség. Kellő időben történő permetezéssel védekeztek ellene.

A később pikírozott palántákat fűtetlen fóliába rakták. Az ágyakat keretben lévő üvegtáblákkal takarták le, ahova nem jutott, ott *hasurái*⁹ használtak. (11. kép) A

⁹ A hasura nádból kötött takaró, melyet fagy esetén a palántás ágyra terítenek.

hasurát saját maguk kötötték nádból. Néhány tekercs még ma is található a kemence mellett.

A palántát a környező települések termelői vásárolták meg. Az 1983 januárjában készült feljegyzések alapján a következő megrendelések voltak:

„Kocsis István, Harkakötöny, jan. 15.

Cecei paprika	300 tő
Paradicsom Primszet	60
Hegyes erős	40

Zádori Kálmán, Jan. 19.

Fehérozön	800
Góliát	800
Szentesi Piacos	400
Paradicsom Primszet	400
	2400

Marosi László, Madaras, Jan. 18.

Paradicsom K-3	120
Fehérozön	200
Szentesi piacos	40
Sz. Kosszarvú	50
Hegyes erős	70
Saláta	20
Primszet ha van	50

Dr. Mátrai József, Katymár, 6455 Kossuth u. 11., Jan. 20.

Fehérozön	30
Góliát	40
D.Cecei	30
Tétényi H. erős	20
Budai csípős	20
K-3-as paradicsom	10

Égető Lajos, Tázlár, 6236 József A. u. 9. Jan. 20.

Fehérozön	130 tő
Sz. Kosszarvú	40
Hegyes erős	25
D. Cecei	50
K-3-as paradicsom	10

Marcsó László, Madaras	
K-3-as	20
Fehérözön	50
Cecei	50
Tétényi H erős	20
Kosszarvú	20

Kárpáti Antal, Madaras	
Góliát	20
Merevszárú paradicsom	50
Tétényi H erős	20
Fehérözön	20
Kosszarvú	20

Lakatos Márton, Madaras	
K-3-as paradicsom	80
262-es	80
Góliát	30
Fehérözön	50
Cecei	30
Tétényi H erős	60
Kosszarvú	60

Rigó Ottó, Madaras	
K-3-as paradics.	50
262-es	50
Góliát	100
Fehérözön	100
Tétényi H erős	50"

„Volt olyan nap, hogy négyen: a két menyem, a szomszédasszony, egész nap pikíroztunk. Egy személy szedte a palántát. A ládába belevetette az ember 2–3 dekát, tízes rekeszbe, amilyen sűrűre csak be lehetett.”

„Mikor jöttek a vevők, reggel keltünk, amilyen korán csak lehetett. Az a pedáns rend, amit mi csináltunk. Vártuk a vevőket. Jött a Lakatos Máté meg a Rigó család, hozták a páromnak a narancspálinkát. Üres kézzel soha sem jöttek. Pici paprikát hoztak egy cseréppel. Szerettek bennünket.”

„Madarason volt 32 család, akik ide jártak hozzánk. Van olyan könyvem, amelyikben benne vannak a lakcímek. Néha ötven borítékot is vettem, mert készen volt a palánta.”

Tallér Lajosné feljegyzései kiváló adatokat nyújtanak a kertészetből származó éves bevételekről is. A kimutatás azoknak a családoknak a neveit tartalmazza, akik palántát vásároltak, illetve az egyéb, palántaeladásból származó bevételeket. 1985. évi kimutatás március, április, május hónapokra a következő tételeket tartalmazza:

„Kertészet bevétel III. 1-31.

Palotás sal.	III. 1.	525
Kazinci		120
Kocsis		4000
Mikus	III. 4.	600
Sofőr		400
Temesv.		560
Krammer	III.23.	600
Tajti		151
Szerdahelyi		706
Krammer	IV.1.	595
Szekeres		300
Kurucsai		800
Kocsis		1246
Zoli		112
Marosiék	IV. 1.	3360
Dózsáék		3290
Krammer		1471
Kiskőrös		489
Papné		284
Gáspár M.		588
Égetőné		2436
Dr. Mátrai		3570
Kőrösre		440
Tóth I.	IV:4.	1544
Kocsis		886
Jéga		714
Északi	IV.6.	1500
Tóth		1046
Dózsa		2550
Mészáros		400
Nagy P.		555
Füle		359
Szatmári		602
Kocsis		835
Maglódi		300
Laliék	IV.10.	1370
Piac		2028
Nemesnádudvar		1496
Dr. Várhegyi		1260
Kárpáti		2100
Kurucsai		520
Piac	IV.12.	1783

Határország		850
Kurucsai		1605
Piac	IV.13.	1363
Rigó		1970
Marcsó		1850
Szécsényiné		2026

Bevételek	IV. 30.	
Lakatos		3750
Dr Tüske		428
Laliék		198
Vida J.	IV.17.	700
Piac		1647
Csordás		323
Piac		1517
Mikus		1450
Ferenci		485
Tázlár		833
Piac	IV.24.	1328
Torma J.		340
Piac		1245

Bevétel-Kert V. 1-31.

Szanyi		120
Gyula		222
Piac		1540
Temesv.		250
Faddi L.		160
Sneiderné		210
Laliék		288
Kallóné		260
Piac		1864
Papné		300
Nné Jutka		380
Hné Jutka		500
Piac		1830
Zogék		275
Szanyi		618
Nagy P.		300
Vida J.		556
Vida J.		900
Sanyi		350

Piac	1631	Bevétel VI. 1-30.	
Panni	445		
Bakos	639	Piac	244
Bálint J.	184	Piac	165
Csaplár	250	Zbab	250
Dr Tüske	1370	Zbab	190
Tóth rendőr	580	Zbab	250
Kozárek	346	Dózsáné	400
Piac	741	Zbab	325
Makus	200	Zbab	200
Piac	394	Dióbél	600

Palánta befejezve

86 232 – palánta

6 880 – saláta

Összesen: 93 112”

A kemencét nem szedték szét. Disznóvágás után, amikor a sonkák megszózódtak, befűtötték és egy sonkát megsütöttek. Sütöttek a szomszédoknak is. „*Néha 12 sonka is volt a kemencébe.*”

Ifjabb Tallér Lajos 1944-ben született, Gödöllőn végzett az agrártudományi egyetemen 1966-ban. 1967-ben megnősült, majd Kisszállásra került agronómusnak. „*1970-ben bevonult katonának, itt nagyon szerették volna ha elvállalja az elnökséget, azt mondták, hogy ha elvállalja azonnal leszerelik. Ő azt mondta, hogy ha kiírják a választásokat és megválasztják, elfogadja. Az 523 tagból több mint 500-an rá szavaztak, így elvállalta. Így lett az ország legfiatalabb elnöke. Ez volt a Bácska térsz. Később egyesült a Búzakalással, Szabadsággal, a Petőfivel, egy maradt Bácska név alatt. Azóta a Lajos fiunk ott van.*” 1994-ben az orvos tanácsára abbahagyták a kertészkedést. (12. kép)

A másik fiúgyermek, Tallér Sándor 1947-ben született, szakmát tanult, jelenleg építési vállalkozó. Tallér Lajos 2001. március 7-én halt meg.

A Tallér család történetének rövid bemutatásával érzékeltetni szeretnénk volna azt az emberi tulajdonságot, melyet Bálint Sándor „általános serénységnek” nevezett, amikor a homokon élő emberek munkájáról írt.¹⁰ Az idézett újságcikkek Tallér Vendel „hősiességét” emelik ki. Ugyanolyan odaadással és ragaszkodással folytatta a család a munkát Tallér Vendel „önkéntes nyugdíjba vonulása” után is addig, amíg azt a gazdaságpolitikai helyzet engedte. A földhöz való ragaszkodást és a kertészkedés szeretetét azonban semmilyen politikai rendszer nem tudta megakadályozni. Az adott lehetőséget kihasználva, kis területen, de annál nagyobb fejlesztési követelményeknek megfelelően, a Tallér család olyan modernnek számító kertészetet hozott létre, amely abban az időben példamutató volt.

¹⁰ Bálint Sándor részletesen írt a szegedi gazdák Bács-Kiskun megyében – köztük a halasi határban – történet úttörő munkájáról. Bálint S. 1974. Ugyanakkor Erdei Ferenc megjegyezte, hogy: „Kiskunhalas életében nem központi gond és lendítő erő a kerti kultúra, mint pl. Kecskeméten és Nagykőrösön. Halas nem tőri magát.” Erdei F. é. n. 136.

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1974 Szegediek Bács-Kiskun homokján. Cumania II. Kecskemét, 411-426.

ERDEI Ferenc

é.n. Futóhomok. Budapest

LAKATOS Vince

1988 Krónika a kun pusztákról. Kecskemét 1988.

NAGY CZIROK László

é.n. Földművelés. Kézirat, TJMA. 3591.

The History of a Gardener Family in Kiskunhalas

by FERENC FODOR

While collecting material for my paper discussing economic history – published in the third volume of the monograph on the history of Kiskunhalas – I came across the family name Tallér in newspaper articles issued between the two world wars. During that period several articles were written about the poor Vendel Tallér, who became a well-to-do farmer, as well as an outstanding gardener.

The origin of the Tallér family could be traced back as far as the 18th century. Vendel Tallér was born on 16th December 1886. He had four brothers and four sisters. Two children were born of his first marriage. His wife – who committed suicide in 1913 – was the daughter of the famous distiller, Pál Kocsis. The Kocsis grandparents then raised the children, since Vendel Tallér was called up for military service.

After getting discharged, he got married again in 1918. He married Etelka Toma. One child, Lajos was born of this marriage on 17th May 1919. Vendel Tallér worked as a day laborer, and then in 1921 he bought a sandy land of 12 acres on the field of Alsószállás on credit. On the freshly purchased land they lived in a hovel dug into the ground. In 1926 they managed to move into an adobe house of better condition, as well as to buy landed property of some acres. In 1929 Tallér also began cultivating peppers on a territory of 350 square meters. His attempt was successful. While doing his military service in Serbia he saw irrigating wheels for the first time. Then gardeners living in the surroundings of Soroksár taught him how to operate the wheel. In 1932 he hired workers to dig an irrigation ditch of 35 meters long and 15 meters width on a suitable flat area. The side of the ditch was covered with boards. At the end of the ditch he built his own irrigating wheel with the help of his family.

Then he leveled an area of several acres making it suitable for gardening, as well as for planting fruit trees. In 1931 he planted apricot trees on a land of 1 acre. Simultaneously he made a territory of 3 acres suitable for growing vegetables.

However, fate interrupted his life again. In 1939 his second wife got seriously ill and died. In the following year his son, Lajos, was called up for military service. He had not got discharged until 26th September 1943. On 9th October 1943 Lajos Tallér married Irén Pató. The married couple continued cultivating land.

Vendel Tallér signed his property over to his son after the Russian army occupied the country. He sold his farmstead bought not long before and purchased a house in Kiskunhalas, in Budai Nagy Antal Street. He moved to this house with his third wife. The young woman then abandoned the elderly Vendel Tallér in 1960. In 1960 also Lajos Tallér was forced to join the co-operative farm, and was allowed to cultivate his own lands on sharing terms. Vendel Tallér was not able to bear the ruining of the family farm and the hopeless situation of his family and committed suicide on 17th June 1961.

Lajos Tallér's wife started to work as an assistant at a greengrocer's in 1968. She worked there until 1980. Lajos Tallér worked in the co-operative farm until 1969. After retirement they restarted gardening in glasshouses in their own garden.

1/a. kép: Bolgárkerék a gödör felől

1/b. kép: Bolgárkerék működtetése

(Lakatos Vince felvételei, 1930-as évek)

2. kép: Barackszállítás (1950-es évek)

3. kép: Szüret a Tallér birtokon (1950-es évek)

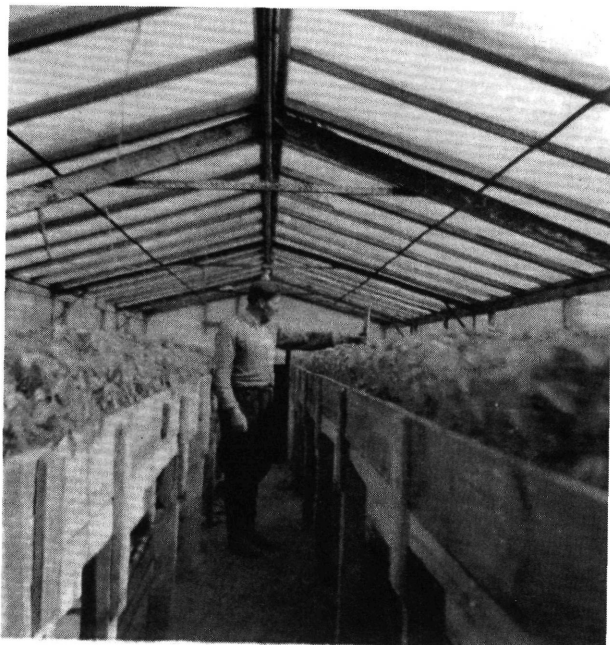
4. kép: Tallér Vendel a kertészetben (1930-as évek második fele)

5. kép: Tallér Vendel és második felesége (Lakatos Vince felvétele, 1930-as évek)

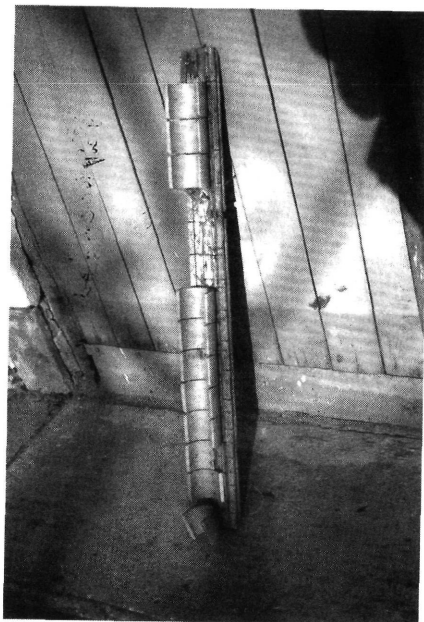
6. kép: Ebéd a ház előtt barackszedéskor (1940-es évek vége)

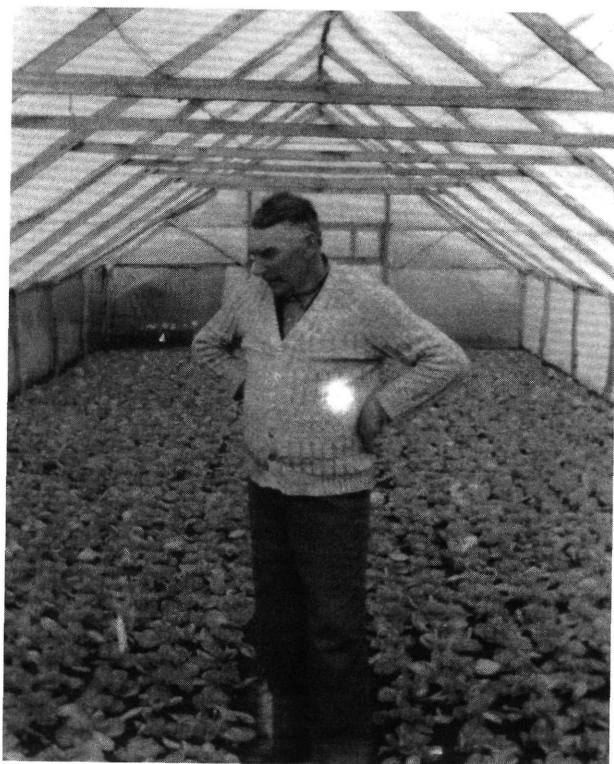
7. kép: Tallér Lajos a palántanevelő fóliában (1970-es évek vége)

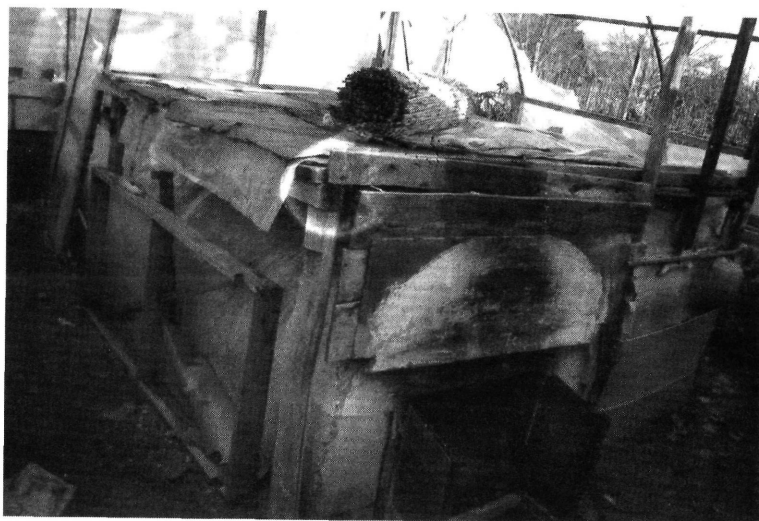
8. kép: Tápkockázó

9. kép: „Hengervágó”

10. kép: Tallér Lajos a fóliasátorban (1970-es évek)

11. kép: Fekvőkemence, rajta a hasuratekercs

12. kép: Tallér Lajos és felesége Pató Irén paprikaszedés közben
(1950-es évek vége)

Lovak, lókupecsek és lóügyletek a koalíciós évek Makóján

MEDGYESI KONSTANTIN

(Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

Amikor e tanulmányban a lovakról és a mindezzel összefüggő ügyekről beszélünk, akkor elsősorban nem maga a nemes állat, hanem az azt körülvevő társadalmi környezet vizsgálódásunk tárgya. A koalíciós évek világa (1944-1948) az utolsó történelmi korszak, melyben a lovak alapvető szerepet tölthettek be az egyének és a közösségek életében. Abban az időszakban a parasztság számára a ló segédereje a földmunkák során nélkülözhetetlennek számított. A későbbiekben a mezőgazdaság természetes fejlődése, a modernizáció következményeként, illetve a szocialista kor eszményének megfelelően (iparosítás) egyre több gép, traktor tűnt fel, és segítette az agrárszférában tevékenykedők mindennapjait. Ezzel párhuzamosan pedig kiválthatóvá váltak a lovak.

Makó azért alkalmas terep e téma kibontására, mert az egykori csanádi megyeszékhelyen a lovak más alföldi településekhez hasonlóan jelentős szerepet tölthettek be. A főként hagymát termelő parasztemberek általában igavonásra használták őket. Másrészt a makói birtokviszonyok jellemzője volt, hogy a gazdáknak egymástól messzire terültek el a földbirtokai, a ló hátán vagy lovas kocsival gyorsabban lehetett megtenni a művelt földdarabok közötti távolságot. Így nem véletlen, hogy a makóiaknak igazi kincset ért egy-egy ló.

A Makó központú Csanád vármegyében 1938-ban 29761 lovat tartottak nyilván. 1945-re ez a szám 6895-re esett vissza.¹ A háború következményeként a lóállomány a világégést megelőző szint 23 százalékára esett vissza, más megfogalmazás szerint a Makó környéki lovak 77 százaléka elpusztult vagy eltűnt ezekben az években. (1945-ben a gazdák igyekeztek – a különböző fórumokon keresztül – elveszett jószágaikat felkutatni. Ilyen és ehhez hasonló apróhirdetések jelentek meg a hasábokon: „Keresek egy 160 cm magas, ötéves, fekete kanca, csiklandós, vemhes ... lovat és egy nyári fekete hétéves, pofán jobbról 9-3620-38. számmal bélyegzett lovat. Nyomravezető darabonként 260 P. jutalmat kap”²)

Az 1947-es összeírásból kitűnik, addigra valamelyest javult a helyzet, már sikerült elérni a háború előtti szint felét, az 1945-höz képest pedig megduplázódott a lovak száma. 15540 ló szerepelt akkor a vármegyei dokumentációban.³

Az állomány ilyen drasztikus csökkenésénél is nagyobb gondot okozott, hogy főként a jobb minőségű jószágok tűntek, pusztultak el. Tovább fokozta a problémát, miszerint az apaállatok nagy része is „kiesett”. A háború után pusztán 305 törzskönyvezett, továbbtenyésztésre alkalmas ló maradt a vármegyében.⁴

¹ Délvidéki Független Hírlap (a továbbiakban: DFH) 1947. november 15.

² Makói Népújság (a továbbiakban MNÚ) 1945. február 21.

³ DFH 1947. november 15.

⁴ DFH 1947. november 29.

Lóvásárok, lóhús fogyasztás

Makón ekkoriban havonként rendeztek állatvásárt. Hogy 1947-re már növekedett a lóállomány, onnan is tudható, hogy az e fajta bőrzékről szóló tudósítások arról tájékoztatták az olvasókat, miszerint „feltűnően sok az eladó ló.”

1947 nyarán a lókereskedelemben megnőtt a kínálat, mert a nagymérvű takarmányhiány miatt a tulajdonosok egyszerűen nem, vagy igen komoly áldozatok árán tudták csak ellátni az állatokat. Egy-egy havi állatvásáron ezidőtájt körülbelül 200 lovat hajtottak fel, és nem több mint 60 cserélt gazdát.⁵

Az 1947 augusztusi állatvásáron "emberemlékezet óta nem látott"⁶ tömeg volt. 5500 állat várta sorsát a vásártéren, köztük 2000 ló. E magas szám mögött továbbra is a kilátástalannak tűnő takarmányhelyzet bújt meg. A szomszédos városokból is hoztak eladó lovakat. Kereskedők érkeztek a fővárosból is, de igazán komoly keresletet ez sem váltott ki. A piaci törvények működtek: ha sok az eladó portéka, és kevés a vásárolni szándékozó személy, akkor csökkenni fognak az árak. Ez a lovak esetében is így történt, rövid idő alatt 25-30 százalékkal ért kevesebbet egy-egy jószág. Végül 198 ló cserélt gazdát. Ami rendkívül csekély, ha figyelembe vesszük, hogy 2000 lovat, vagyis az eladott állatok több mint tízszeresét vonultatták fel gazdáik az adásvétel reményében.

Az őszi állatvásáron csak 240 ló „jelent meg”, ebből 163 vándorolt új tulajdonoshoz.⁷ Ekkor főként a vágni való lovak iránt mutatkozott kereslet, így a 163 eladott ló túlnyomó többsége bizonyára nem élte meg a következő esztendő, vevőik ugyanis fogyasztási célokra vették meg őket. Ősszel a parasztemberek csak a legtrikább esetben vásároltak igavonó jószágot. A közelgő tél előtt – amikor kevésbé tudták kihasználni például a lovak munkaerejét – gazdaságtalan befektetés lett volna ebbe beruházni, hiszen az állatot, ha nem dolgozott, akkor is etetni kellett. Olyan időkben, amikor elegendő takarmány állt a gazdák rendelkezésére, akkor sem volt anyagilag könnyű feladat a lovak ellátása – nemhogy takarmányhiányos időszakban.

Januárban többnyire inkább pangott az állatkereskedelem. Nem így történt az 1948-as esztendő első havában. Valószínűleg továbbra is a takarmányszűke okolható azért, hogy sok gazda igyekezett túladni jószágán. A téli hidegben 1000 lovat hajtottak fel a vásártérre. Már a hajnali órákban kocsisorok kígyóztak a környező települések felől Makó irányába, 750 ló a közeli falvakból érkezett. „A lóvásár területén olyan nagy volt a zsúfoltság, hogy a kereskedők életveszélyes körülmények között a tömeg között futtatták a lovaikat, és egy ilyen futtatásnál az egyik ló két embert fel is döntött. Különösebb baj azonban nem történt, legfeljebb annyi, hogy a gebét, amely csak sűrű ostorcsapások után volt hajlandó futni, nem sikerült eladni” – tudósított az izgalmaktól sem mentes vásártéri hangulatról a helyi kisgazda napilap.⁸

1948-ban a vidéki állatvásárokon a budapesti terménykereskedők lovakat már alig-alig vásároltak, ez is bizonyítja, hogy a lóállomány ekkorra már szerte az ország-

⁵ Makó és Vidéke (a továbbiakban MV) 1947. május 15.; DFH 1947. május 15.

⁶ DFH 1947. augusztus 13.

⁷ DFH 1947. november 12.

⁸ DFH 1948. január 28.

ban – így Makón is – stabilizálódott. A makói jószágbörzéken is többnyire a helyi gazdák adták egymás között a lovaikat.

A lópiac a maga természetes módján kategorizálta az állatokat. A legjobb minőségű lónak az számított, amely alkalmas volt arra, hogy kocsiba fogják és a tulajdonos reprezentatív célokra használja. 1947-es árakon egy ilyen példányért elkértek akár 4800 forintot is. Nem véletlen, hogy e kifogástalan állapotú lovakat inkább a jómódú parasztság vásárolta. A következő szintet az úgynevezett „jó ló” jelenti. Ezeknek az értéke 2500 forint körül mozgott. Ezután jöttek a 800-1200 forintba kerülő „gyengébb minőségű, öreg lovak”. Végül a vágólovak, melyeket inkább kilóra adták, s így megközelítőleg 400 forintért keltek el.⁹

A makói vágóhídon 1945-ben 20 darab lovat vágtak le.¹⁰ 1946-ban ez a szám nem változott, 1947-ben jelentősen nőtt a közfogyasztásra levágott lovak száma, abban az esztendőben 43 ló végezte be életét a mészárosok keze között.¹¹ Több mint duplájára emelkedett tehát a levágott lovak száma. Ez komoly emelkedés, de közel sem akkora, mint mondjuk a szarvasmarha vagy a juh esetében. 1946-ról 1947-re a marhafogyasztás közel háromszorosára, a juhvágás több mint ötszörösére növekedett. Ezek az adatok egyértelműen arról tanúskodnak, ezen években javult a makóiak élet-színvonala, több hús került a családok asztalára.

Lóhúst többnyire a szegényebb rétegek vásároltak, fogyasztottak. E húsfajta „népszerűsége” már akkortájt is erősen hanyatlóban volt. Ebből következően a lóhús kevesebbe került, mint a többi húsféleség. Olyannyira, hogy még a kevésbé tehetősek számára is megfizethetőnek bizonyult. Az alapárra azonban a lóhús esetén is rátévődtek az adók és más közterhek, ezek pedig emelték az árszintet. E jelenségre figyelt fel Lukács Pál városatya, aki 1946 novemberében azt javasolta, a képviselőtestület mérsékelje a lóhúst terhelő helyi adótartalmat. A szociáldemokrata városi képviselő indítványt tett, hogy a lóvágási fogyasztási díjat, valamint a városi vágóhídi költségeket olyan mértékre szállítsák le, hogy ezáltal a lóhús árát „Makó város legszegényebb néprétegének olcsóvá tehessek.”¹² Lukács azzal érvelt: „a szegény népréteg nincs abban a helyzetben, hogy a baromfit, a marha- vagy sertéshúst megvehesse”. A képviselő úgy vélte, amennyiben csökkentik a közterheket, akkor ezáltal lefelé megy a lóhús ára is, így a nélkülözők könnyebben juthatnak hozzá. A baloldali többségű helyi parlament azonban nem fogadta el ezt a fajta megközelítést. Kiss Imre kommunista párti polgármester először is kifejtette, a városnak minden meglévő adóra szüksége van, hiszen mindezek Makó fejlődését szolgálják. A polgármester abbéli meggyőződésének adott hangot az előterjesztéssel kapcsolatosan, hogy amennyiben csökkentenék a lóhúst terhelő közterheket, akkor azon csakis a „hentes keresne”.¹³ A képviselőtestület elvetette az indítványt. Az ügy mindenestre érdekes és tanulságos adalékokkal szolgált a korabeli táplálkozási szokásokról és a lóhúsfogyasztási tendenciákról.

⁹ DFH 1947. augusztus 13.

¹⁰ MNÚ 1947. január 5.

¹¹ DFH 1948. január 11.

¹² Makó Város Levéltára. (A továbbiakban MVL) 520 kgy. /1946.

¹³ Uo.

Kié a ló? (A „nagy lóperek” időszaka)

Amint arról már szó esett, a háború zavaros viszonyai közepette, mikor a front a várost és környékét szelte át, sok ló eltűnt. A tulajdonosok utána hirdetésekben és más egyéb fórumokon keresztül igyekeztek visszaszerezni jószágaikat. Ez kinek sikerült, kinek nem.

Az elveszett állatok jelentős hányadát a szovjet csapatok gyűjtötték össze. A korabeli hivatalos adatok szerint jóhiszeműen terelték be az elcsatangolt állatokat,¹⁴ de ismerve a Vörös Hadsereg viszonyulását a helyi javakhoz, nem kizárt, hogy jócskán koboztak el lovakat az itt élőkötől. Utána – már hetekkel, hónapokkal később, a kibontakozás és az újjáépítés időszakában – a szovjetek az így szerzett és megmaradt jószágokat kiosztották. A formálódó kommunista párti céloknak megfelelően, a politikai tökékezés keretében a szegényparasztnak kaptak az állományból. A megszállók természetesen a legkevésbé sem törődtek azzal, hogy az eredeti tulajdonosoknak juttassák vissza a lovakat.

A bajok akkor jöttek elő, mikor az új gazdák a mindennapi munkák során használták az állatokat, a „régiek” pedig ilyenkor – a szám vagy más tipikus jegy alapján – felismerték saját kedvencüket, és igyekeztek azt visszaszerezni. Ha nem ment jó szóval, megpróbálkoztak a perrel. A hatályos magyar polgári jogi szabályok pedig az eredeti tulajdonosoknak kedveztek. 1946-ra tehető a városban a „nagy lóperek” időszaka.¹⁵ Sorra születtek a bírói ítéletek, miszerint az új gazdáknak vissza kellett szolgáltatni a jószágokat.¹⁶

A Magyar Kommunista Párthoz (MKP) köthető szervezetek felismerték az ügynek a társadalmi bázisukra veszélyt jelentő következményeit, ezért határozottan felléptek az „újak” védelmében. A Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetségének (FÉKOSZ) makói szervezete felháborodottan állapította meg, hogy a tömeges lóperlések miatt „a nép az ügyvédek szabad vadászterületévé vált.”¹⁷ Együttal kifejtették, hogy nem hajlandók egyetlen lovat sem átadni. A MKP pedig memorandumban foglalt állást a kérdésről: „A lovak azoké legyenek, akik azokat megmentették, akik azokat ápolták a felszabadulás első napjaitól. Hamis tanúkkal ne lehessen a lovat a néptől visszarabolni azok számára, akik elmenekültek és most is több lovuk van. Ügyvéddel a nép haragját és jogos ítéletét váltják ki a bírósággal együtt, ha nem szüntetik be a lovak visszaítélését.”¹⁸ A nyilatkozat hangvétele több szempontból is tanulságos. E köztörténeti értelemben kicsiny históriából is kitétszik, a kommunista közéleti mentalitásba mennyire nem fért bele, hogy egy vita a bíróság előtt, a hatályos jogi szabályok alapján dőljön el, ha számukra kedvezőtlen ítélet születik. Másrészt érdekes megfigyelni a baloldali propaganda összetevőit. Ezek szerint az igazságszolgáltatás szervei „a néptől rabolják vissza a lovakat”, vagyis a középbirtokos paraszt-

¹⁴ Makó az első felszabadult magyar város. II. kötet. A népi demokratikus forradalom győzelme. Szerk.: Korom Mihály. Makó Városi Tanács. 1974. 53.

¹⁵ DFH 1948. augusztus 28.

¹⁶ MNÚ 1946. október 30.

¹⁷ MNÚ 1946. február 27.

¹⁸ MNÚ 1946. március 6.

ságot – akik többnyire az állatok eredeti tulajdonosai voltak – nem tekintették a nép részének. További vádként fogalmazódott meg, miszerint a felperesek hamis tanúkkal bizonyítják igazukat. Mindennek az állandó ismétlésével, sulykolásával el lehetett rettenteni a makóiakat attól, hogy tanúskodjanak az ilyen eljárások során. A közéleti szempontból leginkább hatásos érv az emberek igazságérzetére apellált. Eszerint méltánytalan, hogy olyan gazdaktól veszik vissza a jószágokat, akiknek így nem marad lovuk. Míg, aki visszakapja, annak több is van az istállóban.

A közösségi jóézés szempontjából valóban nem volt tetszetős, hogy a jobb módúak a jog eszközehez nyúlva fosztották meg kevésbé tehetős társaikat egyetlen, a mezőgazdasági munkához nélkülözhetetlen lovuktól. „Több ízben előfordult, hogy az úgazdák hasonló eset miatt nem tudták földjüket felszántani” – tájékoztatott a baloldali orientációjú Makói Népújság.¹⁹

Gyakorta akkor sem adták ki azonban a lovakat, mikor a bíróság ítéletben kötelezte az alpereseket az eredeti tulajdonosnak való visszajuttatásra. A pernyertes fél végrehajtóval ment. Ilyenkor sem mindig sikerült érvényt szerezni a jogerős határozatnak. Erre példa Csávás Mihály makói parasztember esete. Az ő lovát egy földéaki gazda, Szabó István kapta meg a háború után. A bíró az eljárás végén arról döntött, hogy a ló Csávást illeti. Szabó viszont egyáltalán nem gondolta rendjén valónak, hogy a makói birtokába kerüljön az általa felerősített és gondozott ló. A végrehajtó megpróbálta teljesíteni hivatali kötelezettségét, de a földéaki férfi vasvillát ragadott és kizavarta a „betolakodót” az udvaráról. Tizennyolc nap elteltével Csávás és a végrehajtó – egy béreslegénnyel és három rendőrrel megerősítve – visszatért Szabóék otthonába. Szabó István és fia, az agrár egyetemista Szabó János most sem ijedtek meg. A béreslegény igyekezett a lovat elkötni, mire az idősebb Szabó „ostorral végigvágott rajta, majd a kaszához nyúlt.” A rendőrök ekkor avatkoztak be. A lovak Szabóéknál maradtak, de büntetőeljárás indult Szabó István és fia ellen, hatósági közeg elleni erőszak büntetnének vádjával.²⁰

1946-ban „a nagy lóperék” időszakában a lovak tulajdonlása ürügyén a közép-birtokosság és a szegényparasztság közötti társadalmi küzdelemben az előbbieket győzték. Ez a csatanyerés mégis pirruszinak tekinthető, hiszen néhány esztendő múltán, az erőszakos téészesítés következtében a pernyertes gazdák is kénytelenek voltak bevinni a közösbe a féltve őrzött lovaikat.

Lovak, lovas kocsik – ügyek, bostrányok

1946-ban Makó város tulajdonában 28 ló volt. A hivatal úgy ítélte meg, lófölösleg alakult ki a városháza istállójában. Nincs szükségük ennyi jószágra, ezért olyan előterjesztés született, miszerint néhányat (5 darabot) kiadnának arra érdeme-seknek. A képviselőtestületi ülésen azonban „nagy ribillió” támadt. Kallós Lajos kommunista párti városatya tiltakozott: miért biztosítának például egy tehetős mo-

¹⁹ MNÚ 1946. október 19.

²⁰ DFH 1948. augusztus 28. A tárgyaláson mentő körülménynek számított, hogy kiderült, éppen az omni-nózus napon haldoklott Szabó kisebbik fia. Így érthető volt az apa ingerültebb reagálása. Addigra, 1948-ra pedig már a jogszabályi környezet és a politikai erőviszonyok is megváltoztak. Szabóéknak végül a lovat nem kellett kiadniuk.

toros favágónak is városi lovat, amikor „nagy számban vannak rászoruló asszonyok, kiknek férje hadifogságban van,” s így ők jobban megérdemelnék ezt a fajta segítséget.²¹ A favágó – a képviselők többségének döntése értelmében – végül nem élhetett a kedvező lehetőséggel. Az is szóba került, milyen alapon kap egy személy két lovat. Erre a következő válasz jött: igaz ugyan, hogy két állatról van szó, de mind a kettő póni, így jogos a két állat juttatása. Szintén kiállt a többség a cséplési ellenőr mellett, mondván, neki is járhat a ló, hiszen kerékpárral nem mindig lehet kijárni a mezőre, márpedig az fontos érdek, „hogyan az ellenőrzést el tudja végezni.”²²

Nyilván sokan akadtak, akik szívesen vették volna, ha ők is kapnak a városi lóállományból, de ez a kis közbiztonsági összességében – noha bizonyára egy rövidebb ideig beszédtémát jelentett, hogy kik és milyen alapon szerezhettek „potya” lovakat – nem volt alkalmas arra, hogy különösebb izgalmat váltson ki a gazdák körében. Nem így a *jóvátételi lovak* ügye. Jóvátételi célokra Csanád vármegyéből 80 jószágot kellett felszállítani a fővárosba. Az ügylet lebonyolítását a kormány a Lóértékesítő Szövetkezetre bízta. Az eredeti elképzelés arról szólt, hogy a megye összes lovát fel kell vonultatni, és az illetékesek a látottak alapján fogják majd kiválasztani azt a bizonyos 80 állatot. 1947 júliusában, a mezőgazdasági munkák kellős közepén kellett volna közel 15 ezer lovat bemutatni. A számítások szerint ez 300 ezer forintos kárt okozott volna a Makó környéki gazdák számára. (Az összeg nagyságrendjét jelzendő: 10 ezer forintért már igényes parasztházat lehetett vásárolni.) Érthető módon a makói lótulajdonosok óriási felháborodással fogadták az ötletet. Kiss János főispán járt el a Jóvátételi Hivatalnál, hogy tegyenek le erről a javaslatról. A főispán elérte, nem kellett a vármegye összes lovát felvezettetni, hanem „garanciaképes” lókereskedők kaptak megbírást, hogy válogassák ki a jóvátételre megfelelő 80 darab jószágot.²³

Lovakat érintő botrányok azonban nem csak a hivatalosságok eljárásai kapcsán keltek szárnyra. A magánéletbeli történések is alapot adtak arra, hogy kedélyes városi beszélgetések tárgyául szolgáljanak.²⁴

1946-ban és főleg 1947-ben a hagyma ára jelentősen emelkedett a világpiacon, ami kedvező volt a makói gazdák számára, hiszen ezáltal nagyobb bevételhez jutottak. A helyi parasztság e plusz forrásokra alapozva tudott beruházni, s olyan tevékenységekre is költeni, mire korábban nem adódott lehetősége. 1947-ben egyre több makói kívánt lovas kocsit vásárolni, csináltatni.²⁵ A lovas kocsik beszerzése sem ment simán. Botrány, úgy ebből is adódott. Egy budapesti illetőségű vállalkozásnak a So-

---

²¹ MVL 238 kgy./1946.

²² Uo.

²³ MV 1947. július 3.; DFH 1947. július 3.

²⁴ Egy makói férfi, bizonyos B. Szűcs István a vásáron eladta egyik lovát. Jó hangulatban tért haza, úgy gondolta: megfelelő üzletet sikerült kötnie. A ló hivatalos papírjai a feleségnél voltak. Szűcs tőle kérte az okmányokat, hogy hivatalosan is nyélbe üssék az üzletet a vevővel. Az asszony azonban kifejtette: nem ért egyet az állat eladásával, s nem is adta oda az iratokat. A nőszemély „normasértését” még tovább tetézte azzal, hogy nem volt még kész az ebéd. A ház ura „mérgeinek azon nyomban öklével adott kifejezést.” A feleség súlyos sérüléseket szenvedett. A ló eladás ügye a záróakkord lehetett Szűcs és asszonya megromló házasságának történetében. Végül a testi sértés miatt a férfit kétheti fogházra ítélték. DFH 1948. december 11.

²⁵ DFH 1947. december 7.

mogy megyei Szöcsénypusztán volt egy állítólagos gyára, ahol lovas kocsikat készítettek. A gyár megkereste – igen kedvező fizetési feltételeket tartalmazó – ajánlatával a makói gazdákat. Több tucat óvatlan parasztember azonnal leszerződött a céggel. Jelentős előleget adtak a szekérgyár megbízottjának. A teljesítés viszont váratott magára. Egy idő után a gazdák küldöttséget menesztettek a fővárosba, hogy tárgyaljanak a vállalat képviselőivel. Az üzletemberek akkor váltak igazán idegessé, mikor a makóiak közölték: szeretnék látni a gyárat. Mint mondták, „az utazás nagyon körülményes”.²⁶ A Makóról érkezett tárgyalódelegáció vállalta a kihívást. Nagy nehezen, de eljutottak a gyárhoz. A makóiak gyorsan konstatálták, a telep „koránt sem olyan nagyméretű, mint amilyenek a prospektusban jelezték... az épületben, amely azelőtt juhakol volt, egy gyalupad szerénykedett egy közönséges fújtatós kovácsfelszerelés társaságában.”²⁷ A küldöttség az első látogatás után három nappal ismét Budapestre utazott, hogy legalább az előleget visszaszerezze a cégtől, de akkorra már a vállalat vezetőit sem sikerült megtalálni.

A koalíciós években még komoly társadalmi presztízszerű volt, hogy kinek milyen, mekkora lovas kocsija van. Egyúttal a hatalom szimbólumának számított vidéken a fogat. Egy kisvárosi polgármester megjelenéséhez hozzátartozott a díszes hivatali lovas kocsi. A dolog pikantériáját az adta, hogy a többnyire szegénysorból származó helyi kommunista politikusok sem vetették meg a protokoll ilyesfajta megnyilvánulását. Kiss Imre Makó gépészből lett kommunista párti első embere és felsége is szívesen vette igénybe a város tulajdonában álló kocsit. Ebből támadt egy kisebbfajta közéleti vihar. Szántó István szociáldemokrata városatyja a képviselőtestület ülésén szembesítette Kiss Imrét a makói közhangulattal: „Nem tudom, van-e tudomása arról a város polgármesterének, amit a városban szerte-széjjel beszélnek. Azt beszélnek, hogy éppen az van ma is, ami volt, csak most nem Bécsy Bertalanné,²⁸ hanem Kiss Imréné veszi igénybe a város kocsiját”.²⁹ Kiss Imre polgármester a következőképpen reagált: „Kocsi igénybevétel: én tudtam, hogy ezek a dolgok elkövetkeznek, észreveszik, hogy az egyszerű munkás emberből lett polgármester kocsira ül. De megjegyzem és nagyon csodálkozom ezen, hogy éppen a szociáldemokrata párt részéről kifogásolják ezt. Mikor nagyon jól tudják, hogy mennyi ügyet kell elintézni és higyjék el, hogy nem is marad időm a magánügyeim elintézésére. Nekem a kocsi nem a kényelmet jelenti, hanem csak azt segíti elő, hogy egyik helyről sokkal gyorsabban, hamarabb tudok a másik helyre jutni, ahol meg kell jelennem. ... A másik pedig a feleségre vonatkozik. Ezt is tudtam előre. Higyjék el, hogy a feleségemnek is 50 helyre is kellene mennie, talán 100 pozíciója is van, amit el kell végeznie. Megkért arra, hogy Honvédba³⁰ lemelessen valamilyen szociális ügyet elintézni, engedjem át neki a kocsit. Azt meglátták, hogy kocsira ült, de hogy heteken keresztül varrt, hogy

---

²⁶ MV 1947. március 21.

²⁷ Uo.

²⁸ Bécsy Bertalan a szovjet megszállás előtt töltötte be hosszú ideig a polgármesteri tisztséget.

²⁹ MVL 19 kgy./1946.

³⁰ Honvéd Makó egyik városrésze.

fel tudják öltöztetni a város árváit és mennyi szociális ügyet elintéz, nem veszik észre. Éppen akkor is mikor kocsira ült, szociális ügyben járt – erre nem gondoltak.”³¹

Szántó képviselő azért hánytorgatta fel a polgármesterné lovas kocsizását, mert ekkoriban bevett gyakorlatnak számított, hogy városi közmunkára parasztkocsikat rendeltek be, hátráltatva ezzel a mezőgazdasági munkát és bősztítve a gazdákat. A szociáldemokrata városatya úgy gondolta, amennyiben az ilyen típusú protokoll utaztatásokat visszább szorítanák, a városi kocsik el tudnák végezni a szükséges feladatokat, és nem kellene közönséges parasztkocsikat behívni közmunkára. Kiss Imre polgármester szerint viszont a lótarató gazdák hozzáállásával van a baj, mert egyáltalán nem akarnak a közért tenni.

Lovak, lovas kocsik – balesetek

A korszakban gyakoriak voltak a lovakat érintő szerencsétlenségek. A szomorú esetek is mutatják, akkoriban a mindennapi élet milyen nélkülözhetetlen eszközei voltak ezek a jószágok. Lovak egyaránt voltak okozói és elszenvedői baleseteknek. Utóbbira a legsúlyosabb példa a Makó-újvárosi vasútállomástól nem messzire lévő átkelőn történt gázolás.

1947. szeptember 14-én este 9 óra körül Nagy Imre gazdálkodó kukoricát szállító lovas kocsijával kívánt áthaladni a vasúti kereszteződésen. Közvetlenül a gazda előtt egy autó ment, ami nagy port vert fel. A nagy sötétség és a porfelhő miatt történhetett meg, hogy a férfi nem vette észre a robogó személyvonatot. A lovak a közelgő szerelvény robajától megijedtek. Félelmükben megbokrosodtak, és a kocsit a sínparra rántották. A mozdony elütötte a két állatot, a gazda szerencsésen, zúródásokkal megúszta a balesetet. A helyi újságok a mai bulvárlapokat meghazudtoló módon számoltak be az eseményről: „A vágányon, mintegy 36 méterre az összeütközéstől feküdt az egyik ló darabokra szagatott hullája. A sínparok között 96 méterre voltak szétszórva a másik ló végtagjai és az összeroncsolódott törzs. A sínek között mindenütt vérfoltok, húscsapatok. A vágányon megalvadt vér sötétlett. Odébb a kocsi darabokra tört maradványai jelezték a lezajlott tragédiát. A mozdony kerekei véresek voltak. A lámpa el volt törve, a légfékeken véres húsdarabok lógtak.” – eddig a több mint szemléletes tudósításrészlet, amely azért is tanulságos, mert képet ad arról, milyen elemeket is képes volt felhasználni a korabeli sajtó.³²

A lovas kocsi balesetek oka szinte mindig az volt, hogy a jószágok valamitől (például az akkoriban még nem elterjedt, de már a vidéki országutakon is megjelent autóktól, mint szokatlan járművektől) megijedtek, és emiatt megbokrosodtak. S innen már egyenes út vezetett a tragédiákhoz.

1946 augusztusában történt: Raffai Ferenc földjéről igyekezett haza makói házába, mikor szembe jött egy autó, a lovak megvadultak, a gazda hiába igyekezett megfékezni az állatokat, azok eszeveszett vágatába kezdtek. A férfi nem tudott megkapaszkodni, a lovak közé esett, azok keresztül gázoltak rajta. A gazdálkodó koponyatörést szenvedett és az éjszaka folyamán behalt sérüléseibe.³³

---

³¹ MVL 19 kgy./1946.

³² MNÚ 1947. szeptember 16.

³³ MNÚ 1946. augusztus 13.

1947 júliusában egy püspöklelei gazdálkodó Makóról falujába kívánt koporsónak való deszkát szállítani. A Zrínyi utcán azonban a lovas kocsira felrakott deszkák olyannyira meglazultak, hogy az egyik a jóságok közé csúszott. A lovak megijedtek, s vad futásnak eredtek. A férfi lesett, „az egyik ló halálosan fejbe rúgta, majd a kocsi a gyomrán keresztül haladt.”³⁴

A következő esztendő tavaszán a városban egy megbokrosodott ló fellökte Rigó Lajosnét. Úgy tűnt, az asszonynak nem lett komolyabb baja, karját törte, és a lábán szenvedett sérüléseket. Az orvosok azért jobbnak látták, ha a középkorú nő egy ideig kórházi kezelés alá kerül. A baleset után két héttel azonban kórházi ágyán Rigóné váratlanul meghalt.³⁵

Lóalkuszosok, lókupecek

Lóalkusznak, hivatásos lókereskedőnek többnyire roma származású férfiemberek szegődtek el. E kenyérkereset társadalmilag megvetett foglalatosságnak számított. A szakma üzéséhez hivatalosan iparigazolványra lett volna szükség, de gyakran az alkuszosok hatósági engedélyek nélkül folytatták tevékenységüket. A korabeli sajtótudósításokban kivétel nélkül negatív szövegkörnyezetben kerülnek elő a kendőzetlenül csak „cigányként” emlegetett lókereskedők. Az egyik leghírhedtebb Makó környéki kupec Halál János volt, akiről sokat elmond, hogy a makóiak aktualizálták a régi magyar közmondást, miszerint: „Halál ellen nincs orvosság”. Halálon ezúttal azonban nem a fizikai megsemmisülést, hanem a nevezetes kereskedőt értették. A kiszombori illetőségű Halál János „bonyolult lóeladási ügyei már nem egy ízben foglalkoztatták a rendőrséget és a járásbírótságot is”³⁶ – fogalmazott az egyik helyi lap, mikor ismertette a legújabb Halál-kalandot. Az alkusz 1600 forintért adott túl egy meglehetősen rossz állapotban lévő lovon – noha azt állította, strapabíró jószágról van szó. A vásárláskor „lóvá tett” gazda azonban hamarjában rájött: az állat teljességgel alkalmatlan arra, hogy kocsit húzzon. Visszavette így a gebét Halálhoz, s amint az újság írta: „kölcsonös szitkozódások után újabb üzletet kötöttek.”³⁷ A kereskedő 300 forintot visszaadott a vevőnek és adott egy újabb lovat. Nem sokkal később kiderült: ez sem jobb, mint az előző. Egy másik esetben egy 12 éves ménlovat értékesített Halál Gulácsi Alajos - szintén közismert - lóalkusszal együttműködve. Az óvatlan vásárló kikötése volt, hogy olyan jószágot szeretne, amely képes mezőgazdasági munkára. A helyszínen úgy tűnt, nincs is ezzel gond. Néhány nap után viszont egyértelművé vált: a ló lusta, nem dolgozik. A szerencsétlen gazda az állat lomhaságát azzal igyekezett ellensúlyozni, hogy a hasa alá egy istrángot kötött, ami miatt a ló nem tudott állandóan lefeküdni lustálkodni, hanem kénytelen volt állva maradni. Ez a módszer csak rövid távon mutatott fel eredményeket: a ló ugyanis néhány nap múlva elpusztult. Halál minden esetben, így az előbbieken vázolt két ügyben is, azzal érvelt: ő soha nem vállal szavatosságot azért, hogy utána mi történik a lovakkal.

---

³⁴ MV 1947. július 2.

³⁵ DFH 1948. március 5.

³⁶ DFH 1948. július 27.

³⁷ Uo.

A lóalkuszok másik nagy trükkje volt, hogy előleget kértek a gazdáktól, azt ígérve, nemsokára leszállítják a megrendelt lovakat, majd eltűntek a pénzzel, a megvásárolni kívánt állat pedig soha nem érkezett meg az adott címre. Egynémely kereskedő hidegvérét mutatta, hogy nem tűntek el, alkalmanként meg-megjelentek a városban, ilyenkor azt válaszoltak az indulatos reklamálóknak, ne aggódjanak, „a lovak már útban vannak.”³⁸

Lóalkuszok nem egyszer főszereplői voltak bűncselekményeknek, sőt gyilkosságoknak is. Az emberölést nem előre eltervezetten, számításból követték el ezek az emberek, hanem általában az italnak köszönhetően az indulatosabb szóváltások fajultak tettelegesséig. Egy Gyenge János nevű alkusz – akinek hivatalos engedélye nem volt ugyan, mégis lókereskedelemmel foglalkozott – 1945 decemberében mennyaszonyával a főtéren sétált, amikor arra lett figyelmes, hogy alkalmi borárusítás végett egy nagyobb társaság gyűlt össze. Maga is élni kívánt a hirtelen támadt kedvező vásárlási lehetőséggel, vett gyorsan 50 litert a nedűből, s egy fuvarost bérelt fel, hogy segítsen hazaszállítani az árut. Már az úton a lókupec és a fuvaros közösen elkezdték a bor elfogyasztását. Miután megérkeztek a lókereskedő lakására, tovább folytatták az italozást. Az indulatok elszabadultak. A fuvaros zaklatni kezdte az alkusz kedvesét, mire a lókereskedő agya annyira elborult, hogy egy konyhakést döfött a fuvarozó szívébe. A férfi nem sokkal később behalt sérüléseibe.³⁹

Komoly kihívás érte a makói közbiztonságot egy-egy nagyobb szabású állatvásár idején. A más településekről a városba érkezett lóalkuszok a kereskedés izgalmait a környező kocsmákban próbálták levezetni. Így az italkimérő helyeken zsúfoltság uralkodott, s ez kedvezett a konfliktusok kialakulásának. A kupecek pedig nem voltak restek, ha verekedni kellett. Zűrösebbé akkor vált a történet, amikor előkerült a bicska. A következő eset 1947 nyarán történt. A szőregi Dimovics testvérek két darab lovat hoztak Makóra a havi állatvásárra. Betértek az egyik helyi kocsmába is. A testvérek, illetve a Szegedről jött Petrovics nevű lóalkusz és társasága között szóváltás alakult ki, ami pillanatokon belül verekedéssé fajult. A verekedés részt vevői székekkel és botokkal ütötték egymást a felek. Az italkimérő többi vendége a nagy verekedés közepette csak arra lett figyelmes, hogy az idősebb Dimovics eszméletlenül esik össze. A hason szúrt férfinak esélye sem volt a túlélésre. A gyilkossággal Petrovicsot és barátját, a szintén kupec Dimics Sándort vádolták. Egy idő után Dimics magára vállalta a bűncselekmény elkövetését. Egy fél évvel később, 1948 februárjában viszont kiderült, csak azért tette mindezt, mert Petrovics büntetett előéletűnek számított, ezért az ő büntetése jóval súlyosabb lett volna, így társa védelmében és a Petrovics által ígért pénzért cserébe kockáztatta a börtönt. A gyilkosságot valójában Petrovics követte el, aki 8 év fegyházat kapott, Dimicset felmentették.⁴⁰

Lókötők – lótolvajlás és lócsempészet

A háború után a gazdák igyekeztek elpusztult, eltűnt lovaikat pótolni. Szó szerint mindent hajlandóak voltak megadni egy-egy lóért. Akár még nehezen megszer-

³⁸ MNÚ 1947. május 23.

³⁹ MNÚ 1945. december 22.; 1946. január 5.

⁴⁰ MV 1947. június 18, 21.; MNÚ 1947. június 19, 21, 22.; DFH 1947. június 18, 19, 21.; 1948. február 22.

zett és megtartott földjeikből is eladtak egy darabot, csak hogy lovat tudjanak venni. Az sem érdekelte a vevőket, hogy az állat tolvajlás, csempészet, netán gyilkosság útján jutott a kupechez.⁴¹

A lólopás jól megtérülő vállalkozásnak számított. A legelvetemültebb tolvajok még a rendőrgyilkosságoktól sem riadtak vissza a zsákmány érdekében. 1945 februárjában a makói lovasrendőrség egyik tagját, Faragó Ferencet - a lótolvaj bandákkal szembeni akció során, miután lemaradt társaitól – puskatussal agyonverték.⁴² Két héttel ezt követően egy másik rendőr, Baranyi Sándor esett áldozatául a lótolvajokkal folytatott küzdelemnek. Baranyi vasárnap délután a makói hídnál teljesített szolgálatot. Mint a helyi sajtó beszámolt róla: „Arra lett figyelmes, hogy két gyanús külsejű, románul beszélő ember lovakat akar elhajtani Kiszombor irányában. Igazolásra szólította fel őket, de felszólításának nem engedelmeskedtek és megkísérelték a menekülést. Baranyi Sándor lekapta fegyverét és megállásra szólította fel a szökevényeket. A felszólításra sem álltak meg, sőt egyikőjük fegyvert kapott elő és tüzelni kezdett a kötelességét teljesítő rendőrré. Baranyi Sándor viszonzta a tüzet, de közben maga is halálos sebet kapott.” A két gaztevőt a későbbiekben a makói rendőrség munkatársai elkapták.⁴³

A lótolvajlás „legszakoszerűbb” mechanizmusa a következő volt: a banda éjjel megérkezett abba az utcába, ahol tudták, valamely háznál több értékes lovat is tartanak. Két ember beosont a kiszemelt istállóba. A ló vagy lovak lábára zsákot kötöttek. Részben, hogy ne üssenek zajt, másrészt hogy ne maradjon nyom. Így szép csendben elvezették az állatot. A gazdák bittal üthették kedvenceik nyomát. Kivéve, ha a tulajdonosok megneszeltek valamit. Amennyiben a tolvajokat leleplezték, már nem volt fontos a lopott „áru”, menekülőre fogták. Elfogni őket szinte lehetetlen feladat volt. Ahhoz az kellett, hogy a bűnözők hibát kövessenek el.

A Makón és a környéken elkötött lovakat más vidékeken vagy a határ túloldalán, Romániában értékesítették. A makói feketepiacra pedig a román területen ellopott állatok kerültek. S a lóínséges időkben a gazdákat nem érdekelte, hogy milyen úton jött Makóra a jószág.

A határrendészet kialakulatlansága, szervezetlensége és a határfolyó, a Maros alacsony vízállása ideális terepet biztosított a lócsempészet számára. Gyakori jelenségnek számított, hogy Romániából érkezett, roma származásának mondott személyekből álló, felfegyverkezett bandák fosztogattak a makói térségben. A rendőrök igyekeztek elfogni őket, de nem ment könnyen. Egy ilyen esetről számolt be a Makói Népújság: „Amikor a cigányok észrevették, hogy felkeltették a rendőrség figyelmét, menekülésre fogták a dolgot és befutottak a magyarcsanádi cigánytelepre, ahol pillanatok alatt eltűntek a házakban. A rendőrök üldözőbe vették őket, de amikor látták, hogy a cigánytelep házai között eltűnik a mintegy 16 főnyi csoport, abbahagyták az üldözést és a környékbeli polgári lakosokat beszerelve, körülvették a telepet, hogy így a menekülés útját elzárják. Ezután megkezdődött a telep átkutatása. Házról-háza jártak és úgy kutattak a cigányok után. A cigányok eltűntek. A szorgos kutatásnak

---

⁴¹ DFH 1947. november 15.

⁴² MNÚ 1945. február 7.

⁴³ MNÚ 1945. február 20.

azonban hamarosan eredménye mutatkozott, mert elképzelhetetlen helyeken, ágy alatt, szekrényben és egyéb helyeken találtak rá az idegen cigányokra. Azonban így is csak kis töredék került horogra. Amint jobban körülnéztek a rendőrök, meglepetéssel tapasztalták, hogy a cigányok egy része, sőt a nagyobbik része a házak kéményeibe bújt. Amikor a kutató rendőrök a kéménybe bújt cigányokat kezdték leráncigálni, azok a kéményekből a rendőrökre ugráltak és megpróbálták leteperni őket... A még elrejtőzött cigányok végső elkeseredésükben szabályos sortűzet nyitottak a rendőrökre és egy részüknek sikerült is a revolvertűz védelme alatt egérutat venniük.”⁴⁴

A lócsempész bandák képesek voltak valóságos háborús viszonyokat teremteni. 1947 augusztusában a határon átkelt román lóközők az éj folyamán a Makótól három kilométerre fekvő Kiszombor település központjáig merészkedtek, ott két fős csoportokra szóródtak szét és úgy rohanták meg az istállókat. Az akciót sikeresen lebonyolították. Az egyik gazda azonban időközben értesítette a hatóságokat. A rendőrök és a határvadászok tüzet nyitottak a menekülő bűnözőkre, akik nem ijedtek meg, visszalógtak. A tolvajok ekkor már főként a bőrüket próbálták menteni, ezért nem tudtak igazán ügyelni a lopott jószágokra. Így a lovak egy része elcsatangolt. Az elszabadult állatok megvadulva vágtaztak a községben. A falu eközben fegyverropogástól volt hangos. A lakosság ásóval, kapával és vasvillával vonult ki az utcákra. A helybéliek fellépésükkel segíteni igyekeztek a bűnüldöző szerveknek, de inkább nehezítették a dolgukat. A rendőrök az éjszakai sötétségben öt méternél nem láttak messzebbre; komoly veszélyt jelentett a civilek jelenléte. Talán ennek is köszönhető, hogy nem tudták elkapni a csempészeket. A tolvaj banda egyik tagját megsebesítették, de a többiek sérült társukat és az eltulajdonított kiszombori lovakat magukkal vitték. A határon túl a magyar karhatalom emberei már nem üldözhatték az elkövetőket. „Virradatkor a község képe csatateret mutatott. A házak falai golyólyukakkal voltak tele. Eldobott töltényhüvelyek, szerszámok, véres csík a földön mutatták a lezajlott kétórás tűzharcot.”⁴⁵

A tarthatatlan viszonyokra Rajk László belügyminiszter is felfigyelt. Az ősz folyamán nagyszabású mozgósítást rendelt el a kelet-csanádi lórablások- és csempészet miatt. Budapestről géppuskákkal felfegyverzett autókon, három századnyi rendőr érkezett a térségbe. A koalíciós évek történetének egyik legnagyobb razzijája és karhatalmi fellépése zajlott le ekkor.⁴⁶ Az akció következményeként egy időre megszűntek a tolvajok garázdálkodásai. 1948 őszén azonban ismét nekimerészkedtek a lórabló bandák. A helyi lap a következő szalagcímmel adott hírt az eseményekről: „Újrakezdődött...”⁴⁷ A fegyveres tolvajok Magyarországra törtek be. „A vész híre botokra kapva kirohantak a férfiak, pillanatok alatt talpon volt a rendőrség és a határ vadász őrs, de mintha egy vadnyugati film képei peregtek volna, már csak azt látták, hogy szőren ülve meg a lovakat, revolverrel, puskával, géppisztollyal felszerelt cigányok vágatnak ki a faluból.”⁴⁸

---

⁴⁴ MNÚ 1946. december 11.

⁴⁵ MNÚ 1947. augusztus 24.

⁴⁶ MNÚ 1947. november 12.

⁴⁷ DFH 1948. szeptember 1.

⁴⁸ Uo.

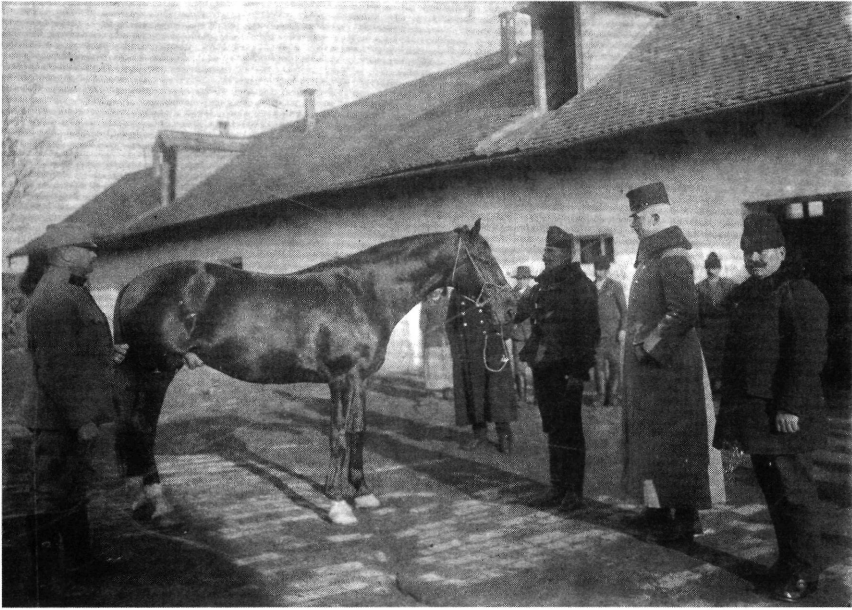
A koalíciós évek makói térségbéli viszonyait tehát alapvetően határozta meg a lótolvajlás és a lócsempészet kérdése. Az utána következő időkben ez sokat változott, de – mint tudjuk – az már egy egészen más korszakot jelent.

***Horses, Horse-dealers and Horse Affairs in Makó
during the Coalition Period***

by KONSTANTIN MEDGYESI

When in present study we discuss horses and affairs connected to them, we do not concentrate on the noble animal itself, but rather on the social environment surrounding it. The world of the coalition years (1944-1948) was the last historical period in Hungary, when horses played an essential role in the life of individuals and communities. In those years, horse's aid in fieldwork was simply indispensable for peasants. However, later on due to both agricultural development and modernization, as well as to the ideal of the Socialist Era (industrialization) more and more machines, i.e. tractors appeared in order to support the everyday life of those living on agriculture. Parallel to this, horses were replaced by machines.

Consequently Makó is an appropriate field in order to elaborate this topic, as in the territory of the one time county seat of Csongrád, horses played a significant role similarly to other settlements on the Great Hungarian Plain. Peasants growing mainly onions used horses usually as plough-horses. Nonetheless, due to the system of land possession characteristic in Makó, landowners had landed properties far away from each other, thus distances were easier to cover by horses or carriages. Therefore it is not by chance, that a horse was considered as treasure for the inhabitants of Makó.

Csala Ferenc lókereskedő Dessewffy utcai házának udvarán, 1920-as évek. Homonnai Nándor felvétele. (József Attila Múzeum, ltsz.: T.D.94.20.4.)

Csala Ferencné, D. Nagy Lídia, házuk udvarán. Homonnai Nándor felvétele, 1920-as évek. (JAM, ltsz. T.D. 94.20.3.)

„... *Ín inhön álljon,
Hús húshon álljon,
Vér vérhön álljon,
Bűr bűrhön álljon,
Úgy ahogy az Úr Jézus megteremtette...*”

Makó és környéke hagyományos orvoslása I.

GRYNAEUS TAMÁS
(Budapest)

Bevezetés

Feladatom: összefoglaló képet adni Makó városa és a körülötte fekvő 8 község hagyományos orvoslásának elmúlt mintegy 150–250 esztendejéről. Ehhez igen változatos jellegű és terjedelmű források állnak rendelkezésünkre. Időrendben haladva: a középkori okleveles adatok, a kisszámú, 1728 és 1758 közötti, Komáromy Andor, Árva János és Schram Ferenc közölte boszorkánypörök, a Csanád megyei fizikus, Rigler Zsigmond két egymás utáni évről (1784–85) megmaradt jelentése (Árva János, Balázs Péter), a kolerajárványok története (Bálint Nagy István), valamint Szirbik Miklós munkájában (Makó városának leírása 1835–1836)¹ található szegényes adalékok biztosítják az időbeli folyamatosságot (diakronia) vagy jelzik a különbözőséget, a változásokat.

Ezeket követték Ferenczi Imre 1977, Polner Zoltán 1978, 1981, 1984, 1985, 1995, 1998, Markos Gyöngyi 1986 és 1988. évben megjelent munkái. Az utolsó mintegy 70 év gazdag és sokrétű gyűjtéseit – elsősorban Szigeti György (Apátfalva), Pánczél Józsefné és Nagyfalusi Ilona (Csanádpalota, Kövegy), Sipos István (Makó; munkájában nagyszülei, szülei tudományát és saját megfigyeléseit–följegyzéseit dolgozta föl, az 1970-es évek közepéig²), Bazsó Dénes (Csanádpalota; lényegében egy csanádpalotai gyógyítóasszony, Mari Ferencné hagyományos gyógyító tudását mutatja be) – a Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattára (továbbiakban EA), a Móra Ferenc Múzeum (MFM) és a József Attila Múzeum (JAM) adattárai őrzik. A rendelkezésemre állott adattári anyag nem tervszerű, nem azonos módszerrel és szempontok szerint végzett gyűjtések eredménye. (Ez semmit nem von le a becsületes gyűjtők iparkodása érdeméből!) A színvonal és a tartalom heterogenitásáért viszont bőségesen kárpótol az, amit ezek a gyűjtések a több éves, folyamatos megfigyelés, családi-rokonai kapcsolatok révén mélységben és az adatok gazdagságában nyújtanak.

¹ Cseresyén Sándor (Tek. Nemes Csanád és Csongrád vármegyék' tiszteletbéli physicus) 1832-ben megjelent munkájában több utalás is van népi gyógyeljárásokra, de nem derül ki egyértelműen, hogy ezeket hol látta-hallotta, ezért ezekre nem hivatkoztam.

² Föltűnő ebben pajzán vagy sikamlós férfi-szólások, tréfák gyakorisága. Nem tudom eldönteni, hogy ez általános volt/lehetett-e, vagy csak az általa ismert csoportra (esetleg órá ?) jellemző?

Püspöklelei és kiszombori, nem nagy terjedelmű gyűjtéseim mellett – hozzájárulásukkal – hivatkoztam szegedi hallgatóim 2002. évi szemináriumi dolgozatainak (Makó, Kiszombor, Püspöklele, Földeák, Apátfalva lakosaitól származó) adataira is. Forrásaimra a szerzői-gyűjtői jog tiszteletben tartása és a visszakereshetőség érdekében minden esetben igyekeztem pontosan hivatkozni.

Ebben a helyzetben nem gondolhattam arra, hogy egy (esetleg több) időszak-generáció hagyományos orvosló tudását vázoljam (mint azt Markos munkájában szigorú következetességgel, helyesen tette). Ehelyett különböző helyeken és időben, különböző gyűjtők, a hagyományt különböző hűséggel őrzőktől származó adataiból próbáltam nem egy 'ösit' rekonstruálni, hanem ahol erőltetés nélkül lehetett, az egy-mást kiegészítő részletek, töredékek mozaikköveiből valamilyen többé-kevésbé értelmes, kerék egészét összeállítani. (A diakronikus elv és az esetleg lehetséges [?] ún. korszakolás gyakori sérelmével). S ha ez sikerült, akkor megkeresni a bennük – mögöttük rejtőző tendenciákat, szándékokat, gondolkodásmódot, ami ezeket életre hívta és napjainkig életben tartotta. Gondolva arra is, hogy az idő múlásával kopás, de variálódás–gazdagodás egyaránt történhetett.

A vizsgált terület Makó városa, 7 Maros jobb parti (Magyarcsanád, Apátfalva, Kövegy, Csanádpalota, Királyhegyes, Földeák, Óföldeák, Püspöklele), egy Maros bal parti község (Kiszombor) és tanyaviláguk. Jogosan fölvetődhetne a kérdés: indokolt-e, helyes- és célszerű-e több különböző eredetű, korú település és etnikai összetételű közösség orvosló hagyományait összevontan tárgyalni? Az anyag áttekintésekor arra a meggyőződésre jutottam, hogy e kilenc település hagyományos orvoslásának együttes tárgyalását éppen településtörténetük: igen bonyolult kölcsönös, kisebb-nagyobb arányú migrációk – egymásra hatás teszik lehetővé, sőt kívánatosá.³ Természetesen vannak egyedi vonások is, vagy egyes helyeken bizonyos hagyományok jobban megőrződhetek. Településtörténeti kérdésekben Bálint Alajos és Tóth Ferenc munkáira támaszkodhattam elsősorban.⁴ Távol vagyunk még attól, hogy a török hódoltság utáni időszak migrációit részleteiben tisztán lássuk, a különböző szerzők más-más korszakokat állapítanak meg (Paládi-Kovács, Juhász), mindenestre a 18. sz. első felének és a 19. sz. második felének migrációi sok tekintetben különböznek. Ezen túl másként zajlottak a migrációk a Duna–Tisza közén és másként a Tiszántúlon, sőt a települések egyedi sorsa miatt jellegzetes egyéni eltérések is vannak (pl. Szeremle).⁵ Az egykori hódoltsági terület településtörténete – ahol ismert – szinte mindenütt hasonló tarka migrációs képet mutat (pl. kalocsai érseki uradalom [kalocsai Sárköz]⁶, Szeremle⁷, Dávod⁸, Sándorfalva⁹, Csépa¹⁰, Orosháza¹¹, Nagykamarás¹², stb.). Ez a

³ Vö. Polner 1985 a, 3.

⁴ Bálint Alajos 1926, Tóth Ferenc 1972-73

⁵ Paládi-Kovács 1993, Juhász 1990, 1997, 1999, valamint a Juhász A. (szerk): Migráció és település a Duna-Tisza közén 1990 és 1997, valamint Migráció és anyagi kultúra a Duna-Tisza közén 1999. kötetek többi tanulmányában is. Grynaeus, Kapocs 2000, 141.

⁶ Bárh 1974, 285.

⁷ Tóth Kálmán 1995.

⁸ Grynaeus 1993.

⁹ Juhász A. id. 1978., 50-51.

¹⁰ Barna 1982.

migráció egyfelől kiegyenlíthette, elmoshatta az etnikai különbségeket, másfelől a szokások, hiedelmek, világkép gazdagodásához is vezethetett. A kibocsátó közösségek pontos ismerete nélkül az összefüggésekről ma még határozott véleményt nem formálhatunk. (Elméletben esetleg az a lehetőség is fölmerül, hogy a török invázió elől elmenekültek leszármazottai tértek vissza 150–200 év múlva szülőföldjükre.)

A bemutatandó anyag közlésekor először tehát mindenütt a makai adatokat közlöm (külön csak akkor jelölöm, ha félreértésre adna okot), majd sorban a többi községből származó adatokat, értelemszerű sorrendben, a község nevének rövidítésével. (Tisztában vagyok eljárásom némileg önkényes voltával, további kiegészítő gyűjtések segíthetnek ezt kijavítani.) A szó szerint idézett népi szövegeket *dőlt szedéssel* jelöltem.

AZ EMBER ÉS BETEGSÉGEI

Testi vagy lelki tulajdonságot jelző (család-, hely-) nevekkel már 12–13. századból származó oklevelekben találkozunk, ezek egynémelyike (folyamatosan?) napjainkig kimutatható.

1. TÁBLÁZAT			
Arpád-kor ¹³	1736	Név	1836
Csanád vm.			
1256 Bolugkerke hn.		Balog	x
1211, 1304 Chama, Chimos, 1231 Chomoz		Csama, Csomós	
	x	Csontos	x
1304 Churba		Csorba	
	x	Dadogó	
	x	Fejes	x
	x	Fekete	x
	1693	Fitos	
	x	Fodor	x
	x	Füstös	
	x	Görbe	x
		Gyüge	x
	x	Jámbor	x
	x	Jó	x
		Kabzsi	x
1108 Kewereg		Kövér	
1304 Ruaz		Ravasz	x
	x	Sánta	x
	x	Siket	x
	x	Szemes	x
1304 Zeuke		Szőke	
	x	Veres	x

¹¹ Szabó P. 1965, 241.

¹² Grynaeus 1995.

¹³ Györffy I. Csanád vm.-i adatai alapján

A ragadványnevek földolgozása (testi-lelki tulajdonságokat jelző ragadványnevek!) még további ismeretekkel szolgálhatna.

Már 1108-ban, a sajtí (Csanád vm., ma: Sajtény) sószállítók között találkozunk a Halaldi, Maradek, Numarek leszóló-óvónevekkel.¹⁴ (Ugyanez a szemlélet nyilatkozik meg az újszülött preventív leszólásában is.) Ez a névadási szokás átvezet bennünket a megelőzés kérdéskörébe.

MEGELŐZÉS

A megelőző eljárások gyakran napszakhoz (pl. napfeljött előtt, naplement után), a hét valamely napjához (kedd, péntek) vagy időszakhoz, ünnepkörhöz (karácsony böjtje, két karácsony között), ünnephez (nagypéntek, nagyszombat, Szent Iván napja, Luca, Aprószentek) kötődnek. Más tilalmak valamilyen testi állapottal (szüzesség, menstruatio, terhesség) vagy életkorral (pl. csecsemőkor – tükörbe nézetés, körömhajvágás) kapcsolódnak. Ismét mások a táplálkozással függenek össze (*újság* fogyasztása, tejbe késsel kenyér aprítása, kenyér védelme). A megelőzést szolgálták a rokonházasság tilalmai, a szüzesség elvesztését megtorló (ellenőrző-szabályzó) tilalmak, valamint a rontást-szemverést megelőző cselekmények (fordítva fölvert ruhadarab, preventív varázsigék mondása).

A (*tabu*) **tilalmak** sokszor valamilyen betegség, kár megelőzését, egyúttal a közösségi normák érvényesítését, célszerűnek tartott magatartásra szocializálást is szolgálnak. Ezek gyakran ünnepnaphoz (ünnepkörhöz), a hét valamely napjához vagy napszakhoz kötődnek (mint a mezőgazdasági munkák is, pl. a Szent György-nap körüli *csutaverés* (**Cspal-Köv**).

Napszak

*Fésülködöl, a hajad ne dobd szét, mert fejfájós lesz!*¹⁵ **Kz** (egyúttal rendszeret-re szocializálás!). Napnyugta után **nem szabad** tejet, tojást kiadni a házból (l. marha, baromfi). Naplement után tojást másnak nem szabad adni, mert megrontja evvel a tyúkjit, vagy bezápol a tojás a kotló alatt.¹⁶ **Föld** Este nem szabad szemetet kivinni, mert az betegséget okoz,¹⁷ este nem szabad lábvizet sem kivinni, mert fejfájós lesz (l. ott), nem szabad a Hold felé fordulva vizelni. (Ld. bőrbetegségek: Hold felé fordulva csak imádkozni lehet, nyilván ennek a megsértéséről van szó.) Lefekvés előtt a ház ajtaját söprűvel be kell támasztani (nem részletezi), *mégláttya, hogy nem tapogtyják még a boszorkányok, ha alszik.*¹⁸ **Cspal**

Nap

Pénteken nem szabad mosni, mert ahány darab ruha van kiterítve, annyi aprójóság döglik meg.¹⁹ **Kz** Ha valaki pénteken mosott vagy vasalt: a viharban körülötte csattogott a villám.²⁰ **Apf**

¹⁴ Györffy I. 868; vö. Grynaeus 1996., 111-112.

¹⁵ Tóth EA 18 848, 10/92.

¹⁶ Sipos E. EA 17 804, 10.

¹⁷ Sipos JAMA NA 152 – 93, 42.

¹⁸ Asztalos EA 14 001, 7.

¹⁹ Tóth EA 18 848, 10.

Időszak, ünnep

Tilos december elején, Luca-napkor varrni (ld. tyúk), karácsony böjtjén és Szilveszterkor nem maradhat szárítókötélen ruha, mert gazdája következő évben meghal.²¹

Karácsony estén piros almát dobtak a kútba, csak újévkor vették ki, hogy ilyen pirospozsgás legyen az arcuk színe.²²**Föld** A karácsonyi asztal alatt volt kukoricát, szénát az ünnepek után adták oda a jószágnak, *hogy azok is megáldott szent estei élelmet egyenek, ami megvédi őket a betegségektől.*²³**Föld**

Karácsony és újév között gilva megelőzésére nem szabad csíráképes növényt főzni, ugyanezért karácsony másnapján almát sem enni (l. ott). Aprószentek napján a gyerekek hosszú pálcákkal járták a házakat és virgácsolták a ház lakóit, mondván:

- *Hányan vannak az aprószentek?*

- *114 000-en, még annál is többen!*²⁴**Föld**

Nagypénteken tilos a szobában mosni, mert sok lesz a bolha (l. élősdiék); nem szabad meszelni sem, mert aprójószág pusztul el.²⁵**Plele**

Az embereket, jószágot, a házat és melléképületeket védte a rontástól, betegségtől, ha a háziasszony nagyszombati feltámadásra szóló harangszó kezdetekor söp-rüvel végigcsapkodta az udvaron, utcán a fal tövét, közben ezt mondogatta:

- *Kígyók békák, távozzatok!*

*Almazsöndülés idején tüzet raktak az utcákon, gyerekek azt ugrálták átal, az asszonyok meg szakajtó kosarakban vitték ki az utcára az almát és szórták a gyerekek közé.*²⁶**Föld** (Nem jelzi célját. Nyilván **Szent Iván-napi** tűzugrásról van szó, erre a preventív célt is szolgáló rítusra szocializálják a szülők a gyerekeket). Szent Iván-nap este az utcán – egy utcában 5–6 helyen is – egy kéve rőzséből tüzet raknak, egy-egy tűznél 8–10-en jöttek össze, közelébe egy kas almát készítenek a legkorábban érő fajtából. Lányok-legények átugrálják oda-vissza, minden ugrásért egy almát kapnak. Így az élet minden baját-nehezét *át tudják maj közdeni.*²⁷**Köv**

Margit napján (az adat nem mondja, val. Antiochiai, júl. 13.) nem kell szellőztetni, mert akkor sok légy lesz a háznál. Ilyenkor ablakot-ajtót csukni kell.²⁸**Kz**

A többnyire nagy ünnepekhez kötődő **búcsújárások** a könyörgés, hálaadás mellett a bajok megelőzését is szolgálták. Így a szögedi búcsú – *de voltak, akik még Máriaradnára is elmentek.*²⁹**Föld**

A megelőző elhárítást szolgálta, hogy szenteltvízzel meghintették a ház helyiségeit és mellékhelyiségeit, hogy evvel üzzék el a **gonoszt** a háztól.³⁰**Apf**

²⁰ Kiss, Vörös 2002, 24.

²¹ Sipos JAMA NA 152 – 93, 42.

²² Sipos E. EA 17 804., 19.

²³ Sipos E. EA 17 804, 19.

²⁴ Sipos E. EA 17 804, 19. NB. a pálcá és virgács ellentmondás!

²⁵ Tóth A EA 18 848, 7/59

²⁶ Sipos E. EA 17 804, 4.

²⁷ Asztalos et al EA 18 321, 22.

²⁸ Tóth EA 18 848, 10/93.

²⁹ Sipos E. EA 17 804, 11.

³⁰ Kiss, Vörös 2002, 23.

Szemverés ellen Boldogasszony-ágyába, boszorkány ellen ruhájuk övébe fokhagymát tettek.

Testi állapottal kapcsolatos tilalmak

Nem tiszta (menstruáló) nő **ne** látogasson kisgyermeket (kicsattog a bőre), **ne** főzzön be, mert megromlik.³¹ Terhes asszonyhoz **nem** célszerű hozzádobni valamit, mert ha megjőd tőle, gyermekén azon a helyen anyajegy lesz. **Ne** rúgjon macskába, mert gyermeke szőrös lesz (l. ott). *Fótosképű* állapotos asszonynak nem volt szabad tükörbe néznie, szülés után utcára mennie avatóg.³² **Cspal-Köv** *Csecsemő feje alá ne rakj pelenkát, mert ha felnő, pletykás lesz – mondták.*³³ **Kz** Nem volt szabad csecsemőt egy éves koráig tükör elé tartani, mert rövid életű³⁴ **Cspal-Köv**, *ritkafogú* lesz vagy *megszéplősödik.*³⁵ **Cspal**

Étkezés tilalmi

Nem szabad tejbe késsel kenyeret aprítani (tehén tőgye kirepedezik, teje véres lesz), késsel tejbe nyúlni. **Föld**

Új gyümölcs vagy termés évésekor ezt kellett mondani:

Újság hasamba,

*Hideglelés pokolba!*³⁶ **Köv**

Apátfalván a szomszédba ill. a pokolba (származása helyére!) küldték:

Újság hasamba,

Hideglelés Makóba,

*Ménjén el pokolba!*³⁷ **Apf**

Mezei munkára mindig vittek magukkal fokhagymát és az enni valóhoz pár girizdet megettek, az *edzi az embört*: – *Ögyél fokhagymát, tovább látsz!*³⁸ **Plele**

A kenyér védelme

A kenyér – ember analogiára sok adat utal, így nem csoda, ha a kenyérnek is ártanak a rosszak: új helyre költözéskor, hogy kenyerét ne rongyosítsák meg, disznóólából vett port szór a felfűtött kemencébe:

Ennek vétsél, ne az én kenyéremnek!

Idős asszony kenyérsütéskor bezárta a kaput, nem engedett be senkit, mert a kenyeret úgy (is?) meg lehet rontani, hogy az illető tésztát lop, *rávizel s akkor nyúlós lesz a kenyér.*³⁹

Család

Második unokatestvérrel vagy annál közelebbi rokonnal tiltották a házasságot.⁴⁰ **Apf** Amelyik lány *szűzességét elvesztötte* nem esküdhett fehér menyasszonyi

³¹ JAM NA 156 – 93; Sipos JAMA NA 152 – 93, 41.

³² Pánczél EA 20 495, 38.

³³ Tóth EA 18 848, 4/4.

³⁴ Pánczél EA 20 495, 38.

³⁵ Asztalos EA 14 001, 8.

³⁶ Pánczél EA 20, 495, 36.

³⁷ Polner 1985 a, 18.

³⁸ Ferenczi 1977, 335.

³⁹ Tóth EA 18 848, 21.

⁴⁰ Szigeti EA 21 921, 13.

ruhában, mirtuszkoszorúban, fátyolban.⁴¹**Köv** (A közösségi szabályozás, ellenőrzés elemei!)

Ruházkodás

Rontás ellen gatyát, pendelt, alsónadrágot (!!, modernizálódás) *kifordítani, visszajárú hordja magán.*⁴²**Cspal** Ide tartozik az asszonyok kötelező kötény (kötő) viselése: *kötő nélkül csak a kurvák, mög a naccságák szoktak lönni.*⁴³**Cspal-Köv (1. kép.)** A hagyományok, közösségi normák betartásán, betartatásán az idősebbek örökösnek: anya, anyós.⁴⁴

Egyéb

Idetartoznak az ártó hatalmasságok (*rosszak, [büjti] boszorkányok*, vihar, forgószél, villám, stb.) elleni védekező eljárások és ilyenek az óvatossági előírások-tilalmak (utcán, útkereszteződésben babát, pénzt, zsebkendőt ne vegyen föl). S végül a közösség életét szabályozó törvények (normák) betartását biztosító tilalmak (ne lopj – *paptöpörtyű* keletkezése; tököt lop – kopasz gyereke lesz, stb.).

Névadás

Már 1108-ban, a sajti (Csanád vm., ma: Sajtény) szószállítók között találkozunk a Halaldi, Maradek, Numarek leszóló-óvónevekkel.⁴⁵ Ugyanez a szemlélet nyilatkozik meg az újszülött preventív **leszólás**ában is. Régen az első gyerek apja vagy öregapja, ill. anyja vagy öreganyja nevére kapta, ezt azok el is várták. Ha jeles napon született, arra *körösztyölték: -Né végyétek ē' ja nevirű'!* Az ilyen gyerekekre azt mondták: *magávā' hozta ja nevit.* Vagy ha közel volt valamilyen jeles nap: előre. *Nem szerettek visszafelé keresztelni, azt mondták, hátrább veti az élet, hátránya lesz az életben, mert hátul hordja a nevét.*

Családban meghalt gyerek nevére *nem jó a következőt körösztyölni, nehogy az is meghaljon.*⁴⁶**Apf** Csanádpalotán is olyan nevet igyekeztek adni a gyermeknek, amelyik névnap még a keresztelő után következik, hogy *az életben mindig előre gondolkodjon. Úgy hitték, hogyha olyan nevet kap, amelyik már elmúlt, akkor egész életében mindén későn jut eszébe.*⁴⁷**Cspal** *Parasztembőrhön, fekete kenyérhön való nevet adnak, az uren név: fehér kenyérhön való az.*⁴⁸**Cspal-Köv**

Jóslás

Álmában piszkos vízbe, sárba lépés betegséget jelent⁴⁹, Z. néni sárral álmodott – tifuszos lett.⁵⁰**Kz**

Álomban látott vér *vérváltozást*, azaz valamilyen betegséget vagy vérző sérülést jelent.⁵¹

⁴¹ Pánczél EA 20, 495, 3.

⁴² Asztalos EA 14 001, 7.

⁴³ Pánczél EA 20 495, 56.

⁴⁴ Polner 1995, 41, 52.

⁴⁵ Györffy I. 868; vö. Grynaeus 1996, 111-112.

⁴⁶ Szigeti EA 21 921, 31-32.

⁴⁷ Polner 1995, 63.

⁴⁸ Pánczél EA 20 495, 39-40.

⁴⁹ Sipos JAMA NA 152 – 93, 42.

⁵⁰ Tóth EA 18 848, 5/22.

⁵¹ MFM NA 615 –76, 3.

Ha *bal* lábbal kelsz, rossz napod lesz.⁵² Pénteken, április elsején, sőt egész áprilisban született gyerek nem lesz szerencsés életű.⁵³ **Apf** Hosszú életű lesz, ha a hüvelykujj felőli első tenyérvonala hosszú.⁵⁴

Ezek a szokások és hiedelmek fenyegetettség-érzés miatti állandó védekező-elhárító, készenléti állapotot, folytonos félelmet jeleznek: ebben éltek. Ezért a sok egészségvarázsló, egészséget biztosító, megelőző mágikus eljárás. (Meglépően sok – a negatív kondicionálás miatt nem veszélytelen! – haláljósoló eljárás is.)

BAJMEGÁLLAPÍTÁS

A hagyományos orvoslásban a baj megállapítása (diagnosztika) és kezelése, gyógyítása (terápia) nem mindig válik szét élesen. Ez a gyógyító személyek feladata, akik családban, szomszédság körében vagy nagyobb közösségben ismertek lévén végzik munkájukat. Első lépés a betegség okának kiderítése (aetiologia).

KÓROKOZÓK, KÓROKOK

Élőlénynek képzelt, megszemélyesített kórokozókra utalnak bizonyos szólások, szófordulatok: *mögleti* (kilis, gilva); *jön*; *betegséget rólam elűzi* (rüh); *elállja* (csömör); *erre jár* (állatorvoslás). Állatalakú betegségek okozó képzelet rejlik a **dög**, (dög)vész, **féreg**, **férög** (szemölcs: *eleven fejjel, hótt féröggel*; disznó, baromfi) kifejezések mögött. Betegség-okozóra utaló kérdés: *mi leli, mi lette?* (szemölcs, tyúkszegg) ill. kifejezés: *hidegleli, leljen ki a hideg!* Így él a fene is az apátfalvi szólásokban: *egyen meg a fene; hogy a fene vigye el; vigyen el a fene innen; majd mөгэszi a fene érte; a fene reszeli utána; nagy feneévsben van* (vágyakozás, szenvedély).⁵⁵ **Apf**

Emlegetik a **rossz szellemeket** (Boldogasszony ágya), a **rosszakat**, **átkozottakat**, **sátánt**, **ördögasszonyt** (szemébe esett valami – a ráolvasó szövegből egyértelmű az ördögasszony – Boldogasszony antinomia), **gonoszt** (keresztelő, avató). Kórokozóként szerepelhetnek bizonyos **állatok** is: szabadban alvó nyitott száján belémászó kígyó bajt okozhat, a **torokgyík** már inkább csak halvány analógiás kapcsolat. Az „állatok az emberben” képzetkörbe tartozik a *giliszta*, az önálló élőlénynek elképzelt gyomor, mely ha *hugyozik*, panaszt okoz (gyomorfájás, gyomorsav túltengés).

Boszorkány

A kisszámú, Árva János közölte csanád megyei boszorkánypörnek (1728, 1734, 1757) néhány jellegzetes vonása van. A „boszorkányok” nem helybéliek, máshonnan már elüldözött személyek, bábák, javasasszonyok. Korábbi működési területük hatóságai (Szeged, Szentés) erőteljesen befolyásolják a helybéli illetékeseket. (Csak a bírák, a vádlók és a tanúk helybéliek). A „boszorkányokkal” kapcsolatos szidalmak, fenyegetések, sőt átkok mögött valós betegségek, kórformák vannak. A többi terhükre írt jelenség: észrevétlenül jelen tud lenni, be tud menni bárhová, áldozatát lóvá teszi,

⁵² Tóth EA 18 848, 9.

⁵³ Szigeti EA 21 921, 30.

⁵⁴ MFM NA 615 –76, 4.

⁵⁵ Szigeti EA 18 331, 13.

nyergeli, kantározza, lovagolja, szemébe néz, szájon csapdossa, a „kollégák” névsora, „zászlótartó” – mind-mind országosan ismert sablonok, melyek elhívése a bírákat is minősíti. Állítólagos felvilágosultságukra mi sem jellemzőbb, hogy jogi alapként 1756-ban (!) Szent István törvénykönyvére és a Praxis Criminalisra (mely elfogadja és a társadalomra káros volta miatt büntetendőnek tartja a boszorkányságot) hivatkoznak. A pörök keletkezését, lélektani kibontakozását jól jellemezték a makai főbíró és tanács: „sok szó kiadván magát, a szó után gyanússág, az után inquisitio, inquisitio után sok rendbéli fassiók kihozták, hogy éppen ördöngös és bűbajos asszonyi személyek közül való volna”.⁵⁶ Az 1757. évben egyik tanú arról vall, hogy „...a templomban is sokszor a kezénél fogva húzza Tarpainé [a boszorkánysággal vádolt], de egy ősz ember nem engedi őt kihúzni”⁵⁷. (Az ősz, öreg ember Szeged környéki hiedelmekből, népmesékből is ismert, segítő hatalmasság).

Formája, elnevezése. *Kutya képében* öregasszony feji a tehenet (nyakában kabak-edény), ill. ijesztgeti éjjel az alvókat (l. állatok betegségei, ló). Öregember éjjel *disznó képében* ijesztgeti az embereket. Fiatalember meglesi, hátára ül, *bal* kézzel üti, az öregember megbetegszik és meghal.⁵⁸ **M** Csak gonosz dolgokat csináltak, többségük nő volt, de voltak férfiak is. **Fekete macska, kutya**, ritkában **fehér** vagy **szürke ló** képében jelentek meg (ez utóbbiak lehetnek hazajáró halottak is). Leggyakrabban éjszaka ráül valakinek a mellkasára és nyomja: az nem kap levegőt, nem tud beszélni, *úgy csinál, mint a macska: nyervog*.⁵⁹ **Apf** Harminc évvel ezelőtt (1962. évi leírás) gyakran lehetett hallani *ló, kutya, macska vagy béka képibe járó boszorkányról*. A **kovács** éjfélkor az utcán csatangoló ló nyakába fokhagymakoszorút vet, kötőfékét gatyamadzag hurokkal megerősíti, utána olyan kutyát vezet, aki anyja első kölyke volt, a lovat megpatkolják. A boszorkánynak másnap keze-lába fáj.⁶⁰ **Cspal** (Itt megjelenik a mitikus hatalommal rendelkező **kovács** alakja, a közösség védője, aki biztosítja és ellenőrzi a hagyományos rendet.) Szent György napján, napfeljött előtt a csordajáráson anyaszült meztelen anya és leánya *Szédem a hasznót* – mondogatása közben mennek, a szélső házban lakó ember meglátja őket és ostorral mindkettőt jól elveri, *azok egy szót se szótak*.⁶¹ **Apf** Az 1920-as években Nagy Kata időse asszonyt háta mögött *babonás Katának* hívták, föltételezték, hogy rontani is tud.⁶² **Cspal** Ha pólyásgyerekek nem tud aludni, hitük szerint arra utal, hogy boszorkányok járnak odakint.⁶³ **Kz Bűjti boszorkányok** cserélik el a kereszteletlen csecsemőt Makón⁶⁴, míg Apátfalván a *rossz* ellen kell védeni, nehogy kicserélje.⁶⁵ Amíg a kisgyereket meg nem keresztelik, *hathetős koráig mindig égett éjjel-nappal a lámpa, hogy ki ne cseréljék. Mert*

⁵⁶ Árva 1927, 7. én emeltem ki, GT. Folytatólagos akták: Komáromy 1910, 660-665.

⁵⁷ U.o. 17.

⁵⁸ Tóth EA 18 848, 18.

⁵⁹ Kiss, Vörös 2002, 19.

⁶⁰ Asztalos EA 14 001, 10-11.

⁶¹ Polner 1985 a, 24.

⁶² Asztalos EA 14 001, 7.

⁶³ Polner 1995, 54.

⁶⁴ Polner 1995, 44.

⁶⁵ Szigeti EA 21 921, 28, 47 A Somogy vm.-i Nagyberkiben a boszorkányt a bűjti széllel vitetik a pokolba (Pócs 1986 II. XVII.13.1-2.)

ilyenkor ki szokták cserélni a rosszak a gyereket. Amíg még nem keresztelték a gyereket sátánnak nevezték. Addig pogány vagy sátán.⁶⁶Apf Ezekből az adatokból úgy látszik, hogy a rosszak és a boszorkányok azonosak. (Az előbbi esetleg eufemisztikus megnevezés is lehet). A mastitis neonatorumot avval magyarázták, hogy a boszorkány szívja a kisgyermek mellét.

Fölismerése. Luca székkal (Luca napjától, naponként csinálja) éjféle misén ráállva⁶⁷Cspal lehet meglátni, ki a nagyszarvú boszorkány⁶⁸Föld: *sosë bír bemënni egyenësen a templomajtón. Csak így félódalt tészti a fejít, mintha szarva vóna.*⁶⁹Apf

Elhárítása. Kiszomborban Tóma Pannát boszorkánynak tartották a régiek, forgószélkor mondott varázsszövegben is szerepel:

Gyün Tóma Panna szele:

Kűpor a szömibe,

Tüzes vasrud a seggibe! (vö. Pócs XVII. 3.1-5.)

Rajta kívül még Tóma Rózának, meg Joó Daninének volt ilyen híre, csikóbürbe jártak, utóbbi a monda szerint meg is patkolták.⁷⁰Kz

Védekezésül fokhagymát kell dugni a kulcslyukba, hogy be ne tudjanak jönni, vagy az újszülött köldökcsomóját kis fehér ruhában az ajtófélfára akasztották. Lányok-fiúk pénteken fokhagymát tettek az övükbe, hogy ne tudják őket megrontani. Akkor sem tud bejönni, ha söprűt a sarokban fölállítanak (ahogy azt még máig is teszi adatközlőnk). Ha mégis sikerült bejönnie a házba, az ajtó kilincsére gatyamadzagot (újabbban e célra a bugyigumit is megfelelőnek tartják!) kötnek, így nem tud kimenni, meg lehet fogni.⁷¹Apf

Sinka Julis néni is meg tudta rontani a tehenet, elvinni a hasznót. (A tejet tüzes késtre fejve lehetett őt odaidézni)⁷²Apf Ha *évitte a tehénnek a fölít, a vályú végeire patkót szegezett, beleöntötte a tejet, baltával verte.*⁷³Apf

Halála. A boszorkány előre tudja, mikor fog meghalni, tudását halálos ágyán kézfogással adja át, addig nem tud meghalni.⁷⁴Apf Földeáki, embereket és teheneket megrontó boszorkány nem tudott meghalni. Szomszédasszonyától (kinek három tehenét pusztította el) bocsánatot kér, s arra kéri: tehene szőrét és kilenc hajszálát kösse rongyba és akassza be a szabadkéménybe. *Ez mögcsinálta. A boszorkány mögnyugodott, oszt mög is tudott halni.*⁷⁵Föld Boszorkány halálakor nagy vihar támad. Így volt akkor is, *mikó az öreg Nyáriné ... möghalt.*⁷⁶Plele

A boszorkányhit elevenségét mi sem jellemzi jobban, mint a 2002. évi gyűjtők megállapítása: „a boszorkányok létezése néhány adatközlőnk szerint máig is igaz valóság”.⁷⁷

---

⁶⁶ Polner 1995, 64.

⁶⁷ Asztalos EA 14 001, 5.

⁶⁸ Sipos E. EA 17 804, 18.

⁶⁹ Polner 1978, 41. (az adatban Luca napról ill. székről nincs szó).

⁷⁰ Polner 1978, 38-41.

⁷¹ Kiss, Vörös 2002, 19.

⁷² Polner 1978, 46.

⁷³ Polner 1978, 47.

⁷⁴ Kiss, Vörös 2002, 19.

⁷⁵ Polner 1978, 46.

⁷⁶ Polner 1978, 55.

⁷⁷ Kiss, Vörös 2002, 18.

Szél kórnemző szerepére utal a *szél érte*, *szélgörccs* kifejezés, a felfúvódott marha, és a kisgyerek óvása a széltől, *nehogy jóllakjon széllal*. A *világjáró szél* szerepel egy magyarcsanádi szemverés elleni szövegben (vö. népmesék hasonló alakjával!).⁷⁸

A *ló meg van nyilallva* szóhasználat a reális kórok (elevenbe patkolás) mellett esetleg utalhat nyíllal történő betegségek okozására is.⁷⁹ **Apf**

Testnedvek megváltozása is okozhat betegséget: *epe fölszaporodása*, *rossz vér* (ízületi betegségek, magas vérnyomás, menstruatio), *fekete vér*, *csúnyaság*, *kelevény*.

Ezekon kívül erőltetés, kihűlés, mértéktelen evés-ivás, rossz víz, étrendi hiba (*gilva*), (tabu) tilalmak megsértése (pl. *ebagos*, összenőtt gyümölcs fogyasztása) lehetnek valamilyen betegség vagy kóros állapot előidézői.

Védekező eufemizmusra nem sok példát találunk: az egyik szövegben a beteg szemölcsseit *vendégjeimnek* nevezte. Ide tartozik az ártó hatalmasságok *rosszak*, *átkozottak* néven említése. (A saját nevén említés ui. megidézés lenne, holott éppen ennek ellenkezője kívánatos!)

SZÜLETÉSTŐL A HALÁLIG

Teremtéstörténetek

Éva Ádám oldalbordájából teremtetett. Ádám háromszor (!) visszaviszi az Úriszűznek: – *Nem kell nekem ez, mert sokat parancsol*. – *Kell az neked, mert nem tudsz nélküle élni*.⁸⁰ **Cspal** Igen érdekes az a kiszombori „teremtéstörténet” is, mely szerint Szent György napján égzengéskor kertben elszórt marok földből kapor lesz.⁸¹ **Kz**

Forrásaink közül magasan kiemelkedik Markos Gyöngyi: A születés hagyományai Makón c. munkája. Ebben a fejezetben jórészt az ő beosztása szerint haladok, az ő makai adataira hivatkozva, helyiekkel ill. Makó környékiekkel kiegészítve azokat. Nagy értéke, hogy a közölt szokásokat-hiedelmeket az elbeszélő generációja alapján igyekszik az idővonalon elhelyezni (1910–1930-as évek) és nem erőlteti sem a divatos „korszakolást”, sem valamilyen archaikus-ősi hiedelem-szokásvilág rekonstruálását. Nem törekszik valamilyen egységes szokás-hiedelemvilág felvázolására sem, ahol lehet, közli az eltérő, olykor egymásnak ellentmondó variánsokat is. Ezeket ő a paraszti–polgári átmenet különböző szakaszaiból származó emlékeknek tekinti. Talán itt említenék egy kiegészítő föltevést: nem tételezhető föl, hogy az egy témára vonatkozó adatok olykor jelentős különbségeit településtörténeti okok is előidézhették? Nevezetesen a hódoltság után számos helyről települt/telepített lakosok magukkal hozott, különféle hagyományaival, szokásaival? (Ezt esetenként a közlők felekezeti különbsége is jelzi!) A volt hódoltsági területen valószínűleg nagyon sok helyen, szinte mindenütt találkoznanánk evvel a jelenséggel, ha a hagyományok a szerzőéhez hasonló alapossággal fel lennének tárva.

⁷⁸ Polner 1985 a, 12.

⁷⁹ vö. L. Honko: Krankheitsprojektile. FFC 178. Helsinki, 1959.

⁸⁰ Nagy D. EA 6342, 1. (1953)

⁸¹ Tóth EA 18 848, 10/49.

Házasulandó kor. Aki férjhez akar menni, éjféle misén a szenteltvíztartóba mákos tésztát tesz.⁸²**Plele**

Idősödő legénytől tréfás-gúnyosan megkérdik: *möddig húzod még a tuskót?*⁸³
Apf Öreglegény, öreglány maradt, akinek komolyabb testi hibája vagy szellemi fogyatékosága volt. A **gyenge gondolkozású** testvért azért nem engedték házasodni, hogy a vagyon ne aprózódjék: testvérénél *béresként*, vagy mint egy *szolgálólány* dolgozott, esetleg a család gyerekeit nevelhette.⁸⁴**Apf** A házasságra alkalmatlanság okát jelzi, hogy menyasszonytánc idején az új pár táncakor a menyasszony szoknyáját tréfásan föl-föl lebbentették:

Sánta az újasszony!

Félcspájú az újasszony! – kurjongatták.⁸⁵**Cspal-Köv**

Álomban csókolódzás gyalázatot jelent.⁸⁶**Kz**

Megétetés, csábítás. *Fekete tyúkkal mögötették*, azért habarodott bele. (Nem részletezi).⁸⁷**Cspal-Köv** A lány egy-két cseppet tett a *menstruájából* rumba, vörösborba, feketekávéba, pogácsába, süteménybe: akkor nem hagyta el őt soha többé a legény. A férfi csak azt érezte, hogy *menni köll neki* ahhoz, aki a rontást csinálta. Evvel el is lehetett választani, "szeretni" mástól. Az ily módon elcsábított férfi visszaszerzésére felesége megkérte, hogy tisztálkodjék meg. Így elvehette a gatyáját és azt a port is, amin a férfi állt. Kivitte (de hogy mit csinált vele, arról nem szól az adat). Másik variáns szerint, addig tart a rontás a férfin, amíg meg nem csókolja egy másik asszony.⁸⁸**Apf** Makói, bökényi, kiszombori adatok szerint a megfogni kívánt személy lába nyomát, esetleg hajszálát vagy darabkát ruhájából a kemencébe vagy a küszöb alá kell tapasztani vagy megfordítani. Az eredmény attól is függ, kinek van nagyobb tudománya.⁸⁹**M, Bök, Kz** (A kiszombori adatban érdekes modernizálódás: a régi hiedelembeli kapca helyett itt *fáradt zokniját* kellett föltenni a kéménybe.) *Lábanyomát vötte, oda megy, ahuva akarja.*⁹⁰**Plele**

Szerelmesek szétrontása. (Máig elevenen él az emberek tudatában, hisznek is abban, hogy valóban hatásos. Védekezni nem lehetett ellene.) Lakodalomban az új pár irigye száraz ággal mulatott, s közben mondogatta: – *Így száradjatok el, mint ez a gally!* – ezért nem boldog házasságuk. Megfordítva: ha lakodalomban virágzó gallyal táncolt és közben mondta: – *Így virúljatok, mint ez a gally!* – akkor a pár élete biztosan boldog lett.

---

⁸² Tóth A EA 18 848, 5/14.

⁸³ Bálint S. 1973, 177.

⁸⁴ Szigeti EA 21 921, 2.

⁸⁵ Pánczél EA 20, 495, 30.

⁸⁶ Tóth EA 18 848, 5.

⁸⁷ Pánczél EA 20, 495, 10.

⁸⁸ Kiss, Vörös 2002, 20-21.

⁸⁹ Polner 1985 a, 33-35.

⁹⁰ sajtát gy. 1959, Kádár Ferencné, Korom Rozika, 62 é. (KR)

Lakodalomkor a menyasszony-vőlegény levesében maradt combcsontot ruhába csavarva éjfélkor levitte a Marosra, beledobta: – *Ússzál el szerelem!* – mondta. Nem is volt jó házasságuk.

Az ifjú házások szétválasztására elégetik a menyasszony fátylát.⁹¹ **Apf**

Házastársak szétrontására javasasszony ezt tanácsolta: amelyik asszonyt el akarja csábítani, ruháját vagy ágját kutyahájjal kenje meg.⁹² **Cspal** Hogy pedig ura ne tudja meg szeretőjít, *sē nē lāsson, sē nē hajjon*, az asszony etessen vele *vaktyúk szemit, süket disznó fülit*.⁹³ **Cspal**

Szüesség, termékenység-varázslás

1892-ben született idős asszony elbeszélése szerint nagy vihar idején áldozatképpen ártatlan (**szűz**) **lány** vérét vették vagy leeresztették a kútba, *hogy mönjön ē a fejünk fölű ez a nagy vihar*.⁹⁴ Ez a csökevényes **emberáldozat** jelzi (vagy a leányt védtek ily módon a viharban megjelenő gonosz hatalom ellen?), milyen nagy értéket tulajdonítottak a szüességnek. A közösségi szabályozást, ellenőrzést mutatja viszont, hogy amelyik lány *szüességit elvesztötte*, nem esküdhett fehér menyasszonyi ruhában, mirtuszkoszorúban, fátyolban.⁹⁵ **Köv** A lakodalmi menet tréfás-dévaj kiáltása is erre utal:

Fogadjunk egy liter borba,

Gyerök van a menyasszonyba.⁹⁶ **Cspal-Köv**

Lakodalmi menetben kurjantott jókívánság az új párnak:

Szaporoggyatok, mint a csicsóka.⁹⁷ **Cspal-Köv**

Lakodalom előtt elkészítik a fiatalok szobáját, tréfák (valójában: termékenység-varázslás): szalmazsákjukba a szalma közé tökököt vagy más kemény tárgyat dugtak, a lepedő alá játék babát.⁹⁸ **Köv**

Házasság A házastárs megbecsülését szépen mutatja Hajdú János makai gazda nyilatkozata a 19. sz. második feléből: *A kit Isten mellém rendelt életemnek fele*...⁹⁹

Öltözködés *Kötő* (kötény) *nékül csak a kurvák, mög a naccságák szoktak lönni*. Ha az alsó ruha kilóg a felső alól, így figyelmeztetik: *hosszabb péntök, mint szombat*.¹⁰⁰ **Cspal-Köv**

Válás *Régen esküvőre menet és jövet menyasszony és vőlegény nem ülhettek egy kocsiba. Most együtt mennek, azért van olyan sok elválás*.¹⁰¹ **Plele**

⁹¹ Kiss, Vörös 2002, 20-21.

⁹² Asztalos EA 14 001, 11-12.

⁹³ Asztalos EA 14 001, 7.

⁹⁴ Polner 1978, 50.

⁹⁵ Pánczél EA 20, 495, 3.

⁹⁶ Pánczél EA 20, 495, 20.

⁹⁷ Pánczél EA 20, 495, 30.

⁹⁸ Pánczél EA 20, 495, 16.

⁹⁹ Hajdú János kéziratos könyvéből, 19. sz. m.f. JAM 367 – 74, 27.

¹⁰⁰ Pánczél EA 20 495, 56.

NŐGYÓGYÁSZAT – SZÜLÉSZET

Menarché Régen 12-13 éves korukban már menstruáltak, 16-17 évesen *férhön* mehettek a lányok.¹⁰² **Apf** Ez a jellemzés megkérdőjelezi napjaink sokat emlegetett akcelerációját, korábbra tolódott nemi érését. *Nőji baj* miatt elcsöppent vért kimagyarázzák: *tyúkot vágtunk...* Felvilágosítás nem volt, csak elejtett szavakból sejtette a serdülő. *Gyeröklány* előtt ilyenekről nem beszéltek, ha mégis előfordult, rászóltak az illetőre: – *Zsindelyös a háztető, te!*¹⁰³ **Cspal-Köv**

A **menstruáló nő tisztátalan**: kisgyerek bőre kicsattog, ha *nem tiszta nő járt a háznál*. (A *bűbájós asszony éjtszaka, szóltan levitte a Marosra megfürdetni*).¹⁰⁴ Ezért ne főzzön be olyankor gyümölcsöt, mert megromlik.¹⁰⁵

Menstruációs görcsök esetén megmelegített fedőt tettek a hasára vagy pálinkába áztatott cickafark levéllel borogatták.¹⁰⁶ **Apf** Amíg a *tisztulás* el nem múlt, nem mosakodhatott, nem öltöztetett át, *mer akkó tisztátalan léssz. Kisebesedett a lába köze: odaragadt a sok rossz vér, oszt dörzsölte*. Mikor vége lett: megmosdott, szappanos kovászt, mályvagyökeret tett rá, *az egy kicsit rendbehozta*. (A 19. sz. végéig volt így).¹⁰⁷ **Cspal**

Fehér folyás Hüléstől van. Meleg fürdőt vett; vagy húsvéti szentelt tojás haját porrá törve langyos vízbe téve avval alulról megmosakodik, vagy ebből a porból késhegynyi vízzel megiszik; vagy porrá tört timsóba mártott vattát *felnyom*.¹⁰⁸ **Apf**

Gyermekek száma

A 19. sz. utolsó harmadában 6-8-10 gyerek volt családonként, úgy tartották: a gyerek *Isten áldása; ott van baj, ahun 1-2 van, ahun sok van, ott még az Isten nyila se csap bele*.¹⁰⁹ A két világháború között már csak 2-3 gyerek volt az általános, elsősorban vagyoni okok miatt, a sokgyerekes asszonyt maradinak, *negyvennyócasnak* nevezték.¹¹⁰ Apátfalván az első világháború után, az 1920-as évektől jött divatba az *égyke*, addig 5-8-10 gyerek nem volt ritkaság.¹¹¹ **Apf** *Abba a familiába' nagy vót az Isten áldása*. A sok gyermek közötti eligazodást idegenek számára a rokonság kiderítése segítette. Gyerektől kérdezték: – *Melyik ágrul is való vagy?*; – *Melyik nemből is való vagy te, fíjam?*¹¹² **Köv**

Kisbabával álmodni veszedelmet jelent.¹¹³ **Kz**

¹⁰¹ Tóth A EA 18 848, 4/2.

¹⁰² Szigeti EA 21 921, 6.

¹⁰³ Pánczél EA 20 495, 52.

¹⁰⁴ Markos, 1986, 48; JAM NA 156 – 93.

¹⁰⁵ Sipos JAMA NA 152 – 93, 41.

¹⁰⁶ Kiss, Vörös 2002, 13.

¹⁰⁷ Nagyfalusi EA 24 356, 24.

¹⁰⁸ Szigeti EA 18 331, 12... hasonlóan gyógyította a fehértói gyógyító ember is, Grynaeus 2002/b, 43.

¹⁰⁹ Markos 1986, 7.

¹¹⁰ Markos 1986, 9.

¹¹¹ Szigeti EA 21 921, 8.

¹¹² Pánczél EA 20, 495, 2.

¹¹³ Tóth EA 18 848, 5-6.

Gyermekáldás és biztosítása

A hagyományos fölfogás szerint úgy illet, hogy házasságkötés után egy évre szülessék meg az első gyerek. *Nem tisztösségös asszony, akinek egy évre nincsen gyeröke.* Templomból hazaérkezéskor magokkal (búza, rozs, köles) megszórják, menyasszony ölébe gyereket ültetnek; jókívánságok hangzanak el, utalással a szaporaságra (csicsóka, nyúl, kotlós). A 9 hónap előtt született gyereket *kötő alatt hozta*, az előbb jött gyerek: *vadalma, nem a mi kötönkbe van.*¹¹⁴ Az idő előtt, házasság előtti kapcsolatból született gyereket neveztek tréfásan *koraszülöttnek*, megjegyezve, hogy *a szerelömgyerökök szép gyerökök szoktak lönni. Az első gyerök nincs időhön kötve, az születhet fél évre is, mög két évre is.*¹¹⁵ **Köv** *Égy évre igencsak meggyüttek Pátfalván a babák, ez szinte kötelező volt.* Ha viszont hamarabb lett: nagy szégyen. Ha házasság után egy évre még nem volt gyermekük, mindig az asszonyban keresték a hibát. A bátrabbja ennek ellentétét avval bizonyította, hogy más férfivel (szomszéd, béres, stb.) teremtett kapcsolatot. Ezért nem ítélték el nagyon, férje hallgatott, a férj szülei örültek az *onokának*, főleg ha fiú lett. Ha nem volt gyermekük, viszont a férjnek más asszonytól (pl. *szolgáló*) volt gyeröke, evvel bizonyította, hogy nem őbenne van a hiba. De ez *zabigyerök* lett, anyja nevére írva, aki valamilyen végkielégítést (kis föld, téhén) kapott.¹¹⁶ **Apf** (Ez a méltányos emberi gesztuson túl talán a matrilineáris öröklés maradványának is tartható?) *Zabigyerök* akit más férfitől szereztek kikapós asszonyok. *Vakarcs* a családban legutoljára született gyerek. (NB. vakarcs: kenyérsütéskor a teknő faláról összekapart tészta, ezt hosszúkára formázva megsütötték, majd gyerekeknek szétosztották.)¹¹⁷ **Köv**

Gyerekek lenni kellett, hogy ne a rokonság örökölje a vagyont. *Ha lány vót az első gyermek, akkó' léfelé át az óra mindenkinek; kis hugyos...* Ha fiú született, nagy volt az öröm, mert a család neve megmarad. Első fiút rendszerint apja nevére keresztelték.¹¹⁸ Az év elejére, első felére eső születést tartották legjobbnak, szólás: *Nyári menyasszony, téli kiskutyá egy se' jó.* (A télen született kiskutyát nem tartották meg!) Evvel összefüggő hencégés: *meggyéresi legény vagyok.*¹¹⁹ **Köv**

Első gyerekeknek gyakran mondták tréfás-gúnyosan, ha már anyja láthatóan újra állapotos volt: – *Maj' lékerűsz tē mán a pócrú'!*¹²⁰ **Apf**

Meddőség okának valamilyen méhbajt tartottak, volt olyan is, akinek soha nem volt havi vérzése.¹²¹ **Apf**

Születésszabályozás

Megelőzésre használt módszerek: hosszú ideig szoptatás (1 év után is); közösülés után az asszony kimosakodik (később: irrigátor), *kimozogja, kiköhögi a magvat;*

¹¹⁴ Markos 1986, 11-13.

¹¹⁵ Pánczél EA 20 495, 2-3.

¹¹⁶ Szigeti EA 21 921, 1, 3-4 (ak. sz. 1910)

¹¹⁷ Pánczél EA 20 495, 3.

¹¹⁸ Szigeti EA 21 921, 8.

¹¹⁹ Pánczél EA 20 495, 3.

¹²⁰ Szigeti EA 21 921, 9.

¹²¹ Szigeti EA 21 921, 13.

coitus interruptus (*hadd mönjön lepedőre, pöndölre*); localisan alkalmazott szerek (timsó, szivacs).¹²²

Vetélés kieroletése (nagyot emel, pl. asztalról leugrik, kerékpárral döcögős úton gyorsan hajt, szoros fűzővel elfüzi magát); előidézése (hosszú fémtárggyal: *kalaptű, kötőtű*, orsó, lúdtoll; gyökerek: *fehértályva, táragyökér; méhnyitó kulcs*; erős szesz ivása, forró fürdő: öregasszonyok *biztos módszerként* ajánlották, hogy naponta többször forró vízbe üljön, ennek hatására *elmögy a gyerök*).¹²³ A makói pusztán néhány öregasszony legbiztosabb módszere: jó forró vízben fürödjön meg, igyon meg egy deci nagyon erős babkávéből főzött feketekávé, cukor nélkül, hajtson föl egy deci nagyon erős, lehetőleg házi főzésű pálinkát, feküdjön le, dunnával takarózzon be melegen. Ettől elmegy a Petikéje.¹²⁴ Ezek következménye gyakran elvérzés, vagy egész életére szóló betegség volt. Bábaasszony, *javasasszony, vajákos asszony, angyal(ka)csinálók* segítségével: *angyalcsináló bábasszonyok pízé ěcsináták a gyerököt*: Jobbára városba került kis cselédek körében volt divatban, akik nem mehettek vissza falujukba, ha törvénytelen gyereket vittek haza, mégha a kicsit a nagyszülei nevelték is.¹²⁵ Vajákos asszony 1 q búzáért (azonos a bába javadalmával!) lúdtollal felszúrt, a vérzést megindította. *Mályvagyökeret is tett föl, hogy a rossz vért szívja össze.* (Sok halálesettel járt).¹²⁶ **Cspal** *Hogy ěměnjěn a gyerěkěk, ugyanígy jártak el Apátfalván is, ott tormagyökeret is használtak.* Szomszédok, rokonok tudták, suttoztak róla.¹²⁷ Egyéb módjai: leandervirág főzet ivása, vagy oltott mész gőzére ül, *édősgyűkérral próbálta eltönni a gyerököt*; a II. világháború idején: patikai kininnel. Ha baj lett, avval védekeztek, hogy nagyot emeltek.¹²⁸ **Köv** *Az uramnak egy nénje csinálta az anygalkákat (orvosi műszerrel, katéterrel, nem halt meg senki a keze után, a gyerek elmaszírozott). Halála előtt 2-3 évvel ment haza, naplement után, nyitja ki az ajtót – sok gyerek az udvarban. – Hej, az anyátok Krisztussát, mit akartok? Félt tőlük. – Hallod-e, Rozi, mondja nekem, mit csináljak? - Mondja el a missziós bácsinak. – Az azt mondta, küldje el a gyerekeket, menjen mindönki az anyjához! ěn mondtam neki, hogy Páduai Szent Antalhoz imádkozzon. Alig kérte egy párszor, nem jelenköztek többet a gyerekek. Mikor benyitott, azt se tudta, hun álljon meg, vagy hun üljön. Azok gyereke volt, akiken segített.*¹²⁹ **Pelele**

A csecsemőgyilkosságot Markos igen ritkának mondja.¹³⁰

¹²² Markos 1986, 13-17.

¹²³ Markos 1986, 13-17.

¹²⁴ Sipos JAMA NA 152 – 93, 36-37. forró fürdő + szesz ital használatát Kótyuk írja le az Ungi síkság falvaiban. Ott ő ezt ruszin hatásnak tarja.

¹²⁵ Markos 1986, 13-17; Markos, 1988, 45; Sipos JAMA NA 152 – 93, 36; Erdélyi, Kun 2002, 10.

¹²⁶ Nagyfalusi EA 24 356, 25.

¹²⁷ Szigeti EA 21 921, 14-15.

¹²⁸ Pánczél EA 20 495, 2.

¹²⁹ saját gyűjtés, 1959. K.R.

¹³⁰ Markos 1986, 17.

Terhesség

Házasesetre fölkészítés nem volt, nem tartották fontosnak, illendőnek *mindönt titkoltak, ... maj mögtanújja a maga nyomorúságán.* **M**

Makón a várandós állapotot nem szégyellték, de lehetőleg nem beszéltek róla, mert a hiedelem szerint ha eltitkolja terhességét: *kuka* (néma) lesz a gyerek vagy *nehezen tanul mög beszélni.*¹³¹ Apátfalván evvel ellentétben amíg a külső jelek – hányás, lábdagadás, *tarka* (májfoltos) arc – nem bizonyították, le is tagadták terhességüket. Különösen az első gyereket titkolta a menyecske, az ura és anyósa előtt, csak anyjával, menyecske társaival beszélt róla.¹³² **Apf**

Markos kiemeli Makón a terhességre utaló kifejezések föltűnő gazdagságát (15 kifejezés), Csanádpalotán a terhes anya gömbölyödik: *bőcsőre hízik.*¹³³ **Cspal-Köv**

A terhes anyának mozogni, dolgozni kell (ennek mértéke-mennyisége vagyoni helyzettől függött), egyébként *nagyon mögnyő a gyerök* és nehezebb lesz a szülés, ezért *inkább kevesebbet ögyön.*¹³⁴ Az egykori nagycsaládi közösségben az *öreg tata* haragudott, ha a menyecske nem dolgozott úgy, mint elvárta. A menyecskék csak egymásban vagy jólelkű anyósukban bízhattak. (Ez a nagycsaládok fölbomlásával, mikor a fiatalok külön költözve önálló tanyás gazdák lettek, megszűnt, szabadabban élhettek.) Ahol nagyon várták a gyereket, ott jobban kezelték a menyecskének. Orvoshoz azelőtt nem mentek terhesség idején. Itt is megfogalmazódik az *akkor – most* ellentétpár. Akkor: – *Szenvedj, jajgass oszt kész, mög eredj dógozni!* – *Nem úgy, mint most, hogy úgy vigyáznak a kismamákra, mint a hímes tojásokra.*¹³⁵ **Apf**

*A fótosképü állapotos asszony szülés után letisztul.*¹³⁶ **Cspal-Köv**

Koraszülés A koraszülés legfőbb okának is azt tartották: *nagyon hajtotta magát a munkában, vagy megerőltette, megemelte magát*, megkívánt valamit és nem teljesítették, vagy nagyon megijedt valamitől (pl. harapós kutyától). Az idő előtt (kb. 7 hó) született *idétlen, nyivászta* csecsemőkből sokan meghaltak, de gonddal, szeretettel nevelve megmaradhattak. (Pólyában a kuckóba tették, ott melegítették). Az ennél fiatalabb (4-5 hónapos) koraszülött: *üszög. Öt gyerekem született, de kettő azok közül' üszög vót.*¹³⁷ **Apf**

Terhességhez fűződő tilalmak

Terhes asszonyt nem volt szabad megütni.¹³⁸ **Apf**

Megcsudálás Tilos csúnya, torz dolgokat megcsudálnia, ha mégis megtörténne, ez ellen védekező mondás: *Ketten látjuk, ketten csudájjuk (ref).*¹³⁹ **M** Csúnya lesz a gyereke, ha csúnya állatot-embert *mögcsudál.*¹⁴⁰ **Cspal-Köv** A védekező gesztus:

¹³¹ Markos 1986, 19-23 és 30.

¹³² Szigeti EA 21 921, 7, 9, 11.

¹³³ Pánczél EA 20, 495, 35.

¹³⁴ Markos 1986, 19-23 és 30.

¹³⁵ Szigeti EA 21 921, 8., 11., 13-14.

¹³⁶ Pánczél EA 20 495, 38.

¹³⁷ Szigeti EA 21 921, 14.

¹³⁸ Szigeti EA 21 921, 8, 11, 13-14.

¹³⁹ Markos 1986, 23-24, 84.

¹⁴⁰ Pánczél EA 20 495, 35.

*ujjamat tögyem a szoknyakorcba (r.kat.)*¹⁴¹**M** (Makón tehát két, felekezetenként különböző variánst találunk.) Apátfalván is *névtelen ujját* (nem mondja, melyik kéz) kell *szoknya korcába dugni.*¹⁴²**Apf**

Szörös állatot kutyát, macskát ne rúgjon meg, különben *mindég rángatózik a gyerök*, ill. *a macskának a szőre nő benne a hátán belülről.*¹⁴³ (Makón két variáns!) Törpe lesz, ill. marad, ha anyja állapotosan, vagy a gyerek fekvő kutyát átlép.¹⁴⁴**Cspal-Köv** (Ld. még alább: ebagos.)

Egyéb Ne bujkáljon kötél alatt, ne egyék iker gyümölcsöt, nem szabad gyereket keresztelnie (mert valamelyik baba meghal).¹⁴⁵ Apátfalván lehet keresztanya, kenyeret is dagaszthat.¹⁴⁶**Apf** Ha páros gyümölcsöt eszik: **ikrei** születnek.¹⁴⁷**Köv** További tilalmak: virrasztóba, temetésre mehet, de ahol a halott ki volt terítve, oda nem ment be, ill. temetéskor a halottat nem nézte meg. Égiháború idején, villámláskor kimehet (érintetlen leány nem, őt a kútba dugják! – l. fentebb), mert terhes asszonyba nem üt a villám. Fogat húzatni nem ment: *úgy fájt a fogunk, de nem mertük kihúzatni, nehogy a gyerekek fogának majd baja legyen.*¹⁴⁸**Apf**

Megkívánás

Tilos megkívánását megtagadni (nem is az anya, hanem a gyerök kívánja), *nehogy elmönjön a Pétikéd!*¹⁴⁹**M** *Állapotos koromba' olyan furcsa étvágyaink vótak. Én is a savanyájé (savanyú káposzta, citrom) maj' megvesztem. Olyan is volt, aki megétte vóna a mákot is világnak.* Ha nem kapja meg, amit megkívánt, elvetél vagy gyermeke idő előtt születhet meg és szája tátva lesz. Olyan esetet is említene, hogy megkívánt valamilyen ételt, nem kért és **idétlen** gyermeke lett. Ezért ha valahová ment, a becsület és az illem úgy kívánta, hogy megkínálják: – *Vegyé', nehogy megkívánd!* – *Vegyé' nehogy eménjén Pétérke!* Ha gyümölcsöt, szőlőt más területén levett, nem tekintették lopásnak, nem is szóltak neki.¹⁵⁰**Apf** Ahol éppen ettek, az ott megjelenő állapotos asszonynak enni adnak: *nehogy elmönnyön mán a Pétörkéd!*¹⁵¹**Cspal-Köv** (Nem értem, mi lehet a magyarázata, miért mindenütt – országosan! – Pétörke, Petike, Péterke?) A megkívánásra utal az országosan ismert vajköpülő rigmus (ének) is, ennek ritmusára verik a vaját (gyerekek is!):

Falu végén hasas lány

Írós vaját kíván,

Addig ebből nem eszik

*Míg csak lé nem betegszik.*¹⁵²**Cspal-Köv**

¹⁴¹ Markos 1986, 23-24, 84.

¹⁴² Szigeti 21 921, 10.

¹⁴³ Markos 1986, 23-24., 84.

¹⁴⁴ Pánczél EA 20 495, 35.

¹⁴⁵ Markos 1986, 23-24., 84.

¹⁴⁶ Szigeti 21 921, 10.

¹⁴⁷ Pánczél EA 20 495, 35.

¹⁴⁸ Szigeti EA 21 921, 11-12.

¹⁴⁹ Markos 1986, 26-27.

¹⁵⁰ Szigeti EA 18 331, 10, 13.

¹⁵¹ Pánczél EA 20, 495, 35.

¹⁵² Pánczél EA 20 495, 60.

Születendő gyerek tulajdonságainak akaratlagos vagy véletlen befolyásolása¹⁵³

Nemét: fiút ültetnek a menyasszony ölébe, férfi kalapját a terhes asszony hasára teszi (*hogy fiad lögyön. Makón két variáns!*) – *Amikó' mész az asszonyhon, hagy' a lajbit magadon, akkó fijad lesz. – Ugord köröszttű ja zágy végít, mikó ja zasszonyhon mész, akkó biztosan fijad lesz.* Ill. a fordítottja: – *Étátottad a szádat, azé' lett lányotok.*¹⁵⁴ **Apf**

Hajzat Göndörhajú lesz gyermekük, ha az ifjú pár első éjszakán subán alszik.¹⁵⁵ Tököt lop – kopasz; hosszú selymű kukoricát lop: hosszú hajú lesz.¹⁵⁶ Apátfalván kicsit eltérően úgy tartják, ha sima kukoricát lop, kopasz, ha *bojtost*, nagyhajú gyermeke lesz.¹⁵⁷ **Apf**

A megcsodálás fordítottja: ha olyan tulajdonságot (pl. szemszín, szép alkat) szeretne gyerekének, nézze meg jól az illetőt.

Megijedéstől óvják, ha hozzáér valami, nem szabad odakapnia¹⁵⁸ **M**, *így kapta a gyerek az anyajegyét.* Ha pl. állapotos asszonyt arcul ütik, vagy fejés közben tehén farkával megüti – fekete anyajegy lesz a gyermekén azon a helyen.¹⁵⁹ **Apf** Terhes asszonyhoz, ha valami hozzáért és megijedt tőle, csecsemőjén **anyajegy**ként meglát-szik. Számos ilyen esetet ismernek, pl.: birkavágáskor a megnyúzásra felakasztott birka feje és a terhes anya feje összeütődött, megijedt. *Mikor megszületett kislánya, annak a homlokán egy kidudorodott birkafej volt látható, amit később leoperáltak.*¹⁶⁰ **M** Tréfálás során az anyához egy kalapot dobtak, *fia arcán pontosan ilyen folt keletkezett.* Málnával dobálództak, *a háta közepén szabályos málna alakú és nagysá-gú szemölcs volt.*¹⁶¹ **M** Így tudják Csanádpalotán is: állapotos asszonyhoz meggy-vagy szilvamagot pattintani tilos, mert meglátszik a gyereken.¹⁶² **Cspal-Köv**

Születendő gyermek nemére a teher állásáról, abból hogy merről mozdult meg a gyerek, a várandós anya viselkedéséből következtetnek: ha leesett/ejtett zsebkendőt két ujjal veszi föl, fia lesz; ha marokra fogja: leánya.¹⁶³

Ha szép sima az anya arca: leány-, ha májfoltos fiúgyermeke lesz. Ha hegyes a hasa, nagyon elől van a teher: fiú; ha hátul, *farba* a teher: leány lesz. Ha jobbról mozdul előbb: leány-, ha balról: fiúgyermeke lesz.¹⁶⁴ Hasonlóan tudják a szomszéd településeken is. Lapos has: leánya, hegyesen előre áll a hasa: *gyerek* lesz. Úgyszintén ha a kiszámított időn túl hordja terhét néhány napig. Az anya hányásából nem követ-

¹⁵³ Markos 1986, 25-28.

¹⁵⁴ Szigeti EA 21 921, 6-7.

¹⁵⁵ Tóth EA 18 848, 4.

¹⁵⁶ Sipos JAMA NA 152 – 93, 42.

¹⁵⁷ Szigeti EA 21 921, 10.

¹⁵⁸ Markos 1986, 25.

¹⁵⁹ Szigeti EA 18 331, 3, 10.

¹⁶⁰ Sipos JAMA NA 152 – 93, 42.

¹⁶¹ Sipos JAMA NA 152 – 93, 43.

¹⁶² Pánczél EA 20, 495, 35.

¹⁶³ Markos 1986, 27; Tóth EA 18 848, 4.

¹⁶⁴ Markos 1986, 27-28; JAM NA 156 – 93.

keztettek. Jószoltak abból is, *ha karácsony bűtysin reggel férfi jön előbb a házhoz: fiú, ill. bikabornyú lesz, ellenkező esetben leány vagy üszöbörnyú.*¹⁶⁵ **Apf** A lánymagzat siet, hamarabb születik: *kis ügyes*; a fiú később, lassabban: *nagy lusta.*¹⁶⁶ **Cspal-Köv** Területünkön egyedülálló jósló módszer szerint cserépbe vetett búzára és árpára kell vizelnie a várandós asszonynak. Ha a búza zöldell ki előbb: leány-, ha az árpa: fiú- gyermeke lesz.¹⁶⁷ **Kz**

Szülés előtt, bábák

Makó ill. Csanád vm. bábái számának és képzettségének alakulásáról a boszorkánypörök aktáiból,¹⁶⁸ a Rigler-féle jelentésekből (1784 és 1785), majd a Markos Gyöngyi közölte¹⁶⁹ adatokból nyerhetünk képet. Ebből csak egyetlen jellemző adat emelnék ki: még 1877-ben is Makón 20 olyan asszonyról tudtak, kik „a kontár bábáságot üzik” (és még akikről nem is tudtak?...). Az 1877. évi bizottsági ülésen elhangzott: ...”**a nagy többség** által ezek vétetvén igénybe”, kik „a legnagyobb betegeknel babonás eljárásokat is alkalmaznak”...¹⁷⁰ Elgondolkozhatunk, vajon miért részesítették előnyben e kontár bábákat. Azért-e, mert társadalmilag, érzelmileg, hagyományaikban hozzájuk közelebb álltak,¹⁷¹ vagy nyomorúságuk miatt ők megfizethetőbbek voltak számukra, ill. a hivatalos bába „szegénysorsú lakosokhoz gyakran nem ment ki”,¹⁷² vagy éppen a bábák köré szövődött, megtorló hatalmukról szóló hiedelmek miatt, vagy mindezek más-más mértékben együttesen hatottak. Hármójuk 1879. évi vallomásából tudjuk, hogy „beteg nőket”, „daganatokat” többször **megkentek.**¹⁷³ (Ez csak az, amit hivatalos fórum előtt elismertek – és a többi?)

Markos Gyöngyi adatközlői idejében (1910-1930-as évek) már nem, csak szülei idejében hívtak Makón parasztbábát.¹⁷⁴ Apátfalván az 1870-es évektől kezdve volt képzett bába.¹⁷⁵

Figyelemreméltó kifejezés: *szintén bába alatt születött mind a két gyerek.*¹⁷⁶

Szülés előtt álló – **mindönórás** – édesanya gyónni, áldozni szokott, böjtöt-imát fogadott, hogy *a jó Isten békivē megadja. (Pintéket azt meg köllött bűtölni – napá megkövetelte).*¹⁷⁷ **Apf**

¹⁶⁵ Szigeti EA 21 921, 9-10.

¹⁶⁶ Pánczél EA 20, 495, 36.

¹⁶⁷ Polner 1995, 33.

¹⁶⁸ Árva 1927, Komáromy 1910.

¹⁶⁹ Markos, 1988, passim. Érdekes módon itt is találkozunk avval a jelenséggel, hogy legkülönbözőbb korú kontár-, és hivatalos bábák lánynéven szerepelnek. Vö. Grynacus 1971, 761.

¹⁷⁰ Markos, 1988, 26. és 8. kép

¹⁷¹ Markos, 1988, 46.: „a szülés körüli szokások és hiedelmek hagyományozódásában fontos szerepe volt a bábának. Különösen az idősebb bábák ragaszkodtak a régi szokások megtartásához, régi gyógy módok alkalmazásához”.

¹⁷² Markos éppen erre alapozva ír „a kontárbábák munkájának szükségességé”-ről., 1988, 32.

¹⁷³ Markos, 1988, 31.

¹⁷⁴ Markos 1986, 29.

¹⁷⁵ Szigeti EA 21 921, 18.

¹⁷⁶ Tóth EA 18 848, 18.

¹⁷⁷ Szigeti EA 21 921, 14.

Szülés

Szülés előtt egy-két héttel hazahozták a tanyáról a faluba a fiatalasszonyt. Nyáron (ha volt) a *hátsó házba* helyezték el, hűvös időben oda, ahol kemence volt, s oda tették a *szunyoghállót*. A férfiak kihúzódtak a házból. Nagy szégyen volt *napára* (anyós), ha hazament az anyjához szülni (nem viseli gondját, nem tud nyugalmat biztosítani menyének).¹⁷⁸ **Apf**

Kórházban a '930-as évektől kezdve csak akkor szültek, ha rendellenes szülésre lehetett számítani. A bába *mikó* látta, *hogy békivē' nem lesz még a gyerek*, figyelmeztette a hozzátartozókat, hogy orvost hívjanak. A '950-es évek közepétől ez általánossá vált, de ekkorra a két világháború közötti három bábaasszony ki is öregedett. A szállítás kocsival történt, a kocsiderékba dunnát tettek.¹⁷⁹ **Apf**

A bábát akkor hívták, mikor már *görcsölt*. Napa, anyja volt mellette (ha nem voltak haragban); férfi, idegen nem lehetett jelen. Nehéz szülés esetén sem hívták be a férjet. A bába a szülő asszony hasát nyomkodta, *igazgatta*, hogy fájdalmát könnyítse, bízta, hogy mozogjon, akkor könnyebben szül. Az asszony szülés előtt fürdőt vett (nem minden esetben).¹⁸⁰ **Apf** Makón is a bába megfürdette, hasát melegítette, sétáltatta, *hogy könnyen nyiljon a csont*.¹⁸¹

A bábát pálinkával kínálták, reggelit is kapott. Átlagos fizetsége 1q búza volt. A *köröszőlőben is kapott az étel javából*.¹⁸² **Apf**

Rohamos szülés

Munka közben, a határban: erdőn gallyat szedő szegényasszony útközben *mikor a hídhoz ért, meglétt a kicsi. Belekötötte a kötőjibe. Oszt hozta a kötőjibe a gyereket, vállán meg hozta a kéve gallyat. Oszt kérdezték tőle, mit hoz kend, Örzse néni? Asszonya özikét. Azért maradt rajta Barta Örzse néni, hogy özike. Mík asszony tenné ezt még máma?*¹⁸³ **Apf**

Nehéz szülés

A makai tanyákon nehéz szülés esetén egy nagy kürtbe kellett erősen belefújni, *oszt azáltal mögindult a szülés*.¹⁸⁴

Szülés módja

Földön.¹⁸⁵ Régen gyakori volt a *talpon - állva szülés*. Két szék közé kuporodott, könyökével a két székre támaszkodott, s szalmára terített lepedőbe vagy lavórba szült, hogy ágya tisztán maradjon.¹⁸⁶ **Cspal-Köv Apátfalván** a régebbi szülő-helyzet: két széken ülve, *odatettem a lavort a szék alá, oszt belepottyant a gyerek*, később már

¹⁷⁸ Szigeti EA 21 921, 17.

¹⁷⁹ Szigeti EA 21 921, 16.

¹⁸⁰ Szigeti EA 21 921, 17-22.

¹⁸¹ Markos 1986, 32.

¹⁸² Szigeti EA 21 921, 17-22.

¹⁸³ Polner 1995, 34.

¹⁸⁴ Polner 1995, 36.

¹⁸⁵ Markos 1986, 32.

¹⁸⁶ Pánczél EA 20, 495, 37.

ágyban fekvő helyzetben.¹⁸⁷ Makón a széken ülve szülés két változatát jegyezte föl Markos,¹⁸⁸ a 20. századtól ágyban szültek itt is. **M**

Makón „még a legidősebbek sem emlékeznek arra, hogy a gyerekágyat „Boldogasszony ágyá”-nak nevezték, a szűnyogháló használata még él az emlékezetben – írja Markos,¹⁸⁹ uő. viszont **Apátf-i** adatot közöl az 1920-as évekből, szűnyogháló használatáról is. Csanádpalota – Kövegyen még a rituáléját is sikerült följegyezni. Ott a szülő ágyra e szavakkal fektetik a vajúdot:

– Foglald el, lányom, a **Boldogasszony ágyát**.

– Uram Jézus, segiccs!

Párnája alá fokhagymát, kést, ura nadrágját és többféle füvet (ezek közül csak a kakukkfüvet nevezi meg) tesznek, hogy az anyát és gyermekét megvédje a **rossz szellemtől**. A *szűnyogháló*: ágya köré anyja vagy idősebb nő-hozzá tartozók lepedőket kötöznek.¹⁹⁰ **Cspal-Köv** A szűnyogháló szemveréstől és **boszorkányoktól** óvta az anyát és csecsemőjét. Utóbbiak ellen az ágyat sóval körülhintették.¹⁹¹ **M** *Édősanyám gyerökágyban feküdt, nagymamám mindig körül sózta az ágyat, hogy a kisbabát meg ne rontsák. Szűnyoghálós ágyban feküdt és nem nézhette mög sönki, mert mögrontja.*¹⁹² A gyerekágy elkészítése az anyós feladata volt. A 20. sz. elején alulra tisztára mosott rongypokróc került, arra párna, dunnahaj, lepedő: *nagyon tisztának kellett lenniök, hiszen sok látogatót vártak a gyerekágyas asszonyhoz.* Itt tehát az egészségügyi szempontból helyes eljárás indokolása társadalmi-családi kötelezettség, illendőség formájában jelenik meg.¹⁹³ **Apf**

A kisgyermeket a baba veszi fel az *anyja kötőjibe* tették az anya mellé, ott *hempörgött az anyja kötőjibe, míg ellátta az anyát.* A baba nagyon vigyázott, hogy az anya el ne aludjék, mert elfolyik a vére és meghal.¹⁹⁴ **Apf**

Arcát a **mássával** körülkente, mássát az anyával megharaptatta – csak a legidősebb generációban, előbbi új változata: a vérzést felfogó lepedővel törülgeti meg az arcát (*Nő féjj, a vér is a tiéd vót!*). Rigler 1785. évi leírásában nehezményezi a szokást, hogy a szülés után az asszonnyal pálinkát itatnak.¹⁹⁵

Ha az anya belehal a szülésbe, gyermekét megszoptatták a halott anya tejéből, hogy haljon meg, ne maradjon árván. Kettejüket egy koporsóban, az anya karjára fektetve temették el.¹⁹⁶ Utóbbi **Apf-n** is ugyanígy.¹⁹⁷

A halva született gyermeket aznap vagy másnap, szertartás, sírjel nélkül nagy-szülők vagy rokon sírjába, vagy a temető kerítés tövébe temették.¹⁹⁸ (Itt is két makai variánst jegyzett föl Markos.)

¹⁸⁷ Szigeti EA 21 921, 19, 22.

¹⁸⁸ Markos 1986, 32.

¹⁸⁹ Markos, 1986, 72. (az emlékezők mindegyike a 19. sz. végén született)

¹⁹⁰ Pánczél EA 20 495, 37; u.ő EA 20 003, 146.

¹⁹¹ Markos, 1986, 73.

¹⁹² Tóth EA 18 848, 18.

¹⁹³ Szigeti EA 21 921, 17.

¹⁹⁴ Szigeti EA 21 921, 19, 22.

¹⁹⁵ Rigler 2003, 47.

¹⁹⁶ Markos 1986, 35; 10-12. sz.-i sírokban Grynaeus 1996, 107.

¹⁹⁷ Szigeti EA 21 921, 20.

Burokban, foggal születik. Előbbi: szerencsés lesz; utóbbiakból lesznek (ha hét hónapra születik) a táltosok (lovon futkároznak), boszorkányok, teknőkaparók (a három hiedelem keveredik, legutóbbi a legelevenebb, ez időjárás, jövőt jósol).¹⁹⁹**M** A *bürokben* (sic!) született gyereket szerencsésnek tartották, a foggal születettre azt mondták: *jó tehetségge született.*²⁰⁰**Apf**

Nyakára tekeredett köldökzsinór csanádpalotai hiedelem szerint azt jelentette, hogy *kötélhalállal hal meg, Avval született, de avval is halt meg.* (Öngyilkos lett: itt egy megtörtént esetet említ).²⁰¹**Cspal**

Torzszülött Oka: rácsodálkozás, *megijjedés*, terhesség szégyellése. **M** (3 változat Makón.)

A magzatfüggelékeket a bába kiviszi, elásatja földbe vagy *ganéba.*²⁰²**Apf** A *mássát élőfa tövébe ássák, hogy viruljon a baba. Jól elássák – a fürdőlevivel együtt – hogy kutya el ne vigye, ne kerüljön föl.*²⁰³**Plele**

Gyerökágyas vagy betegágyas

Amíg a gyermekágyban feküdt, *a picit* maga mellé fektette. Ha felkelt az ágyból, *seprűt fektettek a helyibe, nehogy a boszorkány belefeküdjön.* Ha már *főkelt a gyerökágybul*, akkor fektette bölcsoébe.²⁰⁴**Köv** Régen nagytetű, nehézkes asszonyok gyermekágyban fekvé akaratlanul agyonnyomták gyermeküket (ezt akkoriban nem igen kutatták tovább).²⁰⁵**Apf**

Templomi avatás előtt gyermekágyasnak nem volt tanácsos tükörbe nézni vagy utcára kimenni (nem indokolja, miért. Nagyanyja idejében, az 1800-as évek második felében még tartották).²⁰⁶**Köv** *Amíg el nem mén az avatóra, nem vót szabad tükörbe sē nézni. Ezt már én is csináltam. Úgy öltöztem föl, hogy nehogy belenézzenek.* (*1892)²⁰⁷**Plele** (Ez párhuzamosnak tűnik avval, hogy bizonyos kor előtt csecsemőt sem lehet tükörbe mutatni, de az adatokból hiedelmi háttere nem derül ki). *Szülés után hat hétig nem hagytuk el a Boldogasszony ágát, nem léptük át a küszöböt.*²⁰⁸**Plele**

„A gyermekágyas asszonyt – a menstruáló nőhöz hasonlóan – **tisztátalannak tartották**, aki ártó hatással van mindenre, amivel kapcsolatba kerül. Emiatt bizonyos cselekvéseket tiltottak számára (varrni, hímezni, olvasni, utcára kimenni, ill. naplemente után kint tartózkodni). Sőt még asztalhoz sem engedték ülni”: *-Nem valók vagytok az asztalhon, majd ha mögtisztultok, majd ideültök. Addig nem.* (Jellemző

¹⁹⁸ Markos, 1986, 36-39.

¹⁹⁹ Markos, 1986, 36-39; Polner 1990.

²⁰⁰ Szigeti 21 921, 19.

²⁰¹ Polner 1995, 39.

²⁰² Szigeti EA 21 921, 19.

²⁰³ saját gyűjtés, 1959, Kádár Ferencné, Korom Rozika, 62 é. (K.R.)

²⁰⁴ Pánczél EA 20, 003, 138, 146 és uő. EA 20 495, 38.

²⁰⁵ Szigeti EA 21 921, 28.

²⁰⁶ Pánczél EA 20 003, 138.

²⁰⁷ Polner 1995, 62.

²⁰⁸ saját gyűjtés, 1959, Kádár Ferencné, Korom Rozika, 62 é (K.R.)

módon a kath. adatközlő kihangsúlyozza: *pedig a bábaasszony református vót, de azért mondta.*) A tilalmak alól avató, ill. első templomba menetel után szabadult fel az édesanya: *aztán szabad vót az asszony, möhetött, ahova akart.*²⁰⁹

Gyerekágyast **tisztátalan**, havibajos nő (*virágzás alatt van*) ne látogasson,²¹⁰ mert *tisztátalan lössz a gyerök, kicsattog az arca. Be kell fognia a gyerek orrát, kicsit mögszorította, hogy pityörögjön:*

Én is olyan vagyok, mint anyád!

Ha nem mondja meg, és kicsattog a gyermek bőre, a látogató – vagy szűz nő – vérzéses ruháját elkéri a bába, s avval mossa le a gyerek arcát.²¹¹ (Felekezetek – kath.-ref. – szerint különböző két variáns!) Ugyanígy Apátfalván is, de itt a gyerek pattanásos arcát szűzlány vizeletével mossák meg.²¹² **Apf** Újszülött teste kiütéses lesz, ha *tisztuló* leány vagy asszony látogatja meg.²¹³ **Cspal-Köv** Gyerekágyas asszonyt havivérzésben lévő nő nem látogathatta, mert *a tisztátalan nő megrontotta a kisgyermek arcszínét és tarkává vált.*²¹⁴ **Föld** Ugyancsak a gyermek **szeplőssége megelőzésére** a gyermekágyasnak vitt ebéd edényeit ott mosták el az étkezés befejeztével.²¹⁵

A gyermekágy általában két hét volt, de az első világháború előtt, nagy dologidőben az ipa már egy hét után is kizavarta a menyecskét dolgozni. *Kéthetes gyerekágyas vótam, amikő' ja szűrűbe mán a lovat hajtottam* – emlékszik vissza egy 1873-ban született asszony. Ugyanő és egy 1910-ben született társa érdekes családi gondoskodási rendszerről is beszélt: nagy munkák (kapálás, aratás, kukoricatörés) idején felváltva egy menyecske maradt otthon, ő szoptatta a többiek gyerekeit is. Gyakran az a menyecske maradt otthon, kinek legkisebb gyereke volt. Ő főzött s az ebédet kocsival vitte ki, a kocsiderékban a többi gyereket is s ott a dülő végén az anyjuk megszojtatta őket, majd ugyanígy hazavitte.²¹⁶ **Apf** Hasonlóképpen ha az anya beteg volt vagy késve jött meg a teje: szomszéd menyecskék – ritkán cigányasszony is – kisegítették szoptatással. Ha pedig az anya munkába ment és szomszédasszonynak szopós kicsije volt, megkérte, hogy az övét is szoptassa meg.²¹⁷ **Apf**

Szoptató asszonynak **nem volt teje**. Anyja tanácsa: *ülj rá egy késre, oszt akkó mindjárt lösz tejed. Vötte a kést, maga alá tötte, oszt úgy szoptatott.* (A kés itt is látható elhárító szerepe arra utal, hogy a tejelválasztás hiányát ártó befolyásnak tulajdonítják).²¹⁸

²⁰⁹ Markos, 1986, 73-74, 77-78; A hazai gör. katolikusoknál szülés utáni hat héten belül, amíg a tisztulási szertartást nem végezték el, a fiatal asszonyok csak a templom nyugati előterében tartózkodhatnak. (Szabó Irén: Ünnepek és térhasználat a magyarországi görög katolikus templomokban. Előadás, Szeged, A néprajz szegedi műhelye c. konferencián, 2004, okt. 7.)

²¹⁰ u.így, indoklás nélkül Szigeti 21 921, 11.

²¹¹ Markos, 1986, 48-49.

²¹² Kiss-Vörös 2002, 4-5.

²¹³ Pánczél EA 20 495, 38, u.ő EA 20 003, 138.

²¹⁴ Sipos E. EA 17 804, 11.

²¹⁵ Markos, 1986, 77.

²¹⁶ Szigeti EA 21 921, 4-5 (Varga Mátyásné, Langó Katalin, 1965), 35.

²¹⁷ Szigeti EA 21 921, 39.

²¹⁸ Polner 1995, 53. (* 1909.)

Gyerekágyas táplálása A közösségi gondoskodás másik jellegzetes formáját, a gyermekágyasnak *komaasszony-szilkében* történő ételhordást a körösztlöbe meghívottak szervezik meg egymás között. Ennek részletes tárgyalása nem tartozik szorosan vett tárgyunkhoz, csak egy momentumát emelném ki. A komaasszony régen háromszorra *gyúrott bélést* vitt, ezt a gyerekágyas kettévágta, s felét visszaküldte. „Evel is a komaság erősödését jelképezték” – írja a szokás följegyzője.²¹⁹ **Apf** *Gyerekágyas asszonyinak komasszony-szilkébe* megbeszélrt rendben vittek ennivalót: szülők, testvérek, többi rokonok, leendő komasszonya (ő háromszor).²²⁰ **Cspal-Köv** Gyerekágy idején a rokonságbeliek *komacsészének* nevezett fedeles tálakban vittek ebédet, *hogy legyen erő a szoptatáshoz*.²²¹ **Föld (2. kép.)**

Mire az avatóból hazajöttek, az asszonyok a szűnyoghálót szétszedték.²²² **Apf**

Köldökellátás

A keresztelői lakomát – ha hosszúra nyúlt – *köldökrágásnak* nevezték.²²³ Vajon ebben a tréfás-gúnyos elnevezésben nem egy régebbi köldökellátási mód őrződött meg?

A köldökcsontkötő kibontásának országosan ismert szokása Makón pozitív befolyásolással bővül. A bába tanította ki,²²⁴ hogy a **köldökcsontkot** leszáradás után tegye el. Mikor 7 éves lesz a gyerek, déli 12 órakor, a harangszó idején az eresz alá tett asztalra ültesse és **bontassa ki** vele. Közben jókívánságokkal kell elhalmozni:

– *A jó Isten adja, hogy mindentudó legyen a fiam!* (Nagyon okos ember lett.)
Vagy: – *Amilyen gyorsan bontod, amíg harangoznak, ha akkorra kibontod: mindent tudjál, mindenütt szabad legyél, mindenhol védve legyél és nagyon jó gyerek legyél!*. (Másik két gyermekével nem volt alkalma ezt a rítust elvégeztetni: mindkettő egy kicsit gyöngébb volt, azoknak nincs olyan jó szőröncsójük).²²⁵ **M** Az apátfalvi és földéaki adat – csekély eltéréssel – az országossal megegyezik. Az elszáradt köldökcsont *katujába* elteszik a sublótfiók sarkába, 7 éves korában odaadják a gyerekeknek, s ha segítség nélkül ki tudja bontani, ügyes gyerek lesz.²²⁶ **Apf** Köldökcsontkot gyufás skatulyában őrzi, 7 éves korában vásárban oldassa ki: *olyan mestör lösz, ami abba a vásárba van, olyan jó*.²²⁷ **Föld** A köldök rontáselhárító szerepét fentebb láttuk.

Bábakörösztség.²²⁸ *Aki betegen született, arra ráimádkoztak a bábák, megköröszölték, hogy nem pogányként haljon meg.* Menetét a ref. ak. nem tudja, mert katolikusok végezték ezt is – mondja.²²⁹ **Plele** *Ha látták, hogy az koraszülött, akkor a szülésznő, aki ott vót vele, az vetétt rá kérésztét... otthon vót szentélt víz az öregeknek*

²¹⁹ Szigeti EA 21 921, 34.

²²⁰ Pánczél EA 20 495, 39.

²²¹ Sáros E. EA 17 804, 11.

²²² Szigeti EA 21 921, 36-7.

²²³ Markos, 1986, 91.

²²⁴ vö. Markos, 1988, 47.

²²⁵ Markos, 1986, 42; Tóth EA 18 848, 5, 18. A két adatot különböző időpontban azonos ak. mondta el!

²²⁶ Szigeti EA 21 921, 19.

²²⁷ Polner 1995, 38-39.

²²⁸ Markos, 1988, 47, 83.

²²⁹ Erdélyi, Kun 2002, 10. (a 73 éves ak. ref. felekezeti)

(!). *Mégszéntelte a gyereket az Úrjézus Krisztus nevébe. Mëgkërsztëllek, hogy në légyél pogány. Az Isten előtt mëgállhass. Ezt mondták rá. Adott neki nevet is. Ha azután mëghalt, a temetőbe, a kápolna mögé temették őket. Olyan kis ládikába tették le.*²³⁰ **Apf** (Tehát meg volt keresztelve, ennek ellenére nem részesült rendes temetésben!)

A mégis kereszteletlenül meghalt kisgyerekek sírását aki meghallotta, az *mëgkërsztölte. Az Atyának, Fiúnak, Szentlélok Istennek nevében mëgkërsztöllek téged. Osztán a sírása elhalkul.*²³¹ Az 1880-ban született Fekete Szilveszterné még többet tud erről: nevet is kell adni neki (*mëgkërsztöllek, most ez vagy*) és *akkó oda köll vetni valami kis ruhát neki.*²³² (Vagyis „eljátssza” az egész keresztelési szertartást!). A kiszombori idős asszony nyíltan kimondja: *ha egy koraszülött körösztőség nélkül hal mög, az szüntelen sír az embörök között. Van, aki hallja a sírást. Ott, ahol hallja, a földre körösztöt vet és mondja: Én téged mëgkërsztöllek az Atyának, a Fiúnak, az Istennek nevébe. Akkor osztán lë köll oldani a kötényét és a földre teríteni korozsmának, körösztölési ajándéknak.*²³³ **Kz** Vajon ezt a szertartást csak asszonyok végez(het)ték (kötény!) vagy férfiak is?

A legelső vasárnap keresztelték, hogy ha meghal is, de *meg van körösztölve, akkor anyalka lesz.* Szükség esetén, ha nyugtalan volt, azonnal megkeresztelték: – *Körösztöjjétek mán mëg, më' keresi ja nevit!* Akárki vagy a bába (*bábakörösztőség*) megkeresztelhetette:

Én mëgkërsztöllek téged az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében! – közben szentelt vízzel meghintették.²³⁴ **Apf**

Idétlen, nem érett (koraszülött) csecsemőt dunna alatt nevelték, kemence nyakon melegítették. Mikor 9 hónap letelt, *már bevette az anyja csecsit.* Addig szívatta a tejt és itatta a gyermekkel.²³⁵ **Apf**

Csecsemő-, gyerekgondozás és betegségek

Tabutilalmak – megelőző intézkedések

Haj-köröm

Csecsemő haját nem szabad vágni, mert nem nő tovább, körmét rágni kell.²³⁶ Gyerek haját sem nyírták 1 éves kor előtt, mert *nem nő ki*; körmét nem volt szabad ollóval levágni, mert különben lopós lesz, anyja rágta le szoptatás közben. A két világháború között már sok menyecske nem értette e tilalmakat, de *anyósuk* parancsolta vagy figyelmüket fölhívta rá.²³⁷ **Apf** A körömvágás tilalma **Cspal-Köv-n** is hason-

²³⁰ Polner 1995, 61.

²³¹ Polner 1995, 66. (* 1892)

²³² Polner 1995, 66. (*1880)

²³³ Polner 1995, 664.

²³⁴ Szigeti EA 21 921, 30, 33.

²³⁵ Szigeti EA 18 331, 20.

²³⁶ Markos, 1986, 48., megjegyzi, hogy algyevi és berettyóújfalui hiedelemben még indoklása is él: ha nem így tesz, tolvaj lesz.

²³⁷ Szigeti EA 21 921, 45.

ló.²³⁸ Amíg nem tudott járni, körmit nem volt szabad ollóval vágni, mert lopós lett, az anyja lerágta.²³⁹ **Cspal**

Pelenka, csecsemő ruházata

Nehogy megrontsák: naplement után pelenkát, ruhát nem szabad kint hagyni.²⁴⁰ **Apf** Első látogatáskor a csecsemő pelenkáját nem szabad otthagyni, mert *nem alszik a kicsi*.²⁴¹ **Cspal-Köv** Csecsemő ruháját nem szabad pénteken kimosni, mert megfájdul a gyomra.²⁴² **Kz** *Csecsemő feje alá ne rakj pelenkát, mert ha felnő, pletykás lesz*.²⁴³ **Kz**

Fürdetés

Markos szerint a fürdetés hagyományai tűntek el legjobban Makón,²⁴⁴ csak töredékei utalnak rá (gyerek ökolbe szorítja kezét, szűkmarkú lesz; bába lábánál fogva felemeli: akkorára nőjön; kezét megmosni, hogy később ne repedezzen ki a tenyere; száját külön kimosni – vagy nem mosni [ismét két variáns!]; fürösztő vizet olyan helyre önti, ahol nem járnak).

Az újszülöttet az anya ellátása után *szemverés ellen megmosdatták és megtűrűték az anyja pöndölivē*. (Ez itt preventív eljárás!) A csecsemő fürösztése forralt – lehűtött vízben történt (hőmérsékletét könyökével ellenőrizte). *Körösztölésig* (egy, inkább két hetes koráig) a bába fürdeti. E célra legjobbnak az esővizet tartották, kevésbé az ásott kút vizét, legkevésbé az ártézi vizet. Régebben háziszappant használtak, (de ezt még egyszer kifőzték, hogy ne marja föl a gyermek bőrét), az 1940-es évektől kezdve gyári babaszappant. **M**

Első fürösztésekor viselkedéséből következtettek: ha markát összeszorítja: zsu-gori, fösvény; ha nyitott tenyérrel van: pazarló, préda lesz. (Hasonlóan Csanádpalotán és Kövegyen is: *Ha öklét állandóan összeszorítva tartja: fösvény lösz; ha szényitva: ez nem lösz fösvény, adakozó lösz, préda lösz*.²⁴⁵) Csecsemő hajlatainak kezelésére régen síkport, *fédervájszt* használtak, ennek híján selyemszítán átszítált kukoricalisztet (kb. két generációval ezelőtt).²⁴⁶

Behintésére az egyébként csizmahúzáshoz is használt *fédervájszt*ot, az 1930-as évektől babahintőport használtak. Nyáron előbb a legyeket kihajtották, télen vigyáztak, jó meleg legyen a szoba (ne fázzon meg, ne kapjon tüdőgyulladást). Régebben csak reggel, később kétszer naponta fürdették.²⁴⁷ **Apf** A fürösztés mosóteknőben történt, háziszappannal. Fejét is megmosták, nehogy *var lepje el*, feje alá összehajtogatott pelenkát tettek. Először mindig a száját mosták ki, hogy nem kapott-e *szájpenészt*

²³⁸ Pánczél EA 20 495, 50.

²³⁹ Polner 1995, 40.

²⁴⁰ Szigeti EA 21 921, 22-23.

²⁴¹ Pánczél EA 20 495, 41.

²⁴² Polner 1995, 40.

²⁴³ Tóth EA 18 848, 4.

²⁴⁴ Markos, 1986, 42-44.

²⁴⁵ Pánczél EA 20 495, 40-41.

²⁴⁶ JAM NA 156 – 93.

²⁴⁷ Szigeti EA 21 921, 20-21.

(ez esetben orvoshoz vitték).²⁴⁸ **Cspal** Az újszülöttet lágy vízzel (eső-, hólé) fürösztötték mosóteknőben és *olvasztott hájjal kenték le*. Innen a huncut embert jellemző szólás: – *Jóféle hájjal mög löttél té kenve.*²⁴⁹ **Cspal-Köv**

Keresztelő

A keresztszülőnek fölkérés megtiszteltetésnek számított, *nem szabad visszautasítani* (kath.-ref. egyaránt, mert) *lelköt vált vele* (kath.) ill. *bűnt követ el* (ref.).²⁵⁰ A bába és a *körösz tanya* viszik a kisdedet keresztelőre, utóbbit a bába irányítja. Elinduláskor a keresztanya így szól:

Pogányt visziünk, majd körösz tanya báránykát hozunk!

Visszaérkezéskor:

Pogányt vittünk, körösz tanya báránykát hoztunk.

Földre terített abroszra teszik, köré cukrot szórnak, amit a gyerekek elkapkodnak, hogy olyan kapós legyen (főként a leánygyerek), innen azután valaki hirtelen fölkapja.²⁵¹ **Apf**

A templomból kijövet keresztanyja (csomagolt) cukrot szór rá, ill. köréje, hogy felnőtt korában olyan kapós legyen, mint a cukor (kath.; a cukrot gyerekek fölkapkodják²⁵²). Erdei Ferenc írja le²⁵³ a megkeresztelt újszülött nagyanyjánál történő felavatási rituáléját (énekelt varázsszöveg!): „...egyenest a nagyanyához kellett vinni... nagyanya erre a (sarok)asztalra tette a pólyás csecsemőt, kibontotta a pólyából, meztelenre vetköztette, megnézte, hogy ép-e és fiú-e vagy lány, s aztán egy ősi dallam dúdolása közben hóna alá nyúlva ringatta a kisdedet: »já-ra-ti-li-li-li!«. S ilyenkor minden csecsemő kinyitotta a szemét, de egyik sem sírt. Később ismertem rá: az a dallam ez, amit Bartók Béla a »Medvetánc«-ban dolgozott fel. Engem is, öcsémet is így avatott fel nagyanyánk, s ott a szülői-nagyszülői házban tanúi voltunk minden unokatestvérünk felavatásának. És az asztalt szertartásosan állták körül a nagycsalád tagjai”²⁵⁴

A minél előbb megtartott keresztelőről hazaérve „*Pogányt vittünk, körösz tanya hoztunk*” szavakkal vitték be, előbb a **küszöbre**, majd a **földre** tették, cukrokat szórtak rá, hogy kapós legyen. Apja fölkapta, magosra emelte: – *Nagyra nőjj!* -hogy nála is nagyobb, különb legyen.²⁵⁵ **Cspal-Köv** Apátfalvi változata: keresztelőről hazajöve a babát a vetett ágy tetejére kell tenni, s valaki cukorral, aszalt szilvával, gyümölcszel telerakott köcsögöt vág az ajtóhoz, hatalmas durranással. Ha ezekből odarepül a babához is valami, akkor *a lány kapós lösz.*²⁵⁶ **Apf**

²⁴⁸ Pánczél EA 20 495, 48.

²⁴⁹ Pánczél EA 20 495, 37.

²⁵⁰ Markos, 1986, 85, 94.

²⁵¹ Szigeti EA 21 921, 30, 33.

²⁵² Markos, 1986, 88; Tóth EA 18 848,4 Markos tápai párhuzamra hivatkozik: Tápé története és néprajza 1971, 589.

²⁵³ cit. Markos, 1986, 89.

²⁵⁴ Erdei 1971, 315; vö. Grynaeus T. 2001/b

²⁵⁵ Pánczél EA 20 495, 41.

²⁵⁶ Polner 1995, 65.

Keresztelőkor összetörnek egy tálat, hogy a gyermek hamar kezdjen beszélni.²⁵⁷ Kicsit eltérően Püspöklelén: keresztelők a csecsemő feje fölött cipőt törnek el, hogy sokat beszéljen az életben.²⁵⁸ **Plele** (Vö. a később beszélni kezdő gyerek gyógyításával!) *Ha a kisgyerök feje fölött megkörözik a piros almát, akkó kerek feje lösz.*²⁵⁹ **Kz**

Az 1940-es évekig körösztinya adta a **korozsmát**: kislánynak fülbevalót (*függő*) és *korozsma inget* (rékli, kis kabátka), ezt fél éves koráig hordta. Ha a csecsemő meghalt, akkor is megvette és abban temették el. Ha beteg volt a kicsi, ezért üzentek vagy figyelmeztették: – *Vidd el a korozsmát, me' beteg a gyere'k!* Függőt csak a tehetősebbek vettek (élete végéig viselte), csak az ing volt kötelező. Kisfiúk korozsmainget és zsebkendőt kaptak.²⁶⁰ **Apf**

Egy különös hagyományról egyelőre csak **makai** és **püspöklelei** adat van Polner gyűjtésében: *a körösztkomaasszonnyal köll a komának egyszer hálni. A körösztlől után valamikor. Mer ha nem, ha möghalnak, egy boronatüsköt köll a másvilágon mögönni. Azt el köll rágni, ha ezt nem töszik meg.*²⁶¹

Kicszerelés, bűjti boszorkányok

...amelyik gyereket abba az időbe nem körösztlötték mög két hétre, arra nagyon vigyázni köllött. Mert vót, akit kicszeréltek azok a bűjti boszorkányok.²⁶² Markos azt írja, hogy a boszorkányok hiedelme már csak töredékesen él, de még élnek – magyarázat nélkül – a hajdan velük kapcsolatos tiltások: szűnyoghálós ágy (a 20-as évekig), korai keresztelő, nem szabad egyedül (anya, macska, söprű ágyba téve, ajtónak, sarokba támasztva), ill. sötétben hagyni (*Sötétbe tik nē lögyötök!*).²⁶³ [3 variáns!] Sokszor már aznap, de egy héten belül föltétlenül megkereszteltették, nemcsak azért, hogy a nagyarányú csecsemőhalálozás miatt keresztetlen ne maradjon, hanem úgy tartották, hogy addig fokozottan ki van téve ártó hatalmaknak, amelyek keresztelés után elveszítik hatalmukat fölötte. Ezt jelzi viselkedése is: *Addig olyan síró-s-rívós vót, aztán nem sírt-rítt úgy. Akkor mögváltozott egészen.*²⁶⁴ Nyilván evvel függött össze – bár Markos már ennek élő hiedelmi nyomát nem találta (l. fentebb, óvónévek!) – hogy keresztelő előtt nem szólították nevén a gyermeket (*baba, kicsikém, sēhogysē*).²⁶⁵ Csak egy adat utal arra, hogy a templomba, keresztelésre menet *kerültek egy nagyot, mögkerülték vele a főteret, másikk uccán jöttek vissza* – nyilván ezen ártó hatalmak megtévesztésére – bár a recens indoklás már utilitarisztikus: *hogy nagy darab földje lögyön a gyere'knek.*²⁶⁶ **M** Az elcserélt gyerek nem beszél, nagy fejú, öregnek látszik. Megbizonyosodás az ismert kis bögre – nagy kanál próbával történt, a visszaváltás: jelképes kemencébe vetéssel (ref.), ill. búcsújáró helyre vivéssel

²⁵⁷ Tóth EA 18 848, 4.

²⁵⁸ Tóth A EA 18 848, 4/7.

²⁵⁹ Polner 1995, 40.

²⁶⁰ Szigeti EA 21 921, 37-38.

²⁶¹ Polner 1984, 98 püspöklelei adata szerint szerviántüsköt kell enniök; Markos, 1986, 94 és 77. jegyzet.

²⁶² Polner 1995, 44/39. (*1894)

²⁶³ Markos, 1986, 45-46. és 73.

²⁶⁴ Markos, 1986, 82.

²⁶⁵ Markos, 1986, 82-83.

²⁶⁶ Markos, 1986, 87.

(kath.)²⁶⁷ fenyegetik meg. (Utóbbi igen archaikus, máriacelli búcsújáró hagyományt idéz! Itt is két, felekezetenként különböző változat figyelhető meg.) **Apf**-i változatait Polner közli.²⁶⁸

A *rossz* ellen, *elváltás* megelőzésére a kisgyermeket anyja mellől nem vették el, míg el nem vitték a templomba, nem hagyták magára. Ha anyja kiment, *söprűt* vagy *macskát* hagyott bent, így ha odament is a *rossz*, nem volt ereje kicserélni. A gyermekágyas párnája alá tették *olvasóját*, hogy imádkozhasson gyermekéért (nyilván ennek védő funkciója is van). A még meg nem keresztelt gyereket *pogánynak* vagy *sátánnak* nevezték, éjjel-nappal égett a lámpa, *hogyi ki nē cseréljék*.²⁶⁹ **Apf**

A gyermekágy ideje alatt a csecsemőt nem szabad egyedül hagyni: *ott ne hagyjátok, mert a sátán megkörményközi oszt elviszi*. Sarokba söprűt kell állítani, melléje macskát is bedobni, sulykot tenni az ágyba: *bal kézzel takard le, nem fogják a gyeröködet mögkísérteni* – tanította édesanyja.²⁷⁰ **Kz** A Boldogasszony ágya le vót takarva, oda nem mehetett senki se, mert a kicsi ott vót. De nem szabad vót bent hagyni a picit a szobába, mert a *rosszak* elváltoztatják... *Mégépütették azt a szűnyoghálót és az mindig le vót takarva*.²⁷¹ **Khegy** Ha a *körösztlöben* (*csök*) szoptatós asszony van, tejet fej a gyermekágyas szűnyoghálójára, nehogy a gyerekágyas tejét elvigye.²⁷² **Apf**

Avató

A csecsemőt avató előtt nem hagyják magára, mert addig jobban fog rajta a szemverés. Két hetes korában anyja és a bába szombat délután viszik *avatóba*.²⁷³ Apátfalván a keresztelő után két héttel, szombati napon van az *avatás*. Erre az anya és a bába mennek el (a kisgyermeket a templomig ő viszi, lassú menetben, ott teszik az édesanya karjára). Kezébe égő gyertyát adnak, az áldás után evvel kerüli meg az oltárt, majd előtte imát mondanak. A bába fölsegíti és átveszi a kicsit. Otthon szomszédok, testvérek várják (koma és komaasszony nem!), megeszik az asztalra tett *fonyott kalácsot*, majd ezt mondják:

– *Most pedig ígyuk még a Boldogasszon' pohará!*

Avatás után teszik a csecsemőt az ágyból a *bőcsőbe* vagy a kemence melletti vacokra vagy *teknyőbe*: „ezután már nem kellett féltetni annyira a *gonosztól* sem”.²⁷⁴ **Apf** *Vót a Boldogasszony pohara*. Mikor avatóról hazamentek, vittek egy kis italt: *kispohárba öntögettek mindenkinek és boldogságot kívántak*.²⁷⁵ **Khegy**

Keresztelőre nem megy el az anya, azt követő valamelyik szombati napon, *létánia* után, csecsemőjével együtt, nagynénje vagy komaasszonya kíséretében megy. *Létánia* után égő gyertyával kezében megkerüli az oltárt, minden sarkát megcsókolja,

²⁶⁷ -Hova? -Szentmáriacellbe. Markos, 1986, 47-48.

²⁶⁸ Polner 1985 a, 29.

²⁶⁹ Szigeti EA 18 331, 10; 21 921, 28, 47; Polner 1978, 86.

²⁷⁰ Polner 1995, 41.

²⁷¹ Polner 1995, 41.

²⁷² Szigeti 21 921, 34.

²⁷³ Szigeti EA 21 921, 22-23.

²⁷⁴ Szigeti 21 921, 36-37.

²⁷⁵ Polner 1995, 63.

majd letérdelve imádkozik Szűz Mária és Jézus áldásáért az újszülöttre, akivel ekortól már mindenhova mehetett.²⁷⁶ **Cspal-Köv**

Az első látogató, vagy ahová először megy látogatóba fehér **tojással** a gyerek arcát megkerékíti: – *Ilyen szép fehér lögyél, ilyen szép kerek lögyél soha szeplő rajtad né lögyön*; a tojást vagy megetetik vele, vagy fürösztővizébe ütik, hogy ne csattogjon ki a bőre.²⁷⁷ Csecsemő megszületése után 2 pohárba 2-2 tojást kell tenni, avval megkenni az arcát. Az első pohárból azért, hogy *kerek legyen az arca*, a másodikból azért, hogy ne legyen *szeplős*.²⁷⁸ **M** (Három változat Makón!) Ahová anya és csecsemője első ízben megy látogatóba, tojást adnak, avval arcát körülkerítik:

Ilyen kerek képű lögyél, mint a tojás. (vö. Pócs II.19.1.-25)

Pelenkáját nem volt szabad otthagyni, mert *nem alszik a kicsi*. Elmenés előtt a vendéglátó asszonyok *megmosdatták, hogy a szemverést lemossák róla*.²⁷⁹ **Cspal-Köv**

Egy éves kora előtt nem vitték magukkal a temetőbe, *nehogy hamarabb meghaljon*.²⁸⁰ **Apf**

Szexuális élet kezdete a szülés után (és ennek ellenőrzése!): *akkor az vót, hogy addig nem szabad vót az embernek az ágyra menni, míg a gyerekek foga nem vót*. A kedves humorral elmondott történet szerint a menyecske már szomorkodott, végül egy kis túrótt tett a gyerek szájába, hogy úgy tűnjék, már van foga. Gyerekével sétálgatva a házban mondogatta: – *Ördög bujjon apádba, mért nem néz már a szádba! ... aszongya az ura neki, hallod feleségem, hangosabban mondjad, hogy édesanyám is hallja. Akkó még hangosabban mondta. Aszongya az öregasszony [anyósa] akkor fiam, most már méhetsz az ágyra.* (Fejes Ferencné, *? – 1897)²⁸¹ **Apf**

Míg nincs foga: nem szabad tükörbe mutatni, mert nem nő ki a foga.²⁸² **Apf**

Csecsemő gondozása

Szülés után a hanyatt fektetett csecsemőt vállától kezdve *széles ruhává befás-lízták*. *Mennyit szenvedett, mikó napokat úgy köllött fekünni neki, nehogy görbe legyen* (1910-ben született asszony öccséről beszél).²⁸³ **Apf**

7 hétig fekszik pólyában, utána *ubonyt* (inget) adnak rá.²⁸⁴ **Apf** A pólya cihájába csak kacsá- vagy tyúktollat tettek, mert *úgyis mindég húgyos lösz*. A *pisís* pólyát megfordították, télen kemencén, nyáron kerítésen megszártották. (Gumipelenka a 20. sz. elején még nem volt). Pelenka céljára – jellegzetes anyagtakarékossággal – a *fel nőttek elnyűtt pöndölit, búgatyáját felhasogatták*.²⁸⁵ **Cspal-Köv**

²⁷⁶ Pánczél EA 20 495, 41.

²⁷⁷ Markos, 1986, 43-44.

²⁷⁸ MFM NA 615 –76. 6.

²⁷⁹ Pánczél EA 20 495, 41.

²⁸⁰ Szigeti EA 21 921, 23.

²⁸¹ Polner 1995, 40-41.

²⁸² Szigeti EA 21 921, 22-23.

²⁸³ Szigeti EA 21 921, 40.

²⁸⁴ Szigeti EA 21 921, 39.

²⁸⁵ Pánczél EA 20 495, 36, 48.

A csecsemőt 8-9 hónapos koráig **pólyázták** kisdunnába, a '30-as évektől hosszú pólyába; a gyermekágy hat hete után került (teknő)**bölcsőbe** vagy babakocsiba (a '910-es évektől). A ringatás szükségességéről megoszlanak a vélemények, a leszoktatás módja (kiborítás) drasztikus.²⁸⁶ A csecsemőt sokáig pólyázzák, nehogy görbe legyen a lába. Bölcsőbe akkor tették, ha anyja már fölkelte a gyermekágyból.²⁸⁷ **Cspal-Köv**

Üres bölcsőt nem szabad ringatni (pl. gyereknek), mert nem jót jelent, *möghal a kicsi*.²⁸⁸ **Cspal-Köv**

Ürülékek

Ha csúszó-mászó gyerek *a szoba földjére pisilt, lábbal, papuccsal szétdörzsölték. Ha kaka is volt, pörnyét szórtak rá, lapáttal fölnyesték és kidobták a ganéra.* Éjjeli edény, *bidli* a 19-20. sz. fordulójáig nem volt. Dolgára (nagyobb) gyereknek éjjel is ki kellett menni. Ha nem tudott felülni a *pityerére* (a.m. *rétérát*), a házvégéhez kuporoghatott, ott végezhetette nagyobb dolgát is. Onnan pedig valamelyik felnőtt lapáttal a ganéra dobta.²⁸⁹ **Cspal-Köv**

Állás - járás

Az *állóka* asztalkaforma, közepén kerek kivágás volt (**3. kép**), esetleg deszka alja is volt, vagy alája pokrócot, rongydarabot tettek, a gyermeket bízatták:

Áll a baba, áll,

Mint a gyértyaszál.

Járni tanítás két kezét fogva:

Jár a baba, jár,

Mint a kis madár.

Holnapután a kert alatt

*Lepkét is fog már.*²⁹⁰ **Cspal-Köv**

Ha csecsemő talpát megcsókolják, nem tud majd menni.²⁹¹ **Kz** *Ha nehezen tudott eljárni a gyerök, mögállították, és ha legalább egyet lépett, akkor a baltával annak az egy lépésnek a nyomát körösztbe vágták. Osztán akkor néhány nap múlva mögstanult járni a gyerök.*²⁹² (Ti. szimbolikusan a nyűgöt vágták el. Polner uo. szőregi, mórahalmi párhuzamot is közöl, Tápén is ismerik.²⁹³) Kövegyi változata már más szemléletből fakad: *amikor a kicsi kezdött járni, akkó körösztöt vetöttünk elébe. Ahogy elindult azt mondtuk:*

*A szent kereszt jelébe járj el!*²⁹⁴ **Köv**

Ha gyorsan jár el, a régi öregök mondták: hamar lösz a másik utána... tényleg hamar lött.²⁹⁵ **Óföld**

²⁸⁶ Markos, 1986, 55-57.

²⁸⁷ Pánczél EA 20 495, 42.

²⁸⁸ Pánczél EA 20 495, 42.

²⁸⁹ Pánczél EA 20 495, 49.

²⁹⁰ Pánczél EA 20 495, 57-58.

²⁹¹ Polner 1995, 59.

²⁹² Polner 1995, 59. (* 1922)

²⁹³ Grynaeus 1971, 782/25

²⁹⁴ Polner 1995, 60. (* 1901)

Küszöbön keresztben ülő gyereket, ha átlélik: meghal.²⁹⁶ **Cspal-Köv**

Bajmegállapítás

Gyerek betegségét két tojás fehérje segítségével állapították meg: tiszta pohárba felütötték, felrázták és evvel a gyerek fejét bekenték. Ha a tojásfehérjében pizok vagy porszem látszott: a gyerek betegségét jelezte.²⁹⁷

Gyógyítás

Beteg gyerek (közelebről nem észletezett betegség esetén) nyakába fokhagymából fűzött nyakláncot akasztanak.²⁹⁸

Szájpenész, zsébre – apró bojtorján tea.²⁹⁹ **M** Kamillateába vagy cukros vízbe mártott ronggyal törölgeti ki a gyerek száját.³⁰⁰ **Cspal** 7 vessződarabra babát kötött, megforgatta a gyerek szájában, majd *köröszúton szétszórták*.³⁰¹ **Plele** (Polner itt tápai, ferencszállási párhuzamokat is említ.)

Apátfalván *zsébre* a szájpenész neve. *Kihólyagzott a szája, mög a szájaszéle, nagyon csúnya vót. Csináltak 9 kis bubát. Kis vesszőt törtek és rongyot tekertek rá, oszt forgatták a gyermek szájába ezt a kis bubát egyenként szájába dugja, asztán elvitték a köröszútra, ott elhánta a kicsinek az annya... hogy müljön el róla az a betegség, közben mondta: – Zsébre, zsébre, haj, haj, haj! Ahogy kocsi keresztül megy rajta és eltapossa, úgy múlik a gyermek fájdalma. Másik gyógymódja: macska farkával kitörli a gyermek száját (fiúgyermekét kan-, leányét nöstény macskáéval).*³⁰² **Apf** (Apátfalván 2 eltérő variánst jegyeztek föl, ezek az archaikusabbak.)

Hasfájás: melegített fedő, makacsabb esetben sütőben felmelegített, vászon zacskóba tett meleg só, szélgörcs ellen leghatásosabbnak a köménymagból főzött teát tartották.³⁰³ **M** Hasonlóan szélhajtásra köménymagos vagy ánizs-, sírós csecsemőnek kamillateát adtak.³⁰⁴ **Plele** Harmadik megoldás az intenzív mozgítás volt: törzshajlítgatás, térdek felhúzása a mellkasig. Ha a csecsemő szoptatás, tisztába tevés után is sír, kibontják, hasát megmasszírozzák, jobb térdét bal könyökéhez érintik és fordítva, közben hangosan cuppogatnak, *hogy a hasban görcsöt okozó szelet megindítsák*, köménymagos teával itatják. Ha nem a hasa fáj: szemverésben van, ennek megfelelően mosdatják, *súlyosabb esetben ráimádkoztak* (mit?).³⁰⁵ **Cspal-Köv** Ez az eljárás azonos

²⁹⁵ Polner 1995, 60.

²⁹⁶ Pánczél EA 20 495, 35.

²⁹⁷ MFM NA 615 –76, 3. (Kicsit nehezen értelmezhető diagnosztikus eljárás).

²⁹⁸ MFM NA 615–76, 3. Ehhez hasonló adatot ír le Kótyuk (kézirat, PhD dolgozat) az Ungi síkság falvaiban ő ezt ott ruszin hatásnak tulajdonítja.

²⁹⁹ MFM NA 809 – 81, 6.

³⁰⁰ Nagyfalusi EA 24 356, 5/a

³⁰¹ Polner 1995, 55.

³⁰² Szigeti EA 18 331, 34-35; Ferenczi 1977, 325 (1969. gyűjt.)

³⁰³ Sipos JAMA NA 152 – 93, 9-10.

³⁰⁴ Erdélyi, Kun 2002, 8.

³⁰⁵ Pánczél EA 20 003, 135 és 20 495, 42.

az országban másutt is ismert *méréssel*,³⁰⁶ de itt csak gyógyító eljárás és ezt a kifejezést nem ismerik-használják.

A *szelet* büfögtetéssel (hasra fordítás, háta dörgölése), ill. köménymagos teával gyógyították: tehát mindkét irányban távozó gáz *szél*, ami a hasban *görcsöt* okozhat. Az alábbi apátfalvi adat a gyomorlégőlyagot, ill. a bélgázokat egyértelműen a légköri levegő mozgásával hozza összefüggésbe: szeles levegő - szeles gyerek. Úgyeltek, hogy *be ne kapkodja a szeles levegőt, mert akkor fáj lett a hasa. Ha kocsin vitték, jól betakarták, hogy nyugodtan szedhesse a levegőt, nehogy jóllakjon széllē.* Fölfújódás ellen köménymagos teát adtak (felnőttek ugyanezt pálinkával), az *megbüfögtette*; szaladgáltak vele vagy *ecetēs vizet itattak vele.*³⁰⁷ **Apf** Ha a csecsemő **hasa fáj**, jegykendővel kötik át a hasát és imádkozott a ráolvasó asszony.³⁰⁸ **Plele (4. kép)**

Kelevény Kisgyermeket hurutos, citromsárga, zölde csomókkal teli széklet esetén nevezték *kelevényeseknek*. Ezek a gyermekek nagyon legyöngültek, sokan meghaltak közülük. Köménymagos- vagy kamillateával teáztatták, *hogy tisztúljanak ki a kelevénytől.* Másik magyarázata: „ha valakinek a születésekor hamar elkötötte a bábaasszony a köldökzsinórját, vagyis kevés szülési vért (*kelevényt*) engedett el, akkor az ilyen gyerek piros vérral volt teli. Nem mindig volt jó, mert akinek túlságosan sok volt a *kelevénye*, az bele is pusztulhatott”.³⁰⁹ **Apf** (Vagyis a magzati, piros vér a kelevény, amiből jó ha minél kevesebb marad a gyerekben – a népi kórtani fölfogás szerint. Ezért nem kell a köldökzsinórt a magzat felé hamar elköttni??)

Altatás, álmát elviszik

Gyerek álmát elviszi-ellopja a boszorkány, ha gyerekuha naplemente után kint szárad. Látogató is elviheti, ha nem ül le vagy a gyermekágyas ágyára ül.³¹⁰ **M** Kiszombori hiedelem szerint *a pólyásgyerök akkor nem bír aludni, ha járnak a boszorkányok. Kést köll vágni az ajtóba és morzsát tönni a csecsemő feje alá. Ha kisbábát szoktak látogatni, akkor hajszálat vagy kendőrojtot hagynak ott, hogy el ne vigyék a kisgyerök álmát.*³¹¹ **Kz** (A kendőrojt, hajszál „pars pro toto”: **magából** hagy valamit ott: „nem megyek el, nem vihetem el az álmodat, tejedet” – vö. ezt a tejelvitel megelőzésével!)

Mákolás, máklevezés

Fehér ruhába tett cukrozott mákot szopogat, vagy mákgubóból főzött teát itattak vele.³¹² **M** Darált mák, cukorral keverve, zsebkendő sarkába téve – a gyerek szopogatja,

³⁰⁶ vö. NL mérés címszavával

³⁰⁷ Szigeti EA 18 331, 17 és 21 921, 23. A szél kórnemző szerepéről részletesen ld.Oláh A. 1985 megfelelő fejezetében.

³⁰⁸ Erdélyi, Kun 2002, 7; u. ezek a gyűjtők följegyzik, hogy a jegykendő hasra kötésével gyógyítást reformátusok elvetették, bűbájosságnak, istenszeretettel össze-nem-egyeztethetőnek tarották: Erdélyi, Kun 2002, 12.

³⁰⁹ Szigeti EA 18 331, 26.

³¹⁰ Markos, 1986, 47.

³¹¹ Polner 1995, 54.

³¹² Markos, 1986, 67.

mélyen alszik.³¹³ **M** (Két változat!) *Sírós gyereket mulatós anyjuk (!) annakidején mákgubóból főzött teával itatott meg, amitől jól aludt (és értelmi fogyatékos is lett).*³¹⁴

Mákot kötnek zsebkendőbe, azt rágta, vagy összerágott cukros kenyeret vászon-darabba, madzaggal gomblyukához kötik, nehogy lenyelje: ezt szopogatva elaludt.³¹⁵ **Cspal** Hasonlóan Pánczél közlésében is: csipet kenyeret cukorral összerág, *tüllbe vagy pelenka sarkába tette*, a kicsi azt szopta. Mákhaj főzetet köhögés ellen is használtak, csecsemőt, rosszul alvó, nyugós gyermeket mákgubó főzetével altatták el (még az 1930-as években is!).³¹⁶ **Cspal-Köv** Nyugtalanul alvó kisgyerekeknek mákhaj teát főztek. Azért csinálták, hogy tudjon aludni vagy dolgozni a szülő. Sok gyerek tönkrement, *agytunyaságot* kapott miatta.³¹⁷ **Apf**

Az „alapanyag” tehát ugyanaz (mák ill. mákhéj), a módszerben árnyalatnyi különbségek vannak, az indokolás (gyermek nyugalma, szülők pihenése, munkavégzése, mulatozás) már sokféle, a végeredmény azonos: *agytunyaság*.

Szoptatás

A 19. sz. végén csak (az 1-2 napon belül megtartott) keresztlő után kezdtek szoptatni: *pogánt nem táplálunk. Vigyétök körösztoni, lögyön Isten gyermeke, akkor Isten adta, hát akkor neveljük föl!* A colostrum kiszoptatását viszont fontosnak tartották, mert „az tisztítja majd ki a gyermeket”.³¹⁸ (Tehát a gyerek is tisztátalan – vö. kelevény!)

Az 1920-as években még, amíg nem jött meg az anya teje, kenyérral összerágott cukrot fehér ruhában tettek a szájába, hogy szopja, ezt cucli gyanánt is használták.³¹⁹ **Apf**

A '30-as évekig nem volt szokás a rendszeres időközökben történő szoptatás: amikor sírt, éhes volt a gyerek.³²⁰

A szoptatás nem rendszeres időközökben, általában, *mikó jó kirítta magát, akkó fővették*. 1873-ban született asszony apósa ezt mondta volt: *hagy ordíccson, úgy erő-södik a tüdeje*.³²¹ **Apf**

Az – esetleg évekig – elhúzott szoptatásról azt is tartották: *mentül tovább szoptat, annál tovább tart a tej*. Ha már szülés előtt megindult a teje: *sok teje lössz, mer mán előre folyik*.³²²

Tartama egyénenként változó, akár másfél éven túl is: *addig sé esök tehörbe, amég szoptatok*. Gúnyosan: – *Jó szoptatós dajka lött vóna belülle*. Ha a háta fáj, *vagy nem túrt a kicsi a tejétől, kislejjas tehén tejével táplálták, kis csücskös bögrébű*.

---

³¹³ Erdélyi, Kun 2002, 9.

³¹⁴ Sipos JAMA NA 152 – 93, 43.

³¹⁵ Nagyfalusi EA 24 356, 17.

³¹⁶ Pánczél EA 20 003, 135; és 20 495, 42, 51.

³¹⁷ Szigeti EA 21 921, 46; Kiss, Vörös 2002, 15.

³¹⁸ Markos, 1986, 58.

³¹⁹ Szigeti EA 21 921, 39.

³²⁰ Markos, 1986, 59.

³²¹ Szigeti EA 21 921, 40-41.

³²² Markos, 1986, 60.

(A cucli üveg csak jóval a 19-20. sz. fordulója után terjedt volt el.³²³) **Cspal-Köv** Ha kevés teje volt az anyának, vagy a gyermek nem fogadta be, lehetőleg szoptatós tehén tejével („az nem olyan erős”) pótolták. (**Apf** kisfias tehén gyengébb tejével, kanállal etették – cucli még nem volt.) Szoptatós dadára csak jobb módúaknak tellett.³²⁴

Ha nem tudja szoptatni, mert nincs teje, anyja tanácsára kést tett maga alá, arra ülve szoptatott.³²⁵ Ha kevés tejű asszony gyermeke mégis kövér volt, tejét *sűrűnek*, soktejű asszony – sovány gyerek esetén *ritkának* minősítették. Sok leves, főleg krumplileves, sok tej fogyasztása segíti az anyatej képződését. (Előbbi jobban.) Kevés tejű asszony teje megszaporodik, ha gyermeke farára bőtejű asszony tejét feji. Idősebb asszonyok mai véleménye szerint azonban *az igazi anyatejet nem pótolja semmiféle gyári frincem-francom babaétel.*³²⁶ **Apf**

Igen érdekes, hogy a fölös anyatejjel mit csináltak: kifejték vagy mellszívóval kiszívták, *parázsra öntötték, elégették vagy belefrocskolték a hamutartóba* (ti. a tűzhely-, ill. a kemence hamutárolójába), *hogy láb alá ne kerüjön, ne tapossák el.*³²⁷ (Ez nyilván ugyanolyan védekező-megelőző eljárás, mint egyéb „testrészek”: haj, köröm elégetése, mássa elásása.)

Egyedülálló a **balkezesség, balfülesség** okának magyarázata: *ha az anyja akár feledékenységből, akár tudatlanságból a bal didijét adta először a gyermeknek, akkor a gyermek egész életén át balkezes vót. Sëmmi së állt a kezére. Balfüles lett, mindënt félre értelmezett. Mindën szërencyéje balul ütött ki. Sok csalódás érte.*³²⁸ **Cspal**

Tejeltétel

Anyósom nem engedött az ágyra lëülni senkit. Ha gyüütt valaki látogatni, széköt adott neki, hogy aszongya az asszonynak az ágyára nem szabad ülni, mert elviszik a györökének a tejit. Szóval az idősebbek már eztet beszélték. (NB. az elbeszélő 1927-ben született, a gyűjtés 1989-ben történt.) *Na, egy elgyüütt hozzánk, osztán éppen oda-ült. Oszt aszongya anyósom: – Nem fiam, kifele innen, kifele innen! Mögharagudtam. Nem szabad így valakivel bänni. – De igen. De igen. Elviszi a györöknek a tejit, nem lösz teje a lánynak. Az öregök így magyarázták.*³²⁹ **Öföld** (Szemléletes itt az is, hogy az anyatejet, -tejét ismételten „a györök teji”-nek nevezi az idős asszony!)

Csëcsfájás, csëcsbimbó megreped, meiffájás (szoptatás alatti bimbórepedés, mastitis)

Oka: oldalt feküdt, megnyomta; gyerek nem szopta ki teljesen, emiatt megke-ményedett, *beleküivesëdött mellébe a tej.* Puha mosogatóronggyal megmossa, írós vajjas ruhát, vajjas káposztalevelet tesz rá, vagy *sërélesztöt, téfölt* kevés liszttel kika-

³²³ Pánczél EA 20 495, 42-3.

³²⁴ Markos, 1986, 60.

³²⁵ Polner 1995, 53.

³²⁶ Szigeti EA 21 921, 40-41.

³²⁷ Markos, 1986, 60.

³²⁸ Polner 1995, 39.

³²⁹ Polner 1995, 52.

varva, káposzta levélre kenve ráteszi: *az osztán kiszítja a csúnyaságot*, kifakadt. Sokat szenvedtek miatta a szoptató asszonyok.³³⁰ **Apf** Féltek is tőle, nem csak a fájdalom miatt, hanem azért is, nehogy utána kevesebb teje maradjon. Vizes ruhával, fokhagymaszárral (melegen rákötve), sült vöröshagyma egy *kovájával*, langyos, szappanos kovással gyógyították.³³¹ **M** Csanádpalotán hasonlóan, de még a táragyökér szokatlan használatával kiegészítve: mellfájásra szappanos kovász, ha kifakad, vizes ruhával borogatni, vagy: gyógyító asszony tüt szűr bele, helyébe vékony *táragyökeret* hűz rövid ideig, utána gyenge kovászt tesz rá, vagy: szappanos vizes ruhát tettek rá vagy elköttették.³³² **Cspal**

Polner Makóról (deszki születésű magyar asszony! *1880) különleges legenda-mesét közöl. A prózai szöveg elmondja a „gyékényágy (-ponyva), kőpárna” történetet (Pócs XV.11), aholis a szívtelen gazdasszony bűnhődött (?) a mejjfájással: *annak az asszonynak fáj lőtt a mejje. Kereste, hogy hun gyógyítják mög. Az Úr Jézussá tanákozott... Na, aszongya [Jézus], nézzük, maj ráimádkozok. Ráimádkozott. Ezt imádkozta:*

Mikor az Úr Jézus a földön járt, bemönt egy házhon.

Kért szállást. Adtak neki szállást.

Gyékényponyvát, kőpárnát, tüssöktakaródot.

Ez a Jézus mondása.

*Ezt háromszó emondta. Na, aszongya, most már mőnjé haza.*³³³

Az **elválasztás** a szokott módok valamelyikével (elkülönítés; rosszízű, keserű vagy sós anyaggal bekenés) történt. Markos egy szokatlan és nehezen érthető módszerrel is leír: *volt, aki kámfort tött a kebelibe*. De ezt nem tartották jónak, mert véleményük szerint akkor a következő gyerekek nem lesz teje.³³⁴

Az elválasztás fokozatosan történt: csak este és reggel, vagy éjjel, ha fölébredt szoptatta meg: *né hagyd, hogy elapadjon a tejed, legalább éccaka odavetéd neki!* Télen jobban szerették kezdeni az elválasztást, mert akkor dologidőre befejeződött. Vagy két hétre elvitte anyjához, köröszanyjához vagy közeli rokonhoz. Ha mégis szopni kívánt: csizmasztító kefét tett a melléhez, vagy bekente azt fekete cipőkrémmel.

Tapasztalatuk szerint, ha az elválasztás után a gyerek addig sír, míg meg nem szoptatja, másodszor már nehezebb volt elválasztani.³³⁵ **Apf**

Ételre szoktatás fél éves korától fokozatosan történt. Régen fél liter liszt, 3 tojás, 10 dkg cukorból, zsír nélkül süt *perecet*, ezt *csócsává adták neki*. (Anyja megrágja, nyelvvel letolja, vagy ujjára téve adja szájába, vagy kanállal, ölébe ültetve.) Vagy: tejbefőtt apró tarhonya. Újabban tejbefőtt dara. Finom hús (csirkecomb, szárnya töve) megrágva. Szegényeknél: paprikás krumpli.³³⁶ **Apf** Szoptatás mellett fél év

³³⁰ Szigeti EA 18 331, 6-7; EA 21 921, 41.

³³¹ Markos, 1986, 61-62.

³³² Nagyfalusi EA 24 356, 24.

³³³ Polner 1978, 295.

³³⁴ Markos, 1986, 62.

³³⁵ Szigeti EA 21 921, 44.

³³⁶ Szigeti EA 21 921, 42-43.

körüli gyermeknek *csócsál* az anyja: a felnőttek ételét megrágyva ujjával az ölében ülő gyermek szájába rakja. Ha 7-8 hónapos gyerek már szalonnát is nyeldes, férfiak megjegyzik:

– *Ebből lösz csak a legény!*³³⁷ **Cspal-Köv**

Mastitis neonatorum

Kisgyermeknek *ha a cicije megnagyobbodott, fokhagymával kenték be, hogy nő szíjják a boszorkányok.*³³⁸ **Apf** Duzzadt, piros, kemény a mellbimbója, mert *boszorkány szíjja*. Fokhagymával kenik be (preventíve is megteszik).³³⁹ **Cspal-Köv**

Szőrös gyerek, ebagos

Oka: állapotos korában anyja megrúgott egy **macskát**, *gyeröknek a háta tele mén ilyen macskaszőrrel, mire mög születik, állandóan sír. Mert az a szőr piszkálta a gyerököt. Belülrű volt az, nem kívülről. Míg az ott el nem pucolódt, addig a gyerök nagyon rossz volt és sovány is volt. Nem övött. Olyankor a gyerök olyan, mint a nyúzott macska.*³⁴⁰

Kisgyermeke nem aludt. *Kuruzsló asszony aszongya: ebagos ez a kislány.* Napfeljött előtt kilenc sírról szedett kilencféle gazban kellett fürdetni, nem használt. Újra elvitte: nagy perenc háromszor dugja át a becsukott kemenceajtó előtt. Mikor ez sem használt, olyan házhoz kellett vinni, ahol nöstény kutya van (kislány!). Már temetésére készültek, mikor egy időse ember azt ajánlotta: *egy pici pálinkát adjon annak a kislánynak.* Másnapra meggyógyult.³⁴¹ **M**

Szőrös lesz a gyereke, ha anyja terhessége alatt kutyába, macskába rúg³⁴² **Cspal-Köv** Ha a kicsi nagyon mozgatta a hátát, azt mondták, hogy *testszőr van a hátába. Tejbe kellett háromszor megfürdetni* (nem írja, milyen tejben).³⁴³ **Apf**

*Kislányom nagyon hasfájós volt. Anyósom azt mondta, azért fáj a hasa, mert én a kutyát mög a macskát nem szeretem, hanem rugdosom. Nem is bírom kiállni a kutyát sē, mög a macskát sē. – Ebagos a kislány, fürdessük mög... oszt szűrjük meg a vizit... ha hiszi, ha nem, ekkora darab szőrök vótak... azután már nem ritt.*³⁴⁴ **Öföld**

Sírós kisgyerekre szomszédasszony ráimádkozik (mit?), utána megfürdetik egy teknőben: *és az tele lött macskaszőrrel. Azt mondta a néni: mikor terhes vót, belerugott a macskába, azért vót a kisfiúba macskaszőr.*³⁴⁵ **Kz** A kisfiam beteg lött. *Ezt a Mări nénit áthítottuk. Azt mondta, hogy a kisgyerekebe macskaszőr van. Teknőben megfüröszttötték, ott símogattuk a gyerököt... és a gyerökből úgy gyütt ki a macskaszőr, hogy még ilyet nem is láttam életömbe. Aztán a kisgyerök ere fő tényleg jobban*

³³⁷ Pánczél 20 495, 43.

³³⁸ Szigeti EA 21 921, 29.

³³⁹ Pánczél 20 003, 135 és uő. 20 495, 38.

³⁴⁰ Tóth EA 18 848, 4, 20.

³⁴¹ Polner 1978, 88. (sz. 1897.)

³⁴² Pánczél EA 20 495, 35.

³⁴³ Szigeti EA 18 331, 32.

³⁴⁴ Polner 1995, 53.

³⁴⁵ Polner 1995, 54.

lött.³⁴⁶ **Kz** (Két, gyakorlatilag azonos kiszombori adat, nem azonos elbeszélőtől!) Ferencszállási adat szerint megszűrösödött arcú pólyást meg kell fürösztetni, vizébe 9 sírról szótalan vett földet kell tenni. *A kisgyerek meggyógyult, pedig úgy nyávogott, mint a macska.*³⁴⁷ **Ferencsz** (Ebben az adatban külső szűröségről van szó, kérdés, ide tartozik-e?)

A macskába (kutyába) rúgástól *olyan lett, mint a nyúzott macska; macskaszőr [testszőr] van benne [hátában, belsejében]; úgy nyávog, mint egy macska* – az összefüggés elég szemléletes, a tejben fürösztés igen archaikus gyógymódnak tűnik (vö. népmesék hasonló motívumával!) Aggos, ebagos címszó etymologiai szótárainkban nincsen. Az Oklevél Szótár Pótlékban 1141–1161-ből Agus nevű disznópásztort említ. Kérdés, hogy a szótár 1315. évi 'Boch dicti Og' személynév-adata ide vonható-e? A B. és Sch. szójegyzék az agoz ill. agas szavakat azonosan 'statua'-nak értelmezi, valószínűleg nem vonható ide. Csábító lenne ugyan az 'ebag' szót kutyaszörként értelmezni – ez aetiologailag illene is (kutyát rugdos – annak a szőre bántja gyermekét). De az ETSz-ban csak agg címszó van, 'vetus, gyakorlott, ravasz' jelentéssel, a TESz-ben sincs ag címszó: az ág egyik jelentésének, 'tárgy kinyúló része'-t adja meg (ez ugyan esetleg a szőr lehetne, de erőltetettnek tűnik). Az ag másik lehetséges jelentése 'idős, öreg' is számításba vehető. Az ebagos egyik erdélyi párbeszéd gyógymódja ui. – Mit főz kend komámasszony? – Aggost, *aggból éfiat* egyértelműen utal a beteg (nyilván atrophias) gyermek öreges küllemére. Ez esetben esetleg az ebag vén kutyát jelentene? (A régi magyar nyelvben viszont ilyen összetétel nincs, hanem 'aggeb', 'aggnő', 'agsile' formában, azaz megfordított sorrendben fordul elő. A legkorábbi ilyen adat a Jókai Kódexben [15. sz. m. negyede] "hogy ewtet aə gonoa ag ellenfeg meg cəalta uolna". Tinódi, Eger vár viadaljáról való ének 1553, 589. sor: „igaz ageből tarta”.)

Hasmenés

Kisgyerek hasmenését vízben eláztatott verébszart adva gyógyították. (Ez az **egyetlen adat** a Makó környéki gyűjtésekben ürülék belsőleg emberi használatára. Itt sem igaz tehát a hagyományos orvoslásnak a „Dreckapotheke”-ből származtatása ill. avval rokonítása!)

A beteg gyerek gyógyításában kb. az 1920-as évek után észlelt Markos változást (a gyerekszám csökkenése-, nagyobb gondosság – gyerekvédőnői hálózat kiépülésével egy időben) ezt a két egymás utáni generáció tudásanyagában, ill. gyógyító szokásaiban is tetten érhettem. Nagyon érdekes az a megjegyzése, hogy a fiatalabbak **előbb** orvoshoz vitték a beteg gyermeket, de ha nem látták biztosítottnak fölépülését, **akkor** alkalmazták a hagyományos gyógymódokat.³⁴⁸

---

³⁴⁶ Polner 1978, 119.

³⁴⁷ Polner 1995, 54.

³⁴⁸ Markos, 1986, 63.

Későn kezd beszélni, dadogós

A két kórforma együttes tárgyalását az indokolja, hogy gyógy módjaik majdnem azonosak, sőt a feje fölött megtört kenyér rítusa keresztelési hagyományok közt is szerepel, szintén hasonló céllal (hogy beszédes legyen).

Cigányasszonytól (Óföldreákon, Kiszomborban *kúduától*³⁴⁹) kérnek kolduláskor kapott kenyereből egy falatot, azt megetetik a gyerekekkel.

Anyja kenyérsütéskor kis cipót is süt, azt a *gyerek fején széttörte* (a.m. feje fölött!), majd megetette vele. *Beszélt osztán a gyerek... A régi időbe csinálták, az én időmbe már nem vót.*³⁵⁰ (Bárnai Józsefné, *1898) **Apf** Kenyérsütéskor a kenyér mosdató vizével *mögítatta a gyereket, hogy jobban tuggyon beszélni. A maradék vizet fölcsapta a cserépre* (a háztetőre).³⁵¹ **Apf** (3 különböző változat, egy községből! Mindszenti adat szerint kenyér mosdató vizével itatja meg anyja, háromszor elmondva: *Igyál szót, beszédőt!*³⁵²) Kiszomborból is három különböző, az előbbiekhöz hasonló variáns ismert: kis cipót sütnék neki, avval csalogatják és mondják előtte a nevét.³⁵³ **Kz** Kiscipót sütnék neki, feje fölött széttörik, egy darabját megetetik vele, másik darabját a háztetőre dobják: *a kenyér az Úrjézus teste, Jézus Krisztus segít a bajon.* **Kz** Vagy: kenyér lemosásakor használt vízzel itatják meg,³⁵⁴ **Kz** *hogy hamarabb főnyiljon a nyelve, főszakadjon, és tudjon beszélni. A vizet fölöntöttem a háztetőre, napkelet felé. Így tanútam.*³⁵⁵ **Kz** Földeákon is *mög köllött inni azt a lét, amibe anyám mögmosdatta a kenyeret, akkó azt mondta: Sokat szólj, sokat szólj, sokat szólj, szólj, beszélj, szólj, beszélj, szólj, beszélj!*³⁵⁶

A másik módszer: *ha a gyerekek nehezen kezdött é beszélni, zsákba tölték és vitték a tanya körül. Háromszó vitték körbe, és aki bent vót a tanyába, kiszót és kérdözte az illetőt:*

– Mit viszöl a zsákba?

– Szót, beszédöt. **Plele**

Még mindig nem tudott beszélni... Beletötte a néni a zsákba azt a négyéves gyerekököt. Azt mondták neki, hogy a férje vögye hátára, oszt mönjön körül. Ű mög ütötte a zsákot egy gallyā, osztán mondta:

– Mit viszöl a zsákba? Az apja mög felelte:

– Szót, hangot. És aztán möggyógyult a gyerekök. **M**

A földeáki és apátfalvi adat az elsőhöz hasonló, de itt az utána szaladó gyerekek kérdik, hogy mit visz.³⁵⁷ A kettő kombinációja az óföldreáki hagyomány. *Mikor a kisgyerek nem tudott beszélni, akkor süttöttek cipót, oszt törték a feje fölött a cipót és háromszor mondták ezt:*

– Mit törasz?

– Szót, beszédöt. ³⁵⁸ **Óföld**

³⁴⁹ Polner 1985 a, 32.

³⁵⁰ Ferenczi 1977, 326. (1969 évi gy.)

³⁵¹ Ferenczi 1977, 326.

³⁵² Polner 1995, 58.

³⁵³ Ferenczi 1977, 327.

³⁵⁴ Ferenczi 1977, 327.

³⁵⁵ Polner 1985 a, 32.

³⁵⁶ Polner 1985 a, 32.

³⁵⁷ Polner 1985 a, 31.

³⁵⁸ Polner 1985 a, 32.

Ha nem tudott járni, mög dadogós vót a gyerök, háromszó körükerítotte egy grádicsnak az alját és aszonta: – Akkó lögyél tē dadogós, mikor ez is így fog járni! Akkó imádkoztak. A legalsó fokon a gyerököt háromszó áttötték³⁵⁹ M Annak a gyeréknek, aki nem bírt eljárni, a kúdús a bottā megverte a talpát. Kőv Óföldaékon a kúdús botjávā mögkörösztolte a talpát a kicsinek, hogy majd hamarabb tud mönni, majd hamarabb ējár.³⁶⁰ Óföld A nehezen eljáró gyermek nyomába kést vágta.³⁶¹

Angolkóros gyerekek fiatal fenyőághajtásokból készítenek fürdőt.³⁶²

Görbe lábú gyerek – ha még nem tudott járni – lábait *szorosan egymás mellé fáslizták*. Ha már járt, akkor naponta néhány órára és este csinálták ugyanezt. („Nem tudok róla, hogy ez különösebb sikerrel járt volna” – írja helyesen a gyűjtő, angolkór ilyen mechanikus eszközökkel nem orvosolható).

Tréfás-pajzán magyarázata: – *Hogy-hogy görbe lett a lába a fiadnak?*

– *Hát már hogyne lenne görbe, amikor huszár voltam és lovon csináltuk!*³⁶³

Fejldési rendellenesség: sánta, félcsípőjű (ld. fentebb, lakodalom)

Bőrbetegségek

*Sömör is vån, ótvår is vån å fejën, de tisztalkoggyånák jobbån, mer ålighanem tetücske is åkåd å gyerék fejibe.*³⁶⁴ **Apf**

Ótvar oka: *a vére még nem volt kitisztulva;* más vélemény szerint: *egyik gyerek kaphatta a másiktól is. Szappanfőzésné' maradt lúggā mostam a fejít napjába kéccër, még lē nem gyütt az a nagy seb.*³⁶⁵ **Apf** Ótvaros lesz a gyermek, ha a vele való terheség idején szennyes ruha, mosatlan edény állt a háznál³⁶⁶ **Cspal-Köv** (rendszeretetre, tisztaságra szocializáló hiedelem), gyógyítására pipamocok szolgált: *az a piszkos fekete lé, ami lerakodik a pipaszárba.*³⁶⁷ **Apf** Az ótvaros gyermeket a Marosban mindennap megfürdették.³⁶⁸ **Apf**

Lekoszmósodott ha nem tartotta tisztán gyermeke fejét. Megmossa, föláztatja, zsírral bekeni, majd kifésüli.³⁶⁹ **Apf**

Var (Ld. még: csecsemő fürdetése!) „A községben egyes családok örökletesen *varas fejűek* voltak. Nagylány korukban is kendőben jártak, mert *nem volt haj a fejükön a vartól*. Később parókát hordtak egyesek”.³⁷⁰ **Cspal-Köv** Lehetséges, hogy ez is

³⁵⁹ Polner 1985 a, 32.

³⁶⁰ mindkettő: Polner 1985 a, 32.

³⁶¹ Polner 1985 a, 33; Tápén ezt békóvágásnak nevezik, mondóka kíséretében történik Grynaeus 1971, 782.

³⁶² MFM NA 809 – 81, 8-9.

³⁶³ Sáros JAMA NA 152 – 93, 16.

³⁶⁴ JAM NA 185 – 95, 2.

³⁶⁵ Szigeti EA 18 331, 29; 21 921, 46.

³⁶⁶ Pánczél EA 20 495, 35.

³⁶⁷ JAM NA 185 – 95, 2.

³⁶⁸ Ferenczi 1977, 336.

³⁶⁹ Szigeti EA 18 331, 27.

³⁷⁰ Pánczél EA 20 495, 48.

ótvár volt, krónikus esetben ui. azon a területen kopaszságot okozhat. Rokon népeinknél is leírnak ilyen ok miatt vendéghaj hordását.³⁷¹

Kisgyerekeknek *kicsattogott a bőre*, mert *nem tiszta* (menstruáló) nő járt a háznál. A bűbajos asszony éjszaka, szóltan levitte a Marosra megfürdetni. Akkor is ez történik, ha kereszteléskor *a körösztyanya nem tiszta, virágzás alatt van.*³⁷²

Csattogófüben (katáng) kell háromszor megfürdetni.³⁷³ (Ebben a gyógyzóban nemcsak a hármasszám a mágikus elem, hanem a *kicsattog – csattogófü* analógia is).

Viszketős kiütés esetén 7-féle hüvelyes levében megfürösztik, a fürösztőlevet keresztútra öntik, *oszt aki abba belelép, az elkapja azt a betegségöt.* Gyereket óvták ilyen helyen járkálástól: *anyám engömet tiltott, hogy nē mönnyek ottan, nehogy belelépjek...*³⁷⁴

Szent Antal tüze három hónapos csecsemőn: *fájdalmas vót a gyulladás, csupa piros vót, lázas vót szögény. Egy jó szomszédunk, katolikus embör, azt mondta: - Halljátok, Szent Antal tüze van a gyerökbe [sic!...] Égy katólikus embernek rá köll csiholni. Vót égy kő, mög elővött égy acéldarabot és azt összeverte és az szikrázott. Mindön nap háromszor rá köllött csiholni, de csak napfölgyütte előtt. Három nap egymás után röggel.*³⁷⁵ (5. kép)

Síró gyerek

Oka: éhes, álmos, beteg. Fölvenni, ringatni vagy *csalókat* kell adni neki: *kényeret, cukort összerág és zsebkendő sarkába köti.*³⁷⁶

Köhögéstől vagy *ha sokat rij, kirítja a ködököt*, ezért *hasát körülfáslizták.*³⁷⁷ **Apf**

A **rontás, szemverés, ijedés** egymástól néha nehezen elválasztható kórformák, többnyire – de nem mindig – gyermekek és fiatal állatok betegségei. A szemverést, mint neve is mutatja erős nézésű–szemsugarú, összenőtt szemöldökű, fáradt szemű, szűrös tekintetű ember okozza, olykor akaratlan is. A megelőzés ennek megfelelően a tekintet, a figyelem másfelé irányítása, vonzása, lekötése (színes nyaklánc, karkötő, homlokjel, vagy a szemsugár útjába tett akadály: sátorlepedő, kalapja rátevése). A megelőző eljárások másik csoportja hidegvérű állatokat (kígyó, béka, gyík) emlegető varázsszövegek (Pócs XVII.5.1-12) mondásából áll. Végül a szenes vagy tiszta vízzel mosdatás: ez lehet preventív eljárás és gyógyzó is. A gyógyító műveletet kísérő ráolvasások – ráimádkozó szövegek több típusba sorolhatók:

Szem megszerette... (Pócs XII.27-39; 64.1-6)

Oszlassa el az Atya... (Pócs XIII.52-76; XIV.51-56)

Ember látta, kalap alá... (Pócs XII.19.1-26)

Három zsidólány epikus szövege (Pócs XV.3.1.1; XV.5.2.1 -23; XV.7.10.1-2)

Rontó Pál epikus szövege (Pócs XV.2.3.3 ill. XV.2.9)

illetve ezek imafüzér-szerű különféle kombinációi.

³⁷¹ ifj. Kodolányi J. dokt. dissz. tézisei

³⁷² Markos, 1986, 84-85.

³⁷³ Markos, 1986, 66.

³⁷⁴ Markos, 1986, 67.

³⁷⁵ Markos, 1986, 67.

³⁷⁶ Szigeti EA 18 331, 30; 21 921, 40.

³⁷⁷ Szigeti EA 18 331, 27.

Rontás

*Megrontott gyereket süttöabroszról vakart tészta füstjére tartották, közben át kellett vinni a nagygerenda alatt.*³⁷⁸ *Jegytelen, fekete tyúkot köllött keríteni és péntökön éjjélkö az abroncs-vaskarikán körösztülbújni, hogy elvögye a rontást.*³⁷⁹ **Kz**

Szemverés

Megelőzés céljából a csecsemő karjára szalagot, kalárist, gyöngyöt kötöttek, homlokát valamivel (pl. cipőpaszta) megjelölték: *akkor mán nem ártott a szöm neki.*³⁸⁰ Férfi kalapját rádobja a gyerekre, meg is nyomja kicsit, hogy sírjon, mert „ha megkönnyezte, akkor már nem történhetett baj”.³⁸¹ Csecsemő látogatásakor *fogd be az orrát, hogy sírjon, így nem vered meg szemmel.*³⁸² Látogatáskor felfelé vagy a földre néz, vagy kalapját ráteszi a gyerek fejére.³⁸³ **Plele**

Aki tudja magáról, hogy a szeme árt, sosem néz meg kisgyermeket,³⁸⁴ jelképesen megköpködi:

Nőjjél nagyra! Egészséges légy! Jó lögyél! –akkor nem árthat.³⁸⁵

Újszülött csecsemőt, állatot, aki először látja, színleg megköpködi, csúnyának nevezi, nehogy megverjék szemmel, újszülött csuklójára piros szalagot kötnek. Nő-látogatók a csecsemőt jelképesen megmosdatják: szájukba vett vízből néhány cseppet ujjuk (melyik? nem mondja meg) hegyével a csecsemő arcára kennek, majd legalsó szoknyájukkal (színe-visszája? nem mondja) megtörlik (nagyanyja idejében, 1800-as évek m.f.).³⁸⁶ **Cspal-Köv** A leírás szerint ez preventív eljárás. Hogy látogató ne verje meg szemmel: – *Pillants rá, oszt ereggy tovább!* – mondják neki.³⁸⁷ **Apf**

(?) Vasedénybe keresztbe két csutka parazsát teszi, erre vizet önt. Evvel mossa, imát mormolva (szövegét nem közli) a gyermek arcát, majd bal kezével megfogott alsó szoknyájával letörli Mari F.-né gyógyító asszony.³⁸⁸ **Cspal**

Ha a *kis csiszlik* (kisgyerek) *sokat ríj: szemverésbe van.* Tányérba 3 kanál vizet tesz, háromszor keresztet vet rá, bal lába alatt háromszor átveszi, majd megmosdatja, s anyja vagy legközelebbi nőrokona pendelyébe megtörli, s a maradék vizet az ajtó sarokvasára önti, *hogy ne nyikorogjon. Mikor a zajtó abba haggya a nyikorgást, a csiszlik abba haggya a ríjást.*³⁸⁹ **Cspal** (Csak látszólag racionális magyarázat, valójában analogia az ajtó nyikorgása és a gyereksírás között.)

Körösztlő után kezére kis piros pántlikát vagy *galárist* (ezt inkább kislánynak) kötnek, hogy inkább arra figyeljen, ne a gyerekre. Ez rajta volt egész pólyás korában.

³⁷⁸ Markos, 1986, 47.

³⁷⁹ Polner 1978, 45.

³⁸⁰ Markos, 1986, 50.

³⁸¹ Markos, 1986, 50.

³⁸² Tóth EA 18 848, 4.

³⁸³ Erdélyi, Kun 6.

³⁸⁴ Sipos JAMA NA 152 – 93, 41-42.

³⁸⁵ Markos, 1986, 49.

³⁸⁶ Pánczél EA 20 003, 138. és 20 495, 38.

³⁸⁷ Szigeti EA 21 921, 22-23.

³⁸⁸ Bazsó EA 21 190, 3.

³⁸⁹ Asztalos EA 14 001, 8.

Nyakára piros szalagot kössenek vagy piros gyöngyöt fűzenek... akkó nem árt a szemverés: csak piros legyen rajta. Ha valahová vitték, egyik ruháját visszajáról adták rá. Vagy dobja a kalapját a kicsinek a fejire.³⁹⁰ **Apf** Hathetes korig piros szalagot vagy piros, ill. kék gyöngyből készült karkötőt kötnek bal kezére, vagy a nyakára madzagra fokhagymát kötnek. Aki tudta magáról, hogy árt a szeme, mutató- és hüvelykujjával kicsit összecsípte a kicsi orrát, megköpködte s mondta:

Phű, phű, de szép vagy, az anyád mindenit,

Kígyó fasza a szemembe! –akkor nem árt a szeme.³⁹¹ **Apf**

Makón pohár vízbe 3 kanál vizet mért, három darab vasalószenet tett bele és gyermekét (férfiember!) minden este megmosdatta:

Szem megverte

Jézus megszerette,

Jézus, Mária vedd ki belülle!

*Az arcát így léfele mosta, ...az ajtófélfának a sarkába beleöntötte, de akkor is mérte... mikor mán mosdatta, akkor kilenc lett belülle... mindig felhúzta a gatyájának a szárát, és akkor törölte meg... ezt minden este megcsinálta.*³⁹² **M** (Királyhegyesi adatban is férfi végzi a műveletet!)³⁹³

Ha nem mondta, hogy hát

Kígyófos a szömöd közél!

*akkor mögverte szömmel. Szeretettel mög löhet verni az állatot is, hát a gyereköket is.*³⁹⁴ **Plele**

Oka

Ha valaki **sokáig néz** egy kisgyereket, megdicséri vagy örül neki: az sírni fog. Az tud szemmel verni, akinek **összeér a szemöldöke**, a gyerek sírni kezd.³⁹⁵ **Fáradt szemű** – hosszú útról jött, idegen – embertől őrizték a kisgyermeket. Az illető pihenjen előbb, nézzen másfelé s csak azután a gyerekre.³⁹⁶ **Apf** **A szúrós tekintetű** (összenőtt szemöldökű), **szemöldökös embernek** – apjának sem! – merték megmutatni a gyermeket: **-Tédd a sipkádát rá!** – akkor nem tudja megverni szemmel. Idegen asszony akkor veri meg szemel, ha **nagyon szereti, gyönyörködik benne**, játszik vele.³⁹⁷ **Apf** Ha **erős** valakinek **a szemsugara**, szeme is könnybe lábad, olyan szeretettel nézi a kicsit, vagy ha fáradt a szeme, vagy csak nagyon nézi a gyereket, **ráfeledkezik**.³⁹⁸ **Apf**

Tünetei

*A szemmel vert gyerek sokat sír, nem alszik rendszeren.*³⁹⁹ Szemének megnyalása valószínűleg inkább diagnosztikus eljárás volt: *kinyaltuk a szömit, oszt ha sós vót, asz*

³⁹⁰ Szigeti EA 21 921, 24; Polner 1978, 118.

³⁹¹ Kiss, Vörös 2002, 17-18.

³⁹² Polner 1985 a, 10.

³⁹³ Polner 1985 a, 10.

³⁹⁴ Polner 1985 a, 12.

³⁹⁵ Markos, 1986, 49; MFM NA 615 –76, 6.

³⁹⁶ Szigeti EA 21 921, 28.

³⁹⁷ Szigeti EA 21 921, 24, 28.

³⁹⁸ Kiss, Vörös 2002, 17-18.

³⁹⁹ Sipos JAMA NA 152 – 93, 41.

monták, hogy mög van verve szömmel.⁴⁰⁰ A szemmel vert gyerek nyugós, nyugtalan, éjjel feljéled, sivalkodik. Általában a legtöbb gyerekbetegséget evvel magyaráztak.⁴⁰¹ **Apf**

A szemverés csecsemők, kisgyermek leggyakoribb betegsége volt, de felnőtt is elérheti. A kisgyerek nem tud elaludni, nyugós, sokat sír, de könnye nem jön: *földcserélte az éjszakát a nappallal*. A felnőtt, ha szemmel verték: fáradt, beteg, nem tud aludni. A szemmel verést az bizonyította, hogy a ráimádkozó az ima mondása közben ásítózott, fáradtság jött rá, könnyei potyogtak – alig tudta elmondani a szöveget. Az imádság és mosdatás után megnyugodtak, elaludtak a gyerekek.⁴⁰² **Apf**

Gyógyítása – levétele:

A mosdatás **tiszta** vagy **szenes vízzel** történt. A szenes vizet seprő vesszejéből, szénből, gyufaszázból készítették, visszamerés után ajtó sarkára (-ba) öntötték.⁴⁰³ Ugyanígy orvosolták a szemmel vert állatokat is (borjú, kismalac). Érdekes Markos megfigyelése, hogy a teljesebb, archaikusabb eljárás állatgyógyításként maradt meg, így egy elhárító varázsige is:

Békaf... seggödbe, onnan mög a szömdöbe!

[Kislány koromban] *mögverték szömmel, nagyon beteg voltam*. [Anyja elvitte Apátfalvára, szüleihez. Egy ottani öregasszonynak mondta:]

– Rózsa néni, mögverte kend szömmel ezt a kislányt. Mosdassa kend mög!

Mög is mosdatott a szájából, felhajtotta a pöndölyit, mögtűrülte vele az arcomat. De nem löttem azzal jobban, hogy mögmosdattak. [Ekkor parázson csináltak bodagot:] *só nélkül möggyúrt az az öregasszony – annak köllött mögcsinálni*. [Ezt megsütötték, megtörték] *abból adtak ilyen lisztlevest. Attúl löttem jobban*.⁴⁰⁴

Ha megcsudálják (=megverték szemmel) a gyerekököt, azt köll mondani:

*– Ugyan, né dícsérd mán,
gyíkzsar a szömbibe!*

Olyan, mint a többi istenteremtése, mint a kis csacsi! Aztán ellükte az embört onnan. Ha ezt mondta, nem verte meg az illető szemmel. Ha akarata ellenére vagy gonosz szándékkal (irigységből) megverte szemmel, mindenféle, a szemveréshez köthető betegsége ráolvasó, nagy tiszteletnek örvendő idős asszonyok valamelyike (2-3 volt Földeákon) *vizet vett a szájába és végighúzta avval a kicsi testét, a pöndöl aljával megtörölte – nem a szarosságával – a homlokától kezdve háromszor, félhangosan vagy hangosan mondta:*

Mikor asszonyunk Szűz Mária elment Jeruzsálembe,

Előtalált három zsidóleányt.

És mondja: -Szép az áldott Jézus, mint a fényes nap,

Szép az áldott Jézus, mint a telihold,

Szép az áldott Jézus, mint az ég csillagai.

Ezzel megigézték és megcsodálták az áldott Jézust.

⁴⁰⁰ Markos, 1986, 50-51.

⁴⁰¹ Szigeti EA 21 921, 24.

⁴⁰² Kiss, Vörös 2002, 17-18.

⁴⁰³ Markos, 1986, 51-52.

⁴⁰⁴ Tóth EA 18 848, 20-21.; u. így: Markos, 1986, 50., 52. (Itt is azonos Markos és Tóth adatközlője!)

*Akkor asszonyunk Szűz Mária elment a Jordán vizéhez
És vitt szótlan vizet, este megfüröztötte áldott gyermekét.
Szenséges fürdőjét egy márványkőre öntötte,
A márványkövön meg nem maradt,
Hanem lefolyt a fekete földbe.
Úgy menjen ki ebből a gyerekből is
Mindenféle nyavalya, hasnyilalás (itt felsorolás),
Menjen le a fekete földbe a Szentháromság nevében,
Mondom az Atyaúrsten szent nevében.
Ámen.*

Ráolvasás közben a beteg fölött áll, majd:

*Lefolyt a fekete földbe
Úgy benn ne maradjon testében semmiféle nyavalya,
mint ahogy a szikláról lefolyik ez a víz,
Így folyjon le a fekete földbe mindenféle nyavalya, betegség!*

Ha a gyerek szemmel volt megverve, a ráolvasás után elaludt. (Ha nem aludt el, más baja volt.) A ráolvasó asszony ásított. Ez annak a jele, hogy hatott a ráolvasás (vagyis szemmel volt verve). Ha nem ásít: más betegsége van. Az ásítás során hitük szerint átmegy a fájdalom a ráolvasó asszonyra: főfájásuk, hascsikarásuk, mindenképpen valami átmeneti betegsége lesz az imádkozás után.⁴⁰⁵ **Föld**

A Polner-gyűjtötte földéaki szöveg még ennél is gazdagabb:

*Elindút a Boldogságos Szűz Mária
Karján a kis Jézussal.
Útközbe tanálkozik három zsidólányā.
Az egyik mondja: szép a kis Jézuska,
Mint a szép, fényes Nap.
A másik mondja: szép a kis Jézuska,
Mint a tündöklő holdvilág.
Harmadik mondja: szép a kis Jézuska,
Mint a szép piros hajnal.
Így a kis Jézuskát két gonosz szöm möglátta,
Mögigézte, mögverte.
Hogy az ígézet mög ne maradjon benne,
Vöszsi a Boldogságos Szűz Mária jobb karjára,
Viszi Galilea Názáret városába.
Mögfürösztöti, mögmosogatja,
Fürdővizit piros márványkőre önti.
Így az én kisfiamat is
Két gonosz szöm möglátta,
Mögigézte, mögverte.
Hogy az ígézet mög ne maradjon benne,
Vögye a Boldogságos Szűz Mária jobb karjára,
Vigye Galilea Názáret városába!*

---

⁴⁰⁵ Erdélyi, Kun 2002.4-5. A 80 éves ak. maga is ráolvasó asszony volt. Hasonló szöveg Kálmánynál 1881, 115 és Szigeti apátfalvi gyűjtésében. Markosnak már nem sikerült ráolvasó szöveget találnia, de (több különféle) szöveg makai létezését jó okkal föltételezte, ezt a 2000. évi gyűjtés igazolta!

Fűrössze mög, mosogassa mög,
 Fürdővizit piros márványkőre öntse!
 Hogy a piros márványkővön
 Egy csöpp víz mög nem marad,
 Úgy az én kisfiamnak is
 Së fejibe,
 Së feje velejibe,
 Së szívibe,
 Së szíve gyökeribe,
 Së szömibe,
 Së orrába,
 Së szájába,
 Së fülibe,
 Së hasába,
 Së kezibe,
 Së lábába,
 Sëmmiféle porcikájába
 Mög në maradjon,
 Mönjön lë a verés a fekete föld gyomrába!⁴⁰⁶ **Föld**

Mikó a Boldogságos Szűz Mária vitte *avatóra* az ű szent fiát, elő tanát három zsidó lánt. Az egyik aszongya: – De szép ez az áldott Jézus, mint a ragyogó finyës Nap. A másik aszongya: – De szép ez az áldott Jézus, mint a ragyogó finyës Holdvilág. A harmadik aszongya: – De szép ez az áldott Jézus, mint a ragyogó finyës csillag. A három zsidó lánnak megártott a szeme a Jézusnak. A Jézust a Boldogságos Szűz Mária megmosta piros márvánkővön. Ahogy a Jézus fürdővizibű egy csepp se maradt, úgy ennek a kis gyerekek se szívibe, se szíve erejibe, semmiféle tagjába a szemverés ne maradjon, hanem menjen a fekete Földnek legmélységesebb fenekire, rejtődzön el a földbe!

Utána még imádkoztak Miatyánkot, Üdvözlégyet.⁴⁰⁷ **Apf**

Szëmverésrű ráimádkoztam:

Szűz anyjával, Máriával.

Elindult az Úr Jézus Krisztus

Előtanátak az útba három zsidólányt.

A három zsidólány a kis Jézuskát megígizte (sic!).

Az első azt mondja:

De szép a szép Jézus, mint a szép csillag.

A másik azt mondja:

De szép a szép Jézus, mint a szép nap.

A harmadik azt mondja:

De szép a szép Jézuska, mint a szép teli holdvilág.

A kis Jézuskának a lányok szëme mögártott.

Ennek a kislánynak is szëm ártott.

(Annak, akire mondtam)

⁴⁰⁶ Polner 1985 a, 10-11.

⁴⁰⁷ Szigeti EA 18 331, 22-23. Elmondta Varga Mátyásné, Langó Katalin, sz. 1873. Gy. ideje: 1966.

*De a Boldogságos szép Szűz Mária hazatérvén
 A kis Jézuskát szótalan vízbe megfüröszttötte.
 Vizit piros márványkűre öntötte.
 A piros márványkűrül lőfolyt a fürdővíz a földbe.
 Hét mély földre.
 Úgy mēnjēn lē errūl a kislányrul is a fájdalom
 A földnek hét mélységibe,
 Hogy a fájdalom nē hasigassa
 Sē eszit,
 Sē fejit,
 Sē csontját,
 Sē húsát,
 Sēmminemű porcikájának nē ártson!
 (3 Miatyánk, 3 Üdvözlégy)*

Nekem ezér fizetés úgy sēmmi, sēmmi... Ugyē, ebbūl nem lösz baj [hogy ti. ezeket elmondta a gyűjtőnek; 1976-ban vagyunk!...] Nēhogy valahova híjjanak...⁴⁰⁸ Apf
 Valószínűleg testvére ugyanezt csekély változtatásokkal mondta el:

*... Elindult Mária,
 Mēnt tovább a jeruzsálemi szent templomba.
 A kis Jézus csak bágyadozott.
 Kimēnt a folyóra.
 Vízet merített, megfüröszttötte.
 Szív szerette,
 Szēm megverte....
 ... Úgy nē ártson ennek a kicsinek sē!
 Sē fejinek,
 Sē hátának,
 Sē hasának,
 Sēmiféle csumitájának.
 Ártson a fekete földnek!*

Ez velem is megtörtént. Olyan vót, mintha szitán át néztem vóna az eget. Az egész testem kék tarjagos vót. Az öregasszony megmosdatott, oszt akkó ezt imádkozta... és jobban lēttem. Gila Mihályné még elmondja, hogy mikor édesanyja szemmel vert gyereket gyógyított, a székre lapjával tett egy nagy kést, arra ráült, kezébe vette a kicsit és úgy szoptatta (! vö. ha kevés a szoptatós anya teje), simogatta a fejét, s közben ráimádkozott... de ezt az imádságot nem vót szabad lēírni. Csak egymástul ētanúni, mer ha lēírták, akkó nem hasznát.⁴⁰⁹ Apf
 Az előbbihez hasonló ráolvasás befejezése:

*...fürdőjét piros márványkűre kiöntötte.
 Piros márványkűvön még nem maradt
 Lőfolyt a fekete földbe.
 Úgy még nē maradjon ebbe a kisgyerékbe
 Sēmiféle betegség!*

⁴⁰⁸ Polner 1978, 129. Elmondta Józsa Gergelyné, Gyenge Erzsébet *1898. Gy. ideje: 1976.

⁴⁰⁹ Polner 1978, 129-130. Elmondta Dori Andrásné, Gyenge Márta *1898 Gy. ideje: 1976; hasonló változat uo. Kardos Mihályné, Tódor Ilonától * 1903 és Gila Mihályné, Ördögh Rozáliától *1905 is.

Së fejibe,
Së testibe,
Së lábába,
Së kezibe në maradjon,
Mënjen lë a verés a fekete földbe.⁴¹⁰ **Apf**

Gunda Béla 1934. évi (!) gyűjtéséből, szemverés elleni imádság:

*Amikor a boldogságos Szűz a földön járt, utazott,
Három zsidó lánnyal találkozott.
Egy azt mondja: -Szép kis Jézus, mint a szép piros hajnal.
A másik azt mondja: ... (gyorsírásos mondat)
A harmadik azt mondja: ... (gyorsírásos mondat)...
Megigézték,⁴¹¹ szemmel megverték.
Haza vitte, fürdő vizét piros márványkübe öntötte.
Te szemverések ne ártsatok ennek a kisdednek,
se szívének, se szíve gyükerének, se fejének, se feje velejének,
*hanem menjetek a világ négy sarkára.**

Az imádságot egymás után kilencszer kell elmondani a szemmel megvert gyerek felett, közben a gyermek fejét simogatja.⁴¹² **Apf**

*Mikor a Boldogságos Szűz Mária a földön járt, utazott.
Három lánnyá tanákozott. Egyik aszongya:
-Szép a szép kis Jézus, mint a szép hajnal.
Másik aszongya: - Szép a szép kis Jézus, mint a szép telehold.
Harmadik aszongya: - Szép a szép kis Jézus, mint a szép napfény.
Megigérték (megigézték), szemmē' megverték.
Hazavitte, Jordán vizibe megfürdette,
fürösztő vizit piros márványküre öntötte.
Ennek a kis Katikának ne ártson a szemverés,
se szívinek, se fejinek, se feje velejinek,
hanem menjen az ország négy sarkára.*

Az ima közben ölébe vette a kicsit, jobb kezit a fejire tette.⁴¹³ **Apf**

A gyerekket megverik szemmē és akkó sír, nem alszik, nyugtalan egész éjszaka
[három zsidólány típusú szöveg, befejezése]:

*Hazament a Boldogságos szép Szűzanyánk, Mária.
Hozott vizet.
A kis Jézust megfürösztötte.
Fürdővizit a márványküre öntötte.
Amint szétfolyt a márványküvön a víz,
Úgy mënjen szét az igézet,
Mint az Úr Jézus Krisztuson.*

*Utána mondták a Miatyánkot. A hóna alá vett gyereket szájából megmosdatta, még kinyalták a szemit két ódalt a gyerekeknek, oszt aszonták, hogyha sós, akkó biztosan szemverésbe van.*⁴¹⁴ **Apf**

⁴¹⁰ Polner 1995, 51-52.

⁴¹¹ a kéziratban szereplő „megigétek” nyilván elírás. G.T.

⁴¹² Gunda B. EA 23 692, 1-2. Elmondta özv. Páyer Mátyásné, sz. 1857.

⁴¹³ Szigeti EA 18 331, 23. Elmondta: Gyenge Mátyásné, Bakai Ilona, sz. 1890. Gy. ideje: 1966.

⁴¹⁴ Polner 1978, 132. Elmondta Pintér Györgyné, Simon Veronika * 1930. Gy. ideje: 1976.

... sírt a gyerek, de nagyon rítt. 3 evőkanál vízbe 9 seprűszál parazsat kell bele-
dobni, nyitott ollón keresztül. Ha összeáll a hamu az alján, szemverésbe van a kicsi.
Utána a vizet a sarokvasra visszamérik. A ráimádkozó szöveg eltérései az előbbtől:

*Szép az édes Jézus, mint a napsugár,
mint a telihold,
mint a piros hajnal...
Jordán vizét piros márványkűre öntötte,
Hogy ennek a kisednek né árthasson,
Së szívének,
Së szíve gyükerének,
Së feje velejének,
Hanem mënjën el a világ négy sarkára,
Mindörökkön örökké. Ammen.⁴¹⁵ Apf*

**Nekem azt mondták, hogy ne menjek el anélkül sehova, mielőtt meg nem mos-
datom a gyereket. Valamikor Szebenyi Annus néni imádkozta ezt, és azt mondta, ezt
ha leimádkozom és lemosom kezit, fejit, lábát, akkor a szemveréstül megszabadul. De
nem igaz ez, csak azért megtanultam, oszt mondom:**

*Mikor Jézus a Jordán folyón járt
Mégkérdezte a zsidó lánytúl
Szép-e a kis Jézus?
Szép a holdvilág, szép a napsugár,
de a kis Jézus százszor szebb ennél.
Így a szem megverte, a szív megszerette,
Szentlélek Úristen vegye ki belülle,
Hogy ne fájjon se kezinek, se lábának,
se szívének, se hátának.
Így a szem megverte, a szív megszerette,
Szentlélek Úristen vegye ki belülle.⁴¹⁶ Cspal*

**Viszik a gyereket olvasni, úgy embörrre, mint állatokra, jószágmögveréseknél, szép
jószágot, ha megcsudál, mögigézi, mögveri szemmel... ásít nagyokat:**

*...Mikor a kis Jézust is megverte három zsidó lány
Az első lány azt mondta:
Ó, de szép Jézus, mint a szép nap.
A második lány azt mondta
Ó, de szép Jézus, mint a szép hold.
A harmadik lány azt mondta:
Ó, de szép Jézus, mint a szép csillagok...
...vidd le a Jordán folyóra, fürdésd meg
fejibül, kezibül, lábából, minden tetemibül
menjen ki... a fehér márványkűre... (töredék)*

**háromszor mögfürdette, háromszor letürülte. Ma hasonló esetben minden fürdetésnél
3 Miatyánkot és 3 Üdvözetet mond el. ... veszünk a szánkba vizet, jobb kezünkbe
köpjük, háromszor vetek rá vizet [balról jobbra és alulról fölfelé: → ↑, kereszt alak-**

⁴¹⁵ Polner 1978, 133. Elmondta Varga Imréné, Gálcsik Ilona * 1915.

⁴¹⁶ Nagyfalusi EA 24 356, 18. (1990), minimálisan bővebb u.azon adatközlőtől Polner korábbi közlése:
1985 a, 11-12.

ban, közben egy-egy Miatyánkot és Üdvözlét mond], úgy embörre, mint állatokra. Ha többször kell elvinni [a gyógyítóhoz], akkor már a gyereket nem kell vinni, csak a holmiját: kis inget, féketőt. Kimossák, ráadják valamennyi ideig.⁴¹⁷ **Plele**

Mindig sírt az én négy éves kislányom... ahogy gyüvök hazafele (az orvostól, aki összeszidta) Balázs Paliné aszongya: – Á, á, á! – ott a kapuba. Gyüjjon be, szömverésbe van ez a kislány. Ráimádkozott három asszonnak a nevide:

[a fentebbi 3 zsidólányos szöveg; eltérései]:

...mint a szép telehold.

Megverték, megigézték.

Szűzanyám, Máriám,

Ennek a kisgyeröknek a szömverés mög ne maradjon

Së fejibe,

Së lábába,

Së hasába,

Sëmminémű porcikájába.

Takarodjon a rút sebére

Ahol a fekete állatok vannak.

És akkó létotte az ágyára. Ott aztán elaludt a gyerök... má

sëmmi baja nem vót.⁴¹⁸ **Plele**

A királyhegyesi változatban

...Három zsidólánynak megártott az igéző szavai. Boldogságos Szűz Mária elvitte szent fiát **kërsztvízbe** megfürösztteni, hogy ennek a kicsinek së szemibe, së szívibe, së sëmmiféle testjibe ne maradjon a **nyilamlás**.⁴¹⁹ **Khegy**

E típusú ráolvasás kiszombori változatának eltérései:

...A kis Jézust ez a három zsidólány

Úgy mögágaszták-galgázták: (én csak mondom, ahogy tanútam...)

Së szívinek,

Së szíve gyükerinek

A gonosz szöm në ártson!⁴²⁰ **Kz**

Kislányom nem alszik egy szëmet së, csak sír, sír... Vót egy asszony, aki szokta a gyereket **önteni**, ëhívtam. Mingyá csinát neki szenes vizet, imádkozott rája

[3 zsidólány típusú szöveg, eltérései]:

...Mëgfürdette, mëgmosogatta, hogy

Së fejinek,

Së szívinek,

Së sëmminemű testrészinek

A szëmverés në ártson.

Miatyánk.

Mëgitatta belüle a kislányt. A vizet meg a söprünyélre öntötte. Azútátú fogva soha nem ártott neki a szëm.⁴²¹ **Khegy**

⁴¹⁷ saját gyűjtés, 1959 K.R.

⁴¹⁸ Polner 1978, 132.

⁴¹⁹ Polner 1985 a, 11.

⁴²⁰ Polner 1978, 131-132.

⁴²¹ Polner 1978, 134.

Ráimádkozás gyerekekre, mikor görcsöt kapnak. Keresztvetés és amen után:

*Ahol jön a Szűzanyám, Máriám,
Sötétzöld erdőből.
Előtárlál három szép zsidólányt.
Kérdik tőle:
Hol voltál, Szűzanyám?
Oda voltam Jeruzsálem templomába,
Ahol az Úr Jézust megkeresztelték a Jordán vizébe.
Ennek a kis [mondjuk] Józsikának,
Së szivinek,
Së szive gyükerinek
Az átkozott szöm në ártson!
[Ezt tízszer elmondja, és 10 Miatyánkot is, utána:]
Atyaisten mulaszd ē,
Fiúisten oszlasd ē,
Szentlélek Úristen sēmmivé tegyed!⁴²² **Kz***

(Itt is megfigyelhető a kötött szövegben a nem következetes ö-zés!)

Másik kiszombori szöveg az előbbihez nagyon hasonlít⁴²³, javasasszony anya ráimádkozza, az anyának nem csak 3 Miatyánkot és 3 *Üdvözlőt* hagyott, hanem megtanította az ima szövegére s ezt is kellett mondania. **Kz**

A gyermek anyja 3 kanál vizet mér pohárba, keresztet vet a gyerek homlokára, szájára, meg *kétfelé*, mondván:

*Szem megverte,
Szív szerette,
De nagyobb Isten akarata,
Mint az emberek szeretete.*

Majd ruhája alját bal kézzel visszahajtvá háromszor megtörüli a gyermek arcát. Ezután visszaméri a vizet, s ha ez megszorodott, bizonyítja a szemmel verést. ⁴²⁴ **Apf**

Szemverés megállapítására 7 kanál vizet mérnek tányérba, majd ugyanavval a kanállal ajtó sarokvasára mérik. Ha a víz több lett: annak a jele, hogy megverték szemmel. Ekkor másik tányérba tiszta vizet tesznek, aki megverte, ebből mossa arcát vizes kezével felülről lefelé, majd pöndöle aljában megtörli, közben háromszor mondja:

*Szēm szerette, szēm mēgverte,
Nagyobb az Isten igéje,
Mint az ember szeretete.
Ennek a kisednek sēnki szēme ne árthasson,
Ártson a fekete föld négy sarkának!*

Közben / utána keze élivel háromszor keresztet vet rá. ⁴²⁵ **Apf**

Ugyanettől az idős asszonytól hallott más ima szemverésről. 9 Úrangyala után:

*Ezt a kis imáságot elküldöm
az oszló szent angyalok tiszteletére,*

---

⁴²² Polner 1978, 136.

⁴²³ Polner 1978, 137.

⁴²⁴ Kiss, Vörös 2002, 17-18.

⁴²⁵ Szigeti EA 18 331, 21.; 21 921, 24. Elmondta: Dinnyés Andrásné, Gyenge Veron, sz. 1893.

*annak dicsőségére vigye el 77 határra,
fekete völgynek növényébe (sic!),
annak is a szögletibe.
Oszlassa el az Atya,
Oszlassa el a Fiú,
Oszlassa el a Szentháromság egy Isten.*

Ha jószágra mondták szemveréskor, akkor előtte kilenc Miatyánkot imádkoztak.⁴²⁶ **Apf**

Ugyancsak ötöle följegyzett harmadik változat:

*Egy Hiszekegyet és kilenc Üdvözlégyet mondtak. Mikor odaértek hogy »gyümölcse Jézus«, akkor ezt mondták:
Itt e földbe rejtsd el
ezt a keserves fájalmát.
Vidd el 77 határra,
annak is a szögletibe.
Ott se tegyen semmibe kárt.
Atya Isten oszlassd el,
Fiú Isten széjjezd el,
Szentháromság izré-porrá (sic!) szakgasd el a fájalmát ennek a kis gyerekek.
Utána köröszőt vetettek.⁴²⁷ **Apf***

5 kanál vizet tettek a tányérba, megmosdatták a szemmel vert gyereket. Közben ezt mondták:

*Szem megverte, szív megszerette,
Boldogságos Szűz Mária szedd ki belőle.*

Ezután egy kanállal az ajtó sarokvasára öntöttek és keresztet vetettek. Ha meg volt verve szemmel, akkor a víz megszaporodott, ha nem, akkor egy kanállal fogyott.⁴²⁸

Cspal

Más ima szemverésről:

*- Hová mégy, te Rontó Pál?
- Émék ennek a Katikának
piros vérit szljni,
szálkás húsát szaggatni,
apját-anyját nyugtalanítani.
-Ne menjél te Rontó Pál
ennek a kis Katikának
piros vérit szljni, szálkás húsát szaggatni,
apját-anyját nyugtalanítani.
Ereggy a Szentháromság templomába!⁴²⁹ **Apf**
(Szigeti György följegyzése, 1972-73)*

A szöveg közlője, Juhász Lászlóné, 1974-ben Polner Zoltánnak a következő változással mondta el ugyanezt:

⁴²⁶ Szigeti EA 18 331, 22, elmondta: Dinnyés Andrásné, Gyenge Veron, sz. 1893.

⁴²⁷ Szigeti EA 18 331, 22, elmondta: Dinnyés Andrásné, Gyenge Veron, sz. 1893.

⁴²⁸ Nagyfalusi EA 24 356, 18. Kruzslics Lászlóné

⁴²⁹ Szigeti EA 18 331, 23, elmondta: Juhász Lászlóné, Langó Julianna, sz. 1905.

...Hová mész, te Rontó Pál
67 (!) családdal, 77 onokáddal?...
...Né mēnjé te, Rontó Pál
67 családdal, 77 onokáddal...
...szálkás húsát szaggatni,
Hanem gyere, mēnjünk el (!!)
A Szentháromság templomába.

*Ezt én sokat mondtam, mer gyógyítottam vele. Hasznát. Ez szemverésre való. Édesanyámtú tanútam, osztán tanítottam én erre másokat is. Ez hasznos.*⁴³⁰ **Apf**

Elgondolkoztató a 67-69 éves asszonytól alig egy-két év különbséggel följegyzett két szöveg eltérése. (Alább is látunk majd erre még példát. Semmi okunk a följegyzések pontosságában kételkedni). *Sokat mondtam* – vallja, tehát benne van a gyakorlatban, életkora miatt feledékenységre sem gondolhatunk. Akkor hát miről van szó? Talán más ráolvasók szövegrészei játszanak bele? Vagy – félve mondom ki – a kötött szöveg mégsem olyan kötött, mint gondoljuk-hirdetjük, s elmondója minden alkalommal „újrateremti” a szöveget, mint a jó mesemondó meséjét?

Másik változat szerint szájába vett vizet tenyerébe köpte, kezével körözött a kicsi arca fölött, majd megmosdatta, kezét a feje alá téve, és szoknyája (legalsó pöndölye) aljával megtörölte. Eközben mondta az imát a nagymama (de sokszor megtanították rá a fiatalasszonyt is) vagy falubeli ráimádkozó asszony, akihez elvittek, vagy akit elhívtak (2002. évi följegyzés szerint mai napig végzik ezt a műveletet: az édesanya, nagyanya vagy szomszédasszony).

Mén a Boldogságos Szent Szűz a jeruzsálemi szent templomba szent misére a Kisjézussal.

Előtanáta Rontó Pált a hét fiávā, hét lányávā, hetvenhét unokájával.

Megkérdi a Boldogságos Szent Szűz:

-Hova mégy te Rontó Pál 7 fiaddal, 7 lányoddal, 77 unokáddal?

-Ennek a kisgyerekeknek piros vérit színi, szálkás húsát szaggatni, s apját-anyját meg a családját nyugtalanítani.

Megfenyíti a Boldogságos Szent Szűz:

-Térj vissza te Rontó Pál 7 fiaddā, 7 lányoddal, 77 unokáddal.

Ennek a kisgyerekeknek a piros vérit ne szídd, szálkás húsát ne szaggasd, apját-anyját meg a családját ne nyugtalanítsad.

Mén a Boldogságos Szent Szűz a jeruzsálemi szent templomba, szent misére a Kisjézussal.

Előtanát három zsidólánt.

A három zsidólány a Kisjézust megnézte.

Egy aszonta: -Olyan szép a Szépjézus, mint a szép nap.

A másik aszonta: -Olyan szép a Szépjézus, mint a szép hódvilág.

A harmadik aszonta: -Olyan szép a Szépjézus, mint a drága szép fényes csillagok.

A három zsidólán szeme a Kisjézusnak megártott, bágyadozni kezdett.

A Boldogságos Szent Szűz hazatérve megfürdette a Jordán vizébe’.

A fürdővizét piros márvá’küre kiöntötte.

Ahogy a Jézus fürdővize a piros márványkünek nem ártott, úgy ennek a kis gyerekeknek se ártson se ember szeme, se gyerek szeme, se asszony, se lán szeme, se szívinek, se

---

⁴³⁰ Polner 1978, 118.

májának, semminemű porcikájának ne ártson, fájdalmai mennyenek a földbe, ű meg maga megmaradjon.

Szív szerette, szem megverte,

Nagyobb az Isten ígéje, mint az ember szeretete

*Amen.*⁴³¹ **Apf**

Változata:

Mikor az Úrjézus a földön járt, találkozott három zsidólánnyal.

Az egyik azt mondta: -Ó, édes Jézuskám, szebb vagy te a szép fényes napnál.

A másik azt mondta: -Ó, édes Jézuskám, szebb vagy te a ragyogó holdvilágnál.

A harmadik azt mondta: -Ó, édes Jézuskám, szebb vagy te a ragyogó csillagoknál.

Hazament a Boldogságos Szűz Mária, a Kisjézust megfüröszttötte.

Ahogy a víz szétfolyt a márványkövön, úgy menjen szét ezen a....-n az ígétet.

Ne ártson se szívinek, se szeminek, semminemű porcikájának.

Ezt háromszor kellett elmondani, s utána minden esetben a Miatyánkot is. Kezdekor keresztet vet magára és a kicsi homlokára, a végén ugyanígy. Ezután a kicsi megnyugodott.

Változat: A szemverést levevő szájába vizet vesz, jobb kezébe köp belőle, háromszor megmossa a gyermeket, közben háromszor mondja:

Kígyószem, vidd el a megvert szemet, vidd magaddal!

Majd a pöndöly vagy kombiné aljával háromszor megtörli. Akárki levehette a szemmel verést, más változat szerint csak az, aki adta, aki megverte szemmel.

Változat: Kanállal kimért vízzel megmosdatták a gyereket, majd a ráolvasó 4 kanál vizet az ajtó sarkára mért, s eközben mondta:

Szem megverte, szív szerette,

Nagyobb az Isten ereje,

*Mint az ember szeretete.*⁴³² **Apf**

Ezt szömverésre mondtuk. Amikő a kicsi nagyon sírt, még vót verve szëmmë, akkő ezt imádkoztuk rá:

Elindult a Boldogságos Szent Szűz

Jeruzsálemi szentséges szent templomba.

Előtanáta Rontó Pált.

Kérdi tüle:

-Hová mész, te Rontó Pál,

Hét fiaddal, hetvenhét onokáddal?

-Émék ennek a kislánynak

Piros vérit színi,

Szálkás húsát szaggatni.

-Piros vérit në szídd,

Szálkás húsát në szaggasd,

Eredj a pokolnak mélységës fenekire,

*Maradj ott örökre!*⁴³³ (Kardos Mihályné, Tódor Ilona, *1903) **Apf**

⁴³¹ „ez a szöveg frott formában került hozzánk, csak egyetlen adatközlőnk ismerte teljességében”, a többiek csak ennek töredékeit. Kiss, Vörös 2002, 17-18. Változata u. onnan: Polner 1985 a, 9.

⁴³² Kiss, Vörös 2002, 18.

⁴³³ Polner 1978, 117.

Gila Mihályné, Ördögh Rozália (*1905) az alábbi eltérésekkel ismerte:

...Hová mész te, Rontó Pál
77 fiaddal, 77 onokáddal?...
... -Térj vissza, te Rontó Pál,
77 fiaddal, 77 onokáddal!...
...Szálkás húsát nő szaggasd,
Apját, anyját nő nyugtalanítsd!⁴³⁴

Dori Andrásné, Gyenge Márta (*1898) változata:

Elindút a Boldogságos Szűz Mária
A kis Jézussal Jeruzsálembe.
Tanákozott Rontó Pállal...

Mikó a kicsik úgy rítottak, akkó aszonták, hogy még vannak verve szemmē. Nagyon megszeretgette az a valaki űket. Akó mértünk rájuk vizet, még mondtuk az imádságot.⁴³⁵ **Apf**

(Tányérba tett parázsra vizet önt,) a szenes vízbő' attak inni a szemverésbe' lévő gyerekknek. A maradékot meg az ajtó sarokvasára öntötték.

Ha fáradt szemmel néz valaki, úgy ver meg szemmel. Aki szemverésbe esett, annak be van esve a feje lágya. Kilenc kanál vizet vesznek egy tányérba, ebből megmosdatják az arcát, a mosdató fehér pendelyének visszájával megtörlik, aki közben háromszor egymás után mondja:

Szem megverte, szív szerette,
Nagyobb az Isten ígéje,
mint a szem ízetlensége.

Mosdatás után a vizet az ajtó sarkára öntik. Ha meg volt verve az illető, a víz még meg is szaporodik.⁴³⁶ **Apf**

Kislányom beteg vót... A néni jobb szömit mögnyalta, féreköpött. Akkó a bal szömit. Mögin csak féreköpött. Ráimádkozott és borzasztóan ástúozott a néni. A kicsi mög nyújtódzkodott.⁴³⁷ **Kz**

Szegedi piacozásra kénytelenségből magával vitt kisfia hazafelé úton – zivatar elöl egy tanyába beszorultak – hozzá fogott sírni... mindig jobban sírt. Akkó aszongya az öregasszony: ez a gyereök szömverésbe löhet... Virágos tányérba összeszödött 9 félét, vót benne még macskaszar is... összerakta egy helyre... és akkó möggyútotta a vöröshagymahajat, annak a füstje összejárta a többi cókómókokat, és azt a vízbe tötte. És annak a vizibe mögmosdatta a gyereököt egészen lēig... behozta... -Na majd möglátod, most má nem fog sírni. Az én kisfiam nem sírt többet, hálla lögyön a jó Istennek, egészséges is lött. De én most is aszondom, ha ezt nem tötte vóna mög vele, a röggelt nem érte vóna mög.⁴³⁸ **Kz**

Ezt szemverésre mondták:

Szív szerette,
Szēm mögverte,

⁴³⁴ Polner 1978, 117.

⁴³⁵ Polner 1978, 117.

⁴³⁶ Gunda EA 23 692, 3.

⁴³⁷ Polner 1978, 119.

⁴³⁸ Polner 1978, 122. Gulácsi Rozália,* 1880.

*Jézus, Mária, Szent József
Végye ki belül!le!
Asszony verte, konty alá!
Embër verte, kalap alá!
Lány verte, házaspárt alá!
Jézus, Mária, Szent József
Végye ki belül!le!*

*Azután megmosdatták, osztán megtörűte az illető. Máskülönben olyan rosszú volt a
gyerék, hogy má dúrta a habot.*⁴³⁹ **Khegy**

Apátfalvi változatában:

*Szëm megverte,
Szív szerette.
Nagyobb az Úr Jézus szeretete (az Isten igéje),
Mint az embër szemverése.*

*Háromszó ezt mondták, tányérba három kanál vizet tettek, és az ajtó sarkára öntötték.
Ez vót a szemverés ellen.*⁴⁴⁰ **Apf**

Az előző további változata szemverésre:

*...Nagyobb a jó Isten ereje,
Mint az ember szeretete.
Sëmmibű lött, sëmmivé válj! (3x)
Oszlassa el az Atya,
Oszlassa el a Fiú,
Oszlassa el a teljes Szentháromság Ègyisten!*

Sokszó mondtam én ezt, ... szülémtű tanútam. (Veréb Mihályné, Szentesi Vera *1899)

Két magyarcsanádi változatában ugyanez a szöveg, alábbi eltérésekkel:

*...Istennek nagyob legyen akarata (nagyobb az Isten szeretete),
mint a szemnek a verése.*⁴⁴¹ **Mcsan**

Ez vót szömverésre:

*Szív szerette,
Szëm megverte,
Nagyobb az Isten ereje,
Mint az édésanyja szeretete.
Kígyószar a szemibe, aki szëmmel megverte!*

*A kisgyerëkre 9 kanál vizet mértek, majd a sarokba visszamérték, ha több lett: a szem-
verés jele volt.*⁴⁴² **Mcsan**

*Embër látta, kalap alá,
Lány látta, párta alá,
Asszony látta, konty alá.
A jó Isten végye lë rúla!*

*Közben 9 kanál vízben megmosdatták, majd visszamérték a vizet, ha szaporodott a
víz, akkó még vót verve szemmë.*⁴⁴³ **Cspal**

⁴³⁹ Polner 1978, 127.

⁴⁴⁰ Polner 1978, 127, 128. (ugyanonnan, a jelzett eltéréssel)

⁴⁴¹ Polner 1978, 127.

⁴⁴² Polner 1995, 48.

⁴⁴³ Polner 1978, 128.

Mögverte szömmel. Három nap má nem szopik, de sëmmit nem öszik. Odamék, mögnézöm. Mindjá ráimádkoztam. Körösztot vetöttem a kis csecsemön.⁴⁴⁴

1. Ezön kiseded gyermek szenved szömigébe
2. Ezön kiseded gyermekrül az átkozott szömige
Siessön, úgy müljon rúla
Siessön, eltünjön,
Mint ahogy
Olyan gyorsan, mint amilyen gyorsan
Boldogságos Szüzanyám sietött
Boldogságos Szüzanyám sietett, fölmönt
Szent fiának a magas Kálváriájára.

A szentséges szent fiának a magas Kálváriájára

és elimádkoztam a Szüz Mária imádságot és a Miatyánkot, háromszó. Simogattam a kis fejit, ahogy imádkoztam... ahogy én mondtam, éneköm a szömeimbül úgy ömlött a könny. De szinte még a gyomrom is oly rossz lött. Rám szállt a gyerökrü a szömverés. **Kz**

Ha a gyerek nem alszik, fölsír – szenes vizet készítenek:

Az Atya rontsa
A Fiú bontsa
A Szentháromság egy igaz élő Isten
Elmulassza ezt a rontást!⁴⁴⁵ **Föld**

Az tud szemmel verni (asszony!) akinek össze van növe a szemöldöke. A gyerek sír, nem eszik, beteges lesz. Aki megverte, elhívják, meg kellett mossa a gyermek arcát 13 kanál vízbe, közben mondta:

Szem meglátta, szív megszerette,
Oszlassa el a Szentháromság Egyisten.

Alsószoknyája szélével megtörölte. A vizet az ajtó sarokvasára önti, volt, aki megszá-
molta a vizet: ha több volt 13 kanálnál, akkor valóban megverték szemmel.⁴⁴⁶ **Cspal**

Szemverés esetén a csecsemő nyugös, sírós. Tányérba 7 kanál vizet tesz, kétszer keresztet vet rá:

Kígyó farka szemed közél!

Megmosdatja, újra méri a vizet, ha kevesebb, mint 7 kanál, meg van verve. Ekkor újra mosdatja, arcát alsó szoknyájába törli. A vizet az ajtó sarokvasára csurgatja.

A szemverést ráimádkozással is lévötték a gyerökrü, pár éves korában is.⁴⁴⁷

Cspal-Köv

Akinek összeér a szemöldöke: szemverös. Szemverést ráimádkozással gyógyították. Ráimádkozni **nem** tudott mindenki. Akit megverték szemmel, **mosogatót** ver balta fokával a küszöbön, míg meg nem jelenik aki elkövette.⁴⁴⁸ **Plele**

Szömrül verték a gyerököt, ráimádkoztak az öregasszonyok és a sarokba vizet mértek rá kanállal. Kilenc kanál víz a bögrében, vissza kiméri, hogyha lött 9 kanálbul

⁴⁴⁴ Polner 1978, 120. P.Z. két ízben rögzítette a szöveget, a jelzett eltérésekkel.

⁴⁴⁵ Sipos E. EA 17 804, 10.

⁴⁴⁶ Nagyalusi EA 24 356.

⁴⁴⁷ Pánczél EA 20 495, 38.

⁴⁴⁸ Tóth A. EA 18 848, 12/118.

10 kanál, akkor – úgy mondták – mög van verve. [Nevet]: mer másoccor biztos nem teli merítötte. Akkor valamilyen imáccságot elmondott és akkor monta utána:

*Szív megszerette, szöm mögverte,
Mégis nagyobb az Úristen ereje.*

Akkor elhagyta a sírást a gyerök. (Balogh Zsófia, 1906)⁴⁴⁹**Kz**

9 kanál vízben háromszor lefelé, visszakézből megmosdatja, fonákjával letörli. Vízet a konyha- vagy házajtó sarkára visszaméri, előbb megköstolja. Ha a víz több mint 9 kanál, vagy sós ízű: *Na lássátok, hogy mög vót verve szömmel.* Valamit imádkozott, erre nem emlékszik.

Visszajáruul (kifordítva) adták rá az ingöt, vagy piros szalagot varrtak az ingöcskére vagy a karjára, hogy mög ne verjék szömmel. (Varga Józsefné, *1898, szülejétől látta, hallotta.)⁴⁵⁰**Kz**

*Vitték a gyerököt az imádságos asszonyhon, az szájába vett vízzel megmosta arcát, kanálban fölfogta a lecsurgott vizet, ha több volt egy kanállal: a szemverést bizonyította. A pöndöl aljával, a fonákjával háromszor lefelé húzta, mögtörölte. Vagy a baj megállapítására szenes vizet készít: forró vízbe széndarabokat vagy csutkahamut dob, ha leszáll: szömmel verték a gyerököt. Utána a sarokba vagy a színcsorgásba önti a vizet.*⁴⁵¹**Kz**

16 éves fiatalasszony, vasárnap elmegy a templomba, de rosszul érzi magát, hazamegy. Szomszédasszonya, Viktor néni fölismeri, hogy *de mög vagy verve szömmel!* – *Ülj le ide, a székre! Elkezd mondani [az imádságot] és kezével bizsörgetni [simogatni] a homlokomat. Ásított szgény úgy, hogy majd kimönt az állkapcsa.*

Atyának, Fiúnak, Szentléloknek.

Miatyánk.

Ahol jön a Szüzanyám, Máriám, sötét zöld erdőből,

Előtalál három szép zsidólányt.

Kérdezik tőle: -Hol voltál Szüzanyám, Máriám?

A Jordán vizénél, ott köröszölték az Úrjézust a Jordán vizébe.

Ennek a kis [a beteg keresztneve]-nak se a szíve, se a szíve gyüikerének az átkozottak ne ártsanak.

Úgy bizsörgette a fején, hogy ott érje a hatása. Ha mögverték szömmel, akkor az imádságos irgalmatlanul ásít. Akkor használt az imádsága. Akkor köröszöt vetünk:

Atya Isten mulaszd el,

Fiú Isten oszlasd el,

Szentlélok Úristen semmivé tögye!

Az imádságos aszonymak csurog a könnye, mög mindöne... ha nincs mögverve, akkor nincs ez az álmosság, fáradtság. (Bódi Andrásné, *1907)⁴⁵²**Kz**

Molnár Gáborné, Török Piri néni imádkozott rá a szemmel vert gyerekekre, *de hogy mit, azt nem lehetett kivönni.*⁴⁵³**Kz**

⁴⁴⁹ Ferenczi 1977, 316. (1969. gyűjt.)

⁴⁵⁰ Ferenczi 1977, 316.

⁴⁵¹ Ferenczi 1977, 316-317.

⁴⁵² Ferenczi 1977, 317.

⁴⁵³ Ferenczi 1977, 317.

Ok nélkül síró gyereket *elvittek a gyógyítóhon: vót itt egy asszony. A küszöbön forró ólmot öntött vízbe, nézőgette milyen alak látszott az ólombul. Akkor mondta az imádságot a gyerekre.*⁴⁵⁴ **Kz**

Az eddig megismert rítusoknak éppen fordítottja az egyik magyarcsanádi változat: *szemverés ellen az ajtó sarokvasára bal kézzel ivóvizet lötyintettek, majd egy tiszta ruhával lötörüték. A törlőruhával megsímogatták a szemmel vert gyereket vagy állatot, hogy a szemverést lötöröljék rúla. Amikó a törléssé végeztek, a ruhát meggyújtották, és amikó má égött, azt mondták:*

Éküdom a füstöt világiáró szélnek

*Hogy megártson mindén szemverő szemének.*⁴⁵⁵ **Mcs**

*Olyan is vót, akinek madárszart főztek tejbe, oszt azt adták szemverésrül.*⁴⁵⁶ **Apf**

Megijed, félés Ha a csecsemő valamitől megijed, fél, nem tud aludni. **Ólomöntéssel** derítik ki, mitől ijedt meg. A **szabadkémény alatt** tálba nyitott ollót tesznek, vizet öntenek, a gyereket abrosszal leterítik, majd réstán *körösztiül* öntik az ólmot a vízbe, ahol nagyot durran, gőzölög. Ezt háromszor ismétlik. Az ólom alakja megmutatja, mitől félt, s attól elmúlik.⁴⁵⁷ **Apf** Ijedtség okának kiderítésére ólmot öntöttek. A gyermeket a kemence elé ültették, feje fölé *restát* tartottak, s a vízbe öntött ólom kimutatta, mitől ijedt meg. Egy esetben pl. sugár alakban *futott szét*, ami arra utalt, hogy villámlástól ijedt meg. Ólomöntés közben a Miatyánkot mondta az asszony. Az ijedtség elmúlt magától.⁴⁵⁸ **Apf**

Köhögsre kamilla-, hársfa-, ill. fokhagymateát vagy fokhagymás-cukros tejet itatnak.⁴⁵⁹ Gyermek **szamárköhögs**ekor két gyógymód ismert: megcsókolja a szamarat, ill. számártejet iszik.⁴⁶⁰ **Apf** Tóth I. és mt. közlik a harmadikat: számár szájában megforgatott kenyeret adnak a betegnek.⁴⁶¹

A gilisztás gyerek föltünően sokat eszik, de nem látszik rajta, gilisztacukrot kapott.⁴⁶² **Apf** Gilisztás gyerekekkel kakukkfű teát itatott Mari Ferencné. A giliszta a végbélben át távozik.⁴⁶³ **Cspal Gilisztás gyereket** hasra fektetik, s naponta pálcára csavart vászonnal körül törülik a végbelét.⁴⁶⁴ **Cspal-Köv**

---

⁴⁵⁴ Ferenczi 1977, 324-325.

⁴⁵⁵ Polner 1985 a, 12.

⁴⁵⁶ Polner 1985 a, 13.

⁴⁵⁷ Szigeti EA 18 331, 14; 21 921, 45-46.

⁴⁵⁸ Kiss, Vörös 2002, 15.

⁴⁵⁹ Markos, 1986, 65.

⁴⁶⁰ Szigeti EA 18 331, 27.

⁴⁶¹ Tóth I. et al. ÍJAM A 993 -84 (Helye bizonytalan: Deszk, Makó, Szeged ?)

⁴⁶² Szigeti EA 18 331, 6.

⁴⁶³ Bazsó EA 21 190, 3.

⁴⁶⁴ Pánczél EA 20 495, 51.

Fülfájás: forró víz gőzére tartja, *akkor kifakadt; fülbecsavaró* levét csöpögtették bele; (vörös)hagymás borogatás, ill. a levéből csöpögtet a fülébe.⁴⁶⁵ (3 variáns)

Lenőtt nyelvet a bába borotvával felvágta, *de azért sokszor csak selypesnek maradt.*⁴⁶⁶ **Apf**

Pállott száj oka: alvás közben kicsurgott a nyála *oszt az ott kiette*. Letörli száraz ruhával, timsóval bekeni. Vagy a timsót megtöri, ráteszi: *ette, de használt.*⁴⁶⁷ **Apf**

Szemölcsöt lófarokkal elköti, vagy galambvérrel bekeni.⁴⁶⁸

Nyakfog: *gyerököt hoztak, a torka fáj, a kenőasszony elnyomta. Tiszta zsebkenőt tett az ujjára, mögkanyarította a torkát, kifakasztotta. Nyakfog vót.*⁴⁶⁹

Ágybavizelő, szobatisztaság

Oka: meghül a veséje vagy a vízhólyagja. Meleg kemence mellé, vagy teknő meleg vízbe ültették, vagy vödör, fazék forró víz fölé ültették.**M**

Ha kellő időre nem volt szobatiszta, kopott, öreg söprút parázsba mártottak vagy a kemencébe dugtak, *kicsit parazsat kapott, avval ütögették meg a gyerek fenekét.*⁴⁷⁰ **Apf** Földeákon hasonlóan: megtüzesített seprűvel megcsapkodták azokat a gyerekeket, akik odapisiltek a vacokban.⁴⁷¹ **Föld**

Apátfalván egészen eltérő változat is ismert volt. Falubeli takácshoz elküldték egy kanál paprikáért: a takács a fakanállal, amit a gyerek vitt, jól elverte (az elbeszélés szerint a gyerek többet nem pisilt be).⁴⁷² **Apf**

Gyereket véletlenül átlépőnek vissza kellett lépni:

*Ne lépj át rajtam,
mert te meghalsz,
én meg elszáradok.*⁴⁷³ **Apf**

Küszöbön keresztben ülő gyereket ha átlépik: meghal.⁴⁷⁴ **Cspal-Köv**

Gyerek megüti magát, anyja csitítja, hogy ne sírjon:

*Nyúlháj, macskamáj,
Maj möggyógyul, ha nem fáj!*

Ez csak olyan, hogy a gyerek figyelmét elvonta. (Balogh Zsófia, 1906)⁴⁷⁵ **Kz**

⁴⁶⁵ Markos, 1986, 65-66.

⁴⁶⁶ Szigeti EA 18 331, 28; 21 921, 46.

⁴⁶⁷ Szigeti EA 18 331, 29; 21 921, 46; Kiss, Vörös 2002, 13.

⁴⁶⁸ Markos, 1986, 66.

⁴⁶⁹ Markos, 1986, 66.

⁴⁷⁰ Szigeti EA 18 331, 4; Kiss, Vörös 2002, 13.

⁴⁷¹ Sipos E. EA 17 804, 16.

⁴⁷² Kiss, Vörös 2002, 13.

⁴⁷³ Szigeti EA 18 331, 10.

⁴⁷⁴ Pánczél EA 20 495, 35.

Táplálkozás Egészen az 1950-es évekig (!) kevés volt az alma (jobbára téli alma volt), ezért csak karácsony-, farsang-, ill. lakodalomra sütöttek *almás bélést*. Ilyenkor – ez jól mutatja ritka csemege voltát – a gyerekek összevesztek az *alma haján*.⁴⁷⁶ **Apf** Gyerekek akácfa virágját megették, olyan édesnek mondták, mint a méz.⁴⁷⁷ **Apf** (Csanádpalotán és Kiszomborban *agacsi* nevét nem ismerik, Csabacsüdön agacsivirág az akácfa virága.⁴⁷⁸)

Kisebb gyerekek küszöbön, földre terített pokrócon, kemencepadkán ettek. Amíg markot nem szed vagy nem kaszál, a gyerekek kisasztalnál esznek. *Amikor megtanult kaszálni, akkor számított legénynek és akkor ülhetett a felnőttek közé.* (Átmeneti ritus, vö. gyermekágyas tisztátalansága az avatás után megszűnik!)⁴⁷⁹ **Cspal-Köv**

Gyerekjáték: „nyáron a sárból mindenféle állatokat formáltak a gyerekek, ezeket megszártították és a subaszörből, bundaszörből ragasztottak rá bundát”.⁴⁸⁰ **Cspal-Köv**

IRODALOM

- ACKERKNECHT E. H.
1971 Medicine and ethnology. Bern
- ANNUS József
1959 A bűbajos ember meg a látó asszony. EA 142 P/1959
- ÁRVA János
1927 Boszorkányperek Csanádvármegyében. Makó. Csanádvármegyei Könyvtár, 8.
- ASZTALOS P. Kálmán
1962-64 Csanádpalotai néphit és babona. EA 14 001
1978 Régi állatbetegségek gyógyítása Csanádpalotán. EA 19 922
- ASZTALOS P. Kálmán et al
1974 Kövegy község története. EA 18 321
- BANNER János
1973 Apátfalva néprajzi vázlata. EA 11 973
- BALÁZS Péter
1956 A levéltárakban őrzött időszaki orvosi jelentések a XVIII. század végéről. Orvostörténeti Közlemények 3, 106-132.
- BARNA G. szerk.
1982 Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népéletéből I.-II. Palóc kutatás. Tematikus és lokális monográfiák V. Eger - Szolnok.
- BAZSÓ Dénes
1981 Népi gyógyítás Csanádpalotán. EA 21 190
- BÁRTH János
1974 Migráció és kontinuitás egy Duna melléki táj népesedéstörténetében. Cumania 2, 285-329.
1997 Migrációs adatok a Duna–Tisza közti határperekben. Cumania 14, 5-40.

---

⁴⁷⁵ Ferenczi 1977, 325. (1969. gyűjtés)

⁴⁷⁶ Szigeti EA 21 921, 6.

⁴⁷⁷ Kiss, Vörös 2002, 14.

⁴⁷⁸ Szegedi hallgatóimtól származó adatok. Agacsinak nevezik Nagykamaráson is.

⁴⁷⁹ Pánczél EA 20 495, 47.

⁴⁸⁰ Pánczél EA 20 495, 64. vö. Grynaeus 2003, 210.

- BÁLINT Alajos
 1926 Makó város települési és emberföldrajzi vázlata. Makó, Csanádvármegyei Könyvtár 1.
 1936 A Makó-mezőkopáncsi középkori temető sírleletei. Dolgozatok 12, 222-241.
 1938 A kaszaperi középkori templom és temető. Makó. Csanádvármegyei Könyvtár, 34.
 1939 A mezőkovácsházi középkori település emlékei. Dolgozatok 15, 149-150.
- BÁLINT NAGY István
 1928 Kolerajárványok Csanád megyében. Makó
- BÁLINT Sándor
 1973 Karácsony, húsvét, pünkösd. (A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából). Szent István társulat, Budapest
 1980 A szögédi nemzet III. MFMÉ 1978/79 – 2.
- CSERESNYÉS Sándor
 1832 A' hallás' élöműszereiről, hallásról, ezeknek bajairól, s' orvoslásokról. Veszprém
- DIÓSZEGI Vilmos
 1978 A pogány magyarok hitvilága. [II.] Budapest
- ERDEI Ferenc
 1934 A makói parasztság társadalomrajza. Makó. Csanádvármegyei Könyvtár 26.
- ERDEI Ferenc
 1971 Város és vidéke. Budapest
- ERDÉLYI Mónika – KUN Violetta
 2002 Gyűjtés népi gyógyászat körében. Kézirat. SZTE BTK, Néprajz Tanszék
- FAZEKAS Árpád
 1978 Gaál Antal nagykállói borbélyorvos (1838-1900). Comm. Hist. Art. Med. 85, 151-154.
- FEJÉR Gábor
 1989 Az utolsó makói ménherélő állatgyógyászati hagyatéka. JAM NA 113 – 89.
- FERENCZI Imre
 1977 Ráolvasások, archaikus népi gyógymódok a Maros mentéről. Néprajzi dolgozatok 34. sz., 313-355.
- GRYNAEUS Tamás
 1954 A kuruzslás és népi orvoslás mai helyzete Szegeden és a környék tanyavilágában (1953-54). Kézirat, MFM-NA.
 1962 Nadály és nadályosok. Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. 26, 129-155.
 1971 Népi orvoslás (Sípbal, dobbal, nádihegedűvel...) In: Juhász A. – Ilia M. (szerk.) Tápé története és néprajza. Tápé 759-783.
 1991 „Látomások” -túlvilági élmények a mai magyar népi színhagyományban. In: Erdélyi Zs. (szerk.): Boldogasszony ága (Tanulmányok a népi vallásosság köréből) Bp. 143-180.
 1993 Dávodi ragadványnevek. Magyar nyelvjárások 31, 157-184.
 1995 Nagykamarás ragadványnevei. Magyar nyelvjárások 32, 183-205.
 1996 Isa por... (A honfoglalás és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk) Bp.
 1998 „Lappongva gyógyítgató paraszt orvosok” Szeged környékén a századfordulótól napjainkig. MFMÉ Stud. Ethn. 2, 137-166.
 2000 Előadások az ethnopsychiatria területéről. SZTE Néprajz Tanszék. Folklorisztikai olvasmányok II.
 2001 Bódó Rozália püspöklelei halottlátó asszony. In: Pócs É. (szerk.): Lélek, halál, túlvilág. Budapest, 149-159.
 2001/b InCANTATIONes (Énekelte varázsigék). In: Barna Gábor (szerk.): „Nyisd meg, Uram, szent ajtódat...” (Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára) Bp. 91-112.
 2001/c 'Ear-herb' (Sempervivum tectorum L.) in hungarian ethnomedicine Acta Ethnographica 46, 261-271.
 2002 Szent Antal tüze. Bp. Akadémiai
 2002/b A fehértói javas ember tudománya. (Dóczy István gyógyító tevékenysége). Szeged, Csongrád megyei könyvtári füzetek 23.
 2003 Vésztői gyermekjátékok (1953-1961). MFMÉ Stud. Ethn. 4, 209-216.

- GRYNAEUS Tamás – KAPOCS Nándor
 2000 Demográfiai változások Szeremlén (Szeremlei matriculák tanulmányai 18.- 20. sz.). Demográfia 43, 135-160.
- GUNDA Béla
 1934 Adatok a csanád megyei néphithez. EA 23 692
- GYÖRFFY György
 1963 Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Budapest
- GYÖRFFY István
 1939 Behurcolt-é. avagy őshonos az Adonis wolgensis Békés megyében? Acta Univ. Szegediensis, Acta Biol., pars botanica Tom V.fasc. 3-4. 114-138.
- H. KOVÁCS Mihály
 1927 Népbabonák Makóról. Ethn. 38, 124-125.
 1968 Makói népbabonák. MFM-NA. 222-71.
 1995 (Népi orvoslási adatok) JAM NA. 185 – 95.
- JUHÁSZ Antal
 1990 Az elvándorlás és megtelepedés motivációi a táj települési folyamataiban. In: Juhász A. (szerk.) Migráció és település a Duna-Tisza közén. Szeged, 99-110.
 1997 Tázlár pusztá benépesedése. In: Juhász A. (szerk.) Migráció és település a Duna-Tisza közén 2. Szeged, 37-69.
 1999 A Szent Imre pusztai Ivánka birtok eladása és benépesítése. In: Juhász A. (szerk.) Migráció és anyagi kultúra a Duna-Tisza közén. Szeged, 55-88.
- KELLERMANN Sándor
 1984 Népies állatgyógyászat. EA 17 556 (Állatorvos szerző munkája)
- KISS Katalin – VÖRÖS Emese
 2002 Népi gyógyászat Apátfalván. SZTE Néprajz Tanszék, kézirat
- KOMOLY (KOCHAN) Pál
 1987 Emberek és háziállatok népi gyógyítása. EA 23 541 (Szlovák adatok Csanádalberti-, Tótkomlós- és Pitvarosról, valamint onnan áttelepültektől)
- MARKOS Gyöngyi
 1986 A születés hagyományai Makón. Debrecen, Folklor és etnográfia 27. sz.
 1988 Bábaság Makón. Makó. A Makói Múzeum Füzetei 61.sz.
- MOLNÁR Mihály
 1977 Népi embergyógyászat (Csanádapáca). EA 19 491
 1983 Népi állatgyógyászat. EA 21 970
- NAGY Dezső
 1954 Népszokások Apátfalván. EA 26 669
 1956 Csanádpalota. EA 6 342
- NAGYFALUSI Ilona
 1990 Népi gyógymódok Csanádpalotán. EA 24 356
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
 1993 Újkori migrációs folyamatok az Alföldön és a népi kultúra alakulása. In: Migráció és település a Duna-Tisza közén. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon III. Bp.-Szeged, 1605-1614.
- PÁNCZÉL Józsefné
 1978 Kövegy község múltja és jelene. EA 20 003
 1979 A gyerekevelés a század elején. EA 20 495 (Csanádpalota, Kövegy)
- PÉTER László
 1953 Maroslele. Adatok a volt püspöki uradalom cselédeinek életéhez, kultúrájához. EA 3997
- PÓCS Éva
 1985 Magyar ráolvasások I-II. Bp. MTA könyvtárának kiadása
- POLNER Zoltán
 1978 Föld szülte fáját (Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok). Szeged
 1980 A teknőkaparó. Szeged, Csongrád megyei könyvtári füzetek 13.

- 1985/a Éganyám, földanyám (Makó környéki ráolvasások és hiedelmek). Makó, A makói múzeum füzetek, 45.
- 1985/b Koronával koronázzák (Makó környéki népi imádságok és Krisztus legendák). Makó, A Makói Múzeum Füzetek, 48.
- 1995 Boldogasszony ágya. Szeged, Csongrád megyei könyvtári füzetek 22.sz.
- 1998 Az ember fia a Golgotán (Szeged környéki archaikus népi imádságok). Szeged
- RIGLER Zsigmond**
2003 Csanád vármegye egészségügyi állapota 1785-ben. Makó
- SIPOS Erzsébet**
1973 Földeák község népszokásai Újévtől Szilveszterig. EA 17 804
- SIPOS István**
1993 Jaj de fáj...! (Fejezetek nagyanyáink gyógymódjaiból). JAM NA 152 – 93.
2002 Sütünk, főzünk, gyógyítunk (Egy makói polgárasszony kéziratos receptfüzete a XX. század első harmadából). JAM NA 263 – 2002.
- SZABÓ Pál**
1965 Orosháza története az alapítástól a polgári forradalomig (1744-1848). In: Nagy Gyula (szerk.) Orosháza története I. 241-285.
- SZIGETI György**
1972-1973 Az apátfalvi nép táplálkozása II. MFMÉ 1972-73/1, 131-153.
1974 Népi hitvilág és orvoslás Apátfalván I. EA 18 331
1983 Hagyományos népszokások Apátfalván III. (A születés és csecsemőkor hagyományai) EA 21 921 (Adatközlői 1873-1910 között születettek)
- SZIRBIK Miklós**
1979 Makó városának leírása, 1835-1836. Makó, A Makói Múzeum Füzetek, 22.
- TÓTH Anikó**
1975 Adatok Makó és környéke néphitéről. EA 18 848 (Makó, Kiszombor, Püspöklele)
- TÓTH Ferenc**
1970 Hajdu János makói gazda kéziratos könyve a XIX.sz. 2. feléből. JAM NA 367 –74.
1972-1973 Makó településtörténeti vázlat. MFMÉ 1972-73/1, 41-81.
- TÓTH Ildikó et al.**
1984 Népi gyógymódok. JAM NA 993 – 84.
- TÓTH Kálmán**
1995 Szerelmem, Szeremle. Magánkiadás, Baja
- ZSILÁK Mária**
2002 Betegségek okozói: mítikus lények, betegség démonok. (Adatok a magyarországi szlovákok hiedelmeihez és népi orvoslásához). In: Barna G. - Kótyuk E. (szerk.) Test, lélek, természet (Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből). Bp.-Szeged, 127-132.
- *** A 2148. sz. Zrinyi Ilona úttörőcsapat néprajzi gyűjtése az 1975/1976 tanévben. MFM-NA 615 – 76.

Traditional healing in Makó and surroundings

by TAMÁS GRYNÆUS

Present study discusses traditional healing in Makó (in South-East Hungary, in the area of Csongrád, previously Csanád County) and in eight neighboring villages at the end of the 19th century and in the 20th century. The study uses several authors' collections, mainly manuscripts from the given time period as source.

The area was chosen due to our knowledge on the history of settlements. After the Turkish occupation intensive and mutual migration took place between the resettled villages and later on the city of Makó. Consequently present day population may be considered as almost homogeneous.

In the first part of the study after introducing the family and bynames referring to illnesses as well as to mental and physical frame, we present the prohibitions (taboos) aiming at prevention. These are connected to time periods (periods of the day, days, holidays), or to the state of the body (menstruation, pregnancy, infancy and childhood), respectively to types of food eaten (novelty), or serve the magic prevention of bread and milk.

They prohibit marriage between close relatives, as well as sanction the loss of virginity before marriage, and regulate the wearing of certain traditional pieces of clothes with preventive aims. The traditions of giving and choosing names, as well as protection against witches and other destructive powers are also listed here.

These are the witches (with a euphemistic name "the bad"), who may act also in the shapes of dogs, cats, frogs, horses and pigs. This was an accepted belief still at the end of the 20th century.

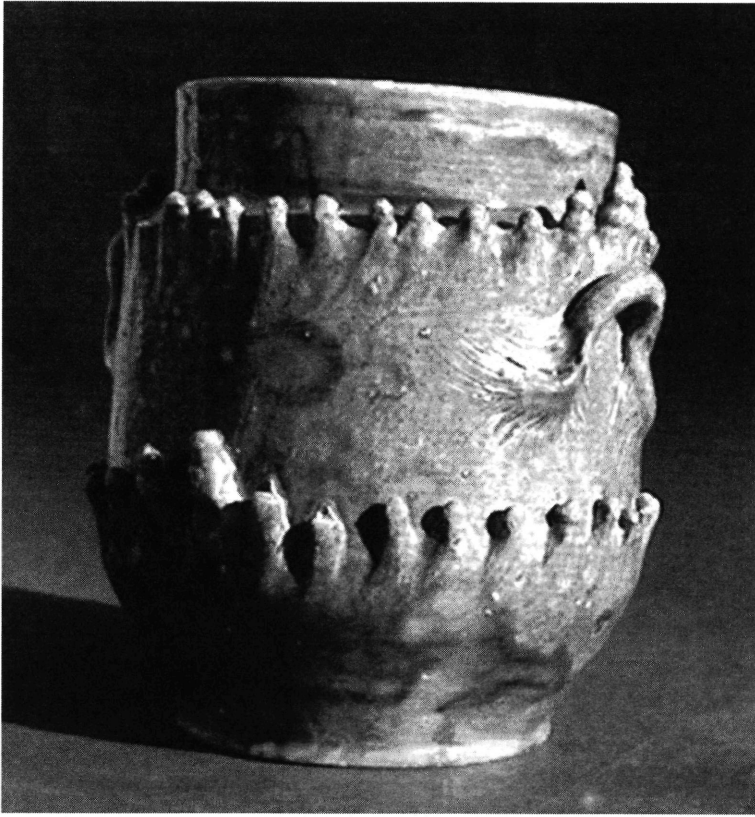
The chapter entitled "From Birth to Death" discusses the questions and matters of the period before marriage (burning, temptation, bewitching apart, spell on fertility), and those of gynecology and obstetric. Several magic traditions are connected to pregnancy and childbearing influencing the gender and character of the child, as well as protective prohibitions. Until approximately the 1930s so called peasant-midwives operating with or without certification were present at deliveries. The midwives together with the elder female members of the family ensured the respect of traditions and customs. After delivery the mother was laid in a special bed named after "Boldogasszony" (a pagan goddess in Hungarian tradition later identified with the Blessed Virgin). In this bed the mother and the infant were protected by several procedures and prohibitions. Several traditional beliefs and customs are connected to the first bathing and the navel, as well as to the clothes of the infant.

The nameless "pagan" infant before baptizing is especially endangered, thus the infant should be protected against the so-called "exchange" until baptizing. Relating to the period of breast-feeding and weaning, and that of teaching a child to speak and walk, as well as to the typical children's and infants' diseases (colic, insomnia, diarrhea, hairy child, mastitis neonatorum) a great deal of magical procedures and incantations are preserved. The diagnosis and traditional beliefs related to the evil eye and scare (placing coal into water, bathing with the traditional sayings) is the most common and the richest. At the end of the chapter we list the traditions connected to the feeding of the infant, as well as present how children are educated to play.

1. Kötő, Makó. József Attila Múzeum, ltsz. 81.123.198. (Dömötör Mihály felvétele)

2. Komatál, Csanádalberti. József Attila Múzeum, ltsz. 69.63.1.
(Dömötör Mihály felvétele)

Tulajdonosa!

1926
1924 III 192
évben
Kis Karolyne
MAGYAR BÁBAKÖNYV

AMELY

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M. KIR. MINISZTERNEK A BELÜGYI M. KIR. MINISZTERRE
EGYETÉRTŐLEG KIBOCSÁTOTT 1902. ÉVI 60.000. SZÁMU RENDELETÉVEL MAGYARORSZÁGO

AZ

OKLEVELES BÁBÁK
TANÍTÁSÁT ÉS MESTERSÉGÉT

KÖTELEZŐLEG SZABÁLYOZZA.

(HIVATALOS KIADÁS)

Ára 4 korona.

BUDAPEST, 1902.

3. Bábakönyv, Kiszombor

KISS KÁROLYNÉ OKL. SZÜLÉSZNŐ

4. Kiszombori bába zománcozott névtáblája

Majálisok, májusi szokások a 19. század végi és a 20. század eleji Makón

ORBÁN IMRE

(Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

„Ma van május elseje, és ezen a napon a világ fiai ősidőktől fogva árnyas erdők és ligetek kellemességével, madarak énekével gyönyörködtették magukat. A hívő keresztényeknél pedig szokássá lett, hogy felkeltsék az örök hazának boldogságát és az oda való vágyat” – írta a május 1-jéhez kapcsolódó szokásokról a 15. század magyar ferences tudósa, Temesvári Pelbárt.¹ Temesvári idézett sorai összefoglalását adják a korabeli majálisok lényegének, mely alapot képez a későbbi korok szokásrendjének kialakulásához.

A majális eredetét tehát valahol az Egyház szertartásaiban, a vallásos színjátásban kell keresnünk.² E színdarabokban a tavasznak a köszöntése az örök boldogságra, az üdvösségre törekvő ember Istennek tetsző cselekedete. Az eme alapokon kialakult ünneplés vert gyökeret Európa-szerte a népéletben.

Nálunk a majálisnak vidám, táncmulatságszerű jellege van – írják egybehangzóan a legkülönbözőbb hazai lexikonok. S ha a legáltalánosabb tulajdonságait nézzük a napnak, akkor valóban a szabad ég alatt megtartott táncos összejövétel az egyik legmeghatározóbb vonása a majálisnak. A tavaszt, a megújuló természetet dicsőítik. A nap társas összejöveteleivel a párválasztásnak, a fiatalok találkozásának egyik fő színhelye lett.

A majális többnyire május 1-jére vagy pünkösd másnapjára esik. Ezért a majális és a pünkösd szokásai összekeveredtek. Magyarországon az emberek kapukat zöld ágakkal díszítették, és májusfát állítottak. Közösen kivonultak a szabadba, rendszerint egy közeli erdőbe, és nyilvános ünnepléssel, közös játékokkal, versenyekkel, tánccal múltatták el az időt. Vetélkedőt, sőt sportversenyeket rendeztek. A vigasság végeztével nem egyszer énekszótól, zenétől kísérve, kezükben zöld ágakkal, virágokkal, közösen jöttek vissza a településre, mintegy jelképesen magukkal hozva a tavaszt. Ilyen alkalmakat családok, baráti társaságok is szerveztek. Ha egy-egy összejövétel júniusra esett, azt *juniálisnak* hívták. Ennek mintájára a júliusban, szabad ég alatt szervezett összejövetelek megnevezéseként a *juliális* név is előfordult.

Általános szokásként májusban sokfelé májfát, májusfát állítottak. A helység fiatalemberei egy vagy több, ágaitól megfosztott, tetején lombos fát, gyakran nyárfát hoztak a közeli erdőből, szalagokkal, kendőkkel, esetleg borral telt üvegekkel díszí-

¹ „hodie est prima dies Maii, quo a principio solebant homines mundi delectamenta quærere per amoenitates arborum vel arbustorum ut avium cantus, quod apud fideles Christianos usu inolevit ad incitandum, ut recognoscerent supernae patriae amoenitatem et illam desiderarent” (In Sermones de Sanctis 1499) A Szent Fülöpről és Szent Jakabról szóló beszéd részletét és Holl Béla fordítását idézi DÖMÖTÖR Tekla: *Naptári ünnepek – népi színjátás.* Akadémiai Kiadó Bp., 1983. 132-133. l.

² Ezt csak erősítette, hogy az Egyház májust Isten anyjának, Máriának az ünneplésére szentelte.

tették. Szerelem kifejezésére lányos házak elé állították. Körötte közösségi alkalmakat szerveztek.

1889 után a május 1-je munkásünnep is lett. Ez tovább vitte a majálisok népiünnepély jellegét, ugyanakkor politikai tartalommal töltötte meg azt. Ezzel május 1-je egyre inkább közéleti, politikai kérdéssé vált, mely alaposan átformálta a nap jellemző vonásait. A munkásünnepnek május elsején egyértelműen az „osztályharcos” oldal erősödött föl.

Most azt vizsgáljuk, mindezek a vonások és folyamatok hogyan jelentkeztek a 19. század végének és a 20. száza elejének parasztpolgári Makóján, mely város lélekszámát tekintve az akkori Magyarország nagyobb városai közé tartozott.

A májushoz és a majálisokhoz kapcsolódó makói szokások

Májusnak, a „legkedvesebb hónapnak”³ az első reggelén különösen nagy öröm volt, ha szép napsütésre virradtak az emberek. Ezt jó jelnek tekintették, de szinte el is várták. „Május elseje a legszebb verőfényes nappal köszöntött be hozzánk”⁴ – olvashatjuk ilyenkor a helyi sajtó hasábjain. A dátum ünnepi nyüzsgést hozott, „a legtöbbször kezében orgona, gyöngyvirág, liliom, sárga viola, piros és fehér tulipánból kötött csokor. Szóval a természet megújulásának bájos ünnepét vidáman, kedélyes békében élvezzi az egész város.”⁵ Május elseje volt az a nap, amelyet Makó népe „*évszázados szokás szerint, a tavasz megünneplésére fordít.*”⁶ Ez volt Makón az életnek, a fiatalságnak, a játékoknak és a szórakozásnak, az örömmel az alkalma, amit már a házak külső megjelenése is mutatott.

„E napon *díszítik föl a házakat* zöld lombokkal.”⁷ – tudjuk meg még 1894-ből is. 1898-ban pedig: május, a „legszebb hónap első napja van ma. A bodzafa gyenge hajtásaival díszítetnek fel a kerítések és kapuk, melyeknek nálunk különben is oly nagy a kultusza, hogy akárhány ház van Makón, a melyeknek a kapuja és kerítése nem csak díszesebb, de értékesebb is, mint maga a ház. – Azért dukál azt május 1-sején szépen feldíszíteni.”⁸ 1900-ból a következő leírásunk maradt: nálunk leginkább „a házaknak virágzó fákkal, illetőleg zöld galyakkal való földíszítése honosodott meg.”⁹ A kapuk, kerítések mintájára a gyerekek *iskolai tantermeiket is ékesítették*, de erre később még visszatérünk.

Kevés adatunk van rá, de – úgy tűnik – a 19. században május elsejére virradóra *állítottak májusfákat* is náluk. 1888-ban a Makói Hírlap tudósítója kifejezetten a makói május elseje reggeléről szóló beszámolójában írta: „lányos házak előtt sugár fe-

---

³ A kifejezések: *május a legkedvesebb; szép, tavaszi hónap; május elseje az év legkedvesebb, legnevezetesebb napja; a legszebb tavaszi nap; a természet megújulásának örvendező emberiség ünnepe* kifejezések általánosak voltak a kor sajtójában.

⁴ *Május elseje...* MAROS, 1889. május 2. 2. 1.

⁵ *Május 1. Makón.* MAROS, 1897. május 2. 4-5. 1.

⁶ *Május 1. MAKÓI HÍRLAP*, 1894. április 29. 5. 1.

⁷ Uo.

⁸ *Május 1.* MAROS, 1898. május 1. 4. 1.

⁹ *A majálisról.* CSANÁDI LAPOK, 1900. június 3. 4. 1.

nyőszálak büszkélkedtek a rajtok lengő díszszel.”¹⁰ 1896-ban szintén e lap tárcája „Az én májusfám” című írásában számolt be arról, hogy kedvesét az író díszes májusfával lepte meg. Éjfél után három órakeresztbe a lány kiskertjébe a szalagokkal díszített fát. Ugyanekkor a kisbíró a szobalány konyhaablakába (!) állította májfáját.¹¹ A Csanádi Lapok pedig azt állította, hogy egyebek mellett nálunk leginkább a „májusfa-állítás” honosodott meg.¹² A fa méretéről, további díszeiről, ez esetleges fölhasznált más fajtákról, és arról, hogy mikor távolították el, nincsenek adataink.

Általános szokás volt a *zenés ébresztő*. A cigánybandák „Bécsből”¹³ indultak már hajnalok-hajnalán, hogy kedvelt zeneszámokkal ébressék föl a város alvó lakóit. Korai kelésre ösztönözték a polgárokat, hisz gyakorta már 4 órakeresztbe megkezdtek a május köszöntését, és tartott a muzsikálás egész délelőtt.¹⁴ „Még alig hasadt meg a hajnal, midőn talpra állott a barna sereg, hogy víg zeneszóval hirdesse a város lakosságának május elsejének megvirradtát.”¹⁵ (1888) „Már kora reggel bejárták a zenekarok a várost, hogy a hegedűhurok kedvelt zengése ébressze föl álmukból az alvókat.”¹⁶ (1894) „Kora hajnalban zeneszóra ébredtünk, melylyel a mindenfelől mozgósult bandák üdvözölték az ablakok alatt a szép május elsejét.”¹⁷ (1895) E „napon üdvözli a reggelt cigányzene víg dallamai”¹⁸ (1894) –szólnak a legkülönbözőbb beszámolók. Meg-megálltak az ablakok alatt, és itt-ott kicsit hosszabban is húzták. Nem tudunk róla, hogy ezért fizetséget kaptak-e, vagy éppen föl lehetett-e fogadni őket, de ez könnyen elképzelhető.

Május elsején nyitották meg kapuikat a mulatók, szállodák *kerthelyiségei*. „Azután a mai nevezetes napon történnek a mulató helyek kertjeinek megnyitása is. És nem egy helyen ismétlődik a régi adoma, hogy a vendéglős rámutat a szoba sarkában telelt leander-ra, és komolyan szól az udvarosra:– János, vidd ki a »park«-ot!”¹⁹ (1898) Később más szabadtéri szórakozóhelyek – pl. a tekepálya – is ekkor kezdték meg működésüket.²⁰

Május első napjának képéhez még hozzátartozott a „hurcolkodás.” A nap a lakásváltás nem éppen kedvelt tevékenységének is bevett időpontja. „Voltak sokan,

¹⁰ *Május 1. MAKÓI HÍRLAP*, 1888. május 3. 4. 1.

¹¹ SÁRRÉTI: *Az én májusfám. MAKÓI HÍRLAP*, 1896. május 10. 1-2. 1.

¹² A cikk ír további szokásokról: „A májusfára a legények fehér kendőket, színes szalagokat, sőt boros üvegeket is kötnek; és május vasárnapjain, de főleg az utolsón körüláncolják a fölállított jelképet; helyenkint célba veszik és lelövik a feltűzött kendőket, miközben kedvesök nevét kiáltják, kinek tiszteletére a lövést teszik.” (*A majálisról. CSANÁDI LAPOK*, 1900. június 3. 4. 1.) Ez a tudósítás azonban már nem Makóra vonatkozik. Más hírlapi tudósítások vagy az egyre népszerűbb néprajzi szakirodalom hatása tükröződik a cikkben. Ha lövöldözéssel együtt járó szokásról lenne szó, arról lennének forrásaink. Egyébként Makón volt szokásban lövöldözés, mégpedig lakodalmak alkalmával.

¹³ Bécs Makó főként cigányok által lakott, putrikból álló városzéli területe. Egyes magyar települések, falvak külső részét szintén Bécsnek nevezték.

¹⁴ *Május 1. MAKÓI HÍRLAP*, 1900. május 3. 4. 1.

¹⁵ *Május 1. MAKÓI HÍRLAP*, 1888. május 3. 4. 1.

¹⁶ *Május 1. MAKÓI HÍRLAP*, 1894. május 3. 4. 1.

¹⁷ *Május 1. MAROS*, 1895. május 2. 3. 1.

¹⁸ *Május 1. MAKÓI HÍRLAP*, 1894. április 29. 5. 1.

¹⁹ *Május 1. MAROS*, 1898. május 1. 4. 1.

²⁰ *A megyeházáról... MAROS*, 1881. május 8. 3. 1.

kiket a május elseje kellemetlen foglalkozásra kényszerített. Ezek a költözők, kik az évnegyed kezdetén lakást változtattak.”²¹ Megszokott módon, május elsején bútorokkal megrakott szekerek tűntek föl az utcákon.²² Az országban többfelé olyannyira ehhez a naphoz kötődött a lakásváltoztatás, hogy 1898-ban, mikor e jeles dátum vasárnapra esett, vita bontakozott ki, vajon szabad-e ekkor költözőkésre kényszeríteni a bérlőket. A makói rendőrkapitány álláspontja szerint nem. „Ennélfogva a kisebb lakbérű lakások bérlői is, akik kötelesek volnának május elsején már a teljes lakást kiüríteni, tekintettel a vasárnapra, most csak hétfőn kötelesek hurcolkodni.”²³

Hogyan is nézhetett ki tehát a 19. századi Makón egy május elsejei reggel, arra most álljon itt egy kicsit bővebb, 1891-ből származó tudósítás: „*Ősi szokáshoz híven városunkban is megünnepelték a május elsejét; a cigányok húzták a kedvesen ébresztő dalokat a nyilvános kertek megnyitottak, az iskolák pedig, különösen a két polgári iskola ugyancsak a régi szokáshoz képest, köszöntették a polgári tavasz első napját. Lobogó zászlók, mesterségesen teremtett galyerdők [sic] s nemzeti szín-láncok díszítették a termeket, melyekben az osztályfők lelkes szavakkal vázolták a nap jelentőségét.*”²⁴

Az egész május hónaphoz, sőt még az azt követő időszakhoz kapcsolódó szokás a *majálisozás*. A *majális fogalmát* a korban élő makói szerzők így *határozták meg*: „a majális vidám táncmulatságot, csoportos kirándulást, szórakozást, versenyt is jelent.” Osztozni lehet a természet gyönyöreiben, és örülni az üde zöldnek. Az „ifjúság úgyszólván több just formálhat a majálishoz.” A „majálisok ezeken kívül a legalkalmasabbak a lélek fölvidítására.”²⁵ (1900) Már május elsején „sietett is mindenki a szabadba, élvezni a balzsamos levegő illatát.”²⁶ (1900)

A majálisok általánosan elfogadott *időpontjául* több nap szerepelt. Sokszor fordult elő a május elseje, de még ennél is többször a pünkösdhétfő. Majálist így értelemszerűen nemcsak májusban lehetett tartani, hiszen pünkösdmásodnapja, mozgó ünnep lévén,²⁷ gyakran júniusra esett. A majális fogalmához tehát nem tartozott hozzá, hogy az eseménynek májusban kell lennie, önmagában jelentette a *zöldben való társas szórakozást*, ami lehetett júniusban, júliusban, sőt van adatunk arra, hogy az óvodások egyik augusztusi rendezvényét is majálisnak nevezték. A június-júliusi zöldben tartott mulatság jelölésére a *juniális*, *juliális* és a *nyári mulatság* megnevezést is használták. Mivel a fogalmak egymást átfedték, és jórészt azonos jelentésűek, volt eset, amikor egy tudósításon belül az adott alkalommal kapcsolatban több név is előfordult. A zöldbe történő közös kivonulással vagy óvodások esetén a városban rendezett fölvonulással egybekötött rendezvényt döntően azonban mégis majálisnak hívták.

²¹ *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1900. május 3. 4. 1.

²² *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1899. május 4. 3. 1.

²³ *Május elseje és a hurcolkodás.* MAKÓI HÍRLAP, 1898. április 28. 4. 1.

²⁴ *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1891. május 3. 2. 1.

²⁵ *A majálisról.* CSANÁDI LAPOK, 1900. június 3. 4-5. 1.

²⁶ *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1900. május 3. 4. 1.

²⁷ Pünkösöd húsvét után az ötvenedik nap. Mivel a húsvét mozgó ünnep, ennek megfelelően a pünkösöd is az. Pünkösdhétfő május 11. és június 14. közti napokra eshet.

Ha Maros-partra történő kivonulás nem volt, akkor került elő könnyebben a nyári mulatság meghatározás.²⁸

Mivel a majálisok egyik hagyományos napja a pünkösdhétfő volt, a pünkösöd viszont sokszor májusra esett, *a május elseje és a pünkösöd szokásai Makón is érintkezte, és hasonlóságot mutatnak*. Lényeges különbség azonban, hogy a május elseje és a majális, azon kívül, hogy egyházi iskolákban és vallásos érületű szervezetek rendezésben is megtartották, nem igen rendelkezett a 19-20. században már szakrális kötődéssel, míg a pünkösöd egyértelműen a keresztény egyházak ünnepe volt. A pünkösdről több beszámolónk is maradt. A hasonlóságok érzékeltetésére idézünk egy 1896-os szöveget:

Piros pünkösöd napján „zöld ágakkal, virágokkal vannak díszítve a kapuk és kerítések mindenfelé, a hajnali órákban pedig megjelenik a cigány, az ünnep elmaradhatatlan bejelentője, és sok szép leány ablaka alatt zendül fel a nóta:

»Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünkösöd napján,
Hajnalban születél.«²⁹

„A polgárok várták a májusi mulatságot”

Az 1870-es évek első fele

A makói majálisokra vonatkozó adatokkal az 1870-es évektől rendelkezünk. Korábról származó ismereteink csak az egyházi ünnepekre vonatkoznak,³⁰ ezek a leírások azonban népeleti vonatkozásokat nem tartalmaznak. Ismereteink szerint az 1870-es évek elején a néphagyományban élő szokások mellett a makói társadalom különböző rétegei *alig rendeztek majálisokat*. A város lakói május hónapnak a szokásait (a kapuk zöld ágakkal díszítése, a város zenével ébresztése, iskolások ünnepe) természetesen megtartották, de a szabadba való csoportos kivonulás, az ottani közös szórakozás gyakorlata még csak formálódóban volt.

1871-ből a hír először egy „*ici-pici majálisról*” szól. Az időjárás kedvező volt, a pünkösdi ünnepek mégis „nagy csendben” teltek – olvashatjuk a tudósítást. Pünkösöd

²⁸ Mivel a majálisok általában társadalmi jelentőséggel bírtak, hírnek számított a megrendezésüket lehetetlenné tevő, alkalmatlan időjárás. 1898-ban például ezt olvashattuk: „Az idei pünkösöd nem a vendéglősöknek hanem a gazdáknak hozta meg az örömet. A két napig tartó eső megrontotta a vendéglősök remélt jó üzenetét, ellenben megjavította a helylyel-közzel gyöngye vetéseket.” (*Időjárás*. MAKÓI HÍRLAP, 1898. június 2. 5. l.) 1900-ban *Esős majálisok* címmel jelent mag írás a MAKÓI HÍRLAP hasábjain május 3-án (4. l.) A mulatságokat „azonban megzavarta a délután 5 órakor megereedt nagy záporosó.

²⁹ *Piros pünkösöd*. MAROS, 1896. május 24. 4. l. 1897-ből hasonló beszámolónk maradt: „Virágokkal, zöld ágakkal vannak díszítve a kapuk és kerítések, hirdelve, hogy a keresztény világnak nagy ünnepe van.” *Piros pünkösöd*. MAROS, 1897. június 6. 7. l.

³⁰ ORBÁN Imre: *Az istentiszteletek rendje a makói plébánián a 19. században*. In Tanulmányok Tóth Ferenc köszöntésére. A Makói Múzeum Füzetei 90. Szerk.: Halmágyi Pál. (Makó, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága 1998. 55-62. l.) 60. l.

másnapján³¹ is csak a *görög katolikus* gyerekek mozdultak ki a városból, akik „ügyes tanítójuk *Juhász György*”³² rendezése mellett, künn a zöldben késő estig kedélyesen mulatoztak.³³ A résztvevők száma nem nagy, az érdeklődőkkel együtt talán százan, ha lehetek. Ugyanebben az évben kicsit mozgalmassabb volt úrnapja.³⁴ Két nagyobb társaság is kirándult, és a „zöldben” kedélyesen mulatozott. Már ekkor a majálisok kedvelt fogását, halpaprikást fogyasztottak. Érdekes a tudósítás megjegyzése: „felesleges mondanunk, hogy *hölgyek egyik helyütt sem voltak*. Már mi nálunk ez így megy; figyelmes fiatalságunk sem a télen sem a tavaszon nem gondol hölgyeink mulattatására.” Korszakunkból más, kizárólag férfitársaság számára rendezett májusi, júniusi mulatságról nem tudunk. A megjegyzésből viszont kitűnik, hogy ez, legalábbis a 70-es évek elején nem számított páratlan dolognak. Az egyik társaság a *Marospartra* vonult, míg a másik *bekai pusztán* mulatta az időt. Valószínűleg nem is volt több rendezvény ebben az esztendőben.³⁵

A Maros 1872-ben lelkesen írt a majálisok szaporodásáról: „*Makónak már két majálist rendezhető külön közönsége van!*” A város ifjúsága, jelezve, hogy valóban a fiatalsághoz áll legközelebb ez az ünnep, pünkösöd másnapján és május 31-én, szombaton tartott „fesztelen jó kedvvel” majálist a *kiszombori erdőben*.³⁶ 1873-ban viszont arról értesülünk, hogy május elsején a rossz idő miatt még a „Polgárkörünk” sem rendezett majálist.³⁷ Ebben a tudósításban benne rejlik, hogy korábban a „polgárkör” már tartott ily mulatozást, talán éppen május elsején. 1874-75-ből sajnos nincsenek adataink.

Az 1876-os év

Az időpont kiemelése indokolt, hisz a majálisok tömeges megülését hozta 1876. Ez az esztendő már a későbbi évtizedek változatosságával vetekszik. A rendezők között találjuk a Makón állomásozó huszárokat, iskolát, munkássegélyző egyletet, de tudunk olyan összejövetelekről, melyeket csak úgymond a tánckedvelő ifjúság vagy magánosok hoztak létre. Színhelyként – korábban „künn a zöld” és a kiszombori erdő szerepelt – a *Lúdvári erdő* ebben az évben bukkant föl először.³⁸ A Lúdvári erdő, más néven Lúdvári füzes, Lúdvári fűzerdő a várostól délre, a Maros árterében lévő fás,

³¹ 1872. május 20.

³² A kb. kétezer főt számláló görög katolikus egyházközségnek ekkor egy fiú és egy leányiskolája volt. Juhász György (1844-1902) 1867-től volt a fiúk tanítója. Művelt, tudós ember. (HORVÁTH Illés: *Csanád vármegye népoktatásiügyi monográfiája*. Szeged, 1896. 139-140. l.) 1878-ban „Emlék a makói gör. kath. Templom felszentelési 100-ik évfordulójának jubileumára” címmel megírta a görög katolikus templom jubileumi történetét.

³³ *Pünkösdi ünnepek...* MAROS, 1871. június 4. 3. l.

³⁴ A pünkösödöt követő Szentháromság vasárnapja utáni csütörtök, mely 1871-ben június 8.

³⁵ *Az úrnapi ünnepeket...* MAROS, 1871. június 11. 2. l.

³⁶ *A tánckedvelő ifjúság...* MAROS, 1872. május 26. 2. l. A pontos helyet nem ismerjük. A később leírások alapján a Kiszomborra vezető úttól balra, azaz az út északi oldalán, a töltés mellett lehetett.

³⁷ *Május hó elseje...* MAROS, 1873. május 4. 3. l.

³⁸ A rendelkezésre álló forrásaink hiányosak. A majálisokról beszámoló Maros újság 1870-es évekbeli számai nagyon esetlegesen maradtak meg. Később előkerülő példányok segíthetik a makói majálisokról egy részletesebb kép kialakítását.

ligetes rész. Itt volt az ún. Lúdvári porond. Ez lényegében egy sziget,³⁹ melyet a Marosnak egy keskeny ága választott el a parttól. Nevét föltételezhetően a lúdlegeltetésre, úsztatására alkalmas volta miatt kapta.⁴⁰ Több emberöltőre visszamenőleg a makói nép kedvelt kirándulóhelye volt.

1876 szenzációja, hogy május majd minden hete hozott egy majális hírt, eseményt. Volt, hogy egy héten többet. Május 1-jén nyitotta meg Messer nevű tulajdonosa *körvendéglőjét*, „mely alaklomra a kertet feltisztította, a téreket utakat kiporondoztatta.” A jeles májuskezdő napra zenekarként Puka Tónit⁴¹ és társait szerződtette. A vendéglős mellett a város polgárai is várták ezt a májusi mulatságot. A tulajdonos tömeges megjelenésre számított. „Azt hisszük lesz látogató elég!”⁴² –olvashatjuk a tudósítást.

Alig egy hétre rá, május 7-én már a következő alkalmat népszerűsítették. „Folyó hó 13-án, a város erdejében nagyszerű majális rendeztetik.” –szólt a beharangozó. Nem tudjuk, kik voltak a kezdeményezők. Figyelemre méltó, hogy a maros-parti majálisozás után *a táncot* nem a fák lombjai alá, hanem *a kaszinó termeibe szervezték*.⁴³

1876-ban *az általános munkássegélyző egyesület* is rendezett májusünnepet. Május 14-én a rosszra fordult idő miatt a tényleges majális ugyan elmaradt, de azért a városháza nagytermében sor került egy táncmulatságra. Az egyesület tagjai elhatározták, majd pünkösöd másnapján⁴⁴ lesz meg a zöldbeli szórakozás.⁴⁵ Azonban ez a pótmajális sem hozott megfelelő sikert. A bevétel mindössze 74 Ft 60 krajcár volt, ami egyfelől a résztvevők alacsony számára utal, másfelől pedig jelentős ráfizetést eredményezett, hisz a rendezés költsége 105 Ft 32 krajcárra rúgott.⁴⁶ A kezdeményezés ugyan sikertelen, de *ez az első akció, melyről tudjuk, hogy jótékony célt tűzött maga elé*.⁴⁷

1876 legkiemelkedőbb eseménye az ún. „*huszár-majális*” volt. A huszármajális azonban „kilógott” a sorból, hiszen Makón állandó katonaság nem állomásozott, így ez csak alkalmoszerű vállalkozás a makói majálisok sorában. 1876-ban azonban már majd egy éve huszárok voltak elszállásolva a városban, kik általános szimpátiát váltottak ki maguk iránt. Távozásuk előtt néhány hónappal,⁴⁸ úrnapiján⁴⁹ rendezték ezt a majális-ünnepet, melyen, – különösen a város leányai közül – nagyon sokan vettek

³⁹ A „holti in ludvar” [kertek Lúdvárott] elnevezéssel is találkozunk.

⁴⁰ Erre vonatkozólag vannak későbbi adataink.

⁴¹ A Puka család híres makói cigányzenész dinasztia volt. Számos tagjáról tudunk, akik bálkon, összejöveteleken, lakodalmakon zenéltek. (Lásd: FELLETÁR Béla: *Makói primások és zenészdinasztiák*. Makói Városvédő és –szépfő Egyesület Makó, 1977. 25-44. l.) A família zenével foglalkozó Antal tagja eddig csak itt bukkant elő.

⁴² *A népkert ünnepélyes megnyitását...* MAROS, 1876. április 30. 3. l.

⁴³ *Majális*. MAROS, 1876. május 7. 3. l.

⁴⁴ 1876. június 5.

⁴⁵ *Az általános munkás segélyző egyesület...* MAROS, 1876. május 21. 3. l.

⁴⁶ *A munkás-egyesület...* MAROS, 1876. május 28. 3. l.

⁴⁷ Az általános munkás segélyző egyesület 1877-ben is szervezkedett. Mivel árvíz volt, csak júliusban tudtak a Maros-partra vonulni. Így a majálisból juliális lett, melynek időpontja július 22-én volt Lúdváron. A tiszta jövedelmet a közfürdő javára ajánlották föl. *Juliális rendez...* MAROS, 1877. július 22. 3. l.

⁴⁸ Augusztus végén vonultak el.

⁴⁹ 1876. június 15.

részt. A huszárok jelenléte mellett további sajtáság, hogy „B” kapitány *hazafias, aktuálpolitikai tartalmú pohárköszöntőt* mondott. A kapitány „Ő Felségeikre”⁵⁰ emel-
vén poharát elmondta, hogy ők [a tisztek] nem a szigor, hanem a sokkal hatásosabb és
nemesebb eszköz, a szeretet hatalmával akarják és szokták a legénységet magukhoz
fűzni, s hogy sokan a hadsereget egy holttökének tekintik, de ezek csalódnak, mert ő
bizonyosan tudja, hogy ez a töke talán már a közeljövőben⁵¹ is „dús kamatokat hoz a
hazának.” Hogy a katonaság szeretettel való összetartásának „nemes eszméje” milyen
reakciókat váltott ki, nem tudjuk. Talán voltak, akik megmosolyogták. Érdekes a jól
értesültségét sejtelmes titkolódzással (ő bizonyosan tudja, de nem mondja meg) erő-
síteni akaró szónoki fogás. A kapitány valószínűleg népszerű lehetett, mert beszéde
után, éljenzések közepette magasba dobálták katonái és a lelkes tömeg.⁵²

A 76-os évben a rendezők közt található *„magánosok”* is.⁵³ Június 11-ei majá-
lisuk jelentősége abban áll, hogy a szórakozás mellet – először – *közéleti eseményként*
tűnik elő. A városban élő ősi szokás szerint, mint a fontosabb egyházi és világi ünne-
pek esetében, délután 2 óra körül *taracklövések* jelezték kezdetét.⁵⁴ A rendezők talán
arra számítottak, hogy maga a lövöldözés is számos bámésködőt vonz a Maros-
partra. Ugyanakkor ez az első majális, amiről nemcsak azt tudjuk, hogy jótékony volt,
de fenn maradt a jótékonyosság célja: *az iskolás gyermekek tankönyvvel való ellátását*
*akarták a bevétellel segíteni.*⁵⁵ A rossz idő miatt – az eső háromszor verte szét a mu-
latozókat – a népmajális „a jótékonycélra mit sem jövedelmezett.”⁵⁶

A huszár-majális mellett az év másik *tömegrendezvénye* május 20-án volt. Ekkor
találkozunk először a *református iskolák majálisával*. Tárgyalt időszakunkban végig
ez marad a legnagyobb számú majálistozó csoport. Résztvevők száma jóval megha-
ladhatta az ezret. Még vidékről is hívtak vendégeket. A presbitérium támogatásával a
tanári kar hagyományosan minden évben megrendezi tanulói számára majd ezt az
ünnepet. Gyerekek, tanárok, szülők, érdeklődők közösen vonultak ki a Lúdvári erdő-
be, ahol már mindent előre elkészítettek. Gondoskodtak helyről, vendéglősről, zené-
ről. A muzsikát az „első zenekar”⁵⁷ szolgáltatta. A szervezők úgy határoztak, hogy a
táncot este a városban, a „Népkertben” folytatják, ahová a férfiak már csak 1 Ft-os díj
mellett léphettek be. *A tiszta hasznot a református gimnázium alaptökéjének a gyara-
pítására szánták.*⁵⁸

⁵⁰ Ti. Ferenc József király mellett Erzsébet királynéra is.

⁵¹ 1878-ban sor került Bosznia okkupációjára, hol a hadsereg ténylegesen jelentős szerepet játszott. A kapitány azonban 1876-ban még aligha lehetett olyan jól értesült, hogy erre az eseményre utalt volna. Inkább általánosságban beszélt.

⁵² *A maegyhete tartott népmajálist...* MAROS, 1876. június 18. 3. l.

⁵³ A hírek előbb tévesen arról szóltak, hogy a városi tanács rendezte az ünnepet. *Nép ünnep jótékony célra...* MAROS, 1871. június 11. 3. l.

⁵⁴ Tarackokon kis, ún. viharágyúkat kell értenünk. Ilyen viharágyú a római katolikus és a görög katolikus egyházközség tulajdonában voltak.

⁵⁵ A jótékony célú rendezvények, bálók esetében a korban, mint mozgósításra, adakozásra indító cél, nagyon gyakran szerepelt az iskolás gyermekek megsegítése. ORBÁN Imre: *Békebeli bálók Makón*. MAROSVIDÉK V. évfolyam 1. szám, 2004. április 32-38. l.

⁵⁶ *A maegyhete tartott népmajálist...* MAROS, 1876. június 18. 3. l.

⁵⁷ Makó vezető cigányzenekara. Prímása Puka Jancsi volt. FELLETÁR i. m. 26. l.

⁵⁸ *A ref. főiskolák növendékeivel...* MAROS, 1876. május 14. 3. l.

A reformátusok majálisa kapcsán képet kapunk egy ilyen rendezvény kiadásiról is. A közzétett költségvetést természetesen nem fogadhatjuk el általánosan érvényesnek, hisz a majálisok jellege, a résztvevők száma alapvetően meghatározta a bevételt és kiadásokat. Ezek nagyságrendekkel térhettek el egymástól. Az 1876-os majális esetében *egészen szokatlan a gyerekek adakozása*. Később ez már nem fordult elő. A bevételt növelték az adományok, fölülfizetések és az esti tánc belépődíjai. Kiadást a zenészek, a vendéglős költségei és a meghívók jelentettek.

Bevételek	
Raffai Mihály tanító 140 tanítványa	2 Ft 27 kr
Bóna János tanító 30 tanítványa	3 Ft 30 kr
Nagy Gábor tanító 120 tanítványa	5 Ft 10 kr
Szalczser Nándor tanító 70 tanítványa	8 Ft 28 kr
Vida Sándor tanító 180 tanítványa	12 Ft 52 kr
A gimnázium I-ső és II-dik osztályának 36 növendéke	6 Ft 45 kr
Belépti díjak a táncestélyre	
Belépti díjak	46 Ft
Szell György ügyvéd fölülfizetése	5 Ft
Adományok	
Donner Alajos	3 Ft
Hegedűs Zsigmond	2 Ft
Balku Gyula	1 Ft
Összesen	94 Ft 92 kr

Kiadások	
Zenészeknek	40 Ft
Zenészek kosztja	7 Ft 76 kr
Vendéglősnek a kihurcolkodásért	6 Ft
Meghívójegyek nyomtatása	4 Ft 60 kr
A jegyek széthordásáért	1 Ft 25 kr
15 vidékre küldött meghívójegy szétküldése	30 kr
Összesen	59 Ft 91 kr

A majális tiszta haszna tehát: 35 Ft 1 kr⁵⁹

1876-ban június végére a Maros alaposan megáradt. A folyó 24-én „már elhagyta medrét, s elborította a töltések közti teret.”⁶⁰ Ebben az évben juliálisok rende-

⁵⁹ *Nyilvános számadás*. MAROS, 1876. május 28. 3. l. A közzétett számadásba hiba csúszott. A rendezőbizottság így kénytelen volt nyilvános beszámolóját módosítani, hisz 2-2 Ft-ot fizetett fölül Zinhaber Pál és Tarnay István. Utólag Szabados József és Bálint István tanítók is 50-50 krajcárt adományoztak, így az összbevétel: 36 Ft 1 kr lett. *Nyilvános számadás...* MAROS, 1876. június 4. 3. l.

⁶⁰ *A Maros rohamosan árad...* MAROS, 1876. június 25. 3. l.

zéséről már nem volt szó. Az évtized második fele sem kedvezett a majálisoknak. Egymás után következtek az esős, árvizes esztendők – 1879-ben volt a szegedi nagyárvíz is –, melyek lehetetlenné tették a maros-parti mulatozást.⁶¹ 1878-ból tudunk a helyi gimnázium tanári kara által a kiszombori erdőben rendezett majálisról. A „gymn. ifjúsága kora reggel zeneszóval impozáns menetben vonult ki a szép mulatóhelyre.”⁶² Természetesen a városban rendezett bálók és más szórakozási alkalmak szép számmal megvoltak.

A makói majálisok a 1880-as 90-es években

A majálisok egyre népszerűbbekké váltak. Ebben a húsz évben a rendelkezésünkre álló adatok száma is ugrásszerűen megnőtt. A népi hagyományok mellett a 70-es években még csak nyomokban meglévő szokások kikristályosodtak. Jól körülhatárolhatóak azok a vonások, melyek a társadalom rétegeinek ünneplését jellemezték. Ezek között természetesen voltak átfedések. Az továbbra is alapvetés maradt, hogy *a majális szabadban kell ünnepelni*, kapcsolódott hozzá valamilyen módon a résztvevők fölvonulása, közös étkezés, szórakozás és tánc, bár ezek közül egyes elemek elmaradhattak. Az ebédek, vacsorák fő fogása továbbra is a halpaprikás volt.⁶³ Fő italfeleség a bor, de szívesen fogyasztottak behűtött sört is a mulatozók.

Makó lakosainak szinte minden rétege egyforma hévvel ülte meg a május elsejét, és szervezte saját természetbeni mulatságait. A majálisok a *társadalmi élet* és szórakozás elfogadott és számon tartott *színtereivé* váltak. Kis iróniával ezt így foglalta össze a korabeli tárcaíró: „Ypsilanti kisasszony már 28-adik tavaszát köszönti fel az idén, égszínű ruhában azon eltagadhatatlan szándékkal jött ki egy jó akaró nagynénivel s egy negyedéves gymnasista consinnal,⁶⁴ hogy itt magának a százéves lombosfák alatt szívét recte⁶⁵ férjet hódít.”⁶⁶ (1882) Az elmaradt juniálisokról írták: „Szegény makói hölgyekre rossz világ jár, a télen nem mulathattak, mert nem volt bál, most sem táncolhatják ki magukat, mert nincsen nyár.”⁶⁷ (1892)

⁶¹ A szabadban rendezett események mindig ki voltak szolgáltatva az időjárás szeszélyeinek. Nemcsak az árvíz, de a hűvös, esős idő is meghiúsíthatta a legmondosabb szervezést is. „A kirándulások elmaradtak, az udvarkertek üresek, hangtalanok voltak” – olvashattuk ilyenkor. *Hidegpünkösöd*. MAROS, 1902. május 22. 2. l.

⁶² *A tanári kar...* MAROS, 1878. június 2. 3. l.

⁶³ Baráti társaságok ebben az időben külön „halpaprikás” estélyeket is szerveztek. Hasonló estélyeket hirdettek műsorral, cigányzenével vagy a makói első zenekar közreműködésével a mulatóhelyek. A lelei püspöki uradalom is rendszeresen meghívta makói városi tanács tagjait, a vármegye vezetőit, ha állomásozott itt katonaság, annak tisztjeit halpaprikásra. (*Halpaprikás Lelén*. MAROS, 1889. május 30. 1. l.) Érdekes „halestélyre” került sor 1889. július 29-én. A kereskedősegédek estélyüket a Maros ringó hajón tartották. A „kedélyesen elköltött vacsora után kivonult a nagy társaság a partra, s ott járták a ropogós csárdást hajnalig.” *Halpaprikás a Maroson*. MAROS, 1889. augusztus 1. 1. l.

⁶⁴ unokatestvérrel

⁶⁵ helyesen

⁶⁶ RENGEY Milandor: *Majálisi karcolatok*. MAROS, 1882. június 4. 1. l.

⁶⁷ A pünkösdhétfőre tervezett nyári mulatságok az eső miatt elmaradtak. *Elázott juniálisok*. MAROS, 1892. június 9. 5. l.

A városi kerthelyiségek továbbra is május elsején nyitották meg kapuikat.⁶⁸ Ezekről értesítéseket tettek közzé. A nyitásra a kertet kicsinosították, díszítették, lámpionokkal kivilágították, és még valamilyen előadást, hangversenyt, cigányzenét is szerveztek a tulajdonosok. Az esemény az újságok hírei között szerepelt: „A kerthelyiségeket ez alkalommal nyitották meg ünnepélyesen a szállótulajdonosok, akik nem is panaszkodhattak a csekély részvétel miatt.”⁶⁹

Az 1880-as években honosodott meg és teljesedett ki a *szabadban való*, késő estig vagy éppen *reggelig tartó táncos szórakozás* szokása. Láttuk korábban, hogy a különböző rendezésű majálisok visszahozták a táncmulatságaikat a városba, és a körvendéglőben, a kaszinóban, a városháza nagytermébe vagy a Népkerthben tartották meg azokat. *A szabadban tartott táncvigalom szokása néhány évig virágzik majd, de nem bizonyul hosszú életűnek.*

A majálisok helyszínéeként a korábban folyamatosan szereplő kiszombori erdő szinte teljesen eltűnt – ebben szerepe lehet az erőteljes erdőirtásnak –, 1876 után a makóiak már szívesebben választották a makói oldalon lévő Lúdvári erdőt. A „majális és Lúdvár elválaszthatatlan fogalmak[ká lettek]. Majálisra Lúdvár nélkül senki sem gondolt. Lúdvárra majális nélkül még kevésbé.”⁷⁰ De majd Lúdvár csillogása is megfakul, mivel az 1880-as évek végére a majálisok színhelyeként egyre többször a *Báló-liget*, más néven a *Városliget* szerepelt a Lúdvári erdő helyett. A Báló-liget a Kiszomborra vivő út melletti másik ártéri ligetes terület, mely a század végén kedvelté lett a makóiak között. Itt, különösen a mulató megépülésével „civilizáltabb” körülmények között lehetett szórakozni. A 80-as évek vége felé terjed ismét a korábban látott gyakorlat, miszerint a majálisok hajnalig tartó táncmulatságait nem a Maros-parton, hanem a város valamely vendéglőjében tartatták meg.

1889-ben mint befejezett tényről írták: „Lúdvár hajdani fénye letűnt,” „már nem gázolják táncos lábak a gyepet, nyugodtan legelhetnek a libák s az éhes szúnyogok siránkozva rajzanak a fák között.”⁷¹ Ez persze nem jelenti azt, hogy Lúdvárott a majálisozás teljesen megszűnt. A 90-es években is tudunk olyan szervezésről, mely színhelyül az ősi helyet választotta, bár jóval szerényebb keretek között. 1893-ban írták, a majálisok szokott színhelyére, a Lúdvárra is néhányan kimentek, „sőt még a majálisi talpalávalónak a kútforrását is kivitték egy zengő cimbalom személyében.”⁷² Egyes magáncsoportok meg a legkorábbi színtérre, a *kiszombori erdőbe* sétáltak ki: „Kirándulók is akadtak [május elsején] fölös számmal, kik fölkeresték a hídon túli erdőcskét.”⁷³

---

⁶⁸ Erre sok adatunk van. A tulajdonosok mindig gondoskodtak róla, hogy a lapokban az eseményről tudósítsák a közönséget. „Nagyszerűen sikerült halestélyt rendezett Sonkovits János a »Nemzeti szálloda« vendéglőse május 1-én a kerté átalakított, szép udvari helyiségében; mintegy 300 vendég gyönyörködve mulatott a »makói dalárda« dalelőadásain és dicsérettel halmozta az ízletes, jó halpaprikás és pontos kiszolgálást.” *Nagyszerűen sikerült halestélyt...* MAROS, 1885. május 3. 3. 1.

⁶⁹ *Május elsején...* Melléklet. MAROS, 1887. május 8. 1887-ben a Maros áradása miatt a jól induló majálissorozat megszakadt.

⁷⁰ J: *Nyári farsang*. MAROS, 1889. június 23. 1-2. 1.

⁷¹ Uo.

⁷² *Az első majális...* MAROS, 1893. május 11. 5. 1.

⁷³ Erdőcskét, mert ekkorra már szinte teljesen kiirtották a kiszombori tölgyeseket. *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1888. május 3. 4. 1.

A júniusi, júliusi vigasságok általában könnyebben szakadtak el a „zöldtől.” 1882-ben például a Polgári Olvasókör hirdette juniálisát az első zenekar⁷⁴ közreműködésével már eleve a Népkertbe.⁷⁵ A Népkert ekkor ez egyetlen igazi nyári mulatóhelye a városnak. Az olvasókör folyamatosan ide szervezte későtavaszi, koranyári estélyeit. 1886-ban szintén a „Népkert” helyiségébe hívta juliálisra, azaz „érdekes, változatos és mulattató bevezetéssel: népünnepélylyel” egybekötött táncra vendégeit a kör.⁷⁶ 1885. május 1-jén már működött a 300 fő befogadására alkalmas „Nemzeti Szálló” „kertté átalakított, szép udvari” mulató helye.⁷⁷ Ezzel bővült a városi majálisozás lehetősége. A kínálathoz tarozott még a Sörcsarnok kerthelyisége és a Színházkert. A 90-es években nagyon népszerű lett az „Otthon” kávéház kertje, a századfordulón pedig a Korona Szálló. Az ezekben rendezett nyári mulatságokat már gyakran nem is majálisnak neveztek a szervezők: „Pünkösöd másodnapján”⁷⁸ a gazdasági egyesület a Sörcsarnok helyiségében, a makói dalárda a Nemzeti szálloda udvarán rendeznek *táncestélyt*.⁷⁹ (1889) A Korona népszerűségét növelte, hogy 1899-től „acetelinnel” világították ki a kertet, a zenekar számára pedig külön pavilont építettek.⁸⁰

A városban tartott összejövetel gyakorlatias döntés eredménye, hisz megszüntették a szűnyogoktól, a májusi esték hidegeitől, az időjárás kiszámíthatatlanságától. Ezek sokszor valóban a kényelmetlenség forrásaivá lettek. „Mikor kivilágították a tánc helyiségét, ezer meg ezer szűnyog jött el a Maros partról itt fényben élvezni és meghalni.”⁸¹ – olvassuk 1882-ben.

A városi táncos összejöveteleket külön alkalmakként kezelték, bár az is előfordult, hogy majálisnak nevezték. Megrendezésükhöz nem volt szükség egy Marosparton tartott előzetes zöldbeli szórakozásra, de akár annak folytatásaként szerepelhettek. Több százan jöttek össze ezekre a „kertekben” is. Műsorral főként a dalárda lépett föl.⁸² Általában megjegyezhetjük, hogy Makón a majálisok időszaka a Marospart mellett számos szórakozási alkalmat kínált: tánc, föllovasások, vacsorák, teke, színházi előadások, koncertek stb.

A majálisoknak eme folyamatosan alakuló rendjébe *elemi erővel robbant bele Makón is a 90-es években a munkások új, politikai tartalommal telített május elsejéje*. Az ünnep hatalmi harc tárgyává vált, ami alapjaiban formálta át elődeinknek a május

⁷⁴ Makó vezető cigányzenekara. Prímása Puka Jancsi volt. FELLETÁR i. m. 26. l.

⁷⁵ A makói „polgári olvasó kör”... MAROS, 1882. június 25. 3. l.

⁷⁶ Beküldetett. MAROS, 1886. június 27. 3. l.

⁷⁷ Nagyszerűen sikerült halestélyt... MAROS, 1885. május 3. 3. l. A „nyári mulató udvari helyisége vasárnap, május hó 1-én délután megfelelő ünnepélyességgel fog megnyitani.” *Mulató-kert megnyitása*. MAROS, 1887. május 1. 3. l.

⁷⁸ 1889. június 10.

⁷⁹ Nyári mulatságok. MAROS, 1889. június 6. 2. l.

⁸⁰ A Korona kert. MAKÓI HÍRLAP, 1899. május 7. 6. l.

⁸¹ RENGEY Milandor: *Majálisi karcolatok*. MAROS, 1882. június 4. 1. l.

⁸² 1885. május 31-én este 8 órától tartott pl. a dalárda a „Népkert helyiségében” dal és táncestélyt készítenő zászlájának javára. Programja: „1. »Tavaszi dal« Beethoven L.-től. 2. Új »Királydal« Liszt F.-től. 3. »Hej! de hogy is ne szeretném« népdal Bognár I.-től. 4. »Dalár induló« Zsaskovszky Etől.” (*Hangverseny nyel összekötött táncestélyt...* MAROS, 1885. május 24. 2. l.; *A makói dalárda...* MAROS, 1885. május 31.) Június 7-én ismét a dalárda föllépésével volt táncestély a nyári színpadon hasonló programmal. *A makói dalárda...* MAROS, 1885. június 7. 3. l.

elsejéről alkotott képét. A karhatalom megjelenése, a tiltott fölvonulások, összecsapások a hajdan legszebb ünnepének tartott nap nimbuszát igencsak megtépázták.

Az óvodák gyermekmajálisai

A *Makói Jótékony Nőegylet* 1879-ben alakult. Egyik fő tevékenységi területe *kisdedóvók* létrehozás és azok fönntartása volt.⁸³ Első óvodáját az egylet már alakulásának évében, június 1-jén megnyitotta,⁸⁴ a másik 1882. június 26-ától az úJVárosi Szent László téren működött.⁸⁵ Az egylet föladatának kiválóan megfelelt. Odaadón gondoskodott óvodái működtetéséről 1894-ig, amikor is azokat a város átvette. Az egylet minden alkalmat megragadott, hogy szimpátiát keltsen a kisgyermek iránt, és mennél nagyobb anyagi erőket mozdítson meg intézményei érdekében. A helyi elitet sikerült is megnyernie, melynek tagjai akcióikba aktívan bekapcsolódtak. Az adakozók sorában szinte minden „úri” hölgy neve fölbukkant – „*az érdeklődő felnőttek leginkább a szépnemből kerültek ki*”⁸⁶ –, de számosan akadtak a férfiak, a közélet és az egyházak vezetői közül, akik segítettek a *kisdedóvókat*. Az óvodások nyilvános szereplésére az egyik legmegfelelőbb színtér, a *minden évben megrendezett majális* volt. Egy-egy alkalmon két-háromszázan jelenhettek meg.⁸⁷ A munka elkötelezett vezetője és élharcosa *Eckhardt Vilmosné*, az egylet elnöknője, aki munkájában mindig számíthatott az egylet tagságára és a városra.⁸⁸

Az óvodai majálisokat a városban szervezték. A kicsik nem bírtak volna a Maros-partra kivonulni, majd az ott eltöltött mozgalmas nap után ismét gyalog az óvodákhoz visszatérni. Kellemetlen idő esetén pedig egy szilárd kőépület védelmére szükség lehetett.

A sort 1880-ban egy hatalmas rendezvény, az ún. *bazár* nyitotta. Bemutatására alább kerül sor. Ennek folytatásaként 1881-ben az egyetlen működő óvoda 86 növendékének majálisa június 25-én a népkertben volt.⁸⁹ A második *kisdedóvó* megnyitása után a nőegylet előbb azzal próbálkozott, hogy külön rendezi meg az intézmények ünnepeit – így nagyobb jövedelemre lehetett számítani –, de az elképzelés nem hozott sikert. A belvárosi rendezvény megfelelő volt, az óvoda épületében rendezett külvárosi majális azonban „nem nagy számú közönség részvétele mellett” zajlott.⁹⁰ Ezután „a mindkét óvodabeli gyermekek részére”⁹¹ ezek az ünnepek közösek voltak.

⁸³ *A makói jótékony-nőegylet...* MAROS, 1879. május 4. 3. l.

⁸⁴ *A kisdedóvoda megnyitása.* MAROS, 1879. június 8. 1. l.

⁸⁵ *A jótékony nőegylet által...* MAROS, 1882. június 25. 2. l. Hivatkozik rá TÓTH Ferenc: *Oktatás.* (In Makó története 1849-től 1920-ig. Makó város Monográfiája 5. Szerk.: Uő. Makó, 2002.) 355. l.

⁸⁶ *Majális.* MAROS, 1890. június 15. 3. l.

⁸⁷ A beléptidíjak alapján 1883-ban a belvárosi óvoda majálisán 215 fizetővendég volt és a gyerekek. 1886-ban kb. 120-an vettek belépőt, 1888-ban több mint százán.

⁸⁸ 1889-ben alelnöknők: özv. Barna Zsigmondné és Rácz Jánosné. választmányi tagok: özv. Kovács Józsefné, Török Imréné, özv. Oelhorn Gyuláné, Eckhardt Oszkárné.

⁸⁹ *A kisdedóvoda...* MAROS, 1881. június 19. 3. l.

⁹⁰ A külön rendezett majális – úgy tűnik – valóban több bevételt hozott. Persze az is lehet, hogy csak az esemény újdonsága miatt adakoztak többen. Összesen 98 Ft 37 kr! *A makói jótékony...* MAROS, 1883. június 17. 2-3. l.; *Az úJVárosi óvoda...* MAROS, 1883. június 24. 3. l.

⁹¹ *A makói jótékony nőegylet...* MAROS, 1884. június 31. 3. l.

Az óvodai alkalmakat általában majálisnak nevezték, pedig – egy augusztusi estet⁹² kivéve – mindig júniusra estek.⁹³ A kisednevelés komoly társadalmi jelentőségű kérdés lévén, az óvodások majálisai *közéleti jelentőséggel bírtak*. A sajtóban a nőegylet nyilvános meghívókat tett közzé.⁹⁴ Az invitálás nem maradt hatástalan. Már 1885-ben ezt írták: „Semmi kétség benne, a kicsinyek multságában az idén oly számos közönség fog gyönyörködni, mint mindig a megelőző években.”⁹⁵ 1889-ben pedig ezt olvashatjuk: „Mondhatjuk örömmel, hogy sokkal nagyobb közönség volt jelen, mint az előbbi években.”⁹⁶ 1892 pedig „minden eddigin túl tett.”⁹⁷ Helyszínül a megyeháza kertjét (1884-1886), a polgári kör helyiségét (1888) vagy a színházkerteret (1889-1892) választották. A belépődíj egységesen 20 kr volt, persze fölülfizetni mindig lehetett.

Az óvodások majálisának hamar kialakult *koreográfiája*. Kettő és négy között kezdődött az ünnep. A zászlókkal, zeneszó mellett fölvonuló gyermekek az óvónők kíséretében érkeztek az összejövetel színhelyére. 1888-ban ezt olvashatjuk: „érdekes volt nézni az apró sereg vidám *felvonulását* zászlók alatt és zeneszó mellett.”⁹⁸ 1889-ben már azt is megtudjuk, ki szolgáltatta a zenét: „vonultak fel a kiseddek két csoportban zászlókkal, virágokkal feldíszített cigányzenekar mellett, Dulosy és Gavaldik kisasszonyok, mint óvónők vezetése alatt.”⁹⁹ 1891-ben is hasonló a beszámoló: „A kicsinyek zászlókkal és zeneszóval vonultak fel.”¹⁰⁰ A délután következő pontja az „*examen*”¹⁰¹ volt. A kicsinyek betanult műsorszámokat: énekeket, verseket, jeleneteket adtak elő. Ezek természetesen tetszést váltottak ki. Csak egyszer hangzott el az a vélemény, hogy kevesebb verstanulással is megelégedne a közönség, sőt, „határozottan károsnak tartjuk az emlékező tehetség fejlesztésének ily módon és ily korán való művelését.”¹⁰² A beszámolókat azonban inkább a lelkesült hang hatotta át. „A kis fiúk és lányok oly ügyesen szavaltak, verseltek, játszottak, hogy sokaknak örömkönnyeket csaltak szemökbe.”¹⁰³ „Valamennyi gyermek szépen verselt, hasznos dolgokat felelt és énekelt. Igazán öröm volt őket hallani, s ez dicséretükre válik Dulosy Etelka és Gavaldik Mária óvónéknak.”¹⁰⁴ Ezt követte a *tánc és az uzsonna*. Költségeit vagy az

⁹² A *kised-óvodák majális...* MAROS, 1886. augusztus 22. 3. l.

⁹³ Az ismert óvodai majálisok időpontjai, zárójelben a rendezvény korabeli megnevezései: 1884. június 5. (juniális), 1885. június 14. (majális, juniális), 1886. augusztus 22. (majális, nyári multság), 1888. június 26. (kiseddek majálisa, gyermekmajális), 1889. június 28. (majális), 1890. június 15. (óvodások majálisa, majális), 1891. június 13. (majális), 1892. június 25. (majális).

⁹⁴ A meghívók kedvcsinálóként közölték a várható műsört. A gyermekek szavalni és énekelni fognak, „lesz ezenkívül tánc, cigány, uzsonna, melyre a szülők és gyermekbarátok szívesen látottak.” A belépő 20 kr *Kiseddek majálisa*. MAROS, 1889. június 27. 1. l.

⁹⁵ *Juniális*. MAROS, 1885. június 14. 3. l.

⁹⁶ *Óvodák majálisa*. MAROS, 1889. június 30. 2-3. l.

⁹⁷ *Óvodások majálisa*. MAROS, 1892. június 26. 3. l.

⁹⁸ *Kiseddek majálisa*. MAROS, 1888. június 28. 1. 3. l.

⁹⁹ *Óvodák majálisa*. MAROS, 1889. június 30. 2-3. l.

¹⁰⁰ *Az óvodások majálisa...* MAROS, 1891. június 14. 3. l.

¹⁰¹ föladat

¹⁰² *Az óvodások majálisa...* MAROS, 1891. június 14. 3. l.

¹⁰³ *Óvodák majálisa*. MAROS, 1889. június 30. 2-3. l.

¹⁰⁴ *Kiseddek majálisa*. MAROS, 1888. június 28. 1. l.

egylet vagy a szülők állták. „Ezután tánc következett, melyben a kisedek csak úgy otthon voltak, mint a verselésben.”¹⁰⁵ „A vizsgát tánc követte, melyben szintén kitétek magukért a kisedek. Aztán következett az uzsonna, melyen a kis társaság jó étvággal fogyasztott.”¹⁰⁶ A játék, szórakozás rendszerint estig tartott. A gyermekmajálisok *bevétele* 40 és 80 Ft között mozgott.¹⁰⁷ Ez figyelemre méltó, nagy szervezést és sok munkát feltételező eredmény. A rendezőkön kívül nem pénzbeli támogatást olykor mások is nyújtottak. Schwartz Miksa táncmester pl. 1892-ben ingyen átengedte tánctermetét a közös szórakozás számára, Farkas Lászlóné pedig „ozsonnát” adott.¹⁰⁸

Ez utóbbi, 1892-es alkalom még arra is példa, hogy az óvodások játékos délutánját a fölnöttek szórakozása folytatta. Ez növelte egy-egy óvodai majális „népszerűségét.” „A kisedek multságának címe alatt a nagyok is mulattak” – olvassuk a beszámolót. A fiatalok ugyanis figyelmességéből az ugyanazon napra tervezett juniálisukat a jótékony nőegylet ünnepélyére való tekintettel elhalasztották, majd összebeszélve, mindenki az óvodások majálisán vett részt. A gyerekek műsorszámait után a tovább szórakozni vágyók hazamentek, „tánkra öltöztek,” s az esős idő dacára reggelig mulattak.¹⁰⁹

Miután a nőegylettől átvette az óvodák fönntartását a város, volt próbálkozás a gyermekmajálisok folytatására, de a korábbi évek hagyományait az új körülmények között már nem sikerült továbbvinni.

Júliusi majális – bazár, tombola, táncvigalom 1880

A szórakozásnak és a jótékonyáságnak Makó történetében ismert *addigi legnagyobb szabású akciója* a népkertben volt 1880. július 11-én. Ez a rendezvény a *nőegyletnek hatalmas vállalkozása az óvodaépítés támogatására*. Ezzel nemcsak a társadalom érdeklődésének a középpontjába helyezte a kisedek óvodai nevelését, de sikeres szervezése révén számottevő anyagi hasznot is hozott. *Nemében az első ilyen rendezvény a városban.* „Az eszme új, itt még sohanem látott, csak hallott és jótékony-célú”¹¹⁰ – állapították meg róla. Újdonság volt abból a szempontból is, *hogy nem a korban gyakoribb zártkörű multságok mintájára rendezték.* Belépőt ugyan szedtek a táncvigalomra, de az előtte nyíló vásárnak meghívó jegy és díj fizetése nélkül vendégre lehetett mindenki. Mintáját a következő években majd több rendezvény követi. Ilyen típusú nyári multságokat, majálisokat csak az értelmiség hozott létre, s miután

¹⁰⁵ *Óvodák majálisa.* MAROS, 1889. június 30. 2-3. l.

¹⁰⁶ *Kisedek majálisa.* MAROS, 1888. június 28. 1. l.

¹⁰⁷ A tiszta jövedelem 1883-ban a belvárosban 70 Ft 85 kr, az útvárosi óvodában 27 Ft 52 kr Ez volt „minden idők” legjövödelmezőbb óvodamajálisa. 1885-ben már a két óvoda közös majálisán összesen befolyt 73 Ft 70 kr, 1886-ban 47 Ft 50 kr, 1888-ban 38 Ft 30 kr, 1889-ben 50 Ft, ebből a költségekre 4 Ft-ot fordítottak, így a tiszta haszon 46 Ft. 1890-ben befolyt 41 Ft 81 kr, 1892-ben pedig 79 Ft 85 kr

¹⁰⁸ *A makói jótékony nőegylet...* MAROS, 1892. július 3. 5. l.

¹⁰⁹ *Az óvoda majálisa.* MAROS, 1892. július 3. 5. l. Az ünnep óvodai részén jelen volt a város nőtársadalmának színe-java. Asszonyok, úrnők: Balku Gyuláné, Farkas Lászlóné, Goltner Lajosné, Horváth Illésné, Kalenda Árminné, Kemény Mihályné, özv. Tarnay Antalné, Török Imréné, Urbanecz Imréné, Vecsei Jenőné. Kisasszonyok: Balku Ilonka, Horváth Janka, Kalenda Mariska, Kemény Bella, Öhlhorn Mariska, Szabó Amália, Tarnai Alicze, Urbanecz Mariska, Urbanecz Róza.

¹¹⁰ *Bazár, tombola, táncvigalom.* MAROS, 1880. június 27. 3. l.

majd ez a réteg nem vesz többé részt kezdeményező módon a szervezésben, meg is szűnik az efféle nyári mulatozás.

A nőegylet az 1880-as ünnepély egyértelmű sikere és általános elismerést keltő fogadtatása nyomán *ezután évről-évre megrendezte, csak jóval kisebb szabású körülmények között, az óvodások majálisát.* A hölgyek (és urak) által szervezett program jelentős része ugyan a szabadban zajlott, azonban már ekkor lemondtak arról, hogy a szórakozni vágyókkal a „zöldbe” vonuljanak. Az óvodai majálisok is majd mind a városban lesznek.

Az 1880-as rendezvény nagy visszhangot váltotta ki. A szomszéd megyék és városok fölfigyeltek rá.¹¹¹ „Nem pergett a dob, tárogatók nem hirdették, de tudta mégis mindenki, hogy július 11-én fogja megtartani a jótékonyág áldásos keze”¹¹² – írta róla a Maros. Másutt ezt olvashatjuk: „A bazár iránt mindenfelől a legnagyobb érdekltség mutatkozik.”¹¹³

A szervezés bravúros volt. Június 22-én kezdtek el, s kevesebb, mint három hét alatt a „bazár” összeállt és lezajlott. Bazárnak nevezték, mert a központi gondolata árucarnokok fölállítására volt, melynek készletét adakozásból szándékoztak összegyűjteni, is innen remélték azt a bevételt, mely hathatósan támogathatta az új óvoda fölépítését. Az ingyenes adakozás mellett alapgondolat: az „árak csak kétszeresét képezhetik az eredeti értéknek. Így aztán eleje van véve a nagyobb mérvű pumpolásnak.”¹¹⁴ „Olcsó volt minden, zsarolásnak se híre se hamva.”¹¹⁵

A multság egészéhez sok mindenre és mindenkire szükség volt: sátrak, díszítés, zenekar, táncterem, a már említett adományok, önkéntes segítők. Első lépésként egy *szervezőbizottságot* állítottak föl. Kivétel nélkül férfi tagjai voltak. Élükre Szentés Vidor közjegyző, az egylet titkára került. Tagjai voltak még: Abelesz Hermann, Eckhardt Oszkár, Farkas László, Kiss Lajos, Kossa Dezső, Kristóffy József, Lukács György, dr. Temesi Reiter Ödön, Sántha Ármin.¹¹⁶ *Az első szervező bizottságunk, melyet teljesen ismerünk.* Fönmaradt azoknak a hölgyeknek a neve is, akiket fölkeretek a közreműködésre.

Határozatuk folytán árucarnokokat, sátrakat állítottak föl. Ezekkel kapcsolatban Reiter, Lukács, Sánta és Abelesz urakat kérték föl, hogy kövessenek el mindent a „csín és ízlés megmentésére.”¹¹⁷ Öt sátrat szerveztek. Rendezésüket egy-egy férfira bízták. Élükön a makói társadalom valamelyik tekintélyes hölgytagja állt. Mindegyiknek volt saját női személyzete és saját színe. A közreműködők kiválasztása nem ment könnyen, hisz a mellőzöttség egyben jelezte az adott személy megbecsülését és rangját is.

A sátrak belsejét a hölgyek díszítették. Kívül a sátrakat „szép, kikölcsonzott függönyök” fedték.¹¹⁸ 1. *Szerencsesátor.* Színe sötétzöld. Egyedül itt mutatkozott

¹¹¹ *A bazár...* MAROS, 1880. július 4. 3. l.

¹¹² KAZINCI Lajos: *Bazár, tombola, táncvigalom.* MAROS, 1880. július 18. 1-3. l.

¹¹³ *A bazár...* MAROS, 1880. július 4. 3. l.

¹¹⁴ *A bazár...* MAROS, 1880. július 11. 3. l.

¹¹⁵ KAZINCI i. m.

¹¹⁶ *Bazár, tombola, táncvigalom.* MAROS, 1880. június 27. 3. l.

¹¹⁷ *A bazár...* MAROS, 1880. július 4. 3. l.

¹¹⁸ *A bazár...* MAROS, 1880. július 11. 3. l.

nehézség a szervezés során. Sokan későn küldték a följánlott tárgyakat.¹¹⁹ Élén Meskó Sándorné alispánné állt.¹²⁰ Rendezője: Kristóffy József a Maros újság leendő szerkesztője, későbbi belügyminiszter. 2. *Étel- és cukrászsátor*. Színei: kék és fehér. Vezetője: Török Imréné, a megyei tisztii főügyész és a római katolikus képviselőtestület elnökének a felesége.¹²¹ Rendezője: Kossa Dezső. 3. *Italsátor*. Színe: vörös. Vezetője: a földéaki földbirtokos családból Návay Gézáné.¹²² Rendezője: Kiss Lajos. 4. *Virágsátor*. Színe a zöld. Vezetője: Facsinay ügyvéd felesége, Facsinay Antalné.¹²³ Rendezője: Farkas László, a katolikus kör választmányának tagja, később árvaszéki elnök. 5. *Szivarsátor*. „Tözsde-havanna színű.” Vezető: a jeles makói katolikus család képviselője, Kristóffy Ferencné.¹²⁴ Rendező: Fail Gábor.¹²⁵ Előkelő névsor. „*Társadalmi életünk kedvelt is ismert alakjai.*”¹²⁶ – írta róla a korabeli sajtó. Tanúsága annak, hogy a rendezvény mennyire támogatott volt.

A sátrakban eladott árukat a tehetősebb családok ajánlották föl. Soha ennyi aprócsaprő tárgyat nem hordtak össze a makói polgárok.¹²⁷ Nagy volt a nyüzsgés. „A

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Meskó Sándor Csanád vármegye alispánjának felesége, segítői: Hervay Marianne, Nigrinyi Kamilla, Abelesz Róza, Galamb Mari.

¹²¹ Segítői: Tóth Lajosné, Szöllősy Vilma, Montág Regina.

¹²² Oldalán Urbanics Kálmánné, Hollósy Katica, Stark Ilonka.

¹²³ Segítői: Stern Róza, Dedinszky Mariska.

¹²⁴ Oldalán: Berényi Paulina és Dedinszky Ilona.

¹²⁵ *A bazár...* MAROS, 1880. július 4. 3. l.

¹²⁶ Uo. Utólag még fölkérték Tokár Rózát és Spitz kisasszonyt.

¹²⁷ A fölsorolás nagyon hosszú, de ezeknek a számbavétel a tényleges akció nagyságának érzékeltetésén túl társadalomtörténeti tartalommal is bír. A készlet a következő volt – zárójelben a darabszámot adjuk meg, más egységet külön jelölünk -: szivarsipka (3), karperec (5), virágcserep (4), kereszt (2), medálion (3), fülbevaló (6 pár), erszény (2), „bonboaiere” (3), virágcserep dísz (7), ingomb (4 garnitúra), „cigarette” papír (700), tollszipka (30), „notizkönyv” (4), porcelán virágtartó (6), porcelánfigura (3), drót pohártartó (6), ezüstözött pohár (2), kézimunkakosár (5), gyertyatartó (3), hamutartó (5), cukortartó (3), óratartó (6), virágtartó (19), tintatartó (5), virágpohár (7), kép (17), pohár alá való tálca (5), pohár (5), feketekávés „findzsa” (4), lámpasapka (3), valamilyen játék (3), névjegytartó (4), „visitkártyatartó” (2), pezsgő (9 üveg), ribizlibor (4 üveg), egri bor (3 üveg), fehérbor (7 üveg), sör (1 hordó), tokaji aszú (8 üveg), ürmősbor (2 üveg), likőr (2 üveg), 1-1 üveg szilvórium és rum, tálca (4), gyufatartó (7), „zseb fűsü” (2), cserep virág (2), piros tojás (3), dohányszelence (2), tea (2 doboz), füstölő (4 doboz), sótartó (3), bajuszpödrő (4), illatszer (8 üveg), szultándohány (2 doboz), likőrkészlet (2), éjjeli lámpa (2), verskönyv (2), tálcátartó (3), dohányzacskó (2), dohánytartó (3), „hölgypor” (3 doboz), „salycil” fogpor (2), szappan (10 db és 4 doboz), „glycerin” (2 üveg), citrom (24), gyümölcstányér (6), burgonyatartó (2), desszerttál (3), fogpiszkálótartó (2), zsebkendőtartó (2), falikosár (2), valamint 1-1 pipa, szivartáska, szivartárca, „tajt pipa”, üvegyöngy nyakék, kis „veres kereszt”, „gyászéksor”, közelebről nem meghatározott ékszer, nyakék, ékszertartó, pénzeserszény, papírnymó, levélnymó, kristály levélnymó, dohányszelence, tarka zsebkendő, szobor, cigarettagép, asztali dísz, ezüstözött üveg gyertyatartó, ezüstözött porcelán gyertyatartó, üveg virágtartó, zöld bronz tintatartó, kézimunka, vajastál, tollállvány, fejdísz, pohármosó dézsa, söröspohár, ivópohár, asztalkendő gyűrű, szalvétagyűrű, csipke, fényképállvány, újságtartó, kézimunka lámpatakaró, kézimunka virágkosár, kézimunka táskák, óratok, dominó, pólyásbaba, játék (1 doboz), cukorszelence, mogyorótorta, kávédaráló, zsebtükör, bunótszelence, zsebkéfe, képeskönyv, bécsi emlékkönyv, gombtűpárna, lámpatálca, érem, bögre, virágkosár, öfelségeik arcképei, kézikosár, papírvágó, páva, díszkosár, munkatáska, tollkés, dugóhúzó, lakat, kulcslánc, „haltartó aranyhalakkal”, égetett cukor (1 üveg), furulya, óralánc, „hév mérő”, díszkosár, szalámi (1 rúd), reggeli főkötő, hímzett gyümölcstakaró, füstölőtartó, könyvjelző.

bejáratnál folyton zene szólt, csábítva, csalogatva az utcai közönséget, mely már 5 órakor a kör helyisége előtt hullámozott fel s alá. A kertben azomban [sic] csak fél hatkor kezdett gyülekezni a nép.” „Az alkony beáltával, a legkellemesebb zürzavarban jártunk, keltünk. A zene folyton szólt, a sátorokból ki-ki lopódzó nők oda mentek fecsegni, hol legcsendesebben viselte magát a társaság. (...) Kilenc órakor a sátrak üresek voltak. (...) s kezdetét vette az általános tánc.”¹²⁸

A bazár végeztével, július 18-án a következő összegzés jelent meg: „amit alig hittünk minden várakozáson felül sikerült (...) Alig lehet elképzelni, mint sikerülhetett 30-40 ember zsebéből mintegy 800 frtot kipréselni. Igaz, hogy a hölgyek mindegyike vetekedett egy-egy végrehajtóval.” A kiadások levonása után *a tiszta haszon 500 Ft körül alakult.*¹²⁹

A népiskolák

A népiskolák rendezték a gyermekek legimpozánsabb majálisait, melyek népszerű vállalkozások voltak, hisz az egész közösség kimozdulását jelentették a már olykor unott falak közül. A résztvevők számával soha nem merültek föl gondok. A *korabeli Makó legnagyobb tömegrendezvényei* ezek, s mint minden, ahol gyerekek „léptek föl”, jelentős érdeklődést váltottak ki a fölnőtt lakosság körében. A fölnőtt lakosság azonban nemcsak szemlélője volt az eseményeknek, a programokon részt vett, támogatta munkával, anyagi hozzájárulással a tervek megvalósulását. Együtt voltak a gyerekekkel és a tanári karral. Érthető módon az iskolák majálisaiakon ügyeltek a fölnöttekkel való foglalkozására is. Közös ebédet, táncmulatságot szerveztek, melyek az ő igényeiket elégítették ki elsősorban.

A tantestület által májusban és júniusban rendezett majálisok a közös szórakozás mellett az iskolák számára a nyilvánosság előtt való megjelenés színtereivé is váltak. Nem volt tehát mindegy, hogy egy-egy ilyen esemény után milyen képet alkotott róluk a köz. Ezért nagy gondot fordítottak megszervezésükre. Egyházak esetén a presbitérium, képviselőtestület tárgyalt róluk. A papság és a lelkészek is aktívan bekapcsolódtak a lebonyolításba. Igyekeztek a gyermekek tetszését is elnyerni. Összességében a rendezett és látványos kivonulás, a parton lebonyolított programok (játék, versenyek, előadások, éneklés, közös uzsonna és ebéd, zene, tánc) általában elismerő visszhangot váltottak ki.

Önálló ünnepet és a majális érzelmi előkészítését jelentette a május 1-je iskolai megtartása. Erre minden makói oktatási intézményben sor került. A tanév eseményeiről beszámoló iskolai értesítők és az újságok híradásai ezekről röviden megemlékeztek. Tudósításaik folyamatosan kisebb, nagyobb részletekkel gazdagítják az erre vonatkozó ismereteinket.

Május elsején a gyerekek földíszítették a termeket, zöld ágakkal, virágokkal, nemzetiszínű zászlókkal, füzérekkel. Így vártak tanítóikat, és köszöntötték őket.

„Az iskolás gyermekek pedig a szokottnál korábban siettek az iskolába, hogy utolsó szemlét tartsanak *a föllobogózott és virágfüzérékkel ékesített tanteremben*, a

¹²⁸ KAZINCI i. m.

¹²⁹ *A bazárról...* MAROS, 1880. július 18. 3. l.

melyekben tanítójukat voltak üdvözlendők május első reggelén.”¹³⁰ (1888) „Az iskolák növendék serege, zöld ágakkal virágcsokrokkal és koszorúkkal siettek a tanoda felé, hogy a szép tavasz megnyílt alkalmából azoknak, kik az ő zsenge keblükbe a tudás és erény magvait hintegetik, bemutassák (...) a hála tartozás érzetének fakadó virágait. Szerény, de kedves ajándék!”¹³¹ (1889) „E napon emlékeznek meg a tanítványok tanítóik, illetőleg tanáraikról, földíszítván az iskolát virágokkal, kedveskedvén az oktatóknak.”¹³² (1894) *Ez a népi hagyományok iskolai tükröződése és továbbélése.*

A nap az iskola épületében játékkal, szórakozással telt. Ha az iskola életét, a tanítást rendkívüli események zavarták meg, és az oktatás érdeke úgy kívánta, akkor május elsejét a szorgalmi időszakhoz csatolták. Ilyen eset többször előfordult.

Református iskolák

A legnagyobb szabású majálisa mindig a református iskoláknak volt. Nagyon sokan tanultak a református egyház által fenntartott intézményekben. Tanulóik létszáma 1895-ben már meghaladta az 1800-at,¹³³ így egy-egy megmozdulásuk hatalmas tömegrendezvénné vált. Nem véletlen tehát, hogy viszonylag részletes beszámolók maradtak majálisaikról.

A református iskolák majálisainak menete a következő volt. Reggel *gyülekezés* a központi iskolában, majd 9 óra tájban *kivonulás* a Maros-partra. Előbb csak a fiúiskolák növendékeinek vonulásáról van tudomásunk, később már mindkét nembeli ifjúság fölvonult. A református majális színhelye az 1880-ban még a Lúdvári erdő,¹³⁴ később a *Báló-liget* lett. Itt a délelőtt a szokásos *játékkal* telt, majd délben következett a *társas ebéd*. Délután ismét játék, majd hazavonulás. Este a kint maradt fölönöttek számára *táncvigalom*. A látványosabb mozzanatokról szemléletes leírásokkal rendelkezünk.

Az 1888-as tudósítás érinti a gyülekezést is: „A gyerekek reggel *virágokkal földíszített nemzeti színű zászlókkal* mentek iskolába, hol az összegyűlt szülék öröm közt várták az indulás idejét.” Értékes mondat. Általában fontos, hogy a gyerekek otthonról már zászlóikkal jöttek, ami azt mutatja, jelentős mennyiségű nemzetiszínű zászló lehetett ekkor a makói lakosság birtokában. Figyelemre méltó, hogy Makón élt a szokás, mely szerint ekkor a zászlókat is virágokkal díszítették. Majd indult a menet. 1882: A „majálisra hatalmas menetben vonultak ma ki a városból a reform. elemi osztályok fiúnövendékei, száz-megszáz nemzeti zászlócskát lobogtatva kezökben, arcaikon az öröm mosolyával, bombardó¹³⁵ dübörgés és trombita harsogás közt, kísértetve a szülők nagy tömege által.”¹³⁶ 1888-ból ismerjük a menet útvonalát. „A föllobogózt és virágózt menet zeneszó mellett a *Hunyadi-utcán, a Széchenyi-téren és a Szeged- utcán* keresztül, örvendő emberek csoportja közt vonult ki a

¹³⁰ *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1888. május 3. 4. l.

¹³¹ *Május elseje...* MAROS, 1889. május 2. 2. l.

¹³² *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1894. április 29. 5. l.

¹³³ HORVÁTH i. m. 205. l.

¹³⁴ *Gyermek majális.* MAROS, 1880. május 30. 3. l.

¹³⁵ rézfúvós hangszer

¹³⁶ A beszámoló még egy néprajzi vonatkozású tudósítást is megőrzött számunkra: „a fagyos Szervác kegyes volt irántok, s nem rontotta el mulatságukat” *Majálisra...* MAROS, 1882. május 14. 3. l.

Marospartra, hol a gyermekek víg dalra zendülve folytatták útjokat, míg a majális helyére értek, és ott letelepülve, mosolygó ábrázattal fogtak a falatozáshoz, ebédután pedig dalolással, többen pedig zeneszóra táncra perdülve mulattak és gyönyörködtettek az összegyűlt szüléket. 5 óraker haza vonultak.”¹³⁷

A kicsik táncát az álnéven író Rengey Milandor így örökítette meg: „Mulatt nagyon az apró fiatalság. Istenem, míg ily kicsinyek a legények, mindnyájan ugyan ugrándoznak, s tornagyakorlattal kísérik megpótolni, a mit a táncmester még rajtuk el nem rontott. (...) a csárdást rendesen taktus nélkül vagy legalább egygyel előre rakják.” „Iréнке zokogva panaszkodik, hogy Jenőke az unokafivér egy nagy darab cukorsütemény és egy felajánlott fél koszorú füge dacára vele táncolni nem akar.” Ha a gyerekeknek szerencsájuk volt, tovább maradhattak: „8 óra után takarodót fújtak a kis népnek (...) sajnáltam, mikor eltávozott a kis élelmes ármádia.”¹³⁸

1888-ban a református iskolák június 2-ai rendezvénye *jótevény céllal* jött létre. Az iskolák általában nem tűztek ki majálisaik számára külső támogatandó célt, ha volt egyáltalán jótevénykodási szándékuk, inkább saját iskoláik és tanulóik segítésére gyűjtöttek. Ez a református majális annyiban egyedülálló, hogy bevételét a református tanítóegyesület Csanád Megyei Tanítóegylet *árvái javára ajánlották föl*.¹³⁹

A majálison érvényes *étkezési szokásokról* alkotott képünket gazdagítja, hogy ismerjük a társas ebéd hagyományos fogásait. 1888-ban báránypaprikás salátával, túrós csusza és 1 liter bor szódával volt a menü „mindössze” 1 Ft-ért. A gyermekek hazavonulása után kezdődött vigalmat egy hagyományos bál mintájára szervezték. Kezdeményezésük úttörő volt: „*nálunk újdonság egy igazi zöldben való mulatság.*”¹⁴⁰ A zenét az idő tájt alakult cigányzenekar adta.¹⁴¹ A belépő személyenként 50 kr, családoknak 1 Ft volt. A majális annyira jól sikerült, hogy 1889. május 31-én hasonló programot állítottak össze. Ekkor nem jelöltek meg jótevény célt. A költségeket a későbbiekben az egyház fedezte,¹⁴² ami valószínűleg így volt már 1888-89-ben is. Rossz idő estére tartalék napról is gondoskodtak.¹⁴³ 1899 érdekessége, hogy a kivonuláshoz a nem régen alakult *gyermekzenekar* szolgáltatta a zenét.¹⁴⁴

---

¹³⁷ *Majális*. MAKÓI HÍRLAP, 1888. június 7. 4-5. l.

¹³⁸ RENGEY i. m.

¹³⁹ *Meghívás majálisra*. MAROS, 1888. május 27. 3. l. A Maros beszámolt az előkészületekről, s tudatta, hogy a református nagytiszteletű Szöllősi Antal felesége lett a majális fő védnökneje. (*Gyermekek öröme*. MAROS, 1888. május 31. 1. l.) Június 7-én arról értesülünk, hogy a rendezvény kitűnően sikerült. (*Gyermekek majálisa*. MAROS, június 7. 1. l.) Ezen alaklommal összegyűlt tiszta hasznót Bóna János igazgató át is adta az egylet áralapja javára. *Nyilvános köszönet*. MAROS, 1888. június 24. 3. l.

¹⁴⁰ *Meghívás majálisra*. MAROS, 1888. május 27. 3. l.

¹⁴¹ Talán az 1880-as években alakult és működött Fehér Poldi zenekaráról van szó. FELLETÁR i. m. 37. l.

¹⁴² *Gyermek majális*. MAROS, 1899. április 23. 6. l.

¹⁴³ *Majális...* MAROS, 1899. május 25. 4. l.

¹⁴⁴ *Majális*. MAROS, 1899. április 30. 5. l. A 33 tagú zenekar hamar népszerűsége tett szert. Ez az a zenekar, amelyik 1899-ban a földéaki ünnepen is zenélt. Ugyanebben az évben Dessewffy Sándor püspök adományban részesíti. Miután Makón rezidenciáján meghallgatta néhány műsorszámukat, 70 Ft-ot adott céljaikra. *A makói gyermek-zenekar öröme*. MAKÓI HÍRLAP, 1899. június 29. 3. l.

Ha megnézzük református iskolák később majálisait, ehhez teljesen hasonló képet kapunk.¹⁴⁵

A római katolikus iskolák majálisai

A római katolikus iskolák majálisai *más jellegűek voltak*. Fölvonultatták ugyan a „szokásos” kellékeket, de a hangsúlyt máshová helyezték. A szabadba tett kirándulásukat mindig összekapcsolták *Ferenc József király koronázásának az érvfordulójával*.¹⁴⁶ Ezzel ünnepük fokozott közéleti jelentőséget kapott. A sok száz diák, a tantestület, a papok, szülők, vendégek együtt ünnepelték az állam, a közigazgatás számára is jelentős évfordulót. Bizonyos köröknek „illett” megjelenni ezen a napon a belvárosi római katolikus iskolában. Már csak ettől is a római katolikus majális gyökeresen más tartalmi jelleget kapott.

A jótékony cél mindig az iskola, a gyermekek segítése volt. Ritkán merült föl sajátos elképzelés, mint például 1882-ben az úJVárosi fiúosztály zászlója költségeinek az előteremtése.¹⁴⁷ Mivel megjelent, az adakozók, fölülfizetők között széles körben képviselve volt a város, a megye vezető rétege. A nap jellegét alapvetően befolyásolta az is, hogy nyitányként reggel 8 órakor misét hallgatott a tömeg. Ezzel a többi majálishoz képest *erőteljesebb vallási vonatkozást* kapott a nap. A szentmise után került sor az ünnepségre, melynek a koronázásról való megemlékezés mellett nagyon komoly *hazafias jellege volt*. Hogy az ünnep és a majális összekapcsolódik, azt jelezte, hogy a mise után már a majális díszletei fogadták az iskolában a gyerekeket és a vendégeket.

1899-ben mindez a következőképpen történt: „Az ünnepélyt megelőzőleg templomba vonult a gyermek sereg és szentmisét hallgatott. Mise után *zöldágakkal és az ünnepélyre vonatkozó képekkel, szobrokkal díszített udvarra* vonult, hol Henny Sebestyén prépost főesperes lelkesítő beszéddel nyitotta meg az ünnepet, mire a növendékek elénekelték a »Részvét« című alkalmi éneket.” Ezután Martinek Béla tanító kegyeletes emlékbeszédet tartott azon nemeslelkű alapítókról, a kik a szegény sorsú iskolás gyermekek felségélyezésére alapítványokat tettek.¹⁴⁸ Majd egy alkalmi beszéd hangzott el, elénekelték a Himnuszt és a Szózatot. Az ünnepnek de. 10 órakor lett vége. Ekkor süteményt osztottak mindenkinek,¹⁴⁹ és du. 2 órakor „hosszú sorban,

¹⁴⁵ Vegyük példának az 1903-as évet. A tantestület előbb közzétette a meghívóját (*A ref. iskolák júnijálisa*. MAROS, 1903. június 11. 3. l.; *Az ev. ref. iskolák júnijálisa*. MAKÓI HÍRLAP, 1903. június 11. 4. l.), mellyel a Bálólígetbe invitálta az érdeklődőket. A gyerekek úgy 1500-an (*A ref. iskolák júnijálisa*. MAKÓI HÍRLAP, 1903. június 18.) vagy többen zászlókkal, „ünnepi ruhában”(!), uzsonnával „hosszú tömött rendekben” vonultak végig a városon. „A réztrombiták rekedt hangját túlharsogta a másfélezer torok éljen riadalma.” A déli ebéd menüje kicsit változott: a bárány helyett ekkor halpaprikás és sült hal volt, de, aki akart, kérhetett borjúsültet is. Megmaradt a túrós tészta és fél liter bor.¹⁴⁵ Délután játék, majd este mulatság. Ennek mintájára szervezték meg az 1904-es majális is, bár akkor már nem olyan élénk sajtó odafigyeléssel, mint azt 1903-ban láttuk. *Ebéd a szabadban*. MAROS, 1904. május 22. 4. l.

¹⁴⁶ I. Ferenc Józsefet 1867. június 8-án koronázták Magyarország királyává.

¹⁴⁷ *A makói kath tantestület...* MAROS, 1882. június 11. 3. l. A majális befolyt tiszta haszna 36 Ft 40 kr A zászlóra 1 Ft 30 kr gyült össze.

¹⁴⁸ Többek között Lonovics József csanádi püspök majd érsek, Kun László makói plébános, Lonovics László, Dobsa Sándor stb.

¹⁴⁹ Ennek költségeit Henny Sebestyén állta.

nagy örömmel vonult ki mintegy 6-7 száz tanuló zászlók alatt a Lúdvári erdőbe, hol este 7 óráig játszottak, énekeltek, táncoltak.” Fölnöttek számára *mulatságot nem szerveztek*. Az ünnep rögzített időpontjából következik, hogy a római katolikus iskolák majálisának a megtartását nem tették függővé az időjárástól, s elmaradás esetére nem jelöltek ki úgynevezett esőnapot.

A kisebb népiskolák majálisai

A kisebb tanulószámú iskolák közül az *evangélikusok* és az *ortodox izraeliták* majálisáról semmiféle adatunk nincsen. A néhány száz fős közösségek tanulói számára – úgy tűnik – nem rendeztek „klasszikus” maros-parti májusünnepeket. Ez természetesen nem zár ki egy sokkal kisebb előkészületet, szervezést, költséget igénylő szabadban tett sétát. A másik kisebb létszámú felekezet, illetve vallás, a görög katolikus egyházközség és a neológ izraeliták kirándulásairól vannak adataink.

A *neológ izraelita iskola* majálisait általában a Lúdvári erdőben rendezte. Ezekről az iskola értesítőiben is megemlékezik. „*Május hónapban szabadba rándult az egész intézet tanítóival, hol egy egész délutánt töltöttünk.*” – olvashatjuk az 1895-ös jelentésben,¹⁵⁰ vagy 1902-ben: „*június 3-án a szabadba rándultunk növendékeinkkel.*”¹⁵¹ Az 1897-es kirándulásukról csak a sajtóból tudunk. Ennek érdekessége, hogy június 1-jén egy új, alkalmi helyen, a „Csipkés” erdőben tartották.¹⁵² Ennél többet nem is tudunk ezekről. Legföljebb, hogy estig tartott a játék.¹⁵³ Nyilván az izraelita iskola tanulói is tanítóik vezetésével közösen vonultak ki az erdőbe, és ismét közösen tértek onnan vissza.

Kicsit bővebb ismereteink vannak a *görög katolikusokról*. Az első majálisadatunk is hozzájuk kapcsolódik. A görög katolikusok rendezték a már említett „*ici-pici*” majálisát 1871-ben. A szervezés a többi iskola ünnepeihez hasonlóan történt. Belépődíjat nem szedtek. Az eseményről már jó előre, akár többször is hírt adtak a lapok.¹⁵⁴ A legrészletesebb beszámolóknak az 1882-es rendezvényükről van.

Ekkor a Maros már április 30-án „*mint értesültünk*” fölütéssel tudósította a makóiakat a készülő eseményről. Közhírré tették az említésre legérdemesebb hírt, miszerint a gyerekek „*szívneszesítő darabokat fognak előadni.*”¹⁵⁵ Május 9-én a lányok „*májusi királyné választása*” és a „*szegény és gazdag árva*” című „*kedélyneszesítő*”

¹⁵⁰ *A makói izraelita népiskola értesítője az 1894-95. tanévről.* Közli: SCHLESINGER Lipót. MAROS, 1895. 11. 1.

¹⁵¹ *Az izraelita népiskola értesítője.* MAKÓ ÉS VIDÉKE, 1902. június 29. 6. 1.

¹⁵² *Tanulók majálisa.* MAKÓI HÍRLAP, 1897. június 3. 5. 1.

¹⁵³ „*tartott az ártatlan mulatozás estig.*” *Iskolások majálisa.* MAROS, 1904. május 26. 4. 1.

¹⁵⁴¹⁵⁴ 1890-ben például kétszer is. Május 29-én előbb egy rövid hírt jelentettek meg az eseményről. (*Majális.* MAROS, 1890. május 29. 2. 1.) Majd egy hosszabb előzetest tettek közzé. Ebből már megtudjuk, hogy június 2-án de. 11 órakor vonulnak ki a gyerekek a Lúdvári erdőbe zászlókkal és zeneszó mellett, a főtéren keresztül. Ott már előre díszes sátort fognak fölállítani, amelyben du. 1-kor veszi kezdetét a társas ebéd. Du. 4-kor a gyermek előadásai, szavaltái következnek, majd játék, tánc, és este 8 órakor visszavonulás a városba. (*Majális.* MAROS, 1890. június 1. 2. 1.) Mindezek megtörténtéről a MAROS június 5-ei számában beszámolt. Hasonló tudósításunk van az 1901-es görög katolikus majálisról. *Juniális.* MAROS, 1901. június 2. 4. 1.; *Majális.* MAKÓI HÍRLAP, 1901. június 2. 4. 1.

¹⁵⁵ *Mint értesültünk...* MAROS, 1882. április 30. 3. 1.

összeállításokat játszották el.¹⁵⁶ Május 14-én eseményről készült beszámolóban olvasuk: „A tanügy barátai szép számmal jelentek meg.” A darabokat Lázár József kántortanító rendezte és tanította be, melyek jól sikerültek, „B. Pap Mihály derék iparosunk mélyen átérzve a gyermekek szívhez szóló előadásai által,” ott a helyszínen az árva gyermekek javára 15 Ft-ot adott, amit Juhász György főesperes azonnal ki is osztott. Ez a korban jelentős összegnek számított. Az iskola javára történt többi adakozás is csak 17 Ft 20 kr-t jövedelmezett.¹⁵⁷ Az 1882-es rendezvény volt a görög katolikus iskolák legnagyobb visszhangot kiváltó majálisa.¹⁵⁸

A középiskolák

Makón korszakunkban négy középiskola működött. Közülük a legrégebbi a református algimnázium, mely 1875-ben nyílt meg. A polgári leányiskola 1880-ban,¹⁵⁹ a polgári fiúiskola 1881-ben kezdte meg működését.¹⁶⁰ A makói királyi állami főgimnáziumot 1895-ben adták át az oktatásnak.¹⁶¹ A középiskolák is megrendezték a saját majálisaikat. A szokott föltételek itt is érvényesek maradtak. Különbség volt azonban a korosztály, a magasabb oktatási szint miatt. A rendezés körülményeit befolyásolta az alacsonyabb tanulói létszám. Egy-egy rendezvényük *messze nem volt olyan tömeges*, mint a református vagy katolikus népiskoláké. Ennek megfelelően összejegyzeteik családiasabbnak tünnek. Eme szervezéseknél is volt kivonulás, a majális tér díszítése, poharazás, étkezés, cigányzene, versenyek, ének, játék és tánc. A táncfőlemelésénél a *csárdás* mellett kiemelik a *kállai kettőst*. A kitelepült vendéglős mellett rendszeresen említik a parton elárusító helyet létesített cukrászt. A társadalmi odafigyelés, különösen is a fiú polgári iskola estében, határozottan megvolt.

¹⁵⁶ *A makói gör. kath...* MAROS, 1882. május 7. 3. l.

¹⁵⁷ Impozánsnak nevezhető az adakozók névsora: Tarnay Dezső és Ivor 1 Ft, Nagy János kapitány 50 kr, Major Miklós 50 kr, Gera Sándor segédlelkész 50 kr, Pallagi János „korcsmáros” 50 kr, Barna Rozália 50 kr, Pallagi István 50 kr, id. Major János 70 kr, id. Sonkovic István 50 kr, Barcán Mihály 1 Ft, főtisztelendő Juhász György görög katolikus esperes 4 Ft 50 kr, Tarnay Antal 50 kr, Faragó László 50 kr, Bogdánffy Gyula 50 kr, Popesku József 50 kr, Balku Gyula 50 kr, Puka Jancsi zenekara 4 Ft. *A majálisok sora...* MAROS, 1882. május 14. 3. l.

¹⁵⁸ Az 1890. június 2-ai görög katolikus majális hasonló. A szervezésre az egyházközség kebelében külön szervezőbizottság alakult. A terv szerint de. 11 órakor a leányiskolától indult a menet zene- és énekszó kísérete mellett a főtéren és a Szegedi utcán át a Maros-partra, a Lúdvári erdőbe, ahol már előzőleg földíszített sátor várta a menetet. Délután 1 órakor társas ebéd, 4 órakor gyermekelőadások, közben játékok, versenyek. Este 8 órakor hazavonulás, *a kisebbek kocsikon*, a nagyobbak szintén zeneszó és ének mellett gyalog tértek vissza a városba. A fölnötteknek az estére már kivilágított sátorban táncmulatságot szerveztek. *Majális*. MAROS, 1890. június 1. 2. l.

¹⁵⁹ HORVÁTH i. m. 191. l. KELEMEN Ferenc: *A makói községi Zrínyi Ilona polgári leányiskola története. (1880-1903)* Különnyomat az intézet 1929-30. évi értesítőjéből. Makó, 1930. 10. l.

¹⁶⁰ HORVÁTH i. m. 193. l.

¹⁶¹ A főgimnázium által a 19. század utolsó éveiben szervezett majálisokról nem sokat tudunk. Úgy tűnik, éveken át megrendezték. 1898-ban június 9-én a koronázási évfordulóhoz kapcsolódóan volt „szabadba rándulás”. (*Június 8. MAKÓI HÍRLAP*, 1898. június 9. 5. l.) Egy érdekesebb adatunk van 1900-ból. Ekkor a területhasználatl kapcsolatban nem sikerült megegyezést kötni, így a főgimnázium majálisa elmaradt. *A majálisról*. CSANÁDI LAPOK, 1900. június 3. 4-5. l.

A református algimnázium

Az algimnázium kirándulásáról 1879-ből van adatunk. Ekkor, ragaszkodva a majális eredeti jelentéséhez – májusban a szabadban rendezett kirándulás – elkésett majálisnak nevezték a gimnazisták kirándulását, mivel június 3-ára esett.¹⁶² Fölügyeletüket az igazgató látta el. Meghívott vendégekként jelen voltak a tekéző egyesület tagjai. Helyszíneként a „zombori erdői” választották. Ekkor Kiszombor határában még nagyterjedésű tölgyfaerdők voltak.¹⁶³ A majálisról készült beszámolóknak külön értéke, noha csak utalásszerűen, de mégis valami képet kapunk a zombori erdőről, mely a 19. század végére már csak az emberek emlékeiben élt. 1879-ben azonban még bőven volt alkalmas hely a majálisok számára. A majálisra utólag kocsival érkező újságíró a híd után balra fordult a töltésen, majd „az erdőbe vezető gyalogos úton kissé előre haladva szemünkbe ötlött a mulatság színhelye” – kezdődik a beszámoló. „Nemzeti színű zászlók lobogtatása, víg poharazás cigány zene kíséretében meggyőzött bennünket a felől, hogy már elértük a boldogság Mekkáját. A mint *a terebélyes nagy fát körül övedző rondóba jutottunk*, szívünk az örömtől repesett, látva a tanuló ifjúság szelíd örömét, a mely nem állott egyébből, mint abból, hogy a műzsafiak ugyancsak rakták a kállai kettőst, a bájos angyalkákkal. (...) Csakhamar a vacsora is elérkezett. A leszúrt szerény flóresért¹⁶⁴ mindenki paprikás halban részesült.”¹⁶⁵ 1880-ban az iskola ismét a kiszombori erdőbe kirándult.¹⁶⁶ Az intézmény 1881-es megszűnése véget vetett az érdekesen induló algimnáziumi májusünnepeknek.

A községi polgári leányiskola

A makói államilag segélyezett községi polgári leányiskola majálisait illetően szerencsés helyzetben vagyunk, hisz az újsághírek mellett *a rendszeresen megjelenő évkönyvek beszámolóira is támaszkodhatunk*. Ezek híradásai teljesen egybevágnak a Maros cikkeivel. A lányok majálisairól kezdettől vannak adataink. 1882-ben május 30-án került sor a majálisra. Ez a tudósításunk, mely nem csak a kihurcolkodott vendéglősről, cigányzenéről, táncról tesz említést, hanem *elsőként* arról is, hogy az alkalomra külön cukrász is kitelepült. „Vendéglősről, cukrászról gondoskodva van.”¹⁶⁷ 1889-ben a majális júniusra csúszott. „A szokásos *szórakoztató tavaszi kirándulást* június 6-án rendezte meg a tantestület a növendékek részére, mely alkalommal a gyermekek örömét a szép számmal megjelent szülők részvétele is emelte.”¹⁶⁸ A napot a növendékek a tanári kar vezetésével a *Lúdvári erdőben* töltötték.¹⁶⁹ 1891-ben szintén júniusban, 2-án volt a kirándulás, a szülők ekkor is megjelentek, és kapunk egy

¹⁶² *Elkésett majálist...* MAROS, 1879. június 1. 3. 1.

¹⁶³ A tájon őshonos tölgyerdőket az 1890-es évekre szinte teljesen kiirtották.

¹⁶⁴ forint

¹⁶⁵ DIABOLUS: *A kis-zombori erdői mulatság*. MAROS, 1879. június 8. 1-2. 1.

¹⁶⁶ *A gymnásiumi...* MAROS, 1880. május 30. 3. 1.

¹⁶⁷ *Majálist rendez...* MAROS, 1882. május 28. 3. 1.

¹⁶⁸ *A makói államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1888-1889-iki tanévről*. Közéleteszi HORVÁTH Illés igazgató. Makó, 1889. 35. 1.

¹⁶⁹ *A makói államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1888-1889-iki tanévről*. Közéleteszi HORVÁTH Illés igazgató. Makó, 1889. 35. 1.

¹⁶⁹ *Mulatság a zöldben*. MAROS, 1889. június 6. 2. 1.

rövid tudósítást a programról: a gyerekek „*tánc, ének és társasjátékok mellett töltötték el a szabadban a délutánt.*”¹⁷⁰ A lányoknak szerencséjük volt, mert aznap délelőtt esett. Miután azonban kicsit szikkadt, útnak indultak. Az újság bővebben tudósított: „*a kedves lányokkák vidám csoportja táncsal, énekléssel, verseny futással, labdázással szórakozott.*”¹⁷¹ 1892-ben az eseményt összekötötték *Ferenc József megkoronázásának* 25 éves évfordulójára rendezett ünnepséggel. A megemlékezés befejeztével a gyerekek a szülőkkel együtt vonultak ki a zöldbe.¹⁷² A közreműködők jó nevű makóiak voltak: a vendéglős Sonkovics, a „cigány” pedig Purcsi.¹⁷³ 1894-ről csak azt tudjuk, hogy a gyerekeknek „májusban majálisuk volt.”¹⁷⁴ 1895-ben május 25.,¹⁷⁵ 1896-ban május 26. a rendezvény napja. „A Maros melletti kis erdőben” az évi majális, „hol zeneszó mellett, felváltva karénekekkel, társasjátékokkal, versenyekkel töltötték el a délutánt a gyermekeik örömeiben osztozó szülők társaságában.”¹⁷⁶ 1898-ban május 27-ére esett a nevezetes nap.¹⁷⁷

Utolsó két tudósításunk kiemelésre méltó. Az 1901-es évkönyv nem az eseményről szól, hanem egy rövid *pedagógiai véleményt* közöl. „*Az ily kirándulásoknak azonban nem szabad sablonszerűen előkészítetteknek lenni, hanem mintegy természetes összefüggésben kell állnia az iskolai élettel s annak alkalmosságát a gyermeki lélek hangulatából a tanítónak kell felismernie (...)* a május iskolai megünneplése tisztán és kizárólag azon keretben, melyekben a gyermeki kedély tiszta, közvetlen, ártatlan megnyilatkozásának nyílik tér.”¹⁷⁸ Nem tudjuk, mi váltotta ki az év történetét megíró igazgató módszertani megjegyzését. Talán nem volt elégedett az az évi rendezvényt. Összességében azonban, megállapíthatjuk, a polgári leányiskola majálisai egyáltalán nem voltak sablonszerűek, hoztak újdonságokat, igazodtak az aktualitásukhoz, és megfelelően előkészítették őket.

Az 1902-es beszámoló is érdekes többlettel bír. A majális május 31-ei megrendezése mellett utal egy eddig nem említett, de az intézményben folyamatosan létező május 1-jei hagyományra: „*május elsején játékkal összekötött szórakoztató gyermekmulatság*” volt az iskolában.¹⁷⁹

¹⁷⁰ *A makói államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1890-1891. tanévről.* Közzéteszi HORVÁTH Illés igazgató. Makó, 1891. 4. 1.

¹⁷¹ *Polg. leány-iskolánk tavaszi kirándulása...* MAROS, 1891. június 4. 1. 1.

¹⁷² *A makói államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1891-2. tanévről.* Közzéteszi HORVÁTH Illés igazgató. Makó, 1892. 4. 1. *Kirándulás a zöldbe* MAROS, 1892. június 16. 4. 1.

¹⁷³ *A tanuló ifjúságmajálisa.* MAROS, 1892. május 29. 4. 1.

¹⁷⁴ *A makói államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1894/95. tanévről.* Közzéteszi HORVÁTH Illés igazgató. Makó, 1895. 8. 1.

¹⁷⁵ *Majális.* MAROS, 1895. május 26. 5. 1.

¹⁷⁶ *A makói államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1895/96. tanévről.* Közzéteszi HORVÁTH Illés igazgató. Makó, 1896. 4. 1.

¹⁷⁷ *A makói államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1897/98. tanévről.* Közzéteszi HORVÁTH Illés igazgató. Makó, 1898. 4. 1.

¹⁷⁸ *A makói államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1900-1901. tanévről.* Közzéteszi HORVÁTH Illés igazgató. Makó, 1901. 9. 1.

¹⁷⁹ *A makói államilag segélyezett községi polg. leányiskola értesítője az 1901-1902. tanévről.* Közzéteszi HORVÁTH Illés igazgató. Makó, 1902. 3. 1.

A polgári fiúiskola

A fiúiskola majálisairól kevesebb adatunk van. Ennek az iskolának az értesítőiből is kitűnik, hogy minden évben sor került rá.¹⁸⁰ A kevesebb adat is tanúskodik a fiúk majálisának a jelentőségéről. Világos, hogy a lányokéhoz képest nagyobb súlyú volt. A résztvevő közönség között mindig szerepelt a makói elit. Visszatérő megállapítás: „szép számmal megjelent, kiválóan intelligens közönség,”¹⁸¹ (1885) a „közébeden Maros város intelligentiájának nagy része jelen volt.”¹⁸² (1891) „Délben az értelmiség köréből sokan vettek részt a rendezett közébeden.”¹⁸³ (1893) „Nagy érdekeltséget költő nyári mulatságot rendez (...) a polgári fiú-iskola tantestülete és ifjúság, melyben a szülők és városunk értelmisége részt venni siet.”¹⁸⁴ (1889)

Színhelyként a fiúk 1883-ban még a *kiszombori erdőt* választották,¹⁸⁵ de 1885-ben már a *Lúdvári erdőben* találjuk őket.¹⁸⁶ A program reggel 8 órakor kezdődött. Ahogy szokás, együtt indultak a partra. Ez már egy *fegyelmezettebb vonulás*, s nem véletlenül írták: „*impozáns volt* reggel a kivonulás zászlókkal, zenekísérettel, *dobszóval*.” A diákok közben „éljenezték kísérő tanáraikat” s a Maros-parton, „mint kalitkából kibocsátott madársereg röptek szét a szélrózsa minden irányába.”¹⁸⁷ 1891-ben sajátos epizódként előbb elmentek *dr. Dózsa Sámuel*, iskolaszéki elnökük háza elé, ahol „lelkes éljenekkel” köszöntötték a közszeretnek örvendő embert.¹⁸⁸ Majd irány a Maros, ahol „az ebéd idejéig dallal, *tornával* s különféle játékokkal töltötték az időt.”¹⁸⁹ A programból a torna tűnik rögtön a szemünkbe. Hosszú ideig széles körben folyt a korban polémia a tornaoktatás módjáról, a tornászás hasznosságáról. Az 1870-es évektől vált a képzés részévé, s mint program, látjuk, a majálisokon is helyet követelt magának.

Délben következett a *közébed*. A vendégek erre az időpontra érkeztek meg. Az étkezésen a tanulók is nagy számban vettek részt, 1891-ben 104-en, 1893-ban mintegy százan. A szolgáltatások elvégzéséhez híres vendéglőst kértek föl. Az 1890-es években az ebédet többször is *Búza János*¹⁹⁰ szolgáltatta. Búza vendéglős „ugyancsak kitett magáért – olvassuk 1891-ben –, a köz ebéden résztvevőknek az előre jelzett két

---

¹⁸⁰ 1885-ben ezt olvashatjuk: „az igazgatóság 1 napot engedett ifjúsági majális szünetül, mely az erdőben szép közönség részvétele mellett jól sikerült.” (A *makói államilag segélyezett községi polgári fiúiskola értesítője az 1884-1885-ki tanévről*. Összeállította: MOLNÁR Albert. Makó, 1885. 6. l.) 1889-ben pedig: „A növendékek részére évenként rendeztetni szokott tavaszi kirándulás, a zöldbe f. évi június 1-én tartott meg.” (A *makói államilag segélyezett községi polgári fiúiskola értesítője az 1888-1889-dik tanévről*. Összeállította: MOLNÁR Albert. Makó, 1889. 32. l.) Az iskola 1896-ban a főgimnázium indulásával megszűnt.

¹⁸¹ *Majális*. MAROS, 1885. május 24. 2. l.

¹⁸² *A polgári fiúiskola majálisa...* MAROS, 1891. május 28. 2. l.

¹⁸³ *Majális*. MAROS, 1893. június 1. 4. l.

¹⁸⁴ *Nagy érdeklődést költő nyári mulatságot...* MAROS, 1889. május 30. 1. l.

¹⁸⁵ *A polgári fiúiskola...* MAROS, 1883. június 3. 3. l.

¹⁸⁶ Május 18-án tartották a majális. *Majális*. MAROS, 1885. május 24. 2. l.

¹⁸⁷ *Majális*. MAROS, 1893. június 1. 4. l.

¹⁸⁸ *A polgári fiúiskola majálisa...* MAROS, 1891. május 28. 2. l.

¹⁸⁹ Uo.

¹⁹⁰ Buza a 90-es évek több majálisának kedvelt vendéglőse. A fiúk 1893-as majálisán is ő volt a vendéglős. *Majális*. MAKÓI HÍRLAP, 1893. június 1. 4. l.

tál étel *báránypaprikás és túrós csusza* helyett, még *malac paprikással, cigánypecsenyével és ugorka salátával* is kedveskedett.” Ezen kívül volt még „pompás” kávé és bor, uzsonnára minden gyerek *túrós lepényt* kapott.¹⁹¹ Ezen a majálison is megjelent külön az alkalomra fölkerült cukrász. 1889-ben a leghíresebb makói mester települt ki. „A közönség számára *Lélek István cukrász* is készen tartja a helyszínén süteményeit és fagyaltjait. Egyik elsőrendű zenekar egész délután, ha kell viradatig (sic), táncnótákat húz.”¹⁹²

Az „úri közönség” majálisai

A majálisok általános társadalmi elfogadottságát jelentette, hogy megtartásukba tevékenyen bekapcsolódtak a város polgárosult elemei is. Sőt, egy-egy jól sikerült majális *rangot adott a szervező magánosoknak, egyesületnek, közösségnek*, s majd lesz néhány év, amikor szinte versengve állnak a különböző csoportok oda egy-egy majális rendezése mellé. Az 1880-as, 90-es években a szervezők között találjuk a Szabadelvű Kört, a Gazdasági Egyesületet, a Polgári Olvasókört, a Tanítóegyesületet, kereskedősegédeket, hivatalnokokat, „előkelőbb” iparosokat, dalárdát, a tornaegyletet, magánembereket, családokat, fiatal úrfiakat és makói lányokat. A majálisok száma nagy. 1884-ben például ezt a hírt tette közzé a Maros május 18-án: „*A majálisok oly szaporán jönnek, hogy jövő héten majd minden napra jut egy-egy.*”¹⁹³

Az „úri közönség” majálisai *alapjaiban tértek el a gyerekek rendezvényeitől*. A társadalom más rétegeinek az érintkezési színhelyei voltak. Esetükben már szó sincs látványos, a városon végighaladó gyalogos kivonulásról, legföljebb díszes kocsisor haladt végig a városon. A hangsúly egyértelműen a zöldben való szórakozásra került. Az előkészítés fő gondja a megfelelő szervezettség, a közönség számának és jó minőségű programnak a biztosítása. A programon belül *igyekeztek mindig valami újat nyújtani*, mely az adott rendezvényt kiemelte a többi hasonló alkalom közül. Ez a korosztály is szeretett játszani, versenyezni, sajátos pontként szerepelt a tombola és a tűzijáték. Utóbbinak a városból kilátogató sokaság is szemlélője lehetett.

Már a majális *helyszínének* a kialakítására is nagy gondot fordítottak. Díszítették virágokkal, lombokkal, zászlókkal, szalagokkal és természetesen kivilágították. Ehhez olajat elégető lampionokat használtak. Ettől eltérő technika, mint a lányok majálisának bengáli tüzei, ritkaság számba mentek. A kiszolgáló sátrakat, padokat, asztalokat kölcsönözték, bérelték, vagy a vendéglősök biztosították. Fölállításukat, kiszállításukat és elhelyezésüket az esemény időpontját megelőzőleg akár több nappal korábban is megkezdték. A zenéléshez cigánybandát fogadtak, melynek a színvonalára azonban jobban kellett ügyelniük, mint az iskoláknak, hisz a táncos multság meghatározó elemei voltak. Persze, ahogy láttuk, ebből a szempontból táncot szervező iskoláknak sem volt szégyellni valójuk. A helyet a közönség jó része kocsikkal közelítette meg. Ha szükség volt rá, akkor a főtérről társaskocsit is szerveztek a kiutazás megkönnyítésére. A fölshozott vacsora az iskoláknál látott társas ebédeknek megfelelő szintű volt.

¹⁹¹ *A polg. fiúiskola majálisa...* MAROS, 1891. május 31. 3. l.

¹⁹² *Nagy érdekeltséget költő nyári multságot...* MAROS, 1889. május 30. 1. l.

¹⁹³ *A majálisok.* MAROS, 1884. május 18. 3. l.

A „magánmajálisok” szervezése

Nem számított könnyű vállalkozásnak egy majális megrendezése. Sok munka és bizonyos anyagi rizikó járt vele, és mindig ott lebegett a szervezők feje fölött az időjárás kiszámíthatatlansága. Egy polgári majális szervezését önmagát „j”-nek nevező tárcaíró így örököltette meg:

„A mulatni vágyás pajkos szelleme fészkel be magát az emberek keblébe.

– Ki, a Lúdvárra!

Ez a jelszó hangzik el. És gyorslábú fiatal emberek keresik fel az ismerős családokat – majálisra hívogatni.

A lányok nyári öltönyüket próbálják, a mamák készítik a szokásos elemózsiát. A papák pedig – no ezeknek a legjobb dolguk van. Pénz nagyon kevés kell egy majálishoz. (...)

Lúdvár megnépesül. Hevenyészett sátorok állítatnak fel még hevenyészettebb asztalokkal és lócákkal.

Az öregek és nem táncosok letelepednek. A csaplár aztán csak győzzön kiszolgálni.

A táncosok meg alig várják, hogy keresztbe tegye vonóját a cigány. Járják kedvvel, lankadatlanul. Tapossák egyenesre Lúdvár gödrös talaját.”¹⁹⁴

Irodalmi jellegű beszámolóinkban minden előbukkan, mely szükséges egy valódi, jó majálishoz: lelkes szervezők, meghívott családok, lányok és gardedámok, előre fölállított sátrak, kitelepült kocsmáros, cigányzenészek és a tánc.

Ha minden előkészület rendben lezajlott, az idő is jó volt, akkor *sem minden szervezést koronázott siker*. Ez különösen a „magán” majálisok esetében fordulhatott elő, hisz az akció mögött nem állt intézményesen garantált „tömeg.” „Hat lány és egy férfi. Még most sem tudom az ifjúság miért nem jött mind ki. Mert a nők unatkoztak szörnyű módon... Hanem a zöldben persze még unatkozni is mulatságos dolog”¹⁹⁵ – olvashattuk 1882-ben

Az ilyen magánmajálisok esetében van, hogy csak arról tudunk, a *Lúdvári erdőbe* kísértált majálisozni néhány úri család. 1891-ben „néhány fiatal úr” szándékozott majálist tartani a Lúdvári erdőben.¹⁹⁶ Máskor kicsit bővebb a beszámoló: „Több helybeli úri család ma este hat órakor a »Lúdvári« erdőben nyári táncmulatságra gyűl össze, mely az előjelek után ítélve igen sikerültnak ígérkezik.”¹⁹⁷

1888-ban július 4-én tartott „nyári mulatságot” Lúdvárott egy rangos makói társaság. A korabeli sajtó nem nevezi majálisnak. Nem tudunk róla, hogy lett volna zene, tánc, kitelepült vendéglős, cukrász, kivilágítás és így tovább. A kb. 40-50 fős közönség kezdeményezése inkább „kirándulás.” Szabadban rendezett juliális, melynek rangját jelzi a jelenlévők névsora. Ez makói viszonylatban egészen figyelemre méltó:

¹⁹⁴ „j” i. m.

¹⁹⁵ RENGEY i. m.

¹⁹⁶ Előbb június 20-án szándékoztak megtartani a mulatozást, azonban a vásár miatt későbbre, június 29-re kellett kitolniuk a rendezés időpontját. A kérdéssel így többször is foglalkozott a Maros. *Majális*. MAROS, 1891. június 11. 2. l.; *Majális*. MAROS, 1891. június 14. 2. l.

¹⁹⁷ *Majális*. MAROS, 1890. július 6. 3. l.

Csécsey Jolánta, Kemény Ilma, Kemény Bella, Juhász Amália, Jarosch Inancence, Molnár Gizella, Molnár Eveline, Szöllösi Ilonka, Szöllösi Boriska, Szöllösi Anna, gardedámnak dr. Borotvás Dezsóné, Kemény Mihályné, özv. Kuthy Emilné, Juhász Istvánné, Szöllösi Antalné és a fiatal férfiak „városunknak az egyetemet részint már-már bevégező s részint egy pár évvel ezelőtt végzett ifjaiból állott.”¹⁹⁸ Ennek a típusú mulatságnak majd *folytatója lesz az egyetemre járó és egyetemet végzett ifjak nyári maros-parti szórakozása.*

A maga nemében *egyedülálló volt a makói leányok által* 1894. június 17-én a Lúdvári erdőben *rendezett juniális.*¹⁹⁹ Egyedisége abban állt, hogy szervezői fiatal lányok voltak: Szundi Ida, Kocsis Mariska, Kucses Anna, Pallagi Ilonka, Irlanda Vilma, Ragyánszky Róza, ismert helyi családok leányai. Mint mások, a leányok is törekedtek valami különlegességre. Ez ekkor a világítás volt: „meglepetés számba ment az esti világítás, mely *lampionokkal és bengál tűzzel* volt rendezve, ezen kívül igen jól sikerült tűzijáték is rendeztetett.” Vendéglősnek Tarnóczi Mihályt fogadták föl, a zenét a leghíresebb makói zenekar, Purcsi Károly bandája szolgáltatta. A mulatozás a késő éjfél órákban ért véget. *A rendezvény tipikus megjelenítője volt 80-as évek úri majálisainak.*

Egyesületek majálisszervezése

Ha valamely szervezet határozta el saját majális tartását, annak megvalósítására *rendezőbizottságot* hozott létre. A bizottság rangját a benne résztvevők névsora és elnökének személye adta meg. A megfelelő férfiak kiválasztásának tehát már a munka megindulása előtt komoly figyelmet kellett fordítani. A rendezőség tagjai között föl-osztotta a munkát, intézkedett a szükséges *föltételek biztosításáról*. Ezek a szokások voltak: sátor, asztalok, padok, zenészek, kocsmáros, esetleg cukrász, díszítés, kivilágítás, tánctér, táncmulatság. Meghatározta a *programot*: kulturális igényű darabok, versenyek, tombola, tűzijáték. Közösségi kezdeményezéskor, ha meghívókat is nyomtatattak, a bizottság állította össze a meghívottak listáját, illetve kihordatta a kisbíróvak vagy más úton a nyomtatványokat. Ez ritka volt. A meghívó inkább csak megtiszteltetés jelének fogható föl, belépődíjat fizetni kellett ezzel is, mások pedig meghívó nélkül, belépődíjjal ugyanúgy megjelenhettek a mulatságon. Az esetek többségében azonban megelégedtek az alkalommal kapcsolatos hírlapi invitálásokkal.

Ha a majális *jótékony célú* volt, a bizottságnak megkülönböztetett gondot kellett fordítania a cél népszerűsítésére. A bizottság tagjai személyesen társadalmi körökben, egyleti gyűléseken, más összejöveteleken és újságban megjelent cikkeken keresztül tehették ezt meg. Ha szükségesnek mutatkozott, adományokat gyűjtöttek. A rendezőbizottság meghatározta a belépődíj mértékét, a majális helyét, idejét, gondoskodott egy rendezőség fölállításáról, melynek tagjai a majális lebonyolítása kapcsán fölmerülő tényleges munkát végezték. Ha a majális valóban rangos volt, eme bizottság

---

¹⁹⁸ „Összehasonlíthatatlanul felülmúlt minden, eddig Makón rendezett hasonnemű vigalmat” – olvashatjuk a július 4-ei nyári mulatságról. A sikeren fölbuzdulva folytatást is terveztek. A »kirándulás«... MAROS, 1888. július 8. 3. l.

¹⁹⁹ *Majális.* MAROS, 1894. június 17. 5. l.

tagjai közé kerülni is elismerés lehetett. Mint látjuk majd, erre a föladatra szívesen jelentkeztek makói családok nőtagjai is.

A rendezőbizottság egyik legfontosabb föladata, a jótékony majális után nyilvános elszámolást közzétenni. Ez nem is maradt el soha.

A »jó szív« majálisa – 1888

Ez volt a városi elit által szervezett legjelentősebb majális. A „jó szív” majálist elméletileg a város valamennyi lakója számára rendezték, azért mégis inkább a polgáriassalabb réteg részvételére lehetett számítani. Sokban hasonlított a nőegyletnek 1880-ban, óvodaépítést támogatására szervezett ünnepéhez. Ez is nagy tömegrendezvény volt. Kiindulópontját egyértelműen a jótékonyág jelentette. A városban tartották pünkösöd másodnapján.²⁰⁰

Az 1888-as tiszai árvíz kapcsán „Jó Szív” elnevezéssel Budapesten egyesület jött létre, mely az árvízi károsultak megsegítését tűzte ki célul. A közélet legjelesebb alakjai (József főherceg, Tisza Lajos gróf, Bedekovics Kálmán stb.) támogatták.²⁰¹ Az egyesület ösztönzésére a fővárosban és az ország minden részén jótékonyági alkalmakat, gyűjtéseket, ún. bazárokat rendeztek, hogy így könnyítsék a víztől szenvedők kínjait. Fenyvesy Ferenc szerkesztésében külön Bazár újságot jelentettek meg. Ehhez a mozgalomhoz csatlakozott Makó. A „Bazár-újságból” már májusban 100 érkezett a városba, hamar elkapkodták.

A szervezést az egy éve alakult *Gazdasági Egyesület* vállalta föl. Április 29-én hozták meg a határozatot.²⁰² Rendezőséget állítottak föl, mely 1888. május 10-én fölhívással fordult a város lakóihoz mondván: „*tombolajátékkal és árucarnokkal egybekötött majális rendezését határozták el.*”²⁰³

A rendezőség megalakulása után három bizottságot hívott életre. Az elsőnek (*központi bizottság*) az élén *dr. Borotvás Dezső orvos, az egylet elnöke* állt. A szervezés összefogása volt a legfőbb föladata. A második (*első albizottság*) elnöke *Major Miklós polgármester* lett. Szerepvállalása jelzi a kezdeményezés komolyságát. Ez az albizottság kétezer meghívót küldött szét, zenészeket fogadott, intézkedett a sátrak föllállításáról, adományok elfogadásáról, a csarnokokban elárúsító hölgyek fölkéréséről,²⁰⁴ az étlap árainak a meghatározásáról és ún. táncmegváltásról,²⁰⁵ a közmunkaváltásági bárcák kiállításáról. A táncmegváltás eredeti ötlet volt. „A mulatság egyik fő törvénye lesz a kötelezett táncolás a 60. éves koron alul. Ki egy táncot elmulaszt, 5 kr bírságot fizet; a teljes közmunkaváltás ára 30 krban állapítatott meg.”²⁰⁶ A bírságot ezzel megbízott lányok szedték be. A belépődíjat 50 kr volt. A harmadik (*második albizottság*) elnöke Popeszku József. Ez az albizottság intézkedett a tánchelyiség és az

²⁰⁰ A makói gazd. egyesület majálisa. MAROS, 1888. május 17. 2. l. A rendezvényre május 21-én került sor.

²⁰¹ Jó szív... MAROS 1888. május 13. 3. l.; Jó Szív. MAKÓI HÍRLAP, 1888. május 3. 1. l.

²⁰² A jó szívek a »Jó szív«-nek... MAROS, 1888. május 6. 3. l.

²⁰³ Fölhívás. MAROS 1888. május 13. 3. l.

²⁰⁴ Az első albizottság föladata „az árucarnokok berendezése és az azokban ügyeskedő 11 menyecske és 23 polgárlány kiválasztása és fölkérése.” Nagyszabású ünnepélyt... MAROS, 1888. május 10. 2. l.

²⁰⁵ »A Jó szív« és a gazdasági egylet. MAKÓI HÍRLAP, 1888. május 10. 3-4. l.

²⁰⁶ Uo.

elárusító csarnokok díszítését illetően, ellenőrizte a zenekart, megállapította és kifüggesztette a táncrendet, fogadta a növendégeket.²⁰⁷

A szervezők ügyeltek arra, hogy programjaik széles körben vonzóak legyenek. Csak így számíthattak olyan bevételre, mely már büszkén elküldhető a szerencsétlenül járt embertársaik számára. Igyekeztek a községek lakóit is részvételre és adakozásra bírni. Az esemény előkészítéséről a vidéki lapok is írtak.

Az adakozás egyik fő terét az *árucsarnokok* nyújtották. Ebből ötöt terveztek: 1. hideg ételek, 2. hűsítő italok, 3. cukrászsütemények, 4. virágok, 5. szivar- és dohánytermékek árucsarnoka. Merész módon arra szólították föl az embereket, hogy *tömeges adományozásokkal* töltsék föl a csarnokok készletét, majd pedig vásárolják vissza az ingyen adott/kapott árukat, ezzel a bevétel tisztán tovább küldhető lesz a károsultak javára. Szintén a közönség adományaira építették a *tombolajátékokat*.

Az adományok számára gyűjtőhelyet jelöltek ki a polgári körben (Népkert), a rendezőbizottság irodájában. Naponta déli 12 óráig lehetett adakozni. A szervezők pusztán az önkéntességre alapozva nem bíztak a kívánt mértékű sikerben, ezért közleményükben bejelentették, hogy „*azon házakat is megkeresteti [a rendezőbizottság] tagjai által, honnét bármi csekély adományt remélhet, ezért kéri és felhívja a n[agy]. él[rdemű]. közönséget, fogadja e kiküldötteket szívesen.*”²⁰⁸ A helybe ment adománygyűjtőknek már nehezebb volt ellentmondani. A legnagyobb visszhangot az váltotta ki az előkészítés idején, hogy egy nagylelkű, névtelen adakozó kétmázsás disznót adott a tombolára.²⁰⁹

A kitűzött napon az időjárás kedvezett. Nagy volt a részvétel. A beszámolóik szerint megjelent a város értelmisége, hivatalnoki kara, a kereskedők, iparosok, talán csak a „*jómódú gazdaosztály*” maradt távol, a „*hiányzó gazdák helye képezte a szép nap sötét pontját*” – olvashatjuk a Maros vezércikkében.²¹⁰ Ellentmondásnak tűnik a Makói Hírlap ugyanaznapki állásfoglalása, miszerint „*gazdaközönségünk mégis megmutatta, hogy a jótékonyág oltárán tud áldozni.*”²¹¹ A dicséret valószínűleg a Gazdasági Egyesület tagságának szólt, és az adományozásban való részvételnek. Magán az alkalmon lehet, hogy valóban csekélyebb számú volt a gazdák megjelenése.

Du. 3-kor nyíltak ki az árucsarnokok, és ugyanekkor a tánchelyiségben²¹² cigányzenekar kísérete mellett megindult a tánc. Este 8 órakor került sor a tombolahúzásra, majd éjféλι szünóra beiktatásával hajnalig tartott a mulatság.

A belépődíjra, fölülfizetésre és adakozásra épített majálison a szegényebbek legföljebb báméskodó közönségként jöhettek szóba. Ők inkább a megszokott kalákákban²¹³ mulatoztak volna, ezeket azonban a városi hatóságok, hogy támogassák a jóté-

²⁰⁷ *A makói gazdasági-egyesület majálisa*. MAKÓI HÍRLAP 1888. május 17. 6. l.; *A makói gazd. egyesület majálisa*. MAROS, 1888. május 17. 2. l.

²⁰⁸ *Fölvívás*. MAROS 1888. május 13. 3. l.

²⁰⁹ *A »Jó szív« majálisa*. MAKÓI HÍRLAP, 1888. május 24. 6. l.

²¹⁰ *A mi jó szívünk ünnepe*. MAROS 1888. május 24. 1. l.

²¹¹ *A »Jó szív« majálisa*. MAKÓI HÍRLAP, 1888. május 24. 6. l.

²¹² A tánc színhelye a színház volt.

²¹³ A kaláka a 19. században leginkább földművelő fiatalok táncos, zenés mulatozása. Színhelye általában a város valamely kocsmája volt. Az előforduló durvaságok és erkölcstelenségek miatt sokan kritikával illették.

konyság majálisát, alkalmilag betiltották. „A »Jó szív« iránti tekintetből a [rendőr]kapitányi hivatal a hétfőn rendezni szándékolt minden kalákát betiltott, így a gazd[asági]. egyesület maga lesz a porondon.”²¹⁴ A tiltás azonban nem mindenhol érte el sikerét, s valószínűleg nem is váltott ki általános lelkesedést. Erre példa Horváth István városi tanácsos esete. Midőn a rendőrség ellenőrizte a kalákatilalom betartását, föllépett Horváth tanácsossal szemben, akinek minden szembeszegülése ellenére is a kocsmájában tartott kalákáját megszüntette. A Maros ironikus címmel utalva a „Jó Szív” majálisra, „Jószívű v[árosi]. tanácsos” fölütéssel számolt be az esetről. „Nem találunk szavakat a tanácsos e tényének jellemzésére, talán majd az illetékes hatóság jobban ki tudja fejezni meghatottságát a tanácsos jó szívűsége fölött.”²¹⁵ – foglalat össze véleményét a lap.

A siker a makói jótékonysági rendezvényeket tekintve kimagaslóan jó. Már az kedvező előjel volt, hogy bőséges adomány gyűlt össze az árucsarnokok számára. 1. csarnok (ételek): 15 szál szalámi és kolbász, 14 sonka egészben vagy tálra fölszeletelve, 6 tál sült, 5 db sajt, sok tojás, paprika, fehér cipó, kenyér és kalács, kosárszámra szőlő. 2. csarnok (italok): mintegy 150 üveg és egy fél akó bor (köztük 38 üveg és fél akó makói, 22 üveg magyaráti, 10 üveg jángori,²¹⁶ 10 üveg egri, 10 üveg ribizli bor), 15 üveg sör, 15 üveg szilvórium, birsalma, barack és seprő pálinka, 16 üveg likőr, de érkezett konyak, malaga, bakator, benediktiner, egy-egy üveg szeder, citrom és ribizli szörp és viszonylag sok savanyúvíz.²¹⁷ 3. csarnok (sütemények és hűtő italok): málna és ribizli szörp mellett 21 narancs, 75 citrom, cukor, 27 tál sütemény, 40 diós kifli, 22 csomag mézes sütemény, 160 mézeskalács, Lélek cukrásztól négy nagyobb cukrászsütemény, 70 péksütemény, ezenkívül kalács, fánk, dió és 2 csomag édesség. 4. csarnok (virágok): 9 kosár²¹⁸ és 2 tálca virág (rózsa, viola, jázmin), 53 csokor rózsa, 160 szál szintén rózsa és 3 cserepes virág. 5. csarnok (dohány, szivar): 50 darab hölgyszivarka és 230 másfajta szivar.²¹⁹ Mivel az elárúsító hölgyek nem tudták a csarnokok az összes árúját értékesíteni, a multság végen megmaradt készletet elárverezték.

Tombolatárgyak a legkülönbözőbbek voltak: piperecikkek, parfümök, szappanok, kancsók, tányérok, sótartó, illatszerek, poharak, írószközök, fogpor, játékok, több füzér füge, gyermek és női ruhák, gombok, hajsütőkészlet, késélesítő, rugós mérleg, dugóhúzó, 25 pia és 25 pipaszár, 2 tajtékpipa, 36 koszorú hagyma, virágpoharak, több kézimunka, képek, gipszszobor, bádog konyhai eszközök, réz gyertyatartó, papucsok, cipők, kefetartó, pénzes zacskók és szekrény, harisnyakötő, fogvájó, gyűrű, medál, cukorkák, asztali csöngő, papír és selyem virágcsokrok, kendők, csizmák, gumilabda, csészék, vajtartó, kasmírpaplan, olajosüveg, gyufatartó, lócs, hámfá, állóóra, patkó, kerékszőg, éjjeli lámpa, sőt egy eleven bárány, egy Biblia, Arany Toldija,

²¹⁴ *Bölcs intézkedés*. MAROS, 1888. május. 20. 2. 1.

²¹⁵ *Jószívű v[árosi]. tanácsos*. MAROS 1888. május 24. 2. 1.

²¹⁶ Jángor a város szállása, Makótól északra elterülő, a város határához tartozó, részben szőlőtermő terület. Így az ott termett bor makóinak tekinthető.

²¹⁷ *Az árvízkárosultak javára*. MAROS 1888. június 3. 3. 1.

²¹⁸ Egy kosár kb. 25 csokor virágot jelentett.

²¹⁹ A szervezők a mennyiséget kevésnek találták, és még vásároltak több min 2200 különböző fajtájú szivart.

másik két regény, az említett disznó és így tovább.²²⁰ Az adakozásba a város jelentősebb családjai egyöntetűen bekapcsolódtak.

Szerencsésen fönmaradt a napról több szemtanú, résztvevő beszámolója. Ők nem elégedtek meg azzal, hogy közöljék, az alkalom „fényesen sikerült,” életképszerű tudósításokat adtak.

A sátrakban elárúsító menyecskék forgolódtak. Hangosan kínálták a portékákat („*Tessék szivarokat venni!*” „*Egy szép virágcsokrot uram!*”), fűzfaköltők kifüggesztett alkalmi rigmusai csalogatták a nagyérdeműt:

„*Egyél jó gyümölcsöt,
Elmúlik a szümölcsöd!*”

A színházban erdődíszlet között gyermekek nekilendülve „*hangicsáltak.*” Kislányok, a „*halvány arcú Etelka, a bájos szemű Ilka, a bájos természetű Róza,*”²²¹ lelkesen árulták a tombolajegyeket, „*A tessék tombolajegyét venni!*”²²² hallatszott mindenfelé. „*Jó szívű zsarolók*” vettek körül mindenkit. A férfiak, talán hogy jelezzék, ők már számtalan jegyet vásároltak, a kalapjuk mellé tűzték bilétáikat, mely később a gyerekek hatására játékos versennyé alakult, s az lett a „*dicsőbb*”, akinek kalapján több jegy volt. Az egyik szervező mesélte, „*föltettem a rendezői szalagot, hogy az auktoritás nagyobb legyen s a kis zsarolók hálójától megszabaduljak.*”

Azt vettem észre, hogy nagyobb lett a bizalom. Négy-öt vett körül.”²²³ Folyt a „*jó szívű rablás.*” A vásárlók a végén a kalapjuk mellé tűzött tombolajegyekkel már úgy néztek ki, mint valami „*indus főnökök.*”

A következő kis párbeszédet a vásár forgatagában jegyezték föl.

Egy szép szőke kislány jött, cigarettát árult.

„– Mi az ára? – kértem tőle.

– Három píz! – felel az én szépen, s ezzel tovább megy, már tudva, hogy »*tíz píz*«-ből nem kell visszaadni semmit.”

Egy nyalka baka jelent meg az ünnepen.

„– Katona bácsi, fizet 5 kr közmunkaváltságot!

– Dehogyan fizetek, szentem!... S a következő percben a megvesztegetett leánya már a katona bácsi karján végezte a *közmunkát a táncteremben.*”

Egy kislány megkérdezte, miként szerezhetne több pénzt a károsultaknak.

„– Hja, lelkem, nagy városban az ilyen angyalarnak egy csókért is jó pénzt fizetnek.

– Igen – felel az én szép tanítványom –, de *én magam csak nem kínálhatom, más meg nem kért!*”²²⁴

Tekintélyes emberek is mókáztak. Este 9 órakor díszmenetet rendeztek a végül is nem kisorsolt, hanem levágott sertés tiszteletére. Elöl ment Borotvás elnök, utána a

²²⁰ A tárgyak értéke meghaladta a 220 Ft-ot. (Az *árvízkárosultak javára...* MAROS 1888. június 10. 3. 1.) Az adakozók névsorát a rendezőség közzétette.

²²¹ A város jeles polgárainak a leányairól van szó: Karácsonyi Rózsa, Csorba Etel, Pap Ilka és Szolcsányi Etel.

²²² A portéka ajánlásába humor is vegyült: „*Tessék tombolajegyét venni!* Egy darab 10 kr. Ha tizet tetszik venni olcsóbban számíttjuk. Egy forintba.”

²²³ A »*Jó szívű*« majálisa. MAKÓI HÍRLAP, 1888. május 24. 6. 1.

²²⁴ Uo.

díszszónok a kiszendedett sertés képével, a titkár és a többi rendező hatalmas bárdokkal. De megtudhatjuk azt is, hogy a „*derék polgármester*” egy gyermekpaplan szerencsés megnyerője lett, és hogy Popeszku²²⁵ urat is kisorsolták a tombolán, de érte nem jelentkezett senki.²²⁶

Fözlüfizetésekből, belépődíjakból, tombolajegyekből, az árucarnokok bevételeiből, a megmaradt tombola- és árukészlet elárverezéséből, közmunka megváltásából a *tiszta jövedelem 1172 Ft 47 kr* lett, melyre igazán senki sem számított.²²⁷ Ebből ezer Ft-ot már a rendezvény másnapján elküldtek a „Jó szív” központi bizottságának. Előzőleg csak 500 száz Ft bevételre számítottak, ha a vendégek fejenként elköltének három Ft-ot. A siker így igazán mindent fölülmúlt.²²⁸ Megvalósult a jelige: „*miként lehet nagyból kicsit és kicsiből nagyot csinálni.*”²²⁹

„*Ilyen majálist még nem látott Makó*” – 1889

Másik jeles polgári majális a tornászoké. 1889. június 13-án tartották a városban élénk érdeklődést kiváltó ún. „*tornázmajálist.*”²³⁰ A rendező természetyszerűleg a makói tornaegylet volt.²³¹ Az eseményről *Istók* szignóval lelkes hangú, humorral elegyített levél jelent meg a Maros újság tárca rovatában.²³² A szerző egy férfi szemével vázolja az eseményeket barátjának, a mulatságon jelen nem lehetett Sándornak. Sommásan így foglalta össze véleményét: „*ilyen majálist még nem látott Makó.*”

A rendezőbizottság már eleve arra készült, hogy egy nem átlagos, meg nem ismételhető nyári mulatságot hoz össze a város intelligenciája számára. A megjelentek névsora is jelzi, hogy nem „közönséges” lúdvári összejöveteletről volt szó. A jelesebb makói családok, a „*társadalmunk színe-java*”²³³ mellett többek között megjelent Battonyáról Hervay Vilma, a közeli Kiszombor földbirtokos családjából Rónay Aladárné, a lányok közül Rónay Dóra és Rónay Cili.²³⁴ De jöttek vendégek Mezöhe-

²²⁵ A Popeszku volt a sertés díszfölvonulás szónoka.

²²⁶ Az eseményekről a MAROS „A »jó szív« majálisa címmel szerkesztőségi cikkben, az első oldalon számolt be 1888. május 24-én.

²²⁷ Az *árvízkarosultak javára...* MAROS 1888. június 17. 3. l. Egy átlagos jótékonyági táncmulatság tiszta jövedelme ebben az időben 100-200 Ft volt. Ha ennél több gyűlt össze, az már kiemelkedő sikernek számított.

²²⁸ Ismerjük a bevételek fontosabb tételeit. Beléptidíjból 625 Ft 24 kr, ételekből és italokból 110 Ft 10 kr, cukrázatsból 73 Ft 10 kr, szivarokból 40 Ft 20 kr, virágokból 20 Ft 77 kr, tombolajegyekből 184 Ft 13 kr, elárverezett ételekből és italokból 14 Ft 19 kr, fözlüfizetésekből 209 Ft, 5 kr. *Főszámadás...* MAROS, 1888. május 27. 2. l.

²²⁹ A »*Jó szív*« majálisa. MAKÓI HÍRLAP, 1888. május 24. 6. l.

²³⁰ A tornázmajálist a következő évben is megszervezték. A lap 1890. május 8-án írt arról, hogy az elmúlt évihez hasonló tornázmajálist rendeznek. Dicsérve az elmúlt év sikeres rendezvényét „Csak rajta!” fölkiáltással bíztatja a szervezőket. *Tornázmajális.* MAKÓI HÍRLAP, 1890. május 8. 2-3. l.

²³¹ A *tornázmajális...* MAROS, 1889. június 9. 3. l.

²³² ISTÓK: *Tornász-majális.* MAROS 1889. június 16. 1-2. l.

²³³ Uo.

²³⁴ A makói jelesebb hölgy résztvevők a következők voltak: özv. Barna Zsigmondné, Bartholomeidesz Jánosné, Bánffy Gyuláné, Breuer Gusztávné, Draskóczy Edéné, Eckhardt Oszkárné, özv. Eckhardt Vilmosné, Kalenda Árminné, Kemény Mihályné, Kövessi Albertné, Kristóffy Józsefné, Makay Endréné, özv. Oelhorn Józsefné, Réthy Károlyné, Urbanics Kálmáné, dr. Vendel Jánosné, V. Margó Célia és Wizinger Károlyné. Leányok: Barna Boriska, Bánffy Gizella, Bánffy Ilona, Breuer Ilona, Breznai Anna,

gyesről, Szarvasról, Hódmezővásárhelyről, sőt jelen volt a szegedi torna- és regattaegylet több tagja is.

A rendezvény lényegében két részből állt. Az első fele könnyed műfajokat föl-vonultató kulturális előadás, a második fele pedig a tényleges majális. Ez, mint ahogy egy ilyen rendezvénytől elvárható, már a szabadban folyt.

A *kulturális műsor* hangversenyből, a városban időző színészek föllépéséből, irodalmi művek, énekszámok előadásából állt. A könnyedséget jelzi, hogy a hangversenyt az ezen alkalommal Makóra átrándult hódmezővásárhelyi cigányzenekar nyitotta meg. Ők zenéltek a későbbi táncmulatságon is. Ismerjük a műsorban föllépett művészek neveit és produkcióikat: Breznai Anna szavalt, Zajonghy, a „jeles” tenor énekelt, és egy népdalt adott elő. Medgyaszay Evelin „Anna keservét” szavalta el Jókai Mór „Szigetvári vértanúk” című művéből,²³⁵ Kövessi Monsel „Légy” című monológját adta elő, V. Margó Célia egy „Mignon” románcot²³⁶ énekelt, Havas Aranka ismét egy Monsel darabot, a „Szórakozott kisasszonyt” vitte színre, míg befejezésül Kiss Pista és Kövessi Albertné dalolt. A beszámoló szerint az összeállítás a makói közönség számára kitűnő műélvezetet nyújtott, és „*tapsvihar, valóságos tapsorkán*” volt egy-egy jól sikerült darab jutalma.

Ezt követte a majális. Színhelyül a színházkeretet választották. A rendezők kitétek magukért. A korban elképzelhető minden módon díszítették a keret. A különböző báloknál már jól ismert eszközöket mind fölhasználták.²³⁷ Istók csak röviden így jellemezte kulcsint: „*tündérfényben úszott az egész.*” S valóban így lehetett. A fákon, bokrokon, az egész kertben színes lampionok világítottak, a fűben apró mécsesek égtek mindenfelé. A táncteremet a tavaszhoz, a pünkösdhöz, majálisokhoz nagyon is illő zöld ágakkal, lombokkal, virágfüzerekkel díszítették. Kicsit elütött a szokásoktól, de talán a férfias küzdelmeket jelentő tornaegylet rendezvényéhez mégis illet, hogy a falakra lándzsák, török, kardok, sisakok és kesztyűk voltak fölerősítve, s köztük olvasható volt az egylet jelszava: „*épség, erő, egyetértés.*” A terem bejáratánál kis mécsesekből képzett diadalkapu köszöntötte a belépőt.

A főszám természetesen a tánc volt. A korban olyannyira kedvelt négyeseket 22 pár táncolta, a legnépszerűbb azért mégis a csárdás volt. Éjfélután került sor a vacsorára, majd hajnal négyig, virradatig folyt tovább a mulatozás. „*Voltál már a paradicsomban?... sajnálhatod, hogy itt nem voltál, mert itt legalább fogalmat szerezhettél volna arról, hogy milyen is az a hely*” – foglalta össze véleményét még egyszer a Maros tárcájának cikkét író Istók.

Az estnek természetesen jótékony célja volt. A tiszta hasznot tornaegylet és a jótékony nőegylet közt tervezték szétosztani, de végül *32 Ft 45 kr hiánnyal zártak*, mely összeget az egylet tagjai adták össze.²³⁸ Egyesek szerint a „vigalom anyagi sike-

---

Füzesséry Margit, Hollósy Kornélia, Horváth Ida, Kalenda Ilona, Medgyaszay Evelin, Oelhorn Mariska, Török Izabella. Róluk írta Istók: „nincs az a rózsafüzér, mely a mulatságnak oly díszet kölcsönözne, mint azaz elragadó lányserég.”

²³⁵ Jókai Mórnak 1860-ban született színműve.

²³⁶ Fialat lányról szóló, érzelmekkel teli, lírai dal.

²³⁷ ORBÁN Imre: *Békebeli bálók Makón*. MAROSVIDÉK V. évf. 1. szám. 2004. április. 32-38. l.

²³⁸ *A makói tornász-majális...* MAROS, 1889. július 4. 1. l.

re nem volt kedvező”, mert egy vizályok nélküli, körütekintőbb, szerényebb rendezésre lett volna szükség, s az est „szemképrázttató magnézium világitás nélkül is elégitette volna az érdekelteket.”²³⁹

A dalárda majálisa -1892

A makói dalárda nem tartozott a legnagyobb majálisrendezők közé. Sokkal inkább kedvelték a városban szervezett koncerteket. Erre előszeretettel választották a majálisok kedvelt időpontját, pünkösd másodnapját. Gyakran a „Vigadó” kertjében lévő színkörben léptek föl, műsort adtak, majd ezután következett a táncmulatság. Az alkalomra belépőt szedtek, a tiszta hasznot általában a dalárda céljaira fordították.

1892-ben azonban a közfelfogásban népszerű majálist szerveztek ők is. Rendezvényük követte a szokásokat, így a délután egy *fölvonulással* indult. Kettő órakor a polgári fiúiskolától, egyleti zászlójuk vezetésével, zeneszóra mentek a Lúdvári erdőbe. A jobbára az *intelligenciához tartozók gyalogos masírozás már önmagában föltűnést keltett*. Az, hogy *taracklövések* jelezték a menet megérkezését, csak fokozta közfigyelmet. Taracklövések csak igazán fontos eseményeknek járt ki, a dalárda ezen majálisa ilyen volt. Lövésokról a huszármajális kapcsán is tudunk. Itt azzal toldották meg az eddig tapasztaltakat, hogy a tarackok az egész délután folyamán durrogtak. A kint föllállított „óriási sátor” és a színhelyként kialakított porond du. 5 órára teljesen megtelt. Ekkor indultak a versenyek.

Makói majálisokkal kapcsolatban eddig csak a dalárda rendezvényeinek versenyszámairól tudunk. A föladatok picit mások voltak, mint azt majd látni fogjuk más majálisok esetén. A rendezőbizottság törekedett valami saját elképzelés bemutatására. Először az ún. „*kifliversenyre*” került sor. Fél lábon táncolva, hátra tett kezekkel kellett a lehető leggyorsabban egy kiflit megenni. Ezt követte a *futóverseny*. Majd a „*fazékútés*” verseny. Ez már korábba máshol is előfordult (fazéktörés), de minden magyarzat nélkül, így igazából nem tudtuk, mi lehet. Itt végre leírást kapunk róla. Bekötött szemekkel kellett doronggal leütni egy póznára kihelyezett fazekat. A fazéktörés is valami efféle lehetett. Végül a *táncversenyre* került sor.

Az igazi egyéni szám a vetélkedés végével kezdődő dalestély volt. Meggyújtották a sátrak díszítésére és kivilágítására elhelyezett lampionokat, és a dalárda tagjai *hangversenyt adtak a Maros-parton*. Ennek végeztével indult a tánc megszakítás nélkül virradatig. Ezen az – ismereteink szerint egyetlen – dalárdamajálison olyan sokan voltak, hogy a kialakított körönd majdnem szüknek bizonyult. Virradatkor a közönség nagy csoportokban tért vissza a városba.²⁴⁰ A dalárda által adott koncertekre ezután a Maros-parton nem került sor.

A munkások ünnepe

Az 1880-as években a munkásmajálisok abban a mederben folytak, amit az 1876-os, 1877-es rendezvényeiknél láttunk. Amikor a víz engedte, a Maros-parton, a Lúdvári erdőben jöttek össze. A programot a „*budapesti munkás betegsegélyző egy-*

²³⁹ *Tornázmajális*. MAKÓI HÍRLAP, 1889. június 16. 3. l.

²⁴⁰ *A dalárda majálisa*. MAROS, 1892. június 16. 4-5. l.

let” neve alatt hirdették meg, ami azt jelentette, hogy a makóiak csatlakoztak ehhez az országos szervezethez, s a majálist már ennek a makói csoportjaként rendezték lényegében a korábbi körülmények között. A tiszta hasznót az egyesület saját céljaira használták föl. A bevételekről és kiadásokról a szokásos elszámolást a Marosban közzétették.²⁴¹ Rendezvényeiket elfogadottság övezte. 1882-ben, amikor a jelentkező igények miatt kétszer, június 11-én és 25-én rendeztek majálist, a fölülfizetők között szerepelt többek között *Bódi Antal, makói prépost, plébános*²⁴² és számos értelmiségi.²⁴³

A május elsejének politikai követeléseket hangoztató munkásünneppé válása azonban alapjaiban kezdte átrendezni május elsejének a hangulatát. Ez országos folyamat, melynek hatásai Makón is egyértelműen érződtek. A város lakói az újonnan jelentkezett kérdéssel először 1890-ben találkoztak, hisz az előző évben itt nem történt semmi különös eset. A belügyminiszter ekkor rendelte el, hogy május 1-jén a munkások és „minden más honpolgárok” gyűléseket tarthatnak, de tüntetést, fölvolulást nem.²⁴⁴

A munkások, de talán még inkább a szegények életével kapcsolatos kérdések ezután óhatatlanul beszédtemái lettek a makói közéletnek. Már 1891-ben a Makói Hírlap „*A három 8-as*” címmel jelentette meg vezércikkét.²⁴⁵ A Maros ugyancsak írt a hazánkba bevándorolt idegen munkások által hirdetett törekvésről, hogy május elseje legyen munkaszünet. Gyorsan hozzátette, ezt a budapesti munkások nem kívánják. Ismerteti a belügyminiszter tüntetésekre vonatkozó tiltását és megállapítja, „*ösmerve vidékünk munkás népének józan gondolkodását és szorgalmát, nincs okunk ilyes tüntetésektől tartani.*”²⁴⁶ Sokkolhatták a makói közvéleményt a Békéscsabáról és Orosházáról érkező hírek, ahol összetűzések voltak. Ezzel visszavonhatatlanul a tavaszt ünneplő makói közhangulatba egy eddig ismeretlen, félelmet keltő vonás kezdett meghonosodni. Általános vélemény volt, hogy „*május elseje elveszítette régi, szép, vonzó jellegét.*”²⁴⁷

A következő évben a május elsejének ilyen ünneplésének ellensúlyozására, a régi hangulat megőrzésére történt kísérlet. 1892-ben az iparosok „*követésre méltó dolgot cselekedtek.*” Néhány „előkelő iparos család” összebeszél, hogy példát adjon a politika mellőzésével magtartott majálisra. Nem „zászló alatt”, de jó multság reményében indultak neki a Lúdvárnak. A rendezvényük jól sikerült, kellemesen szóra-

²⁴¹ *Majálist...* MAROS, 1880. június 6. 3. 1. Ekkor Puka Tóni cigányzenekara muzsikált.

²⁴² Bódy Antal 1867 és 1884 között volt makói plébános.

²⁴³ Az adakozók névsora: Lukács György 4 Ft, Bódi Antal prépost 1 Ft, Südy István 3 Ft, Ering Albert 1 Ft, Jászai Géza 1 Ft, Pap Mihály orvos 1 Ft, Szabó Ferenc 1 Ft, Bogdánffy Gyula 50 kr, Mezei István 50 kr, Kratofild Ignác 30 kr, Benyiczki Ferenc 10 kr, Günsberger Jenő 10 kr, Bakó János 1 Ft, Dobsa Ferdinánd 1 Ft, Baranyi Sándor 40 kr, Nacsa János 10 Ft, Dégi Imréné 50 kr, Dégi Julianna 50 kr, Jankai Julianna 50 kr, Zablahoczky András 50 kr *A budapesti munkás betegsegélyző egylet...* MAROS, 1882. július 2. 3. 1.

²⁴⁴ *A nemzetközi munkás mozgalmak...* MAROS, 1890. április 27. 3. 1.

²⁴⁵ Ez „jelenti a 8 órai munkát; jelenti továbbá a 8 órai pihenést és végül a 8 órai szórakozást.” *A három 8-as.* MAKÓI HÍRLAP, 1891. április 30. 1. 1.

²⁴⁶ *Munkás tüntetés betiltása.* MAROS, 1891. április 30. 2. 1.

²⁴⁷ *Május elseje.* MAKÓI HÍRLAP, 1895. április 28. 1. 1.

koztak.²⁴⁸ Az iparosok ezt követően is szerveztek maguknak „májusokat.” Nem biztos, hogy elsejére esett, sőt még az sem, hogy majásban tartják. 1898-ban április 30-án makói és munkaképtelen elaggott társaik megsegítésére és saját pénztáruk javára rendeztek a Sörcsarnokban mulatságot.²⁴⁹ Ezeknek hatásuk a munkások majálisaira természetesen nem volt.

Bár Makón jelentősebb összeütközések nem törtek ki, ezután május elseje a gondolat nélkül, hogy az idén vajon mi lesz, nem telhetett el. A szocialisták, anarchisták véres tetteinek lehetősége újra és újra fölmerült.²⁵⁰ A hangulatot fokozta, hogy *rémhírek* is lábra kaptak, mint például 1894-ben. Arról cikkeztek a fővárosi és vidéki lapok, hogy Makón „mintegy 800 ember harcra készen várja május elsejét.”²⁵¹ Az újságok a hatalmi elit támogatásával *ideológiailag is bírálták a mozgalmakat*. Az „újabb időben ki akarják e napot szép jellegéből vetköztetni. A hajdani élővirág helyett ma nem egy helyen szóvirágok szóratnak, mik támadást jelentenek a főnálló társadalmi rend ellen. Néhány év óta »vörös« jelző járul a május elsejéhez, mely megnevezést az a vér adta, melyet a föllázított tömeg fakasztott erőszakos harcban.”²⁵² Nem sok megértés tükröződik ezen állásfoglalásokban. Erősödött a vélemény, miszerint anomália, hogy egy 32 ezres városban nem állomásozik állandó katonaság.

Az évtized közepére azonban általánossá vált a vélemény, hogy nagyobb egyenetlenségtől Makón nem kell tartani.²⁵³ „Nagyon szolid magaviseletű emberek a makói szocialisták.”²⁵⁴ „Makón eddigelé sem volt ok a rettegésre – merjük állítani –, az idén sincsen.”²⁵⁵ –írták. Sőt a kérdéshez való hozzáállás is változott. A Makói Hírlapban 1894-ben már ezt olvashatjuk: „*az elégedetlenek közt lehetnek sokan, a kik bizony nem minden ok nélkül békétlenkednek.*”²⁵⁶ „Természetes, hogy a szegény embernek tömérdek a baja, ezt ő érzi (...) és a társadalom többi osztályát tekinti megnyomorítójának.”²⁵⁷

A nyugalom fönntartásának érdemét egyértelműen *Cseresnyés* rendőrkapitánynak tulajdonították. Az ő méltatása közben azonban arra is fény derül, hogy a 90-es évek elején nem mindig volt annyira egyértelmű a teljes társadalmi nyugalom Makón.

---

²⁴⁸ Az idő nem volt kegyes az iparosokhoz, kicsit esett az eső. Erre mondták ott többen is: „Se baj! Áztunk már mi ennél jobban is!” *A mi iparosaink május elsején...* MAROS, 1892. május 5. 4. l.

²⁴⁹ A belépő elég borsos volt, 1 korona. A műsor attrakciói: világposta, tréfás szavalatok, monológok és „szerenáddal egybekötött táncstély.” *Iparosok májusa*. MAKÓI HÍRLAP, 1898. április 28. 5. l.

²⁵⁰ *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1893. április 30. 6. l.

²⁵¹ *Veszedelemben van-e Makó?* MAKÓI HÍRLAP, 1894. április 29. 3. l.

²⁵² *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1894. április 29. 5. l.

²⁵³ „Makón nem volt tüntetés a főnálló rend ellen.” (*Elmaradt zendülés*. MAKÓI HÍRLAP, 1894. május 3. 2. l.) Május elseje „valószínűleg minden nagyobb feltűnés nélkül fog elmúlni.” (*Május 1.* MAROS, 1895. április 28. 6. l.) „Ez a nap is elmúlt (...) tüntetés és rendzavarás nélkül.” *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1895. május 2. 6. l.

²⁵⁴ *A munkások mozgalma*. MAKÓI HÍRLAP, 1894. május 3. 2-3. l.

²⁵⁵ *Május 1.* MAKÓI HÍRLAP, 1895. április 28. 6. l.

²⁵⁶ *Elmaradt zendülés*. MAKÓI HÍRLAP, 1894. május 3. 2. l.

²⁵⁷ A lap a „paraszt-szocializmus” kapcsán fejt ki a véleményét. *Május elsején*. MAROS, 1897. május 2. 1. l.

„Tessék csak vissza emlékezni arra a *felbőszült tömegre*,²⁵⁸ melyet hajdan Verhovay és Nagy János kapitánykodása, szereplése idején egy most nagyon csendes hangú és előkelő úr felpálkázott. A ki ezt a vérben forgó szemű böszáradatot a Sóház-utcán végig hömpölyögni látta, az jól tudja azt, hogy van nálunk ördög elég, csak hogy most meghúzza magát, mert meg van győződve arról, hogy éber figyelemmel kísérik minden moccanását, és a körmére koppintanak, mihelyt nyújtogatni kezdi.”²⁵⁹

A *görcsök a 90-es évek végére oldódni látszottak*. A Maros írta 1899-ben: „a mi úgynevezett szocialistáink nem tartoznak ama felforgatásra törekvő elemek közé, a kik először is Isten és a Haza oltárát rombolták le.”²⁶⁰ Már nem is akarja őket szocialistának nevezni, a mi munkásaink „gyűlés után pedig eléneklik a magyar ember imáját, a Hymnust, és csendesen ballagnak haza. (...) Így aztán érthető, hogy Csanádmegyében s főképp itt Makón a május elsejével csak épen annyit gondolunk, a mennyit a tavasz legkedvesebb hónapjának első napja érdemel, s hogy úgy is múltott el, minden felvonulások és gyűlések nélkül. Nem kísért itt már a szocializmusnak egyik legkárosabb tünete sem: a felekezeti nélküliség. Pár év előtt ütötte fel fejét, de a megbotránkozás, mely az új jelenséget fogadta, nyilvánvalóvá tette, hogy nem ölt itt nagyobb arányokat soha.”²⁶¹

A munkások igazuk melletti kiállásának természetesen nem volt sajtója Makón. Azért mégis átszűrődik valami, ami erre utal. A cikk írója gunyoros hangon, de megemlékezik róla: „Piros zászlóknak, piros öltözetnek, piros jelvényeknek híre, hamva sincs (...) csak a makói szocialista igehirdető Cz. Nagy Mihály *gomblyukában* fityeg egy *meggyészínű* fonnyadt *orgona*. Hogy még is nem afféle különleges nap volt ez, mi sem árulta el azonkívül, hogy itt-ott 5 főből álló csendőr őrsöt láttunk az utcán át vonulni, meg két száz rendőrt gyalogolt végig a Szénatéren, a hol máskor színiüket sem látni.”²⁶² A készülődés ebben az évben is fölösleges volt.²⁶³

A másik eset 1902-ben történt. A *nem engedélyezett jelképek* mindig feszültséget váltottak, váltanak ki. 1902-ben még nem jutott nyugvópontra Makón a május elsejére tervezett munkásfelvonulások és munkásmajális kérdése. A „makói szocialisták”²⁶⁴ kérték, hogy vezetőjük, Kocsis István honvédi házától kiindulólag engedélyezzék számukra zászlók alatt a főtéren át való menetüket a Lúdvári erdőbe, ahol beszédeket és fölolvadásokat tartanának. Cseresnyés főkapitány az engedélyt megtagadta.²⁶⁵ A munkások Návay alispánhoz fordultak, de ő is elutasította kérelmüket. Ezután táviratilag kértek segítséget Széll Kálmán belügyminisztertől, mondván, ha Budapesten, Kolozsvárott és Aradon lehet fölvonulást rendezni, akkor Makón miért

²⁵⁸ Nem május elsejei megmozdulásról van szó. A megállapítás más alkalommal fölmerült egyenetlenségre utal.

²⁵⁹ *Május 1. Makón* MAROS, 1897. május 2. 4-5. l.

²⁶⁰ *A mi munkásaink*. MAROS, 1899. május 4. 2-3. l.

²⁶¹ *Május 1.* MAROS, 1898. május 1. 4. l.

²⁶² *Május 1. Makón*. MAROS, 1897. május 2. 4-5. l.

²⁶³ *Május elseje*. MAKÓI HÍRLAP, 1897. április 29. 4. l.; *Rémlátás*. MAKÓI HÍRLAP, 1897. május 2. 5. l.

²⁶⁴ Kocsis Sándor, Szalárdi Sándor és Molitorisz István jártak el az ügyben.

²⁶⁵ *Május elseje és a szocialisták*. MAKÓI HÍRLAP, 1902. április 27. 5. l.; *A szocialisták és a május elseje*. MAROS, 1902. április 27. 4. l. Az engedélyezést illetően a belügyminiszter 1899. évi 250. számú rendeletére hivatkoztak, mely május elsején minden munkásfelvonulást és –tüntetést megtilt.

nem engedik.²⁶⁶ A belügyminiszter hivatkozva arra, hogy nem ismeri a makói helyzetet, nem adott engedélyt. Ekkor fordult elő egy érdekes eset.

Hogy a főnálló rendelkezésekkel valakik nem értenek egyet, mindig is ki tudták fejezni a magukon hordott különböző jelképekkel, gondoljunk csak a kommunista rendszer alatt kitűzött kokárdáinkra. Makón 1902-ben, mivel tiltották a május elsejei munkásmegmozdulásokat, voltak, akik a passzív és aktív ellenállás határán mozgó jelvényviselést választották. A főtéren lehetett látni sétálgatva, ünnepi ruhába öltözött „egy-egy vörös jelvényt viselő munkásembert, akiket attól az ártatlan passziójuktól is siettek megfosztani a rend cirkáló emberei.”²⁶⁷ A nap csöndben, minden zavargás nélkül telt.²⁶⁸ *Munkásgyűlést* pünkösdhétfőn²⁶⁹ a városházánál tartottak nagyszámú közönség részvételével, teljes rendben. Hogy a kérdést rendezni kell, azt jelezte, hogy „talán soha nem tolongott ekkor fekete embersereg a városháza udvarán.”²⁷⁰

Eltelt tehát több mint tíz év, és nem tudhatta meg Makó, hogy milyen lehet egy fölvonulással egybekötött munkásmajális. Az 1870-es, 80-as évek gyakorlata megszakadt. Ellenőrizhetetlen rémhírek, véres vidéki beszámolóok, belügyminiszteri és rendőrkapitányi tiltások útján szerezhetett csak némi információt a lakosság. Ezek a feszültségek, a jelentkező aktuálpolitikai tartalom azonban elegendőek voltak arra, hogy a nép tudatában élő május-, május elseje kép átalakuljon.

A környék májusünnepi

A makói lakosság egy része szívesen látogatta a környék tanyáinak és falvainak a majálisait. Szórakozási lehetőséget, jótékonykodásra alkalmat, a társadalmi élet egyik fontos megnyilvánulását látta benne. A város vezetői vagy képviselői megjelentek a Makóhoz tartozó tanyák rendezvényein, különösen is azért, mert ezek mindig valamely a közt szolgáló célra voltak szervezve. Ha az egyházaknak volt itt valamilyen „érdekeltségük”, pl. az iskola hozzájuk tartozott vagy a jótékony cél kapcsolatban állt a vallási élettel, esetleg általánosságban is fontos volt, képviseltették magukat. Hasonló módon, ha valamelyik faluban a helyi jelentőségen túl mutató majális szer-

---

²⁶⁶ *Május elseje.* MAKÓI HÍRLAP, 1902. május 1.; *A szocialisták és május elseje.* MAROS, 1902. május 1. 3. l.

²⁶⁷ *A munka ünnepe.* MAKÓI HÍRLAP, 1902. május 4. 3-4. l.

²⁶⁸ *Május 1.* MAROS, 1902. május 4. A megnyilatkozások elsősorban nem is a követeléseket, hanem a nemzetköziséget nem tudták elfogadni. „A kik piros zászló alatt harcolnak nálunk eszméik győzelmeiért, azokkal mi sohasem lehetünk egy táborban. (...) nagy tévedés az, hogy a szocializmus nemzetközi abszurd tételek nélkül nem lehetséges.” (*Piros május.* MAROS, 1902. május 4. 1. l.) A fegyveres jelenlét fölösleges volt., „olyanoktól félnek, akik valójában nem is léteznek.” *A munka ünnepe.* MAKÓI HÍRLAP, 1902. május 4. 3-4. l.

²⁶⁹ május 19.

²⁷⁰ A gyűlés szónokája Bokányi Dezső, a központi pártszervezet küldöttje volt. Közel két órát beszélt. „Annyira nép nyelven szólt, sűrű lelkes éljenekkel jutalmazta. A beszéd ékes, sikerült hasonlatokban gazdag, okos beszéd volt.” A szónok „egészséges észjárású ember, a mellett jó, gyakorlott népszónok.” (*Munkások pünkösdje.* MAKÓI HÍRLAP, 1902. május 22. 2-3. l.) A 10 órakor kezdődött népgyűlésen a nép jogairól, államformák alakulásáról, a törvényhozás általi védelméről, az általános titkos választójogról, az iskolák államosításáról szólt. (*Munkások gyűlése.* MAROS, 1902. május 22.) Az elmondottak természetesen éles kritikákat váltottak ki.

veztek, Makó és Csanád vármegye megfelelő szinten jelen volt. A közigazgatási és értelmiségi elit részvétele viszont már maga után vonta más „úri elemek” és egyszerűen a csak szórakozni vágyók bekapcsolódását. Hogy az „alsóbbnak” nevezett rétegekből egy-egy ilyen alkalomra milyen számban látogattak ki az emberek, nem tudjuk pontosan. Annyi azonban bizonyos, hogy az évenként ismétlődő rendezvényekre közülük is sokan kimentek.

A majálisünnepek évenként a szokott helyen és körülmények között ismétlődtek. A búcsúk menetrendjéhez hasonlóan akár naptárba lehetett foglalni őket. Számon tartották őket. Valószínűleg, ahogy a búcsúkra fölkerekedtek a makóiak, ugyan így családostul, kisebb nagyobb baráti, szomszédságbeli csoportot alkotva megjelentek ezeken a rendezvényeken. A közelebbi helyszíneken túl, persze jóval kisebb számban, eljutottak távolabbi falvakba, városokba, Battonyára, Nagylakra, Mezőhegyesre, Mezőkovácsházára, Tótkomlóra, Pitvarosra stb.

Tanyai majálisok

A városhoz tartozó tanyak majálisai érintőlegesen kapcsolódtak a makói közlethez. Ha máshogy nem – mint már említettük – azzal, hogy a jelesebb eseményekre a városból is kilátogattak, onnan jött cigányzenekar, és beszámoltak az eseményekről a helyi lapok. A tanyavilágban színhelyül általában az iskola épületét, ritkábban valamelyik tanyát választották. Külsőleg „szerényebb” külsőségek között rendezett *átlagos ünnepek* voltak: jótékony céllal, játékokkal, versenyekkel, közös étkezéssel, tánccal, *jellegük mégis gyökeresen más volt, mint a városi majálisoké*. Ugyan a városi majálisok mintájára, de a saját viszonyai között egy kisebb és zártabb társadalmi csoport szervezte ezeket. Az ünnep lényegi vonásait a tanyavilág gazdátársadalma adta. Ők voltak a rendezők, ők képezték a résztvevők többségét. Az előkészítés munkájában ez a népesség jóval nagyobb arányban és hatással vett részt, mint egy-egy makói majális esetén a város lakosságát illetően remélhető lehetett volna. A szervezésbe bekapcsolódott még az adott vidék néhány vegyeskereskedője, kocsmárosa, mint a környék népességének tekintélyes és fontos tagjai. Az értelmiséget csak az adott körzet iskolájának tanítója képviselte. Utóbbiak szerepe akár meghatározó is lehetett. A tanítóra hárult az iskola diákjai által előadott darabok, versek, énekek, kiválogatása, rendezése. A kocsmáros és a kereskedő gondoskodott a díszítés jó részéről, az italmérséről. Vendéglőrsre nem igen volt szükség, hisz a főzést megoldhatták a vállalkozó gazdák, gazdasszonyok közbejöttével. Aktivitásukat így foglalták össze 1890-ben: a „*tanyai egészséges piros arcú leányok és menyecskék igen szép számmal jelentek meg és vettek tevékenyen részt a mulatságon.*”²⁷¹

További sajátosság, hogy a tanyai gazdaréteg tagjai személyesen ismerték egymást. Így *egy-egy majális mindenkit érintő közügy, közösségszervező és -megtartó rendezvény is volt egyben*. A megjelenés nagyobb arányú és messze meghaladta a városban tapasztaltakat. Egy-egy ilyen majális a helyi népesség érintkezése folytán akár a *közösség egészére hatást gyakorló párbeszéd színhelyévé is válhatott*. A közös-

---

²⁷¹ *Majális*. MAROS, 1890. június 1. 3. l.

ségi jelleget erősítette, hogy a bevételt jótékony célra ajánlották föl. Rendszerint iskolájuk fölszerelését tűzték ki célul, mely tágabb értelemben a gyermekeken keresztül minden családot érintett. Az iskolához a lakosok egyébként is erősen kötődtek, hisz létrehozásában kérvények, gyűjtések, tényleges munkavégzés folytán ők maguk is részt vettek. Az iskola fönntartása szintén közös gondjuk volt. De gyűjtöttek iskolai harmóniumra, támogattak tanyai olvasóköroket, népkönyvtárat, sőt kifejezetten városi célokat is, mint a szegénypénztárt vagy a Makón fölállítandó Kossuth-szobrot.²⁷² A mulatságok délután 2-3 óra körül kezdődtek, végük rendszerint „virradatkor” lett. A tanyai majálisokról az 1880-as évektől megbízható adataink vannak. A leghíresebb és legnagyobb a rákos-tanyai iskola melletti rendezvények voltak.

Rákos

Rákos búcsúünnepé pünkösöd első napjára esett.²⁷³ Hagyományosan évről, évre megrendezték, ezért olvashatjuk róla 1903-ban: „A rákosi gazdaközönség régi szokásához híven, az idén is megtartja majálisát, pünkösöd első napján, a rákosi iskola mellett.”²⁷⁴ Ez külsőségeit, programját tekintve nem tért el társaitól, a résztvevők száma azonban itt volt a legnagyobb. A program a szokásos.²⁷⁵ Új pontként került elő a lisztfutás, ami talán liszteszsákkal való futóversenyt jelent. A többivel összehasonlítva joggal írta róla a sajtó: „Elismert dolog, hogy ez szokott a tanyai mulatságok legsikerültebbje lenni.”²⁷⁶

A rákosi majálisra olykor meghívókat nyomtattak, 1903-tól pedig tűzijátékot is rendeztek. Kezdetben az itteniek is népkönyvtáruk javára fordították a tiszta hasznot. Később azonban a megváltozott cél is kiemelte társai közül a rákosi eseményt. A helyi, főként református vallású népesség ugyanis központjában, a rákosi út elágazásánál imaházat szeretett volna építeni, ezért 1900-tól már biztosan az „ima-ház alap javára” hirdette meg évről, évre a tanyai közönség ezt a mulatságát. Ennek népünnepély része ingyenes, míg a táncos szórakozást is jelentő majálisra általában 40-60 fillérbe (nők-férfiak) kerülő belépődíjat kellett váltani. Ez 150 korona bevétel mellett – tehát 300 főnél is több résztvevővel számolhatunk – 60-70 korona haszonnal járt. A fölülfizetők névsorát, ahogy az szokás, a sajtóban mindig közzé tették.²⁷⁷ 1890-ben maga Just Gyula²⁷⁸ is részt vett a rákosi ünnepen.

²⁷² A más alkalommal, pl. a farsangi időszakban rendezett táncmulatságok is jótékony célúak voltak.

²⁷³ Mivel a pünkösöd mozgó ünnep, ezért a rákosi majálisok napja sem volt állandó.

²⁷⁴ *Majális tanyán.* MAKÓI HÍRLAP, 1903. május 28. 3. l.

²⁷⁵ Lövésverseny, fazéktörés, lisztfutás, versenyfutás, lepényevés, zsákbufutás, távolugrás. *Majális és népünnepély Rákoson.* MAKÓI HÍRLAP, 1901. május 26. 5. 5. l.

²⁷⁶ *Majális tanyán.* MAKÓI HÍRLAP, 1903. május 28. 3. l. Figyelemre méltó a több cél megjelölése. Ez egyáltalán nem volt általános. Különösen is egyedi, hogy a városi szegényalapot is támogatták. A tanulók jutalmazására 3 Ft-ot, a szegényalapot 5 Ft-ot adtak.

²⁷⁷ 40, 60, fillér, 1 korona fölülfizetés volt a jellemző. 1901-ben Földesi Sándor és Börcsök István vegyeskereskedők 1-1 koronát adtak, Molnár Julianna, Szentpéteri Józsefné 60-60 fillért, N.N., Csávás Sándor, Igaz Imre, Nagy Péter 40-40 fillért fizettek fölül. (*Majális.* MAKÓI HÍRLAP, 1901. június 16. 5. l.) 1902-ben szintén a kereskedők, Siket Sándor és Földesi Sándor fizettek legtöbbet, 1-1 koronát a belépti díjon fölül. (*Majális.* MAKÓI HÍRLAP, 1902. május 29.) Az imaház javára rendezett majálisok időpontjai: 1900. június 3. (*A Rákos-tanyai...* CSANÁDI LAPOK, 1900. június 6.), 1901. május 26. (*Majális és*

Rákoson ezt megelőzően a következő majálisokról vannak híradásaink: 1889 a népkönyvtár javára;²⁷⁹ 1890. május 25-én szintén a népkönyvtár javára;²⁸⁰ 1891. május 17-én²⁸¹ és 1892. május 29-én a célt nem is merjük,²⁸² de valószínűleg ekkor és 1893-94-ben szintén a népkönyvtár javára; 1895. június 2-án a könyvtár javára, jobb tanulók jutalmazására és a városi szegényalap támogatására (tisztajövedelme 41 Ft);²⁸³ 1896. május 24-én az iskola javára;²⁸⁴ 1899. május 21-én, pünkösd első napján a népkönyvtár javára, ugyanakkor 5 Ft lett adományozva a szegény gyermekek javára (tisztja jövedelme 85 Ft 90 kr).²⁸⁵

Dáltól Igásig

Említésre méltók a *dáli majálisok* is. Dálon 1886-tól gyűjtöttek előbb az iskola építésére, majd javára.²⁸⁶ 1886-ban a mulatságot Kúsz István „ugar-földjén” tartották az ottani ugari és tanyai lakosok. A bevétel kimagaslóan nagy, 250 Ft volt. Ez nem véletlen, hisz ekkor épült a helyiek iskolája. Már az ősszel be akarták indítani.²⁸⁷ Az iskola végül csak 1888-ban nyílt meg. Ezután ez lett a szokásos pünködsi rendezvény színhelye. A tanulók 1893-ban a „szokásos kellékeken” túl Lázár Pál helyi tanító által rendezett színdarabot is előadtak. Ekkor a gyerekek, szülei és a környék lakói mellett Makóról számos hivatalnok és iparosember is megjelent.²⁸⁸

Sokan vettek részt 1891-ben a *mezőhegyes úti iskola* megáldásánál is. A református egyház új iskoláját Szöllősy Antal a makói református gyülekezet vezető lelkésze adta át. Az ünnepélyl „jótékonycélú majális volt egybekötve.” Az egyházi vonatkozású eseményre, a Makón nagytekintélyű Szöllősy Antal közszereplésére érthető módon „sokan jöttek ki a városból.”²⁸⁹ Az itteni majálisokat ezután az iskola javára rendezték.²⁹⁰

---

népünnepély Rákoson. MAKÓI HÍRLAP, 1901. május 26. 5. l.; *Majális.* MAKÓI HÍRLAP, 1901. június 16. 5. l.) 1902. május 18. (*Majális.* MAKÓI HÍRLAP, 1902. május 29.)

²⁷⁸ Makó országgyűlési képviselője.

²⁷⁹ *Jótékonycélú felülfizetések.* MAROS, 1889. július 18. 2. l.

²⁸⁰ 1890-ben a népkönyvtár javára fordították a majális tiszta bevételét. Az eseményen Just Gyula is megjelent. Ő 5 Ft-ot adományozott. További adakozók: Farkas József ügyvéd 1 Ft; Sípos István 60 kr; Gera István és Szabó József 40-40 kr; Balog Albert, Oláh István, Kocsis Károly, Putnoki István, Sípos János 20-20 kr; Erdei Ferenc 17 kr; Gróff Gyula tanító 1 Ft 60 kr; Teleki Sándor tanító 1 Ft 70 kr *Majális.* MAROS, 1890. június 1. 3. l.

²⁸¹ *A rákos-tanyai...* MAROS, 1891. május 24. 3. l.

²⁸² Június 5-én újabb táncvigalmat tartottak az iskolánál. *Táncvigalmak.* MAROS, 1892. május 29. 4. l.

²⁸³ *Táncmulatság.* MAROS, 1895. június 6. 4. l.

²⁸⁴ *Majálisok a tanyán.* MAROS, 1896. május 24. 6. l.

²⁸⁵ Fölfizetett három tanító Szájler Aladár (30 kr), Farkas Károly (20 kr), Kristóf János (20 kr). Nagy Gy. Lajos 20, Szentpéteri Rozália 50 kr-t adományozott. *A rákos tanyai községi iskolánál...* MAKÓI HÍRLAP, 1899. június 4. 7. l.

²⁸⁶ *A dáli tanyai iskola...* MAROS, 1886. július 4. 3. l.

²⁸⁷ Uo.

²⁸⁸ *Majális.* MAKÓI HÍRLAP, 1893. május 28. 6. l.; *Majális.* MAROS, 1893. május 28. 4. l. 1894-ben a majális május 20-ára esett. *Majális a tanyán...* MAROS, 1894. május 20. 5. l.

²⁸⁹ *Iskolaszentelés.* MAROS, 1891. június 4. 2. l.

²⁹⁰ A majális május 3-án du. 3 órakor kezdődött, belépti díj férfiaknak 60 fillér, nőknek 40 fillér. A jövedelmet az iskola részére beszerzendő harmóniumra ajánlották. *Mulatság.* MAROS, 1903. április 19. 5. l.

Rendszeresen egyházi eseménnyel kapcsolták össze az *igási majálist*. Mint a megelőző években, 1894-ben is áldozócsütörtökön tartották az ünnepet. Mivel *búcsú is volt*, megint csak sokan kijöttek Makóról. A délutáni istentiszteletet követően 3 órakor kezdődött a multság. Beléptidíj a szokásos: nőknek 20 kr, férfiaknak 30 kr A jövedelmet az igási népkönyvtár javára ajánlották föl. ²⁹¹ 1895-ben és 1896-ban a tiszta jövedelmet szintén könyvtár javára szánták. A tiszta haszon 50, illetve 60 Ft, ²⁹² ami több mint 300 résztvevőt jelentett.

A 19-20. század fordulóján még a következő majálisokról tudunk: a pusztai tanyai református iskolánál (1889. június 10., 1890. május 4.), ²⁹³ a rákos-tanyaszéli református iskolánál (1889 pünkösd másnapján, 1891 június 30., 1892. május 15.), ²⁹⁴ a mezőhegyesi út menti pusztaszéli iskolánál (1891. május 10., 1903. május 3.), ²⁹⁵ a hatrongyosi református iskolánál (1895. május 5.), ²⁹⁶ a lelei úti községi iskolánál (1896. május 31), ²⁹⁷ a komlói útféli pusztai református iskolánál (1897 május 16.), ²⁹⁸ a papháti községi iskolánál (1897. június 6., ²⁹⁹ 1899. május 21.) ³⁰⁰ a bogárzói községi iskolánál (1901. május 5.) ³⁰¹

A környező falvak majálisai

A makóiak szívesen kerestek föl néhány, a szomszédos községekben szervezett majálist, juniálist, melyek lényegében hasonlóak a makói rendezvényekhez. Természetesen a falvak ünnepélyeire is rányomta bélyegét az a társadalmi közeg, melyben létrejöttek. Az első s talán a legfontosabb sajtóság, hogy a falvakban, ahol eleve kevesebb majális volt, *nagyobb jelentőséggel bírt egy ilyen megmozdulás*, mint Makón.

---

²⁹¹ *Búcsú után majális*. MAROS, 1894. április 29. 6. l.

²⁹² *Majális*. MAROS, 1895. május 30. 4. l.; *Majális*. MAROS, 1896. május 21. 4. l.

²⁹³ A tiszta hasznat az iskola fölszerelésére ajánlották föl. (*Tanyai iskolai multság*. MAROS, 1889. június 6. 2. l.) 1890-ben a majális május 4-én du. 2 órai kezdettel volt jótékony célra. Belépti díj férfiaknak 30, nőknek 20 krajcár. *Majális*. MAROS, 1890. május 4. 3. l.

²⁹⁴ *Tanyai iskolai multság*. MAROS, 1889. június 6. 2. l.; *Jótékonycélú felülfizetések*. MAROS, 1889. július 18. 2. l.; *A rákos-tanyaszéli...* MAROS, 1891. július 5. 3. l.; *Majális*. MAROS, 1892. május 8. 4. l.; *Föülfizetések*. MAROS, 1892. június 2. 3. l.

²⁹⁵ A szokásos 4-5 fős tanyai föülfizetőkkal szemben itt 11-en, 6 Ft 27 kr-ral fizettek többet az iskola javára a belépőjegyért. *A pusztai ev. ref. iskolánál...* MAROS, 1891. május 14. 1. l.

²⁹⁶ Itt megjelent a makói református egyház képviselőjében Nagy Károly lelkes, de voltak vendégek Földeákról és Hódmezővásárhelyről is. *Multság tanyán*. MAROS, 1895. május 19. 5. l.

²⁹⁷ *Majálisok a tanyán*. MAROS, 1896. május 24. 6. l. Az iskolát 1894-ben „földből” építették, s 1896-ban már összedőléssel fenyegetett. A javítás költségeinek a fedezésére rendezték a jótékony célú majálist. *A lelei-úti iskola*. MAROS, 1896. május 31. 5. l.

²⁹⁸ „Jó zenekar közreműködése mellett” rendezték délután 2 órától. *Majális*. MAROS, 1897. május 6. 5. l.

²⁹⁹ Az iskolai könyvtár javára rendezett táncvigalom. Belépő nőknek 20, férfiaknak 30 kr *Juniális*. MAKÓI HÍRLAP, 1897. június 3. 5. l.

³⁰⁰ Sokan lehettek jelen, hisz a népkönyvtár javára rendezett táncmultságon a tiszta jövedelem 36 Ft volt. Föülfizettek: Süket Mihály és ifj. Vajda István 50-50 kr-t, Gera István 20 kr-t. *A papháti...* MAKÓI HÍRLAP, 1899. május 28. 6. l.

³⁰¹ A bogárzói tanyai lakosok multságuk bevételét a makói Kossuth-szobor költségeinek fedezéséhez ajánlották föl. *Bogárzói tanyai lakosok...* MAKÓI HÍRLAP, 1901. április 18. 4. l.; *Majális*. MAROS, 1901. április 25. 4. l.

Sajátság az is, ha a falu több majális szervezett, közülük egynek a súlya meghatározó volt. Kötelezően megjelentek ezen a falu birtokosai, gazdái, az értelmiség, egyház képviselői, a helyi kereskedők, iparosok és az „alsóbb” néprétegekből is sokan. Általában elmondhatjuk, hogy a makóiak azokon a majálisokon vettek részt, melyek megyei vonatkozással bírtak.³⁰² Tudósításaink népi szokásokra vonatkozó adatokat nem őriztek meg.

Makó környékének két településén, Földeákon és Kiszomboron rendeztek nagyobb hatású majálisokat. A többi faluban élő májusi szokások, szabadban szervezett népiünnepélyek nem vonzottak említésre méltó makói közönséget.³⁰³ A két település nagyságát, gazdasági erejét tekintve kiemelkedő volt a vidék falvai közül. Nagyobb súlyukat nem utolsó sorban annak köszönheték, hogy helyben lakott a Návay és a Rónay földbirtokos család. Ezek kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkeztek Makón, Csanád vármegye székvárosában A földeáki Návayak a megyei közigazgatásában fontos tisztségeket töltöttek be.³⁰⁴ Kiszombor ugyan a szomszédos Torontál vármegye települése, de közelsége, magyar lakossága miatt szoros kapcsolatok fűzték városunkhoz. Élénkebbek az összeköttetései Makóval, mint sok esetben Torontál más részeivel. Nem véletlen, hogy a 20. század elején fölvetődött a településnek Csanád vármegyéhez való csatolása, mely nem lett volna a helyiek kedve ellenére. Ugyanakkor általánosságban elmondható, hogy a Návay és a Rónay családok támogatása biztosítékot jelentett arra, hogy a rendezvények nagy ívűek és látványosak lesznek.

Földeák

A századfordulón élénk figyelmet váltott ki a földeáki önkéntes tűzoltóegylet pünkösdi hétfői majálisa. Évről-évre megszervezték, „szokásos népiünnepélyként” beszéltek róla. Védnöke a Návay család tagjai közül került ki.³⁰⁵ Az eseményt megyei szintre emelte még, hogy meghívást kaptak a Csanád vármegyei önkéntes tűzoltó egyletek, melyek ekkor rendezték itt megyei gyűlésüket.³⁰⁶ Ha elfogadták a meghívást, velük újabb vidéki látogatók érkeztek Földeákra. Általában jelen volt az eseményen „a földeáki és a makói előkelőség számos tagja”, a falu szinte egész lakossága, de jöttek a megye távolabbi vidékeiről, Sajtényből, Nagylakról, Csanádpalotáról stb. Egy-egy jól sikerült majálison a résztvevők száma akár ezer fő is lehetett.³⁰⁷

Az ünnepet a faluban a kitűzött nap délutánján kezdték. A főtéren (Szent László tér) 4 órától muzsikált a helyi cigányzenekar,³⁰⁸ de gyakran Makóról is hívtak muzsikusokat. Velük még több makói látogatott ide. 1890-es években rendszeresen szere-

---

³⁰² Makó Csanád vármegye székvárosa volt.

³⁰³ Így például tudunk a lelei önkéntes tűzoltó egyletnek 1894. június 3-án saját pénztára javára rendezett majálisáról. (*Majális*. MAROS, 1894. május 31. 4-5. l.) De rendszeresen közöltek előzeteseket, beszámolókat a lapok Reformátuskovácsházán, Mezőhegyesen, Apátfalván, Battonyán stb. tervezett, rendezett majálisokról.

³⁰⁴ Kiszombor már Torontál vármegye községe volt.

³⁰⁵ 1895-96-ban Návay István, 1897-től ifj. dr. Návay Lajos megyei főjegyző.

³⁰⁶ A meghívás nem volt mindig sikeres, pl. 1899-ben az apátfalviak kivételével senki sem jelent meg.

³⁰⁷ *Népiünnepély Földeákon*. CSANÁDI LAPOK, 1900. június 10. 4. l.

³⁰⁸ MAROS, 1901. május 3.

pelt az első makói gyermekzenekar.³⁰⁹ A térzene után, melynek sikerét mindig hozs-
szan méltatta a sajtó, következett az esemény leglátványosabb programpontja, az
önkéntes tűzoltó egyesületek kivonulása a zöldbe. Az egyenruhába öltözött egység
„díszfelvonulása” a parancstiszt³¹⁰ vezetésével, a vendégek sorfala közt és zenészó
mellett a községháza udvaráról indult a majális színhelyére, ahol már az előző nap
fönlállították és földfészítették a „népünnepélyi” sátort. Kint a birtokos család és népes
közönség várta a vonulókat. A köszöntések után koraestig díjazott versenyszámokra
került sor. A program évről, évre nagyrészt ugyanaz volt: fölnöttek futóversenye,
póznamászás, zsákba futás, távolugrás, fazéktörés, súlydobás, szövetségi/egyleti gát-
verseny,³¹¹ táncverseny. Később ehhez csatlakozott: „támadásai gyakorlat” [tűzoltók
versenye], lepényevés, futóverseny az elnöki különdíjért.³¹²

A rangosabb versenyek díja tetemesebb volt. 1903-ban a nyertes tűzoltók pl. 60
koronát kaptak, az elnöki futóverseny győztese 20-t, a többi szám nyertese csak 2-3
koronát. A legjobb súlydobó a nem éppen egészséges életmódra indító 60 szivart, a
táncverseny első díjas hölgye aranygyűrűt, míg a pár férfitagja egy tajték szivarszip-
kát vihetett haza.³¹³

Az est leszálltával következett a táncmulatság hajnalig vagy másnap reggelig. 10
órákor vagy éjfélkor tűzijáték, a szünórán³¹⁴ tombolasorsolás volt. Zenét a koráb-
ban már szerepelt zenekar vagy zenekarok szolgáltatták.

A földéaki rendezvényen belépődíjat szedtek. Ezen kívül bevételt jelentett még a
tombolajegyek ára. 1899-ben személyenként 30-60 fillért kértek, de a gyerekek, akik
ezért csak este 8 óráig maradhattak, 10-20 fillért fizettek. Az est nyeresége a helyi
önkéntes tűzoltó egyesület pénztárát gyarapította.³¹⁵

A földéaki majálisok sorából a századfordulón kettő emelkedett ki a többi közül.
1895-ben meglátogatta az ünnepet *báró Eötvös Lóránt volt közoktatás miniszter*. Az
csak természetes, hogy ekkor az ünnep különösen is „óriási részvétel mellett” zajlott.
Pusztán a fölülfizetők névsora is jelzi, hogy Makón és a megyében szinte mindenki
figyelt ekkor az eseményre, ha éppen személyesen nem is volt jelen. Fölülfizettek:
Lonovics József Csanád megyei főispán, Dessewffy Sándor csanádi püspök, Meskó
Sándor alispán, Mülek Lajos országgyűlési képviselő, Návay Lajos, Návay István,
Hervay István főjegyző, Szojka Kálmán szolgabíró, Dózsa Lipót, Návay Géza, Návay
Dezső, Návay Iván, Theisz Géza, Klein Mór és így tovább.³¹⁶ 1896-ban hasonló tö-
meges részvétel, makói és megyei jelenlét, valamint jeles fölülfizetők mellett emlé-

³⁰⁹ A zenekar Makón ezekben az évekbe a figyelem középpontjába került. 1899. június 26-án a városban tartózkodó Dessewffy Sándor csanádi püspök is fogadta őket. Meghallgatta rövid koncertjüket, és a zene-
kar céljaira 70 Ft-ot adományozott. Karmesterük ekkor Vinter Antal volt.

³¹⁰ *Népünnepély Földeákon*. MAROS, 1889. május 28. 4. l.

³¹¹ Ezt azok számára rendezték, akik az előző versenyeken nem nyertek.

³¹² *Népünnepély Földeákon*. MAROS 1903. május 21. 4. l.

³¹³ Uo.

³¹⁴ Ez zene- és táncszünet. Általában éjfél körül tartották.

³¹⁵ *Népünnepély Földeákon*. MAROS, 1899. május 28. 4. l.; »*Népünnepély*.« CSANÁDI LAPOK, 1900.
május 30. 6. l.; *Népünnepély Földeákon*. MAKÓI HÍRLAP, 1901. május 16. 4. l.

³¹⁶ *Meghívó*. MAROS, 1895. június 2. 5-6. l.; *Népünnepély Földeákon*. MAROS, 1895. június 6. 3. l.; A
földeáki népünnepély. MAROS, 1895. június 16. 6. l.

keztek meg a honfoglalás ezer éves, és Földeák község áttelepülésének ötven éves évfordulójáról.³¹⁷

Kiszombor

A másik jelentős vidéki rendezvény színhelye *Kiszombor*. A helyi fiatalok, iskolások természetesen rendeztek a kiszombori erdőben majálist, ez azonban nem váltott ki különösebb visszhangot Makón. Néhányan persze az ilyen alkalmakra is kikocsiztak. Például 1879. július 8-án, egy keddi napon „zombori fiatal urak rendeztek nyári vigalmat a kis-zombori erdőbe”, és erre makói „szépek”, lányok is átrándultak.³¹⁸

A falu határain túl számottevő népünnepélyt a helyi *Gazdasági Olvasókör* szervezte. Ennek látta el a védnöki föladatait a Rónay család.³¹⁹ Az 1890. június 29-ei népünnepélyről pontos leírásunk van.

Ekkor a rendezőség élén Zombory Rónay Ernő állt. Ő volt az egyesület elnöke is. Színhelyül a vasútállomás melletti kaszálót és az egyesület helyiségeit jelölték ki. Ez az ünnep részben már távol került egy hagyományosnak mondható majálistól, juniálistól, de jó néhány, a nyári multságokra jellemző vonást mutat. Ez természetesen nem zavarta a korabeli közönséget, az időpont és a szabadtéri ünneplés lehetősége miatt a legtermészetesebb módon illeszkedett a majálistok, juniálistok sorába. Figyelemre méltó, hogy a napnak a szórakozás és jótékonyosság mellett *mezőgazdasági bemutató jellege* is volt. Középpontjába, bizonyosan a Rónay család döntése nyomán, a lótenyésztés került. Ez teljesen érthető is, hisz a ló társadalmi, gazdasági jelentősége meghatározó volt ebben az időben és még nagyon sokáig.

A programpontok elején szereplő tekeverseny – a dobásokért fizetni kellett – reggel 8 órakor indult. Du. 2 órakor ülést tartott a képviselő-testület, ezen megjutalmazták a föladataikat legjobban ellátó cselédeiket. A földművelési miniszter aláírásával ellátott oklevelet vehettek át. Ezután indult a kör helyiségéből a majálistokra anynyira jellemző *díszes fölvonulás* zászlók alatt, zenei kíséret mellett a község házára, majd tovább az említett vasútállomás melletti [dédényszegi] kaszálóra. Itt *csikódíjazásra* és „*lóversenyre*” került sor,³²⁰ majd pedig különböző versenyeket, például kérekpárversenyt bonyolítottak le. Ez utóbbi nyertesének jutalma egy szivartárca volt. A reggeli tartó táncmultság már nem a szabadban volt, az egyesület dísztermét és helyiségeit használták erre a célra. Ide belépti díjat kellett fizetni. A tiszta hasznót pedig „*a lótenyésztés emelése tőkájének gyarapítására és a többi díjazásokra*” fordították. Ehhez teljesen hasonló népünnepélyek voltak a századforduló éveiben,³²¹ sőt még a 20. század első évtizedében is. A program alig változott.³²² 1903-ban *szépségversenyt*

³¹⁷ *Népünnepély Földeákon*. MAROS, 1896. május 24. 5. l.

³¹⁸ *Multságok a zöldben*. MAROS, 1879. július 13. 4. l.

³¹⁹ A védnök egyben az olvasókör elnöke is volt. 1901-ben pl. Rónay Ernő. *Népünnepély*. MAKÓI HÍRLAP, 1901. június 23. 5. l.

³²⁰ Ez nem derbi volt, hanem egyfajta „szépségverseny.” Két óráig lehetett az állatokat szemügyre venni. A nyertesek pénzjutalmat kaptak

³²¹ *Kis-zombori élet*. MAROS, 1895. június 27. 4. l.

³²² 1905-ben már marhadíjazást is rendeztek, sőt iparosok díjazása is volt. *Népünnepély Kiszomboron*. MAROS, 1905. július 2. 4. l.

is rendeztek.³²³ A hasznot folyamatosan a lótenyésztés előmozdítására ajánlotta föl az olvasókör!³²⁴

Apátfalva

Más májusi rendezvény csak esetlegesen és egy-egy alkalommal hívta föl magára a makói polgárok figyelmét. Különleges apropó kellett ahhoz, hogy egy ilyen rendezvényre nagyobb számban makói közönség induljon útnak. Ilyen különleges alkalom volt az *arad-csanádi vasútnak az 1882-es átadása*. Ezt az újdonságot használva ki egy makói „úri társaság”³²⁵ 1883. június 21-én „kedélyes nyári mulatságot”, magán júniálist rendezett az *apátfalvi erdőben*. „A résztvevők Makóról a délutáni vonattal mentek ki, s az apátfalvi kompnál a Maroson átkelve szálltak ki a szűnyogok birodalmába, hol helyiségről előre gondoskodva volt. A kirándulás a legjobban ütött ki, volt tánc, játék, evés-ivás és sok minden más. A jókedv tetőpontját érte el a hazajövetelnél, mely a Maroson kivilágított kompon, cigányzene mellett történt.”³²⁶ Az alkalom magától értetődően éjfél után ért véget.

A makóiak általában érdeklődtek az apátfalvi események iránt. Így, ha az adott év majálisa figyelemre tarthatott igényt, tudtak róla. Ilyen eset állt elő a millennium évében. 1896-ban a hagyományos fölvonulás a községháza elől indult. Ünnepi szónoklatok után a falu vásárterén *ötszáz (!) szegényebb sorsú helyit láttak vendégül*.³²⁷ 1896-ban, ugyan más előjellel, de a kiszombori és földeáki rendezvényekhez hasonlóan tömeges volt ez az apátfalvi megmozdulás.

Kísérlet a majálisok régi fényének visszahozására

Az 1890-es években a munkások május elsejei fölvonulásai körül kialakult huzavona nem tett jót a május elseje nimbuszának, a majálisok megtartásának. Hogy a régi fényt visszahozzák, a 20. század első néhány esztendejében a város előkelőbb közönsége, sőt vezetői is nagy hévvel kapcsolódtak be a majálisok szervezésébe. *Próbálták őrizni az ősi hagyományokat* olyannyira, hogy még a majálisok helyét is visszatették a Lúdvári erdőbe. A városban szervezett majálisok új kedvelt helye lett az eddigiek mellett a Korona kerthelyisége, melyet az 1900-as májusi nyitásra teljesen újjáalakították, és hívogató attrakcióként „fényes villanyvilágítással” rendezték be.³²⁸ Példáját a többi mulatóhely is hamarosan követte.³²⁹

³²³ *Népünnepély Kis-Zomboron*. MAKÓI HÍRLAP, 1903. június 25. 4. l.

³²⁴ *Népünnepély Kis-Zomboron*. MAROS, 1901. június 27. 4-5. l.; *Népünnepély Kis-Zomboron*. MAROS, 1903. június 28. 5. l.

³²⁵ A résztvevők Makó ismert családjai: Füzéressy, Török, Bánffy, Kolozsváry, Dedinszky, Kemény, Szél, Oehring, Kristóffy, Borotvás, Berényi, Szentiványi, Tóth.

³²⁶ *A makói úri társaság...* MAROS, 1883. június 24. 3. l.

³²⁷ *Népünnepély Apátfalván*. MAROS, 1896. május 24. 5. l.

³²⁸ *Május hava*. MAROS, 1900. május 6. 5. l.

³²⁹ A másik kedvelt színhely, az Otthon Kávéház is úgy hirdeti kerthelyiségét 1901-ben, hogy szépen földszített és villanyfényvel megvilágított. MAROS, 1901. május 26.

Majális, mint üzleti vállalkozás

A változó viszonyok közt hirdetnie kellett majális-szolgáltatásait *Báló Pálnak a marosi fürdő tulajdonosának*, hisz a liget kissé háttérbe szorult. Báló Pál tudatta a makói közönséggel, hogy „Város ligeti mulató helyiségében/ a marosi fürdőnél minden vásár- és ünnepnap délután *Fátyol Károly*/ jól szervezett zenekarával mulatság tartatik/ mely alkalommal/ halász által főzött nagy/ kecségés *halpaprikás és sült hal./ Buckai jó bor* (tisztaságáért kezeskedem) mérsékelt ár mellett és/ frissen csapolt kőbányai Király sör kapható./ Tiszta és gyors kiszolgálás.” Mindent felsorol tehát, ami csak kell, és amit szükségesnek tartottak egy jól sikerült maros-parti szórakozáshoz. Majd hozzátette, hogy 120 négyeseges területű *tánchelyiségét* ingyen átadja a nála rendezett *mulatságok és majálisok* számára.³³⁰ Tehát vendéglője továbbra is minden főntartás nélkül választható.

A maros-parti majálisokra eddig meghívott vendéglősök, zenészek, cukrárszok számára mindig eredményezett bevételt a „kihurcolkodás”, de most találkozunk a zöldben *pusztán üzleti alapon szervezett majálissal*. 1900-ban *Kiss Pál tánctanító* hirdetést tett közzé: „Ma [május 27.], vasárnap egy jól szervezett zenekar közreműködése mellett, a szegedi utca végén, a töltés baloldalán levő füzesben, játékkal és mulattató versenyekkel egybekötött *nagyszabású majálist*” rendezek. A belépő 40 kr volt, a fogyasztást természetesen mindenki maga állta. A vállalkozásba szervezett májusi mulatság du. 3-tól virradatig tartott.³³¹ Nem tudjuk sikerrel zárt-e, de folytatásával a későbbiekben nem találkoztunk.

A polgármester szerepvállalása

1901-ben az érdeklődő és újságolvasó makói közönség megtudhatta, hogy pünkösd zsúfolt templomokkal, a délután pedig víg mulatozással, kirándulásokkal telt.³³² A pünkösdhétfőre kitűzött mulatságok nemcsak Makón, de Földeákon, Nagylakon és Battonyán is akadály nélkül zajlottak.³³³

Az év legnagyobb majálisvállalkozása *Cseresnyés János polgármester*, rendőrkapitány³³⁴ nevéhez fűződik. Emlékszünk, Cseresnyés János volt az, aki az 1890-es évek közepén a közrend teljes biztosításával kezelni tudta a munkások május elsejéi körül kialakult bonyodalmakat.

Május 11-ére, du. 4 órai kezdettel hirdették meg az ősi helyre, a *Lúdvári erdőbe* a városi *tisztikar majálisát*. A rendezőbizottság élén Cseresnyés polgármester állt, ami önmagában különös súlyt adott a kezdeményezésnek.³³⁵ Már csak ezért is érthető, hogy az *érdeklődés óriási*. Az alkalomhoz biztosították a megfelelő sajtóháttérrel, hisz *mintegy tizenöt hír, tudósítás, fölhívás, programismertetés és beszámoló jelent meg Makó két akkori újságjában, a Makói Hírlapban és a Marosban*.

---

³³⁰ *Város-ligeti mulató...* MAROS, 1903. május 3. 6. 1.

³³¹ *Majális*. MAROS, 1900. május 27. 3. 1.

³³² *Ünnep után*. MAROS, 1901. május 30. 3. 1.

³³³ *Pünkösdi mulatságok*. MAKÓI HÍRLAP, 1901. május 30. 3. 1.

³³⁴ Széll György polgármester betegsége miatt 1900 ősze és 1902 ősze között töltötte be Cseresnyés János rendőrkapitány a polgármesteri tisztséget is.

³³⁵ *Majális*. MAROS, 1901. május 2. 5. 1.

Előbb úgy gondolták, hogy rossz idő esetén a rendezvényre a nem régen följújtott Korona helyiségeiben kerül sor, de végül is elvetették ezt az elképzelést. Május 11-én az alkalmatlan időjárás miatt nem tartották meg a programot, és június 30-ára halasztották. Erről Cseresnyés polgármester, rendezőbizottsági elnök közleményben értesítette a várost.³³⁶ Úgy tűnik, mindenképpen az ősi hagyományokat követve, a Lúdvári erdőben tartott majálisozáshoz ragaszkodtak. Május 26-án újabb közlemény jelent meg, miszerint bármilyen körülmények között, de meg fog tartatni a 30-ai alkalom. Előzetest adtak a *programból*: gyönyörködtető játékok, látványosságok, tánc, tűzijáték, és – először találkoztunk vele – galamblovászat.³³⁷ A erdőben egy erre alkalmas díszes helyet választottak ki, majd felhívták a résztvevők figyelmét, hogy a *kivonulás díszes menet keretében* lesz. Délután fél négykor gyülekeznek a fölvirágozott kocsik és fogatok a vármegyeház kertjében. Zeneszó mellett hajtottak át a városon. „Minden kocsi valóságos rózsalugas volt.” A parton a szokott program, 8 órákor vacsora és virradati mulatozás várta a résztvevőket.³³⁸

Az akció jól sikerült és példaként szolgált, hisz a város tisztikara ugyanebben az évben juniálist is szervezett. Ez is a jelentősebb közéleti mulatságok közé számított, amit jelez, hogy a rendezőbizottság élére ezúttal Rácz Márton postafőnök került. Az érdeklődés adott volt, hisz már az előkészítő tanácskozássra több mint 60-an gyűltek össze. A tudósítások szerint „közlekedés”³³⁹ volt a jellemző. A jelenlevők 15 tagú szervezőbizottságot állítottak föl, és kimondták, hogy „a szabad természet ölében egy vég juniális mulatságon találkozunk.”³⁴⁰ A beszámoló szerint ehhez mérhető „sikerült mulatság már régóta nem volt városunkban.”³⁴¹ Délután 5 órákor kezdődött. Egyediséget adott neki, hogy „az ország egyik legjobb pyrotechnikusa” Vaczulik Antal³⁴² rendezte az este 10 órákor kezdődött tűzijátékot.³⁴³

Cseresnyés polgármester lendülete a következő évben is tartott. Újabb nagy ívű rendezvényben gondolkodott. A sajtó most is készséges volt. „A makói úri társaság az idén is rendez juniálist, mely bizonyára a tavalyihoz méltó fényes sikerrel fog végződni.” – írta a Maros. A rendezőbizottság elnöke ismét a polgármester lett. Nyomában természetesen vezető tisztségviselők és meghatározó közéleti személyiségek vettek részt a bizottság munkájában: Borotvás Endre (a bizottság titkára), Gebe Mihály (a bizottság titkára), tagjai: Böhm Andor, Breuer Gusztáv, Husztig Lajos, Jencs Árpád, Kolossy Jenő, Masa János dr., Ónodi Kálmán dr., Réthi Rudi, Tarnay Ivor, Tarnay Jenő és Vajda Jenő.³⁴⁴ Az urak kivétel nélkül a kaszinó tagjai voltak.³⁴⁵

³³⁶ Egyik előző számban... MAKÓI HÍRLAP, 1901. május 9. 4. l.; *Elhalasztott majális*. MAROS, 1901. május 9.

³³⁷ *Majális*. MAROS, 1901. május 26. 5. l.; *A május 11-ről*... MAKÓI HÍRLAP, 1901. május 26. 5. l.

³³⁸ *Majális*. MAROS, 1901. június 2. 4. l.

³³⁹ *Tisztviselők juniálisa*. MAROS, 1901. június 2. 3-4. l.

³⁴⁰ Uo.

³⁴¹ *Tisztviselők juniálisa*. MAROS, 1901. június 13. 5. l.

³⁴² Vaczulik Antal a szegedi magyar királyi állami posta és távírda tisztje.

³⁴³ *Tisztviselők juniálisa*. MAROS, 1901. június 13. 5. l.

³⁴⁴ *Juniális*. MAROS, 1902. június 5. 3. l.

³⁴⁵ *Juniális*. MAKÓI HÍRLAP, 1902. június 5. 3. l.

A június 17-ei szórakozás az előző évinél is nagyobbak ígérkezett. Hogy ne fordulhasson elő az 1901-es eset – a rossz időjárás miatt el kellett halasztani a majálist –, most a mezőhegyesi uradalomból 12 darab nagyméretű, teljesen vízálló, fedett sátor hozattak. Ezek fölállítását már 13-án kezdték. Így csak egészen rendkívüli esetben jöhetett volna szóba a júniális 19-ére való halasztása

A program az előző évi mintájára történt. Du. fél ötkor gyülekeztek a földíszített fogatok a vármegyeház kertjében. Innen zeneszó mellett, „*felvirágozott kocsi*korzóval vonulnak le” a Lúdvári erdőbe.³⁴⁶ A nap szórakoztató műsorának egyediséget „egy makói feltaláló kormányozható *léghajójának* bemutatása” jelentette. Szükség is volt rá, hogy a szélesebb közönség érdeklődése is biztosítva legyen. Éjfélkor *tűzijáték*. A kiszolgálást Vogel Péter, a Korona Szálló vendéglőse látta el.³⁴⁷ A rendezvény a várt sikerrel járt.³⁴⁸

1902. őszétől Makónak új polgármestere lett. Ő a cseresnyési majáliskezdeményezéseket nem folytatta. A majálisok régi fénye visszahozására tett 20. század eleji kísérlet ezzel, ellentetés nélkül, véget ért Makón. A történekekből úgy tűnik, már nem is volt rá ilyen módon igény.³⁴⁹

Az egyetemisták

Az egyetemisták voltak azok, akik ekkor új közösségként csatlakoztak a majálist rendező társadalmi csoportokhoz. Nem lett túl nagy ezeknek az alkalmaknak a száma, hisz a megváltozó hangulat inkább a városban szervezett szórakozások felé vitte ezeknek a fiataloknak is a figyelmét. Egyetemistáink ekkor a felsőfokú oktatás anyagi terheit fizetni tudó, vagyonosabb családok gyermekei lehettek, ezért a makói egyetemisták többsége a társadalom előkelőbb rétegébe számított.

A makói „egyetemi polgárok” nyári mulatságáról 1900-ra vonatkozólag van először adatunk. A Makói Hírlap 1901-ben „Egyetemi hallgatók mulatsága” címmel tudósít a tervezett maros-parti összejövetelről, azt írja, hogy a szervezés *a múlt évben rendezett mulatság sikerén fölbuzdulva* indult. A beszámolóból úgy tűnik, ez a múlt évi alkalom volt az első. 1901-ben előbb arról értesülünk, hogy júliusban rendeznek mulatságot,³⁵⁰ majd később arról, hogy az összejövetel augusztusban lesz. Ennek időpontja már kissé messze esett a majálisok szokásos májusi és júniusi napjaitól, de a rendezés mögött a makói elit zöldben rendezett tavaszi szórakozási alkalmak állnak példaként. A táncos összejövetelre, melynek rendezője a „*Csanádvármegyei Egyetemi Ifjak Köre*”, Hódmezővásárhelyről, Szegedről és Békés megyéből is hívtak hallgatókat. A századforduló makói közhangulatnak megfelelően a tiszta hasznot a Kos-

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ *A szombat i júniális*. MAROS, 1902. június 12. 6. l.

³⁴⁸ Ismerjük a résztvevő előkelő hölgyek névsorát: Borotvás Dezsőné, Draskóczy Edéné, Farkas Mórné, Farkas Jánosné, dr. Paku Imréné, Perlaki Mária, Orbán Ignácné, Széll Györgyné. Leányok: Borotvás Boriska, Breuer Boriska, Kádár Gizike, Keresztszeghy Ilonka, Ott Erzsike, Paulik Rózsika, Toldy Erzsike. *A szombati júniális*. MAROS, 1902. június 19. 3. l.

³⁴⁹ 1902-ben még rendezett majális szintén a Lúdvári erdőben a kereskedők egylete. Ennek érdekessége, hogy az érdeklődő közönség számára „társas kocsi” közlekedett. *Júniális*. MAROS, 1902. június 8. 4. l.

³⁵⁰ *Egyetemi hallgatók mulatsága*. MAROS, 1901. július 4. 3. l.

suth-szobor javára ajánlották föl. A táncot hangverseny előzte meg.³⁵¹ Az akció későbbi folytatásáról nem tudunk.

Majálisok a 20. század elején

Az 1900-as évek elejétől átalakultak a majális rendezés szokásai, visszavonhatatlanul magváltozott a május 1. társadalmi jelentősége. Az „úri osztály”, a város intelligenciája, kereskedői, iparosai, közigazgatása 1902 után már önálló, saját majálisokkal nem jelentkezett. Az újságok viszont továbbra is folyamatosan vezércikkben foglalkoztak május elsejével.³⁵² Sorozatban ismétlődtek a megállapítások: „*az egész világ május elsejét, mint a kikeletnek verőfényes napját szokta ünnepelni.*”³⁵³ Írtak tavaszról, ifjúságról, sőt az időszerű politikai helyzetről, de végül mindegyikük valamilyen módon *a munkások ünnepénél kötött ki.* Majális ekkor másként az újságok címlapjaira, a közélet központjába már nem kerülhetett.

A május elseje általános jellemző vonásaiból csak annyi került elő, hogy „a hajnali órákban az ablakok alatt megszólalt a zene,”³⁵⁴ s „mindenki a szabadba siet a szép napon.”³⁵⁵ A hagyományokról, inkább mint eltűnőben lévő dolgokról olvashatunk: „nem is olyan régen, még május elsejét a tavasz ünnepének tartottuk, ekkor mentünk ki először az erdőre, hogy üdvözljük az ébredő természetet, gyönyörködünk annak pompájában. Vidám majálisok, kellemes kirándulások tették emlékezetessé május első napját. Azóta azonban megváltozott május elsejének jelentősége.”³⁵⁶

A majális légköre tehát megváltozott, de azért ekkor is megteltek a nyári szórakozóhelyek, s – ha nem is a korábbi évtizedek szervezett formájában –, kisebb-nagyobb baráti társasággal sokan keresték föl a Maros-partot, a Báló-ligetet, az ottani mulatót. A kerthelyiségek nyitásának a napja továbbra is május elseje maradt. Hirdetéseiből még az is kiderül, hogy a vendéglősök továbbra is igyekeztek különböző mutatóványokkal magukhoz csábítani a szabadban szórakozni vágyókat.³⁵⁷ A korábbiánál kisebb visszhangot kiváltva, de őrizték szerepüket a tanyasi majálisok is. A jótékony cél itt maradt meg a legtovább.³⁵⁸

³⁵¹ *Egyetemi hallgatók mulatsága.* MAROS, 1901. július 21. 4. l.

³⁵² *Május elseje.* MAKÓI HÍRLAP, 1906. május 3. 1. l.; *Május elseje.* MAROS, 1906. május 1. l. 1.; *Május első napja.* MAROS, 1907. május 1. l. 1.; *Május elseje.* MAROS, 1908. május. 1. l. 1.; és így tovább.

³⁵³ *Május elseje.* MAKÓI ÚJSÁG, 1907. május 1. 2. l.

³⁵⁴ *Vörös május. Szocialisták felvonulása Makón.* MAKÓI HÍRLAP, 1907. május 3. 2. l.

³⁵⁵ *Május elseje.* MAROS, 1905. május 4. 3. l.

³⁵⁶ *Május elseje.* MAKÓI ÚJSÁG, 1908. április 29. 2. l.

³⁵⁷ Például a városligeti vendéglős 1906-ban a közönség mulattatására tűzijátékot rendezett. *Tűzijáték a városligetben.* MAROS, 1906. május 27. 4. l.

³⁵⁸ A bogárzói tanyai iskolánál 1905. május 21-én a gazdasági kör javára terveztek nyilvános táncmulatságot. (MAKÓI ÚJSÁG, 1905. május 16. 2. l.) 1906. május 27-én a Nagy Andrásné tanyáján rendezett majálisuk tiszta jövedelmét például artézi kút fúrására adták. *Mulatság a tanyán.* MAKÓI ÚJSÁG, 1906. május 26. 2. l.

Az iskolások ünnepei

A tanulók képezték azt a társadalmi csoportot, mely az iskolák hagyományörző magatartásának eredményeként *tovább élte a május hagyományos ünneplési formáit*. Évről évre a korábbi évtizedekhez hasonlóan megszervezték az ünnepet. A legnagyobb visszhangot továbbra is a *református iskolások* tömeges kivonulása és maros-parti játéka váltotta ki. A beszámolók a „szokásos majális” megtartásáról szólnak. 1500-2000 gyerek ének- és zeneszó mellett, zászlók tömegét lengetve vonult ki a Báló-ligetbe. Délben rendre megvolt a szokásos halebéd a hagyományos menüvel: halpaprikás, sült hal, túrós csusza és fél liter bor. Délután tánc következett és hasonló módon énekszó mellett a visszavonulás.³⁵⁹ *A társadalmi figyelem azonban már nem volt akkora, mint a korábbi évtizedekben*. A beszámolók kurtábbak, az újságok megelégszenek egy-egy rövidebb hír közlésével.

A római katolikus iskolák ünnepüket ezután is a koronázás évfordulójához igazították. A napnak a megemlékező részét „nemzeti ünnepélynek” nevezték.³⁶⁰ Őrizték továbbra is a nap szakrális jellegét azzal, hogy kezdetként a gyerekek szentmisen vettek részt. Rendezvényeik közül formátumot tekintve Ferenc József király trónra lépésének 40. évfordulóján, az 1907-ben szervezett majálisuk emelkedik ki. Az ünnepély után „gyülekezés a belv. iskola udvarán, s onnan lerándulás a »Liget«-be.” – szólt a program.³⁶¹

A kisebb tanulólétszámú intézmények, a görög katolikus, az izraelita, az állami belterületi fiú-, a polgári leányiskolák a korábbiakhoz hasonlóan ünnepeltek. A beszámolók szinte minden évben hasonlóan tudósítottak róla: „*Vidám gyerekhangok verték fel tegnap a marosparti városliget csendjét. Az izraelita és a görög katolikus iskolák tartották majálisukat tanítóik vezetése alatt. A késő délutáni órákban érkeztek haza zeneszó és hazafias dalok éneklésével.*”³⁶² Alkalmi többletet hozott az görög katolikus iskolások 1908-as majálisa, mikor is reggel a gyerekek „*a makói önkéntes tűoltók zenekara által kísérvé* vonultak ki.”³⁶³ „Az apró gyerekek estig maradtak a zöldben, játékkal, dalolással töltve az időt.”³⁶⁴

³⁵⁹ *Gyermekek majálisa*. MAROS, 1905. május 18. 3. l.; *Iskolások majálisa*. MAKÓI ÚJSÁG, 1905. május 19. 2. l.; *Iskolások majálisa*. MAKÓI HÍRLAP, 1906. május 26. 5. l.; *Majális*. MAKÓI ÚJSÁG, 1906. május 26. 2. l.; *Ki a zöldbe!* MAKÓI ÚJSÁG, 1907. május 25. 2. l.; *Ki a zöldbe*. MAKÓI HÍRLAP, 1907. május 25. 3. l.; *Majális*. MAROS, 1908. május 24. 4. l. stb.

³⁶⁰ 1905. június 8-án tartott ünnepély menete: 8 óraker szentmise, utána elnöki megnyitó, ünnepi beszéd az ezer éves múltól, Himnusz, szavalatok, Szózat, elnöki zárszó, utána zene mellett kivonulás a maros-parti „vigadó mellett lévő kiserdőbe.” Előzetes híradások: *Iskolai ünnepély*. MAROS, 1905. május 25. 4. l.; *Iskolás növendékek emlékünnepe*. MAROS, 1905. június 4. 4. l. Az ünnepéről a június 11-ei szám tudósít: „Az ünnepély után a növendékek valóságos zászlódfőszbe, zeneszó mellett vonultak ki tanítóik vezetése alatt a Báló-féle ligetbe.” MAROS, 1905. június 4. l.

³⁶¹ Az alkalomra meghívót bocsátottak ki. Az ünnep programja: 9 óraker szentmise, utána Kaiser Lajos pápai kamarás-plébános elnöki megnyitója a Katolikus Körben, Himnusz, Bajza József „Királyra” c. verse, Lélek Gáspár tanító ünnepi beszéde, Pósa Lajos „Jó honfiak és honleányok legyetek” c. verse, Szózat, elnöki zárszó. *Június 8*. MAKÓI HÍRLAP, 1907. június 5. 2. l.

³⁶² *Majálisok*. MAROS, 1907. május 30. 5. l.

³⁶³ *Majális*. MAROS, 1908. május 28.

³⁶⁴ *Iskolások majálisa*. MAKÓI ÚJSÁG, 1905. május 31. 3. l.

Figyelemre méltó próbálkozás, hogy a *gimnázium érettségizett tanulói* juniálist rendezve ünnepelték meg a sikeres vizsgájukat. 1905-ben ez a juniális egyben a nyári mulatságok kezdete is. A fiatalok 1905. június 29-én, Péter-Pál napján, Madzsar Gusztáv igazgató és Gebe Mihály tanár védnöksége mellett a „a Lúdvári erdő árnyas fái alatt” majálisoztak. A beszámoló a többi bállal szemben az alkalom sajátágaként emelte ki, hogy a gimnazista ifjúság a sok „*sablonszerű bál helyett egy életrevaló, parázs mulatságot*” rendez. Nagy érdeklődés volt a kezdeményezés iránt, ezért a Főtérről minden órában „omnibuszt” kellett indítani. A majálisok szokásos elemei: játék, versenyek mellett – egy pontosan eddig nem tudható tartalmú – „világposta” programpont is volt.³⁶⁵ A következő évben a bankett vagy bál helyett – június 30-án du. 5 órától – ismét zártkörű táncos juniálist szerveztek a Lúdvári erdőben. *Meghívókat* is készítettek. A védnök Madzsar igazgató mellett az aktuálisan végző osztály részéről Barczán Gyula tanár lett,³⁶⁶ de a rendezők között még több tanár szerepelt.

Ezek a gimnazista rendezvények lettek az egyedüli majálisok, melyekről a korábban oly gyakori megállapítás elmondható: „*részt vett rajta a városi intelligencia.*” További sajátág, hogy az ekkor rendezett majálisok/juniálisok közül – adataink szerint – ez volt egyetlen városi *jótekonny célú* rendezvény. A tiszta bevételt a „főgimnázium Segítő-Egyesülete” javára ajánlották föl. Így természetesen a többi ingyenes ünnepel szemben erre belépődíjat kellett fizetni, mégpedig 1 koronát.³⁶⁷

Madarak és fák napja

Májusban más alkalmak is adódtak a tanulók számára a játéokra, szórakozásra, kirándulásra. A majálisok mellett rendszeressé lett a *gyermeknap*,³⁶⁸ és a vallási és közoktatási minisztérium utasítása alapján 1907-től megrendezték a „*madarak és fák napját.*”³⁶⁹ Az iskolák különböző időpontban, de általában májusban, szabadtéren tartották meg eme tanrendbeli természetvédelmi órákat. A madarak és fák napja nem vált el élesen az iskolai majálisoktól, sőt kapcsolódott hozzá. Bevezetésének az évében például Juhász György tanító a görög katolikus iskolások majálisán, a szokásos

³⁶⁵ *Juniális*. MAROS, 1905. június 25. 4. l.; *Juniális*. MAROS, 1905. június 29. 5. l.; *A főgimnázium ünnepélye*. MAROS, 1905. július 2. 2-3. l.

³⁶⁶ *Juniális*. MAROS, 1906. június 17. 5. l. Az eseményről előzetest adott a MAKÓI HÍRLAP június 26-ai száma *Érettségi juniális* címmel az 5. oldalon.

³⁶⁷ *Mulatság a szabadban*. MAROS, 1906. június 28. 4. l.

³⁶⁸ A gyermeknap is gyakran pünkösöd másnapjára esett. Programja sokban hasonlított a majálisokra és népünnepélyekre. Színhelye a Lúdvári erdő, a vásártér, esetleg más szabadtéri színhely volt. Például 1912-ben május 27-én (pünkösöd hétfő) a Lúdvári erdőben árucarnokokat, kenfettit, virágcsatát, katonazenét, futballt, löversenyt terveztek. (*Gyermek nap Makón*. MAKÓI FÜGGETLEN ÚJSÁG 1912. május 3. 2. l.) 1914-ben „piros pünkösöd napja” kettős ünnep volt, mert a Szentlélek eljövételének alkalma mellett gyermeknapot is tartottak a városban. Délután 3-kor a főtéren katonazene szólt, majd „Purcsy Károly és Kolompár Béla cigány bandájának nótái fognak élénkséget vegyíteni, szép lányok gyűtenek az elhagyott gyermekek javára” – hirdették az ünnepet a lapok. A délutáni sétahangversenyt egy esti művészestély követte a színházban. *A makói gyermeknap*. MAKÓI FÜGGETLEN ÚJSÁG, 1914. június 1. 2. l.

³⁶⁹ Ezt a napot 1907-től szervezték meg. A gyerekek közösen kivonultak a szabadba, itt előadásokat hallgattak a természet hasznosságáról, esetleg műsort adtak, énekeltek. Megfogadták, hogy óvják a természetet, a madárfészkeket. Másokat is visszatartanak azok bántalmazásától. Előfordult, hogy a nap végén fákat is ültettek. *Madarak és fák napja!* MAKÓI FÜGGETLEN ÚJSÁG, 1912. május 3. 2. l.

szavlatok után, de még a játékos mulatozások előtt előadást tartott a gyerekeknek a madarak védelméről.³⁷⁰

A munkások május elsejéje

A fölvonulásra vonatkozó tiltások megszűnte után Makón a május elsejék békésen teltek. Az ekkor tartott munkásfölvonulások nem váltottak ki különösebb visszhangot. Időszakunk vége felé, mind a mellett, hogy a megmozdulások politikai jellege megmaradt, már egyszerű rövidséggel számoltak be róla. 1912-ban például így: „A makói szociáldemokrata párt mint minden évben, úgy most is meg ünnepelte május elsejét. Délután csoportban vonultak le a marosparti vigadóba, hol beszédek és szavlatokkal méltatták a munkások ünnepét.”³⁷¹

Hogy a közfölgóság lassan változik, azt az 1903-as év jelezte. A „vörös lobogók és vörös jelszavak” általánosan ellenérzéseket váltottak ki, de úgy látták, hogy Makón „a népkedély nem a társadalmi, hanem a természeti ünnep fölségének hódol meg.” 1903-4-ben a szociáldemokrata munkások még fölvonulás nélkül, szónoklatokkal és szavlatokkal ünnepelték a május elsejét a Lúdvári erdőben.³⁷²

A következő években a lúdvári ünneplésre már menetben vonultak a makói szegényebb tömegek. Az ilyen megmozdulások természetesen komoly előkészületeket igényeltek. Ezt a munkát a munkásszervezet vezetői a körülöttük lévő segítőkkel közösen látták el. „A makói munkások május elsején nagyobb szabású ünnepélyt szándékoznak rendezni”³⁷³ „A makói munkások már nagyon készülnek a május elsejének a megünneplésére” – olvashatjuk például 1907-ben.³⁷⁴ 1908-ból pedig már arról is tudunk, hogy „a makói munkások vörös betűs felhívása is megjelent.”³⁷⁵

A kivonulásnak az évek során kialakult egy sajátos koreográfiája. Ezek őrizték a korábbi népünnepejelleget. Délután egy vagy két órakor az önképzőkör elől indult a munkások menete. Bejárták a várost, áthaladtak a főtéren, majd a Szegedi utcán folytatták az útjukat egészen a Maros-parton található Lúdvári erőig vagy a Bálólígetig.³⁷⁶ Élén az „elvtársnök” haladtak gyermekeikkel, őket követte a gyakran több ezer főre szaporodott, szakszervezetek szerint csoportosult tömeg, melynek a közepén zenekar játszott lelkes indulókat, munkás- és népdalokat, nótákat.³⁷⁷ A munkások mellett a fölvonuláson a földmunkások szervezett csoportjai részt vettek.³⁷⁸ A beszámoló sok fölvonulóról, „impozáns” menetről, rendről szóltak. A Makói Hírlap 1907-

³⁷⁰ A görög katolikus majálisa. MAKÓI HÍRLAP, 1907. május 30.

³⁷¹ Munkások majálisa. MAKÓI FÜGGETLEN ÚJSÁG, 1912. május 2. 2. 1.

³⁷² Május. MAROS, 1903. május 3. 5. 1.

³⁷³ Munkások ünnep. MAROS, 1905. április 27. 2. 1.

³⁷⁴ Munkások ünnepe. MAROS, 1907. április 28. 6. 1.

³⁷⁵ Május elseje. MAKÓI ÚJSÁG, 1908. április 29. 2. 1.

³⁷⁶ Vásárhelyi – Úri – Főtér - Szegedi utcákon zeneszóval vonulnak a Lúdvári erdőbe, adta meg a menet útvonalát a MAROS 1905-ben. Munkások ünnepe. MAROS, 1905. április 27. 2. 1.

³⁷⁷ „Több ezer ember szakszervezetek szerint csoportosulva zeneszó mellett bejárta a várost, s tetemesen megszorodva vonultak le a város ligeti mulatóba.” – olvashatjuk 1907-ben. Munkások ünnepe. MAROS, 1907. május 5. 5. 1.; Makói munkások méltó ünnepe. MAROS, 1908. május 3.

³⁷⁸ Május elseje. MAROS, 1906. május 3. 1. 1.

ben így írt: „Nagyméretű volt a makói szocialisták felvonulása. Tömött sorokban, külön szakszervezetek beosztva, rendben értek a városligetbe.”³⁷⁹ 1906-ban a következőt olvashattuk: „nálunk is az összes szervezetek zenésző és a szokásos jelző táblák hordozása közben vonultak fel s főtéren, és vonultak ki a ligetbe, ahol igen szépen elmulattak.”³⁸⁰ Az egyik tudósítás még azt is megjegyezte, hogy „a párthoz nem tartozók is igen nagy számban érdeklődtek a munkások ünnepe iránt.” A vonulók magukkal vitték a „munkás kör nemzetiszín zászlaját.” 1906-ban az osztályharcos szellemet az élen haladó nagy, piros koszorú képviselte, melynek alácsüngő piros szalagjain ez volt olvasható: „Világ proletárjai egyesüljetek!” Mire kiértek, az útközben hozzájuk csatlakozókkal jó pár ezresre duzzadt a menet.³⁸¹

Kint a parton a kör vezetői mondtak beszédeket, gyermekek szavaltak verseket, a munkásdalárda adott elő különböző énekszámokat. A program 1907-ben a következő volt: előbb vezetőjük, Szakács Márk mondott beszédet, majd Alex Lajos asztalos méltatta az ünnepet. Szavaltak: Weisz Fülöp betűszedő, Papp Sándor asztalos és Szakács Márk fia.³⁸² Az ünnepen ekkor és máskor is a részvétel ingyenes volt. 1904-ben föllépett a munkások énekkara is, melyet akkor Nagy Sándor vezetett.³⁸³

A kulturális számok és a politikai szónoklatok után következett a mindenki által nagyon várt tánc késő délutánig, majd este 7-8-9 óra körül a zenekar játékától kísérvé, énekelve tértek vissza a városba. A városba vonulás a kivonulás mintájára zajlott. „A visszatérés igazán festői volt. A menet előtt egy fiatal asszony haladt, aki egy kis koscsit tolt, amelyben egy kis csecsszopó gyermek volt. A menet férfiak, nők és gyermekekből állott, akik jókedvűen daloltak.”³⁸⁴

A megmozdulások kapcsán sokszor ismétlődtek a megállapítások: „a legnagyobb rendben”, „nálunk is szépen megünnepelték.” 1907-ben a baloldalinak nem mondható Maros a következő értékelést adta: „Makó város munkás népe még soha oly imponzánsan nem ünnepelte május 1-jét mint most. Meglátszott, hogy a szociáldemokrata párt keretei mind tágabbra nyúlnak, hogy az intelligensebb elemeket maguk közé fogadhasák.”³⁸⁵ Voltak főnntartásokat megfogalmazó írások is. A Makói Hírlap tudósítója 1906-ben ezt írta: „a mai napon az egész munkás osztály ünnepel (...) tisztán a szocializmus avatta e napot a saját ünnepévé. De talán nem lesz ez mindig így. El fog jönni még az az idő, amikor nem az emberiség egy sectája fogja május elsejét ünnepnappá emelni, de a munka.”³⁸⁶ Az ünnep lényegét a Makói Újság 1908-ban így foglalta össze: „megváltozott május elsejének jelentősége. Ezt a napot a maga nemzetközi ünnepének foglalta le a munkásság, úgy, hogy most május elseje a munkás

---

³⁷⁹ Vörös május. Szocialisták felvonulása Makón. MAKÓI HÍRLAP, 1907. május. 3. 2. 1.

³⁸⁰ Május elseje. MAKÓI HÍRLAP, 1906. május 3. 4. 1.

³⁸¹ Május elseje. MAROS, 1906. május 3. 1. 1.

³⁸² A munkások ünnepe. MAKÓI ÚJSÁG, 1907. május 3. 2. 1.; Munkások ünnepe. MAROS, 1907. május 5. 5. 1.

³⁸³ Május 1. MAROS, 1904. május 5. 4. 1. Más években is föllépett a munkásdalárda. MAROS, 1905. május 4. 3. 1.

³⁸⁴ Május elseje. MAKÓI HÍRLAP, 1906. május 3. 4. 1.

³⁸⁵ Munkások ünnepe. MAROS, 1907. május 5. 5. 1.

³⁸⁶ A dolgozó emberiség ünnepe. MAKÓI HÍRLAP, 1906. május 1. 5. 1.

ünnep napja, amelyen a tüntető körmenetek, politikai demonstrációk foglalják el a vidámság helyét.”³⁸⁷

Kellemetlenségek, viszályok, virtuskodás

A majálisok „színvonalukat”, „igényességüket” tekintve jóval fölülmúlták egy közönséges vigadozás szintjét, egyenetlenségek ritkábban fordultak elő. A kalákákkal³⁸⁸ szemben oly sokszor fölhozott kifogások: verekedés, részegeskedés, erkölcstelen magatartás, duhajkodás kevesebb esetben fordult elő, de azért kihágásokról, nézeteltérésről, durvaságokról, életveszélyről is van néhány adatunk.

Életveszélyes majálisszervezés

Rögtön az első eset elég rémítő. Megsejtve a szenzációt, mert a sajtó régen sem volt külön, ilyen fölütéssel számoltak be róla a helyi lap: „*Ki hinné, hogy a bálrendezés is életveszéllyel jár?*” 1876-ban a május 11-ei majális rendezőjét, L. E.-t este, midőn éppen hazafelé ballagott, megtámadták. A püspöki uradalom ügyészének háza előtt „*Ezt gazdám küldi!*” szavak kíséretében leütötték. L. jajgatására többen odafutottak, így mentve meg a további ütlegektől és hazaszállították. A beszámoló nem említi a nézeteltérés okát, de – úgy tűnik –, a városban valami mégis közszájon forgott, hisz a cikkíró ennyit hozzátett: az „*orozva támadó*” kezébe „*úgy hiszik, a majális rendezésével egybefüggő sérelem adta a bosszuló fegyvert.*”³⁸⁹ A városban tehát a közbeszédben „*hírlett*” valami, s a kissé gunyoros sommázat a háttérre utalva sokat sejtető.

A ráfizetéses majális

1876-ban az *általános munkássegélyező egyesület* jótékony majálisa nyomán fejezte ki rosszsallását a város akkor egyetlen lapja, a Maros. Az eset nem kifejezetten „majálisbüntény”, annyiban kapcsolódik ide, hogy majálissal kapcsolatban történt. A rendezők eredetileg azt tervezték, hogy a tiszta haszon 1/3-át a városi szegénypénztár kapja, 2/3-át pedig az egyesület saját pénztára javára tartja meg.³⁹⁰ A majális azonban ráfizetéses lett. Ez, különösen akkor egy munkás egyesület számára jelentősnek számító, több mint 32 forintos hiányt jelentett. Kevesen váltottak belépőt, s a jótékony célra még kevesebben fizettek fölül.³⁹¹ A rendezők a *förlülfizetésekből befolyt összeget is a mulatság alapköltségeinek fedezésére fordították*. Ez ellen szólaltak föl többen mondván, a förlülfizetéseket nem szabad a deficitnek elnyelni, hanem, legyen a plusz bevétel bármilyen kis mérvű is, a megnevezett jótékony célra kell továbbítani.³⁹² A kérdés

³⁸⁷ *Május elseje*. MAKÓI ÚJSÁG, 1908. április 29. 2. l.

³⁸⁸ Általában a hétvégeken vagy ünnepnapokon a köznépi fiataljai számára főként kocsimáskban rendezett zenés, táncos mulatság.

³⁸⁹ *Ki hinné, hogy a bálrendezés is életveszéllyel jár?* MAROS, 1876. május 14. 3. l.

³⁹⁰ *Ma a Lúdvári erdőben...* MAROS, 1876. május 14. 3. l.

³⁹¹ Förlülfizető az, aki a megállapított díjnál többet ad a belépőjegyért. A förlülfizetésekből befolyt összeget általános szokás szerint mindenképpen a meghirdetett jótékony célra kellett fordítani.

³⁹² *Az általános munkás segítő egyesület...* MAROS, 1876. május 21. 3. l.

komolynak tűnik, hisz a Maros újságírója a következő évben visszatért a kérdésre. 1877-ben az árvízi helyzet miatt az „általános munkás segélyező” egylet „csak” juliálist tudott szervezni a Lúdvári erdőben. Belépődíj 30 krajcár volt, s a tiszta jövedelmet az ingyenes közfürdő javára ajánlották föl. Erre írta a lap: „Nagyon szép, hanem elvárjuk a rendező egylettől, hogy a bevételek hiteles ellenőrzéséről gondoskodni elne mulasztja mint máskor; hogy így a pénzkezelés körül semmi visszaélés ne történhessék.”³⁹³ A vádak kivédésére legjobb módszer a nyilvánosság. Az egylet a majálisról elszámolást tett közzé.³⁹⁴

Gyűrött kalappal érkezett haza

1882-ből az italozásról van érdekes beszámoló. A jó tollú helyi író az esetet így adta elő: „Hosszú asztalnál ült a compánia. Véres verejtéssel mulatott. Oly hőség uralkodott ott, hogy az egyik, ki már negyedszer rendelt savanyúvizet³⁹⁵ borral, azon könyörgött, hogy *nyissanak ablakot különben megfúl.*” Mindez történik a Maros-parti fák alatt! „Nem is vált belőle az est folyamában táncos. Egy helyen maradt, s csak hajnal felé került haza, maga sem tudja mikép, elázottan, gyűrött kalappal, felső kabát nélkül.”³⁹⁶

A mértéket túllépő italozás a majálisokon általában megesett. „S amilyen felséges mulatságok estek ott [ti. a Lúdvári erdőben] hajdanában, vannak olyanok is, kik mosolyogva gondolnak vissza egy-egy majálisra, melyről, mint pontos emberekhez illik, hazaindultak még esti harangszókor, és a *hajnali harangszó még ott találta őket valamely fa alatt elterülve a harmatos fűben.*”³⁹⁷

A leégett munkásbarakk

1890-ben már állt a szárazéri csatorna mellett egy barakk, ahol a csatorna munkásai sokszor mulatták jókedvűen az időt. A 12 öl hosszú és 4 öl széles faépület – ebben a munkaeszközöket is tárolták – megfelelt az igényeiknek. Május elsejére virradóra azonban leégett. A szerencsétlenség okát nem ismerték. Ez teljesen beárnyékolta 1890. május elsejéjét. Egyik munkás látván a füstölgő romokat így szólt: „Beszélték az emberek, írta az újság, hogy bedőlt a csatorna, vége a csatornának. Nem hittem nekik. De most, hogy te leégtél, te elpusztultál – magam is azt mondom, hogy *most már csakugyan nem lesz ebből semmi.*”

Az égés hírére összegyűlt emberek „elszörnyedésére” Ingó Mihály berontott az „égő alkotmányba,” s a várakozás rémes percei után „végre megjelenik perzselt hajjal, de kezében egy tele üveggel.

„– Éljen! – zúdultak fel a munkások, s *fejük fölé emelték a bátor mentőt, s közösen elfogyasztották a testes üveg tartalmát.*”

---

³⁹³ *Juliálist rendez...* MAROS, 1877. július 22. 3. l.

³⁹⁴ 1882-ben például 18 Ft fölülfizetés volt. *A budapesti munkás betegsegélyező egylet...* MAROS, 1882. július 2. 3. l.

³⁹⁵ Savanyúvízzel készítették a fröccsöt.

³⁹⁶ RENGEY i. m.

³⁹⁷ „J” i. m.

A két epizódot elmesélő író talán nem a legempatikusabban közelítette meg a munkások érzéseit, de azért az érezhető, hogy valóban fontos volt számukra ez a barakk. A munkásmajálisok szempontjából a harmadik párbeszéd a lényeges.

„– *No! hát maguk nem rendeznek munkásünnepélyt?* – kérde egy pallér csütörtökön reggel a munkásoktól.” Egyik planérozó ki se véve szájából a piát így válaszolt: „– *Munkás ünnepélyt, mikor leégett a barakk?*”³⁹⁸

Borzasztó!

Ezt a bírálatot kapták a református majálisok 1892-ben. Ez az egyetlen a szervezést kritizáló írás. A szerző a hódmezővásárhelyi református iskolák majálisaival veti össze a makói helyzetet, és igen lehangoló képet festve az előzőről megállapítja, hogy mindez a makói viszonyokra is illik. Egészen odáig ment, hogy „a gyermekmajálisok az eddigi módon való tartása helytelen; *pedagógiai szempontból pedig egészen káros hatású.*” Kifogásolja, hogy a gyermekek bármily keveset is, de pénzt fizetnek, holott a zöm szegény. Ezen kívül versengés alakul ki, mert mindenki a fölvonulásra új ruhát akar, s „akinek nincs, sír.” „Elhibázott dolog, hogy ennyi fiút és lányt zsúfolnak össze (...) csupa fejtelenség” az egész, csak ugrálás, zaj, borzasztó mulatozás.

Meg is van a javaslata. „Cigány [zenészek] és bor nélkül, tehát fizetség nélkül kellene néha-néha kimenni a gyermekekkel a szabadba, s az elméleti tanítást gyakorlatival bővíteni. Csakhogy ez már nem majális, hanem tanulságos kirándulás, a minek talán anyagi és erkölcsi haszna is több.”³⁹⁹

Hagymák a májusfán

„Az én májusfám” című humoreszkjében írói eszközökkel kidolgozva egy Makón történt eset adott elő.

Hősünknek április 30-án az a gondolata támadt, hogy „május elsejére virradóra egy díszes májusfával” lepi meg az ő „angyalát,” amivel hát semmi bűnt el nem követne, mindössze „világosságra jönne” az érzelme, amitől legföljebb riválisa, a helyi körorvos lenne kicsit féltékenyebb. „*A gondolatot tett követte, éjfél után 3 óraker sikerült is a májusfát [a lány] kiskertjébe becsempészni, a merénylet elkövetése után pedig édes álomba merülni.*” Reggel aztán futva jött a kisbíró mondván, a jegyzőné asszony – az ő lányának a kiskertjébe került a májusfa – azonnal hívatja a szerzőt. Hősünk, ugyan rosszat sejtve, de mégis rohanva tett eleget a nem éppen mindennapos invitálásnak. A mama „*rámutatván egy májusfának csúfolt valamire,*” kemény szavakkal fordult a fiatalemberhez. „*Ez a bosszú műve – mondta –, mert bizonyosan megsejtette ön, hogy leányomnak éppen a nevenapján, f. hó 4-én leend eljegyzése a körorvos úrral.*”

Az igazság egy hét múlva derült ki a kisbírótól. A kisbíró – természetesen ugyanazon az éjszakán – a jegyzőék Juci nevű szobalánynak a konyhaablakába tett egy másik májusfát. „Mindennek oka egyedül az orvos volt, ki is megvesztegetván a községi személyzetet, megfosztatta azok által ékességeitől az én májusfámat, rakatván arra selyemszalagok helyett más idegen anyagokat, déli gyümölcsök helyett *kolompé-*

³⁹⁸ *Tűz a »strek«-en.* MAROS, 1890. május 4. 3. l.

³⁹⁹ *Gyermek-majális.* MAROS, 1892. május 8. 5-6. l.

rokat és vereshagymákat. Így változott át az én májusfám szerelememnek akasztófájává (...) ha történetesen a muszka-császár leányába szeretnék is bele, még annak sem tennék ezután többé többet májusfát” –tudjuk meg az eset konzekvenciáját.⁴⁰⁰

Az agresszív szatócs

Egy gyerekcsínyből lett rendőrségi eset 1900 júniusában. Ahogy az minden évben szokás, iskolások majálisoztak a Maros-parton. Pontosán nem tudjuk melyik iskola, de az időpont alapján a katolikus iskolák kirándulásáról lehet szó. A nap jól sikerült, majd a jókedvű gyerekek hazafelé jövet „mindenkit éljeneztek, különösen kijutott az éljenezésekből a hazának és a magyarnak. „A Sóház-utcán, Lefkovics Adolf szatócs előtt aztán egy 8 éves polgár ilyenformán lelkesedet: »Éljen a magyar, de a zsidó ne!« A szatócsot ez a kiáltás annyira dühbe hozta, hogy *a gyerek után szaladt, azt földhöz verte s úgy összerugdosta, hogy a többi gyerekeknek kellett a szerencsétlen kis cimborájukat hazaszállítani.*”⁴⁰¹ A durvaság miatt nyomozást kellett indítani.

Még a tehenek is kárpótlást ígértek

Ugyanebben az évben vizály alakult ki a majálishoz szükséges terület használata körül. Az igazi okot nem ismerjük, de az biztos, hogy a gimnazistáknak 1900-ban a májusi ünnepük e miatt maradt el. A főgimnázium tanulói június 2-án majális akartak rendezni, és ezért fölkérték a „tehenjárási gazdaságot”, hogy engedje át erre a célra számukra a Lúdvári erdő egy kis részét. Az engedély azonban sehogy sem született meg. Pedig a beszámolók szerint a diákok a fű letaposásáért kárpótlást ígértek a gazdáknak, sőt – amikor már tudták, kilátástalan az ügy – kicsit cinikusan, a teheneknek is.⁴⁰² Vállalták, hogy a tánchelyet fölássák, fűmaggal bevetik, de a megegyezés így sem jött létre.⁴⁰³ Ezért, úgy mond, a közbejött akadályok miatt, a gimnazisták majálisa elmaradt.⁴⁰⁴

A makói közönség nehezményezve vette tudomásul az események ilyen alakulását. „»Ember tervez, Isten végez!« Ezt mondja a makói kir. főgimnázium ifjúsága, mely nagy hévvel látott hozzá egy várva várt majális rendezéséhez – kezdi beszámolóját a Csanád Lapok. Tudatta olvasóival, hogy a szegény diákok már nagyszámú meghívót küldtek ki, és a gyerekek már előre örültek a várható programoknak. Majd megállapítja, „csak az a kár, hogy ilyen hagyományos ünnep megtartása elé is folyton gördülnek akadályok.” A nélkül, hogy a résztvevő feleket megnevezné, sajnálkozik, hogy ilyen eset Makón előfordulhatott, hisz *a majálisok „a legalkalmasabbak a lélek fölvidítésére”*⁴⁰⁵ – sommázza véleményét a cikkíró.

A Maros szintén a gimnazisták mellé állva idézte a kicsit gunyoros megállapítást: „Nem baj, kedves öcsém – rekesztette be a tárgyalást egy diákpárti gazda –,

⁴⁰⁰ SÁRRÉTI: i. m.

⁴⁰¹ *Brutális kereskedő.* MAROS, 1900. június 17. 4. l.

⁴⁰² A tehenek kárpótlása említésében már kis irónia is kihallatszik. Kárpótlásként a fölhasználhatatlanná vált fű háromszorosát ígérték.

⁴⁰³ *A főgimnázium és [a] gazdák.* MAROS, 1900. május 6. 5. l.

⁴⁰⁴ *Elmaradt majális.* CSANÁDI LAPOK, 1900. május 30.; *Elmaradt a gimnazisták majálisa.* MAROS, 1900. május 31. 4. l.

⁴⁰⁵ *A majálisról.* CSANÁDI LAPOK, 1900. június 3. 4-5. l.

*megfellebbezzük a határozatot a marhákhöz, hát ha azokban több lesz az emberiség!*⁴⁰⁶

Lampiontolvajok

Kellemetlen volt egy lopási eset. A „bűntény” a tisztviselők 1901-es juniálisának éjszakáján történt. „Egyedisége” miatt általános föltűnést keltett. A mulatság „epilógusaként” ugyanis a rendezvény helyszínéről, a Lúdvári erdőből ellopták az estnek csillogást adó 47 lampiont.⁴⁰⁷ Az ügyben a rendőrség vizsgálatot indított.

Virtuskodás május elseje éjszakáján

1907. május elseje egy nem akármilyen közjáték tűzbe hozta a várost. Mindenki az erről beszélt. Reggel ugyanis igen nagy meglepetésben volt részük a makói polgároknak, különösen is az úJVárosiaknak. A református templom tornyának gombján, az ünnephez nagyon is illő zöld ág – egyesek szerint virágok – és egy nemzetiszínű zászló köszöntötte május elsejét. Valaki éjszaka fölmászott a villanyhárítón, és így helyezte el ott a május jelképeit. A lakosok csoportba verődve tanakodtak, vajon hogy kerülhetett az ág és a zászló oda.⁴⁰⁸ Mint ahogy az lenni szokott, a történetek találgatásra adtak alkalmat. Voltak, akik úgy vélték, a merész tett munkások ünnepét köszönti, míg mások ezzel szemben a nemzetközi munkásünnephez kevésbé illő nemzetiszínű zászló fölkerülését emelték ki. A ritka látványosságnak – mivel senki sem vállalkozott a toronymászás ismételt mutatványára, és a zászló eltávolítására – napokon át sok bámulója akadt. A város lakosai közül számosan csak azért kerekedtek föl, hogy személyesen is láthassák a torony tetején lengő nemzeti zászlót. Az egész város erről beszélt.⁴⁰⁹

Végül is egy ügyes, mondhatnánk mai szóval oknyomozó újságíró megoldást talált a rejtélyre. Bádogoslegények virtuskodása állt az események mögött. (A nap kiválasztásában, a zászló, a zöldág jelképekben persze a májusi hagyományok hatását kell látnunk.)

A történet szerint Biri Imre és Dégi Imre mesterek segédei azon vitatkoztak, melyikük is a külön bádogos.

„–Hiába ugrálsz komám [mondta Biri segédje], te hozzám képest akkora vagy mint egy heptikás szúnyog az elefánt mellett. Hiszen a mit én megcsináltam,⁴¹⁰ azt te még csak el sem tudod bontani.

⁴⁰⁶ *Gimnazisták és gazdák*. MAROS, 1900. május 6. 5. l. A majális engedélyeztetése körül sem volt minden rendben. Nem kértek időben engedélyt a tankerületi főigazgatóságtól, csak midőn a rendezőség az előkészületeket már majdnem befejezte. A főigazgató „a tervezett mulatságot neki be nem jelentették” indoklással a majálist betiltotta. Ez ellen is méltatlankodtak mondván, hiba volt be nem jelenteni, de legalább olyan hiba volt a tannestület által jóváhagyott majálisát betiltani. *Elmaradt majális*. MAKÓI HÍRLAP, 1900. május 31. 4. l.

⁴⁰⁷ *A juniális epilógusa*. MAROS, 1901. június 13.; *A makói tisztviselők juniálisa*. MAKÓI HÍRLAP, 1901. június 13.

⁴⁰⁸ *Zöld ág a torony tetején*. MAKÓI ÚJSÁG, 1907. május 3. 2. l.

⁴⁰⁹ *Nemzeti színű zászló a templom tornyán*. MAKÓI HÍRLAP, 1907. május 3. 4. l.

⁴¹⁰ A segéd bizonyára már korábban is kipróbálta toronymászó képességét.

Dictum-factum, fogadott a két nagyreményű ifjú s a Biri segédje április 30-án este véghez is vitte a makói bádigos ipar terén eddig még páratlan rekordot: éjnek idején felmászott az újvárosi ref templom tornyának a legcsúcsára és kitűzvéen ott a nemzeti színű lobogót egy zöld ággal együtt, másnap kereste a tamáskodó kartársat.

– No, komám, hát én kitűztem a templom tornyára a zászlót, te meg vedd le onnan, ha olyan nagy mester vagy.

Erre senki sem vállalkozott, hiszen kinek van kedve 50 méterről »lecseppenni.« Így a zászló mindaddig ott fog maradni, a míg a szél le nem fújja onnan, avagy a kiváló toronymászó meg nem szánja az eklézsziát s leveszi onnan a fogadás tárgyát.

Elég az hozzá hogy a Biri segédje mégis csak jobb bádigos!⁴¹¹

* * *

Összességben megállapíthatjuk, a makói május elsejék, majálisok, májusi szokások alakulását forrásaink alapján 1871-től kísértük figyelemmel. Az általunk vizsgált mintegy negyven év alatt, mely a magyar államiság és Makó város életében is egyfajta csúcspontot, határozott fejlődést jelentett, ezen ünneplés folyamatos átalakuláson, újraértelmezésen ment keresztül. Ebben a negyven évben a makói társadalomnak szinte minden rétege a maga habitusa, hagyományai és szokásai alapján bekapcsolódott a május elseje, a majálisok megtartásába. Óvodások, iskolások, felekezetek, munkások, iparosok, dalárda, tornaegylet, gazdasági egyesület és más szervezetek, magán személyek egyaránt szervezőként szerepelnek. A rendezvények alkalmat nyújtottak hivatalos, közéleti jelentőségű aktusoknak (pl. koronázási évforduló) és magánéleti tetteknek (párvasztás, szórakozás stb.) és határozott felekezeti kapcsolódásokat (római katolikus iskolák majálisai) is mutattak. Megfigyelhetjük, hogy milyen módon éltek a városban, valószínűleg hosszú időre visszamenő hagyományok (házak díszítése, cigánybandák zenélése, májusfaállítás, költözködés, kerthelyiségek megnyitása, a szabadban való mulatás, tánc). Külön is érdekes, hogy mindezek hogyan valósultak meg a városi lakosság és a tanyai népesség körében, és hogy Makó polgárai bekapcsolódtak a környékbeli falvak jelentősebb májusünnepeibe is. Adataink arról tanúskodnak, hogy a 19. század utolsó három évtizedében a majálisoknak, ezeknek, a főként szabadban rendezett közösségi alkalmaknak a fontossága fokozatosan növekedett. A századfordulóra érték el jelentőségük csúcsát. 1902-t követően Makó vezető rétege, az intelligencia, az ún. úri osztály azonban már nem szervezett nagyobb jelentőségű májusi ünnepet. Ebben szerepe lehetett, hogy 1890 után fokozatosan előtérbe kerültek, az 1900-as években meghatározóvá váltak a munkások által szervezett május elsejei gyűlések, fölvonulások. A szórakozás mellett politikai tartalommal telítődtek a maros-parti majálisok. A munkások a május elseje megtartásával egy új koreográfia szerint végbemenő, sajátos tartalommal bíró népünnepet teremtettek. A munkásszervezetek mellett a tanyai népesség és a tanulóifjúság éllette tovább a május közösségi ünneplésének szokásait. Az iskolások ünneplési alkalmak gazdagodtak a gyermeknap és a madarak és fák napja megtartásával. Más társadalmi cso-

---

⁴¹¹ *Ki a jobb bádigos?* MAROS, 1907. május 5. 6. 1.

portok esetében a tavaszvárás, majálisozás, a zöldbe való kirándulás egyre inkább a magánéleti szférába került. Maga a város természetesen a különböző mulatóhelyek kertjeiben rendezett szórakozások széles skáláját nyújtotta a május, június, július hónapokban is.

May Day Feasts at the Turn of the Century in Makó

by *IMRE ORBÁN*

Using relevant sources present study throws light upon how May Day feasts and traditions were formulating from 1871. The research focuses on a period of forty years considered as the culmination in both the history of the Hungarian State and the city of Makó, seeing definite development. During the studied period May Day feasts and customs were changing continuously, as well as were reinterpreted in different periods. Almost the whole society of Makó took part in May Day celebrations and feasts, following their traditions and customs. We may find as organizers kindergartners, schoolchildren, denominations, workers, craftsmen, male-choirs, gymnastics clubs, guilds and other organizations, as well as private individuals. These programs provided opportunities for celebrating official and public events (such as the coronation anniversary) as well as for private activities (such as courting and entertainment), and also showed definite denominational bounds (such as picnics for Roman Catholic schools). We may reveal how the inhabitants of Makó lived, respecting old traditions (decorating houses, listening to gipsy bands, erecting may poles, moving house, opening beer gardens, as well as having fun and dancing in the open air). It is especially worth noticing how the inhabitants of the city and the farmsteads celebrated. We revealed that the citizens of Makó also joined May Day celebrations in the neighboring villages. Our data proves that in the last three decades of the 19th century the significance of May Day feasts organized mainly outdoors was gradually increasing. Their significance culminated at the turn of the century. However, after 1902 the leading social stratum of Makó, the intellectuals, the so-called middle-class, stopped organizing remarkable May Day feasts. This may be explained by the fact, that after 1890, and mainly during the 20th century the gatherings and processions organized by the workers on May Day became determinative. Besides providing entertainment, May Day celebrations taking place along the bank of the river Maros gained political connotations as well. The workers organized public festivals with a peculiar aim respecting certain choreography. Besides the workers, it was the inhabitants of the farmsteads and the students, who maintained the traditions of public festivals in May. The festivals organized especially for schoolchildren were enriched by the celebration of Children's Day and the Day of Trees and Birds. In case of other social groups, celebrating May Day and other activities expecting the arrival of summer were transferred into the sphere of private life. Although the city itself, as a matter of course, provided a wide range of entertainments in different beer gardens also during May, June and July.

A Csongrád megye múzeumaiban dolgozó néprajzkutatók bibliográfiája 2003–2004

Bárkányi Ildikó

Néprajzi gyűjtőmunka az M5 autópálya nyomvonalán. In: Úton-útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. Szerk. Szalontai Csaba. Szeged, 2003. 187-196.

Úton-útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. Kiállítás a Móra Ferenc Múzeumban. Múzeumőr. A Kiskun Múzeum Lapja. I./2. 2003. augusztus 15. 15.

Szakmai tanácskozás a vajdasági magyar tájházakról. Honismeret XXXI. 2003/6. 117-119.

A Napsugaras Dél-Tisza menti Népművészeti és Kulturális Egyesület tárgyalókői kiállításának megnyitója. Szín. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata. 8/5. (2003. november.) 20.

Hódmezővásárhelyi gyermekjátékok. In: A legmakaibb makai. Tanulmányok a 75 éves dr. Tóth Ferenc tiszteletére. Szerk. Marosvári Attila – Zombori István. Szeged-Makó, 2003. 156-160.

Paraszti játékszerek Csongrád megyében. In: Játszani jó! Történelmi barangolás a játékok birodalmában. Szerk. D. Matuz Edit – Ridovics Anna. A Budapesti Történelmi Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Móra Ferenc Múzeum kiadványa. Budapest, 2004. 113-128.

Házivarrók Apátfalván. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2003. Szerk. Tóth István. Szeged, 2004. 11-18.

Fodor Ferenc

Az autópálya hatása a paraszti gazdaságokra. In: Úton-útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. Szerk. Szalontai Csaba. Szeged, 2003. 197-202.

Lipovánok Moldvában és Bukovinában. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2002. Szerk. Erdélyi Péter – Szűcs Judit. Szeged, 2003. 199-207.

Az öttömösi spárgatermesztés. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographica 4. Szeged, 2003. 113-133.

Móra Ferencre emlékezünk. Múzeumőr. A Kiskun Múzeum lapja II./1. 2004. március 15. 16.

A „homok hőse”: Tallér Vendel. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2003. Szerk. Tóth István. Szeged, 2004. 35-39.

Lele József, ifjú*

Néprajzi világom Bálint Sándor közelében. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2002. Szerk. Erdélyi Péter – Szűcs Judit. Szeged, 2003. 161-170.

Megállítottam az időt. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographica 4. Szeged, 2003. 9-26.

---

* Ifjú Lele József 2003 februárjáig volt a Móra Ferenc Múzeum munkatársa. Gazdag bibliográfiájának teljes közlése terveinkben szerepel. (A szerk.)

Markos Gyöngyi

Apátfalva születés körüli szokásaiból. In: A legmakaibb makai. Tanulmányok a 75 éves dr. Tóth Ferenc tiszteletére. Szerk. Marosvári Attila – Zombori István. Szeged-Makó. 2003. 130-139.

Makó karácsonyi szokásaiból. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2002. Szerk. Erdélyi Péter – Szűcs Judit. Szeged, 2003. 175-184.

A karácsonyi ünnepkör szokásai Makón. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographica 4. Szeged, 2003. 185-208.

Pátfalvai szönyegek. Marosvidék IV./2. 2003. 59-61.

Börcsök Attila Sebestyén-emlékdíjas. Marosvidék IV./3. 2003. 60-61.

Egy mezőváros ismerkedési-párválasztási szokásaiból. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2003. Szerk. Tóth István. Szeged, 2004. 19-28.

Lipovánok a Duna-deltában. Marosvidék V./1. 2004. 66.

Párválasztási szokások Makón. Marosvidék V./2. 2004. 48.

Mód László

„Aki iszik belőle, váljon egészségére!” Bemutatkozik a szentesi múzeum butella-gyűjteménye. (Kiállítás és konferencia beszámoló) Múzeumi Hírlevél XXIV./4. 2003. 124.

„Az Ekklesia tagjairól”. Szentes népélete a XIX. század első felében. (Ismertetés a kiállításról) Múzeumi Hírlevél XXIV./6. 2003. 154.

Százötven éve hunyt el Kiss Bálint, szentesi református lelkész. Honismeret XXXI./3. 2003. 43.

Szentesiek a kopácsi réten. Horvátországi magyarság X./1. 2003. 41-44.

Egy szentesi állattartó gazdaság számadásai (1763-1769). In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographica 4. Szeged, 2003. 49-68.

Egy dél-alföldi mezőváros gazdasági kapcsolatai a 18. században. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographica 4. Szeged, 2003. 27-48.

Pálinkafőzés a XVIII-XIX. században. Szentesi Élet XXXIV./9. 2003. március 7. 6.

Újszentes ünnepre készül. Szentesi Élet XXXIV./36. 2003. szeptember 12. 2.

Báránylesen Hosszúhetényben. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 46-47. Pécs, 2003. 221-230.

A veszettség gyógyítása Békés megyében a XIX. század első felében. In: A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 6. Orosháza, 2003. 125-128.

Bor- és pálinkatörténeti kiállítás. Múzeumi Hírlevél XXIV./9. 2003. 266-267.

Szentesi korsósok a XIX. század második felében. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2002. Szerk. Erdélyi Péter – Szűcs Judit. Szeged, 2003. 171-174.

A szentesi tanya Ópusztaszeren. Szentesi Élet XXXV. 2004. május 7. 4.

A Szentes-Dónáti szélmalom Ópusztaszeren. Szentesi Élet XXXV. 2004. június 16. 2.

„Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk?” Fejezetek a szentesi reformátusság múltjából. (Kovách Péterrel). Szentesi Élet XXXV. 2004. július 30. 2.

A kor előrehaladását szorgalmazta. Kiss Bálint életútja. (Kovách Péterrel). Szentesi Élet XXXV. 2004. augusztus 13. 4.

Utca őrzi az esperes nevét. (Kovách Péterrel). Szentesi Élet XXXV. 2004. augusztus 19. 2.

A református oktatás története. Elemi iskolák. (Kovách Péterrel). Szentesi Élet XXXV. 2004. szeptember 3. 4.

A református oktatás története. Középkolai oktatás. (Kovách Péterrel). Szentesi Élet XXXV. 2004. szeptember 10. 2.

Bölcsőtől a koporsóig. Vallási Élet. (Kovách Péterrel) Szentesi Élet XXXV. 2004. szeptember 17. 2.

Bölcsőtől a koporsóig. Konfirmáció. (Kovách Péterrel). Szentesi Élet XXXV. 2004. szeptember 24. 2.

Vörösmarty a paplakban. (Kovách Péterrel). Szentesi Élet XXXV. 2004. szeptember 27. 4.

Temetés, halotti szokások. (Kovách Péterrel). Szentesi Élet XXXV. 2004. október 1. 2.

Andrew Purves: A Sepherd Remembers. Reminiscences of a Border Sepherd. East Linton: Tuckwell Press, 2001. (Könyvismertetés) Acta Ethnographica Hungarica 49. (1-2) 166-168.

An Example of Ecological Adaptation. The Cultivation of Vines on the River Flats in Szentes. Acta Ethnographica Hungarica 49. (3-4) 257-268.

„Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk?” *Fejezetek a szentesi reformátusság múltjából. Egyháztörténeti állandó kiállítás a református nagytemplomban.* Múzeumi Hírlevél XXV./9. 2004. 259-260.

„Nagymágocs-Anno”. *Helytörténeti-néprajzi állandó kiállítás az uradalmi irodaházban.* Múzeumi Hírlevél XXV./9. 260-262.

„Nagymágocs-Anno” – *egy helytörténeti-néprajzi kiállítás tanulságai.* In: Tóth István (szerk.): Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2003. Szeged, 2004. 61-66.

„Második Seculumát hogy el kezdette...” *(A szentesi csizmadia céh fennállásának 100. évfordulója avagy az emlékezés ritualizálása).* In: Barna Gábor (szerk.): Rítusok, folklór szövegek. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2004. 175-182.

Bolgárkertészek Szentes környékén. In: A bolgárkertészkedés hagyományai Szentesen és környékén. Szerk. Szabó János József. A Szentesi Múzeum Füzetei 2. Szentes, 2004. 25-36.

Bolgárkertészkedés Szentes környékén a levéltári források tükrében. In: A bolgárkertészkedés hagyományai Szentesen és környékén. Szerk. Szabó János József. A Szentesi Múzeum Füzetei 2. Szentes, 2004. 37-46.

N. Szabó Magdolna

A szegedi fényirida - 111 éves a belvárosi napfényműterem. Szeged. A város folyóirata. 15./1. 2003. január. 30-34.

Hagyaték és kiállítás – Bálint Sándor születésének 100. évfordulóján. In: „A legszögédibb szögédi” Emlékkiállítás Bálint Sándor születésének 100. évfordulóján. Szerk. N. Szabó Magdolna. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2004. 8-34.

Kőrispataki Szalmakalap Múzeum: falusi turizmus vagy rituális tér születése? Egy székellyföldi magángyűjtemény avató ünnepe. In: Rítusok, folklórszövegek. Szerk. Barna Gábor. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2004. 215-233.

Situation of the Straw Plaiting Cottage Industry in the Carpatian Basin in the Late 19th and Early 20th Centuries. Acta Ethnographica Hungarica 49. (3-4) 2004. 215-233.

Szórványtemetkezés Fenyőkúton. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2003. Szerk. Tóth István. Szeged, 2004. 47-60.

Bálint Sándor munkássága és róla szóló írások. (Péter Lászlóval és Gyuris Györggyel). In: „A legszőgedibb szőgedi” Emlékkiállítás Bálint Sándor születésének 100. évfordulóján. Szerk. N. Szabó Magdolna. Móra Ferenc Múzeum. Szeged, 2004. 101-134.

Ozsváth Gábor

Térképészeti adatok az orosházi hagyományos malmokról. In. A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 6. Orosháza, 2003. 57-69.

Verrasztó Antal: Az orosházi szárazmalmok, szélalmok nyomában. (Könyvismertetés). In: A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 6. Orosháza, 2003. 69-70.

A régészeti malomleletek feldolgozásának buktatói. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2002. Szerk. Erdélyi Péter – Szűcs Judit. Szeged, 2003. 5-25.

Három, a közelmúltban visszakerült, 19. századi kézíratos térkép. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2002. Szerk. Erdélyi Péter – Szűcs Judit. Szeged, 2003.

„Jedző Könyve Az Nemes Baróthi Malmos Gazdaságnak Amely Költ Az 1841. Évben” (1841-1879). In: Kéve. Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kovács Attila tiszteletére. Szerk. Laczkovics Emőke – Viga Gyula. Debrecen-Veszprém, 2003. 145-164.

Kézimalomkövek az M5 autópálya nyomvonalán. In: Úton-útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. Szerk. Szalontai Csaba. Szeged, 2003. 133-141.

Sanctus Mychael-től Szeged-Szentmihályig. (Ozsváthné Csegezi Mónikával). Szeged, 2003.

Tanyák a homokon. In: Üllés története és népelete. Szerk. Marjanucz László. Szeged, 2004. 420-472.

Vízimalmok és egyéb víz hajtotta szerkezetek a mai Erdélyben. Ethnographia 2002. 1-2. 69-103.

Some Details of the Life and Burial Customs of the Millers of Csernáton. In: The International Molinological Society 9th Symposium in the Technical University of Budapest Hungary. Balázs György – Cseri Miklós ed. Budapest, 2004. 229-236.

Hagyományos malmok a Dél-Alföldön. Szeged. A város folyóirata. 16./12. 2004. december. 28-31.

Szűcs Judit

Múzeum egy kisváros életében. In: Országos közművelődési konferencia (Esztergom, 2002. június 26-28.) Szerk. Lengyelne Kurucz Katalin. Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, Budapest, 2003. 21-25.

Új állandó kiállítás Csongrádon. Magyar Múzeumok Vol. 9. Nr. 2. 2003/Nyár. 49-52.

„Temege-tsinálók” – cukrászok az Alföld néhány településén. In: A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 6. Orosháza, 2003. 179-194.

„Nem vasárnap, ha nincsen paprikás.” Népi táplálkozás Csongrádon. In: Múzeumi Füzetek – Csongrád 6. Szerk. Szűcs Judit. Csongrád, 2003. 3-36.

„Csongrád népelete” című állandó kiállítás leírása. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographica 4. Szeged, 2003. 247-287.

A „Csongrád népelete” című új állandó kiállításból kimaradt téma, a gazdaságok gépesítése. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2003. Szerk. Tóth István. Szeged, 2004. 38-46.

Állandó kiállítások az utóbbi húsz-harminc évben az Alföldön. Létünk. Társadalom, tudomány, kultúra XXXIV/1. Fórum, Újvidék. 2004. 107-130.

Méhészet Csongrádon. In: „szolgálatra ítéltél...” Bálint Sándor emlékkönyv. Szerk. Barna Gábor. Szeged, 2004. 134-145.

Csongrádon „Mikor kifagyott az eke a földbű...” In: A néprajztudomány szolgálatában. Köszöntőkönyv Krupa András 70. születésnapja tiszteletére. Szerk. Gyivicsán Anna – Uhrin Erzsébet. Békéscsaba, 2004. 553-563.

A csongrádi „kétszer-köszönős” ház. Tájházi Hírlevél 2004/3. 12-17.

Fotók egy új állandó kiállításban. In: Fotó és néprajzi muzeológia. Szerk. Fejős Zoltán. Tabula könyvek 6. 2004. 149-161.

Csongrád, Alt Csongrád, Belső, Külsőváros, Szentes. In: Halmok és havasok. Tanulmányok a hatvan esztendőös Bárh János tiszteletére. Szerk. Bárh Dániel – Laczkó János. Kecskemét, 2004. 85-94.

